

EDITIONES INSTITUTI FRANCISCANI
UNIVERSITATIS S. BONAVENTURAE
ST. BONAVENTURE, N. Y.

GUILLELMI DE OCKHAM
Opera Philosophica et Theologica

OPERA THEOLOGICA

I

GUILLELMI DE OCKHAM
OPERA PHILOSOPHICA ET THEOLOGICA
AD FIDEM CODICUM MANUSCRIPTORUM EDITA

CURA

INSTITUTI FRANCISCANI

UNIVERSITATIS S. BONAVENTURAE

MODERATOR

P. IUVENALIS LALOR, O.F.M., Ph. D.

SOCII

P. Stephanus Brown, O.F.M., Ph. D. - P. Gedeon Gál, O.F.M., Ph. D.

P. Angelus Gambatese, O.F.M. Ph. D. - P. Michael Meilach, O.F.M., M.A.

St. Bonaventure, N. Y.

1967

VENERABILIS INCEPTORIS
GUILLELMI DE OCKHAM
SCRIPTUM
IN LIBRUM PRIMUM SENTENTIARUM
ORDINATIO

PROLOGUS
ET
DISTINCTIO PRIMA

EDIDIT
GEDEON GÁL, O.F.M.
ADLABORANTE
STEPHANO BROWN, O.F.M.

St. Bonaventure, N. Y.

1967

PROPRIETAS LITTERARIA

Ex officina typ. Collegii S. Bonaventurae — Ad Claras Aquas

PRAEFATIO

Institutum Franciscanum, Universitati S. Bonaventurac annexum (*The Franciscan Institute, St. Bonaventure, N. Y.*), a bonac memoriae Thoma Plassmann constitutum, inde ab initio sibi proposuit copiosam Ordinis Franciscani hereditatem philosophico-theologicam detegere, explorare atque colere; opera antiquorum doctorum Ordinis publici iuris facere; vitam actuositatemque Fratrum Minorum, in Evangelio praesertim propagando, illustrare.

Institutum Franciscanum maximum impetum atque incrementum accepit a felicis memoriae Philotheo Boehner, qui ab anno 1940 ad annum 1955 eidem praeerat. De summa industria in proposito exsequendo posita testantur 50 volumina quae in primis 25 annis Instituti prodierunt. Ex his 15 pertinent ad seriem philosophicam (*Philosophy Series*); 5 ad theologicam (*Theology Series*); 3 ad historicam (*History Series*); 2 de sacris missionibus agunt (*Missionology Series*); in 13 textus auctorum antiquorum eduntur (*Text Series*); 10 vitam pictatemque franciscanam illustrant (*Spirit and Life Series*); 2 tandem versionem anglicam duorum S. Bonaventurae opusculorum praebent (*Works of St. Bonaventure*). — His accedunt duo commentarii: *Franciscan Studies* (trimestris ab anno 1941, annuus ab anno 1963), in quo problemata philosophico-theologica tractantur; *The Cord*, qui ab anno 1950 singulis mensibus prodit et sensum franciscanum pietatis excusat.

Inter tamen tot studiorum genera iam laudato Philotheo Boehner unum maxime cordi erat: editionem scilicet criticam operum philosophico-theologicorum Venerabilis Inceptoris, Guil-

lelmi de Ockham parare. Hac in re multa quidem inchoavit, quae tamen – morte praeventus – ad finem perducere non potuit.

Dignum sane est immo et debitum, ut Institutum Franciscanum opus tam laudabiliter incepturn prosequatur. Neminem enim latet quem locum prominentem Guillelmus de Ockham saeculo decimo quarto inter philosophos theologosque obtinuerit quantamque auctoritatem etiam apud doctores saeculorum subsequentium habuerit. Quam ob rem nostris etiam temporibus non pauci rerum mediaevalium periti eius operibus student. Ne autem eiusmodi studia labili nitantur fundamento, editio critica operum Guillelmi prorsus necessaria est. Praeterea, cum opera auctorum qui saeculum decimum tertium illustraverunt quique *viam antiquam* secuti sunt critica ratione partem iam in lucem prodierunt partem vero nunc prodeunt, iustum est ut etiam opera eius qui eorum scriptis acri ingenio perpensis *viam modernam* ingressus est in simili editione critica lucem videant.

Res utique ardua, quae sine magno animi labore et patientia absoluvi non potest, cum opera theologica Venerabilis Inceptoris decem volumina huic primo similia requirant et totidem sint necessaria etiam ad opera philosophica continenda.

Non dubitamus tamen Instituti Franciscani socios ad tantum munus perficiendum esse paratos atque idoneos. Vota igitur faciamus ut opus feliciter incepturn ad finem optatum perducere valeant.

St. Bonaventure, N. Y.,
die 4 Octobris 1966

P. IUVENALIS LALOR, O. F. M.
Moderator Instituti Franciscani

INTRODUCTIO

Editionem criticam *Scripti Guillelmi de Ockham in quatuor libros Sententiarum Petri Lombardi rerum mediaevalium cultores iam a multis abhinc annis flagitaverunt eamque parare etiam atque etiam tentaverunt. Id enim est Guillelmi opus princeps, maximi prorsus momenti pro eius doctrina cum philosophica tum theologica cognoscenda. Antiquae quippe editiones, nempe Argentoratensis (a. 1483) quoad primum librum et Lugdunensis (a. 1495) quoad omnes quatuor libros, ut fere omnes editiones illius aetatis, imperfectae sunt, qua de causa variis et contradictoriis interpretationibus ansam praebent. Unus ex gravioribus defectibus earum – qui factus est occasio fallendi non paucis studiosis – est quod non ostendunt distinctionem inter redactionem primitivam et ea quae auctor rebus diligenter perpensis eidem addidit. Hinc est quod Venerabilis Inceptor videatur sibimetipsi non solum in uno eodemque opere immo et in una eademque quaestione contradicere.*

Proposatum hoc opus critica ratione edendi Paulus Doncoeur, S. J. iam ante primum universarum gentium bellum concepit, sed vicissitudinibus eiusdem belli coactus, executionem propositi primo in aliud tempus distulit postea vero penitus dimisit¹. Ante secundum bellum universale idem consilium suscepserunt Dominus Hildebrandus Bascour, O. S. B. et Philotheus

¹ P. Doncoeur, « La théorie de la matière et de la forme chez Guillaume d'Occam », *Revue des sciences philosophiques et théologiques*, X (1921), p. 27, nota 1: « Nous avions entrepris également une réédition du *Commentaire des Sentences*, livre capital, mais inabordable dans la seule édition incunable de 1495, devenue très rare. – Fuyant devant l'invasion allemande, mon jeune ami et collaborateur le Dr. Mangers, de Louvain, fit, à pieds, chargé de son incunable et de sa longue copie déjà fort avancée, un exode lamentable de Bruxelles à Ostende, Dunkerque et Paris où il mourut, à peine arrivé, épaisé de fatigues. L'heure n'est pas venue de reprendre ce projet ». – De primis tentaminibus editionis criticae huius operis certiores nos fecit Dominus H. Bascour, epistola die 12 Aprilis 1966 ad S. Brown humaniter data.

Boehner, O. F. M. Hic, sub auspiciis Pontificii Instituti Studiorum Mediae Aetatis (*Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Toronto, Canada*), iam anno 1939 publici iuris fecit primam quaestionem principalem Prologi¹, sed postea cum Domino Hildebrando Bascour ita convenit ut hic editionem libri primi ipse vero editionem ceterorum librorum curaret. Altero tamen universali bello grassante ab incepto prosequendo ambo impediti fuerunt. Bello tandem finito Dominus Hildebrandus Bascour per dimidium annum codicibus manuscriptis inquirendis describendisque operam dedit. Nihilominus anno 1951 significavit Philotheo Boehner se propter multiples occupationes non posse editioni amplius insudare et simul etiam elenchum codicum sibi notorum eorumque imagines pelliculis photographicis impressas eidem humaniter transmisit. Ita factum est ut onus et honor *Scriptum Venerabilis Inceptoris critica ratione edendi totaliter relinquetur* Instituto Franciscano virisque studiosis, ut Philotheo Boehner, Eligio Buytaert et Innocentio Dahm, qui eidem Instituto successive praecrant.

Ipse Philotheus Boehner inde ab anno 1939 usque ad annum 1955, cum morte praematura e vivis raperetur, partem meliorem vitae ingenique sui haud communis studio scriptorum Guillelmi de Ockham dedicavit et alias quoque ut eidem auctori studerent adhortabatur. Praeter variorum textuum editiones, solum articuli collecti² in quibus scripta Guillelmi cum sub aspectu historico-litterario tum sub aspectu doctrinali illustrantur, volumen 482 paginarum (textibus illustrativis omissis) efficiunt. Huiusmodi series articulorum scopum ad quem mirant 'rationes criticac editionis' quae operibus in maioribus momenti edendis praemitti solet, satis superque obtinuit, in quantum eminentiores rerum mediaevalium studiosos incitavit ut consensus dissensusve suos manifestarent et ut suggestiones consiliaque sua offerrent.

Rebus itaque sic stantibus sufficit nobis ut fructus laborum Philothei Boehner paucis hic colligamus, nova quaedam eis addendo, quaestiones vero disceptatas, quae ad editionem textus stricte non spectant, alibi disceptandas relinquendo.

¹ Textuum Guillelmi Ockham fasciculus Ius – Guillelmi Ockham, *Quaestio prima principalis Prologi in primum librum Sententiarum, cum interpretatione Gabrieli Biel, quam ad fidem codicum restituit P. Philotheus Boehner, O. F. M.* – Apud B. Goetschmann – Zuerich; Ferdinandum Schoening – Paderborn; Saint Anthony's Guild Paterson – New Jersey.

² *Collected Articles on Ockham* (ed. E. Buytaert, Franciscan Institute Publications, Philosophy Series 12. St. Bonaventure, N. Y. 1958).

I

De codicibus manuscriptis et de editionibus primi libri

Scriptum Guillelmi de Ockham in librum primum *Sententiarum* Petri Lombardi, fragmentis non consideratis, in 19 codicibus manuscriptis (ex quibus 2 abbreviationes sunt) et duabus editionibus ad nos pervenit¹. Numerus sane si momentum auctoritatemque operis consideremus non tam magnus, sed si vicissitudines vitae auctoris p̄ae oculis habeamus haud parvus. Auctor enim paucis annis postquam *Scriptum* suum redegerat, haereseos suspectus ad Curiam Pontificiam citatus est, ubi per quatuor annos fuit detentus. Cum vero anno 1328 Avenionem sine licentia Summi Pontificis reliquit ut imperatori Ludovico Bavarо se sociaret, excommunicationis sententia fulminatus est. Universitas quoque Parisiensis plus quam semel prohibuit ne scripta eius legantur aut propagentur². Mirum igitur non est si opus suspectum hominis suspecti non tam facile multiplicari potuerit.

In editione praesentis voluminis 8 codices manuscriptos constanter adhibuimus, notatis etiam lectionibus variantibus utilioribus editionis Lugdunensis, ceteros vero codices solum hic atque illic, ut opportunum videbatur, inspeximus.

Codices collati:

1. — **Codex A.** — *Florentiae, Bibl. Nat., Conv. soppr. A. 3. 801.* — Membranaceus, saec. XIV, ff. 1ra-132va, mm. 350 x 250; ff. 133ra-201va, mm. 340 x 255, binis columnis, pluribus manibus scriptus.

Liber I incipit f. 1ra: «*Circa prologum quaero primo utrum sit possibilis intellectum viatoris habere notitiam evidentem de veritatibus theologiae...*». Explicit f. 132va: «... *nec est difformis voluntati divinae sed est conformis voluntati divinae, cui honor, gloria in saecula saeculorum. Amen.*» — Uno aliove verbo mutato omnes codices completi sic incipiunt explicitaque.

¹ Codices isti iam a pluribus, plus minusve complete, descripti sunt: Ph. Boehler, *Collected Articles* cit., pp. 110-127; F. Stegnüller, *Repertorium Commentariorum in Sententias Petri Lombardi*, I, Herbipoli 1947, pp. 134s.; L. Baudry, *Guillaume d'Occam, sa vie, ses œuvres, ses idées sociales et politiques*, I, Paris 1950, pp. 276-279. Descriptiones quorundam codicum amice nobis transmiserunt C. Cenci, B. Hechich et V. Meneghin. Codices in ipsis bibliothecis examinare non potuimus, ideoque mensurae aliquorum, utpote ex indicationibus in pelliculis photographicis iatis desumptae, solummodo approximativa sunt.

² Nempe annis 1339 et 1340. Cf. H. Denifle - Ae. Chatelain, *Chartularium Universitatis Parisiensis*, II, nn. 1023 et 1042 (Parisii 1891, pp. 485s., 505ss.).

Liber I, ff. 1ra-132va et libri II-IV, ff. 133ra-201va sunt duo codices manuscripti in unum colligati. Numeratio foliorum recenter facta est. Liber I scriptus est ab octo (ni fallimur) manibus differentibus, quibusdam plus quibusdam minus, quibusdam semel quibusdam pluries scribentibus. Manus quandoque in medio columnae mutatur. Non desunt indicia quae suggerunt amanuenses quosdam contemporaneos, de separatis scilicet quaternis in separatos quaternos, scripsisse. Verbi gratia qui scripsit ff. 31va-33vb finivit suam partem in media columna f. 33vb cum verbo 'significatum' (addente quodam revisore in margine 'nihil deficit'), ille vero cui competit scribere ff. 34ra-43vb incepit scribere f. 34ra cum syllaba 'tum'; et dum usque ad f. 43rb scribebat 70-74 lineas per columnam, f. 43v scripsit solum 57 lineas, manifeste eo fine ut totam paginam impleret; siquidem alias amanuensis f. 44ra iam scribere incepit. — Prologus et distinctio prima, quae hic eduntur, a tribus manibus scripta sunt: prima scripsit ff. 1ra-6rb; altera ff. 6va-23ra, sistens versus finem columnae in media linea, unde tertia prosecuta est.

Quidam amanuenses spatia vacua pro ulterioribus additionibus reliquerunt, ut ff. 3ra, 17vb, 27va, alii vero nullo spatio relicto notaverunt in margine, ut f. 38ra: « *Hic dimisit spatium pro illis viis* »; vel f. 44ra: « *Hic dimisit spatium pro residuo* ». — De ceteris notis criticis necnon de differentia inter textum huius et aliorum codicum in paragrapho speciali erit sermo.

Iste codex olim asservabatur in bibliotheca conventus S. Crucis, Florentiae, ut legitur in primo folio protegente: « *Iste liber est conventus S. Crucis de Florentia, Ordinis Minorum. Occam super primum et secundum (!) sententiaram. № 379.*

C o l o p h o n libri I, f. 132va: « Explicit scriptum Venerabilis doctoris (alia manus expunxit verbum doctoris et scripsit supra inceptoris) Guilielmi de Occam super primum Sententiarum. Deo gratias. Amen ».

2. — Codex B. — *Trecis, Bibl. Civit. 718.* — Membranaceus, saec. XIV, ff. 149, binis columnis, cc. 58 lineis per columnam, unica manu scriptus atque correctus¹.

Foliis 1v-2r habetur tabula quaestionum, post finem vero libri, f. 149ra-vb legitur initium tractatus *De sacramento altaris*, qui incipit: « *Sicut dicit quaedam glossa...»; explicit: « *quia non est per casum, igitur sine* ».*

In isto codice habentur multae notae marginales atque correctiones. Additiones quae in codice A desiderantur, hic partem in columnis partem

¹ Cf. Catalogue Générale des Manuscrits des Bibliothèques Publiques des Départements, II, Paris 1855, p. 302.

vero in marginibus vel in imis foliis occurrunt, locis ubi inserendae essent non semper notatis. Accidit etiam quod huiusmodi additiones in columna quidem incipient sed in margine vel in imo folio terminentur, ac si amanuensis primo spatia vacua pro eis reliquisset et postea nonnisi primam partem earum in iisdem spatiis scribere potuisset.

In primo folio protegente indicatur origo codicis, his verbis: «*Liber Clarevall*».

Colophon, f. 149rb: «*Explicit scriptum fratris Willelmi de Hocham super primum Sententiarum*».

3. – Codex C. – *Oxonii, Bibl. Coll. Balliol* 299. – Membranaceus, ante 1368, ff. 210, mm. 395 x 275, binis columnis, 66–75 lineis per columnam, unica manu exaratus¹.

Codex iste continet omnes quatuor libros, simul cum tractatu *De sacramento altaris*. Amanuensis quasdam additiones, quae in A desunt, in marginibus scripsit, alias vero locis ubi non pertinent inseruit; codex tamen iste multo melius ordinatus est quam B.

Guillelmus de Wilton, ab anno 1348 Collegii *Balliol* socius ab anno vero 1374 Universitatis cancellarius, hunc codicem anno 1368 pignori dedit, postea autem Collegio *Balliol* legavit².

Colophon libri I, f. 131va: «*Explicit scriptum fratris Willelmi de Hocham super primum Sententiarum*».

4. – Codex D. – *Oxonii, Bibl. Coll. Merton* 100. – Membranaceus, saec. XIV, ff. 202, mm. 344 x 264, binis columnis, 60 lineis per columnam, unica manu scriptus³.

Continet omnes quatuor libros. Liber I habetur ff. 1ra–112vb, folio vero sequenti leguntur tituli quaestionum eiusdem libri.

Colophon libri I, f. 112vb: «*Explicit hic primus liber*».

5. – Codex E. – *Monachii, Bibl. Universitatis F.* 52. – Membranaceus, saec. XIV, ff. 279, binis columnis, 58 lineis per columnam, unica manu scriptus, tabula quaestionum f. 279r-v excepta⁴.

¹ Cf. H. O. Coxe, *Catalogus codicum manuscriptorum qui in collegiis aulisque Oxoniensibus hodie asservantur*, I, Oxoniae 1852, p. 98; R. A. B. Mynors, *Catalogue of the Manuscripts of Balliol College, Oxford*, Oxford 1963, pp. 318s.

² A. B. Emden, *A Biographical Register of the University of Oxford to A.D. 1500*, III, Oxford 1959, p. 2055.

³ Cf. H. O. Coxe, *Catalogus* cit., I, p. 50.

⁴ De hoc codice vides L. Meier, «Die Erforschung der Mittelalterlichen aeuutschen Franziskanerscholastik», *Franziskanische Studien*, XVIII (1931), p. 138.

In hoc codice habentur omnes quatuor libri. Provenit autem ex bibliotheca Fratrum Minorum in oppido Landshut, ut legitur in imo f. 278v: «*Ad Minores in Landshut*».

Colophon libri I, f. 198vb: «*Explicit scriptum fratris Willelmi de Hokam super primum Sententiarum. Deo gratias*».

6. – Codex F. – *Parisiis, Bibl. Mazarine 894.* – Membranaceus, saec. XIV, ff. 218, mm. 340 x 240, binis columnis, cc. 57 lineis per columnam, unica manu exaratus (certe non eadem qua scriptus est codex *Mazarine 893*, ubi libri II-IV continentur)¹.

Praeter librum I (ff. 1ra-198vb) et tabulam quaestionum (ff. 198vb-199vb), hic habetur etiam *Quodlibet* primum et primae quindecim quaestiones secundi.

Amanuensis in notis in imis foliis scriptis auctorem nonnunquam impugnat et semel saltem opinioni Aegidii Romani favere videtur. Correctiones partem eadem partem alia manu factae sunt.

Colophon libri I, f. 198vb: «*Hic explicitunt quaestiones super primum librum Sententiarum de ordinatione fratris Guillelmi de Okham de ordine fratrum minorum. Oxoniae*».

7. – Codex G. – *Cantabrigiae, Bibl. Coll. Gonville et Caius 325.* – Est membranaceus, saec. XIV, ff. 183, mm. 370 x 210, binis columnis, cc. 52 lineis per columnam, unica manu scriptus².

Paucae notae marginales vel correctiones occurunt.

Colophon, f. 183rb: «*Explicit scriptum fratris Willelmi de Occham super primum Sententiarum*», alia manu scribente supra «*in primum librum Sententiarum*».

8. – Codex H. – *Cantabrigiae, Bibl. Coll. Gonville et Caius 101.* – Membranaceus, saec. XIV, ff. 192, mm. 270 x 190, plenis paginis, cc. 55 lineis per paginam, unica manu scriptus atque correctus³.

Colophon, f. 188r: «*Explicit scriptum fratris Willelmi de Hocham super primum Sententiarum*».

¹ Cf. A. Molinier, *Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque Mazarine*, I, Paris 1885, p. 420.

² Cf. M. R. James, *A descriptive Catalogue of the Manuscripts of Gonville and Caius College*, I, Cambridge 1907, p. 368.

³ Cf. idem, *ibidem*, p. 101.

Codices non collati:

9. – *Bruxellis, Bibl. Regia, 1284 (1680).* – Est codex chartaceus, scriptus anno 1471, ff. 407, mm. 294 x 215, binis columnis, 46 lineis per columnam, manu unica¹.

Provenit e Bibliotheca Nationali Parisiensi et videtur esse exemplar mediatum codicis F, textus tamen deterior est et hic atque illic mutatus.

Colophon, f. 405rb: « *Explicit quaeſtiones ſuper primo Sententiārum de ordinatione fratris Guillelmi Ockam de ordine Fratrum Minorum Oxonieſ scriptae et completae Lovanii pro venerabili viro Domino et magistro Iohanne Geymberthi(?), ſacrae paginæ baccalario formato, per manus Iohannis Pistoris de Herentals. Anno Domini millesimo quadrageſtimo septuagesimo primo, die quidem Marii, XXII septembriſ.* ».

10. – *Florentiae, Bibl. Nat., Conv. soppr. F. 6. 800.* – Membranaceus, saec. XIV, ff. 171, mm. 250 x 180, binis columnis, 58 lineis per columnam, unica manu scriptus.

In prima pagina protectrice legitur: « *Liber conuentus S. Crucis de Florentia, Ordinis Minorum.* ».

Colophon, f. 170ra: « *Explicit ſcriptum fratris Wilhelmi de Hocham ſuper primum Sententiārum.* ».

11. – *Gotingae, Bibl. Universitatis, Theol. 118.* – Chartaceus, anno 1467 illuminatus, binis columnis, 65 lineis per columnam, unica manu exaratus. Folia non numerantur.

Continet omnes quatuor libros simul cum *Quodlibetis*, licet ex his ultimis plures quaestiones desint.

Amanuensis quaestiones 3-6 Prologi nominat quaestiones incidentales vel accessorias circa quaestionem secundam principalem Prologi.

Colophon libri I: *Explicit ſcriptum fratris Wilhelmi de Okham ſuper primum Sententiārum. 1467. illuminabatur.* ».

12. – *Oxonii, Bibl. Coll. Merton 106.* – Membranaceus, saec. XIV, ff. 141, mm. 303 x 223, binis columnis, 72 lineis per columnam, unica manu scriptus².

Codex iste, ut videtur, olim continebat omnes quatuor libros et etiam *Quodlibeta*. Nunc post librum primum leguntur tituli quaestionum quatuor librorum et quaestiones 19-22 tertii *Quodlibet*.

¹ Cf. J. Van Den Gheyn, *Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque Royal de Belgique*, III, Bruxelles 1903, p. 73.

² Cf. H. O. Coxe, *Catalogus cit.*, I, p. 51.

In verso primi folii protegentis legitur: « *Scriptum Venerabilis Inceptoris Occham super quatuor libros sententiarum.* – Item, *Quodlibeta eiusdem Occham, quondam socii aulae de Merton in Oxonio.* – *Liber domus scolarium de Mertonhall Oxoniae, ex dono Magistri Willelmi Duffeld, Archidiaconi Clevelandiae, ad inchatenandum infra librariam eiusdem domus, cuius quondam erat socius. Oretis igitur pro eo* »¹.

Colophon libri I, f. 134rb: « Explicit scriptum fratris Willelmi de Hocham super primum Sententiarum ».

18. – *Patavii, Bibl. Antoniana 184.* – Membranaceus, saec. XIV, ff. 230, mm. 330 x 245, binis columnis, cc. 50 lineis per columnam, manu unica scriptus².

In summo f. 1r legitur: « *Primus liber Oquam super Sententias, cum Determinationibus Ioannis de Rippa.* » Foliis 1ra-9va delineantur singulae quaestiones, quaedam fusius aliae vero parcior.

Colophon, f. 181rb: « Explicit primus Sententiarum Ocham Anglici ».

14. – *Patavii, Bibl. Universitatis 927.* – Membranaceus, saec. XIV, ff. 110, foliis non numeratis, mm. 325 x 255, binis columnis, 65 lineis per columnam, unica manu exaratus.

Nec notae nec correctiones marginales occurunt.

Colophon: « Explicit primus Ocham ».

15. – *Parisiis, Bibl. Mazarine 962.* – Membranaceus, saec. XV, ff. 373, mm. 290 x 210, binis columnis, 46 lineis per columnam, manu unica scriptus³.

Cum littera initialis et primae lineae primae columnae excisae sint, textus incipit verbis « *notitia deitatis sub propria ratione deitatis...* »: explicit etiam mutilus, in distinctione 30, quaestione 3, his verbis: « *posuerunt tales respectus esse res alias.* »

Iste codex directe, ut videtur, descriptus fuit e codice *F*, sed sine eius notis marginalibus; quaedam tamen omissiones codicis *F* hic in margine suppletæ sunt.

16. – *Parisiis, Bibl. Nat. lat. 15, 904.* – Membranaceus, saec. XV, ff. 214, binis columnis, 60–65 lineis per columnam.

¹ De Guillelmo Duffeld (Duffield) videsis A. B. Emden, *A Biographical Register... of Oxford* cit., I, pp. 601s.

² Cf. A. M. Iosa, *I codici della biblioteca Antoniana di Padova descritti ed illustrati*, Padova 1886, p. 156.

³ Cf. A. Molinier, *Catalogue* cit., I, p. 465.

Prima manus scripsit librum primum, alia vero partem secundi. Folia 90-100, 161-170, 179-180 desunt. Textus huius codicis simillimus est textui editionis Lugdunensis.

Colophon libri I, f. 178vb: «*Et sic patent quaestiones primi libri Sententiarum. Amen*», cui litteris minusculis eadem, ut videtur, manus supra scripsit: «*Explicit primus liber Sententiarum secundum Ocham*».

17. – *Vaticana Civitas, Bibl. Apost., cod. Ottob. lat. 2088.* – Membranaceus, saec. XIV, ff. 156, mm. 315 x 235, binis columnis, cc. 68 lineis per columnam, manu unica exaratus.

Prima quaestio Prologi satis accurate correcta est et nonnullae omissiones suppletiae sunt; postea pauciores notae marginales vel correctiones occurunt.

Colophon, f. 154va: «*Explicit scriptum fratris Guillelmi de Ocham de Ordine Fratrum Minorum super primum Sententiarum*».

Abbreviationes:

18. – *Erfordiae, Bibl. Civit., cod. Amplon. 4°, 109.* – Chartaceus, saec. XV. ff. 120, plenis paginis, cc. 45 lineis per paginam¹.

Folio 2v legitur inscriptio: «*Super primum et partem secundi Guilhelmi Occam, sed abbreviatum*». – Liber primus habetur ff. 3r-93v. Distinctiones 28-29 primi libri etiam hic desunt, ut in codicibus A et B.

Colophon libri I, f. 91r: «*Explicit primus Rymbaudi de Cadeham (correctum in Guillelmi Okam) Ordinis Minorum, et est ad usum...*» (nomen utentis deletum est).

19. – *Vaticana Civitas, Bibl. Apost., cod. Burghes. 68.* – Membranaceus, saec. XIV, ff. 165, mm. 260 x 200, binis columnis, cc. 48 lineis per columnam. Prima manus scripsit ff. 1ra-126rb, alia vero ff. 126va-165ra².

De hoc codice infra fusius erit sermo.

Colophon, f. 165ra: «*Explicit scriptum fratris Willelmi hockham, pro parte excerptum et pro parte ut iacet in originali, puta a distinctione trigesima usque in secundum*».

¹ Cf. W. Schum, *Beschreibendes Verzeichnis der Amplonianischen Handschriften-Sammlung zur Erfurt*, Berlin 1887, p. 968.

² Cf. A. Maier, *Codices Burgesiani Bibliothecae Vaticane* (Studi e Testi 170), Città del Vaticano 1952, p. 88; eadem, «*Handschriftliches zu Wilhelm Ockham und Walter Burley*», *Archivum Franciscanum Historicum*, XLVIII (1955), pp. 225-251; V. Richter, «*Zu Ockhams Handschrift Vat. Borghese 68*», *Gregorianum*, XLVI (1965), pp. 766-816.

Fragmenta:

a) *Assisi, Bibl. Commun., cod. 199.* – Inter quaestiones ex libris variorum auctorum excerptas habentur ff. 1r-5v, 86v-106r, 150r-179r, 231v-232v quaedam quaestiones vel partes quaestionum ex opere Guillelmi de Ockham descriptae¹.

b) *Basileae, Bibl. Universitatis, cod. A. VI. 22.* – Foliis 23vb-33ra habentur primae quatuor quaestiones distinctionis primae.

c) *Cantabrigiae, Bibl. Coll. Gonville et Caius, cod. 285.* – Folia 151r-168v continent sex primas quaestiones Prologi cum parte septimae².

d) *Parisiis, Bibl. Nat., cod. lat. 15, 561.* – Folia 246r-248v continent tabulam quaestionum libri I.

Alia fragmenta et excerpta, quorum quaedam editionibus posteriora sunt, mentionem non merentur.

Editiones:

a) *Argentorati 1483.* – Nec editor nec officina typographica nec locus editionis indicantur³.

Continet solum librum primum, foliis 468 non numeratis, binis columnis, 42 lineis per columnam. Litterae marginales non adhibentur, sed columnae singularum quaestionum per litteras capitales in summis columnis positis numerantur. Praecedit index doctrinalis.

Colophon: «*Explicit Scriptum super primum librum Sententiarum Venerabilis inceptoris, magistri Wilhelmi de Ocham Anglici. Anno 1483.*»

b) *Lugduni 1495.* – Editionem curavit Ioannes Trechsel, impressit Iodocus Badius Ascensius⁴. Eadem editio anno 1962 reproducta est per *The Gregg Press*. Haec editio continet omnes quatuor libros, simul cum *Centilogio*.

Sunima foliorum, quae non numerantur, est 454, binis columnis, 55 lineis per columnam. Partes quaestionum per litteras capitales in marginibus positas indicantur.

¹ Cf. G. Mazzatinti, *Inventari dei Manoscritti delle biblioteche d'Italia*, IV, Forlì 1894, p. 55.

² Cf. M. R. James, *A descriptive Catalogue* cit., I, p. 332s.

³ Cf. L. Hain, *Repertorium Bibliographicum*, II, n. 11945 (Milano 1948, p. 518b); W. A. Copinger, *Supplement to Hain's Repertorium Bibliographicum*, II, Milano 1950, p. 355.

⁴ Cf. L. Hain, loco cit., n. 11942 (pp. 517s.); W. A. Copinger, loco cit., p. 355.

Editor quoad primum librum absque dubio usu adhibuit editionem Argentoratensem, cuius etiam indicem doctrinalem indici quatuor librorum inseruit.

Huius editionis, utpote magis notae, diffusae ac usitatae, lectiones notabiliores in apparatu indicavimus, signando eas cum littera Z.

Colophon libri I: «*Finis quaestionum super primum Sententiarum*».

II

De codicibus collatis in speciali

Codices manuscriptos integre collatos maluimus per litteras ordine alphabeticō ordinatas designare potius quam per litteras primas civitatum ubi asservantur, eo fine ut eorum momentum atque praestantia iam ex ordine quem in alphabeto occupant prima facie appareat¹.

Unus ex octo codicibus collatis exhibet redactionem incompletam, ceteri vero completam. Haec autem nihil aliud est nisi redactio incompleta et additiones. Textum quatuor priorum codicum, nempe *ABCD* bonum aestimamus, textum vero aliorum, scilicet *EFGH*, nonnisi mediocrem.

a) *Redactio incompleta:*

Inter codices bonos primum locus competit codici *A* (*Florentiae, Bibl. Nat, Conv. soppr. A. 3. 801*), non tam ratione bonitatis textus, sed potius quia in eo asservatur redactio quam nos incompletam potius quam primam vocandam esse proponimus. Nostro enim iudicio Gulielmus non scripsit duas vel plures ‘redactiones’, sed unam tantum. In qua quidem redactione hic atque illic spatia vacua reliquerat ulterius implenda, cuiusmodi spatia quandoque etiam amanuenses reliquerunt, ut ex. gr. f. 17vb pro fine quaestionis undecimae Prologi et f. 27va pro fine quaestionis quintae distinctionis primae, etiamsi huiusmodi spatia haud sufficerent ad capiendum ea quae auctor postea revera addidit. Alii amanuenses (plures enim fuerunt, ut supra diximus) nullum quidem spatium reliquerunt, sed notaverunt in

¹ Aestimationem Ph. Boehner de fidelitate codicum manuscriptorum videsis in *Collected Articles* cit., pp. 110-127.

margine eiusmodi spatia ab auctore relictā fuisse, ut f. 38ra: «*hic dimisit spatum pro illis viis*», vel f. 44ra: «*hic dimisit spatum pro residuo*».

Postea tamen Venerabilis Inceptor non solum lacunas implevit, sed textum relegendo et corrigendo permultas alias additiones eidem inseruit: quandoque brevissimas, ut duo vel tria verba; quandoque breves, ut paucas lineas; rarius vero longiores. Huiusmodi additiones in hoc primo volumine plus quam 100 numerantur, quae insimul sumptae fere 25 paginas explerent. Supplementa quaestionum mancarum, ut ex. gr. finis quaestionis undecimae Prologi (2 paginae) et finis quaestionis quintae distinctionis primae (7 paginae), cum iam ab initio in intentione auctoris exstiterint, non prorsus eodem sensu sunt ‘additiones’ ac aliae; idem valet de paucis sententiis quae textui cuidam cancellato substitutae fuerunt.

Quod autem Guillelmus non interderit ‘novam’ redactionem scribere, ex eo quoque manifestum est quod additiones, paucissimis exceptis, primitivo textui ita inseruit ut ordo argumentorum vel ipsa constructio verborum in nullo conturbaretur. Hinc est quod textus, saltem huius primi voluminis, cum additionibus ita continuus appareat ac sine eis.

Alia ratio cur textum codicis *A* ‘incompletum’ potius quam ‘primum’ vocare malumus, est quod (ut ex notis criticis infra apparebit) iam huic textui quaedam additiones insertae fuerunt, quae tamen nunc nullo criterio externo discerni possunt. Si igitur novae additiones novam redactionem efficerent, *A* non prima sed secunda redactio vocanda esset. Porro, ut ex modo citandi Gualteri de Chatton infra apparebit, nec omnes additiones, quae modo discerni possunt, primitivo textui eodem tempore insertae fuisse videntur: et sic tertia et quarta redactio distingueda esset, cum non parvo confusionis periculo.

Ut autem differentia inter incompletam et completam redactionem lectoribus primo obtutu appareat, additiones (vel quae nobis additiones visae sunt) initio et fine sequentibus signis distinximus §§. Hoc utique non fecimus cum singulis verbis ab *A* omissis, nec cum pluribus verbis si illa amanuensis (nostro saltem iudicio) per negligentiam omisit. Huiusmodi omissiones tantum in apparatu lectionum variantium notantur. Quisque tamen proprio marte diiudicare poterit, sicut sibi placuerit, utrum in singulis casibus de omissione codicis *A* vel de additione aliorum agatur.

De abbreviatione in codice *Bibl. Vat. Burghes. 68* contenta, quae, saltem magnam partem, abbreviatio redactionis incompletae (sed non codicis *A*) considerari potest, infra dicemus¹.

¹ In paragrapho III.

b) Redactio completa:

Secundum locum inter codices bonos pleno iure obtinet *B* (*Trecis, Bibl. Civit.* 718) cum ratione antiquitatis tum ratione fidelitatis, praesertim vero eo quod additiones hic quasi 'in fieri' appareant. Etenim in hoc codice plurimae additiones in marginibus vel in imis foliis habentur; immo, a quaestione octava Prologi ad quaestionem secundam distinctionis primae ferē omnes. Amanuensis, ut videtur, non semper noverat ubinam additiones inserendae essent, ita ut quasdam scribebat in imis foliis quin indicaret locum ubi pertinebant, quasdam vero penitus omisit. Omissa est etiam circa quinta pars quaestioni tertiae distinctionis vigesimae septimae; distinctiones vero vigesima octava et nona omnino desiderantur. Sed de his agemus locis suis.

Iste codex, additionibus demptis, ad eandem familiam pertinere videtur ac *A*, cuius errores quandoque repetit quandoque vero inter lineas vel in marginibus corrigit. Porro, adsunt indicia (quae tamen ad textum volumen sequentium pertinent) quae suadent scriptorem etiam huius codicis hic atque illic spatia vacua pro additionibus ulterioribus reliquisse, quae quidem spatia aliquando sufficiebant ad additiones recipiendas aliquando vero non. Haec videtur esse ratio cur quedam additio in columna quidem incipiat sed in margine vel in imo folio terminetur.

Num exemplar codicis *B* idem fuerit ac exemplar (immediatum vel mediatum) codicis *A*, sed iam additionibus quibusdam auctum quibusdam vero amplius augendum, cum certitudine determinari nequit.

Tertio loco posuimus codicem *C* (*Oxonii, Bibl. Coll. Balliol* 299), qui licet ab *A* et *B* nec directe nec indirecte derivet, ad eandem familiam ac istae pertinere videtur, quia notas criticas cum eis communes habet. Hic additiones, paucis exceptis, iam in locis ubi pertinent habentur. Multae quidem omissions per homoeoteleuton occurrunt, sed ceterum textus sat bonus et fidelis est.

Quartus et ultimus inter codices bonos est *D* (*Oxonii, Bibl. Coll. Merton* 100), qui quidem tribus praecedentibus posterior esse videtur, sed eis inferior non est, nec ab eis immediate vel mediate pendet. Hic omnia ordinate et in locis suis habentur. Occurrit etiam nota critica huic codici propria, cum expressa mentione libri Guillelmi. In toto Prologo (370 paginæ) non plus quam octo omissions per homoeoteleuton deteximus.

Quatuor sequentes codices, nempe *EFGH*, praecedentibus comparati mediocres aestimari possunt.

Ex his *E* (*Monachii, Bibl. Universitatis* F. 52) in textu critice restituendo negligi non debet, cum et ipse quodanmodo textum criticum praebeat.

Scriptor enim, ut ex multis exemplis apparet, duo exemplaria p[re] manibus habebat; ex his unum, quod ut plurimum secutus est, ad familiam per *ABCD* repraesentatam videtur pertinere, aliud vero familiae a qua *F* derivat proximius est. Lectiones huius ultimi saepe praemissis verbis 'vel', 'seu', 'alia littera' indicat. Habet praeterea notas criticas sibi proprias, quibus edocemur quid suum exemplar 'ante correctionem' habuerit. Ultimo, recolendum est quod Landshut, ubi iste codex olim asservabatur, non multum distat a Monachio ubi nunc asservatur et ubi Guillelmus viginti fere annis commorabatur.

Etiam collatio codicis *F* (*Parisiis, Bibl. Mazarine 894*) necessaria nobis visa est, eo quod iste codex familiam a praecedentibus differentem reprezentat et ab eo duo alii codices directe vel indirecte derivant. Praeterea, armanuensis etiam istius codicis duo exemplaria ante oculos habuisse videtur: habet enim et ipse non paucas lectiones duplices cum 'vel' connexas, et quandoque reproducit tum textum ab Ockham cancellatum tum textum ab eodem correctum, cancellato substitutum. Nonnunquam tamen suspicati sumus anne scriptor auctorem in quibusdam corrigerem voluerit. In imis foliis frequentes occurunt notulae, quae quidem doctrinam in columnis tractatam spectant quin textui inserendae indicentur. Huiusmodi notulas in notis reproduximus, non putamus tamen eas esse authenticas, cum in eis quandoque ipse Ockham nominetur, immo et impugnetur.

Sex codices praecedentes, nostro iudicio, sufficerent ad textum critice restituendum, nihilominus contulimus etiam duos alios codices mediocres, nempe *G* (*Cantabrigiae, Bibl. Coll. Caius et Gonville 325*) et *H* (*Cantabrigiae, Bibl. Coll. Caius et Gonville 101*), qui inter alios codices mediocres visi sunt nobis quibusdam quidem meliores quibusdam vero antiquiores. Locus quoque, ubi asservantur, suasit ut isti potius quam alii conferrentur tum propter vicinitatem loci originis tum eo quod praesumi liceat hos codices permultis Universitatis Cantabrigiensis scholaribus praesto fuisse.

Isti duo codices fere aequalis valoris sunt, *H* tamen inde a quaestione nona Prologi deterior fit, in quantum multa verba, quae quidem subintelligi possunt, arbitrarie omittit. Habet tamen notam criticam quae expresse indicat quid Ockham uno loco cancellaverit '*in libro suo*'.

Ad codices praecedentes comparati *G* codici *F* magis affinis esse videatur, *H* vero potius codici *E*.

Differentia inter quatuor codices primae classis et quatuor codices secundae classis iam ex eo manifesta est quod signa horum ultimorum duplo pluribus vicibus in apparatu lectionum variantium apparent quam signa priorum. Nihilominus lectiones variantes, sive omissiones sive additiones

sive verborum mutationes, in nonaginta circa ex centum casibus in uno solo codice occurunt. Inde est etiam quod familiae codicum non facile discerni possint.

Lectiones variantes maioris momenti editionis Lugdunensis (1495) per *Z* significantur. Ista editio quoad primum librum textum satis fidelem praebet, occurunt tamen errores non pauci qui rectam interpretationem doctrinac Guillelmi quandoque difficultem quandoque impossibilem reddunt, ut ex. gr. quando legitur ‘quia non habet’ loco ‘quia modo habet’; ‘nisi notionem’ loco ‘mihi notiorem’; ‘ab eo’ loco ‘a Deo’; ‘ex natura rei’ loco ‘exsistentia rei’; ‘certamen’ loco ‘certum dictamen’, et multa similia. Habet lectiones variantes communes quandoque cum uno quandoque cum alio ex codicibus collatis, frequentius cum *E* et *F*, inter codices vero non collatos codici *Paris.*, *Bibl. Nat. lat. 15,904* magis affinis est.

Ne autem sigla multiplicentur eorumque recordatio difficilis reddatur codices non integre collatos, occasione tamen data in testimonium citatos, non per sigla distinximus, sed per abbreviationem, per quam facile recognosci possunt, signavimus, ut ex. *Borgh.*, *Pad. Univ.*, *Vat.* etc.

III

*Codex Vat. Burghes. 68: abbreviatio redactionis incompletae*¹.

Textus exemplaris ex quo ista abbreviatio facta est fere idem fuit ac textus redactionis incompletae in codice *A* asservatae. Quod enim ad Prologum spectat, nulla ex additionibus quas inter signa specialia (§§) inclusimus in hoc codice occurrit. In prima tamen distinctione inveniuntur duo loci qui in *A* non leguntur: primus est in quaestione prima (p. 382, lin. 15 ss.), ubi *A* duo argumenta per ‘va-cat’ cancellavit, sed textum eis in aliis codicibus substitutum non habet; abbreviatio autem habet tum argumenta cancellata (nec indicat ea esse delenda) tum textum qui loco eorum in aliis codicibus legitur. Alius locus est in quaestione quinta (pp. 479, lin. 4 – 485, lin. 19). Hoc loco *A* spatium circa octo linearum reliquit pro complemento quaestacionis. Simile quid fecisse videtur etiam abbreviator, nam solummodo dimidiā partem textus ab *A* omissi scripsit in columnā, reliquam vero in imis foliis 34v-35r. Lacuna igitur fuerat, ut videtur, tum in exemplari codicis *A* tum in exemplari abbreviatoris et ambo lacunam

¹ Videsis auctores supra, p. 17*, nota 2 citatos.

reliquerant; sed abbreviator postea complementum quaestio[n]is invenit, pro quo tamen spatium in columna relictum non sufficit ideoque partem eius in imis foliis scribere coactus est.

In posterioribus distinctionibus apparebunt aliae differentiae inter abbreviationem et codicem *A*, sed de eis alias erit sermo.

Prologus et distinctio prima, quae hic eduntur, in codice *A* folia 28 implent, in abbreviatione vero folia 36. Abbreviatio quidem minoris est mensurae, nihilominus nomen ‘excerptum’, quod in eius subscriptione legitur, minus proprie ei applicatur, cum abbreviator maximam partem exemplaris sui exscriperit.

Omisit tamen vel truncavit auctoritates Aristotelis, Averrois et Augustini. Neglexit transcribere opinio[n]es Thomae Aquinatis, Henrici Gandensis et Scoti, quorum scilicet opera originalia facili negotio inspicere poterat. His in casibus remittit lectorem (vel semetipsum) ad ‘originale’ horum auctorum, accurate indicans locum ubi textus a se omissi inveniuntur, ut ex. gr. f. 19ra: «Vide in originali, ultima quaestio[n]e prologi», quibus verbis indicatur *Ordinatio* Scoti. Opinio[n]es tamen quorundam, ut Roberti Cowton et Petri Aureoli integre transcripsit, aliorum vero, ut Richardi de Conington et Ioannis de Reading nec scripsit nec ubinam quaerendae essent indicavit, improbationem tamen earundem opinionum servavit.

Nonnullae quaestio[n]es, ut sexta et undecima Prologi et prima distinctionis primae integre vel fere integre habentur. Alii loci, nunc breviores nunc longiores saepe simpliciter omittuntur, quandoque vero loco eorum habetur indicatio fontium vel aliquod consilium.

En quaedam portiones omissae, cum verbis quibus abbreviator partes servatas connectit:

Pp. 99, lin. 4 – 102, lin. 24: «Et istam opinionem invenies et declarationem eius in *Reportationibus*, libro I, in prologo, q. 1. Vide eam ibi et in *Quodlibet*, q. 7, quomodo probatur ibi quod talis propositio ‘Deus est omnipotens’, ‘Deus est creatus’ et huiusmodi sunt demonstrabiles».

Pp. 159, lin. 13 – 165, lin. 10: «Omissa igitur opinione et rationibus eius et improbatione eius, tenet iste [sc. Ockham] in quaestione ista...».

Pp. 189, lin. 17 – 192, lin. 20: «Contra opinio[n]es in speciali quaere argumenta alibi, sicut scis».

Pp. 198, lin. 5 – 205, lin. 23: «Ad rationes quae adducuntur pro aliis opinionibus quaere responsonem».

Pp. 208, lin. 2 – 217, lin. 8: «Ad quaestio[n]em dicitur uno modo quod theologia est una etc. Et est opinio Thomae, et vide in *Scripto* et in *Summa* eam et rationes eius. Alia est opinio Henrici, *Quodlibet IX*, q. 4, qui tenet

eandem conclusionem et propter alias rationes. Et vide eam in originali et rationes eius. Sed quod conclusio in se sit falsa quam tenent istae opinione, videtur unica ratione. Quia notitia...».

Pp. 233, lin. 3 – 239, lin. 21: «Aliter multipliciter arguitur contra istam conclusionem, et tu excogita haec ex te ipso».

Pp. 336, lin. 22 – 337, lin. 15: «Alias rationes contra istum modum dicendi poteris sufficienter cogitare ex te ipso, et ideo dimitto alias contra istam opinionem adductas, quia omnes aliae ex ista dependent».

Pp. 443, lin. 23 – 445, lin. 20: «Ad rationes alterius opinionis responde sicut scis».

Pp. 460, lin. 10 – 461, lin. 8: «Sicut patet in multis exemplis, quae excogites ex te ipso».

Pp. 498, lin. 21 – 500, lin. 17: «Et per iam dicta vide per te ipsum quomodo potest dici ad alias rationes».

Abbreviator auctorem in usu primae personae plerumque secutus est, aliquando tamen, ut fere ubique in secunda quaestione Prologi, primam in tertiam mutavit. Ex. gr. p. 76, lin. 9-13: «Circa istam quaestionem sic procedit: primo inquirit... et tertio respondet ad quaestionem. De primo dicit...».

Ocurrunt etiam tentamina auctorem corrigendi, ut p. 406, lin. 16, ubi Ockham, referens opinionem Petri Aureoli, scribit: «Quinto, si sic, hoc esset ut uniretur obiecto», abbreviator habet: «Quinto sic: si aliquis amet aliquid, hoc est ut uniretur obiecto». Attamen verbum 'sic' apud Guillelmum non stat pro verbis 'si aliquis amet aliquid', sed pro sententia Petri Aureoli: «si oportet poni actum amoris tertium a desiderio et delectatione». – Similiter, p. 433, lin. 3-4 Ockham, conformiter fonti suo scribit: «Praeterea, obiectum voluntatis est ens, ergo non quietatur nisi in perfectissimo contento sub ente». In hac sententia abbreviator errorem suspicatur, quem corrigeret conatur, scribens: «Tum quia obiectum voluntatis est bonum, igitur non quietatur nisi in perfectissimo contento sub illo». Et iterum, p. 434, lin. 9-11, ubi Guillelmus habet: «quia scilicet obiectum suum est ens in communi, et per consequens quodlibet contentum, et per consequens...», abbreviator scribit: «quia scilicet obiectum voluntatis est ens bonum, igitur potest in quodlibet contentum sub(!), et per consequens...».

Variationes minoris momenti, ut ex. gr. scribere 'Item' vel 'Similiter' pro 'Praeterea', mutare 'Ad secundum' in 'Ad aliud' et similia, frequenter occurunt, sed ceteroquin textus abbreviationis maxima ex parte verbotenus concordat cum textu aliorum codicum, praesertim vero cum textu codicis F. Verba ab AF vel ab ABF omissa plerumque etiam in abbreviatione omit-tuntur.

Notamus adhuc, ut rem curiosam: codex *A* uno loco (p. 373, lin. 21) post verbum 'Augustinum' dimisit spatium pro titulo operis et abbreviator eodem loco simile spatium in suo codice (f. 27va) reliquit.

Hanc abbreviationem, in casibus praesertim dubiis, frequenter aspeximus ciusque lectiones in apparatu per *Borgh.* notavimus.

IV

De quibusdam additionibus Gualtero de Chatton notis.

Auxilio duorum commentariorum super *Sententias*, quos Gualterus de Chatton¹ reliquit, sufficienter persuaderi potest non omnes additiones quae redactioni incompletae in *A* asservatae accesserunt eodem tempore factas fuisse, sed quasdam (ut complementum quaestionum incompletarum) prius, alias vero (ut illas quae naturam conceptus respiciunt) posterius.

Gualterus de Chatton, ut L. Baudry demonstravit², duabus vicibus *Sententias* legit. Prima vice Oxonii, annis 1322-1323. Hunc priorem et breviorem commentarium vocabimus *Reportationem*, et citabimus ex codice *Paris. Bibl. Nat. lat. 15,887*³. Alterum, longiore et posteriorem, cuius nec locus nec tempus redactionis hucusque stabiliri potuit, nominabimus *Lecturam*, (non excludendo quin et ipsa reportatio sit), et allegabimus iuxta codicem *Paris. Bibl. Nat. lat. 15,886*.

Iuvat hic imprimis quoddam factum notatu dignum praemittere: Gualterus, dum lectiones suas pararet, quaternos ipsius Guillelmi prae-

¹ Notitias de vita et scriptis huius auctoris optime collectas invenies apud A. B. Emden, *A Biographical Register... of Oxford* cit., I, pp. 395s.

² L. Baudry, « Gauthier de Chatton et son Commentaire des Sentences », *Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Age*, XVIII (1943), pp. 337-369.

³ Huic *Reportationi* praemissa est ff. 2ra-5vb tabula quaestionum et articulorum omnium quatuor librorum, sed primitivo Prologo substitutus est ff. 6va-37rb Prologus *Lectuae*, et numeratio foliorum inde a distinctione prima iterum ab uno incipit. — Utile arbitramur hic referre tres parvas notitias, quas non vidimus ab aliis relatas. Una indicat locum ubi Gualterus philosophiae studuit (f. 73ra): « Tertia opinio, quae currebat in villa tempore quo audivimus in villa philosophica tyronoruin, iam dominus ». — Ex altera elici potest numerus annorum quibus studiis philosophico-theologicis incumbebat (f. 14rb): « Studere 15 annis ad concordandum dicta Aristotelis non videtur mihi quod expediat, quia forte adhuc in 16° deficiet quis; licet bene in principio expediat exercitari in dictis suis ». — Tertia suadet codicem huius *Reportationis* non in ipsis scholis, Gualtero legente, fuisse scriptum, sed esse exemplar post lectiones pure rescriptum (f. 32vb): « Vel aliter secundum quaternum C, quia in scholis, praeventus campana, curtavit nimis et dimisit ».

manibus habebat; reportator vero eodem tempore quo lectiones Gualteri reportaret etiam textum integrum *Scripti Ockham* sibi parabat. Gualterus enim in *Reportatione*, I, d. 1, a. 1 (f. 2ra), opinionem Guillelmi allegans, dicit: « Item, videntur dicere, saltem in quaternis aliquibus... »; reportator autem in margine eiusdem *Reportationis*, I, d. 9, q. 1 (f. 41va) ipsem et annuntiat: « Ab isto loco et post dimittam recitare opiniones Ockham et Petri Aureoli, quia habeo eas in integro, et ideo minus totaliter [eas reportabo] ».

Unus locus in quo ‘additio’ respicitur, occurrit nobis in *Reportatione*, I, d. 1, q. 3 (f. 5ra), ubi Gualterus dicit: « O misi supra respondere ad exemplum de volitione potionis amarae. Dico quod illa necessitas volendi potionem amaram, stante cognitione, non provenit ex illa cognitione. Probo: quia illa stante, et circumscripta volitione efficaci praecedente qua efficaciter vult sanitatem, non necessario vellet potionem amaram... ». Ex hac responsione satis patet Gualterum prae oculis habuisse ‘additionem’ quae occurrit in quaestione sexta distinctionis primae (p. 496, lin. 9-13).

Adhuc magis significativa sunt verba quibus Gualterus citat atque impugnat ultimam particulam quaestionis quintae distinctionis primae (pp. 479, lin. 4 – 485, lin. 19), quae, ut diximus, in A deest, in codice *Burghes*. 68 vero partem in columna partem vero in imis foliis scripta est. Etenim in *Reportatione*, I, d. 1, q. 4 (ff. 5va-6vb), recitatis atque reiectis opinionibus Guillelmi de Ockham et Richardi de Campsale, solvit quaestionem eamque concludit respondendo, more solito, ad argumenta principalia, sed deinde (forsitan initio lectionis sequentis diei) sic prosequitur (f. 7ra):

« O misi unum verbum de prima opinione. Nam illi in fine eiusdem quaestionis videntur directe tenere oppositum prius dicti in ea et recitati. Ibi in fine dicunt quod non potest vitari quin intellectus saltem habeat istum complexum conceptum essentiae et non personae, videlicet ‘ens non producens nec productum’. Iste enim est conceptus essentiae ita quod non personae. Prius autem dicebatur quod essentia non potest videri nec cognosci nisi cognoscatur persona. Tamen in fine adhuc tenent quod prius de fruitione, quod impossibile est frui essentia non fruendo persona... ».

Et prosequitur, arguendo per duas columnas.

Ratio omissionis Gualteri assignatur a reportatore, qui postquam in tabula quaestionum delineavit hanc quaestionem (f. 2va), sic prosequitur: « Post redit ad opinionem Ok., quia non viderat verbum quod excludit multa prius obiecta. Quia dicit in fine quaestio... ». Ratio autem cur Chatton ‘non viderat verbum’ nobis satis obvia est: ipse scilicet dum lectiones suas pararet non habebat nisi redactionem incompletam, in A asserva-

tam, tempore vero quo de facto legeret, quaedam additiones ei innotuerunt, forsitan ipso reportatore (qui, ut diximus, *Scriptum integrum Guillelmi* habuit) eum de his monente. Nihilominus per totam *Reportationem*, quotiescumque de natura conceptus sit sermo, non cessat impugnare et deridere opinionem (quam firmiter credit esse Guillelmi) iuxta quam conceptus est quoddam fictum, habens tantum esse obiectivum in anima.

Si nunc ad *Lecturam* veniamus, rem novam animadvertisimus: Gualterus iam noverat redactionem completam. Vedit enim additiones in quibus opinio quae tenet conceptum esse quoddam fictum, habens tantum esse obiectivum in anima, iuxtaponitur, ut alia opinio probabilis, ea quae tenet conceptum esse qualitatem, esse subiectivum in anima habentem¹. Legimus enim in *Lectura*, I, d. 1, a. 3 (f. 61ra):

« Secundum eos, per cognitiones generales intelliguntur entia facta, ideo solum cognoscitur Deus per hoc quod cognoscitur ens fictum, supponens pro Deo. Licet enim illam conclusionem aliquando dicat sub disiunctione, tamen processus quaestionum suarum in Primo suo magis videtur ad illam conclusionem declinare ».

Brevia igitur illa inserta, alteram opinionem de natura conceptus resipientia, Gualterum non multum turbant. Sed cum detegit longam illam additionem in qua illa opinio non solum diffuse proponitur immo et defenditur, perplexus sistit, nesciens quamnam ex duabus opinionibus Guillelmus finaliter amplectere velit. In *Lectura*, I, d. 3, a. 2 (ff. 134ra-137va), qui articulus totus est de natura conceptus, recitatis argumentis Ockham (*Sent.*, I, d. 2, q. 8) pro opinione de ficto, prosequitur dicens (f. 134rb):

« In fine autem quaestio[n]is addunt² quod cui non placet haec opinio, potest dicere quod conceptus universalis sit quaedam qualitas subiective existens in ipsa anima, scilicet ipsa intellectio vel quaedam qualitas

¹ Minusculae quoque additiones, frequenter recurrentes, ut ex. gr. ‘si res possit praedicari’, citantur a Gualtero de Chatton, *Lectura*, Prol., q. 2, a. 6 (f. 18va): « Tertio dicit quod veritas necessaria de Deo, in qua res ipsa praedicatur, si res possit praedicari, vel conceptus absolutus... ». Cf. J. O’Callaghan, « The Second Question of the Prologue to Walter Catton’s Commentary on the Sentences », in *Nine Mediaeval Thinkers*, ed. J. R. O’Donnell (Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Studies and Texts 1, Toronto 1955), pp. 233-269.

² Paragraphus iste additius qui animum Gualteri de gradu demovit deest in A; legitur in imis folii (52v-53r) in abbreviatione cod. *Burgenses*. 68; incipit in columna (f. 49va) et terminatur in inio folio (50r) in B. – Plus quam sexcentos post Gualterum annos eadem additio non cessavit turbare expositores doctrinae Guillelmi de Ockham, ut apparel ex E. Hochstetter, *Studien zur Metaphysik und Erkenntnislehre Wilhelms von Ockham* (Berlin-Leipzig 1927), p. 95. « Wenn er [id est Ockham] dann gleich als Gegenargumente anführt, dass dann bei jeder solchen intellectio unendlich viele Dinge erkannt werden, ausserdem ein Konzept doch Objekt

producta per intellectionem... (f. 134va) Quae tamen opinio praedicta sit verior, dicunt se relinquere iudicio aliorum. – Contra istam secundam opinionem arguo primo. Licet enim isti de secunda opinione in fine aliquorum dictorum suorum de ente ficto addunt(!) ultimam particulam, tamen processus quaestionum suarum de conceptu totaliter est exaratus in Primo suo super *Sententias* ad declarandum quod conceptus communis sit tale ens fictum, obiectivum, nec penes aliam est aliqua quaestio de conceptu communi discussa vel pertractata. Hoc etiam patet videnti Prologum Primi sui, et distinctionem primam et distinctionem secundam et tertiam, et videnti modum quo ponit productionem Verbi et Spiritus Sancti, et ubicumque pertractat de cognitione Dei vel creaturae in conceptibus communibus. – Tamen sive sit opinio sive non, probo quod tale ens fictum non est ponendum».

Utrum necne Guillelmus opinionem suam de natura conceptus impugnationibus Gualteri de Chatton motus mutaverit et an in disputationibus quodlibetalibus Guillelmi Gualterus partem opponentis egerit, non est hic locus inquirendi¹. Certum tamen est ei impugnations confratris sui notas fuisse. Gualterus enim inter auditores suos habebat Adamum de Woodham, amicum Guillelmi, qui lectiones Gualteri reportabat, et, ut videtur, reportationem suam Guillelmo interdum monstrabat. Hic enim in margine illius reportationis, ut ipse Adam refert, propria manu adnotavit quid sibi de quodam argumento Gualteri videretur². Praeterea, non desunt indicia quae suadent hos duos baccalaureos, Gualterum nempe et Ockham, etiam tempore

eines Erkenntnisaktes ist, demgemäß also eine solche intellectio ihr eigenes Objekt sein müsse, und daraus dann folgert: 'ergo conceptus non est ipsa intellectio', so kann man es mit leisem Erstaunen lesen, wenn er gegen Ende der Quaestio (Q) ohne nähere Erläuterungen diese Theorie als probabel empfehlt.

¹ Huiusmodi quaestiones moventur sed non solvuntur a L. Baudry, *Guillaume d'Occam, sa vie* cit., pp. 67, 71s.

² Gualterus de Chatton in *Reportatione*, I, d. 17, q. 2, quaerens utrum caritas augeatur, recitat rationes Venerabilis Inceptoris (*Sent.*, I, d. 17, q. 5 C-E) contra unam opinionem, inter quas rationes una est de anima Christi et Iudae (f. 48va): «Instant de anima Christi et Iudae, quae instantia sufficiens est. Sed aliter alibi dicunt respondendum». Ad hanc instantiam Gualterus in columna proxima (f. 48vb) responderet: «Item, instantia de anima Christi et Iudae videtur concludere, nam articulus Parisius(!) dicit quod error est dicere quod anima Christi non sit nobilior in substantia. Et sic propositum, quia anima est indivisibilis, non habens tales partes. Vel propter nobiliora accidentia seu proprietates accidentales: et hoc non, quia ad illum intellectum fuit illa conclusio condemnata, sicut patet per verba articuli...». – Adam de Woodham autem, *Sent.*, I, d. 17, q. 5 (cod. *Vat. lat. 955*, f. 160v) recitat argumenta quae Gualterus fecit contra Ockham, et inter ea etiam illud quod fundatur super articulo Parisius condemnato: «Item, licet Ockham dicat se alias responsurum de anima Christi et Iudae, articulus tamen Parisiensis tenet quod est error dicere quod anima Christi non sit nobilior anima Iudae. Quaero igitur:

Lecturae in eodem conventu commorasse, ita ut sine mora in auditum Guillelmi venire potuerit quid Gualterus contra eum in ultima sua lectione protulerit, hic econtra antequam lectionem proximam inciperet iam nosse potuerit quid Guillelmus ad argumenta sua replicaverit¹.

Redactio igitur tam incompleta quam completa primi libri, ut ex praedictis satis probabiliter sequitur, in manibus scholarium lectorumque versabatur antequam Ockham anno 1324 ad Curiam Avenionensem citatus esset, ut accusationibus Ioannis Lutterell coram Commissione Pontificia a Ioanne XXII instituta responderet. Nihilominus, quantum ex textu in hoc primo volumine edito iudicari potest, Ioanni Lutterell et Commissioni Pontificiae nonnisi redactio incompleta erat nota².

quomodo debet intelligi articulus? Vel quod sit nobilior in substantia, et tunc habetur propositum, quia anima est indivisibilis, non habens tales partes; vel solum quod habeat nobilia accidentia seu proprietates accidentales: et hoc non, quia ad istum intellectum fuit ista conclusio condemnata, sicut patet per verba articuli...*. Cum vero Adam, solvendo argumenta Gualteri, venit ad hoc argumentum, refert responsionem quam Ockham manu propria scripsit in margine reportationis eiusdem Adae (f. 161v): «Ad 14um respondet Ockham [et addit ipse Adam, manu propria, in margine] manu sua in margine reportationis m[e]c] quod ille male intellexit articulum, quia articulus intendit condemnare istos qui posuerunt unam animam non posse esse nobiliorem alia nisi propter maiorem proportionem corporis, vel nisi essent diversarum specierum. Quod est error, quia anima Christi etiam quando erat separata erat nobilior anima Iudei, et tamen non fuit unita nobiliori corpori nec fuit alterius speciei. Sed non sequitur 'est nobilior, igitur sic est nobilior', sed est fallacia consequentiae. Sequitur enim e converso, non sic. Haec ille de verbo ad verbum*. – Haec, ni fallimur, sufficienter ostendunt quod 'iste' qui 'male intellexit articulum' fuit Gualterus de Chatton, reportatio vero Adae, in cuius margine Ockham manu propria scripsit responsionem modo recitatam, erat reportatio lectionum Gualteri, facta ab eodem Adam. – De codice *Vat. lat. 955* videsis A. Pelzer, *Codices Vaticani Latini*, II, Bibliotheca Vaticana 1931, pp. 400ss. A. Pelzer tamen suspicatus est reportationem in cuius margine Ockham scripsit esse reportationem «commentarii in Sententias quem ab ore Guillelmi docentis Adam notis exceptit».

¹ Hoc modo explicari posset quod legimus in *Lectura*, I, d. 3, q. 3, a. 2 (f. 148ra): «Secundus articulus huius quaestions includit duo principaliter: primo enim ponam quasdam responsiones quae dicuntur esse de mente opinionis supra positae [agitur de opinione Guillelmi de Ockham] ad quatuor argumenta quae feci contra eam in fine articuli praecedentis, et secundo ponam septem conclusiones in oppositum... (f. 148rb). Supposito igitur quod opinio supradicta se isto modo explicaverit, arguo contra eam per septem rationes...».

² Cf. A. Pelzer, «Les 51 articles de Guillaume Occam, censuré en Avignon, en 1326», *Revue d'histoire ecclésiastique*, XVIII (1922), pp. 240-270; J. Koch, «Neue Aktenstücke zu dem gegen Wilhelm Ockham in Avignon geführten Prozess», *Recherches de Théologie ancienne et médiévale*, VII (1935), pp. 353-380; VIII (1936), pp. 79-93, 168-197; F. Hoffmann, *Die Schriften des Oxford Kanzlers Iohannes Lutterell*, Erfurter Theologische Studien 6, Leipzig 1959.

Porro, ut veri simile nobis videtur, Guillelmus correctiones et additiones nobis notas non proprio libro propriisve quaternis inseruit, sed potius cuidam apographo melius ordinato. Ita fecerat ex. gr. etiam Matthaeus ab Aquasparta, ut videri potest si comparentur codex autographus (*Assisi, Bibl. Commun. 134*) et apographus (*Tuderti, Bibl. Commun. 44*). Quid tandem Venerabilis Inceptor in proprio libro propriisque quaternis addendo delendove mutaverit priusquam eos Commissioni Pontificiae traderet¹, tunc demum sciemus cum iste liber istique quaterni detecti fuerint.

De relatione inter scripta Guillelmi de Ockham et Gualteri de Chatton in introductionibus sequentium voluminum plura dicentur.

V

De notis criticis

In codicibus manuscriptis occurunt quaedam notae criticae in quibus amanuenses de statu textus autographi (vel dictati) nonnulla nobis revelant². Cum huiusmodi notae in apparatu lectionum variantium, locis suis, indicentur, sufficiat eas hic summatim tantum recolere.

a) Primam huiusmodi notam invenimus in quaestione secunda Prologi (p. 116, ad lin. 13), ubi codices ABC in imis foliis referunt textum ab auctore cancellatum, praemissis verbis: «*Istud scripsit continue cum alio, sed post cancellavit*». Textum istum cancellatum F habet sine nota critica ‘continue cum alio’, seu in columna, textum vero correctum, cancellato substitutum, in imo folio. H similiter conservavit textum cancellatum, sed eum loco ubi non pertinet (p. 119, ad lin. 8) inseruit.

Positio inversa textus cancellati et correcti in codice F suadere videtur hunc codicem derivare a quodam apographo prius scripto quam haec correctio facta esset. Hanc coniecturam confirmare videtur etiam illa differentia quae paulo post (p. 118, ad lin. 19) appetet inter F et alios codices. Hanc differentiam notavit E, praemissis verbis: «*Alia littera habet sic*»; lectio autem huius ‘alterius litterae’ eadem est ac lectio codicis F.

¹ Nonnullae huiusmodi additiones vel rasurae memorantur a Commissione Pontificia, quae videri possunt apud J. Koch, art. cit., VIII (1936), p. 195: «*Extracta de una parte libri quem frater Willelmus Ockam exhibuit Pape designationis locis suis, ubi in libro suo sunt nove rasure et additiones nove et suspecte*».

² De notis criticis in Prologo occurrentibus iam disseruit Ph. Boehner, *Collected Articles* cit., pp. 110-127.

b) Proxima nota critica occurrit in quaestione quarta Prologi (p. 148, ad lin. 16-18), ubi *E* solus refert quomodo textus ante correctionem legebatur: «*Ante correctionem pro illo ‘adhuc’ etc. fuit sic...*». Codex autem *F* textum quidem ut fuit ‘ante correctionem’ non habet, sed textus correctus, seu ut nunc est, non in columna sed in imo folio legitur. Ratio huius facti forsitan in eo est quod textus corrigendus in suo exemplari iam cancellatus erat, textu correcto nondum addito.

c) Tertiam adnotationem criticam legimus in eadem quaestione (p. 151, ad lin. 2): «*Consequenter scripsit sic, nec cancellavit, licet forte cancellare intenderit... Post scripsit in additionibus, sed totum cancellavit...*». Hanc notam criticam et etiam textum quem Venerabilis Inceptor ‘forsitan cancellare intenderit’ simul cum textu quem ‘totum cancellavit’ habent *ABCEG*; primi quidem quatuor in imis foliis, *G* vero in columna, ubi tamen verba «*Consequenter... totum cancellavit*» per *va-cat* delenda esse indicantur.

Textum quem Ockham ‘totum cancellavit’ habent etiam *DFH*, sine ulla nota, sed *D* in imo folio, *F* ‘consequenter’ seu in columna, *H* autem in columna quidem, sed iterum loco ubi non pertinet.

Ex modo agendi amanuensis codicis *F* idem conicere licet quod prius, scilicet quod *F* a quodam apographo pendet qui scriptus erat quibusdam saltem additionibus et correctionibus nondum factis.

d) In quinta quaestione Prologi (p. 165, ad lin. 10) haec adnotatio legitur: «*Hic scripsit primo et post cancellavit illud quod hic sequitur, et tunc illud quod est hic primum fit secundum et secundum tertium et tertium quartum...*». Hanc simul cum textu cancellato conservant *ABCEH*, sed quatuor priores in imis foliis, *H* vero in columna, sed iterum loco indebito. *F* autem, licet nec notam criticam nec textum cancellatum habeat, loco ‘Secundo’ (p. 165, lin. 16) scribit ‘Tertio’, loco vero ‘Tertio’ (p. 166, lin. 17) habet ‘Quarto’, seu ita sicut Ockham ‘scripsit primo’.

e) Quinta nota explicat cur quidam codices duo argumenta in prima quaestione distinctionis primae (p. 382, ad lin. 15) habeant quidam vero omittant. Ratio a solo codice *D* assignatur, qui ista duo argumenta in imo folio habet, cum nota: «*Hoc totum cancellavit in libro suo*». Codex *A* habet solum textum cancellatum, *DFG*, *Borgh.*, *Z* autem habent ambos, cancellatum scilicet et correctum, sed *D*, ut diximus, in imo folio cum nota critica, alii vero in columna sine nota critica; nec unum nec alium habent *CEH*.

f) Ultima adnotatio critica, quantum ad hoc primum volumen spectat, legitur in tertia quaestione primae distinctionis (p. 412, ad lin. 16). Hic *A* textum primitivum habet in columna, sed eum (excepta ultima sententia) per *va-cat* delendum esse indicat; *D* hunc textum in imo folio scribit, *H* vero in columna, sed cum hac nota: «*Hoc cancellavit in libro suo*».

Amanuensis codicis *A*, ut diximus, ultimam sententiam non inclusit inter *va-cat*, et ista sententia legitur in *B*. Editio autem (*Z*) totum textum cancellatum servat, sequens in hoc codicem *Paris. Bibl. Nat. lat. 15,904*.

Notae criticae quae textus in voluminibus sequentibus edendos respi-
ciunt in introductionibus eorundem voluminum opportunius indicari po-
terunt.

VI

De titulo: Scriptum – Ordinatio

In undecim ex decem et octo codicibus manuscriptis qui colophon seu subscriptionem finalem habent iste liber primus *Scriptum* nominatur; in duobus vocatur *Ordinatio*; in quatuor dicitur simpliciter *primus liber*, in uno vero tum *primus liber* tum *quaestiones*.

Si nunc sex notas criticas consideremus, quae in codicibus melioribus et antiquioribus occurrunt, quater in eis legimus verbum *scripsit*, bis vero asseritur auctorem aliquid delevisse *in libro suo*.

Nisi igitur omnes isti testes vel ignoraverunt quid scripserint vel uno ore mentiti sunt, liber primus Venerabilis Inceptoris *Scriptum* est, et non *reportatio*¹. Nullus sane ‘reportationem’ lectionum propriarum ‘scripsit’. Hoc utique non excludit quin quaedam *quaestiones* vel forsitan aliquae distinctiones ex quadam *reportatione* nobis ignota provenire potuerint. Nulla tamen *reportatio* libri primi hucusque innotuit. *Reportatio* enim illa de qua Adam de Woodham loquitur, et in cuius margine Ockham propria manu *scripsit*, non est *reportatio* lectionum Guillelmi de Ockham, sed potius, ut diximus, Gualteri de Chatton².

Titulus etiam subalternus, scilicet *Ordinatio*, sufficienti nititur fundamento. Etenim ‘ordinatio’ connotat *scriptum* ab auctore ordinatum, revisum et correctum cum intentione id in lucem edendi seu stationariis vel librariis ad multiplicandum tradendi. Et de facto iste liber primus tale *scriptum* est in quo eiusmodi labor *ordinationis*, *revisionis* et *correctionis* fere in omni pagina appetet. Utrum autem stationariis revera traditum fuerit annon, nescimus nec est magni momenti.

¹ Idem amanuensis codicis Monacensis (*E*) a quo liber primus vocatur *Scriptum*, libros tertium et quartum ‘notabilia’ inscribit (f. 245va): «Explicant notabilia super tertium, incipiunt super quartum».

² Cf. supra, p. 29*, nota 2.

Codices *F* et Bruxellensis expresse dicunt hunc librum esse *de ordinatione* Guillelmi de Ockham.

Ultimo, adest testimonium reportatoris librorum II-IV, qui post ipsum auctorem melius omnibus nosse poterat naturam libri primi. Et iste in quaestione decima quarta libri quarti bis refert lectorem ad *Ordinationem Ockham*, per quam designationem intelligit librum primum: «*Quantum ad tertium quaere de libertate et contingentia et necessario in Ordinatione Ockham, distinctione prima...*» (*E*, f. 266ra); et ibidem (f. 266vb): «*Ad ultimum patet in Ordinatione Ockham, quod dilectio est in anima subiective. Responseinem quaere*». Editores Lugdunenses ignoraverunt, ut videtur, hoc speciale significatum verbi ‘ordinatio’, et ideo ubi invenerunt scriptum ‘in ordinatione’, vel legerunt ‘in ordine’, vel aliquid aliud ei substituerunt vel simpliciter omiserunt. Ex. gr. *Sent.*, IV, q. 14 B scribunt: «*Istas rationes quaere in Ioanne, quaestione prima ordinis*¹».

VII

De tempore compositionis

Liceat hoc loco paucissima illa quae de iuventute nostri auctoris sciri vel potius conici possunt praemittere.

Guillelmus generaliter praesumitur oriundus (argumentum ex nomine) e villa Ockham, in comitatu Surrey, viginti circa miliis a Londinio. Hoc assumpto, eadem probabilitate assumi potest eum alumnum fuisse Custodiae Londiniensis, Provinciae Angliae. Utrum autem iam ut puer oblatus, parentum voluntate ad Fratres Minores se contulerit nescimus, sed absque dubio est eum studia sua tam mature incepisse quam consuetudo illius aetatis permittebat². Ipsemet enim asserit se regulani de suppositis terminorum

¹ Res magis curiosas legimus *Sent.*, II, q. 8 J: «Sicut patet in reportatione nostra, ubi tractatur de esse cognito esse(?) ab aeterno et in ordine simpliciter... Si dicas, sicut ibi videor dicere...». Cuius loco in codice Matriti, *Palacio* 206, f. 17rb haec habentur: «Sicut patet in Reportatione Ioannis, ubi tractat de esse cognito creature ab aeterno, et in Ordinatione similiter... Si dicas, sicut ibi videtur dicere...». Et de facto haec inveniuntur apud Scotum, *Opus Oxoniense*, II, d. 1, q. 3, n. 19 (ed. Wadding, VI, 52) et *Reportatio Paris.*, II, d. 1, q. 4, nn. 10-11 (ed. Wadding, XI-1, 253).

² *Constitutiones Generales Ordinis Fratrum Minorum anno 1316 Assisi conditae*, ed. A. Carlini, *Archivum Franciscanum Historicum*, IV (1911), p. 277 de aetate novitiorum haec habent: «Statuimus in principio quod nullus recipiat ad ordinem nostrum nisi quartum decimum annum compleverit in aetate». – Antiquiora statuta de aetate recipiendorum, Nar-

in tenera aetate didicisse: « *Unde apud antiquos, ut puerulus didici, supposita termini communis alicuius duplicitia sunt* ¹ ». Dubitare fas est eum in villa Ockham huiusmodi studiis operam dedisse. In conventu tamen Londiniensi, ubi illa Custodia studium generale habuit, elementa dialecticae iam ut puerulus discere potuit. Et revera ipse (nisi de quodam homonymo agatur) Londinii (St. Saviour, Southwark) ordinatus est subdiaconus, die 27 Februarii 1306 ².

Nomen Guillelmi de Ockham proxime apparet inter Fratres Minores qui die 19 Iunii 1318 episcopo Lincolnensi praesentati sunt ad licentiam confessiones audiendi obtinendam ³. Eo igitur tempore, ut bona ratione praesumi potest, ipse omnia sua studia passiva post se habuit et trigesimum aetatis annum iam complevit ⁴. Iuxta hoc Guillelmus natus est anno 1288 vel prius. Porro, cum Oxonium ad dioecesim Lincolnensem pertineat, praesumi licet eum mense Iunio 1318 Oxonii commorasse, et quidem cum intentione ibidem manendi, alioquin nulla ratio fuisse licentiam in illa dioecesi postulandi. Utrum autem eo tempore lecturam libri *Sententiarum* iam terminaverit aut proximo anno scholastico incepturus fuerit, ignoramus ⁵.

bonensis (a. 1260) scilicet et Parisiensis (a. 1292) non fuerunt semper et ubique observata, ut ostendit L. Olinger, « De pueris oblatis in Ordine Minorum », *Archivum Franciscanum Historicum*, VIII (1915), p. 398.

¹ *Summa Logicae*, p. I, c. 19 (ed. Ph. Boehner, Franciscan Institute Publications, Text Series 3. St. Bonaventure, N. Y. 1957, p. 60).

² Documentum citatur ab A. B. Emden, *A Biographical Register... of Oxford* cit., II, p. 1384. — Quod ad aetatem ordinandorum spectat, hoc tempore iam probabiliter ea consuetudo vigebat quam paulo post Constitutiones Clementinae (I, t. 6, c. 3) ratam habuerunt: « Generalem ecclesiae observantiam volentes antiquis iuribus in hac parte preferri, decernimus ut alio non obstante impedimento canonico, possit quis liberis in decimo octavo ad subdiaconatus, in vigesimo ad diaconatus, et in vigesimo quinto aetatis sue anno ad presbyteratus ordines promoveri » (*Corpus Iuris Canonici*, ed. Ae. Friedberg, II, Graz 1955, 1140). In Ordine tamen Franciscano ad presbyteratum requirebantur viginti quinque anni completi, ut appareat paulo infra, nota 4.

³ Documentum apud A. B. Emden, loco cit.

⁴ Ut colligi potest ex *Constitutionibus Generalibus O. F. M. a. 1316 Assisi conditis*: « Praelicit generalis minister per obedientiam cum generali capitulo universo, quod nullus frater promoveatur de cetero ad sacerdotium nisi sue aetatis completum habeat XXV annum, et executionem quarumcumque personarum confessionem extra nostrum ordinem existentium et paelationis officium nullus habeat de cetero nisi XXX annos completos habeat in aetate ».

⁵ Operae pretium est hic in mentem revocare baccalaureos ad legendum librum *Sententiarum* destinatos, praeter alia privilegia, ius habuisse ad socium seu secretarium, ut legimus apud M. Bihl, « Formulae et Documenta e Cancellaria Fr. Michaelis de Cesena, O. F. M. ministri generalis 1316-1328 », *Archivum Franciscanum Historicum*, XXIII (1930), pp. 144s.. « Mando igitur... quatenus uno bono fratre tibique grato de tui ministri consensu assumpto in socium, qui tecum ire debeat et morari... ».

Quomodocumque res se habuerit, documentum illud operi extraneum velut tempus probabile compositionis annos 1317-1319 indicat. Si nunc auctores considerenuis qui in eo allegantur vel qui id allegant tempus quoque relativum compositionis maxima cum probabilitate inter annos 1317-1319 circumscribi potest¹. Pro termino enim post quem compositionis assignari possunt: commentarius Guillelmi de Alnwick, prima redactio commentarii Ioannis de Reading et *Scriptum Petri Aureoli*; terminus autem ante quem definitur per secundam redactionem commentarii Ioannis de Reading et per *Reportationem* atque *Lecturam* Gualteri de Chatton. In his duobus ultimis scriptis etiam additiones, ut monstravimus, allegantur.

Tempus redactionis incompletae, in *A* asservatae, adhuc pressius determinari potest. Loci enim in quibus titulus doctoris Petro Aureoli attribuitur, in hac redactione vel totaliter omittuntur², vel si non omittantur, saltem titulus doctoris tacetur³. Iam vero Petrus Aureoli licentiam docendi in Universitate Parisiensi die 14 Iulii 1318 per voluntatem Summi Pontificis Ioannis XXII obtinuit⁴. Redactio igitur incompleta, maximam saltem partem, iam conscripta fuit antequam promotio confratris sui in notitiam Guillelmo venit.

De relatione omnium quatuor librorum tum ad alia scripta Venerabilis Inceptoris tum ad opera aliorum auctorum plenius et cum minori periculo errandi disseri poterit in introductione voluminis ultimi huius editionis. Tunc enim, quantum ad primum librum, plane apparebit differentia inter redactionem incompletam et redactionem completam; quod vero ad alias libros spectat, cum maiori certitudine determinari poterit quaenam quaestiones ad illos de iure pertineant quaenam vero indebite eis immixtae sint⁵.

¹ De tempore (tam absoluto quam relativo) compositionis huius operis iam plures scripserunt, ut Ph. Boehmer, *Collected Articles* cit., pp. 96-110; L. Baudry, *Guillaume d'Occam, sa vie* cit., pp. 7-95, 260-271; A. Maier, «Zu einigen Problemen der Ockhamforschung», *Archivum Franciscanum Historicum*, XLVI (1953), pp. 161-194, quae tempus compositionis primi libri similiter ad annos 1317-1319 ponit; C. K. Brampton, «The Probable Order of Ockham's Non-polemical Works», *Traditio*, XIX (1963), pp. 469-483.

² Ut ex. gr. *Sent.*, I, d. 7, q. 1 Y; d. 27, q. 3.

³ Ut ex. gr. *Sent.*, I, d. 5, q. 3 O; in abbreviatione cod. *Vat. Burghes.* 68, f. 76va occurrat titulus doctoris.

⁴ Cf. *Chartularium Universitatis Parisiensis*, II-I, -n. 772 (ed. H. Denifle – Ae. Chatelain, Parisii 1891, p. 225).

⁵ Verbi gratia quaestio «Utrum virtutes sint connexae» (*Sent.*, III, q. 12; *Quodl.* IV, q. 6) nihil aliud videtur esse nisi *Quaestio super Biblam*, quam L. Baudry, op. cit., p. 273, dicit esse deperditam. Sic enim vocatur in margine apud Gualterum Chatton, *Reportatio*, III, d. 33, q. 5 (cod. *Paris. Nat. lat. 15,887*, f. 131va). – Quaestio autem inedita: «Utrum de anima tamquam de subiecto sit tantum unus habitus scientificus numero existens in uno intellectu

VIII

De auctoritatibus allegatis et de opinionibus impugnatis

Auctoritates quibus Venerabilis Inceptor doctrinam propriam fulcit simul ac auctores quorum opinioes recitat et impugnat uno conspectu videri possunt in indice auctorum, iuvat tamen de quibusdam specialem mentionem hic facere.

Auctoritates quae frequentius allegantur sunt Aristoteles eiusque commentatores: Averroes quoad *Metaphysicam* et libros naturales; Eustratius (sub nomine 'Commentator') quoad *Ethicam Nicomacheam*; Robertus Grossatesta quoad *Analytica Posteriora*.

Metaphysica Aristotelis et *Ethica Nicomachea* citantur iuxta versionem a Guillelmo de Moerbeke correctam, expositio vero *Ethicae Nichomacheae*, ab Eustratio et ab aliis facta, ex translatione Roberti Grossatesta.

Auctores quorum opinioes in hoc primo volumine brevius fusiusve referuntur, fere semper èo fine ut crisi submittantur, partim sunt bene noti ac explorati partim vero minus noti. E maioribus et notioribus citantur Thomas Aquinas, Henricus Gandavensis, Aegidius Romanus, Duns Scotus, Durandus de S. Porciano et Petrus Aureoli, ex quibus tamen solummodo Thomas et Scotus nominantur. E minoribus et minus notis tacito semper nomine allegantur¹: Guillelmus de Ware, qui quaestiones suas super *Sententias* circa a. 1290 rediget; Richardus de Conington, qui fuit trigesimus quartus lector seu magister regens studii Oxoniensis circa a. 1306; Robertus Cowton, dictus etiam 'Inceptor', qui ut baccalaureus circa aa. 1309-1310 *Sententias* legit; Guillelmus de Alnwick, qui fuit circa aa. 1316-1317 quadragesimus lector studii Oxoniensis; et tandem Ioannes de Reading, qui idem studium rexit ut magister circa aa. 1320-1321.

numero», quae asservatur in duobus codicibus manuscriptis (Florentiae, Bibl. Nat., Conv. A. 3. 801, ff. 183va-185ra; Oxonii, Coll. Balliol 299, ff. 278vb-280rb) aptius inaugaret seriem quaestionum *De anima* quam terminaret librum tertium *Sententiarum*. In hac questione inedita circa vicies legimus «quaere alibi» vel «quare in alio quaterno», quae allegationes fere semper ad Prologum videntur remittere lectorem. Legimus etiam instructiones, ut «et ordina meliori modo quo potes» vel «et reducas ad propositum bono modo», quae socio seu secretario datae esse videntur. Forsitan iste socius Adam de Woodham fuerit, qui inter annos 1318-1321 probabiliter philosophiae studuit.

¹ De his auctoribus Oxoniensibus consulatur A. B. Emden, *A Biographical Register... of Oxford*, cit.

Commentarius huius ultimi, in quo sententiae Venerabilis Inceptoris frequenter impugnantur, considerari solebat ut terminus ante quem praesentis operis. Attamen quaestio Ioannis de Reading ab Ockham recitata atque impugnata absque dubio pertinet, ut iam diximus, ad priorem quandam redactionem, nobis alioquin ignotam, a qua immutata in secundam, nobis notam, translata est.

Guillelmus cum sententias auctoratum tum opiniones auctorum plerumque verbotenus affert, et etiam cum opiniones quasdam nimis verbosas per summa capita citat, verba auctorum, quantum possibile est, servare conatur. Quam accuratus et fidelis fuerit in citando, apparet si textus ex *Ordinatione Scoti* allegati comparentur non editioni Vaticanae, sed codici F. 121 bibliothecae civitatis Erfordiae. Mira namque illa accuratio qua Commissio Scotistica in *Ordinatione Scoti* edenda procedit, possibile reddidit ut detegeremus ad quamnam familiam codex quo Ockham usus est pertinuerit. Unica tantum omissio quae occurrit in codice Erfordiensi, et non in textu a Guillelmo citato, nos praevenit ne concluderemus Venerabilem Inceptorem ex hoc ipso codice opiniones Doctoris Subtilis descriptsisse.

IX

De via ac ratione huius editionis

In operibus philosophico-theologicis Guillelmi de Ockham critica ratione edendis eadem viam ac rationem sequendam nobis proposuimus quam sequuntur editores Collegii S. Bonaventurae ad Claras Aquas (Quaracchi, Florentiae), quae cultoribus rerum Mediaevalium iam fere a centum annis nota est et ab eis universaliter approbata. In speciali autem in mente habemus eam methodum quam secutus est bonae memoriae V. Doucet, quo moderante ultima duodecim volumina *Bibliothecae Franciscanae Scholasticae Medii Aevi* (XII-XXIII, 1950-1961) in lucem prodierunt.

Methodus ista, quam V. Doucet 'rationalem' appellabat¹, consistit in seligidis et conferendis illis codicibus manuscriptis qui textui critice restituendo positive conferunt, dimissis aliis qui non nisi numerum lectionum variantium et siglorum multiplicarent. Nullum ex codicibus collatis a priori aliis praeponere, sed nec posthabita omni alia consideratione lectionem quae

¹ In recensione tom. XXVIII *Operum Omnia* S. Alberti Magni, *Archivum Franciscanum Historicum*, XLIV (1951), pp. 460-464.

maiori numero codicum fulcitur ut authenticam recipere. Immo, ratio habenda est etiam linguae, vocabulorum artis, sensuum atque doctrinæ tum auctorum scholasticorum in genere tum vero auctoris cuius opera eduntur in specie; similiter et locorum parallelorum, fontium et auctorum allegatorum. Vitandum denique est tam in lectionibus variantibus notandis quam in notis omne id quod superfluum est vel inutile.

Haec principia in genere et nos secuti sumus. Nollemus tamen affirmare omnes et singulas lectiones variantes quae in apparatu nostro habentur necessarias vel utiles esse. Hac in re maluimus abundare potius quam deficere, cum sciamus non omnes hac in re unum et idem sentire. Nihilominus si quis omnes ineptias exhibere vellet, apparatum lectionum variantium altero tanto augere deberet, cum periculo lectiones quoque utiliores in silva nugarum abscondendi.

Amanuenses saeculi decimi quarti, ii præsertim qui ad usum proprium scripserunt, verba, ut spatio temporique parcerent, magis magisque contraxerunt. Ipsi, cum et linguam et doctrinam plene possiderent, hoc nullum periculum errandi attulit. Ideoque etiam ubi contextus sermonis absque dubio *iste, ista, istud, possit, possunt, dicitur, aliqua* etc. exigeret, saltem unus aliisve amanuensis tales adhibet abbreviationes quae de rigore *ille, illa, illud, potest, dicitur, alia* etc. legendæ essent. In codicibus quidem conferendis omnes huiusmodi variationes adnotavimus, sed non omnes typis mandandas iudicavimus. Ex verborum transpositionibus illas tantum in apparatu notavimus quae sensum dictorum quoquo modo variare possent. Verba in marginibus vel inter lineas esse scriptas tunc tantum memoramus cum eadem verba etiam in aliquo altro codice manuscripto vel omissuntur vel similiter in marginibus vel inter lineas scribuntur. Differentias orthographicas notare penitus negleximus, consciæ nos textum non ad usum philologorum sed ad usum philosophorum et theologorum edituros.

Viri studiosi qui occasionem habuerunt codicibus autographis studere eosve publici iuris facere, bene sciunt nec scripta autographa erroribus carere, per consequens non omnes errores ignorantiae vel negligentiae amanuensium attribui posse. Non est ratio cur Ockham hac in re velut exceptio consideretur. Licet enim codicem autographum non possideamus, concors exemplarium testimonium sufficienter indicat quosdam saltem errores ab auctore ipso fuisse commissos. Sæpe occurrit ex. gr. superflua repetitio verbi ‘quod’, sicut in sententiis ‘ad aliud dico quod sicut dicit Philosophus quod’; quandoque legitur modus indicativus ubi etiam latinitas Medii Aevi coniunctivum exigeret; nonnunquam in longis complicatisque sententiis usurpatum numerus singularis in una parte et pluralis in

alia, vel fit transitus a modo absoluto ad condicionalem. Huiusmodi errores non corremus, nec signa exclamationis post eos posuimus nec explicaciones eis adiecimus. Editoris namque non est textum corrigerem vel interpretare, sed restituere. Eiusmodi errores, qui nobis satis manifesti videbantur, confidimus etiam lectoribus intelligentibus manifestos fore. Rarissime tamen quasdam sententias, in quibus aliquid deesse nobis visum est, verbis inter uncos angulatos positis complevimus.

Admirabilis ille ordo et symmetria argumentorum quae in quaestioni- bus auctorum saeculi decimi tertii inveniuntur, apud Venerabilem Incep- torum in vanum quaererentur. Habetur econtra tam intricata successio et commixtio argumentorum, opinionum, impugnationum, solutionum, instan- tiarum et dubiorum ut haud facile appareat quaenam responsio ad quam- nam objectionem spectet, praesertim cum in medio unius responsionis una vel plures objectiones in mentem auctoris veniant, quas etiam solvit prius quam responsionem primo inceptam terminaret. Lectoribus hac in re adiu- torio esse desiderantes, titulos subalternos inter uncos inclusos introduximus, in notis vero indicavimus quaenam responsio quaminam objectionem respi- ciat. Etiam verba spatiate scripta eo spectant ut argumentorum series facilius perspici possit.

Auctoritates philosophorum expresse allegatas omnes quidem exquisi- vimus, sed ex implicite allegatis solummodo axiomata notiora et maioris momenti indicavimus. Auctores enim qui per totam vitam scriptis Aristote- lis et aliorum philosophorum studebant, in argumentis suis efformandis saepe eorum verbis et dictis utuntur etiam cum de eis non cogitent.

Longum tempus multamque operam consumpsimus in inquirendis opinionibus auctorum tacite allegatorum. Plures ex his, quasdam etiam inopinatos, feliciter deprehendimus, sed adsunt nonnulli quos nullo labore invenire potuimus. Absque dubio Guillelmus tales quoque auctores audivit et legit quorum scripta non amplius existant; nec esset mirandum si quando- que opiniones memoraret quas tantummodo in disputationibus scholasticis audierat quaeque nunquam scriptis mandatae erant. Huiusmodi utique fontes nullo conamine nullaque diligentia inveniri possent.

Si hic atque illic referimus lectorem ad quemdam auctorem cuius opinio similis est illi quem Ockham citat, non est intentio nostra asserere ipsum eam opinionem revera pree oculis habuisse vel scripta illius auctoris (ut ex. gr. Ioannis de Berwick, Ioannis de Bassolis etc.) novisse.

Cum Venerabilis Inceptor in variis suis scriptis eandem doctrinam fre- querter repeatat, innumeri loco paralleli indicari possent. Sed referre lectores ad opera inedita vel nondum critica ratione edita parvae esset utilitatis. Edi-

tione tamen critica operum philosophico-theologicorum perfecta facilius et utilius componi poterit quaedam concordantia in qua eiusmodi loci similes primo obtutu apparebunt. Praeterea omnes libros et omnes articulos, qui textus à nobis editos quoquo modo tangunt, citare idem esset ac totam bibliographiam Guillelmi de Ockham in notis adducere. Quod nimis sane onerosum esset, et sine necessitate, eo vel magis quia eiusmodi bibliographia proxime lucem videbit.

Indicem quoque auctorum allegatorum atque doctrinae ea ratione confecimus quae in ultimis duodecim voluminibus *Bibliothecae Franciscanae Scholasticae Medii Aevi* adhibetur. Attendum tamen est quod non omnes sententiae quae in indice analytico assertive enuntiantur velut sententiae Guillelmi considerari possunt; doctrina igitur eius non in indice sed per indicem querenda est.

* * *

Reliquum est ut gratum animi sensum manifestemus omnibus qui nobis in hoc volumine parando edendoque quocumque modo adiutorio fuerunt, imprimis Adm. Rev. PP. Donaldo Hoag, O. F. M., Ministro Provinciali Provinciae SS. Nominis Iesu et Francisco G. Kearney, O. F. M., Rectori Universitatis S. Bonaventurae, sine quorum liberalitate hoc volumen imprimi non potuisset; R. P. Juvenali Lalor, O. F. M., Moderatori Instituti Franciscani et omnibus eiusdem Instituti sociis; praeterca Professori Iacobo P. Reilly et R. P. Irenaeo Herscher, O. F. M., ad iuvandum nos consiliis librisque semper paratis. Gratias habemus etiam Domino Hildebrando Bascour, O. S. B. pro notitiis pelliculisque photographicis codicum manuscriptorum Instituto Franciscano olim humaniter transmissis et donatis; similiter et Pontificio Instituto Mediaevali Torontino pro pelliculis photographicis liberaliter nobis commodatis. Modo tandem speciali obligatos nos esse fatemur amicis PP. Ignatio Brandy, O. F. M., Caesari Cenci, O. F. M. et Petro A. Martínez, O. F. M. Collegii S. Bonaventurae ad Claras Aquas, qui nobis cum in paranda tum in imprimenda hac editione auxilio esse non destiterunt.

SIGLA CODICUM MANUSCRIPTORUM

- A = Florentiae, Bibl. Nat., Conv. soppr. A. 3. 801.
B = Trecis, Bibl. Civit. 718.
C = Oxonii, Bibl. Coll. Balliol 299.
D = Oxonii, Bibl. Coll. Merton 100.
E = Monachii, Bibl. Universitatis F. 52.
F = Parisiis, Bibl. Mazarine 894.
G = Cantabrigiae, Bibl. Coll. Gonville et Caius 325.
H = Cantabrigiae, Bibl. Coll. Gonville et Caius 101.

SIGLA LIBRORUM

- CSEL = *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum.*
PG = *Patrologia Graeca*, ed. J.-P. Migne.
PL = *Patrologia Latina*, ed. J.-P. Migne.
Z = *Super 4 libros Sententiarum Guillelmi de Ockham*, ed. Lugduni 1495
(in apparatu lectionum variantium tantum).

LIBER PRIMUS

PROLOGUS

ET

DISTINCTIO PRIMA

[P R O L O G U S

QUAESTIO I

UTRUM SIT POSSIBILE INTELLECTUM VIATORIS HABERE
NOTITIAM EVIDENTEM DE VERITATIBUS THEOLOGIAE]

Circa prologum quaero primo utrum sit possibile intellectum viatoris habere notitiam evidenter de veritatibus theologiae¹.

Quod non:

Quia evidens notitia veritatum theologiae non potest haberi sine distincta notitia deitatis sub propria ratione deitatis; sed distincta notitia deitatis est impossibilis intellectui viatoris; ergo et evidens notitia veritatum theologiae. Maior probatur: quia indistincta notitia deitatis non sufficit, quia si sic, cum illa sit nobis possibilis ex puris naturalibus, sequeretur quod nos ex puris naturalibus possemus habere notitiam evidenter veritatum theologiae, quod est manifeste falsum; igitur ad evidenter notitiam

5 Circa... primo om. B 8 veritatum] veritatis FGZ 9-10 distincta... deitatis]
hoc H, talis Z 10 impossibilis... viatoris] non potest haberi a viatore H || viatoris
om. E || et] nec H, om. B 10-11 et ... theologiae om. Z 11 veritatum] veri-
tatis AG || probatur] patet ACZ 13-14 sequeretur... naturalibus om. (hom.) F 14 ve-
ritatum] veritatis EFG, de veritatibus Z

¹ Haec prima quaestio iam dudum edita est a Ph. Boehner, *Guillelmi Ockham: Quaestio prima principalis Prologi in primum librum Sententiarum, cum interpretatione Gabrielis Biel*, Paderborn 1939. Totum Prologum minuta-
tim exposuit R. Guelluy, *Philosophie et théologie chez Guillaume d'Ockham*,
Louvain-Paris 1947.

veritatum theologiae requiritur distincta notitia deitatis. Minor patet: quia notitia deitatis sub propria ratione deitatis, cum sit obiecti infiniti et beatifici sub ratione beatifica, est beatifica; sed notitia beatifica est impossibilis intellectui viatoris; ergo etc.

S e c u n d o sic: si intellectus viatoris haberet notitiam evidentem veritatum theologiae, aut illae veritates essent sibi per se notae aut essent sibi notae per alia sibi notiora. Non primo modo, quia tunc cognoscerentur cognitis terminis; sed tales propositiones quae sunt per se notae cognoscuntur ab omni apprehendenti terminos, et ita essent cuilibet apprehendenti terminos naturaliter notae, quod est manifeste falsum. Nec secundo modo, quia illa notiora sibi aut essent simpliciter notiora et priora aut tantum sibi. Non primo modo, quia nulla est prior ista 'Deus est trinus et unus', cum nihil sit medium inter Deum et tres personas cui prius possit illud praedicatum inesse. Nec secundo modo, quia nihil posterius potest ducere in notitiam evidenter istius 'Deus est trinus et unus'; igitur etc.

T e r t i o sic: notitia evidens veritatis est perfectissima notitia possibilis haberi de aliqua veritate; sed talis notitia non est possibilis viatori de illis veritatibus, quia tunc beatus non habet notitiam perfectiorem de eis quam viator, quod est manifeste falsum.

A d o p p o s i t u m :

Potens distincte apprehendere terminos alicuius veritatis necessariae primae, potest evidenter scire illam veritatem, quia si

1 veritatum] veritatis EFGZ 2 quia] quod A deitatis¹ om. Z deitatis²] sit impossibilis intellectui viatoris add. mg. A² 3 obiecti] obiectum Z et om. D. beatifica¹] beatifici Z sed] talis add. EZ 4 beatifica om. EZ 7 essent om. HZ sibi¹ notae om. Z sibi² om. B 8 sed] nam Z 9 quae trp. p. notae A apprehendenti] apprehendente EF 10 terminos¹ om. GH 11 quia] aut add. G 12 sibi om. FZ aut¹] tantum G et priora om. Z 14 nihil] non Z sit] ibi add. B. medium om. G 16 posterius om. H istius] illius et add. prioris Z 17 igitur etc. om. BFGZ 18 veritatis] de veritatibus Z, theologiae add. B, theologicas add. Z 20 beatus] Deus H 24 distincte] determinate Z 25 primae] per se Z scire] cognoscere Z

sit prima, cognoscitur cognitis terminis. Sed viator potest distincte cognoscere, saltem abstractive, terminos istius 'Deus est trinus et unus'. Igitur potest evidenter scire illam veritatem, et eadem ratione veritates theologicas non primas. Igitur etc.

5

[EXPOSITIO TERMINORUM QUAESTIONIS]

Circa istam quaestionem primo exponendi sunt aliqui termini positi in quaestione: et primo, quid importetur per intellectum viatoris; secundo, quid nomine notitiae evidentis; tertio, quid per veritates theologiae. Secundo, principaliter, est ad quaestionem ¹⁰ respondendum.

Circa p r i m u m dico quod intellectus viatoris est ille qui non habet notitiam intuitivam deitatis sibi possibilem de potentia Dei ordinata. Per primum excluditur intellectus beati, qui notitiam intuitivam deitatis habet; per secundum excluditur ¹⁵ intellectus damnati, cui non est illa notitia possibilis de potentia Dei ordinata, quamvis sit sibi possibilis de potentia Dei absoluta ¹.

Circa s e c u n d u m, scilicet quae notitia est evidens ², dico quod notitia evidens est cognitio alicuius veri complexi, ex notitia ²⁰ terminorum incomplexa immediate vel mediate nata sufficienter causari. Ita scilicet quod quando notitia incomplexa aliquo-

¹ terminis] si non prima, cognoscitur per primam add. Z ₁ distincte] determinate Z, om. F ₂ 3 scire] cognoscere Z ₃ 4 ratione] alias add. Z ₄ Igitur etc. om. DZ ₅ 6 ali- qui om. B ₆ 7 et om. H importetur] importatur DG ₇ 8 quid¹] vocetur add. Z ₈ nomine om. B ₉ evidentis] illo add. A ₉ 9 veritates] veritatem EZ ₁₀ Secundo] 4º DEZ ₁₀ est om. FGH ₁₁ 10 respondendum] intelligendum F ₁₁ 11 dico] est sciendum Z ₁₁ ille] iste G, om. B ₁₂ 14 excluditur] excluduntur D ₁₂ 15 intellectus om. BCD ₁₃ cui] qui- bus D ₁₄ 16 sibi] ei H, om. AD ₁₅ 18 scilicet... evidens om. F ₁₆ est] sit et trp. p. ₁₇ quae BZ ₁₈ 19 cognitio] notitia BZ ₁₉ 20 incomplexa] incomplexorum Z, vel add. F

¹ Distinctionem inter potentiam Dei absolutam et ordinatam Ockham explicat *Quodl.*, VI, q. 1. ² Cf. infra, pp. 76, lin. 13 - 78, lin. 12 et 87, lin. 19-88, lin. 13, ubi agitur de natura et conditionibus scientiae.

rum terminorum |§ sive sint termini illius propositionis sive alterius sive diversarum propositionum §| in quocumque intellectu habente talem notitiam sufficienter causat |§ vel est nata causare §| immediate vel immediate notitiam complexi, tunc illud complexum evidenter cognoscitur. Ex isto sequitur quod notitia evidens est 5 in plus quam scientia vel intellectus vel sapientia, quia propositio contingens potest evidenter cognosci, et tamen illa notitia nec est scientia nec intellectus nec aliquis illorum habituum quos ponit Philosophus VI *Ethicorum*¹.

Si dicatur quod notitia evidens veritatis contingentis 10 nunquam causatur sufficienter ex notitia incompleta terminorum, quia tunc sciretur cognitis terminis. Sed omne tale est principium per se notum, secundum Philosophum I Posteriorum². Sed nulla veritas contingens est per se nota; igitur etc.:

Dicendum quod propositio per se nota³ est illa quae 15 scitur evidenter ex quacumque notitia terminorum ipsius propositionis, sive abstractiva sive intuitiva. Sed de propositione contingente non est hoc possibile, quia aliqua notitia terminorum sufficit ad causandum notitiam evidentem veritatis contingentis, scilicet intuitiva, sicut post patebit⁴, aliqua autem non sufficit, scilicet 20 abstractiva. Unde si aliquis videat intuitive Sortem et albedinem existentem in Sorte, potest evidenter scire quod Sortes est albus. Si autem tantum cognosceret Sortem et albedinem existentem

1-2 sive¹... propositionum *om.* A alterius sive *om.* G 3 vel... causare *om.* A
4 notitiam] illius *add.* EF, talis *add.* Z 6 vel sapientia *om.* AH 7 nec] non FZ
10 evidens *om.* ABCDH 11 incompleta] incompleta A .. incompleta terminorum] incom-
plexorum Z 12 est] primum *add.* Z 13 principium] et *add.* CEGHZ, *om.* D 14 igi-
tur etc. *om.* F 20 post *om.* F autem *om.* B 21 aliquis] quis F .. intuitive *om.* H
23 tantum *om.* F .. Sortem et *om.* B

¹ Aristot., *Ethica Nicom.*, VI, c. 3 (1139b 16-17). ² Aristot.,
Anal. Poster., I, c. 3, t. 21 (72b 18-26), unde regula usitata: «Principia cognoscimus in quantum terminos cognoscimus». ³ De propositione per se nota ex professo tractabitur *Sent.*, I, d. 3, q. 4: «Utrum Deum esse sit per se notum». ⁴ Cf. infra, pp. 39, lin. 18 - 44, lin. 6.

in Sorte abstractive, sicut potest aliquis imaginari ea in absentia eorum, non sciret evidenter quod Sortes esset albus, et ideo non est propositio per se nota.

Circa tertium dico quod omnes veritates necessariae
 5 homini viatori ad aeternam beatitudinem consequendam sunt veritates theologicae. Hoc patet per beatum Augustinum XIV *De Trinitate*, cap. 1¹, ubi dicit sic: «Non utique quidquid sciri ab homine potest in rebus humanis, ubi plurimum supervacuae vanitatis et noxiae curiositatis est, huic scientiae tribuo, sed
 10 illud tantummodo quo fides saluberrima, quae ad veram beatitudinem dicit, gignitur, nutritur, defenditur et robatur ». Ex isto sequitur quod aliquae veritates naturaliter notae seu cognoscibiles sunt theologicae, sicut quod Deus est, Deus est sapiens, bonus etc., cum sint necessariae ad salutem; aliquae autem sunt supernatura-
 15 liter cognoscibiles, sicut: Deus est trinus, incarnatus et huiusmodi.

[INSTANTIAE CONTRA ULTIMAM AFFIRMATIONEM]

Sed contra hoc potest argui²: quia omnis veritas naturaliter cognoscibilis pertinet ad aliquam scientiam naturaliter inventam; sed eadem veritas non pertinet ad distinctas scientias; igitur
 20 nulla veritas naturaliter cognoscibilis est theologica.

Praeterea, illa veritas quae potest probari per aliquod subiectum ad quod habet primo resolvi, tamquam per medium, pertinet

2 *esset*] est G 3 *est*] erit B 5 *viatori om.* B 9 *tribuo*] attribuo B, tri-
 buere D, tribuendum est F 10 *saluberrima*] salvatur una H 10-11 *beatitudinem*]
 vitam Z 11 *ducit om.* A 12 *gignitur*] et *add.* D 13 *isto*] ista G 14 *notae om.* F 15 *seu*]
 vel Z, *om.* CF 16 *theologicae trp. p. veritates (lin. 12)* F 17 *Deus est² om.* EF 18 *salu-*
tem] aeternam beatitudinem B 19 *sicut*] quod *add.* D 20 *et huiusmodi*] etc. F 21 *quia*]
 quod F 22 *veritas*] propositio BCEH 23 *sed*] quia E 24 *per om.* Z 25 *ad*] in FZ
 26 *quod*] praedicatum *add.* Z 27 *habet*] potest F 28 *primo om.* FZ

¹ August., *De Trinit.*, XIV, c. 1, n. 3 (PL 42, 1037). ² Cuiusnam
 auctoris haec obiectiones sint (si non sint ab ipso Guillelmo excogitatae),
 non invenimus.

ad scientiam de illo subiecto quod est medium, et non ad scientiam de subiecto illius veritatis probandae. Sed tales propositiones: Deus est sapiens, Deus est bonus et huiusmodi, possunt probari per ens tamquam per medium, sic arguendo: omne ens est bonum; Deus est ens; igitur Deus est bonus. Igitur istae veritates pertinent ad scientiam de ente et non ad scientiam de Deo.

C o n f i r m a t u r: quia istae sunt passiones entis, igitur veritates in quibus probantur pertinent ad scientiam de ente et ad nullam aliam scientiam. Consequentia patet, quia eiusdem scientiae est considerare aliquod subiectum et passiones ipsius; igitur ad nullam scientiam pertinet consideratio de passionibus nisi ad quam pertinet considerare subiectum.

Praeterea, I *Posteriorum*, conclusione 8¹: «Non contingit demonstrantem descendere a genere in genus». Sed si eadem veritas pertineret ad distinctas scientias, contingeret per principia unius scientiae probare conclusionem alterius scientiae, et hoc esset descendere a genere in genus; igitur etc.

[RESPONSIO AD INSTANTIAS]

Ad p r i m u m istorum dico quod scientia, ad praesens, dupliciter accipitur. Uno modo pro collectione multorum pertinentium ad notitiam unius vel multorum determinatum ordinem habentium. Et scientia isto modo dicta continet tam notitiam in-

1 illo] isto G, om. F 2 de] isto add. E 3 Deus est² om. ACDEGHZ 4 sic] sicut F 6 et... Deo om. BF 8 in... probantur] quae ex ipsis consequuntur Z || probantur] praedicantur G 10 aliquod om. GZ || passiones] passionem D 12 considerare om. F 13 conclusio om. AZ || 8] scilicet F, iii G, om. Z 17 esset] est CZ || a] de EZ || igitur etc. om. B

¹ Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 7, t. 56 (75a 38-39). Ista sententia dicitur «conclusio 8» in expositione Roberti Grossatesta, *In Aristot. Anal. Poster.*, I, c. 7, t. 37 (ed. Bononiae 1519, f. 9va). Verba ipsa, ut hic citantur, magis consonant verbis Gualteri Burlaei quam verbis Roberti Grossa-

complexam terminorum quam notitiam complexorum, et hoc principiorum et conclusionum; continet etiam reprobationes errorum et solutiones falsorum argumentorum; continet etiam divisiones necessarias et definitiones, ut frequenter. Et de scientia isto modo dicta dicitur communiter¹ quod in ea est triplex modus procedendi, scilicet divisivus, definitivus et collectivus; quamvis hoc non sit verum nisi quando in ea tractatur de aliquo habente sub se multas species. Et isto modo accipitur scientia pro compilationibus et tractatibus auctorum et philosophorum. Sic accipitur scientia I *Physicorum*², quando dicitur quod ad nullam scientiam pertinet arguere contra negantem sua principia; et I *Posteriorum*³, ubi dicitur quod nullius scientiae est probare sua principia; et III *Metaphysicae*⁴: « Posteriorum investigatio priorum est solutio dubitatorum ». Sic etiam accipitur scientia quando dicitur liber Metaphysicae vel liber *Physicorum* esse una scientia.

Et scientia ista non est una numero, sed continet multos habitus non tantum specie sed etiam frequenter genere distinctos, ordinem tamen aliquem inter se habentes, propter quem ordinem specialem,

1 complexorum] complexam terminorum E, complexam GZ 2-3 errorum]
errores FZ 4 definitiones] distinctas G . ut frequenter om. A . de om. A 5 dicta
om. F 6 collectivus] collativus Z 9-10 scientia om. E 10 quando] ubi B
11-12 I... et om. E 13 Metaphysicae] ubi dicitur quod add. B, primo add. F, et post (corr.
in primo) add. G priorum] prior E, om. B 14 dubitatorum] dubiorum BFZ ¶ Sic]
sicut D : etiam]. enim E, om. B scientia om. ABC : liber] libro EH, Posteriorum liber
add. B 15 vel] et B liber] libro H . Physicorum] Posteriorum EZ : esse] est Z, om. B
16 ista] illa H, illo modo Z 17 frequenter om. AF 18 aliquem] aliqualem Z, om. F

testa. Hic enim scribit: « Non contingit demonstrare descendendo ex uno genere in aliud genus »; Gualterus econtra *In Aristot. Anal. Poster.*, I, c. 7, sic habet: « Octava conclusio huius libri est haec: quod non contingit demonstrantem descendere ab uno genere in aliud genus » (ed. simul cum opere Roberti, f. 52vb). ¹ Ut dicit ex. gr. Bonaventura, *Breviloquium*, Prol., n. 5 (ed. Quaracchi 1891; V, 206). ² Aristot., *Physica*, I, c. 2, t. 8 (184b 25-185a 5). ³ Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 10, t. 70 (76a 31-32). ⁴ Aristot., *Metaph.*, III, c. 1, t. 1 (995a 29-30).

qualem non habent aliqua alia scibilia vel cognoscibilia, possunt dici et dicuntur, secundum usum loquentium, una scientia. Isto modo accipiendo scientiam non est inconveniens eandem veritatem ad distinctas scientias pertinere etiam naturaliter inventas, quia eadem conclusio in distinctis scientiis per distincta media⁵ potest evidenter probari, sive possit demonstratione potissima in illis demonstrari sive non, non multum curo, quia ista scientia non tantum continet demonstrationes propriissime dictas sed etiam alias probationes evidentes quascumque. Potest etiam eadem veritas esse principium in una scientia et conclusio in alia, et hoc¹⁰ maxime quando aliquid de quo determinatur in aliqua scientia continetur sicut inferius sub aliquo de quo determinatur in alia scientia, sicut est de ente de quo determinat metaphysicus et de Deo de quo determinat theologus.

Quod eadem veritas pertinere possit ad distinctas scientias¹⁵ patet per Commentatorem I *Physicorum*, commento paenultimo¹, qui vult quod physicus probat substantias separatas esse et metaphysicus supponit eas esse. Similiter, secundum aliquos², Deum esse non tantum probatur in scientia naturali, sed etiam in

1 qualem] quem Z. aliqua] ad Z. vel] et Z. 2 et... loquentium om. Z. scientia om. B, et add. FZ 4 etiam] et E 5 in] et F, om. AB 7 illis] scientiis add. B non²... curo om. A 9 alias probationes] illas propositiones E 10 alia] scientia add. B 11 determinatur] terminatur F aliqua] alia ACFH, una Z 12 aliquo] alio AF, alia B alia] aliqua E 13 quo] prius add. E. 13-14 determinat... determinat] terminat... terminat F 14 theologus] theologicus B 16-17 paenultimo] ultimo B 17 qui] ubi BDZ 19 in scientia] a A, in philosophia F. naturali] supernaturali Z

¹ Averroes, *In Aristot. Physicam*, I, c. 5, t. 83, seu ultimo (ed. Iuntina, Venetiis 1550; IV, ff. 22vb-23ra). ² Avicenna, *Metaph.*, I, c. 1 (ed. Venetiis 1508, f. 70r); cf. etiam Robertus de Cowton, *Sent.*, I, Prol., q. 3: «Avicenna fuit alterius opinionis, sicut patet I Metaphysicae, cap. 1 et 2, quod non solius naturalis sed etiam primi philosophi est probare primum principium esse... Ideo in hac parte teneo cum Avicenna et respondeo ad rationes Commentatoris» (cod. Oxon., Coll. Merton 93, f. 12r); Scotus, *Ordinatio*, I, Prol., p. 3, qq. 1-3, n. 194 (ed. Vaticana, I, 131).

metaphysica. Similiter, posito quod hoc non esset possibile de scientiis naturaliter adquisitis, tamen eadem veritas potest pertinere ad aliquam scientiam proprie dictam et ad aliquam scientiam large dictam pro firma adhaesione, cuiusmodi est theologia pro magna
5 sui parte, sicut postea patebit¹.

Alio modo accipitur scientia pro habitu existente per se in genere qualitatis, distincto contra alios habitus intellectuales, scilicet contra intellectum, sapientiam etc.² Et isto modo eadem veritas non pertinet ad distinctas scientias, quia unius conclusionis non
10 est nisi una scientia isto modo dicta, |§ quia quaelibet talis scientia est una res numero, non continens notitiam plurimarum conclusionum. §|

Et si dicatur quod secundum praedicta eadem conclusio potest per diversas praemissas demonstrari saltem demonstratione
15 quia; sed distinctae demonstrationes causant distinctas scientias; igitur eadem conclusio pertinet ad distinctas scientias isto modo dictas:

Dico quod distinctae praemissae non semper causant distinctas scientias, quia sicut idem calor specie potest produci a diversis
20 causis specie distinctis, scilicet ab igne et a sole, ita eadem scientia secundum speciem potest causari a distinctis principiis vel praemissionis, sicut magis post patebit³.

1 de] in B 3 proprio... scientiam² om. (hom.) D aliquam²] aliam FGHZ : scientiam² om. H 5 postea] post FH 6 scientia om. G per se om. Z 8 etc.] artem et prudentiam Z, om. B Et om. CF isto modo] sic C eadem om. E 10-12 quia... conclusionum om. A 10 quaelibet] licet E 11 non om. B notitiam] aliarum add. Z plurimarum] praemissarum BDZ, quod corr. G, praedictarum H, nec plurimarum add. Z 11-12 conclusionum] et conclusionem B 13 secundum om. AF 14 demonstrari] determinari A 15 sed] si F 16 igitur... scientias om. H 19 diversis] distinctis Z
20 a om. BFZ 22 sicut] illud G : post] postea H

¹ Infra, q. 7, in opinione auctoris. ² Cf. Aristot., *Ethica Nicom.*, VI, c. 3 (1139b 16-17); supra, p. 6, lin. 5-9. ³ Cf. infra, pp. 90, lin. 10 - 91, lin. 11.

Ad secundum¹ dico quod talis veritas potest pertinere ad utramque scientiam primo modo dictam.

Si dicatur quod tunc illae duae scientiae erunt una scientia, sicut scientia de anima et scientia de anima intellectiva sunt una scientia, dico quod non oportet quod illae scientiae faciant unam scientiam isto modo dictam, nisi illae scientiae essent praecise de subiecto illius veritatis et non considerarent nisi passiones debito modo ordinatas. Si autem illae scientiae considerant multa, sive subiecta sive passiones, non habentia ordinem determinatum requisitum ad unitatem scientiae, tales non oportet quod faciant unam scientiam, sicut est de metaphysica et de theologia, quia theologia considerat multa, tam subiecta quam passiones, quae non pertinent ad metaphysicam.

Ad confirmationem² concedo quod illae sunt passiones entis, et ideo pertinent ad metaphysicam; sed cum hoc stat quod pertinent ad alias scientias. Similiter dato quod tales veritates probantes passiones entis de Deo praecise pertinent ad metaphysicam, tamen omnes veritates enuntiantes passiones proprias Deo et in solo Deo sub propria ratione deitatis virtualiter contentas, secundum modum loquendi sic arguentium, pertinent ad scientiam de Deo sub propria ratione deitatis. Sed tales veritates: Deus est trinus, Deus est infinitus, Deus est prima causa omnium, Deus est actus purus, et sic de multis aliis talibus veritatibus, enuntiant passiones soli Deo convenientes et continentur in Deo sub ratione

1 talis] eadem Z 6 scientiam om. A 9 determinatum] debitum Z 10 non om. F 11 sicut] sic DFG + de² om. DEFGH 11-12 quia theologia] quae B 13 metaphysicam] et e converso add. CDEGH 15 ideo] non G 17 probantes] praedican tes F, praedicatas H 18 passiones] pertinenterent EF 18 veritates] passiones G + proprias] de add. interl. D 19 et in om. Z 20 sic arguentium] sicut argutum est F 21 tales om. D 22 trinus] aeternus BCG 23 infinitus] iustus F 23 purus] primus BZ alii om. F 24 talibus om. EZ 24 veritatibus] quae add. interl. E. 24 enuntiant] enuntiantibus FHZ 24 passiones] sive relationes add. E 24 soli om. H 24 sub] propria add. FH

¹ Supra, pp. 7, lin. 21-8, lin. 6.

² Supra, p. 8, lin. 7-12.

deitatis, secundum eos¹; igitur istae pertinent ad scientiam de Deo sub propria ratione deitatis.

Si dicatur quod istae passiones demonstrantur de Deo in metaphysica, et ideo pertinent ad metaphysicam, hoc non s'valeat, quia istae passiones non demonstrantur in metaphysica nisi tantum demonstratione quia; sed demonstratione propter quid demonstrantur de Deo per rationem deitatis vel mediate vel immediate, secundum eos, et ultimo in rationem deitatis resolvuntur. Si igitur propter hoc quod demonstrantur in metaphysica demonstratione quia pertinent ad metaphysicam, multo magis quia demonstrantur de Deo sub propria ratione deitatis demonstratione propter quid, secundum eos, pertinebunt ad scientiam de Deo sub propria ratione deitatis.

Si dicatur quod tunc idem habitus numero esset metaphysicus et theologicus, dico, secundum praedicta, quod accipiendo habitum metaphysicum et theologicum sicut communiter accipitur et quomodo loquimur modo, neuter est unus numero sed continet multos, numero, specie et genere distinctos. Et ideo habitus ille quo cognoscitur ista veritas 'Deus est unus', qui pertinet ad metaphysicam et ad theologiam, nec est habitus metaphysicus nec theologicus, sicut nec est metaphysica nec theologia. Unde sicut non est concedendum quod homo est populus vel exercitus, nec domus est civitas vel villa, ita habitus ille nec est metaphysica nec theologia. Si tamen per habitum esse metaphysicum vel theolo-

1-2 secundum... deitatis om. (hom.) EF 3 quod om. F 4 ideo] non add. Z
metaphysicam] theologiam Z 7 Deo] in theologia add. Z per rationem] ratione G, sub
propria ratione Z vel¹ om. FZ 7-8 immediate] etiam add. FGZ 8 et] in F . ratio-
nen] ratione ABH, rationes Z 9 Si igitur] Quia F hoc] id A quod om. C demon-
strantur] de Deo add. Z 12 secundum eos om. A 15-16 quod accipiendo om. A
19 est] trinus et add. D qui] quae H 21-22 nec²... sicut om. (hom.) Z 21 theo-
logia] theologica BC 23-24 metaphysica... theologia] metaphysicus... theologicus Z
24 esse om. B

¹ Secundum eos scilicet quorum sunt argumenta supra, pp. 7, lin. 17-8,
lin. 17, recitata.

gicum intelligatur istum habitum pertinere ad metaphysicam vel theologiam, sic potest concedi quod idem habitus est metaphysicus et theologicus. Concedo tamen quod idem habitus numero est pars habitus metaphysici et etiam theologici, sicut idem homo est pars populi vel exercitus.

Ad tertium¹ dico quod Philosophus loquitur de scientiis distinctis habentibus omnia subiecta distincta et omnes passiones distinctas, et de talibus verum est quod non contingit per principia unius scientiae demonstrare conclusionem alterius scientiae. Quando autem subiectum aliquod unius continetur sub aliquo subiecto alterius, tunc bene contingit, sicut patet per ipsum, ibidem², quia scientias sic se habentes excipit ibidem ab illa conclusione. Sic est in proposito, quia Deus, qui est subiectum theologiae, continetur sub ente quod est subiectum partiale metaphysicae.

¶ Et si dicatur quod Philosophus non excipit nisi scientiam subalternantem et subalternatam, sicut patet ibidem³, dicendum quod per hoc quod excipit scientiam subalternantem et subalternatam intendit excipere, quamvis non exprimat, quasdam alias aliter subordinatas. Unde sciendum est quod non est inconveniens theologiam quantum ad aliquam sui partem su-

¹ pertinere] particularem F 1-2 metaphysicam vel theologiam] metaphysicum vel theologicum Z 2 sic] sicut BF, om. Z 2-3 est... habitus om. (hom.) C 4 pars om. F habitus om. B etiam] habitus F, om. DH idem om. DG 5 vel] et H 6 de] istis add. D 10 unius] scientiae add. DZ 12 quia] quod H excipit] Philosophus add. G. 13 conclusione] regula vel condicione Z Sic] enim add. G est interl. G, om. H subiectum] partiale add. CDG 14 theologie... subiectum om. (hom.) A 14-15 partiale metaphysicae] alterius scientiae Z metaphysicae] in metaphysica F 16-3 (p. 15) Et... Posteriorum om. A. 17 sicut... ibidem om. BE ibidem om. F 18-19 dicendum... subalternatam om. (hom.) E excipit... subalternatam] excipit huiusmodi H 19 intendit etiam add CDEFG excipere om. E 21 quantum ad] secundum H sui om. H

¹ Supra, p. 8, lin. 13-17. ² Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 7, t. 60 (75b 14-17). ³ Loco cit.

balternari metaphysicae et e converso, ad modum quo medicina secundum aliquam sui partem subalternatur geometriae, sicut docet Philosophus I *Posteriorum*^{1.§|}

[DE INTELLECTU QUAESTIONIS]

5 Dico ergo quod non intelligo quaestionem praecise de notitia evidenti scientifica sed de notitia evidenti in communi, quia quae-dam veritates theologicae solum supernaturaliter cognoscibiles sunt necessariae et quaedam contingentes quae nec naturaliter nec supernaturaliter possunt scientifice cognosci. Similiter intelligo
10 quaestionem praecise de veritatibus supernaturaliter cognoscibilibus, sive sint necessariae sive contingentes.

[DIVISIO QUAESTIONIS]

His visis circa istam quaestionem sic procedam: primo ostendam quod intellectus noster etiam pro statu isto respectu eiusdem obiecti sub eadem ratione potest habere duas notitias incomplexas specie distinctas, quarum una potest dici intuitiva et alia abstractiva. Secundo, quod talis duplex notitia respectu Dei sub propria ratione deitatis est possibilis. Tertio, quod utraque illarum est ab altera separabilis. Quarto, ex hoc concludam quod notitia deitatis abstractiva est viatori possibilis. Quinto respondebo ad formam quaestionis. Sexto movebo aliqua dubia et solvam.

2 geometriae om. C 7 solum om. Z 8 quae] quia D 10 quaestionem]
quod F, conclusionem G 14 noster om. G isto] viae D, om. B, etiam add. E
15 ratione] präsentati add. Z 16-17 quarum... abstractiva] videlicet intuitivam et
abstractivam H 17 quod] quia F

¹ Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 13, t. 102 (79a 13-16).

[ART. I: DE NOTITIA INTUITIVA ET ABSTRACTIVA EIUSDEM
DISTINCTIONES PRAEVIAE]

Ad declarationem primae conclusionis primo praemittam aliquas distinctiones et conclusiones paeambulas; secundo probabo conclusionem principaliter intentam.

5

Est igitur prima distinctio ista quod inter actus intellectus sunt duo actus quorum unus est apprehensivus, et est respectu cuiuslibet quod potest terminare actum potentiae intellectivae, sive sit complexum sive incomplexum; quia apprehendimus non tantum incomplexa sed etiam propositiones et demonstrationes et impossibilia et necessaria et universaliter omnia quae respiciuntur a potentia intellectiva. Alius actus potest dici iudicativus, quo intellectus non tantum apprehendit obiectum sed etiam illi assentit vel dissentit. Et iste actus est tantum respectu complexi, quia nulli assentimus per intellectum nisi quod verum reputamus, nec dissentimus nisi quod falsum aestimamus. Et sic patet quod respectu complexi potest esse duplex actus, scilicet actus apprehensivus et actus iudicativus.

Hoc probatur: quia aliquis potest apprehendere aliquam propositionem et tamen illi nec assentire nec dissentire, sicut patet de propositionibus neutris quibus intellectus nec assentit nec dissentit, quia aliter non essent sibi neutrae. Similiter laicus nesciens latinum potest audire multas propositiones in latino quibus nec

3 declarationem] determinationem B, demonstrationem Z primo om. F 6 Est] Sit F ista om. AC actus om. H 8 et] alias iudicativus. Apprehensivus add. E quod om. G 9 incomplexum] non A [quia] nos add. A 10 etiam] et BC, om. A 11 et¹ om. C [et¹... et³] tam necessarias quam possibles et etiam Z 12 dici] actus add. D 13 quo] quia D 13-14 obiectum om. AF 14 illi om. AF] actus om. G 16 nec] alicui add. DGH [falsum] reputamus seu add. E [aestimamus] existimamus A, reputamus Z, om. H 17 Et om. B 17-18 scilicet... iudicativus om. H 18 actus¹ om. EG] actus² om. EZ 19 probatur quia] per hoc quod F [quia om. H 20 nec¹] non FH 21 intellectus] quantumcumque apprehendit add. F [nec¹] non GZ 23 potest audire] audit H [nec] non F

assentit nec dissentit. § Et certum est quod intellectus potest assentire alicui propositioni et dissentire alteri; igitur etc. §

Secunda distinctio est quod sicut respectu complexi est duplex actus, sic respectu complexi est duplex habitus correspondens, scilicet unus inclinans ad actum apprehensivum et alius inclinans ad actum iudicativum. Ista distinctio patet, quia aliquis post multas apprehensiones alicuius propositionis quae est neutra, magis sentit se inclinatum ad apprehendendum et cogitandum de illa propositione quam prius; igitur habet habitum inclinantem ad actus apprehensivos. Quod autem sit habitus inclinans ad actus iudicativos patet per Philosophum VI *Ethicorum*¹, ubi ponit intellectum et scientiam etc.

[CONCLUSIONES PRAEAMBULAE
CONCLUSIO PRIMA]

15 Prima conclusio praeambula est ista quod actus iudicativus respectu alicuius complexi praesupponit actum apprehensivum respectu eiusdem. Hoc probatur, quia nullus habitus inclinat ad actum alterius habitus nisi mediante actu proprio ad quem primo inclinat. Patet per exemplum: quia habitus principii nunquam 20 inclinat ad actum sciendi aliquam conclusionem nisi mediante actu proprio respectu illius principii ad quem primo inclinat. Sed habitus apprehensivus inclinat ad actum iudicativum, igitur primo inclinat ad actum apprehensivum, et per consequens simul sunt illi actus. Et ille actus apprehensivus potest esse sine iudicativo

1 nec dissentit om. E 1-2 Et... etc. om. AB 2 propositioni om. H || alteri] alii FG, definite add. F 4 sic] similiter EH, ita Z 5 scilicet om. AB || et om. A 6 inclinans om. H || distinctio] duplex add. H 7 aliquis om. H 10 apprehensivos] apprehendendo A, apprehensibiles F || autem om. F 11 Philosophum om. A 12 et om. ADG || scientiam] igitur add. D 17 Hoc om. H 21 respectu om. GZ || illius om. A || primo om. Z 23 actum] proprium Z 24 illi] duo add. G || Et] Similiter (?) G || iudicativo] iudicio H

¹ Aristot., *Ethica Nicom.*, VI, c. 3 (1139b 16-17); supra, p. 6, lin. 5-9.

et non e converso; igitur est prior naturaliter, et ita alius praesupponit ipsum. Minor principalis rationis patet per experientiam: quia ponatur quod aliquis primo frequenter cogitet de aliqua propositione sibi neutra, ita quod prompte inclinetur ad cogitandum de illa propositione sibi neutra, postea incipiat assentire illi ⁵ propositioni: iste sentiet se promptum ad assentiendum illi propositioni post primum assensum et ad cogitandum de ea. Sed istam promptitudinem non habet praecise ab aliquo habitu derelicto ex illo unico actu assentiendi, quia si nunquam cogitasset de ea prius, non ita prompte inclinaretur. Igitur illam promptitudinem, ¹⁰ saltem partialiter, habet ab habitu prius adquisito ex actibus apprehensivis, igitur tunc inclinat ad actum proprium.

[INSTANTIAE CONTRA PRIMAM CONCLUSIONEM]

Contra istam conclusionem potest instari. Primo, quia tunc in eodem intellectu essent simul duo actus intelligendi. ¹⁵

Secundo, quod minor principalis rationis sit falsa, quia quando aliquis habitus inclinat ad actum alterius habitus, actus primi habitus est causa sufficiens actus secundi. Patet per exemplum: quia habitus principii inclinat ad actum conclusionis, ideo actus principii est causa sufficiens ad sciendum conclusionem. Si ²⁰ ergo habitus apprehensivus inclinaret ad actum iudicativum, actus apprehensivus esset causa sufficiens actus iudicativi, et ita quicumque apprehenderet aliquam propositionem statim assentire eidem vel dissentire, quod est manifeste falsum.

² principalis om. Z ⁴ sibi neutra om. H, et add. FZ ⁷ primum] illum A Sed om. H ⁸ promptitudinem] pronitatem A ⁹ unico] primo H actu assentiendi] assensu Z ⁹⁻¹⁰ de ea om. D ¹¹⁻¹² ex... proprium om. B ¹¹ actibus] prius add. EF ¹¹⁻¹² apprehensivis] inclinativis E, quod corr. E², apprehensis (*in corr.*) F ¹⁴ conclusionem om. A potest instari om. H ¹⁵ simul om. F ¹⁶ Secundo] Similiter videtur Z [quod] quia F ¹⁸⁻¹⁹ exemplum] quod add. BEFG, nam add. Z ²⁰ actus] habitus G ²¹ iudicativum] mediante actu proprio add. BGZ ²¹⁻²² actus apprehensivus om. H ²² actus iudicativi] ad actum iudicativum Z ²³ eidem om. E ²⁴ manifeste om. H

Tertio, probatio illius minoris non valet, quia talis qui primo frequenter cogitavit de aliqua propositione sibi neutra et postea assentit illi, virtute habitus primo adquisiti ex actibus apprehensivis non assentiet illi propositioni sed virtute illius virtute cuius primo assensit eidem propositioni: quia modo habet aliquod principium ex quo sequitur illa propositio, quod prius non habuit, ut aliquam auctoritatem vel rationem propter quam nunc primo assentit. Et ita ille habitus primo adquisitus non inclinat ad actum assentiendi, quia si talis non recordaretur de praemissis vel de auctoritate propter quam nunc primo assentit, non inclinaretur ad assentendum sed tantum ad cogitandum de ea.

[RESPONSIO AD INSTANTIAS]

Ad primum istorum concedo quod in eodem intellectu sunt simul plures actus intelligendi. Et hoc non tantum est verum de actibus ordinatis, sicut se habent actus apprehensivus et iudicativus, sed etiam de actibus disparatis, sicut post dicetur. Istam conclusionem generalem probo: quia omnis actus posterior naturaliter actu amoris distinguitur realiter ab actu priori naturaliter eodem actu amoris. Sed Plato potest diligere Sortem et scire se diligere Sortem; iste actus sciendi terminatus ad istud complexum ‘Plato diligit Sortem’ est posterior naturaliter isto actu amandi, quia actus amandi iste potest esse sine eo et non e converso, igitur est prior naturaliter, et iste actus sciendi est simul cum isto actu amandi. Sed iste actus amandi praesupponit notitiam incomplexam Sortis, vel aliquam aliam, et est simul cum ea; ergo isti tres actus

1 talis] tunc F 3 illi] propositioni add. D 4 illius] primo add. F, propositionis add. Z 5 assensit] assentit CDFGZ || eidem] illi EZ || modo] non Z 7 ut] ubi A, vel DFGZ || aliquam] quam D || vel rationem om. A 9 de¹... vel om. C, de² om. FZ
14 plures] duo B 15 se habent] sunt H 16 disparatis] separatis F 19 Plato] Petrus Z
20 istud] hoc add. A 21 complexum] scilicet add. A 21 Plato] Petrus Z
22-24 quia... amandi om. (hom.) C 24 Sed] et F

sunt simul: duo in intellectu et medius in voluntate. Ideo concedo quod duo actus intelligendi possunt esse simul in intellectu.

Ad secundum nego maiorem, quia sufficit quod sit causa partialis. Patet, quia habitus unius praemissae mediante actu proprio inclinat ad actum sciendi conclusionem, et tamen ille actus⁵ non est causa sufficiens alterius. Sufficit etiam quod sit causa medietas saltem partialis; patet de habitu respectu termini et de actu respectu conclusionis.

Ad tertium dico quod talis habens habitum adquisitum ex talibus actibus praecedentibus assensum bene assentit postea¹⁰ virtute principii vel auctoritatis virtute cuius primo assentit, non tamen totaliter sed tantum partialiter, quia si talis aequaliter se haberet ad principium vel auctoritatem, et nunquam prius cogitasset de illa propositione, manifestum est quod non ita faciliter nec totiens assentiret illi propositioni sicut post intensem habitum ad-¹⁵ quisitum ex actibus praecedentibus. Ergo habitus ille aliquid facit.

¶ Unde sciendum quod intellectum assentire alicui complexo virtute alicuius potest esse dupliciter: vel quia illud aliud est causa assensus, et sic virtute talis actus apprehensivi intellectus assentit tali complexo etiam immediate, sicut virtute intellectus vel Dei²⁰ dicitur assentire tali complexo, quia Deus est causa effectiva illius assensus; et, secundum aliquos¹, etiam intellectus est causa

1 simul om. A, et add. B [medius] tertius F 1-2 concedo quod om. H 2 in-
telligendi] intellectus Z 3 quia] non add. Z 6 sufficiens] sed bene cum actu praemissae add. Z || alterius] Neuter tamen per se sufficit. Et generaliter add. Z 6-8 Sufficit...
conclusionis om. F 7 saltem] causae add. B 7-8 termini... respectu om. (hom.) A
8 respectu Borgh., om. alii 10 talibus om. FZ || assentit] hiis add. Z 12 tamen] primo
D || aequaliter] totaliter et add. in mg. vel aequaliter F 13 prius] post F 14 proposicio-
ne] propria add. F || non] nec FH 17-4 (p. 27) Unde... assensus ita DEFGH, Maz. 962, Pad.
Anton., Pad. Univ., Z, om. ABC, Borgh., Paris Nat., Vat. 17 alicui om. DZ || complexo]
conclusioni Z 18 aliud om. E 20 complexo] conclusioni Z || Dei om. F 21 com-
plexo] conclusioni Z || illius] talis HZ

¹ Cf. Ioannes de Bassolis, *Sent.*, I, Prol., q. 1: «Circa secundum dico quod notitia evidens ex obiecto est illa cui intellectus assentit ex vi obiecti

effectiva ipsius. Aliter potest intellectus assentire alicui complexo virtute alterius tamquam virtute illius cui magis assentit; et sic non assentit virtute actus apprehensivi. Cum hoc tamen stat quod actus apprehensivus sit causa effectiva illius assensus. §|

5

[CONCLUSIO SECUNDA]

Ex istis sequitur secunda conclusio, quod omnis actus iudicativus praesupponit in eadem potentia notitiam incomplexam terminorum, quia praesupponit actum apprehensivum. Et actus apprehensivus respectu alicuius complexi praesupponit notitiam incomplexam terminorum, secundum Commentatorem III *De anima*, commento 21¹, ubi distinguens duas actiones intellectus, scilicet formationem et fidem, dicit sic: «Res autem in quibus invenitur falsum et verum etc., id est intellecta, cum quibus invenitur veritas et falsitas, est in eis aliqua compositio ab intellectu materiali et intellectu qui primo intelligit singularia». Et postea subdit²: «Intellectus enim intelligit primo ista singularia, deinde componit ea». Ex istis auctoritatibus patet quod intellectus nullam propositionem potest formare, nec per consequens apprehendere, nisi primo intelligat singularia, id est incompleta. Idem, commento 22³, dicit sic: «Quod facit haec intellecta singularia esse unum per compositionem postquam erant multa, est intellectus materialis. Ista enim distinguit intellecta singularia et

1-2 Aliter ... illius *mg.* F² 1 potest *om.* Z [intellectus *om.* H [assentire] assentit Z [complexo] conclusioni Z 7-8 in... praesupponit *om.* (*hom.*) C 9 respectu... praesupponit *om.* F 11 duas actiones] duos actus Z 13 id est] et B, *om.* A [intellectus] intellectum G 15 materiali et intellectu] materialiter Z [qui *om.* C [singularia] simplicia Z 16 singularia] simplicia Z 18 nec per consequens] vel Z 19 primo... singularia] prius intelligeret simplicia Z [id est] et H [Idem] Item G, Item, Commentator F 20 singularia] simplicia Z 21 multa] intellecta B 22 aistinguit] definit A, considerat Z singularia] simplicia Z, *om.* E

et vi sua naturali, ad quem assensum nihil facit imperium voluntatis...» (ed. Parisiis 1517, f. 3ra). ¹ Averroes, *In Aristot. De anima*, III, t. 21 (ed. F. S. Crawford, p. 455). ² Ibidem. ³ Ibidem, t. 22.

componit similia et dividit diversa. Oportet enim ut virtus comprehendens simplicia et composita sit eadem ».

[CONCLUSIO TERTIA]

Tertia conclusio est quod nullus actus partis sensitivae est causa immediata proxima, nec partialis nec totalis, alicuius actus iudicativi ipsius intellectus. Haec conclusio potest persuaderi: quia qua ratione ad aliquem actum iudicativum sufficiunt illa quae sunt in intellectu tamquam causae proximae et immediatae, et ad omnem actum iudicativum. Sed respectu alicuius actus iudicativi sufficiunt ea quae sunt in intellectu, scilicet respectu conclusionis, quia si sit in intellectu actus sciendi praemissas, statim scitur conclusio omni alio circumscrip^{to}. Ergo ad omnem actum iudicativum sufficiunt ea quae sunt in intellectu tamquam causae proximae. Praeterea, ex quo causae quae sunt in parte intellectiva sufficere possunt, frustra ponuntur aliae causae. 15

[PROBATIO PRIMAE CONCLUSIONIS
RATIO PRIMA]

His praemissis probo primo primam conclusionem sic: omnis notitia incompleta aliquorum terminorum quae potest esse causa notitiae evidentis respectu propositionis compositae ex illis terminis distinguitur secundum speciem a notitia incompleta illorum, quae quantumcumque intendatur non potest esse causa notitiae evidentis respectu propositionis eiusdem. Hoc patet, quia illa quae sunt eiusdem rationis et aequae perfecta possunt in eodem passo

1 componit] singularia add. G || similia] singularia B || diversa om. F 1-2 comprehendens] apprehendens Z, singularia add. F 2 eadem] haec Commentator add. H
5 immediata] et add. EFHZ 6 persuaderi] suaderi H 8 immediatae] eadem add. mg. G,
eadem ratione add. Z 10 ea quae sunt in intellectu] et ad omnem actum iudicativum (v.
lin. 8-9) A, tamquam causae primae (v. lin. 13) add. Z 14 parte] sensitiva add. B
18 primo om. HZ 19 terminorum] incomplexorum H, om. CDEG 20 illis om. BCGZ
22 quae] quia C, notitia add. Z || esse] sic add. EF 24 et om. A

aequaliter disposito habere effectus eiusdem rationis, VII *Topicorum*¹. Sed certum est quod intellectus potest habere notitiam incompleam tam de Sorte quam de albedine, cuius virtute non potest evidenter cognoscere an sit albus vel non, sicut per experientiam patet; et praeter istam potest habere notitiam incompleam virtute cuius potest evidenter cognoscere quod Sortes est albus, si sit albus. Igitur de ipsis potest habere duas notitias incomplexas quarum una potest esse causa notitiae evidenter illius propositionis contingentis et alia, quantumcumque intendatur, non; igitur specie distinguuntur.

Confirmatur per Philosophum II *Priorum*², ubi dicit quod nullum sensibilium, cum extra sensum sit, scimus. Similiter VI *Ethicorum*, cap. 4³: «Contingentia autem aliter se habere cum extra speculari fiant latent si sunt vel non sunt». Ex 15 ipsis auctoritatibus patet quod de sensibili etiam pro statu isto, de quo loquitur Philosophus, est possibilis aliqua notitia incompleta, virtute cuius potest sciri evidenter si sit vel non sit. Et tamen certum est quod de sensibili et de contingentia aliter se habere quando est extra sensum et extra speculari est possibilis 20 intellectui aliqua notitia incompleta, virtute cuius non potest sciri evidenter an sit vel non sit; igitur etc.

Nec valet dicere quod notitia incompleta istorum terminorum non sufficit ad notitiam evidenter illius veritatis contingentis sed requiritur aliqua alia notitia, quia manifestum est quod ista 25 propositio ‘ista albedo est’ non dependet nec presupponit aliquam

1 aequaliter disposito om. AG 4 an] Sortes add. EF 5 praeter] post C. incomplexam] intuitivam Z 7 si... albus om. A sit] est BCD 9 contingentis om. A
11 per] secundum B II Priorum] I Posteriorum Z 13 se om. A 14 speculari] sensum Z fiant] stant H, tunc add. FG 17 potest sciri] scitur F 17-18 Et tamen Attamen F 18 est] cum est add. C 18-19 aliter se habere om. F 21 sit² om. ADFGH
22-23 terminorum om. CDGHZ 25 ista om. F aliquam om. H

¹ Aristot., *Topic.*, VII, c. 1 (152a 2-4). ² Aristot., *Anal. Priora*, II, c. 21 (67a 39-b 1). ³ Aristot., *Ethica Nicom.*, VI, c. 3 (1139b 21-22).

aliam mihi notiorem virtute cuius possum scire istam: Quia illa aut esset necessaria aut contingens: non necessaria, quia ex necessario non sequitur contingens; nec contingens, quia eadem ratione illa dependeret ex sola notitia terminorum, vel esset processus in infinitum. Et ita oportet dare quod respectu alicuius veritatis 5 contingentis sufficit sola notitia incompleta alicuius vel aliquorum terminorum. Et tamen manifestum est quod de eisdem potest haberi notitia incompleta, et tamen veritas illa ignorari; ergo respectu illorum terminorum est duplex notitia incompleta specie distincta.

10

[INSTANTIA CONTRA PRIMAM RATIONEM]

Contra istam rationem potest instari quod non valet, quia non probat nisi quod de extremis propositionis contingentis, § vel de aliquibus importatis per extrema § potest a nobis haberi talis duplex notitia; sed quod utraque illarum sit intellectiva et subiective in intellectu non probatur, quia sufficit quod una sit sensitiva virtute cuius potest sciri talis veritas contingens, et alia sit intellectiva virtute cuius non potest evidenter sciri. Hoc patet, quia quando extrema § vel importata seu significata per extrema § sensibiliter cognoscuntur tunc potest evidenter cognosci talis veritas contingens; quando autem non cognoscuntur sensibiliter sed tantum per imaginationem vel intellectum, non potest sciri evidenter. Et de tali dupli notitia, quarum una sit per sensum exteriorum alia per intellectum vel imaginationem, loquuntur aucto-

1 aliam] causam add. F, notitiam add. Z mihi notiorem] nisi notionem Z 2 eset] est CZ, notitia add. Z 2-3 necessario] necessaria F 4 illa] alia G, alia add. F 5 dependet] ex alia quac eset necessaria add. interl. H || ex] a G 5 ita] ideo FZ 6 contingentis om. B || sola om. H || alicuius vel aliquorum om. AFG 7 terminorum om. BCDG 8 haber] aliqua add. H || illa] illorum Z 9 terminorum om. CDEGHZ 12 istam rationem] illam probationem Z 13-14 vel... extrema om. A 13 vel] et B 15 duplex om. A 15-16 sed... non om. A 15 sit] scientia add. B 16 sit] in add. C 17-18 intellectiva] in intellectu Z 19 vel... extrema om. A 21 autem om. F 22 vel] sive per F || sciri] cognosci Z

ritates adductae. Hoc confirmatur per Philosophum VII *Metaphysicae*¹, et Commentatorem, commento 53², ubi volunt quod ista particularia non sunt manifesta cum a sensu recessent. Unde dicit idem Commentator: «Quando sensatum recesserit a sensu, remanebit sua informatio in anima, non ita quod sit certus ipsum esse quando recedit a sensu. Et ideo sensibilia non habent definitionem nec demonstrationem, quia postquam recessent, non habent nisi aestimationem». Similiter Commentator VI *Ethicorum*, commento 24³: «Contingentia tunc esse suspicamur cum in operationem veniant et videantur sensibiliter ut praesentia».

Ex ipsis patet quod ista sensibilia per solam notitiam sensitivam fiunt manifesta quantum ad veritates contingentes de eis.

[RESPONSIO AD INSTANTIAM]

Ista instantia non valet: quia ad notitiam alicuius veritatis contingentis non sufficit notitia intuitiva sensitiva, sed oportet ponere praeter illam etiam notitiam intuitivam intellectivam. Et ideo si intellectus habens notitiam incompleam extremorum, § vel significatorum per extrema, § illius veritatis, assentit illi quando extrema, § vel significata extremorum, § sentiuntur, et

¹ particularia] singularia Z, nobis add. E ⁴ idem] ibidem CDFG, ibi Z, om. E || Commentator] ibidem add. E ⁴⁻⁵ Quando... sensu] Sensatum cum a sensu recesserit Z 5 sua] sola add. Z 5-6 non... quod] nec... ut Z 7 nec] neque EF, om. Z || demonstrationem om. Z 8 nisi om. H 10 suspicamur] suspicantur F || operationem] opinionem E, potentia Z 15 notitiam] evidentem add. mg. F² 17 praeter om. A || etiam om. G || notitiam] necessariam add. H || intellectivam] intellectualem B 18 incompleam] vel significata add. C 19 vel... extrema om. A 20 vel... extremorum] vel significatorum per extrema B, om. A

¹ Aristot., *Metaph.*, VII, c. 15, t. 53 (1039b 20 - 1040b 4). ² Averroes, *In Aristot. Metaph.*, t. 53 (ed. Iuntina, VIII, f. 95rb). ³ Eustatius, *In Aristot. Ethicam*, VI, c. 3 (versio Roberti Grossatesta; cod. Vat. Urbin. lat. 222, f. 109vb), ad verbum.

quando non sentiuntur non assentit, oportet quod aliam notitiam incomplexam habeat de illis quando sentiuntur quam quando non sentiuntur. Hoc patet ex conclusionibus praembulis, quia dictum est prius¹ quod formatio propositionis praesupponit in intellectu notitiam incomplexam terminorum, secundum C o m m e n t a -
t o r e m, igitur eadem ratione notitia evidens talis veritatis praesupponit notitiam intuitivam in se, et non sufficit sola notitia intuitiva sensitiva, sicut nec ad formationem propositionis sufficit sola notitia intuitiva sensitiva terminorum § vel significatorum per terminos. §|¹

Similiter patet prius² quod nullus actus partis sensitivae est causa proxima et immediata respectu alicuius actus iudicativi. Igitur si intellectus potest iudicare rem esse vel non esse quando sensibiliter sentitur sensibile, et ante non potuit, oportet quod aliquid in se habeat, praeivium illi iudicio, quod prius non habuit; et illud non potest esse nisi aliqua notitia quam prius non habuit et modo habet; ergo etc.

Hoc confirmatur per C o m m e n t a t o r e m III *De anima*, commento 22³, in principio, ubi dicit sic: « Si illa singularia intellecta fuerint rerum quae innatae sunt esse aut in praeterito tempore aut in futuro, tunc intellectus intelligit cum illis rebus tempus in quo sunt, et postea componet ipsum cum eis, et iudi-

1 non¹ sentiuntur om. F [aliam] aliquam E [notitiam om. E, intellectivam add. DH
2 incomplexam] notitiam intellectivam add. G 3 conclusionibus] omnibus Z 5 incom-
plexam om. E 8-9 sicut... sensitiva om. B 8 formationem] scilicet intellectivae add. Z
9 sola om. E 9-10 vel... terminos om. A 11 partis] potentiae Z 13 intellectus]
non add. ADH, add. sed del. BE, nunc add. F, primo modo add. G [potest] nunc add. mg. E,
modo add. Z 14 ante] aliter Z [ante non potuit] quando non sentiebatur non potuit F
15 non om. A 17 ergo etc. om. AB 19 22] 23 D [ubi... sic om. D] dicit om. H
20 rerum] in re G [innatae] natae BZ [esse om. E 21 intelligit om. ABDH

¹ Supra, pp. 21, lin. 6 - 22, lin. 2. ² Supra, p. 22, lin. 4-15.

³ Averroes, *In Aristot. De anima*, III, t. 22 (ed. F. S. Crawford, p. 456); cf. supra, p. 21, lin. 6 - 22, lin. 2.

cabit quod illae res fuerunt aut erunt, sicut iudicat quod diametrum est assymetrum costae ». Et post subdit¹: «Et veritas et falsitas non accidunt compositioni solum in propositionibus in quibus praedicatum est nomen, sed in eis in quibus praedicatum est verbum ». Ex istis auctoritatibus videtur quod sola notitia intellectiva sufficit ad iudicium tamquam causa proxima, et quod intellectus ita habet cognoscere tempus et huiusmodi sicut sensus. Sed hoc non potest esse sine notitia intuitiva, sicut alias declarabitur²; igitur etc.

10 Per hoc patet ad omnes auctoritates³ quod tales veritates contingentes non possunt sciri de istis sensibilibus nisi quando sunt sub sensu, quia notitia intuitiva intellectiva istorum sensibilium pro statu isto non potest haberi sine notitia intuitiva sensitiva eorum. Et ideo sensitiva non superfluit, quamvis sola notitia intuitiva intellectiva sufficeret, si esset possibile eam esse naturaliter pro statu isto sine notitia intuitiva sensitiva, sicut est in angelis et in anima separata, ubi ad notitiam evidentem talium veritatum non requiritur aliqua notitia intuitiva sensitiva, sicut post dicetur⁴.

Si dicatur quod notitia intuitiva intellectiva non destruitur ad cessationem alicuius sensationis exterioris, et ita per consequens posset aliqua veritas contingens esse evidenter nota de aliquo sensibili sine sensatione illius sensibilis, dico quod sicut non est inconveniens ad aliquam transmutationem corporalem, puta infir-

1 quod² om. F 2 est] esse F : Et²] quod E, om. BD 3 accident... in] accidunt illis Z || in quibus om. A 7 ita om. A : tempus ita EF, Borgh., om. ABCDGH : et huiusmodi singularia, scilicet tempus huius et huius Z 8 Sed] Et C, om. H 9 igitur etc. om. A 11 sunt] nisi add. seu rep. G 12 intuitiva... sensibilium] incorporalium A : intuitiva] intellectiva (mg.) F : intellectiva mg. DF, trp. p. sensibilium (praemiso videlicet) H, om. BG : istorum] corporum Z, om. E 14-15 intuitiva om. E 15 intellectiva] intellecta Z, om. A 17 evidentem om. F 18 intuitiva om. E 20 sensationis] affectionis A : exterioris] sensitivi Z 21 aliqua om. G 22 sensatione corr. ex cessatione BE² || sicut om. G 23 puta] vel add. D

1 Ibidem, p. 457. 2 Sent., II, qq. 14-15 M. 3 Supra, p. 25, lin. 1-11. 4 Sent., II, qq. 14-15.

mitatem vel somnum, cessare omnem actum intellectus, ita non est inconveniens ad cessationem alicuius sensationis sensus exterioris cessare notitiam intuitivam intellectivam eiusdem.

[RATIO SECUNDA PRO PRIMA CONCLUSIONE]

Secundo arguo principaliter sic: omne intelligibile quod est a solo intellectu apprehensibile et nullo modo sensibile, cuius aliqua notitia incompleta sufficit ad notitiam evidentem alicuius veritatis contingentis de eo et aliqua notitia incompleta eiusdem non sufficit, potest cognosci ab intellectu duabus cognitionibus specie distinctis. Sed intelleciones, affectiones, delectationes, tristitiae et huiusmodi sunt intelligibles et nullo modo sensibiles, et aliqua notitia incompleta earum sufficit ad notitiam evidentem utrum sint vel non sint, et utrum sint in tali subiecto vel non, et aliqua notitia earundem non sufficit; igitur etc. Minor quantum ad primam partem patet, quia quilibet experitur in se quod intelligit, dilit, delectatur, tristatur; et ista notitia, cum sit respectu contingentis, non potest accipi ex propositionibus necessariis. Igitur oportet quod accipiatur vel a notitia incompleta terminorum vel § rerum vel § ab aliqua contingente quae accipitur a notitia incompleta terminorum vel § rerum importatarum, vel § erit processus in infinitum in talibus contingentibus. Tertium est impossibile, quia est ponere statum in talibus. Si detur secundum: vel igitur ista contingens habet aliquem terminum qui potest accipi ab aliquo sensibili vel nullum. Primum non potest dari, quia nulla est propositio de aliquo sensibili ex qua sequatur necessario dilectionem

1 vel] et F || intellectus] intelligendi F 2 alicuius] actus scilicet Z, om. C || sensatio-
nis om. E 3 intellectivam om. E 9 ab intellectu om. F 10 tristitiae om. E
12 notitiam] earum add. HZ 13 sint², et om. E & et¹... non om. Z || utrum] si H 16 tri-
statur om. A 18 vel¹ om. E 18-20 vel²... terminorum om. (hom.) E 18 rerum]
per terminos importatarum Z 18-19 rerum vel om. A 19 ab] a et add. interl. noti-
tia H || aliqua] notitia complexa add. Z 20 rerum... vel om. A || importatarum om. B
21 Tertium] Primum A, Secundum D || est impossibile] non potest dari H 23 ab] sub G
24 nullum] nam add. C || Primum... dari] Non primum AH

esse in voluntate, sicut alias patebit¹, § et per consequens nulla est talis propositio contingens virtute cuius potest evidenter cognosci quod iste diligit. §| Si detur secundum, habetur propositum, quod sola notitia incomplexa terminorum mere intelligibilium sufficit ad notitiam evidentem talis veritatis contingentis. Si detur primum, habetur propositum. Secunda pars illius minoris patet, quia non est inconveniens quod aliquis de aliquo intelligibili ignoret utrum sit vel non sit, et tamen quod habeat notitiam incomplexam de illo, non plus quam de aliquo sensibili. Unde si intellectus primo videret dilectionem alterius et esset ita certus de dilectione alterius sicut de dilectione propria, non esset inconveniens quin post dilectionem eandem intelligeret et tamen ignoraret ipsam esse, quamvis esset, sicut est de aliquo sensibili primo viso et post intellecto.

Ista secunda ratio probat quod intellectui est possibilis talis duplex cognitio, et hoc respectu mere intelligibilis. Prima autem ratio probat quod de facto pro statu isto intellectus habet talem duplarem cognitionem § etiam respectu sensibilium. §|

Ista secunda ratio posset confirmari per beatum Augustinum XIII *De Trinitate*, cap. 1², ubi dicit sic: «Fidem porro ipsam quam videt unusquisque in corde suo esse si credit, vel non esse si non credit, aliter novimus: non sicut corpora quae videmus oculis corporeis, et per ipsorum imagines quas memoria tenemus etiam absentia cogitamus; nec sicut ea quae non vidimus».

Ex ista auctoritate patet quod ipsa fides quae ad nullum sensum

1-3 et... diligit om. A 5-6 Si... propositum om. H 6 illius om. C 7 aliquis om. C 8 sit² om. F 10 dilectionem] intentionem B, delectationem (*sic et lin. 10-12*) Z
11 inconveniens] dubium Z [quin] quod F 12 eandem om. H [intelligeret] haberet notitiam de ea Z [ignoraret] dubitaret Z 13 aliquo om. H 17 talem om. H 17-18 tam... cognitionem] istas notitias Z 18 cognitionem] intellectu[m] B [etiam... sensibili] om. A 20 dicit om. H 22 esse si non om. A 23 corporeis] corporis D
24 nec] sed Z 25 sensum] subiectum G

¹ Infra, pp. 40, lin. 16-41, lin. 3.
² August., *De Trinit.*, XIII, c. 1, n. 3 (PL 42, 1014).

corporis pertinet, sicut declarat secundo capitulo¹, potest cognosci una notitia quae sufficiens est ad iudicandum an sit vel non, et alia quae non est ad hoc sufficiens. Igitur duae notitiae incomplexae specie distinctae sunt de ea possibles.

[DECLARATIO PRIMI ARTICULI]

5

Dico igitur quantum ad istum articulum quod respectu incomplexi potest esse duplex notitia, quarum una potest vocari abstractiva et alia intuitiva. § Utrum autem alii velint vocare talem notitiam incomplexam intuitivam, non curo, quia hoc solum intendo principaliter probare quod de eadem re potest intellectus¹⁰ habere duplēcēm notitiam incomplexam specie distinctam. §

Sciendum tamen quod notitia abstractiva potest accipi duplēciter : uno modo quia est respectu alicuius abstracti a multis singularibus; et sic cognitio abstractiva non est aliud quam cognitio alicuius universalis abstrahibilis a multis, de quo dicetur post². §¹⁵ Et si universale sit vera qualitas exsistens subiective in anima, sicut potest teneri probabiliter³, concedendum esset quod illud

¹ secundo] 8° D 2 iudicandum an] videndum utrum F, non] sit add. G 6 Dico]
Dicendum G 6-7 respectu... esse] incomplexi est Z 8-11 Utrum... distinctam om. AB
9 incomplexam om. Z 10 principaliter om. Z 12 Sciendum tamen] Est tamen sciendū D 14 aliud om. Z quam] nisi EZ 15 multis] singularibus add. B 16-3 (p. 3f) Et...
opposito om. A 16 vera] vere D, aliqua E, ut C, om. B 17 potest] posset D esset] est FZ

¹ August., *De Trinit.* XIII, c. 2, n. 5 (PL 42, 1016). ² Infra,
p. 65, lin. 4-9. ³ Opinionem Guillelmi Ockham de natura conceptus
universalis vide apud Ph. Boehner, «The Text Tradition of Ockham's
Ordinatio», *The New Scholasticism*, XIV (1942), pp. 203-241, ubi (pp. 224-
240) edita est *Sent.*, I, d. 2, q. 8: «Utrum universale univocum sit aliquid
reale exsistens alicubi subiective», praesertim a p. 239: «Cui non placet ista
opinio de talibus fictis in esse obiectivo...»; cf. etiam *Collected Articles on
Ockham* (ed. E. Buytaert, Franciscan Institute Publications. Philosophy
series, n. 12, St. Bonaventure, N. Y. 1958), pp. 103-107; F. Corvino,
«Sette questioni inedite di Occam sul concetto», *Rivista critica di storia
della filosofia*, X (1955), pp. 265-288.

universale potest intuitive videri, et quod eadem notitia est intuitive et abstractiva, isto modo accipiendo notitiam abstractivam; et sic non distinguuntur ex opposito. §|

Aliter accipitur cognitio abstractiva secundum quod abstrahit
 5 ab existentia et non exsistentia et ab aliis condicionibus quae contingenter accidentur rei vel praedicantur de re. Non quod aliquid cognoscatur per notitiam intuitivam quod non cognoscitur per notitiam abstractivam, sed idem totaliter et sub omni eadem ratione cognoscitur per utramque notitiam. Sed distinguuntur per
 10 istum modum: quia notitia intuitiva rei est talis notitia virtute cuius potest sciri utrum res sit vel non, ita quod si res sit, statim intellectus iudicat eam esse et evidenter cognoscit eam esse, nisi forte impediatur propter imperfectionem illius notitiae. Et eodem modo si esset perfecta talis notitia per potentiam divinam conservata de re non exsistente, virtute illius notitiae incomplexae evidenter cognosceret illam rem non esse¹.

Similiter, notitia intuitiva est talis quod quando aliquae res cognoscuntur quarum una inhaeret alteri vel una distat loco ab altera vel alio modo se habet ad alteram, statim virtute illius notitiae incomplexae illarum rerum scitur si res inhaeret vel non inhaeret, si distat vel non distat, et sic de aliis veritatibus contingentibus, |§ nisi illa notitia sit nimis remissa, vel sit aliquod aliud impedimentum. §| Sicut si Sortes in rei veritate sit albus, illa notitia Sortis et albedinis virtute cuius potest evidenter cognosci quod
 25 Sortes est albus, dicitur notitia intuitiva. Et universaliter omnis

2 abstractiva] et add. B accipiendo... abstractivam om. H et om. B 3 distinguuntur] differunt H 4 Aliter] Aut A accipitur cognitio abstractiva] accipiendo notitiam abstractivam F cognitio om. H 5 alius] illis D 8 notitiam om. H et] non A, om. H omni om. A 10 quia] quod CHZ 11-12 ita... esse¹] si sit quod sit res statim iudicat intellectus rem esse Z 11 ita... res²] et si F 12 cognoscit] concludit Z esse om. D 16 cognosceret ita (pro cognoscerem ?) coda. 17 quando] non A 20 incomplexae om. G illarum om. A inhaeret] alteri add. E 21 distat² om. H 22-23 nisi... impedimentum om. A 23 Sicut om. G si om. A

¹ Cf. infra, pp. 38, lin. 15 - 39, lin. 16.

notitia incomplexa termini vel terminorum, § seu rei vel rerum, § virtute cuius potest evidenter cognosci aliqua veritas contingens, maxime de praesenti, est notitia intuitiva.

Notitia autem abstractiva est illa virtute cuius de re contingente non potest sciri evidenter utrum sit vel non sit. Et per istum modum notitia abstractiva abstrahit ab existentia et non existentia, quia nec per ipsam potest evidenter sciri de re existente quod existit, nec de non existente quod non existit, per oppositum ad notitiam intuitivam.

Similiter, per notitiam abstractivam nulla veritas contingens, maxime de praesenti, potest evidenter cognosci. Sicut de facto patet, quod quando cognoscitur Sortes et albedo sua in absentia, virtute illius notitiae incomplexae nec potest sciri quod Sortes est vel non est, vel quod est albus vel non est albus, vel quod distat a tali loco vel non; et sic de aliis veritatibus contingentibus. Et tamen certum est quod istae veritates possunt evidenter cognosci. Et omnis notitia complexa § terminorum vel rerum significatarum § ultimate reducitur ad notitiam incompleam terminorum. Igitur isti termini, § vel res, § una alia notitia possunt cognosci quam sit illa virtute cuius non possunt cognosci tales veritates contingentes, et illa erit intuitiva. Et ista est notitia a qua incipit notitia experimentalis, quia universaliter ille qui potest accipere experimentum de aliqua veritate contingente, et mediante illa de veritate necessaria, habet aliquam notitiam incompleam

1 seu... rerum om. A seu om. EZ 2 aliqua] etiam A 7 nec] non (trp. p. ipsam) Z || per ipsam] proper istam F 8 existit¹... quod² om. (hom.) C || nec] vel F, et Z de] re add. H 8-9 per... adj] per modum quo scitur ad F, per oppositum, alias per modum (exp. a. p. m.) quo scitur per E 10 nulla] illa D, om. A 12 et] etiam add. F absentia] illius add. E, sua add. Z 13 nec] non EFGZ 14 vel² om. FZ || est³] illud A vel³] et E, quod add. F non² est albus vel om. (hom.) G || est⁴ om. EHZ 15 distat] realiter add. Z || a tali] alteri A 16 Et om. G || evidenter om. H 17 complexa] incomplexa B || terminorum] vel rerum B, om. CDH 17-18 terminorum... significatarum om. AE 18-19 terminorum] vel rerum significatarum (singularium E) add. (v. lin. 17-18) DEZ 19 isti om. D || vel res om. A, illa add. B 20 illa om. H || possunt] evidenter add. Z 21 illa] ita B, notitia add. Z || erit] est Z, notitia add. F || Et... notitia om. Z || Et] ita add. B || notitia] necessaria E 22 notitia om. E 23 accipere] habere (interl. p. experimentum) F

de aliquo termino |§ vel re, §| quam non habet ille qui non potest sic experiri. Et ideo sicut secundum Philosophum I *Metaphysicae*¹ et II *Posteriorum*² scientia istorum sensibilium quae accipitur per experientiam, de qua ipse loquitur, incipit a sensu, id
 5 est a notitia intuitiva sensitiva istorum sensibilium, ita universaliter notitia scientifica istorum pure intelligibilium accepta per experientiam incipit a notitia intuitiva intellectiva istorum intelligibilium. Est tamen advertendum quod aliquando propter imperfectionem notitiae intuitivae, quia scilicet est valde imperfecta et obscura,
 10 vel propter aliqua impedimenta ex parte obiecti, vel propter aliqua alia impedimenta, potest contingere quod vel nullae vel paucae veritates contingentes de re sic intuitive cognita possunt cognosci.

[CONCLUSIONES EX PRIMO ARTICULO ILLATAE
 CONTRA OPINIONEM SCOTI]

15 Ex istis sequuntur aliquae conclusiones³:

Prima, quod notitia intuitiva et abstractiva non differunt quia abstractiva potest indifferenter esse exsistentis et non exsistentis, praesentis et non praesentis, intuitiva autem tantum exsistentis et praesentis realiter. Quam differentiam ponunt aliqui⁴ ubi-
 20 cumque loquuntur de ista materia.

1 vel re *om.* A, vel] de aliqua *add.* F 4-5 id est] et A 7 intuitiva *om.* G || intellectiva] et sensitiva *add. sed exp.* F 8 aliquando *om.* F 9 et] vel H 10 vel¹¹] etiam *add.* G 11 impedimenta] potentiae cognitivae *add.* Z 16 Prima] Primo G 18 intuitiva autem] et intuitiva est F 18-19 exsistentis... praesentis] exsistente... praesente E 19 et *om.* G

1 Aristot., *Metaph.*, I, c. 1 (980b 25 - 982a 2). 2 Aristot., *Anal. Poster.*, II, c. 19, t. 104 (100a 3-9). 3 De tota hac controversia inter Scotum et Ockham videatur S. F. Day, *Intuitive Cognition. A Key to the Significance of the Later Scholastics* (Franciscan Institute Publications. Philosophy series, n. 4, St. Bonaventure, N. Y. 1947). 4 Scilicet Scotus, *Opus Oxoniense*, II, d. 3, q. 9, n. 6 (ed. Wadding, VI-1, 453), aliisque locis infra citandis.

Nec, secundo, differunt quia abstractiva non attingit obiectum in se sub perfecta ratione sed tantum in quadam similitudine diminuta; intuitiva autem attingit obiectum in se sub perfecta ratione, sicut dicit quidam doctor, *Quodlibet*, quaestione 6¹.

Nec, tertio, differunt «per rationes motivas formales, quod scilicet in cognitione intuitiva res in propria exsistentia est motiva per se obiective; in cognitione abstractiva est aliquid motivum in quo res habet esse cognoscibile, sive sit causa virtualiter continens rem ut cognoscibilem, sive sit effectus, puta species vel similitudo representative continens ipsam rem cuius est similitudo», sicut dicit idem, *Quodlibet*, quaestione 13².

Nec, quarto, differunt quia notitia intuitiva necessario habet annexam relationem realem et actualem ad ipsum obiectum; notitia abstractiva non necessario habet relationem realem actualem ad obiectum, quamvis habeat relationem potentiale, scilicet mensurabilis et dependentiae, non autem relationem unionis et dependentiae, sicut dicit idem, ibidem³.

Nec, quinto, quia in notitia intuitiva obiectum est praesens in propria exsistentia; in notitia abstractiva obiectum est praesens in aliquo perfecte repraesentante ipsum sub propria et

1 Nec] Non A quia] quod G 2 in¹] de E se] et add. E. 2-4 sed... ratione
mg. F, om. B 2 tantum om. A 4 Quodlibet om. A 7-8 intuitiva... cognitione
om. (hom.) C 7 motiva] notitia add. A 8 aliquid om. C motivum om. B 9 sive]
illud add. FH 10 ut om. H cognoscibilem] cognoscibile A 12 idem] ibidem BH,
doctor add. F 13 quia] quod ABG, eo quod DEF notitia] cognitio H 14 rela-
tionem] personalem add. B actualem] accidentalem E ipsum om. H obiectum] ut est
praesens in propria exsistentia add. Z 15-16 notitia... obiectum] non sic abstractiva
(mg.) H² 15 habet] admixtam add. Z realiem] talem Z, et add. D, om. F 16 rela-
tionem om. Z 17 mensurabilis] mensurae D 18 dependentiae] praesentiae Z idem om. B
ibidem om. C 19 Nec, quinto] Quinto non A quinto om. F 20-21 in... praesens
mg. F, om. (hom.) E 21 aliquo perfecte] aliqua perfectione F ipsum om. E

¹ Scotus, *Quodl.*, q. 6, n. 8 (ed. Wadding, XII, 145). ² Scotus,
Quodl., q. 13, n. 10 (ed. Wadding, XII, 310). ³ Scotus, *Quodl.*, q. 13,
nn. 11 et 13 (ed. Wadding, XII, 311 et 320), fere verbotenus.

per se ratione cognoscibilis, sicut dicit idem, *Quodlibet*, quaestione 14¹, et libro IV, distinctione 10, quaestione 8².

Primum patet per principia istorum, quae credo esse vera in hac parte. Nam libro III, distinctione 14, quaestione 1³, probant quod nulla forma est necessario praevia in intellectu, prior ipsa visione, sic: Si aliqua forma sit praevia necessario, aut se haberet ad visionem in ratione causae efficientis, aut in ratione causae materialis. Si primo modo, igitur potest fieri sine ea, quia quidquid potest Deus per causam efficientem medium, potest per se immediate. Si secundo modo, tunc illa forma si per se esset per se posset recipere illam visionem. — Ita arguo in proposito: aut illa res existens et praesens habet se in ratione causae efficientis ad notitiam intuitivam, aut in ratione causae materialis vel formalis vel finalis. Si primum, igitur potest fieri sine ea, quia quidquid potest Deus per causam efficientem medium, potest immediate. Non secundo modo, quia tunc re exsistente et destructo intellectu posset recipere subiective illam notitiam intuitivam. Similiter manifestum est quod notitia illa non est subiective in re intuita. Nec tertio modo, manifestum est. Nec quarto modo, quia omnis res potest esse quocumque fine, excepto primo, destructo, quia nulla res plus requirit exsistentiam finis secundi quam efficientis secundi.

Si dicatur quod obiectum requiritur in ratione obiecti terminantis, contra: aut obiectum in quantum terminans habet rationem alicuius causae essentialis, aut non. Si sic, arguo sicut

¹ idem] ibidem E 2 et] in G quaestione 8 om. C 6 praevia] ipsa visione add. Z necessaria] necessaria F, om. Z aut] sic A 8 igitur om. C 9 per se om. Z
12-13 efficientis... causae om. (hom.) E 13 vel] aut FZ, om. H 14 vel] aut F quid-
quid] quid A, quod EG 15 potest] per se add. Z 17 intuitivam om. Z 18 notitia
illa] illa notitia intuitiva Z 19 res] notitia Z 24 essentialis] respectu notitiae intuitivae add. B Si sic om. G

¹ Scotus, *Quodl.*, q. 14, n. 10 (ed. Wadding, XII, 369). ² Scotus,
Opus Oxoniense, IV, d. 10, q. 8, n. 5 (ed. Wadding, VIII, 565). ³ Scotus,
Opus Oxoniense, III, d. 14, q. 2, n. 2 (ed. Wadding, VII-1, 285).

prius. Si non, tunc arguo sicut isti arguunt alibi¹: Omnis effectus sufficienter dependet ex suis causis essentialibus, ita quod illis positis, omnibus aliis circumscriptis, potest sufficienter poni effectus. Igitur si obiectum in quantum terminans non habet rationem causae essentialis respectu notitiae intuitivae, si obiectum in quantum terminans simpliciter destruatur secundum omnem existentiam sui realem, potest poni ipsa notitia intuitiva; igitur ipsa re destructa potest poni ipsa notitia intuitiva. Et ita notitia intuitiva, secundum se et necessario, non plus est existentis quam non existentis, nec plus respicit existentiam quam non-existentiam², sed respicit tam existentiam quam non-existentiam rei, per modum prius declaratum³. Abstractiva autem nec respicit existentiam nec non-existentiam, quia per eam nec potest haberi iudicium quod res exsistit nec quod non exsistit.

Secundum patet, quia idem totaliter et sub eadem ratione a parte obiecti est obiectum intuitivae et abstractivae. Hoc patet, quia nulla res est, saltem in istis inferioribus, nec aliqua ratio sibi propria sub qua potest res intuitive cognosci quin illa cognita ab intellectu possit intellectus dubitare utrum sit vel non sit, et per consequens quin possit cognosci abstractive. Igitur omne idem et sub eadem ratione quod est obiectum intuitivae notitiae potest

1 alibi] alii EZ 4 Igitur si] Sed E 4-6 non... terminans om. (hom.) BF
 5-6 in quantum om. C 7-8 igitur... intuitiva¹ om. (hom.) FG igitur... intuitiva² om. (hom.) E
 8 ita] ista D 9 se] intuitiva add. G 10-11 sed... existentiam om. (hom.) Z 11 tan...
 non om. H 12 prius om. F autem] vero H nec¹] non FGHZ 13 nec] non EFGHZ
 ; iudicium] nec add. E 14 nec quod] vel Z, res add. F quod om. D 15 quia]
 quod DG 17 quia] quod AB 20 idem] illud FZ

¹ Scotus, *Ordinatio*, I, d. 3, p. 3, q. 2, n. 414 (ed. Vaticana, III, 251); *Quodl.*, q. 7, nn. 19-20 (ed. Wadding, XII, 179). ² De hac et similibus assertionibus Guillelmi videsis iudicium Commissionis Pontificiae a Ioanne XXII institutae, apud J. Koch, « Neue Aktenstücke zu dem gegen Wilhelm Ockham in Avignon geführten Prozess », *Recherches de Théologie ancienne et médiévale*, VIII (1936), pp. 92, lin. 12-93, lin. 26, et *Extracta*, ibidem, p. 197, lin. 15-21. ³ Supra, p. 31, lin. 9-16.

esse obiectum abstractivae. Et manifestum est quod quidquid reale potest cognosci abstractive, potest etiam cognosci intuitive; igitur etc. Similiter, secundum istos, alibi¹, deitas sub ratione deitatis potest cognosci abstractive. Sed ista est perfectissima ratio Dei, secundum eos². Similiter, secundum eos³, etiam existentia potest cognosci abstractive.

Tertium patet per argumenta contra primam differentiam⁴: quia Deus per idem totaliter potest causare utramque notitiam, nec requiritur quod res moveat in propria exsistentia et obiective, sicut probatum est⁵.

Quartum patet per idem, quia relatio realis, secundum istos⁶, non potest terminari ad non-ens, obiectum autem notitiae intuitivae potest esse non-ens, sicut probatum est et post probabitur⁷.

¹ abstractivae] notitiae add. D ² etiam om. C ⁵ Dei om. F || secundum eos¹
om. Z 5-6 etiam exsistentia] inexistentia DH 6 potest] possunt B 8 quia]
quod ABH 9 et] etiam CDEFGH 12 non¹ om. F || obiectum] subiectum G
12-13 notitiae] potentiae EH

¹ Nempe secundum Scotum, *Reportatio Paris.*, I, Prol., q. 2, n. 15 (ed. Wadding, XI-1, 18). ² Scotus, *Reportatio Paris.*, I, Prol., q. 1, nn. 40-42 (ed. Wadding, XI-1, 12); *Ordinatio*, I, Prol., p. 3, qq. 1-3, nn. 124-207 (ed. Vaticana, I, 89-140). ³ Scotus, *Quodl.*, q. 13, n. 10 (ed. Wadding, XII, 310); magis expresse Ioannes de Bassolis, *Sent.*, I, Prol., q. 1: «Ex quibus concludo secundo quod notitia abstractiva non dicitur nec est pro tanto abstractiva quia abstrahat ab esse actualis exsistentiae in ratione obiecti cogniti, quia et ipsum esse actualis exsistentiae potest abstractive cognosci, quia et repraesentari per repraesentativum supra intellectum» (ed. Parisiis 1517, I, f. 3vb). ⁴ ‘Tertium’ habetur supra, p. 34, lin. 6-12, argumenta vero ‘contra primam differentiam’ supra, pp. 35, lin. 3 - 36, lin. 14. ⁵ Supra, pp. 35, lin. 3-36, lin. 14. ⁶ ‘Quartum’ est p. 34, lin. 13-18; secundum Scotum, *Reportatio Paris.*, I, d. 31, q. 3, n. 27 (ed. Wadding, XI-1, 177); *Quodl.*, q. 13, nn. 14-15 (ed. Wadding, XII, 320s.). ⁷ Probatum est supra, pp. 31, lin. 9-16 ; 36, lin. 8 - 12, et probabitur infra, pp. 38, lin. 15-39, lin. 16.

Quintum patet per idem, quia ad notitiam intuitivam non requiritur quod res sit praesens in propria exsistentia, sicut probatum est¹.

[OPINIO AUCTORIS DE DIFFERENTIA NOTITIAE INTUITIVAE ET ABSTRACTIVAE]

Ideo dico quod notitia intuitiva et abstractiva se ipsis differunt et non penes obiecta nec penes causas suas quascumque, quamvis naturaliter notitia intuitiva non possit esse sine exsistentia rei, quae est vere causa efficiens notitiae intuitivae mediata vel immediata, sicut alias dicetur². Notitia autem abstractiva potest esse naturaliter ipsa re nota simpliciter destructa. Et si sic intellexit ponens³ praedictas differentias, veritatem videtur habere quantum ad istam materiam, quamvis in aliquibus, quae spectant ad alias difficultates, non contineant veritatem; de quibus dicetur locis suis⁴.

[COROLLARIUM I: POTEST HABERI NOTITIA INTUITIVA DE RE NON EXSISTENTE]

Ex ipsis sequitur quod notitia intuitiva, tam sensitiva quam intellectiva, potest esse de re non existente⁵. Et hanc conclusionem probo, aliter quam prius, sic: omnis res absoluta, distincta loco et subiecto ab alia re absoluta, potest per divinam potentiam absolutam existere sine illa, quia non videtur verisimile quod si Deus vult destruere unam rem absolutam existentem in caelo

¹ patet *om.* D 2-5 non... intuitiva *om.* (*hom.*) C 10-11 ponens... differentias *om.* E
11 differentias] opiniones (*interl.*) H 12 materiam] notitiam Z 15 quod notitia *om.* G
16 esse... existente] manere obiecto destructo (*mg.*) H de *om.* F 16-17 conclusionem]
propositionem F 19 absolutam *om.* FZ illa] ista et add. *interl.* re G

¹ 'Quintum' vide supra, pp. 34, lin. 19 - 35, lin. 2; 'probatum est' supra, pp. 35, lin. 3 - 36, lin. 4. ² *Sent.*, II, qq. 14-15. ³ Nempe Scotus, locis supra, pp. 33ss. citatis. ⁴ Ex. gr. *Sent.*, II, qq. 14-15 MM-ZZ.
⁵ Cf. J. Koch, « Neue Aktenstücke » cit. supra, p. 36, nota 2.

quod necessitetur destruere unam aliam rem exsistentem in terra. Sed visio intuitiva, tam sensitiva quam intellectiva, est res absoluta, distincta loco et subiecto ab obiecto. Sicut si videam intuitive stellam exsistentem in caelo, illa visio intuitiva, sive sit sensitiva 5 sive intellectiva, distinguitur loco et subiecto ab obiecto viso; igitur ista visio potest manere stella destructa; igitur etc.

Patet etiam ex praedictis quomodo Deus habet notitiam intuitivam omnium, sive sint sive non sint, quia ita evidenter cognoscit creaturas non esse quando non sunt, sicut cognoscit eas 10 esse quando sunt.

Patet¹ etiam quod res non existens potest cognosci intuitive, quantumcumque primum obiectum illius actus non existat, – contra opinionem aliquorum², – quia visio coloris sensitiva potest conservari a Deo ipso colore non existente; et tamen ista 15 visio terminatur ad colorem tamquam ad primum obiectum, et eadem ratione visio intellectiva.

[COROLLARIUM II: DATUR NOTITIA INTUITIVA RERUM PURE INTELLIGIBILUM]

Patet etiam quod intellectus noster pro statu isto non tantum cognoscit ista sensibilia, sed in particulari et intuitive cognoscit 20 aliqua intelligibilia quae nullo modo cadunt sub sensu, non plus

1 quod] propter hoc add. E necessitetur] velit E unam om. H rem] absolutam add. F 3 distincta om. D intuitive om. F 4-5 illa... viso om. F 4 sive] cum B 5 intellectiva] est res absoluta add. DZ distinguitur] distincta DZ 6 igitur¹] ex praedictis add. G igitur² etc. om. AF 7 ex praedictis om. A quomodo] quod GZ 8 omnium] omnem (p. notitiam lin. 7) G, rerum (p. Deus, lin. 7) H ita om. E evidenter om. Z 10 esse om. H 12 primum om. Z 14 a Deo] ab eo Z 16 intellectiva] intuitiva add. Z 19 cognoscit om. H 20 aliqua] alia add. D

1 Cf. J. Koch, «Neue Aktenstücke» cit. supra, p. 36, nota 2.

2 Scilicet contra opinionem Scoti, locis supra, pp. 33ss. citatis. Eandem opinionem attribuit Scoto etiam Petrus Aureoli, *Scriptum super I Sent.*, Proem., sect. 2, nn. 73-101 (ed. E. Buytaert, Franciscan Institute Publications. Text series, n. 3, St. Bonaventure, N. Y. 1952, I, 196-203). Cf. S. F. Day, *Intuitive Cognition* cit., pp. 101-104.

quam substantia separata cadit sub sensu, cuiusmodi sunt intellections, actus voluntatis, delectatio consequens et tristitia et huiusmodi, quae potest homo experiri inesse sibi, quae tamen non sunt sensibilia nec sub aliquo sensu cadunt. Quod enim talia cognoscantur a nobis in particulari et intuitive, patet, quia haec est evi- 5 denter mihi nota 'ego intelligo'. Igitur vel haec est prima et immediate accepta ex notitia incomplexa terminorum § vel rerum, § vel scitur per aliquam priorem notiorem. Si primo modo, igitur cum sit contingens, oportet quod aliquis terminus § vel res importata per terminum § intuitive videatur. Quia si praecise intel- 10 ligeretur abstractive, cum talis cognitio secundum omnes abstrahat ab hic et nunc, per talem non posset sciri veritas contingens quae concernit certam differentiam temporis; igitur ad hoc quod evi- denter cognoscatur requiritur aliqua notitia intuitiva. Sed mani- 15 festum est quod non sufficit notitia intuitiva mei; igitur requiritur notitia intuitiva intellectionis. Secundum¹ non potest dari, quia nulla est contingens ex qua necessario sequitur ista 'ego intelligo'. Vel saltem propter libertatem voluntatis nulla est contingens ex 20 qua necessario sequatur ista 'ego diligo Sortem'; quia si sequeretur ex aliqua, maxime sequeretur ex ista 'ego intelligo Sortem sub ratione boni' vel 'scio Sortem diligendum a me'. Sed quia voluntas potest libere velle oppositum illius quod est dictatum per intel-

2 consequens om. HZ et¹ om. FGZ 4 sensibilia] nobis add. Z i, talia] alia Z
 5 et om. G 6 et] vel B 7 vel rerum om. A 8 aliquam] aliam Z, aliam add. D
 et priorem] et add. DF et notiorem] vel res importatas per terminos (terminum Vat.) add. C,
 Vat., sed del. et add. in mag. (lin. 10) Vat. 9 cum om. A || terminus om. A 9-10 vel...
 terminum mg. Vat., om. AC 11 omnes] eos EG 13 certam] propriam E || temporis]
 certam add. E 14 aliqua] alia Z 14-15 Sed... intuitiva om. (hom.) G 15 sufficit]
 sensitiva add. E || mei] rei DZ, om. F 16 intellectionis] intellectus D, intentionis G || quia]
 quod G 17 nulla... qua] nullum... quo E || necessario om. Z || ego] sum intelligens vel
 add. F 20 sequeretur om. A || intelligo] diligo F, cognosco Z 21 diligendum] dilec-
 tum F 22 potest] habet E

¹ 'Secundum' scilicet quod 'scitur per aliquam priorem notiorem', hic supra, lin. 8.

lectum, ideo ex nulla tali sequitur necessario ista ‘ego diligo Sorem’; et ita ista inter contingentes est simpliciter prima, et ita non potest evidenter cognosci per aliam priorem.

Praeterea, sicut tactum est¹, notitia accepta per experientiam non potest esse sine notitia intuitiva. Sed de istis accipitur scientia per experientiam, quia ita experimur ista in nobis sicut quaecumque sensibilia, nec plus dubitat aliquis an diligit vel non quam quod calefit vel videt; igitur etc.

Hoc confirmatur per beatum Augustinum XIII *De Trinitate*, cap. 1², ubi dicit: «Rerum absentium praesens est fides, rerum quae foris sunt intus est fides, et rerum quae non videntur intus est fides». Ex ista auctoritate patet quod quamvis res aliquae non videantur sed tantum cognoscantur abstractive, ipsa tamen fides qua creduntur videtur et non tantum cognoscitur abstractive.

¹⁵ Si dicatur quod Augustinus loquitur de supernaturalibus quae non cognoscuntur a nobis nisi in conceptu generali, hoc non valeat, quia secundum ipsum aliter cognoscuntur illae res et fides; igitur si cognoscuntur in generali, ad hoc quod fides videatur oportet quod cognoscatur in particulari. Similiter, ²⁰ sicut potest haberi fides de supernaturalibus rebus, ita etiam de rebus particularibus prius sensatis et postea absentibus, et tunc rerum absentium particularium prius sensatarum videbitur fides; igitur tunc illae tantum cognoscentur abstractive et fides intuitive.

Item, cap. 2³ probat primo quod fides non pertinet ad aliquem sensum corporis, et post sequitur⁴: «Cordis est res ista, non cor-

2 ital¹ om. H || et² ita] ita quod A, igitur H 3 aliam] aliquam EFH 7 diligit]
dubitat H || non] diligit add. B 8 quod om. H || calefit] calefacit G || vel] non add. B
|| igitur om. FH 11-12 et... fides om. (hom.) E 12 intus est] videtur Aug. 13-14 ipsa...
abstractive om. (hom.) B 19 videatur] cognoscatur Z || oportet... cognoscatur om. A
20 sicut] prius add. H || ita om. F , etiam] et F, om. H 22 prius... fides] quae prius a
sensu videbantur, est fides Z 23 tantum om. F 25-1 (p. 42) non corporis] incorporalis A

¹ Supra, p. 33, lin. 2-12. ² August., *De Trinit.*, XIII, c. 1, n. 3
(PL 42, 1015). ³ Ibidem, c. 2, n. 5 (PL 42, 1016). ⁴ Ibidem.

poris; nec foris cst a nobis sed in intimis nobis; nec eam quisque hominum videt in alio sed unusquisque in semetipso ». Et sequitur¹: « Suam igitur quisque fidem apud semetipsum videt, in altero autem credit eam esse, non videt ». Ex quo patet quod aliam notitiam incomplexam habet de fide propria per quam evidenter cognoscit eam esse, et aliam de fide aliena per quam non potest evidenter cognoscere utrum sit vel non sit.

Si dicatur quod aliam notitiam habet, quia de fide propria habet notitiam in particulari, de fide aliena tantum in generali, hoc verum est quod fidem alterius pro nunc videre non possumus, nec possumus ipsam intelligere nisi tantum in conceptu communi. Tamen posito quod intelligeremus fidem alterius in particulari, sicut modo intelligo colorem aliquem in particulari quem prius vidi, non esset inconveniens quod dubitarem utrum ille crederet vel non, sicut modo nescio utrum ille color quem prius vidi modo sit vel non. Et per consequens aliam notitiam secundum speciem etiam haberem de fide alterius et de fide mea, quia si esset eiusdem speciei, ita virtute illius notitiae possem iudicare illam fidem esse si sit, sicut possum iudicare fidem meam esse quando est per illam propositionem communem: ‘causae ciusdem rationis habent effectus eiusdem rationis’².

Iudem dicit de voluntate, cap. 3³: « Aliud est videre voluntatem suam, aliud, quamvis certissima coniectura, conicere alienam.

1 in interl. E, om. AB intimis] intimus B 2 videt om. E 2-3 sequitur] ibi add. G, sententialiter add. Z 3 igitur om. CFZ quisque om. G 4 autem] vero H esse] incesse C 5 incomplexam] intuitivam Z 6 aliam] notitiam abstractivam add. Z 6-7 potest... cognoscere] scit Z 7 sit² om. F 9 notitiam om. H fide om. H tantum om. H 10 quod] quia DFGZ 11 nec possumus om. F possumus² ipsam om. H 13 aliquem] alienum ACH, om. Z 16 modo om. H non] sit add. B 17 etiam] et B, om. CDZ 18 haberem] habeo F 18 ita] ista, G, in H, om. Z 18-19 iudicare] videre A 19 illam] aliam D iudicare] videre sed exp. et add. indubitabiliter A 23 aliud] sicut D certissima] forsitan Z

¹ Ibidem. ² Vide supra, p. 23, notam 1. ³ August., *De Trinit.*, XIII, c. 3, n. 6 (PL 42, 1017).

Nam conditam Romam tam certum habeo in rebus humanis quam Constantinopolim, cum Romam viderim oculis meis, de illa vero nihil noverim nisi quod aliis testibus credidi ». Igitur sicut de rebus corporalibus potest haberi una notitia qua potest sciri aliqua veritas contingens et alia qua non potest sciri, ita de rebus spiritualibus; et ita utraque illarum notitiarum erit intellectiva.

Praeterea, illae veritates quae inter omnes contingentes certius et evidentius cognoscuntur ab intellectu, habent terminos § vel res importatas § maxime notas in particulari et intuitive, sicut 10 notitia veritatis contingentis praesupponit necessario notitiam intuitive et in particulari. Sed veritates contingentes de istis mere intelligibilibus inter omnes veritates contingentes certius et evidentius cognoscuntur a nobis, sicut patet per experientiam et per beatum Augustinum XV *De Trinitate*, cap. 12¹, ubi declarat 15 diffuse quod quamvis posset dubitare de istis sensibilibus, non tamen de talibus: scio me vivere, scio quod volo esse beatus, scio quod nolo errare. Et post dicit sic²: « Cum duo sint genera rerum quae sciuntur, unum earum quas per sensum corporis percipit animus, alterum earum quas per se ipsum: multa illi philosophi, 20 – scilicet Academici –, garrierunt contra corporis sensus; animi autem quasdam firmissimas per se ipsum perceptiones rerum verarum, quale est illud quod dixi ‘scio me vivere’, nequaquam in dubium vocare potuerunt ».

Ex ista auctoritate patet quod intellectus aliqua intelligit quae prius erant sensata et aliqua non. Similiter patet quod istae veritates contingentes de istis intelligibilibus evidentissime cognoscuntur, ita

3 de] in B 7 veritates] contingentes add. EF 8-9 vel... importatas om. A
9 importatas om. C 11 et om. G 12 contingentes om. B, et add. G
14 XV... 12 om. B . declarat] determinat C 15 posset dubitare] dubitaret G 16 beatus]
homo G 20 contra] circa E 22 verarum om. A illud om. C 23 vocare] revo-
care B ¶ potuerunt] poterunt G 24 aliqua om. A 25 quod] non add. G

¹ August., *De Trinit.*, XV, c. 12, n. 21 (PL 42, 1073s.). ² Ibidem
(PL 42, 1075).

quod de eis non potest aliquis habens notitiam, qualem habet aliquis de fide propria, dubitare. Igitur [inter] omnes veritates contingentes istae de mere intelligibilibus sunt evidentiores, et per consequens non praesupponunt alias ex quibus cognoscantur. Ex quo ulterius sequitur quod ad earum notitiam evidentem requiritur notitia intuitiva alicuius mere intelligibilis.

[COROLLARIUM SECUNDUM CONFIRMATUR AUCTORITATE SCOTTI]

Ne autem ista opinio quantum ad notitiam intuitivam sensibilium et aliquorum mere intelligibilium tamquam nova contemnatur, adduco verbo Doctoris Subtilis libro IV, distinctione 45, quaestione 3¹, duas praedictas conclusiones expresse ponentis, videlicet quod intellectus noster intuitive cognoscit sensibilia et quod intuitive cognoscit aliqua mere intelligibilia. Unde concedens quod pars intellectiva habet actum recordandi proprium dictum, et per consequens quod intuitive cognoscit actum cuius postea recordatur tamquam obiecti proximi, dicit sic de verbo ad verbum:

« Dico igitur quantum ad istum articulum quod in intellectiva est memoria et actus recordandi proprium dictus. Supposito enim quod intellectus non tantum cognoscat universalia, – quod quidem verum est de intellectione abstractiva, de qua loquitur Philo-

³ mere] meris B || evidentiores] evidentes A ⁴ praesupponunt alias] supponunt H
⁵ Ex quo] Et H ⁸ autem om. B ⁹ aliquorum] aliorum FZ ¹¹⁻¹² ponentis om. D
¹³ quod om. H ¹⁵ actum] virtute add. Z || cuius] cum E ¹⁸ igitur om. F || istum]
 intentum A, illum HZ ¹⁸ in om. G ¹⁹ enim om. B ²⁰ cognoscat] cognoscit B, cognoscant E

¹ Scotus, *Opus Oxoniense*, IV, d. 45, q. 3, nn. 17-18 (ed. Wadding, X, 207s.). Ockham eandem auctoritatem Scotti adducit pro se etiam *Sent.*, IV, q. 12 EF. Cf. Ph. Boehner, « The critical Value of the Quotations of Scotus' Works found in Ockham's Writings », *Franciscan Studies*, VIII (1948), pp. 192-201; item, *Collected Articles* cit., pp. 127-136.

s o p h u s¹, quia illa sola est scientifica –, sed etiam intuitive cognoscit illa quae sensus cognoscit, quia perfectior et superior cognitiva in eodem cognoscit illud quod inferior, et etiam quod cognoscat sensationes. Et utrumque probatur per hoc quod cognoscit propositiones contingenter veras et ex eis syllogizat; formare autem propositiones et syllogizare proprium est intellectui. Illarum autem veritas est de obiectis ut intuitive cognitis, sub ratione scilicet existentiae suae, sub qua cognoscuntur a sensu. Sequitur quod in intellectu possunt inveniri omnes condiciones prius dictae pertinentes ad recordari. Potest enim percipere tempus et habere actum post tempus, et sic de ceteris ».

«Et potest, breviter, recordari cuiuscumque obiecti cuius potest ipsa memoria sensitiva recordari, quia potest illum actum qui est proximum obiectum intuitive cognoscere quando est, et ita recordari postquam fuit. Potest etiam recordari multorum proximorum obiectorum quorum non potest sensitiva recordari, utpote intellectionis praeteritae et volitionis. Quod enim talium recordetur homo, probatur, quia alias non posset paenitere de malis volitionibus, nec etiam praeteritam intellectionem, ut praeteritam, conferre ad futuram; nec per consequens ex eo quod ita speculatus est ordinare se ad speculandum alia sequentia ex istis. Et, breviter, destrui-

1 quia... intuitive] quod sola ista est scientia... intellective G : scientifica corr. ex scientia A
 2 cognoscit¹] et add. G illa] ea D, om. H
 3 cognitiva] cognoscitiva E
 4 probatur] proprie E
 4-5 cognoscit] vel cognoscat add. mg. F²
 5-6 contingenter... propositiones mg. F²
 5 contingenter] contingentes EF²GZ ex om. D
 7 veritas est trp. A
 8 suae om. EZ
 9 quod om. G in om. ABE possunt] possint ACE
 10 recordari] vel ad actum recordandi add. H
 12 breviter] bene G cuius] sicut F
 13 sensitiva] sensus Z : recordari] recordativa G
 14 ita] etiam E
 15 multorum] et add. B
 18 homo] hoc F, om. A : paenitere] paeniteri H, prudenter add. Z
 19 praeteritam intellectionem] praesentem intentionem Z intellectionem] intentionem G, cognitionem H
 20 ita] ista EZ
 21 ex istis] Ex istis (praemiso signo paragr.) E
 Et breviter del. et scr. in mg. ut videtur E .. Et om. F
 21-1 (p. 46) destruimus] destruitur BH

¹ Aristot., *Physica*, I, c. 5, t. 49 (189a 5-7); *De anima*, II, c. 5, t. 60 (417b 22-23), quos locos adducit Scotus, *Opus Oxoniense*, IV, d. 45, q. 3, n. 1 (ed. Wadding, X, 193).

mur multipliciter si intellectorum et volitionum praeteritarum non recordamur. Illarum autem non potest aliquis sensus recordari, quia non cadunt sub obiecto alicuius sensus; igitur ista recordatio est propria intellectui, et hoc ratione obiecti proximi. Est et alia propria non solum ratione obiecti proximi sed remoti, ut est ⁵ recordatio quae tendit in necessarium ut necessarium, ut in obiectum remotum, cuiusmodi est recordatio habens pro obiecto remoto 'triangulum habere tres'. Nam obiectum proximum recordationis, scilicet actus tendens in tale obiectum, non potest esse nisi actus partis intellectivae ». 10

« Sic igitur patet quod aliqua recordatio est propria intellectui ex ratione utriusque obiecti, scilicet tam proximi quam remoti. Aliqua etiam in ratione obiecti proximi est ita propria quod non posset competere sensui, alia autem ex ratione obiecti proximi competit intellectui, tamen potest competere sensui, utpote si ¹⁵ intellectus intuitive intellexit me videre album et postea intellectus intelligit vel recordatur me vidiisse album. Hoc quidem obiectum proximum et remotum posset esse obiectum recordationis intellectivae, et est quandocumque collatio fit ex tali recordatione per discursum ad aliud syllogistice concludendum. Alicuius tamen ² sensitivae, utpote supremae, sensatio praeterita non potest esse obiectum proximum, nisi tantum recordationis intellectivae, ut tactum est in articulo praecedenti. Nulla tamen recordatio pertinet ad intellectum in quantum praecise abstractive intelligens ».

1 si om. H intellectorum] intentionum G 2 Illarum] istorum HZ, istorum D
potest] esse add. B 4-5 Est... proximi mg. E², om. (hom.) C 4 et] etiam DEZ
5 ratione] respectu Z, om. H ut] ubi F 6 ut¹] non add. Z ut necessarium om. H
7 cuiusmodi] cuius EF 9 scilicet] cuiuslibet Z esse om. E actus²] virtutis add. B
12 scilicet] et F remoti] est add. A 13 Aliqua] ita E, alia G, om. Z obiecti om. G
propria] intellectui add. Z 14 autem] etiam F 15 utpote] ut FG si om. G
16 intellexit] intelligeret EZ album om. FG 18 recordationis] sensitivae, sed etiam potest
esse obiectum recordationis add. Z (ex Scoto). 19 tali] alia A 20 aliud] aliquod CZ,
om. A Alicuius] actus D 21 sensatio] praedicta add. B „ non] Nam praem. Z 22 nisi
tantum om. A 23 Nulla] alius F, Nec Z 24 intelligens] intellectiva EF

§ Ex predictis patet quod iste Doctor non tantum sententialiter sed etiam verbaliter ponit quod intellectus intuitive cognoscit sensibilia et aliqua mere intelligibilia. Et si dicatur quod ipse loquitur de anima separata¹, patet manifeste quod non tantum loquitur de anima separata sed etiam pro statu isto, nam loquitur, sicut patet intuenti, de anima quae potest paenitere et quae potest se ordinare ad speculandum alia ex prius speculatis. Similiter loquitur de anima recordante de sensationibus et huiusmodi, et ista, vel maxime vel praecise, competunt animae pro statu isto.

Et si dicatur quod alibi ponit oppositum², illud parum moveat me, quia non allego cum tamquam auctoritatem, nec dico predictam opinionem quia ipse dixit eam, sed quia reputo eam veram. Et ideo si alibi dixit oppositum, non curo. Hic tamen tenuit eam, et ideo sequaces sui non debent eam conteinnere tamquam novam. §|

1-16 Ex... novam om. (*spatium pro cc. septem lineis relinquens*) A, hic nihil deficit add. in mg. A² 1 predictis] istis DHZ 3 aliqual alia CG mere] in est C 5 etiam om. F 6 nam] etiam H, om. FZ 7 adj] saepe ada. H alia] aliud BD, aliqua GZ 8 Similiter] Igitur B 9 vel¹] ut FG, om. Z maxime om. C vel²] et GZ, om. F 11 oppositum om. C illud] id B, istud FH, om. Z 12 allego] intelligo E auctoritatem] auctorem EFZ 14-15 si... ideo om. (hom.) F 15 tenuit] concedit D, intendit GH sequaces... eam] non debet aliquis B 16 novam] Et in hoc terminatur primus articulus add. F

¹ Titulus namque quaestio[n]is Scoti, de qua agitur, est: «Utrum anima separata possit recordari praeteritorum, quae ipsa novit coniuncta».

² Ockham, *Sent.*, IV, q. 12 E haec habet: «Ex his patet quod expresse concedit notitiam intuitivam in intellectu respectu eorum quorum est memoria. Si dicas quod in probando univocationem entis dicit contrarium, quia dicit quod nullus conceptus causatur in nobis naturaliter nisi ab his quae naturaliter sunt motiva intellectus nostri, cuiusmodi sunt intellectus agens et phantasma... Responsionem quaere». Cf. Scotus, *Ordinatio*, I, d. 3, p. 1, qq. 1-2, n. 35 (ed. Vaticana, III, 21).

[ART. II-IV: DE NOTITIA INTUITIVA ET ABSTRACTIVA RESPECTU DEITATIS]

Circa secundum articulum dico quod Deus, de potentia Dei absoluta, potest tali duplici notitia cognosci, ita quod una sit intuitiva et alia abstractiva. Tamen difficile est hoc probare. Potest tamen persuaderi: quia si non posset cognosci abstractive,⁵ aut hoc esset propter identitatem eius cum sua exsistentia, aut quia non potest apprehendi in se nisi cognoscatur actualiter exsistere, aut quia sibi repugnat quod ita imperfecta cognitio terminetur ad ipsum. Primum non impedit, quia etiam ipsam exsistentia potest cognosci abstractive. Nec secundum impedit, quia forte talis posset¹⁰ dubitare rem illam esse, ita quod non cognosceretur esse nisi per discursum. Similiter, posito quod angelus non posset dubitare se esse, tamen posset se cognoscere abstractive, sicut et aliis angelus potest cognoscere alium abstractive. Igitur ita posset cognoscere Deum abstractive, quamvis non posset dubitare Deum esse. Nec¹⁵ tertium impedit, quia imperfecta cognitio in potentia imperfecta nullam imperfectionem ponit in obiecto. Praeterea, omnia intelligibilia incomplexa possunt consimili notitia cognosci; igitur sicut creatura potest cognosci intuitive et abstractive ita et Deus.

Circa tertium dico quod utraque istarum cognitionum²⁰ respectu deitatis est ab altera separabilis, quia non essentialiorem ordinem seu connexionem habent istae notitiae respectu unius obiecti quam respectu alterius. Sed respectu creaturae est utraque ab altera separabilis, igitur et respectu Dei. Praeterea, si abstractiva non posset esse sine intuitiva Dei, igitur intuitiva es-²⁵

3 Dei] sua FZ 6 eius om. G exsistentia corr. in essentia E², quia om. A 8 sibi
om. E 9 potest] posset G, ex natura sua add. Z 10 forte] aliquis add. H 11 esse²
om. F 15 non om. D 16 imperfecta om. B 18 possunt] a add. B || notitia] cogni-
tione FZ 19 cognosci] a creatura add. H et abstractive om. A et²] etiam D, om. A
20 tertium] articulum add. BDZ 21 deitatis] Dei FZ, non om. A 22 ordinem seu
om. F || seu connexionem] neque connexionem Z || respectu] illius add. G 23 alterius]
obiecti add. B || utraque] una BZ 24 altera] alia HZ 25 sine] notitia add. D || Dei
om. H || intuitiva²] Dei add. Z

sentialis respectu abstractivae, sed non nisi extrinseca: et quidquid potest Deus mediante causa extrinseca, potest immediate per se. Igitur potest facere abstractivam sine intuitiva et e converso.

Quarto, ex predictis concludo quod notitia deitatis distincta est communicabilis viatori, manenti viatori, quia sola intuitiva repugnat viatori. Igitur si abstractiva potest fieri sine intuitiva, sequitur quod abstractiva notitia distincta deitatis potest esse in viatore, manente viatore.

[ART. V: RESPONSO AD FORMAM QUAESTIONIS]

10 Circa quantum, ad formam quaestione dico quod Deus de potentia sua absoluta potest causare notitiam evidentem in intellectu viatoris aliquarum veritatum theologiae et forte aliquarum non.

Ad cuius intellectum est sciendum primo, quod praedicatione Deo aliquod est vera res extra animam, § secundum unam opinionem¹, § quia quidquid potest intellectus intelligere simplici notitia, potest componere cum alio vel cum se ipso, dicens 'hoc est hoc'. Aliquod autem praedicabile est conceptus habens tantum esse obiectivum, secundum unam opinionem, quia quidem vere potest praedicari de Deo, non pro se, sed pro re; et iste conceptus vel est simpliciter absolutus, vel connotatus, vel, secundum alias², respectivus. Exemplum primi: si praedicaretur a tali intellectu pater de Deo, § si tamen res possit pra-

1 non] est add. F 3 facere] habere G et e converso om. ABH 4 notitia] abstractiva add. interl. H 5 viatori² om. C 6 fieri] esse D 11 sua om. D 12-13 aliquarum] aliarum G 15-16 secundum... opinionem om. A 16 intelligere] mediante add. Z 18 praedicabile] probabile et add. mg. de Deo G 19 tantum om. F § qui] quae C, om. Z 20 praedicari] probari G 22 primi om. A 22-23 praedicaretur] probatur AE 23 a talij ab C 23-1 (p. 50) si...praedicari om. A 23 tamen] una F possit] posset B, potest H 23-1 (p. 50) praedicari] de Deo add. F, vel econverso add. Z

¹ De his opinionibus videsis supra, p. 30, notam 3. ² Cf. opinionem Ioannis de Reading, infra, p. 131, lin. 11-12 et p. 133, lin. 1-8.

dicari¹, § dicendo: Deus est pater vel paternitas vel Deus. Exemplum secundi, dicendo: Deus est ens, Deus est intellectus, et sic de aliis. Exemplum tertii: Deus est creator vel creativus.

Secundo, sciendum quod veritatum theologiae quaedam sunt mere contingentes, sicut: Deus creat, Deus est incarnatus, 5 Deus beatificat, etc.; aliae sunt necessariae, et illarum quaedam habent praedicata connotativa, sicut: Deus est creativus, Deus est incarnabilis, et sic de aliis; aliae habent praedicata non connotativa, et hoc vel res vel conceptus univocos vel negativos.

Ad propositum igitur dico² quod cum, secundum 10 praedicta, nulla propositio contingens possit evidenter cognosci nisi ex notitia intuitiva alicuius extremi, § vel significati per extremum: § si aliqua talis contingens non possit evidenter cognosci ex notitia intuitiva creaturae, necessario ad hoc quod evidenter cognoscatur oportet praesupponere notitiam intuitivam deitatis, et 15 per consequens viator talem veritatem contingentem non potest evidenter cognoscere. Et ideo si ista ‘Deus est incarnatus’ non possit evidenter cognosci ex notitia intuitiva naturae humanae, oportet habere notitiam intuitivam deitatis; et ideo quantumcumque intellectus cognosceret distincte deitatem abstractive, tamen 20 nullo modo posset virtute illius cognoscere evidenter Deum esse incarnatum. Similiter, tales veritates ‘resurrectio mortuorum est

2 Deus est² om. F 3 vel creativus] creativus etc. F 6 Deus om. H 8 incarnabilis] incarnatus G aliae] autem add. C non] tantum add. B 9 univocos] affirmativos G negativos] connotativos FZ 10 dico om. E 12-13 vel... extremum om. A extremum] extrema BF 13 aliqua] autem DZ evidenter om. Z cognosci] nisi add. interl. H
15 praesupponere] supponere E 17 ista om. AF 21 virtute] veritate G illius] notitiae add. B 21-22 Deum... incarnatum] quod Deus est incarnatus H

¹ De possibilitate praedicandi rem cf. Ockham, *Quodl.*, III, q. 6.
² De hac responsione videsis iudicium Magistrorum Commissionis Pontificiae, apud J. Koch, «Neue Aktenstücke zu dem gegen Wilhelm Ockham in Avignon geführten Prozess», *Recherches de Théologie ancienne et médiévale*, VIII (1936), p. 186, lin. 3-34, et *Extracta*, ibidem, p. 197, lin. 11-14.

futura', 'anima beata perpetuo beatificabitur', et huiusmodi veritates de futuro contingentes, cum sit manifestum eas non posse evidenter cognosci ex notitia intuitiva cuiuscumque creaturae, nullo modo possunt a viatore evidenter cognosci. Utrum autem aliquis intuitiv^s videns divinam essentiam possit eas evidenter cognoscere, est dubium.

S e c u n d o , dico quod si sint aliquae veritates necessariae, habentes praedicata connotativa quarum notitia evidens dependet ex notitia evidente alicuius veritatis contingentis quae non potest evidenter cognosci a viatore, talis non potest evidenter cognosci virtute notitiae distinctae deitatis abstractivae. Et forte 'Deus est incarnabilis' est talis veritas, et quaedam aliae forte. Qualiter autem notitia evidens alicuius veritatis necessariae dependet ex notitia evidente veritatis contingentis, in sequenti quaestione dicetur¹.

T e r t i o , dico quod veritates necessariae in quibus res praedicatur, § si res possit praedicari, § vel conceptus simpliciter absolutus, sunt evidenter cognoscibiles virtute talis notitiae, quia si res praedicatur non potest esse nisi res quae realiter Deus est, et per consequens intellectus distincte intelligens deitatem scit evidenter quod haec res est illa. Similiter, si talis conceptus praedicatur, oportet quod sit univocus Deo et aliis, sicut alias dicetur², et per consequens ita potest scire evidenter talem propositionem sicut intelligens distincte albedinem scit quod albedo est color vel qualitas.

1 beata om. H || perpetuo] perpetue BZ, contingenter add. E || veritates om. H 2 eas] manifeste add. H 2-3 evidenter om. H 3-4 ex... cognosci om. (hom.) C 5 eas] eam EFH 8 quarum G 9 quae] quod G 10 a... cognosci om. (hom.) E 11 deitatis] et add. D [Et] Ut DB || forte] haec add. EFZ 12 incarnabilis] incarnatus G || quaedam] multae F || forte] possunt evidenter cognosci add. mg. E2. 15 necessariae om. A 16 si... praedicari om. A || possit] posset BF, possunt H || praedicari om. C || vel] in quibus praedicatur add. Z 19 deitatem] divinitatem ABZ 21 dicetur om. A 23 distincte] evidenter Z || albedinem] evidenter add. F

¹ Infra, pp. 90, lin. 10 - 92, lin. 2.

² Sent., I, d. 2, q. 9.

[ART. VI: DUBIA DECEM CIRCA QUAESTIONEM]

Sexto, movenda sunt aliqua dubia et solvenda.

Primum dubium est de actu apprehensivo et iudicativo¹: quia non videntur esse duo actus sibi compossibles, quia impossibile est aliquem intellectum apprehendere aliquam propositionem nisi assentiat eidem vel dissentiat vel dubitet. Igitur praeter actum assentiendi et dissentiendo et dubitandi non est aliquis actus respectu complexi; § sed omnis actus assentiendi et dissentiendo et dubitandi est actus iudicativus; ergo etc. §

Secundum dubium est quomodo se habent ad invicem notitia incomplexa terminorum et apprehensio complexi et iudicium sequens²: an omnia ista distinguantur realiter et an quodlibet istorum possit indifferenter fieri sine alio.

Tertium dubium est de primo articulo³, quia primo videtur quod non sit talis duplex notitia. Et arguunt aliqui⁴ primo sic: Eiusdem potentiae respectu eiusdem obiecti sub eadem ratione non possunt esse distincti actus secundum speciem: tum quia actus, cum non dependeant essentialiter nisi a potentia et ab obiecto, oportet quod habeant distinctionem vel a potentia vel ab obiecto; tum quia VIII Metaphysicae⁵: Si agens fuerit unum

³ dubium om. HZ ⁴ esse... compossibles] duo actus compossibles eidem Z . . . 5 est interl. B, om. A 7 et¹] vel BZ 8-9 sed... etc. om. AZ 8 dissentiendo et om. F
9 actus om. DEH 13 fieri] esse mg. E² 14 primo² om. D 15 non trp. p. primo²
(lin. 14) BZ 18-19 dependeant... habeant] dependeant... habeat DF 19-20 oportet..
obiecto mg. E², om. (hom.) B 20 VIII] 12 C ; Metaphysicae] dicitur add. D

¹ Supra, pp. 16, lin. 6 - 17, lin. 2. ² Ibidem. ³ Supra, p. 30,
lin. 6-8. ⁴ Cf. Thomas Aquinas, *Summa theol.*, I, q. 77, a. 3
Resp. Auctoritates tamen ibi non inveniuntur. ⁵ Aristot., *Metaph.*,
VIII, c. 4, tt. 11-12 (1044a 15-32); verba tamen hic allegata potius Averrois
sunt, commento 11: «Quoniam cum materia fuerit una et motor fuerit unus,
et de necessitate generatum erit unum» (ed. Iuntina, VIII, f. 103r).

et materia una, effectus erit unus; tum quia II *De generatione*¹: «Idem, in quantum idem, semper facit idem»; tum quia II *De anima*²: Actus distinguuntur per obiecta. Ergo respectu eiusdem obiecti sub eadem ratione non possunt esse distinctae notitiae specie.

5 — Secundo, videtur quod intellectus non habeat notitiam intuitivam: primo, quia notitia intuitiva est tantum rei singularis, intellectus autem intelligit tantum universale³; secundo, quia intellectus abstrahit ab hic et nunc, non sic autem notitia intuitiva.

Quartum dubium est: respectu quorum sit notitia intuitiva pro statu isto. Quia non videtur quod sit respectu aliquorum aliorum quam respectu sensibilium. Primo, quia actus intelligendi huiusmodi non intelliguntur nisi reflexive, notitia autem intuitiva est intellectio recta, non reflexa. Secundo, quia tunc in intellectu essent simul infinitae intellectiones: quia si prima intellectio intuitive videatur, hoc non est nisi quia est sufficienter praesens intellectui. Sed illa notitia intuitiva primae intellectionis est aequaliter praesens, igitur illa videbitur tertia intellectione, et eadem ratione illa tertia, cum sit sufficienter praesens, videbitur quarta intellectione, et sic in infinitum.

Si dicatur quod possibile est sic procedere in infinitum, non tamen de facto sunt simul illae intellectiones, contra:

1 tum] unde H 4 ratione] et ab eadem potentia add. EF specie] in eadem potentia add. B, om. G 6 rei] respectu Z 7 autem om. BH universale] universaliter Z 7-8 intellectus] tantum add. H 8 autem om. H 10 non.. sit] videtur quod non sit H 10-11 aliquorum... respectu om. (hom.) A aliquorum om. FH 11 respectu om. F 11-12 intelligendi] et add. FZ 12 autem om. H 13 intuitiva] ergo etc. add. CDEG est] autem D, notitia recta et add. B. intellectio] notitia F recta] et add. G non] nec C 14 intellectiones] intentiones DG 14-15 intellectio] intentio D intuitive om. E 16 intellectui] et quia sufficienter est praesens videtur intuitive, non nisi per aliam notitiam intuitivam add. Z Sed] si CH 17 aequaliter] sufficienter F intellectione] intentione G 18 ratione illa om. Z illa] alia add. interl. B 19 intellectione] intentione G 20 sic om. A in om. A 21 simul] omnes add. F, om. Z illae] infinitae Z, om. B intellectiones] intentiones G

1 Aristot., *De gener. et corrupt.*, II, c. 10, t. 56 (336a 27-28). 2 Aristot., *De anima*, II, c. 4, t. 33 (415a 14-25). 3 Supra, pp. 44, lin. 19 - 45, lin. 1.

causa agente totali naturali, approximata sufficienter passo disposito, si non agat in tempore statim ponitur effectus. Sed causa totalis respectu intellectionis tertiae est intellectio secunda cum potentia, et passum est sufficienter dispositum; igitur statim poneatur intellectio tertia, et eadem ratione quarta, et sic in infinitum.

Hoc etiam videtur esse contra Philosophum, quia III *De anima*¹ dicit quod «non sentiens nihil addiscit; sed cum speculetur necesse est simul phantasma speculari». Ubi dicit Commentator, commento 39²: «Quia intentio intellecta eadem est cum re quam sensus comprehendit in sensato, necesse est ut qui nihil sentit nihil addiscat secundum cognitionem et distinctionem». Igitur nihil in particulari intelligitur nisi sensibile. Praeterea, *De memoria et reminiscentia*³: «Intelligere non est sine phantasmate». Praeterea, *De sensu et sensato*⁴: Nihil est in intellectu quod non praefuerit sub sensu.

Praeterea, quod cognoscitur intuitive, cognoscitur perfecte; igitur potest cognosci esse distinctum ab omni alio, maxime intuitive cognito. Igitur potest evidenter cognosci quod actus rectus et reflexus distinguuntur, si distinguantur, vel an amor et delectatio distinguantur realiter, quae tamen dubia sunt.

Quintudem est: respectu quorum intelligibilium est notitia intuitiva, an scilicet respectu habituum sicut respectu

1 naturali] et add. F || sufficienter passo trp. BD 3 totalis respectu] respectu talis E
intellectionis... intellectio] intentionis... intentio G 5 intellectio] intentio G || tertia om. B
7 Philosophum] intentionem Philosophi F || quia om. EFZ 8 anima] ubi add. EFZ || addi-
scit] neque sciit add. F 9 phantasma] phantasmata FZ 11 sensus] sensu A || compre-
hendit] apprehendit G 13 sensibile] singulari Z || Praeterea] in add. FZ 15 quod non]
nisi quod H 20 vel] et F 23 sicut] vel FZ 23-1 (p. 55) sicut... actuum om. D

¹ Aristot., *De anima*, III, c. 8, t. 39 (432a 7-9).
In Aristot. De anima, III, t. 39 (ed. F. S. Crawford, p. 506).
De memoria et reminiscentia, c. 1 (450a 12-13).
² Averroes,
³ Aristot.,
De sensu et sensato, c. 6 (445b 16-17).

⁴ Aristot., *De sensu et sensato*, c. 6 (445b 16-17).

actuum. Quia non videtur maior ratio de actibus quam de habitibus, cum aequaliter sint praesentes habitus sicut actus.

Sextum dubium est de notitia intuitiva et illo iudicio quo iudicatur res esse vel non esse: quia aut distinguuntur realiter aut non. Non potest dici quod sic, quia impossibile est idem esse realiter idem cum duobus oppositis. Sed stante semper eadem notitia intuitiva, et re variata, intellectus primo iudicat rem esse quando est, et post iudicat eam non esse quando non est; igitur neutri illorum iudiciorum est idem realiter, quia non est maior ratio de uno quam de alio. Similiter, si intellectus primo videret intuitive albedinem et subiectum suum, et stante semper illa visione primo albedo informaret subiectum et post per potentiam divinam separaretur, ille sic videns iudicaret primo hoc esse album et post hoc non esse album, et ita haberet opposita iudicia compossibilia eidem notitiae intuitivae. Igitur cum neutro est eadem realiter.

Non potest dici quod distinguuntur realiter: primo, quia tunc, cum notitia sit prior illo iudicio, sequeretur quod posset fieri per divinam potentiam sine eo, et ita posset aliquis intuitive videre rem exsistentem etiam perfecte et tamen ignorare an res esset vel non, et ita posset aliquis diligere et tamen ignorare se diligere. Quod videtur esse contra beatum Augustinum XV *De Trinitate*, cap. 13¹, sicut allegatum est prius². Secundo, sequeretur quod aliquis posset intuitive videre perfecte rem exsistentem et tamen

1 Quia] (eo interl.) quod G, quod H [maior] dubitatio vel add. E 2 cum] quia E
[aequaliter] essentialiter, et add. mg. vel aequaliter E 3 illo] de F 5 sic] videlicet quod
sit idem add. mg. B, sit et add. interl. eadem H idem esse] quod idem sit F 6 realiter
om. A 6-7 notitia] et add. F 7 et re variata] invariata Z [intellectus om. A : primo]
in re Z 8 neutri] neutro F, neutrum Z 9 idem ita (pro eadem) codd. 10 realiter] noti-
tiae intuitivae add. Z 10 primo om. F 11 subiectum] obiectum D [primo om. E
13 iudicaret] videret F 14 compossibilia] incompossibilia DH, quod corr. F, et possibilia E
16 Non] Nec E 17 notitia] intuitiva add. EF, add. mg. G 18 eo] ea BG
19 tamen om. HZ

1 August., *De Trinit.*, XV, c. 12, n. 21 (PL 42, 1073-1075).

2 Supra, p. 43, nota 1.

iudicare, rem non esse: quia quando alicui absoluto est aliquid aliud absolutum compossibile, si sit ab illo separabile, suum oppositum absolutum est eidem compossibile, quia, secundum Philosophum¹, idem est subiectum contrariorum. Et similiter, condicione subiecti separabiles ab utroque contrariorum sunt utrique contrariorum compossibles; igitur si cum notitia intuitiva rei existentis stat iudicium quod existit, et est ab ea separabile iudicium oppositionis quo iudicatur res non esse, stabit cum eadem.

Sep tum d u b i u m est, quia non videtur quod per notitiam intuitivam de re non existente possit evidenter cognosci res non esse. Quia quaero: a quo causatur illud iudicium quo intellectus iudicat rem non esse quando non est? Aut a sola potentia intellectiva, aut a notitia intuitiva rei, aut a re intuitive nota. Non primum, quia illa manet invariata sive res sit sive non sit. Igitur cum sit causa naturalis, in eodem passo non habebit effectus oppositos etiam in diversis temporibus, sed quando res est tunc iudicat rem esse; ergo sive res sit sive non, non erit causa totalis actus oppositi. Per idem patet quod non potest dici quod notitia intuitiva sit causa totalis illius iudicii. Nec potest dici tertium, quia illa res est simpliciter non-ens; igitur nullius effectus potest esse causa efficiens.

O c t a v u m d u b i u m est², quia non videtur quod notitia intuitiva potest esse non-existentis: tum quia tunc Deus posset

1 rem], *eam* F, aliquid] aliquod G, *om.* ACE 2 aliud] ad AF, aliquod CE 4 Et
om. BZ 5 similiter *om.* H 6 si] sicut EH, *om.* F, cum *interl.* EH 7 existit et] ex
 tunc Z 9 quia] quod DH 11 non] in A 12 sola] tota Z 13 intellectiva] 14 sit² *om.* BGH 15 non *om.* E 17 ergo] 18 quod¹] quia F 20 res] non
 et sic F, non¹] sit add. DEZ 21 nullius] nullus B 22 efficiens] sufficiens Z 23 potest] possit DF tum *om.* H tunc] cum A

¹ Aristot., *Praedicamenta*, c. 11 (14a 15-18); cf. *Metaph.*, X, c. 4. t. 14 (1055a 30). ² De hoc dubio eiusque solutione (infra, p. 71, lin. 10-12) vides iudicium Magistrorum apud J. Koch, «Neue Aktenstücke» cit., *Recherches de Théologie ancienne et médiévale*, VIII (1936), p. 93, lin. 7-26, et *Extracta*, ibidem, p. 197, lin. 18-21.

beatificare intellectum per notitiam intuitivam deitatis, posito quod Deus non esset. Similiter, sequeretur quod tanta posset esse delectatio in absentia delectabilis quanta in praesentia, quia delectatio sufficienter potest poni posita notitia intuitiva rei.

- 5 Non num dubium est de eo quod dicitur quod Deus potest abstractive cognosci distincte¹: quia aut Deus est praesens in se, aut in alio. Si in se, igitur illa notitia erit intuitiva, quia erit rei realiter praesentis. Non potest dici quod sit praesens in alio, quia illud aliud aut esset cognitum, aut tantum ratio cognoscendi.
- 10 Non primum, quia nihil aliud a Deo dicit in notitiam distinctam deitatis; nec secundum, quia nihil aliud a Deo, cum sit in infinitum imperfectius Deo, repraesentat distincte Deum sub propria ratione deitatis.

Decimum dubium est de hoc quod dicitur quod talis notitia est communicabilis viatori², quia omnis notitia abstractiva alicuius rei praesupponit notitiam intuitivam eiusdem. Sed notitia intuitiva Dei non est communicabilis viatori; igitur nec notitia abstractiva.

[SOLUTIO DUBIORUM]

- 20 Ad primum istorum dico quod actus apprehensivus distinguitur realiter ab actu assentiendi et dissentiendo et dubitandi, et est compossibilis cuilibet eorum, quamvis forte naturaliter non

1 deitatis om. Z 2-3 tanta... delectatio] creatura posset esse tanta delectatione delectata Z delectatio in] delectationis A 4 rei om. F 6 praesens] prior G 7 erit²] respectu add. DFH 8 rei] termini H realiter praesentis corr. ex praesentialiter existentis B praesens] prius G, prius add. F 9 illud] idem, et add. interl. vel illud F, aliud om. E aut om. C tantum] esset add. H, trp. p. esset B 10 a Deo om. E 11 a om. A in om. ABF 12 imperfectius] perfectius AC, perfectus B Deo] omni re (?) B repraesentat] praesentat A; distincte om. H propria om. FZ 14 de hoc om. D dicitur quod om. F 15 quia] scilicet add. E 16-17 Sed... notitia] Sed intuitiva non est communicabilis, igitur nec Z 20 istorum] dubium DZ, om. H 22 naturaliter] universaliter Z

¹ Supra, p. 49, lin. 4-8. ² Ibidem.

possit fieri sine quolibet eorum. Et ideo stant simul quod qui-
cumque apprehendit aliquam propositionem assentit illi vel dis-
sentit vel dubitat de ea, et tamen quod actus apprehensivus distin-
guatur realiter a quolibet eorum.

Quod autem distinguitur a quolibet eorum, patet per argu-
mentum prius factum¹: quia si aliquis frequenter eliciat actus
dubitativos de aliquo complexo, ita quod multum inclinetur ad
cogitandum de illo complexo mediante aliquo habitu adquisito ex
actibus praecedentibus, si postea assentiret eidem complexo per
aliquod principium vel auctoritatem cui adhaeret, respectu cuius
habet habitum perfecte inclinantem, iste post primum actum
assentiendi facilius et promptius apprehendet illud complexum et
assentiet eidem quam si nunquam habuisset actus dubitativos.
Ergo aliquid adquisitum quando eliciebantur actus dubitativi aliquo
modo inclinat modo ad istum actum assentiendi mediate vel im-
mediate. Sed illud non potest esse habitus dubitativus, quia ille
praecise inclinat ad actus dubitativos, et per consequens minus
inclinaretur ad actum assentiendi quam si nunquam cogitasset de
illo, cuius oppositum experimur. Ergo quando adquirebatur habi-
tus dubitativus, adquirebatur etiam aliquis aliis habitus qui adhuc
manet et inclinat ad actum assentiendi. Ergo sicut habitus distin-
guitur realiter ab habitu dubitativo, ita actus ex quo generatur
distinguitur realiter ab actu dubitativo.

Ad secundum potest dici probabiliter quod notitia incompleta terminorum et apprehensio complexi et iudicium sequens

¹ possit fieri] posset esse (mg.) B stat] stat ACZ 2 illi vel om. Z 3-4 distin-
guatur] distinguitur EFZ 4 eorum] illorum B, om. H 5 Quod... eorum om. (hom.) F
a... eorum] realiter Z 7 multum] intellectus Z 8 mediante] illo vel add. E 9 postea]
incipiat add. F assentiret] assentire A, vel inciperet assentire add. E 13 assentiet] assentiret G
15 istum] primum Z 17 praecise] imineatiae Z 18 inclinaretur] declinaretur A, inclin-
nat B, inclinaret Z 20 etiam] et E, om. F aliquis om. E 21 et om. A 23 actu]
habitu D

¹ Supra, p. 18, lin. 2-12.

distinguuntur realiter et quod quodlibet istorum per potentiam divinam est a quolibet separabile. Primum patet per predicta¹. Secundum potest persuaderi: quia de nullo absoluto realiter distincto ab alio absoluto debet negari quin possit fieri sine eo per divinam potentiam absolutam nisi appareat evidens contradictio. Sed non appetet evidens contradictio quod iudicium sequens apprehensionem sit, et tamen quod apprehensio non sit; nec quod apprehensio complexi sit, et tamen quod notitia incompleta terminorum non sit; igitur etc.

¹⁰ Si dicitur quod evidens contradictio est quod aliquis assentiat alicui propositioni et tamen non apprehendat eam, et quod aliquis apprehendat aliquod complexum et tamen non apprehendat terminos illius complexi:

Potest dici quod non est contradictio quod aliquis intellectus assentiat alicui propositioni et tamen non apprehendat eam una apprehensione distincta realiter ab illo assensu. Tamen quod assentiret et nullo modo apprehenderet, includeret contradictionem. Et ideo posset dici quod assensus est etiam quaedam apprehensio; sed praeter illam est una alia, de qua prius dictum est². Eodem modo posset dici quod aliquis potest apprehendere aliquod complexum et tamen non habere notitiam incompleta terminorum, quantumcumque habeat unam notitiam complexam qua cognoscitur et complexum et etiam termini illius.

Si dicitur quod tunc simul et semel de facto termini complexi cognoscerentur duabus notitiis, istud posset con-

1 quod om. BHZ 3 persuaderi] suaderi H de] a FZ 6 Sed... contradictio
om. (hom.) F 7 sit¹] in intellectu add. mg. G . quod¹ om. F . apprehensio] praecedens
add. EF 8 quod om. AZ 9 igitur etc. om. BCFZ 12-13 apprehendat] compre-
hendat D 16 illo om. H assensu] sensu A, sed add. F quod] si F 18 etiam om. HZ
22 unam om. EFZ notitiam E 22-23 cognoscitur... illius] cognoscatur complexum et
etiam terminos illius D 23 et¹ om. EF et complexum] et incomplexum E, incomplexum
G . termini] terminum A . illius eius G

¹ Supra, p. 58, lin. 5-23; cf. etiam pp. 16, lin. 6 - 18, lin. 12.

² Supra, pp. 16, lin. 6 - 18, lin. 12.

cedi, quia certum est quod praeter notitiam complxam qua cognoscuntur termini est una notitia incomplexa cuiuslibet termini, et ista notitia incomplexa non videtur habere repugnantiam ad notitiam complexam. Et ita, cum non habeatur evidens experientia quod corrumpatur per adventum notitiae complexae, non debet negari quin maneat adveniente notitia complexa. Et eodem modo, proportionaliter, posset dici de apprehensione et iudicio sequente.

Et si quaeratur quomodo illae notitiae distinguntur, dico quod distinguuntur specie; nec est inconveniens quod in eadem potentia respectu eiusdem obiecti sint actus distincti secundum speciem, sicut post dicetur¹. Quidquid autem sit de potentia Dei absoluta, dico quod naturaliter primum est separabile a duobus sequentibus, et secundum a tertio; sed tertium nullo modo est separabile a duobus praecedentibus, nec secundum a primo. Et inter alias causas una est quia quandocumque elicitor actus apprehensivus vel iudicativus, elicitor etiam actus respectu terminorum, et per consequens generatur habitus. Et ideo mediante habitu apprehensivo vel iudicativo non elicitor aliquis actus nisi simul inclinet habitus respectu notitiae terminorum.

Qui autem vult dicere quod non omne absolutum potest separari ab alio absoluto, sicut communiter tenetur quod volitio non potest fieri sine cognitione, potest dicere eadem facilitate quod apprehensio complexi non potest fieri sine notitia incomplexa terminorum, nec iudicium sequens sine duobus aliis praecedentibus.

Ad tertium dico, sicut prius², quod respectu eiusdem rei sub eadem ratione possunt esse duae notitiae specie distinctae.

1 certum... quod om. Z [praeter] per A, post G [notitiam] cognitionem H 2 co-
gnoscuntur termini] cognoscitur talis terminus F 9 nec non G 11 dicetur] patebit C
12-14 primum... primo ita codd., prima... prima Z 14 Et om. G 15 quia] quod G
20 dicere] habere E 21 alio] aliquo G 26 rei] obiecti Z

¹ Hic infra, pp. 60, lin. 25 - 62, lin. 15. ² Hic supra, lin. 9-11;
vide etiam pp. 30, lin. 6 - 31, lin. 16.

Ad argumentum in contrarium¹ dico quod eiusdem potentiae respectu eiusdem obiecti possunt esse tales distinctae cognitiones.

Ad primam probationem² dico quod seipsis distinguuntur formaliter, causaliter tamen distinguuntur a suis causis essentialibus a quibus habent esse. Non tamen sic quod necessario requirant distinctas causas essentiales, quia ab eadem causa simpliciter possunt fieri plura, puta a Deo, et ideo dependent essentialiter ab alio quam a potentia et obiecto. Tamen naturaliter loquendo istae notitiae habent distinctas causas effectivas, quia causa effectiva notitiae intuitivae est ipsa res nota, causa autem effectiva notitiae abstractivae est ipsamet notitia intuitiva vel aliquis habitus inclinans ad notitiam abstractivam, sicut alias dicetur³. Similiter, posito quod ita esset quod actus non dependeret essentialiter nisi a potentia et obiecto, adhuc possent illi actus distingui specifice, quia non est inconveniens quod idem agens totaliter illimitatum simpliciter vel secundum quid producat in eodem passo effectus specifice distinctos.

Per hoc patet ad secundam probationem⁴, quod agens potest esse unum et materia una et tamen effectus plures specifice distincti.

Ad Philosophum⁵ et Commentatorem⁶ dico quod intelligunt de agente naturali et sufficienti et de formis incompossibilibus, quomodo se habent formae arcae et scamni, de

¹ eiusdem potentiae] in eadem potentia Z 6 causa om. A 7 plura om. A
^{8 et]} ab add. D et obiecto om. G 9 effectivas] efficienes B [quia] et distincta C
^{12 alias]} alibi D [Similiter] dato sive add. D, om. EF si posito]
^{14 specifice]} specie C 15 quod... agens om. C 18 probationem om. F
^{19 plures]} erunt E [specifice] specie AGZ, species C, om. B 22 agente... sufficienti om. A
^{de2} om. ABDE

¹ Supra, pp. 52, lin. 14 - 53, lin. 8. ² Supra, p. 52, lin. 16-20.

³ Sent., II, qq. 14-15 E-S. ⁴ Supra, pp. 52, lin. 20 - 53, lin. 1. ⁵ Qui citatur supra, p. 52, nota 5. ⁶ Averroes, quem tamen prius non allegabat expresse; vide p. 52, notam 5.

quibus exemplificat *Commentator*¹. De intentione tamen eorum amplius patebit alias².

Ad tertiam probationem³ dico quod *Philosophus* II *De generatione* loquitur de agente naturali, quod manens idem, semper facit idem. Quia scilicet quidquid facit uno tempore, facit alio⁵ tempore, nisi sit aliqua variatio ex parte passi vel ex parte agentis vel aliquod aliud impedimentum, ita quod si uno tempore facit unum, omni tempore faciet unum, et si uno tempore facit centum, alio tempore faciet centum, et ita semper idem. Non tamen oportet quod semper faciat unum praecise, sed potest facere multa, sicut¹⁰ si sol per eandem virtutem aliquando producat in medio et calorem et lumen, semper si eodem modo approximetur et medium aequaliter disponatur nec sit aliquod aliud impedimentum, semper producet in medio et calorem et lumen, et ita semper idem et tamen multa.

Ad quartam probationem⁴ dico quod actus distinguuntur per obiecta, quia semper ex distinctione obiectorum, § quorum unum apprehenditur uno illorum actuum et non aliud, § sequitur distinctio specifica actuum, non tamen ex identitate obiecti sequitur identitas actus. Sicut si A sit obiectum intellectionis et B sit obiectum volitionis, sequitur quod intellectio A et volitio B distin-

1 tamen *om.* B 3 dico *om.* H 5 scilicet *om.* E 6 ex parte² *om.* D
 7 aliquod *om.* H 8 centum] et add. D 9 alio] omni GHZ... centum
om. D 11 aliquando] obiecto A, *om.* Z in... et *om.* F et *om.* EZ 12 et¹] vel D
 semper] suum Z 12-14 et²... producet *om.* C 14 in medio *om.* H 17 semper
om. E ex] specifica add. C 17-18 quorum... aliud *om.* AF 18 uno... actuum] illo
 actu (et trp. p. unum) Z 19 specifica *om.* ABF... actuum] specie add. B et identitate] spe-
 cifica add. D 20 sit² *om.* H 21 intellectio A et volitio B *Paris.* Nat., Z, intellectio et
 volitio ABCDEFGH

¹ Loco supra, p. 52, nota 5 allegato. ² Ockham in votis habuerat exponere *Metaphysicam* Aristotelis, ut appareat ex sua *Expositione in Librum Porphyrii de Praedicabilibus*, c. 5 (ed. E. A. Moody, Franciscan Institute Publications, St. Bonaventure, N. Y. 1965, p. 93, lin. 145). ³ Supra, p. 53, lin. 1-2. ⁴ Supra, pp. 53. lin. 2-3.

guuntur. Non tamen sequitur: si *A* et *B* sint simpliciter unum quod intellectio *A* et volitio *B* sint unus actus, et ideo quantumcumque obiectum sit idem, tamen notitia abstractiva et intuitiva distinguuntur.

5 Per hoc patet ad auctoritatem III *De anima*¹, quod «scientiae secantur quemadmodum et res», quia ad diversitatem scibilium sequitur diversitas scientiarum. Et tamen de eodem complexo possunt esse distincti actus secundum speciem, quia secundum Philosophum I *Posteriorum*², de eodem potest esse scientia et 10 opinio, similiter error et scientia, et actus errandi et sciendi etiam circa eandem conclusionem, quae tamen distinguuntur specie.

Sciendum tamen quod quamvis de distinctis scibilibus sint distinctae scientiae, tamen, sicut dicetur post³, de distinctis scibilibus potest esse unus habitus aequivalens seu aequivalenter continens 15 plures habitus proprios illis scibilibus. Ita quod neutrum illorum scibilium erit obiectum totale illius habitus sed tantum partiale, sicut est de notitia complexa quae una exsistens habet utrumque terminum pro obiecto partiali.

Ad secundum argumentum⁴ probans quod intellectus non 20 habet notitiam intuitivam, quia non cognoscit singulare, dico quod intellectus pro statu isto cognoscit singulare et primo, sicut patebit alias⁵; et est primum cognitum primitate generationis. Nec

1 *A* et *B* sint *G*, *Paris. Nat.*, Z, *A* sit ABCDEFH 2 *B Paris. Nat.*, Z, *A* ABDEFGH,
om. C 3 notitia] necessario D 5 patet om. C 6 secantur om. E 8 distincti]
habitus et add. E actus] vel habitus add. interl. F 10 etiam] et A, om. FZ 11 circa
mg. G, om. ABCDEF 12 tamen om. H distinctis] istis H sint] possint esse F, vel possint
esse add. E 13 distinctis] istis H 14 aequivalens... continens] aequipollens seu
aequalis habitus aequivalens F 15 proprios... scibilibus] propositionum vel scibilium Z
17 complexa] complexi E [quae] quandoque G habet om. AF 19 secundum] sextum Z
22 alias] post B

1 Aristot., *De anima*, III, c. 8, t. 38 (431b 24-25), quae tamen auctoritas supra non est allegata. 2 Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 33, tt. 199-201 (89a 24 - b 6). 3 Infra, q. 8, in resp. propria. 4 Supra, p. 53; lin. 5-7. 5 *Sent.*, I, d. 3, q. 6 E et G; *Quodl.*, I, q. 13.

Aristoteles¹ hoc negat, sed ponit quod intellectus intelligit universale, sensus autem tantum cognoscit singulare. Et tales propositiones quasi semper scribit ad concludendum differentiam seu distinctionem inter intellectum et sensum. Nunc autem ita est quod si intellectus intelligat non tantum singulare sed etiam universalis, et sensus tantum sentit singulare, sequitur distinctio inter intellectum et sensum. Et ita ad habendum distinctionem inter sensum et intellectum, quam intendit Aristoteles, non obviat quin intellectus intelligat singulare etiam primo sed non praecise.

Ad tertium², quod intellectus non abstrahit ab hic et nunc in omni intellectione, quamvis in aliqua sic abstrahat. Quia sicut intellectus habet unam notitiam per quam non potest iudicare de hic et nunc, — hoc est an res sit hic vel an sit nunc vel non, non plus quam phantasia —, et illa est notitia abstractiva, ita habet aliam notitiam per quam concernit hic et nunc, quia per eam — nisi sit aliquod impedimentum — ita potest iudicare quod est hic et quod est nunc, sicut potest, secundum alios³, sensus: et illa est notitia intuitiva.

Si dicatur quod intellectus abstrahit a materia et a conditionibus materialibus⁴, dico quod ista abstractio non est intelligenda ex parte obiecti, et hoc in omni intellectione. Quia dico, sicut alias probabitur⁵, quod idem totaliter sub eadem ratione

2 cognoscit om. F 4 et sensum: om. E 4-8 Nunc... intellectum om. (hom.) G
 6 sentit] sentiat D 9 etiam... sed] et... et G 10 tertium] septimum Z, dico add. mg. F
 non] semper add. Z 11-12 abstrahat... iudicare om. C 13 nunc!] et add. C vel!]
 vel non add. interl. G vel!]... non!] an non sit hic vel an sit nunc vel non B 15 aliam]
 aliquam FG hic om. E 16 nisi] non CF sit] fit F quod] res add. F 17 secundum]
 per D 19 a² om. ABCE 21 hoc om. D

¹ Aristot., *De anima*, II, c. 5, t. 60 (417b 22-23). ² Ad tertium
 scilicet argumentum, supra, p. 53, lin. 7-8. ³ Hoc dictum attribuitur
 Averroi, supra, p. 27, lin. 7. ⁴ Cf. Thomas Aquinas, *Summa theol.*, I,
 q. 85, a. 1; contra quem Ockham arguit *Sent.*, I, d. 3, q. 6 B. ⁵ *Sent.*,
 I, d. 3, q. 6 G.

a parte obiecti est primum obiectum sensus exterioris et intellectus primitate generationis, et hoc pro statu isto; et ita obiectum intellectus in illa intellectione prima non est magis abstractum quam obiectum sensus. Potest tamen postea intellectus abstrahere multa:
 5 et conceptus communes, et intelligendo unum coniunctorum in re non intelligendo reliquum. Et hoc non potest competere sensui. Si autem illa abstractio intelligatur universaliter, intelligenda est a parte intellectionis, quia illa est simpliciter immaterialis; non autem sic cognitio sensitiva.

10 Ad quartum dubium dico, sicut probatum est prius¹, quod intellectus noster pro statu isto intelligit aliquod mere intelligibile in particulari et intuitive.

Ad primum in contrarium² dico quod proprie loquendo et stricte nulla est intellectio reflexiva, quia reflexio stricte sumpta
 15 includit necessario ad minus duo, sicut patet in motu locali reflexo. Accipiendo tamen reflexionem large, concedo quod illa intellectio est reflexa, et tamen cum hoc stat quod sit intuitiva; sicut patet quod angelus ita potest intelligere se ipsum intuitive sicut alium,
 20 et tamen quando intelligit se ipsum intuitive, habet intellectionem reflexam large.

Ad secundum³ dico quod illud argumentum est contra omnem opinionem. Quia si cognosco aliquam rem qualitercumque, possum scire me intelligere illam rem; et ulterius, secundum be-

1 a] ex HZ . a... obiecti om. E 2 isto om. E 3 prima om. H 4 multa]
 unita add. mg. A 5 et²] formare EZ, in H . coniunctorum] conceptorum Z 6 sensui]
 proprie add. B 8 quia illa] quare ista G 10 dubium om. E dico om. F 11 prius
 om. B . aliquod] aliquid FZ 13 primum] argumentum add. B 14 reflexiva] reflexa EZ
 15 necessario om. H . locali] et add. G . reflexo] reflexio C, reflexivo F 16 tamen om. D
 . reflexionem] reflexivam intellectionem F quod] quia F, om. C 17 reflexa] re-
 flexiva H 17-18 patet quod] secundum F 18 intuitive om. F 22 si om. C
 23 me] scire add. H 23-2 (p. 66) illam... intelligere om. (hom.) G

¹ Supra, pp. 39, lin. 18 - 47, lin. 16. ² Supra, p. 53, lin. 11-13.

³ Supra, p. 53, lin. 13-19.

tum Augustinum XV *De Trinitate*, cap. 13¹, possum scire me scire intelligere hanc rem, et sic adderem quartum et quintum et innumerabilia. Tunc quaero de causa secundae intellectionis: quare illa intelligitur? Et quaecumque detur, consimilis potest dari de tertia et quarta, et sic de aliis. Et erit consimile argumentum 5 de notitia abstractiva quod est factum de intuitiva qua intuitive videtur prima intellectio.

Ideo dico pro omnibus quod standum est in primo: quod prima intellectio intuitive videbitur, et illa intuitio pro statu isto impedit secundam intuitionem, non simpliciter, sed quia sola praesentialitas 10 primae intellectionis non sufficit ad secundam intuitionem. Causa autem quare non sufficit non potest dari nisi natura rei quam per experientiam scimus. Sicut causa quare intellecta una re impeditur intellectio alterius rei non potest dari alia quam natura rei, quia istae intellectiones in nullo sibi penitus repugnant, sicut nec obiecta 15 intellecta. Quod tamen ita sit, per experientiam novimus, nec aliter scire possumus, sicut alias dicetur².

Ad auctoritates Philosophi et Commentatoris³ dico quod ipsi loquuntur de prima intellectione primitate generationis. Quia pro statu isto nihil intelligitur primo nisi sensibile; et 20

1 scire om. Z 2 scire om. CH [rein] intellectionem Z [adde] addere DEFH,
addo Z 5 erit] concedere add. D 6 abstractiva] intuitiva D 8 quod²] quia EZ
9 intuitio] intellectio Z 10 quia] quod ABCGH 11 intuitionem] intellectionem CZ
12 autem om. B [quam] quod F per interl. A, om. C 14 intellectio] (ab interl.) intellectio
B, intellectus F [rei om. H 15 intellectiones] intentiones A 16 ira om. A
17 aliter] aliqua E, aliquid aliud Z 20 Quia] Et quod F

¹ August., *De Trinit.*, XV, c. 12, n. 21 (PL 42, 1074); cf. supra, pp. 43, lin. 14 - 44, lin. 6. ² Forsitan Ockham in mente habet expositionem Aristotelis *De anima*, quam perficere intendebat, ut appareat ex sua *Expositione super duos libros Perihermeneias*, II, c. 4: «... sicut in libro *De anima* ostendetur» (iuxta textum criticum ab A. Gambatese paratum; in editione Marci de Benevento, Bononiae 1496, f. 122va, ista allegatio deest). ³ Auctoritates Aristotelis et Averrois citantur supra, p. 54, in notis 1 et 2.

hoc est quod dicit *Commentator*, ubi prius¹, quod intentio intellecta eadem est cum re quam sensus comprehendit in sensato. Intelligunt etiam de intellectione illorum quae abstrahuntur ab illis quae primo intelliguntur, et huiusmodi sunt solum sensibilia.
 5 Sic patet ad primam auctoritatem *Philosophi* et *Commentatoris*.

Ad aliam auctoritatem *De memoria et reminiscencia*² dico quod nihil est intelligere sine phantasmate, quia omnis notitia intellectiva praesupponit pro statu isto necessario cognitionem sensitivam
 10 tam sensus exterioris quam interioris.

S i d i c a t u r: notitia intuitiva est prima, igitur nullam aliam praesupponit, dico quod notitia intuitiva nullam praesupponit eiusdem in eadem potentia, tamen praesupponit aliam notitiam in alia potentia, sicut notitia intuitiva albedinis intellectiva praesupponit notitiam intuitivam sensitivam eiusdem. Similiter, notitia intuitiva intellectonis vel affectionis vel delectationis praesupponit notitiam obiecti illius intellectonis vel affectionis vel delectationis, et sic de aliis. Tamen si esset possibile quod esset amor in voluntate sine omni cognitione praevia, notitia intuitiva illius amoris nullam 20 aliam praesupponebat. Sed hoc non est possibile pro statu isto.

Ad aliam auctoritatem *De sensu et sensato*³ dico quod non est de intentione *Philosophi* quod nihil intelligitur ab intellectu nisi quod praefuit sub sensu, sed quod nullum sensibile ex-

3 etiam] autem H, om. Z 4 solum om. Z 5 Sic] Sicut E, ut H ad] per H
 5-7 *Philosophi*... auctoritatem om. (hom.) A 8 intelligere corr. in intelligibile F 8-9 intellectiva] intuitiva E 9 cognitionem] imaginationem Z 10 quam] sensus add. D
 11 dicatur] quod add. G 12 intuitiva om. EZ 13 eiusdem] obiecti add. EFZ, add. mg. G 14 praesupponit] supponit F 15 notitiam] alterius obiecti vel add. E, add. mg. F 16 potentia om. A 15 intuitivam om. Z, eiusdem om. F 16 intuitiva om. A 17 delectationis] dilectionis EF 16-17 praesupponit... delectationis mg. F, om. CE 17 dilectionis] dilectionis F 20 praesupponeret] poneret C 22 intentione} intellectu G, quod om. A 21 intelligitur] videtur F 23 praefuit] praesupponitur F 23-1 (p. 68) sed... sensu om. (hom.) A

¹ Vide supra, p. 54, notam 2.

² Citatur supra, p. 54, nota 3.

³ Vide supra, p. 54, notam 4.

trinsecum intelligitur ab intellectu nisi quod praefuit sub sensu. Unde dicit Aristoteles sic¹: « Amplius, cui adiudicamus haec – scilicet partes ex quibus componitur sensibile – cognoscenda, nisi menti. Sed non sunt intelligibilia, nec sentit quae exterius sunt sine sensu ». Ubi vult quod illorum quae exterius sunt, id est sensibilium, mens nihil sentit, id est intuitive cognoscit sine sensu, hoc est: nisi praevia notitia sensitiva intuitiva eiusdem. Per hoc quasi innuens quod mens potest sentire – hoc est intuitive cognoscere – aliqua quae exterius sunt; et similiter potest intuitive cognoscere aliqua quae interius sunt, cuiusmodi sunt actus intellectus et voluntatis et delectationes et huiusmodi, sine sensu, hoc est sine notitia intuitiva sensitiva illorum, quamvis notitia intuitiva sensitiva aliorum necessario praesupponatur.

Ad aliud²: quod forte quando aliquid cognoscitur intuitive, clare et perfecte potest discerni ab alio, distincto secundum speciem, intuitive cognito perfecte et clare; tamen quando aliquid cognoscitur intuitive obscure et imperfecte, forte non oportet. Intellectus autem noster pro statu isto nihil cognoscit intuitive clare et perfecte, et ideo non potest discernere illud a quolibet alio. Et propter hoc non potest discernere inter actum rectum et reflexum, et sic de aliis, quamvis possit discernere ab aliquibus aliis. Hoc videatur esse de intentione beati Augustini, ubi videtur dicere quod mens potest se ipsam cernere, et tamen non potest ab aliis

1 quod om. EZ 2 cui adiudicamus] enim aliud iudicamus F haec om. C 5 id est] scilicet GHZ 6 id est] et C sine sensu om. E 7 nisi] sive G sensitiva om. B 9 aliqua om. H ; exterius] interius F 9-10 et... sunt¹] et interius E, et aliqua (etiam om. H) quae interius sunt HZ, om. (hom.) AF 10 aliqua] alia D 11 et²... est om. Z 12-13 illorum... aliquorum mg. CF, om. A 12 intuitiva² om. Z 12-13 aliquorum] aliorum CF, om. E 14 aliud] dico add. interl. EF : quod om. G intuitive] et intuitive et D 15 clare et om. E , potest om. C , alio] illo G 17 forte om. C 19 Et om. G 21 quamvis... aliis om. F 22 dicere om. G 23 tamen non om. C , potest²] se add. G

¹ Aristot., *De sensu et sensato*, c. 6 (445b 15-17).

² Supra, p. 54,

lin. 17-21.

discernere. Unde de mente dicit X *De Trinitate*, cap. 4¹: «Non velut absentem quaerat se cernere, sed praesentem se curet discernere. Nec se quasi non noverit agnoscat, sed ab eo quod alterum novit dignoscat». Hoc idem videtur dicere cap. 18².

Ad quantum dubium dico quod notitia intuitiva pro statu isto non est respectu omnium intelligibilium, etiam aequaliter praesentium intellectui, quia est respectu actuum et non respectu habituum. Quod autem ita sit, scimus per experientiam, quia quilibet experitur se intelligere, diligere et delectari; non sic autem se inclinari ad actum per habitum, quia tantum posset inclinari potentia per Deum agentem sicut per habitum inclinantem. Et ideo illa inclinatio quam quilibet experitur in se non potest cognosci evidenter ex notitia intuitiva habitus inclinantibus, sed potest tantum cognosci illo modo quo potest cognosci per rationem et discursum. Ex isto patet quod nullus potest intuitive videre fidem et caritatem quae sunt habitus in nobis, quamvis possit intuitive videre actus qui eliciuntur ex istis habitibus qui sunt credere et amare.

Ad sextum dubium dico quod notitia illa intuitiva et illud iudicium distinguuntur realiter, quia illa notitia intuitiva est respectu incomplexi, illud autem iudicium est respectu complexi.

Et si quaeratur de iudicio consequente praecise notitiam intuitivam sensitivam an distinguatur ab illa, potest dici quod non distinguitur ab illa, sicut nec iudicium intellectus quod stat praecise in notitia incomplexa; et ideo non est iudicium se-

1 de mente dicit] intendit H, sic add. D 2 se² om. H 3 Nec om. G non
noverit] cognoverit D non... agnoscat] ignotum noret Z agnoscat] cognoscat F 4 idem
om. BH 18] 10 CDFG 5 dubium om. H intuitiva om. A 7 intellectui] pro statu
isto F, pro statu isto add. E 8 autem om. E sit] scit AB 9 se om. DE 11 Deum]
sui D inclinantem] intellectum add. D 14 illo... cognosci om. (hom.) E 17 qui sunt]
sicut F 19 illa om. E 20 illa om. A 25 ideo om. A

¹ August., *De Trinit.*, X, c. 9, n. 12 (PL 42, 980).
c. 9, n. 19 (PL 42, 984).

² Ibidem,

quens nec est proprie iudicium, quia non est respectu alicuius complexi, sed tantum est iudicium aequivalenter, sicut alias dicetur¹.

Ad primum argumentum in contrarium² dico quod potest fieri illa notitia intuitiva sine iudicio consequente, et ita potest quis diligere et tamen non iudicare se diligere, sicut non est impossibile quod aliquis cognoscat terminos alicuius propositionis per se notae et tamen quod non sciat illam propositionem, etiam posito quod apprehendat.

Si dicatur quod tunc non erit propositio per se nota, quia propositio per se nota cognoscitur statim apprehensionis terminis et cognitis, dico quod illa est propositio per se nota ad cuius evidentem notitiam sufficiunt termini cum generali influentia Dei; potest tamen Deus hoc impedire. Ita notitia intuitiva sufficit ad notitiam evidentem quod res sit nisi sit impedimentum vel nisi activitas illius notitiae intuitivae impediatur.¹⁵

Ad secundum³: forte non est inconveniens quod res intuitive videatur et tamen quod intellectus ille credat rem non esse, quamvis naturaliter non possit hoc fieri. Et hoc sufficit ad notitiam intuitivam quod quantum est ex se sit sufficiens ad faciendum rectum iudicium de exsistentia rei vel non-exsistentia.²⁰

Ad septimum dubium dico quod per notitiam intuitivam rei potest evidenter cognosci res non esse quando non est vel si non sit. Et quando quaeritur a quo causabitur illud iudicium, potest dici quod potest causari a notitia intuitiva rei. Et quando

1 iudicium om. A 4 potest om. F 5 quis] prius A, aliquis BZ, om. F [iudicare] vel ignorare add. E, add. interl. F sicut] sed A 10 quia] tunc add. D [not... statim] quae scilicet cognoscitur F [apprehensionis om. H 11 et om. H [illa om. F 12 termini interl. A, trp. p. Dei E 13 Ita] quia illa G, om. D [Ita... suffici] illam notitiam intuitivam. Sufficit autem Z 14 nisi] sit add. G 15-16 impediatur... intuitive om. (hom.) A 18 non om. E [hoc om. F 21 septimum] aliud E [dubium om. H 22 rei om. H [res om. C 22-23 quando... vel om. F

¹ Infra, pp. 139, lin. 15 - 140, lin. 1.

² Supra, p. 55, lin. 3-15.

³ Supra, pp. 55, lin. 16 - 56, lin. 8.

dicitur quod illa habet causare effectum oppositum si res sit, potest dici quod non est inconveniens quod aliqua causa cum alia causa partiali causet aliquem effectum et tamen quod illa sola sine alia causa partiali causet oppositum effectum. Et ideo notitia intuitiva rei et ipsa res causant iudicium quod res est, quando autem ipsa res non est tunc ipsa notitia intuitiva sine illa re causabit oppositum iudicium. Et ideo concedo quod non est eadem causa illorum iudiciorum, quia unius causa est notitia sine re, alterius causa est notitia cum re tamquam cum causa partiali.

10 Ad octavum: quod contradictio est Deum non esse et tamen notitiam intuitivam Dei esse, et ideo non est mirum si sequatur inconveniens¹.

Ad aliud quod innuitur²: non videtur inconveniens quin possit esse tanta delectatio in absentia quanta in praesentia, per potentiam divinam. Quod confirmari posset per exemplum beati Augustini *De Trinitate*³: Ubi habetur maxima delectatio mediante sola notitia abstractiva, quanto maior posset esse mediante notitia intuitiva?

Ad nonum: quod Deus est praesens in se illa praesimalitate quae requiritur ad notitiam, nec ex hoc sequitur quod sit notitia intuitiva. Tamen si possibile esset Deum non esse, non requireretur quod Deus esset praesens, nec in se nec in alio representante, sicut aliqua praesimalitate praevia cognitioni, sicut modo

³ sola] scientia C 4 causa om. F ideo] ita G 5 est] quando est add. Z
autem om. G 6 illa] alia E 7 eadem om. B 8 alterius] autem add. B causa
om. G 10 octavum] dico add. DFZ 11 intuitivam om. E est om. FH 13 quod]
illud A quin] quod G 14 possit] posset G 15 divinam] Dei D 16 Augustini]
15 add. E Trinitate] 13 add. F habetur] dicitur G 17 mediante om. B 17-18 me-
diante] sola add. D 19 nonum] dubium add. CEZ 20 ad] talem add. interl. A
notitiam] intuitivam add. Z, add. mg. G nec] tamen add. CF ex] ad A 22-23 represe-
ntante] praesentante B, praesente Z 23 sicut om. F aliqua] alia G

¹ Cf. supra, p. 56, nota 2.

² Supra, p. 52, lin. 2-4.

³ Cf. August., *De Trinit.*, XIV, c. 17, n. 23 (PL 42, 1054s.). verba tamen ipsa non sunt Augustini.

Deus potest causare notitiam alicuius non exsistentis sine omni praevio.

Ad ultimum concedo quod omnis notitia abstractiva alicuius, rei naturaliter adquisita praesupponit notitiam intuitivam eiusdem. Cuius ratio est quia nullus intellectus potest naturaliter ⁵ adquirere notitiam alicuius rei nisi mediante illa re tamquam causa partiali efficiente. Sed omnis notitia ad quam necessario coexigitur exsistentia rei est intuitiva; igitur prima notitia rei est intuitiva. Tamen Deus potest causare notitiam abstractivam et deitatis et aliarum rerum sine notitia intuitiva praevia, et ita notitia abstractiva ¹⁰ deitatis est communicabilis viatori.

[RESPONSIO AD ARGUMENTA PRINCIPALIA]

Ad primum argumentum principale¹ dico quod notitia distincta deitatis sub propria ratione deitatis est possibilis intellectui viatoris. Ista tamen non est beatifica, nec omnis notitia obiecti ¹⁵ infiniti et beatifici sub ratione beatifica est beatifica, sed tantum intuitiva, quae non est intellectui viatoris possibilis, sed tantum abstractiva.

Ad secundum dico quod aliquae veritates quae essent theologicae tali intellectui, essent sibi per se notae et aliquae forent ²⁰ sibi notae per alia notiora sibi. Verbi gratia, talis intellectus apprehenderet distinete et in se ipsam deitatem et proprietates personales ex quibus posset facere propositionem sibi per se notam,

1 potest om. C 5 naturaliter om. F 6 illa re] exsistentia, rei D 7 necessario om. F [coexigitur] requiritur E, exigitur H 8 exsistentia] ex natura Z [igitur... intuitiva² om. (hom.) E 10 intuitiva om. F 15 tamen] notitia add. B 15-16 nec... beatifica² om. (hom.) F 16 beatifici] et add. F, et beati add. Z [est beatifica² mg. E, om. A 17 intuitiva] est beatifica et add. interl. H 20 sibi om. AZ 20-21 forent sibi notae] forte Z 21 alia] aliqua CDEFH [gratia] si aliquis add. D, si add. interl. G 22 ipsam corr. in ipsa B 23 facere] formare (?) G [per se om. F

¹ Argumenta principalia vide supra, pp. 3, lin. 7 - 4, lin. 22.

dicendo quod Deus vel deitas est tres personae. Talis enim propositione propter identitatem realcm personarum cum divina essentia omni apprehendenti in se illos terminos esset per se nota, nec posset de ea plus dubitare quam de ista ‘deitas est deitas’. Praeter istam propositionem posset ille intellectus formare illam eandem propositionem quam nos de facto habemus, dicendo ‘deitas est tres personae’, quae esset sibi evidenter nota, et tamen non per se nota sed per primam propositionem, de qua dictum est¹, quae foret sibi per se nota, et hoc quia ista secunda formaliter sequitur ex prima.

Quod autem istae sint distinctae propositiones, patet propter distinctionem terminorum: quia termini primae propositionis sunt res in se, |§ si res possint praedicari, vel aliae intentiones animae quas viator habere non potest; §| in secunda autem termini sunt ipsi conceptus quos de facto habemus, quia nec Deum in se nec aliquid quod est realiter Deus possumus in se cognoscere.

Et quando dicitur² quod si tales propositiones essent sibi per se notae, cognoscerentur cognitis terminis, concedo quod quicumque cognoscit illos terminos, non habendo alios terminos, evidenter scit tales propositiones, sed hoc non est nobis secundum statum communem possibile.

Et quando probatur³ quod ista ‘Deus est trinus et unus’ non potest fieri nota per aliquam propositionem priorem et notiorem, dico quod sic, quia illud praedicatum prius com-

² propter] per C realem om. E essentia] potentia D 3 esset] est ABZ 4 plus] amplius F 5 ille om. B 7 nota om. A 8 primam om. F quae] quod G 9 secunda] etiam F 11 propter] per H 12 primae om. ABCFHZ 13 in se] ipsae E, vel res ipsae add. G 13-14 si... potest om. AE 13 res²] in se add. H 15 habemus] intelligimus B 16 cognoscere] distinete in se add. Z 17 si om. C 18 sibi om. FG 20 tales] plures H 22 probatur] dicitur B quod om. F 23 non om. F aliquam] aliam D 24 et] vel G 24-2 (p. 74) dico... quam om. A 24 sic] immo E prius] primo D

¹ Supra, pp. 72, lin. 19 - 73, lin. 4.

² Supra, p. 4, lin. 7-11.

³ Supra, p. 4, lin. 11-17.

petit Deo in se vel alicui intentioni impossibili intellectui viatoris quam isti conceptui quem de facto habēmus et qui est subiectum in propositione habita de communi lege.

Ad tertium principale dico quod posito quod notitia evidens veritatis sit perfectissima secundum speciem, hoc est quod nulla notitia specie distincta ab illa notitia evidente est ita perfecta, tamen una notitia evidens eiusdem speciei potest esse perfectior alia eiusdem speciei. Et ita esset in proposito quod notitia beati de eadem veritate est perfectior quam notitia alterius non beati de eadem; et hoc quia notitia intuitiva terminorum causat perfectiorem notitiam quam notitia abstractiva eorundem.¹⁰

Qui vellet dicere quod quia notitia intuitiva et abstractiva respectu eiusdem distinguuntur specie ideo causabunt effectus distinctos specie, posset dicere quod notitia evidens talis veritatis causata a notitia intuitiva deitatis et trium personarum est perfectior notitia evidente causata a notitia abstractiva deitatis et trium personarum, et specie distincta. Tunc esset haec falsa 'quaelibet notitia evidens veritatis complexae est perfectissima'. Sed aliqua esset perfectissima, puta illa quae est causata a notitia intuitiva, et aliqua non esset perfectissima, puta illa quae est causata a notitia abstractiva.¹⁵

Sed contra istud est illa propositio¹ quod 'pluralitas non est ponenda sine necessitate'. Et ideo cum causae distinctae specie

1 in se om. E intentioni] intellectus E impossibili corr. in possibili F 2 isti] ipsi F
 3 propositione] ista add. C 9 de om. A 15-17 est... Tunc} et est specie distincta et
 perfectior quacunque abstractiva et trium personarum, et tunc F 17 et om. EG
 18 complexae] theologicae Z, om. A aliqua] alia CH 18-19 esset... aliqua om. (hom.) E
 19 aliqua] alia CH, illa G 20 notitia] intuitiva add. E

¹ Hoc axioma, quod etiam 'novacula Ockham' vulgo vocatur, elicit potest ex Aristot., *Physica*, I, c. 4, t. 41 (188a 17-18) et VIII, c. 6, t. 48 (259a 8-15); cf. Scotus, *De Primo Principio*, c. 2, concl. 15 (ed. E. Roche, Franciscan Institute Publications. Philosophy series, n. 5, St. Bonaventure, N. Y. 1949, p. 32); primum inter *Fundamenta Arcellini* (Henrici de Harclay) est: « Nulla sine necessitate pluralitas est ponenda » (cod. Assisi, Bibl. Comun. 172, f. 116v).

possint causare effectus eiusdem speciei, propter distinctionem specificam inter notitiam intuitivam et abstractivam incomplexorum non est ponenda distinctio specifica inter notitias complexi causatas ab illis. Et ideo si illae notitiae specie distinguerentur,
5 oporteret aliquam aliam rationem assignare, quod est difficile.

[QUAESTIO II

UTRUM NOTITIA EVIDENS VERITATUM THEOLOGIAE
SIT SCIENTIA PROPRIE DICTA]

Supposito ex quaestione praecedenti quod per potentiam
10 divinam multae veritates pure theologicae possint evidenter co-
gnosci, quaero utrum notitia evidens illarum veritatum theologi-
carum sit scientia proprie dicta.

Quod non:

Primo sic: omnis scientia proprie dicta est per causam,
15 quia «scire est per causam cognoscere», I *Posteriorum*¹. Sed nihil
praedicabile de Deo, cum sit realiter ipse Deus, habet causam.
Igitur nihil tale potest sciri de Deo scientia proprie dicta.

Secundo sic: omnis scientia est effectus demonstrationis,
demonstratio autem est per definitionem tamquam per medium.
20 Sed Deus non habet definitionem, cum sit simpliciter simplex.
Ergo nihil potest de Deo demonstrari, nec per consequens sciri
scientia proprie dicta.

Tertio sic: omnis propositio scita scientia proprie dicta
est per se secundo modo dicendi per se, quia praedicatur passio

4 causatas om. A || illae om. H 5 aliam om. B 11-12 theologicarum om. EZ
18 scientia] proprie dicta add. Z 19 autem om. H 20 sit om. G 22 proprie dicta
om. H 23 sic om. H 24 praedicatur] probatur G

¹ Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 2, t. 9 (71b 20-23).

de subiecto. Sed nihil praedicatur de Deo secundo modo dicendi per se, quia non habet passionem, cum passio differat realiter a subiecto, et nihil tale praedicatur de Deo. Ergo etc.

A d o p p o s i t u m :

Si non, hoc non esset nisi propter identitatem praedicati ad 5 subiectum. Sed hoc non obstat, quia de ente est scientia proprie dicta, puta metaphysica, et tamen nihil realiter differt ab ente, quia tunc esset non-ens. Igitur etc.

Circa istam quaestionem primo videndum est quae propositio est scibilis scientia proprie dicta; secundo, quid est scientia proprie 10 dicta; tertio, ad quaestionem.

[ART. I: QUAE PROPOSITIO EST SCIBILIS SCIENTIA PROPRIE DICTA ?]

Circa primum dico quod propositio scibilis scientia proprie dicta est propositio necessaria, dubitabilis, nata fieri evidens per propositiones necessarias evidentes, per discursum syllogisticum 15 applicatas ad ipsam¹.

P r i m a c o n d i c i o, quod sit ‘necessaria propositio’, patet: per hoc enim excluditur propositio contingens quae quamvis possit esse evidenter nota, quia tamen non est necessaria sed potest esse falsa ideo non est scibilis scientia proprie dicta. 20

S e c u n d a c o n d i c i o, quod sit ‘propositio dubitabilis’, patet: quia per hoc excluditur propositio per se nota quae quamvis sit necessaria et possit esse evidenter nota, quia tamen non est

2 passio om. H 3 Ergo om. F 7 tamen om. AFH 8 esset non-ens] non
esset ens E esset] realiter add. G Igitur etc. om. DFZ 13-14 scientia... dicta] etc. H
16 ipsum] ipsum BZ 17-18 Prima... enim] Per primam condicionem, quod sit necessaria Z
22 patet om. A . quae] et G 23 et... nota om. F

¹ Vides definitionem scientiae infra, pp. 87, lin. 21 - 88, lin. 2. Doctrinam Guillelmi de demonstratione exposuit D. Webering, *Theory of Demonstration according to William Ockham* (Franciscan Institute Publications, Philosophy series, n. 10. St. Bonaventure, N. Y. 1953).

dubitabilis ideo non est scibilis scientia proprie dicta. Hoc etiam patet per Lincolnensem I *Posteriorum*, cap. 1¹, ubi dicit sic: «Scientia principiorum non est adquisita per doctrinam, quia non docemur nec addiscimus nisi illud quod cum primo concipi mus est nobis dubium vel apparet falsum; et post dubitationem vel contrariam opinionem manifestatur nobis veritas eius». Et sicut patet ibidem, ipse loquitur de conclusione scibili secundum quod distinguitur contra principia. Igitur omnis propositio scibilis est primo dubia vel apparet falsa, et postea per principia manifestatur 10 veritas eius.

Non est intelligendum quod necesse sit propositionem proprie scibilem esse primo dubiam vel apparere falsam cuicunque ad discenti eam, sed possibile est quod sit dubitabilis ab addidente vel quod possit ab aliquo dubitari, vel apparere falsa, et quod 15 postea per discursum syllogisticum possit fieri nota. Et sic distinguitur a propositionibus per se notis et a principiis primis.

Item, II *Posteriorum*²: «Quaestiones sunt aequales numero his quae vere scimus». Igitur omne scibile est quaeribile; sed omne quaeribile est dubitabile; igitur omne scibile scientia proprie dicta 20 est dubitabile.

Tertia condicio, quod 'sit nata fieri evidens per propositiones evidentes applicatas ad ipsam per discursum syllogisticum', patet: quia per illam distinguitur ab aliquibus principiis primis quae non sunt per se nota, et per consequens sunt dubitabilia, quia tamen non possunt fieri nota per discursum syllogisticum

1 etiam *om.* H 2 per Lincolnensem] quia Lincolnensis D. ubi *om.* D 4 nec] vel F. cum] est A, *om.* C 7 ipse *om.* H. conclusione] condicione D. secundum quod] prout H 8 propositio] conclusio Z 9 primo *om.* G 10 eius] huius G
11 Non] tamen *add. mg.* A. proprie *om.* BG 14 quod² *om.* EZ 17 Posteriorum] quia
add. H 20 est dubitabile] etc. H 21 Tertia] 2^a E 23 quia *om.* H. ab aliquibus]
a E 24 sunt¹] sint A, simpliciter *add.* Z 24-25 et... nota *om.* (*hom.*) F 25 discursum syllogisticum] syllogismum G

1 Robertus Grossatesta, *In Aristot. Anal. Poster.*, I, t. 1 (ed. Bononiae 1519, f. 2a). 2 Aristot., *Anal. Poster.*, II, c. 1, t. 1 (89b 23-24).

ideo non sunt scibilia scientia proprie dicta. Verbi gratia, ista propositio ‘calor est calefactivus’ est necessaria et dubitabilis, quia si aliquis intellectus apprehenderet calorem intuitive solum per intellectum et nunquam videret nec sentiret calorem calefacere, puta, si nullum calefactibile esset alicui calor intuitive cognito⁵ approximatum, ita posset dubitare an calor posset producere calorem sicut dubitat an albedo possit producere albedinem, et per consequens ista propositio est dubitabilis. Et tamen ista propositio per nullas propositiones necessarias evidentes, applicabiles ad ipsam per discursum syllogisticum, potest de non evidente fieri evidens,¹⁰ sed tantum fit evidens per experientiam sumptam ex notitia intuitiva, et ideo non est scibilis scientia proprie dicta.

[INSTANTIAE CONTRA SECUNDAM ET TERTIAM CONDICIONEM]

Sed contra istam descriptionem potest instari:

Primo, videtur quod secunda condicio sit falsa:¹⁵ tum quia aliqua propositio per se nota est scibilis scientia proprie dicta, quia est demonstrabilis et tamen non est dubitabilis, igitur etc. Assumptum, quod aliqua propositio per se nota sit demonstrabilis, patet primo per illum Alhazen, in *Perspectiva*, libro II, cap. 3¹, quia haec est demonstrabilis ‘omne totum est maius sua parte’, et²⁰ tamen haec est per se nota. Secundo, quia omnis passio est demonstrabilis de suo subiecto, et tamen aliqua talis est per se nota, et per consequens non est dubitabilis. Similiter, omne complexum

¹ sunt] sint A ⁴ nunquam... nec] non F ⁵ cognito] noto B ⁶ ita] tunc F,
om. Z ⁸ est... propositio² om. (hom.) E ⁸⁻¹⁰ est... evidens] per nullam aliam potest
fieri evidens, quia est simpliciter prima F ⁹ per] propter D ¹² scibilis om. A
¹⁷ dicta om. A || quia] quae Z || et tamen om. G || igitur etc. om. F ¹⁸⁻¹⁹ quod... primo
om. H ¹⁹ primo] post A, om. FZ || Alhazen] Algazelem D, Algazel Z || Perspectiva] sua
add. FZ || II] et add. G ²⁰ quia] quod CF ²¹ haec est om. H ²³ per conse-
quens] tamen E

¹ Alhazen, *Opticae thesaurus*, II, c. 1, n. 12 (ed. Basileae 1572, p. 32).

posterioris primo principio potest demonstrari per ipsum, quia syllogizando per ipsum erit syllogismus ex primis et veris, etc., et per consequens erit demonstratio, et per consequens conclusio erit scibilis scientia proprie dicta; et tamen aliquod complexum
⁵ posterioris primo principio est per se notum, et per consequens non dubitabile.

S e c u n d o, argui potest quod illa condicio sit falsa: quia si omnis propositio scibilis scientia proprie dicta est dubitabilis, igitur ille intellectus qui non posset errare non posset scire aliquam propositionem scientia proprie dicta. Consequens est falsum, quia tunc intellectus divinus nullam propositionem sciret scientia proprie dicta. Quod falsum est, quia scientia proprie dicta nullam imperfectionem ponit, igitur hoc non debet negari a divino intellectu¹.

¹⁵ C o n t r a t e r t i a m c o n d i c o n e m:

Videtur quod illa sit superflua, quia omnis propositio necessaria quae non est per se nota, est scibilis scientia proprie dicta, et solum talis. Sed omnis propositio necessaria quae non est per se nota est dubitabilis. Igitur omnis propositio dubitabilis est
²⁰ scibilis scientia proprie dicta, igitur posito dubitabili superfluit

2 erit] esset E . primis] puris et add. interl. vel primis F . veris] immediatis Z 3 de-
 monstratio... consequens² om. (hom.) E conclusio] quod B, om. FG 4 erit om. EH . ali-
 quod] principium add. E 6 non] est add. BIDE 7 Secundo corr. in 3º H, Tertio Z,
 4º E 10 est om. AG 11 tunc om. A scientia om. E 13 hoc om. FHZ 18 et...
 talis om. A 19 nota om. F

¹ Cod. F, in imo f. 8ra, totum subnotando, haec addit: • Item, contra secundam condicionem quae ponitur in descriptione propositionis scibilis: aut intelligitur 'est propositio dubitabilis apud omnem intellectum' aut 'apud aliquem et aliquem non'. Si primum, ergo nulla potest esse scibilis, cum nulla sit dubitabilis apud intellectum (!). Et non sequitur idem quod 'posito quod nullus intellectus esset nisi divinus' etc. — Dicitur quod oportet quod in se sit dubitabilis; unde non dicitur dubitabilis quia iste dubitat vel ille, sicut nec dicitur per se nota quia est nota isti vel illi, ut dicitur a Ioanne.

ponere aliud. Maior patet per Philosophum I *Posteriorum*¹, ubi tradens modum accipiendi principia, dicit quod «principia cognoscimus in quantum terminos cognoscimus». Igitur omnia principia cognoscuntur cognitis terminis; igitur nullum principium est dubitabile. Sed omnis propositio necessaria vel est principium vel conclusio proprie scibilis. Similiter, I *Topicorum*² vult Philosophus quod «demonstratio est ex primis et veris, vel ex his quae per prima et vera fidem sumpserunt». Igitur in omni demonstratione contingit stare ad per se nota, et per consequens omne principium demonstrationis, quod ita est principium quod non est conclusio, est primo et per se notum, et per consequens non dubitabile³.

1 Maior] Minor D per Philosophum] quia Philosophus G 2 tradens] trac-
tans F principia om. Z 7 veris] immediatis add. Z 8 sumpserunt] suscep-
runt G omni om. D 11 est¹ om. G primo] prius F 12 non] est add. BZ

— Contra: tunc stant simul quod sit dubitabilis et tamen quod non potest eam dubitare, quod videtur inconveniens, quia sequitur: est dubitabilis, igitur potest dubitare, et per consequens aliquis potest eam dubitare. Probatio quod prima stant simul: quia quando aliqua sunt diversa realiter, potest unum ponи altero non posito. Sed intellectus et propositio dubitabilis sunt huiusmodi, ergo etc. Et per consequens posito quod nullus intellectus posset esse, adhuc posset esse propositio in scripto, sed illa non est scibilis quia nullus posset eam scire scientia proprie dicta. — Respondeo: hoc non valet.¹ Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 3, t. 21 (72b 18-26).² Aristot., *Topic.*, I, c. 1 (100a 27-29).³ Cod. F habet in imo f. 8rb, totum subnotatum: «Contra: illa propositio non est demonstrabilis, nec per consequens scibilis proprie, cuius notitia prima non accipitur nisi per experientiam, p e r t e, alibi. — Contra: cum scientia habita per experientiam stat ignorantia respectu eiusdem obiectum (?) demonstrationi. Stat enim simul quod sciам per experientiam aliquam conclusionem, ut tu c o n - c e d i s, et tamen quod errem in demonstrando eam ex aliquibus praemissis. Et tamen talis error non stat cum scientia causata per demonstratio- nem respectu eiusdem. Igitur etc.»

[RESPONSIO AD INSTANTIAS]

Ad primum istorum dico quod demonstratio potest accipi largissime et impropriissime, et sic omnis syllogismus ex necessariis potest dici demonstratio. Et ideo si propositio necessaria et per se nota syllogizaretur ex propositionibus necessariis non per se notis, ille syllogismus posset dici demonstratio, quia non esset sophisticus nec dialecticus nec falsigraphus, stricte accipiendo. Et ita potest reduci ad demonstrationem, secundum quod syllogismus sufficienter dividitur in litigiosum, dialecticum et demonstrativum¹. Aliter potest accipi demonstratio large et impropre. Et sic omnis syllogismus ex necessariis et prioribus potest dici demonstratio, sive conclusio sit per se nota sive non. Tertio modo accipitur demonstratio stricte et proprie pro syllogismo faciente scire ex necessariis, ita quod praemissae sint natae causare notitiam conclusionis. Et isto modo loquitur Philosophus² de demonstratione, et loquuntur expositores et doctores.

Per hoc ad argumentum dico quod propositio per se nota est demonstrabilis primo modo et secundo. Et sic forte intellexit ille auctor³. Sed tertio modo non est demonstrabilis, quia propositio per se nota praecise cognoscitur ex notitia terminorum: aliter enim non esset per se nota. Igitur notitia propositionis per se notae non est nata causari ex notitia praemissarum,

2 Ad... istorum] Primo C 3. impropriissime] imperfectissime et add. mg. vel impropriissime F; omnis om. G 7 nec¹] neque F; nec²] vel E 10 demonstratio om. G
11 et prioribus om. E 12 per se nota] necessaria E 13 et proprie om. E 14 praemissae] praecise D 16 et¹] etiam add. F; loquuntur] omnes H 20 praecise om. E
21 enim om. B 22 notae] nota E

¹ Cf. Petrus Hispanus, *Summulae logicales*, tr. 7, n. 1 (ed. Bocherski, p. 65). ² Vide supra, p. 80, notam 2. Cf. etiam Robertus Grossatesta, *In Aristot. Anal. Poster.*, I, c. 2, tt. 7-12 (ed. Bononiae 1519, ff. 3ra-4ra)
³ Scilicet Alhazen, citatus supra, p. 78, lin. 19.

et per consequens non est demonstrabilis nec scibilis scientia proprie dicta.

Si dicitur quod quamvis talis propositio per se nota sufficienter possit sciri ex notitia terminorum, tamen si notitia terminorum non sufficeret adhuc illae praemissae ex quibus infer-⁵ tur causarent notitiam illius propositionis, et per consequens notitia illarum praemissarum est nata causare notitiam illius per se noti, et per consequens est demonstrabile:

Hoc non valeat, quia per istam rationem primum principium posset demonstrari, quia si notitia terminorum non sufficeret, ¹⁰ posset syllogizari ex aliquibus notis quae causarent notitiam principii primi.

Si dicitur quod primum principium si non esset notum nihil aliud esset notum, et ideo non est simile, hoc non valeat, quia etiam de facto aliquando aliquid est actualiter notum, et ¹⁵ tamen primum principium non est actualiter notum, et ita stat ratio.

Ideo dico quod de ratione propositionis scibilis est quod eius notitia possit causari ex notitia principiorum, et ita quod habeat rationem dubitabilis. Unde per rationem praecedentem factam ²⁰ patet quod illo modo quo est scibilis, est dubitabilis. Quia si ideo dicatur scibilis 'quia si non sufficeret notitia terminorum tunc posset causari eius notitia ex praemissis', ita dicetur dubitabilis 'quia si notitia terminorum non sufficeret, posset dubitari de ea', puta: si propositio illa apprehenderetur sine propositionibus ex ²⁵ quibus deberet sciri.

3 talis om. H 4-5 tamen... terminorum mg. F, om. D 5 adhuc illae] aliquae F
6-7 propositionis... illius om. (hom.) C 7 notitiam om. A 8 noti] notae H 13 si²
om. D 14 simile] scibile DH 15 etiam] et A, aliquando H // aliquando om. DH
18 quod¹ om. A // de] ex H 20 praecedentem] scibilis add. E 21 modo] conclusio
add. C // quo est] conclusio G // Quia] et G // ideo non AH 22 scibilis om. AF // quia
om. G 23 praemissis] et add. interl. G 24 si om. H 25 illa om. A 26 debe-
ret] sequi vel add. G // sciri] quod non omne principium est per se notum add. C

Ad aliam probationem¹ dico quod non omnis passio est demonstrabilis de suo subiecto, sed aliqua passio non potest sciri inesse suo subiecto nisi praecise per experientiam, et nullo modo per demonstrationem. Et hoc non tantum est verum de propositione per se nota in qua praedicatur passio de suo subiecto, sed etiam de propositione frequenter non per se nota, sicut de ista ‘calor est calefactivus’, et de similibus.

Ad aliam² dico quod non semper complexum necessarium posterius potest demonstrari per principium primum, etiam si ex ipso posset inferri syllogistice, sed cum hoc requiritur quod notitia principii possit causare notitiam posterioris. Et hoc deficit in proposito.

Ad secundum³ concedo quod intellectus divinus non habet scientiam sic stricte sumptam. Nec ista scientia dicit perfectionem simpliciter sed includit imperfectionem, scilicet quod sit nata produci ab alia notitia complexa.

Ad aliud, contra tertiam conditionem⁴, dico quod illa non superfluit. Ad rationem dico quod non omnis propositione quae non est per se nota est scibilis scientia proprie dicta, quia multa sunt principia prima indemonstrabilia et immediata, et tamen non sunt propositiones per se notae.

Unde sciendum quod aliqua conclusio est demonstrabilis per principia per se nota, ita quod ultimata resolutio stat ad principia per se nota, aliqua autem stat ad principia non per se nota sed ad principia nota tantum per experientiam. Sicut multae sunt

¹ probationem] propositionem D, rationem F est om. AH 2 sed] quia Borgh.
³ praecise om. F 5 in qua] si (mg.) G 7 et] sic add. D 10 notitia] consimilibus F
⁸ aliam] aliud B 9 principium om. A 11 principii prioris add. E 13 secundum] posteriorum H 13 secundum] quartum E, tertium Z
¹⁴ scientiam] demonstrationem A scientia om. H 17 dico om. H 18 illa om. G
²⁰ indemonstrabilia] in demonstratione F 24 ad] aliqua add. B

¹ Supra, p. 78, lin. 21-23.

² Supra, pp. 78, lin. 23 - 79, lin. 6.

³ Supra, p. 79, lin. 7-14.

⁴ Supra, pp. 79, lin. 15 - 80, lin. 12.

passiones quae non possunt esse notae de suis subiectis nisi per experientiam tantum: sicut quod calor est calefactivus, quod gravitas inclinat deorsum. Et tamen ista non sunt per se nota sed dubitabilia; et ideo multa sunt principia prima in nulla priora resolubilia, hoc est, quod ex nullis prioribus possunt inferri et ⁵ sciri, et tamen non sunt per se nota.

Ista est intentio beati Augustini I *Retractationum*, cap. 8¹, ubi declarat quomodo anima aliquas artes attulit secum et aliquas non. Quia illas artes dicitur attulisse secum de quibus ordinatae interrogata recte respondet sine experientia. Et hoc contingit ¹⁰ quando ultimata resolutio stat ad principia per se nota. Tunc enim non oportet nisi quod ordinatae proponantur conclusiones immediate sequentes ex propositionibus per se notis, et postea aliae immediate sequentes ex illis, et sic semper procedendo usque ad ultimas. Alias autem artes non attulit secum, quae scilicet non ¹⁵ resolvuntur ad principia per se nota sed tantum ad principia nota per experientiam. Si enim resolutio staret ad principia per se nota, doctor habens illam scientiam posset proponere discipulo principia per se nota ad quae – certum est – discipulus recte responderet. Secundo posset proponere conclusiones immediate sequentes ad ²⁰ quas discipulus recte responderet, quia videret eas sequi ex propositionibus sibi notis. Tertio posset proponere propositiones immediate sequentes ad quas etiam recte responderet propter eandem rationem. Et sic etiam procedendo usque ad ultimas.

Sed manifestum est quod hoc non contingit in omnibus scienc*iis*, quia multae sunt quae non possunt adquiri sine experientia,²⁵

2 quod² om. AG 5 hoc] id EH [quod] quae CE, om. H 6 sciri, et om. A :
non om. H 7 est om. A 8 declarat] demonstrat E 10 recte om. B 14 proce-
dendo] processus G 18-19 doctor... nota om. (hom.) F 19 est] quod add. interl. E
20-21 Secundo... responderet om. (hom.) BE 21 videret] videt ABC 22 sibi] per
se B, per se add. FZ : Tertio corr. in secundo B, secundo E . propositiones] conclusiones E
24 sic om. H : etiam] in add. G

¹. August., *Retract.*, I, c. 8, n. 2 (PL 32, 594; CSEL 36, 35).

quamvis opinio et credulitas de illis scibiliibus possit adquiri per doctrinam praeccise. Igitur illae scientiae non habent principia per se nota, aliae autem habent. Unde *Augustinus* postquam explanavit quomodo anima attulit artes secum, subiungit¹: « Nec
5 sane omnes artes eo modo secum attulit aut secum habet: nam de artibus quae ad sensus corporis pertinent, sicut multae medicinae,
sicut astrologiae omnia, nisi quod hic didicit, non potest dicere.
Ea vero quae scientia et intelligentia capit, propter id quod dixi,
cum vel a se ipsa vel ab alia fuerit bene interrogata et recordata,
10 respondet ». Eandem sententiam ponit libro *De Trinitate*².

Haec est etiam intentio *Aristotelis* in diversis locis. Unde I *Metaphysicae*³ et II *Posteriorum*⁴ docens quomodo adquiritur notitia principiorum, dicit quod « ex sensu fit memoria, ex memoria autem fit experimentum, et ex experimento accipitur universale, quod est principium artis et scientiae ». Et tamen manifestum est quod prima propositio frequenter accepta per experientiam est illa in qua praedicatur passio de suo subiecto et quae est dubitabilis, sicut declarat *Philosophus* I *Metaphysicae*⁵. Unde dicit: « Experientia quidem artem fecit, sed inexperientia casum.
20 Fit autem ars cum ex multis experimentalibus conceptionibus una fit, velut de similibus, acceptio. Acceptio quidem enim

1 quaenvis] quam A et] vel EZ, om. H 5 aut] ac Aug. 6 sensus] sensum B
sicut] sunt G multae] multa Aug., scilicet add. E 7 omnia om. BCHZ 8 scientia
et] sola Aug. 9 vel¹ om. DF alia] alio Z (Aug.) bene om. E 10 respondet] Hanc
add. B 11 in om. G diversis] multis E 12 II] primo AH 14 autem fit om. H
et om. F ex om. AEFH experimento] autem add. F 16 frequenter] similiter conse-
quenter E 17 subiecto] obiecto B 18 declarat] demonstrat E, Philosophus om. B
21 fit] sit ABCFH acceptio] conceptionibus H, om. A enim] non G

1 August., *Retract.*, I, c. 8, n. 2 (PL 32, 594; CSEL 36, 35), sed Augustinus habet: « multa medicinae », « quae sola intelligentia capit », « ab alio ».

2 August., *De Trinit.*, XII, c. 15, n. 24 (PL 42, 1011s.). 3 Aristot.,

Metaph., I, c. 1, t. 10 (980a 27 – 981a 16). 4 Aristot., *Anal. Poster.*, II,
c. 19, t. 104 (100a 4-9). 5 Aristot., *Metaph.*, I, c. 1, t. 10 (981a 3-12).

habere quod Calliae et Sorti hac aegritudine laborantibus hoc contulit, et ita multis singularium, experimenti est; quod autem omnibus huiusmodi secundum unam speciem determinatis hac aegritudine laborantibus contulit, ut phlegmaticis aut cholericis aut aestu febricitantibus, artis est ». Ex ista auctoritate habetur quod talis experientia est de dubitabilibus. Et ita prima principia in arte et scientia adquisita per experientiam sunt dubitabilia, et per consequens non sunt per se nota.

Hoc etiam patet per Philosophum I *Ethicorum*, cap. 10¹, dicentem quod « principiorum haec quidem inductione contemplata sunt, haec vero sensu, haec autem consuetudine quadam, et alia autem alter ». Et *Commentator* ibidem².

Ad primam probationem illius maioris de I *Posteriorum*³ potest dici duplamente: uno modo, quod loquitur de principiis per se notis, quia illa cognoscuntur cognitis terminis; non autem loquitur de principiis aliis quae possunt sciri tantum per experientiam et nullo modo per doctrinam. Alter potest intelligi illud dictum universaliter de omnibus principiis: quod cognoscuntur cognitis terminis, excludendo alias propositiones necessarias, priores eis, ex quibus syllogistice possunt inferri et per eas sciri. Non tamen sufficit quaecumque notitia terminorum, sicut est de notitia propositionis per se notae, quia ad illam sufficit quaecumque notitia terminorum sive abstractiva sive intuitiva, sed requiritur notitia intuitiva saltem alicuius termini § vel alicuius importati per

1-4 hoc... laborantibus om. (*hom.*) E 1 hoc om. C 2 ita] etiam G 4 ut]
aut E 5 est om. F 6 est om. H ita] per add. B 11 autem om. G 12 Et...
ibidem om. E ibidem] etc. add. D, quare add. H Post ibidem spatum 2 lin. vacat in AB, et
in mg. notat Nihil deest A² 13 primam om. H 14 potest dici] dicitur C quod]
quia EG 17 et... doctrinam om. F 18 quod] quae D 21-22 sicut... notae om. E
24-1 (p. 87) vel... terminum om. A : per terminum om. G

¹ Aristot., *Ethica Nicom.*, I, c. 7 (1098b 3-4). ² Scilicet Eustratius,
In Aristot. Ethicam, I (éd. P. F. Mercken, p. 112, lin. 98-19). ³ Supra,
p. 80, lin. 1-6.

terminum, §| et forte requiruntur frequenter multae notitiae intuitivae. Sicut ponatur quod hoc sit primum principium ‘omnis herba talis speciei confert febricitanti’: ista per nullas propositiones notiores potest syllogizari, sed eius notitia accipitur ex notitia 5 intuitiva forte multorum. Quia enim iste vidit quod post comedionem talis herbae sequebatur sanitas in febricitante, et amovit omnes alias causas sanitatis illius, scivit evidenter quod ista herba fuit causa sanitatis; et tunc habet experimentum de singulari. Est autem sibi notum quod omnia individua eiusdem rationis habent 10 effectus eiusdem rationis in passo aequaliter dispositi¹, et ideo evidenter accipit tamquam principium quod omnis talis herba confert febricitanti.

Ad auctoritatem de I *Topicorum*² dico quod dicit quod «demonstratio est ex primis et veris vel ex his quae per prima et vera 15 fidem sumpserunt». Et hoc concedo. Sed non dicit quod ‘est ex per se notis vel ex his quae [per] per se nota fidem sumpserunt’. Nec sunt idem, sicut dictum est³, ‘principia prima’ et ‘principia per se nota’.

[ART. II: QUID EST SCIENTIA?]

20 Circa secundum: quid est scientia? Dico quod scientia, secundum quod distinguitur contra alios habitus intellectuales de quibus loquitur Philosophus VI *Ethicorum*⁴, est notitia evidens

1 frequenter] interdum F 2 Sicut] si add. D hoc om. C 3 confert] sanitatem add. EF 7 omnes] Deus C 10 effectus] effectum H 12 febricitanti] sanitatem add. E 13 de I Topicorum om. F dico om. G 14 primis] puris E 15-16 ex... ex] per se notum E 16 quae] ex add. G nota] notis G 17 est] per add. B et] per add. B principia om. E 20 scientia¹] proprie dicta add. mg. G scientia² om. G
22 est om. A

1 Iuxta Aristot., *Topic.*, VII, c. 1 (152a 2-4); cf. supra, pp. 22, lin. 23 - 23, lin. 2. 2 Supra, p. 80, lin. 6-8. 3 Supra, p. 83, lin. 18 - 84, lin. 6. 4 Aristot., *Ethica Nicom.*, VI, c. 3 (1139b 16-17).

- veri necessarii, nata causari per praemissas applicatas ad ipsum per discursum syllogisticum¹.

Per primam condicionem excluditur et opinio et suspicio et fides et huiusmodi, quia nulla illarum est evidens. Per secundam excluditur evidens notitia contingentium quae non est scientia⁵ proprie dicta, quia non est veri necessarii. Per tertiam condicionem excluditur notitia evidens primorum principiorum, quia illa non potest haberi per discursum syllogisticum. Dico autem 'nata causari', quia non est necessarium quod de facto causetur per tales praemissas, quia potest per experientiam causari. Potest enim aliquis sine syllogismo evidenter scire quod 'luna est eclipsabilis'¹⁰ per solam experientiam, sine omni syllogismo, ponendo quod ista sit conclusio demonstrabilis².

Quod autem ista sit scientia proprie dicta, potest probari, quia ista scientia est habitus veridicus. Sed secundum Philo-

1 applicatas] oppositas G ipsum] ipsam D 7 notitia om. G evidens om. F
 8 autem] igitur G 9 tales] multas F 10 per experientiam] experientia C 12 omni
 om. F. ponendo] ponatur A, posito E 12-13 ponendo... demonstrabilis om. F 13 ista]
 scientia add. A 14 ista] scientia add. F 15 quia] quod G

¹ Iuxta Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 2, t. 9 (71b 20-22); cf. supra, p. 76, lin. 13-16. ² Cod. F in imo f. 8vb totum subnotando addit: «Item, contra hoc quod dicitur ibi: quia sufficit notitia intuitiva experimentalis ad habendam scientiam, ergo non requiritur quod causetur per discursum necessario; et per consequens Deus posset habere scientiam proprie dictam, cuius oppositum dictum est capitulo praecedenti (*supra*, p. 83, lin. 13-16). — Item, contra hoc quod dicitur in fine marginis (*vide supra*, p. 80, *notam 3*): quia sequitur quod de eadem conclusione non possint esse duae scientiae simul. Scilicet in hoc est falsum. Consequentia patet, quia tunc conclusio quantumlibet sciretur primo per unum medium et post per aliud augeretur scientia praecedens et non nova generaretur. Falsitas consequentis patet, quia haec conclusio 'terra est rotunda' probatur a naturali et a geometria, quae sunt distinctae scientiae, ut patet. Et probatur, quia cum scientia naturali de illa conclusione stat ignorantia geometriae respectu eiusdem conclusionis ».

s o p h u m VI *Ethicorum*¹, non sunt nisi quinque habitus veridici, scilicet intellectus, sapientia, scientia, ars et prudentia. Et certum est quod non est intellectus nec sapientia nec ars nec prudentia, igitur relinquitur quod sit scientia.

5

[INSTANTIAE CONTRA ULTIMAM CONDICIONEM]

Contra tamen istam ultimam condicionem potest instari:

P r i m o , quia non est similis modus adquirendi notitiam principiorum et conclusionum, sed notitia aliquorum principiorum, sicut dictum est², accipitur per experientiam, sine demonstratione. Igitur notitia conclusionum, quae est scientia proprie dicta, non potest accipi per experientiam sine demonstratione.

S e c u n d o : aut ista notitia est eiusdem speciei cum notitia adquisita per demonstrationem eiusdem conclusionis, aut alterius. Non primo modo, quia plus differunt scientia adquisita per demonstrationem et scientia adquisita per experientiam quam scientia quia et scientia propter quid. Sed scientia quia et propter quid differunt specie, I *Posteriorum*³, igitur etc. — Potest confirmari: quia distinctae causae causant distinctos effectus; sed scientiae quarum una habetur per experientiam et alia per demonstrationem causantur per distinctas causas specie; igitur distinguuntur specie. Maior patet, quia ad multiplicationem prioris sequitur multiplicatio posterioris, quamvis non e converso. — Nec potest

2 et¹ om. EH 2-3 et¹... ars om. (hom.) A 2 Et²] sed F 4 relinquitur...
 sit om. H 7 quia] quod D 9-10 sine demonstratione] sive demonstrationem H
 10 scientia] sola A 11 sine demonstratione om. B 12 aut] autem BEF, quia G : no-
 titia] habita per experientiam add. mg. G, evidens add. Z 16 et²] scientia add. DH
 17-18 Potest confirmari] potest affirmari G, confirmatur H 19 habetur] adquiritur EF
 21 multiplicationem] multitudinem C

¹ Aristot., *Ethica Nicom.*, VI, c. 3 (1139b 16-17). ² Supra,
 pp. 83, lin. 22 - 87, lin. 18. ³ Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 13, tt. 95-96
 (78a 22-30).

dari secundum, quia in eodem intellectu respectu eiusdem complexi non possunt esse duae notitiae abstractivae distinctae specie.

[SOLUTIO INSTANTIARUM]

Ad primum istorum dicendum quod potest esse consimilis modus adquirendi notitiam aliquorum principiorum et aliquarum conclusionum. Sed praeter istum modum communem est unus proprius notitiae conclusionum, scilicet per demonstrationem, quae nullo modo potest competere notitiae principiorum primorum quorumcumque.

Ad secundum potest dici quod notitia conclusionis acquisita per experientiam et notitia eiusdem adquisita per demonstrationem sunt eiusdem speciei, quia non est inconveniens distinctas causas specie habere eosdem effectus specie. Sicut sol et ignis producunt eundem calorem specie, et utraque sine altera est causa sufficiens respectu caloris. Ita est in proposito, quod notitia intuitiva aliquorum terminorum vel significatorum per terminos, virtute cuius accipitur notitia evidens alicuius veritatis contingentis de aliquo singulari intuitive cognito, est causa saltem mediata et partialis respectu notitiae alicuius conclusionis demonstrabilis. Sicut si virtute notitiae intuitivae accipiatur notitia evidens istius veritatis contingentis 'ista herba sanat talem infirmitatem', illa est causa mediata partialis notitiae istius conclusionis demonstrabilis

1 respectu *om.* G complexi] obiecti EF 2 non *om.* AB abstractivae *om.* EF
specie *om.* E, ergo (= sicut F) nec respectu eiusdem (obiecti *om.* E) incomplexi possunt esse
duae notitiae abstractivae distinctae specie add. E, add. *mg.* F 4 dicendum] dico BCDF
consimilis A 5 modus *om.* D aliquorum] primorum add. H et interl. BC,
om. A 6 unus] modus add. H 8 quae] qui FZ 8-9 primorum *om.* AB 9 quo-
rumcumque *om.* B 10 potest dici *om.* E 13 specie² *om.* H 14 utraque] istarum
add. F 15 quod] quia G 16 vel... terminos *om.* AF 17 accipitur] adquiritur F
17-18 alicuius veritatis contingentis] illius veritatis contingentis et add. *mg.* vel alicuius veri-
tatis contingentis H 20 Sicut] sed G accipiatur] adquiritur F 21 contingentis *om.* A
ista] haec H sanat] sanativa et add. *mg.* illius infirmitatis G illa] talis F

'omnis talis herba sanat'. Est autem ista notitia intuitiva causa partialis tantum, quia ista notitia non sufficit nisi evidenter sciatur quod omnia individua eiusdem rationis sunt nata habere effectus eiusdem rationis in passo eiusdem rationis et aequaliter dispositi¹.

5 Et praeter istam causam notitia praemissarum potest esse causa sufficiens ad causandum notitiam eiusdem speciei respectu eiusdem conclusionis. Et si primo sciatur conclusio per experientiam et post eadem conclusio sciatur per demonstrationem non causabitur nova scientia distincta specie, sed fiet unum ex gradu 10 praecedente et sequente; sicut si primo in ligno producatur calor per solem et post intendatur per ignem.

Si dicatur quod secundum Aristotelem I Posteriorum² necessarium non potest sciri per veritatem contingentem quamvis possit inferri ex ea, igitur ad acquisitionem scientiae 15 proprie dictae nihil facit notitia veritatis contingentis:

Dico quod intentio Aristotelis est quod necessarium non potest demonstrari per contingens tamquam per aliquam prae- missam in demonstratione. Per notitiam tamen evidenter alicuius contingentis et notitiam unius veritatis necessariae, non ordinatas 20 in modo et figura, potest accipi notitia evidens conclusionis de monstrabilis per modum declaratum. Quia scilicet scietur evidenter conclusio necessaria per unam contingentem evidenter notam, ex qua contingente sequitur formaliter conclusio illa demonstrabilis. Sicut sequitur formaliter: hacc herba sanat, igitur omnis herba 25 eiusdem speciei sanat. Et tenet ista consequentia non per aliquod medium intrinsecum quo adiuncto esset syllogismus, sed tenet per

1-2 Est... tantum *om.* AF 3 individua *om.* E, totius *add.* F 3-4 sunt... rationis¹
mg. CF, *om.* (*hom.*) E 9 scientia] notitia FH 10 primo *om.* F 15 contingentis]
 sed necessariae *add.* *mg.* E² 16 necessarium *om.* H 18 in demonstratione *om.* F
 21 Quia] quasi D 25 tenet ista] patet F ista *mg.* G 26 medium *om.* G adiuncto]
 quia tunc *add.* D .. tenet] patet F

1 Cf. supra, p. 87, lin. 8-10.
 tt. 44-53 (74b 5 - 75a 37).

2 Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 6,

medium extrinsecum, scilicet per illud: omnia agentia eiusdem speciei specialissimae sunt effectiva effectuum ciusdem rationis.

Et si dicatur: isto dato sufficeret unum experimentum ad habendum principium artis et scientiae, quia sufficeret scire de uno singulari quod est productivum talis effectus, si illa propositio ⁵ sit universaliter vera:

Similiter, hoc dato nunquam per experientiam posset accipi principium artis et scientiae nisi de specie specialissima et non de genere. Quia illa propositio ‘omnia quae sunt eiusdem generis, sunt productiva effectuum eiusdem rationis vel eiusdem generis’ ¹ est simpliciter falsa, quia aliquae substantiae producere possunt substantias et aliquae accidentia tantum:

Similiter, ista consequentia non valet ‘ista herba est sanativa, igitur omnis herba talis speciei est sanativa’, quia potest stare oppositum: quod aliqua talis herba non sit sanativa sed magis ¹⁵ infirmativa, quia poterit habere contrarium illius quod est sanativum, et quod est in hac herba:

Ad primum istorum dico quod aliquando sufficit unum experimentum ad habendum principium artis et scientiae, et aliquando requiruntur multa experimenta. Si enim in principio ²⁰ primo artis et scientiae subiciatur species specialissima, sufficit unum experimentum. Sicut ad sciendum istam propositionem ‘omnis calor est calefactorius’, quae est principium primum, sufficit evidenter cognoscere quod iste calor calefacit vel calefecit, et hoc propter causam iam dictam ¹. Si autem subiciatur aliquid commune ²⁵

1 illud] quod add. F. 3 dicatur] quod add. F. dato] quod add. D. 4 scire]
 scientia et add. interl. experimentum F. 9 quae sunt om. B. generis] rationis B. 10 vel]
 effectuum add. E. eiusdem? om. DZ. 11 quia] et B. producere possunt] producunt F.
 14 talis] eiusdem H. quia... stare] et... argui F. 16 infirmativa] insanativa G. habere]
 causare (mg.) G. illius] ius G. 16-17 sanativum] sanativa D. 17 quod om. A.
 18 istorum] argumentum B. 20 enim] igitur F. 21 primo om. B. 23-24 sufficit...
 cognoscere] sufficienter cognoscitur evidenter per hoc F. 24 vel] ille add. interl. G. vel
 calefecit om. BCEF. 25 iam] illam A.

¹ Hic supra, lin. 1-2.

ad plures species, tunc requiruntur plura experimenta, quia requiritur experimentum de aliquo singulari cuiuscumque speciei. Sicut ad sciendum evidenter quod omnis actus est generativus habitus, requiritur experimentum quod actus principii est generativus habitus,⁵ quod actus conclusionis est generativus habitus, et sic de aliis speciebus.

Et hoc est verum quando tale principium accipitur per experientiam praecise, quia si acciperetur per rationem, non oporteret. Et tunc talis deductio non tenebit per istam propositionem quod¹⁰ ‘causae eiusdem generis sunt effectivae effectuum eiusdem generis vel eiusdem rationis’, vel per aliquod medium consimile, puta per tale medium ‘quidquid competit alicui alicuius generis, competere potest alteri eiusdem generis’, vel consimile; sed tenebit per illud medium ‘quando aliquid competit cuilibet contento sub¹⁵ aliquo genere, competit universaliter illi generi’. Et ita tale principium de genere vel de aliquo communi ad plura alterius et alterius rationis accipietur per experientiam et aliquo modo per inductionem, scilicet inferendo unam universalem de genere ex omnibus universalibus, de omnibus speciebus contentis sub genere.²⁰ Sicut si arguerem sic: omnis homo est augmentabilis, omnis asinus est augmentabilis, omnis leo, et sic de singulis, igitur omne animal est augmentabile. |§ Et propter hoc dicit Philosophus¹ quod aliquando principia prima accipiuntur per inductionem. §|

2 experimentum] unum E, tam add. interl. G 3 habitus] experitur add. F, quam add. mg. G 7 hoc est verum] haec est vera A quando] quia G 7-8 per experientiam om. C 9 talis] ens F 10 causae] omnia H effectivae] effectiva H, om. A
11 consimile] simile E 12 competit] convenit B alicuius om. A 12-13 competere potest] competit et add. mg. vel competere potest E 13 alteri] alicui FGH 14 medium] puta per tale medium add. E contento] speciei contentae Z 15 genere] termino G
16 communi] quod F 16-17 et alterius om. FG 17 rationis] se extendit add. F
18 scilicet] in F inferendo] in praedicando A unam] talem add. F 19 de... speciebus]
speciebus speciebus (!) A 20 augmentabilis] angelus G, vel add. D 21 augmentabilis]
angelus G omnis leo om. F singulis] aliis D 22-23 Et... inductionem om. A
23 prima om. C

¹ Aristot., *Ethica Nicom.*, I, c. 7 (1098b 3-4).

Tunc ad argumentum dico quod sufficit scire de uno singulari ad habendum talem propositionem evidenter notam de specie specialissima, non tamen de aliquo communi ad plura diversarum rationum.

Per idem patet a d s e c u n d u m, quia ‘propositio de communi ad plura diversarum rationum’ non accipietur per istam propositionem ‘omnes causae eiusdem generis habent effectus eiusdem generis vel eiusdem rationis’, nec per aliquam consimilem, sed per modum iam expositum¹.

Ad tertium dico quod ista non est prima propositio accepta per experientiam ‘omnis talis herba est sanativa talis infirmitatis’ nisi ipsa substantia esset ratio producendi talem sanitatem. Si enim aliqua qualitas existens in herba sit principium sanandi, tunc illa propositio in qua praedicatur sanativum de communi ad illam qualitatem erit principium primum, et ista ‘omnis talis herba est sanativa’ erit conclusio demonstrabilis. Sicut hoc est primum principium ‘omnis calor est calefactivus’, et ista est conclusio ‘omnis ignis est calefactivus’, et etiam illud ‘omne calidum est calefactivum’.

Verumtamen haec est consequentia bona ‘haec herba est sanativa, igitur omnis talis herba est sanativa’, quamvis consequens hic illatum esset conclusio et non principium, quia talis consequentia tenet per illud medium necessarium et evidenter notum: quidquid absolutum vel proprietas consequens absolutum competit alicui individuo, cuilibet individuo eiusdem rationis potest aliquid con-

1 Tunc] ideo B 3 communi] quod F 4 rationum] se extendit add. F
 5 idem] hoc B 5-6 quia.. per] quod quando aliquid se extendit ad plura diversarum specierum, de eo non intelligit auctor F 5-6 de communi] dicitur communis D, de omni Z
 6 rationum] specierum G 7 omnes om. F 8 aliquam] aliam DG 10 tertium] 2^o H
 11 sanativa talis] sanitatis vel D 11-12 infirmitatis] nec illa herba est sanativa talis infirmitatis add. DZ 13 aliqua om. FG 14 praedicatur] probatur AH de communi om. F
 15 ista] ita BFH 17 principium om. A 21 igitur... sanativa om. (hom.) F 25 cuilibet individuo mg. E², om. F

¹ Supra, p. 93, lin. 7-23.

simile competere. Et ideo ex hoc ipso quod haec herba habet talem qualitatem quae est principium sanandi talem infirmitatem, quae-libet talis herba poterit hoc habere. Et quando dicitur quod aliqua talis herba non est sanativa sed magis inductiva infirmitatis, dico quod stant simul quod sit inductiva talis infirmitatis et tamen sana-tiva talis infirmitatis. Et hoc quia non est inconveniens quod ali-iquid sit in potentia ad utrumque contrariorum quae sunt principia contrariorum.

Istud de ista ultima consequentia est verum secundum theolo-giam¹ et veritatem, quamvis Philosophus et errantes hoc negarent.

Per hoc patet ad primam confirmationem², quod non semper distinctae causae specie habent distinctos effectus specie; nec semper ad multiplicationem prioris sequitur multipli-catio posterioris, quia, secundum omnes, multae causae essentialies concurrunt ad eundem effectum producendum.

Ad aliam probationem³ dico quod scientia quia et propter quid duplicitate accipi possunt. Uno modo pro demonstratione quia et propter quid, alio modo pro notitia causata a praemissis istarum demonstrationum. Si primo modo, sic dico quod distin-guuntur specie respectu eiusdem conclusionis, sicut illae demon-strationes respectu eiusdem conclusionis distinguuntur specie, quia aliae praemissae sunt in una demonstratione et in alia. Et isto modo loquitur Philosophus I Posteriorum⁴. Secundo modo, dico quod non distinguuntur specie, quantumcumque notitiae pra-

¹ haec om. G ⁷ contrariorum] aliquorum F ⁹ Istud] sicut BF de... consequen-tia] ultimum (*in ras.*) G ista om. DH ultima om. F ⁹⁻¹⁰ theologiam et veritatem] theologicam veritatem CF ^{10 et1]} secundum add. B Philosophus] philosophi B errantes] Commentator F ¹³ specie om. A ¹⁴ specie om. A ¹⁵ multae om. G essentialies] essentialiter F ¹⁷ aliam] secundam F ¹⁸ possunt om. E ²³ alia] aliae add. D

¹ Cf. *Sent.*, I, d. 2, q. 1 D. ² Supra, p. 89, lin. 17-22.

³ Supra, pp. 89, lin. 22 - 90, lin. 2. ⁴ Vide supra, p. 89, lin. 16-17.

missarum quae sunt causae efficientes notitiae conclusionis distinguuntur specie.

Si dicatur quod, secundum dicta in priori quaestione¹, illa quae non possunt habere eundem effectum specie, distinguuntur specie. Sed scientia quia quantumcumque intendatur, etiam in ⁵ infinitum, nunquam faciet scire propter quid; igitur scientia propter quid et quia distinguuntur specie. Et eodem modo potest argui de scientia adquisita per demonstrationem et experientiam:

Respondeo quod scientia quia nunquam facit scire propter quid, quia ad hoc requiritur una alia causa, scilicet notitia praemissarum demonstrationis propter quid; et ideo sequitur quod distinguuntur specie a notitia praemissarum illius demonstrationis. ¹⁰

¶ Praedicta opinio de unitate scientiae adquisitae per experientiam et demonstrationem maxime probabilitatem habet si scientia conclusionis distinguatur realiter et totaliter a notitia principiorum. ¹⁵ Si autem non distingueretur realiter et totaliter a notitia principiorum, non haberet probabilitatem. ¶|

[ART. III: OPINIONES DIVERSAE
OPINIO PRIMA]

Circa tertium articulum sciendum quod circa istam quaestionem sunt diversae opiniones. Una est quod quantumcumque de talibus veritatibus necessariis theologicis posset esse notitia certa et evidens, tamen illa non erit scientia proprie dicta². ²⁰

3 quaestione] quod G 5 etiam om. C 6-7 scientia... quia om. F 7 modo om. B 11 demonstrationis om. G quid] demonstrando add. C 12 specie om. A 13-17 Praedicta... probabilitatem trp. p. medium (p. 97, lin. 20) B, *habet tum in columna tum in imo f. C, om. A* 16 distingueretur] distinguerentur BE, distinguatur D et totaliter om. B 20 istam om. H 21 est] scientia add. A

¹ Supra, pp. 60, lin. 25 - 61, lin. 17. ² Varias opiniones de natura theologiae recenset E. Krebs, *Theologie und Wissenschaft nach der Lehre der Hochscholastik* (Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters, XI, 3-4, Münster in W., 1912).

Hoc probatur: quia omnis scientia proprie dicta adquiritur per causam illius quod concluditur de subiecto; sed nihil praedicabile de Deo habet causam; igitur etc. Maior patet per Philosophum, I *Posteriorum*¹, qui dicit quod «scire arbitramur unumquodque cum causam arbitramur cognoscere per quam res est» etc.

Si dicatur quod Philosophus accipit ibi causam non pro causa incompleta, sed pro causa complexa, contra: Philosophus dicit ibi expresse ‘cum arbitramur causam cognoscere per quam res est’, non ‘per quam complexum est’. Similiter, II *Posteriorum*² dicit: «Scire opinamur cum sciamus causam»; et immediate exemplificat de quattuor causis, quae sunt causae rerum, non complexorum. Idem videtur sentire I *Physicorum*, in prima propositione libri³.

Hoc etiam probatur: tum quia omne subiectum scientiae est causatum et compositum, quia habet conceptum quidditativum et denominativum; tum quia omne subiectum scientiae habet passionem differentem realiter a subiecto; tum quia omne subiectum habet passionem demonstrabilem de eo per definitionem subiecti tamquam per medium. § Ista non competit Deo. § Dicit tamen ista opinio quod aliquid potest concludi de Deo a priori, non tamen erit scientia proprie dicta, quia non est per causam realem.

3-4 Philosophum om. A 4 qui... quod om. H 5 cum... cognoscere] etc. H
6 etc. om. E 8 sed... complexa om. (hom.) EFG causa² om. H 9 expresse] quod add. DZ
cum] non C 10 est¹] res add. B complexum est] complexionem G 11 II] I A
dicit om. E cum sciamus om. G 13 complexorum] complexarum G sentire] Philosophus
add. E, in add. G 14 in] et H propositione] primi add. H 15-17 est... scientiae
om. (hom.) BC 16 quia] et D habet] compositum add. Z 17 scientiae om. EH
18-19 differentem... passionem om. (hom.) EH 18 subiectum] scientiae add. D 20 Ista...
Deo om. ACF, trp. p. subiecto (lin. 18) B competit] competit BH

¹ Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 2, t. 7 (71b 9-12). ² Aristot.,
Anal. Poster., II, c. 11, t. 48 (94a 20-24). ³ Aristot., *Physica*, I, c. 1,
t. 1 (184a 10-16).

[CONTRA PRIMAM OPINIONEM]

Contra istam opinionem: videtur quod primum et secundum repugnant inter se. Quia quando aliqua conclusio scitur a priori, respectu illius conclusionis est aliquis habitus veridicus: et non intellectus, quia ille est praecise respectu principiorum quae sunt vel per se nota vel praecise cognoscibilia per experientiam; nec sapientia, quia illa est tam principiorum quam conclusionum, VI *Ethicorum*¹: nec ars, nec prudentia, quia illae sunt respectu agibilium et factibilium tantum: igitur scientia.

S i d i c a t u r quod talis notitia est sapientia, sicut metaphysica quae est de ente, quia non est per causam, est sapientia, contra: talis propositio conclusa per aliquid prius, non tamen per causam realem priorem, potest reperiri de istis inferioribus. Et per consequens, secundum istum², habitus talis conclusionis non erit sapientia, quia non est de causis universalibus et primis; nec est intellectus, certum est, nec ars, nec prudentia; igitur scientia proprie dicta, et tamen non erit per causam realem. Assumptum patet, per eos³, quia sicut per infinitatem Dei potest ostendi indivisibilitas Dei, ita per intellectualitatem animae intellectivae potest ostendi incorruptibilitas animae intellectivae, vel simplicitas, vel aliquid huiusmodi.

[OPINIO SCOTI]

Ideo est alia opinio Doctoris Subtilis⁴ quod de talibus veritatibus potest esse scientia proprie dicta, propter quid et

2 primum] dictum add. F	7 quam] tam E	10-11 Si... sapientia om. D
12 prius om. G	13 priorem] tunc add. F, non add. H	18 sicut om. B, patet add. C
19 ita] vel B	23 alia om. F: Doctoris Subtilis] Scoti B, om. Z	24 veritatibus om. H

¹ Aristot., *Ethica Nicom.*, VI, cc. 3-8 (1139b 14 - 1141b 33). ² Scilicet secundum auctorem primae opinionis. ³ Scilicet per tenentes primam opinionem. ⁴ Doctrinam Scoti de hac re vides apud Ae. Magrini, *Ioannis Duns Scoti doctrina de scientifica theologiae natura* (*Studia Antoniana*, n. 5, Romae 1952).

a priori. Et ista opinio primo declarat quod perfectiones essentiales sunt demonstrabiles de essentia propter quid et a priori; secundo ostendit hoc idem de notionibus; tertio de respectivis ad extra.

Primum declarant¹: quia « ordo est inter rationes sub quibus 5 Deus est conceptibilis, ita quod ratio essentiae est omnino prima, et aliae rationes sequentes sunt priores aut posteriores secundum quod huic rationi sunt propinquiores aut ab ipsa remotiores ». Hoc patet, quia « quaecumque ordinem realem haberent aliqua si essent distincta realiter, consimilem ordinem habent secundum rationem 10 ubi sunt distincta secundum rationem. Nunc autem si essentialia essent distincta realiter inter se, haberent ordinem in consequendo ipsam essentiam; ergo si sint distincta secundum rationem, habent talem ordinem secundum rationem ».

« Minor patet, quia si perfectiones essentiales realiter distin- 15 guerentur, puta. natura immaterialis perfecta, intellectus perfectus, et illud per quod intellectus haber obiectum sibi proportionatum sibi praesens, et ipse actus intelligendi, et ultra etiam esset alias actus circa obiecta secundaria virtualiter contenta in obiecto primario, esset inter illa talis ordo realis quod essentia immaterialis 20 perfecta esset prior realiter² illa ratione repraesentante obiectum, et ratio ista repraesentans esset prior actu intelligendi obiectum, et actus intelligendi obiectum primarium esset prior realiter actu intelligendi obiectum secundarium. Et ista propositio esset propter

1 Et] 2° add. D ista opinio] istam opinionem FH declarat] per hoc add. F perfectiones] rationes F 3 respectivis] respectibus BF 5 ita quod] et F omnino] ratio F 6 aut] et (mg.) G 7 ab ipsa om. H 8 quaecumque] quaecumque A, quandcumque C 8-9 realem... ordinem om. (hom.) A 9 realiter] totaliter F 11 ordinem om. C 14 essentiales] attributales B 15 immaterialis corr. in intellectualis G, intellectualis Z 16-17 proportionatum sibi] proportionaliter F 17 actus]intelligendi add. F 19 immaterialis] intellectualis Z 21- 23 et²... obiectum om. (hom.) C 22 esset om. A

1 Scotus, *Reportatio Paris.*, Prol. q. 1, n. 43 (ed. Wadding, XI-1, p. 12), paucis hic atque illic omissis vel mutatis; cf. etiam *Quodl.*, q. 1, n. 16 (ed. Wadding, XII, 20-21). 2 Textus Scotti habet sic: « esset prior realiter intellectu perfecto; intellectus perfectus prior realiter illa ratione... ».

quid 'habens naturam immaterialem perfectam habet intellectualitatem perfectam'; et haec esset propter quid 'intellectuale perfectum potest habere rationem sibi repraesentantem perfecte obiectum proportionatum'; et iterum, haec esset propter quid 'intellectus perfectus habens obiectum proportionatum sibi perfecte praesens 5 intelligit nisi impediatur'. Et hoc propter quid, ad concludendum extreum de extremo». Consimiliter potest argui de ipsa voluntate et actu volendi etc.

Secundum declaratur¹: quia «si ista different realiter: memoria perfecta, quae scilicet includit intellectum et obiectum sibi 10 praesens, et actus intellectus vel intelligentiae, et actus exprimendi notitiam declarativam ipsius obiecti, qui est dicere, et ipsa notitia producta per actum dicendi, qui dicitur Verbum, esset ibi simpliciter ordo realis, ita quod memoria in actu perfecto esset ibi primum, dicere secundum, Verbum tertium. Consimiliter potest 15 argui de voluntate et spiratione». Et sic patet quod semper per priora, tamquam per causas propter quid, possent sciri posteriora; ergo nunc est huiusmodi ordo eorum secundum rationem qualis esset si realiter, ut dictum est², essent inter se distincta.

Item, pro utraque conclusione praedicta arguitur secundo sic³: 20 «in demonstrationibus quia et propter quid de eodem videtur esse ordo contrarius. Nam in demonstratione quia prius concluduntur quae sunt propinquiora effectui a quo arguitur, et ista videntur

1-2 intellectualitatem] intelligibilitatem F intellectualem G 2 haec] hoc G propter ipsum A 3 perfecte om. H . obiectum] sibi perfecte add. D 4 iterum] similiter H haec] hoc G 5 proportionatum sibi] proportionaliter et C. perfecte] sibi add. F 6 quid] quidem concludit add. F 8 volendi] quia add. E 11 intelligentiae] intellectio E, intelligere F 13 qui] quia C, quae Z 15 primum] principium H 16 voluntate et volitione et G, om. F 17 priora] tria add. B per causas om. B possent] possunt G sciri] per add. A 18 secundum rationem] quod respectu A 20 praedicta om. F secundo om. G sic om. F 21 et om. A de] ex G esse om. BG 22 concluduntur illa add. B 23 videntur] dicuntur F

¹ Ibidem, n. 44 (p. 13). ² Supra, pp. 99, lin. 4 - 100, lin. 8.

³ Loco cit., n. 47 (p. 13), ubi et confirmatio sequens, sed hic brevius.

esse remotiora a causa per se. E converso autem est in demonstrazione simpliciter et propter quid, ubi prius concluduntur illa quae sunt propinquiora ipsi causae, et ultimo concluditur de effectu remoto. Igitur si aliqua convenientiunt alicui causae quae statim possunt concludi ex effectibus et alia quae non possunt, ista non videntur habere ordinem aequi immediatum ad talem causam ». Nunc autem aliqua possunt concludi de Deo ex effectibus et aliqua non; ergo haec et illa secundum ordinem mere insunt Deo.

¹⁰ Confirmatur: quia aliqua possunt cognosci de Deo confuse concepto, alia non nisi distincte concepto¹.

2 et om. D 3 causae] essentiae D 7 autem om. GH 8-9 secundum... Deo]
mere insunt Deo secundum ordinem H 8 mere] vere E, naturae Z, vel vere add. interl. F
8-9 insunt Deo] sunt in Deo F 11 confuse concepto] confuso conceptu Z alia] ali-
qua EFGHZ , nisi om. C , distincte concepto] distincto conceptu Z

¹ Cod. F, in imo f. 9v addit, totum subnotando: « Confirmatur ratio, quia si nulla penitus esset distinctio inter animalitatem et rationalitatem vel aliam differentiam per eum alibi, nulla esset ratio quare plus conceptus animalis esset conceptus generis quam conceptus differentiae. Et eodem modo de differentia; non enim esset ratio etc. Ergo similiter in proposito. — Item, si nulla esset distinctio inter animalitatem et rationalitatem esset nugatio dicendo ‘animal rationale’. Ergo similiter in proposito, dicendo ‘Deus sapiens’ etc. — Item, contra rationem suam per eandem probatur quod non oportet intellectum distingui a voluntate ad hoc quod sint principia distinctarum emanationum, quia posito quod nulla penitus esset distinctio inter illa, adhuc diceretur quod intellectus esset principium respectu Verbi et voluntas Spiritus Sancti et non econtra. — Probatio per istam propositiōnem ‘quemcumque ordinem’ etc. Hoc idem etiam dico de intellectu et voluntate in creaturis etc. — Item, dicetur quod quia est virtualiter plures ideo omnium istorum conceptus potest facere etc. — Contra: continet virtualiter Deus asinum et bovem, ergo ita faceret conceptum asini et bovis sicut boni et veri. — Item, esse virtualiter tale non est nisi posse causare illud. Ergo est petitio cum dicitur quod potest facere multos conceptus quia est virtualiter plures etc. »

Tertium probatur alibi¹: quia talis propositio necessaria, puta 'Deus est omnipotens', et eadem ratione tales 'Deus est creativus, beatificus' etc., est propositio demonstrabilis, quia necessarium mediatum. Hoc probatur: quia « qualis est ordo realis inter aliqua si sint distincta realiter, talis est ordo cognoscibilitatis inter eadem 5 qualitercumque sint distincta in esse cognoscibili. Nunc autem si esset distinctio realis inter naturam et intellectum et voluntatem et potentiam ad extra, esset talis ordo realis quod quia natura habet talem intellectum et voluntatem ideo est sic potens respectu talium ad extra. Igitur hic, qualitercumque sit distinctio, semper erit ordo 10 cognoscibilitatis talis quod quia natura divina habet talem intellectum et talem voluntatem ideo habet talem potentiam quae est omnipotentia ».

Similiter², notionale immediatus convenit essentiae quam illud quod dicit respectum ad extra. Sed de illo, comparando ipsum 15 ad divinam personam, potest esse verum mediatum.

Praeterea³ arguitur sic: de quidditate non contenta in aliquo priori, composita, habente per se definitionem et causam et passionem a se realiter distinctam et habente plures conceptus denominativos per se secundo modo, de omni tali potest esse scientia 20 proprie dicta tamquam de subiecto. Sed hoc non est ratione compositionis, nec causationis, nec distinctionis realis passionis a subiecto, patet de ente: igitur praecise quia habet plures conceptus ordinatos. Sed huiusmodi est Deus; igitur etc.

1 alibi *om.* E propositio *om.* C 4-5 realis... ordo *om.* (*hom.*) A 5 sint *om.* E
6 in... cognoscibili *om.* F 8 natura] divina add. E 10 hic] haec BZ, *om.* F 11 quia
om. C 12 voluntatem *om.* E 15 ipsum] ipsam G 16 divinam *om.* E personam]
primum E, potentiam F verum] unum G mediatum] medium Z 18 composita] com-
posito Z definitionem] distinctionem DE 19 habente] habentes AB 21 tamquam de
subiecto *om.* H .. non *interl.* B, *om.* A .. est] in add. *interl.* B, verum add. H 22 causationis]
creationis DF

1 A Scoto scilicet, *Quodl.*, q. 7, n. 5 (ed. Wadding, XII 171).

2 Ibidem, valde contracte. 3 Scotus, *Reportatio Paris.*, I, Prol., q. 1,
nn. 37 et 49 (ed. Wadding, XI-1, 11 et 13), sententialiter.

[CONTRA OPINIONEM SCOTI]

Contra istam opinionem, quantum ad aliqua dicta in ea, arguo primo quod attributa non possunt de Deo demonstrari propter quid, et hoc de Deo distincte cognito, quomodo loquitur D o c-
5 t o r i s t e :

Quia nullus conceptus communis quidditativus potest demonstrari demonstratione propter quid de illo quod immediate continetur sub eo, quia talis propositio est immediata, secundum Philosophum I Posteriorum¹, et per consequens illa non est
10 altera prior. Sed omnis talis conceptus est communis Deo et creaturis, ut suppono nunc, quia postea probabitur². Et est conceptus quidditativus, quia suppono ad praesens, et postea probabitur³, quod inter divinam essentiam et divinum intellectum vel voluntatem nulla est distinctio, nec realis nec rationis. Igitur conceptus
15 bonitatis vel quicunque talis est quidditativus, et per consequens nullus talis potest de Deo demonstrari.

S i dicatur⁴ quod de omnino eadem re, sine omni distinctione, possunt esse plures conceptus, scilicet quidditativus et denominativus, c o n t r a : quandocumque quidquid omnino a parte
20 rei exprimitur per unum conceptum et per alium, non est maior ratio quod unus sit quidditativus quam aliis. Sed si nulla penitus sit distinctio a parte rei inter divinam essentiam et intellectum et actum intelligendi, nihil imaginabile potest exprimi per unum

3-4 propter... loquitur] videlicet distincte cognito sicut ponit H 6 communis om. E
11 quia] et H 12 quia] ut F probabitur] demonstrabitur F 13 vel] et DF
14 distinctio] nec formalis add. EF 15 bonitatis] voluntatis F 16 Deo] eo H 17 de]
Deo vel add. B 19 quandocumque om. F [quidquid... a] aliquid omni iā ex B 23 et]
etiam add. G [et... intelligendi] et etiam actus intellectus F nihil] nec H

¹ Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 3, t. 21 (72b 25-27). ² *Sent.*, I,
d. 2, q. 9 S. ³ *Sent.*, I, d. 2, q. 2 L et q. 9 T. ⁴ Ut dicit Scotus,
Reportatio Paris., I, Prol., q. 1, n. 50 (ed. Wadding, XI-1, 14), ad sensum.

conceptum [magis] quam per alium, igitur uterque erit quidditativus vel neuter.

Si dicatur quod exprimit idem non eodem modo, contra: non potest assignari talis diversitas modorum nisi aliquo modo propter aliquam non-identitatem a parte rei. ⁵

Confirmatur ista ratio: quia ille conceptus qui praecise exprimit quidditatem et nihil aliud, est quidditativus. Non enim potest alia ratio assignari quare aliquis conceptus est quidditativus; ergo omnis talis conceptus est quidditativus.

Quod autem sit immediatus, patet, quia nihil est medium. Quia ¹⁰ nec Deus, certum est, nec aliquid creatum, quia illud erit alterum condividens; sicut quando dicitur 'sapientia quaedam est creata, quaedam increata', 'sapientia' ibi immediate praedicatur de sapientia increata quae nullo modo distinguitur ab essentia divina. Ergo nullus talis conceptus poterit demonstrari a priori de Deo distincte ¹⁵ cognito, nisi forte demonstretur passio aliqua entis in communi de Deo per ens tamquam per medium, ita quod aliquis conceptus communis Deo et creature sit medium in illa demonstratione.

Secundo arguo quod nullum notionale potest demonstrari de divina essentia per aliud notionale, quia nulla est distinctio ibi ²⁰ nisi praecise inter essentiam et relationem et relationes inter se, ita tamen quod in proprietate unius personae nulla est distinctio. Igitur non potest ibi aliquid esse medium demonstrandi unum de reliquo.

Per idem patet contra tertium¹, quia conceptus ad extra non ²⁵ potest demonstrari de divina essentia, quia nihil est tale medium etc.

¹ magis quam Borgh., quod non HZ, quam et add. interl. quod G, quam ABCDEF
 3 exprimit idem non] non exprimitur idem F 5 aliquam om. B 7 quidditatem] a
 parte add. A 9 conceptus om. BZ 10 nihil] nec A : medium] patet add. E
 11 creatum] causatum G 12 condividens] esse dividens C, quod corr. in dividens G
 12-13 quaedam... quaedam] alia... alia B 13 ibi om. CH 13-14 sapientia] divina seu
 add. F 19 nullum] nec F 20 per] aliquid add. H aliud interl. H, aliquid ACDG,
 aliquod E 21 et relationes om. D 22 tamen om. F 25 patet om. C quia] quod D,
 quod add. G 26 medium] igitur add. BE : etc. om. F

¹ Supra, p. 102, lin. 1-13.

Arguo igitur sic: si esse omnipotens vel aliquid sit demonstrabile de Deo, igitur aut de divina essentia aut de persona. Non de divina essentia in se, quia si sic, quaero: per quod medium? Aut per medium quod est vera res, aut per medium quod est ens rationis vel conceptus rei. Non primo modo, quia in Deo non sunt nisi essentia et personae et relationes, secundum istos¹, si non ponatur distinctio formalis attributorum. Sed nec per personam nec per relationem potest hoc demonstrari de divina essentia, quia non prius convenit personae vel relationi quam essentiae, quia quacumque persona accepta, vel relatione, convenit alicui alteri quod non est illa persona vel relatio. Ergo prius convenit essentiae quam cuicunque quod non est formaliter essentia; ergo de essentia non potest demonstrari a priori per aliquam veram rem tamquam per medium. Nec per ens rationis, quia quando aliquid est proprium alicui rei, per prius dicitur de illa re quam de quocumque ente rationis vel conceptu. Sed esse omnipotens est proprium uni rei, ergo non prius dicitur de aliquo conceptu.

Nec potest dici quod demonstratur de persona demonstratione a priori, quia tunc posset aliquis scire quod essentia in se esset omnipotens, et tamen dubitare de persona, cuius oppositum ostendetur infra, distinctione vigesima².

Si dicatur³ ad omnia ista quod praeter essentiam est distinctio formalis attributorum, et illa distinctio sufficit ad hoc

1 aliquid] huiusmodi add. F, tale add. Borgh. 2 de³] divina add. H 3 si om. A
medium] quia add. F 5 vel] aut G 6 essentia] existentia A 9 prius] plus A
personae vel om. F vel] aut G essentiae] divinae add. E 10 quacumque] quandocumque G 13 a priori om. F veram] unam B 15 alicui] alicuius G 16 ente om. C
esse A, verum ens add. E 16-17 proprium uni rei] verum en F 17 uni] verae Z
non] per add. F 18 Nec] etiam add. F 19 quod] quia G 22 omnia] obiecta F
23 distinctio² om. E sufficit om. H

¹ Scotus, *Reportatio Paris.*, I, Prol., q. 1, n. 31 (ed. Wadding, XI-1, 9s.).

² Sent., I, d. 20, q. unica BC. ³ Ut dicit Scotus, *Reportatio Paris.*, I, Prol., q. 1, nn. 50-51 (ed. Wadding, XI-1, 13s.).

quod unus conceptus sit quidditativus et alius denominativus, et ad hoc quod aliquid demonstretur de aliquo demonstratione propter quid et a priori :

Contra: hoc non salvat istum D o c t o r e m. Primo, quia ponit quod omnia ista possent salvari sine omni distinctione formalis, propter solam distinctionem rationis et propter solam distinctionem per relationes rationis se mutuo respicientes. Unde dicit sic¹: Una res « potest virtualiter continere conceptus quasi denominativos qui possunt ab intellectu distingui a conceptu quidditativo, et hoc praecise si illi conceptus sint tantum distincti per relationes rationis mutuo se respicientes. Forte tamen posset poni alia distinctio maior illorum conceptuum quam secundum relationes rationis ».

Ex istis et aliis ibidem dictis patet quod intentio sua est ponere tales conceptus, scilicet quidditativum et denominativum, sine omni respectu ad extra etiam si non esset distinctio formalis.

Praeterea, posito quod esset distinctio formalis: adhuc non oporteret quod unus conceptus esset quidditativus et alius denominativus, quia si conceptus intellectus dicitur denominativus et conceptus essentiae quidditativus, quaero: aut conceptus intellectus dicitur denominativus respectu essentiae, vel respectu unius rei includentis essentialiter tam essentiam quam intellectum et cetera talia distincta formaliter. Secundum non potest dari, quia ex quo illa res essentialiter includit intellectum et essentiam, non plus conceptus unius est quidditativus respectu illius quam conceptus

1-2 unus... quod om. (hom.) A 1 12] etiam add. F 2 de aliquo om. E 6-7 rationis... distinctionem om. (hom.) G 7 rationis om. G se om. B .. mutuo] tamen add. G
7-8 respicientes... quasi om. F 8 sic om. C virtualiter om. G 9 ab] isto add. G
9-10 distingui... tantum om. (hom.) A 10 praecise] praecipue FH 11 relationes] relationem DFGZ 18-19 eset... conceptus om. (hom.) C 20 conceptus² om. A 21 dicitur om. D .. respectu² om. H 24 essentialiter trp. p. dari (lin. 2.) F, om. E 25 unius]
unus F .. illius] unius E

¹ Ibidem. n. 50.

alterius; sicut non plus conceptus materiae est quidditativus respectu compositi quam conceptus formae, nec e converso. Nec potest dici primum, quia sicut quando aliqua distinguuntur realiter quantumcumque faciant per se unum, non magis conceptus unius
 5 est denominativus respectu alterius quam e converso, sicut patet de materia et forma. Ita, quando aliqua distinguuntur tantum formaliter, non magis conceptus unius erit denominativus respectu alterius quam e converso; ergo non magis conceptus intellectus est denominativus respectu essentiae quam conceptus essentiae est
 10 denominativus respectu intellectus, quia sicut intellectus non includit formaliter essentiam ita nec e converso. |§ Sed conceptus essentiae non est denominativus respectu intellectus, quia tunc per rationem eorum conceptus essentiae posset concludi de intellectu per conceptum quidditativum intellectus; igitur nec conceptus intellectus est denominativus respectu essentiae. §| Igitur oportet dicere quod conceptus essentiae est quidditativus respectu alicuius quod non est formaliter essentia, respectu cuius conceptus intellectus non est quidditativus sed denominativus. Sed hoc est impossibile, quia probatum est quod omne tale aequaliter includit
 15 intellectum sicut essentiam et e converso.

Si dicitur quod non est aliquid tale unum quod sic essentialiter includit essentiam et intellectum, sed ipsa essentia est quasi quidditas et ipsa attributa sunt quasi passiones et proprietates eius:

25 **C ontra:** illa quae sunt distincta realiter propter tamen compositionem faciunt per se unum, sicut patet de materia et forma; ergo multo magis illa quae distinguuntur formaliter propter

1-2 alterius... conceptus *om. (hom.)* F 3 quia] quod F sicut *om.* H 4 non magis] non plus FG, *trp. p.* conceptus F, *trp. p.* unius G 5-7 alterius... respectu *om. (hom.)* H
 9 respectu *om.* C 9-10 conceptus... intellectus^{1]} e converso E 9 est² *om.* G 10 non
om. A 11-15 Sed... essentiae *om.* A 14 igitur *om.* CZ 15 denominativus] quidditativus B 16 dicere] dare F 18 Sed] et H 20 et e converso *om.* B 22 essentialiter ita (*pro aequaliter* (?), *ut lin.* 19) *codd.* essentiam *om.* C 24 eius *om.* F 26 faciunt
om. A „ sicut *om.* F

tamen identitatem realem facient per se unum: igitur essentia divina et intellectus faciunt per se unum. Ergo illud aequa essentialiter intellectum includit sicut essentiam et e converso.

C o n f i r m a t u r per principia eorum¹: quia qualem ordinem haberent aliqua si essent distincta realiter, talem ordinem habebunt ubi distinguuntur tantum formaliter. Sed si essentia et intellectus essent distincta realiter, haberent istum ordinem quod intellectus esset posterior; et non plus includeret essentialiter et formaliter intellectus essentiam quam e converso, nec plus conceptus essentiae esset quidditativus respectu intellectus quam e¹⁰ converso. Ergo etiam nunc non magis erit conceptus essentiae quidditativus respectu intellectus quam e converso, nec est magis quidditativus respectu alterius quod non est formaliter essentia nec intellectus. Et conceptus intellectus est ita quidditativus respectu intellectus sicut conceptus essentiae est quidditativus respectu essentiae; igitur nullo modo conceptus essentiae est magis quidditativus quam conceptus intellectus.¹⁵

S i d i c a t u r quod conceptus essentiae est quidditativus respectu personae non autem conceptus intellectus nec aliquis conceptus attributalis:²⁰

C o n t r a: quandocumque aliqua habent ordinem per se inter se, ita quod est primum, secundum et tertium, si primum et tertium faciunt aliquid per se unum essentialiter includens utrumque, necessario primum, secundum et tertium facient tale unum. Sed per istos², omni notionali essentiale est immediatus essentiae²⁵

1 tamen] non D, om. CZ 1-2 igitur... unum om. (hom.) G essentia... Ergo om.
(hom.) C 4 principia] principium G 5-6 aliqua... habebunt om. (hom.) G 6 ubi]
ut G tantum om. E 7 essent om. C 10 intellectus] essentiae D 11 Ergo etiam
om. F 12-14 quam... intellectus om. (hom.) A 13 respectu] intellectus add. D
14-15 respectu intellectus om. E 21 habent] essentialem add. EF per se om. B 22 est]
ibi add. F 25 omni notionali trp. p. immediatus D

¹ Vide supra, p. 99, lin. 8-10.
(ed. Wadding, XII, 19-21).

² Scotus, *Quodl.*, q. 1, nn. 15-17

divinae, et hoc tam positive quam negative. Ergo si essentia et relatio constituant aliquid per se unum, scilicet personam, necesse est quod essentia, essentiale et relatio constituant aliquid per se unum essentialiter includens quodlibet illorum. Sed illud non potest esse nisi persona; igitur persona essentialiter includit quodlibet essentiale: igitur conceptus talis essentialis erit ita quidditativus respectu personae sicut conceptus essentiae vel relationis.

[SOLUTIO PROPRIA AUCTORIS]

Ideo dico aliter ad istam quaestionem. Circa quam sciendum 10 primo quod demonstratio quaedam est quia et quaedam propter quid.

Secundo¹, sciendum quod illorum quae praedicantur de Deo quaedam sunt res, § si res possit praedicari, § et quaedam

2-4 scilicet... unum *mg.* F, *om.* C 3 essentia] esse G, et add. BH, vel add. E, *om.* Z.
4 Sed] et G non] nullo modo F 5 esse] dici E includit *om.* G 9 quam] quod FG,
om. A 10 demonstratio... est] demonstrationum quaedam est demonstratio F 12 Secundo
sciendum] Secundum est G 13 si... praedicari *om.* A possit] posset B, possint F, possunt H

¹ Haec responsio Guillelmi examini subiecta est a Commissione Pontificia a Ioanne XXII instituta. Cf. J. Koch, « Neue Aktenstücke zu dem gegen Wilhelm Ockham in Avignon geführten Prozess », *Recherches de Théologie ancienne et médiévale*, VIII (1936), pp. 168, lin. 2 - 169, lin. 29; vide etiam *Extracta*, ibidem, p. 197, lin. 22-35. Hoc ultimo loco, lin. 31-35, legimus: « *Verum est quod in principio responsionis ad questionem est abrasum, quia ubi dicebat in libro magistris tradito: 2º sciendum quod istorum que predicanter de Deo quedam sunt res, quedam conceptus, in suo libro, ubi est rasura, sic dicit: Secundo sciendum quod secundum unam opinionem istorum que predicanter de Deo quedam sunt res et cetera ubi prius.* » Verba « secundum unam opinionem » in codicibus manuscriptis nobis notis non occurunt; Commissio Pontificia econtra ignorare videtur additiones Guillelmi, p. 109, lin. 13 et pp. 110, lin. 19 - 111, lin. 4. Vide infra, p. 112, notam 1.

tantum conceptus. Exemplum primi: quia intellectus potens intelligere divinam essentiam potest etiam intelligere paternitatem, filiationem et spirationem, et omnia ista potest de Deo praedicare, quia non est maior ratio quod possit unum obiectum cognitum praedicare de aliquo obiecto cognito quam aliud. Et ita intellectus ⁵ omne cognitum, sive sit res sive conceptus, potest praedicare de omni cognito; et potest praedicare et paternitatem et filiationem et spirationem de divina essentia, quamvis nobis non sit pro statu isto talis propositio possibilis, quia nos pro nunc, de lege communi, ipsam divinam essentiam in se, vel paternitatem in se, intel- ¹⁰ ligere non possumus sed tantum in aliquo conceptu. Exemplum secundi: praedicando conceptum entis vel sapientiae in communi de Deo, dicendo 'Deus est ens', 'Deus est sapiens', et ita de aliis.

Tertio, dico quod respectu praedicabilium de Deo potest subici vel res ipsa quae Deus est vel aliquis conceptus praedicabilis ¹⁵ de re illa. Quid autem sit iste conceptus et quomodo distinguatur a re, alias dicetur ¹, sed suppono ad praesens quod non est realiter nec formaliter ipsa res cuius est.

§ Totum quod dicitur de praedicatione rei in divinis debet intelligi secundum illam opinionem quae ponit quod intellectio ²⁰ non est subiectum nec praedicatum propositionis sed obiectum intellectionis, quam opinionem repto probabilem ². Secundum aliam opinionem, quam etiam repto probabilem, scilicet quod omne subiectum propositionis in mente est intellectio vel aliqua qualitas inhaerens menti, debet dici quod propositio illa quam ²⁵

1 quia] si add. D 5 praedicare] praedicari ABF aliquo] alio ABC Et om. ACF
 6 omne... potest om. A 7 et¹] ita add. F, sic add. Z praedicare] probare G et filiationem om. G 8 nobis om. B non om. G 9 possibilis corr. in impossibilis G
 10-11 intelligere] in se add. D 13 dicendo om. F ita] sic F 14 Tertio] 2º G
 19-4 (p. 111) Totum... re mg. B, om. A 20 intellectio] intentio DF 21 non] nec D
 22 intellectionis] intentionis F Secundum] autem add. DEGHZ 23 quod om. G
 24-25 est... quam om. F 25 menti] intellectui B dici] intelligi E

¹ Sent., I, d. 2, q. 2 FG. ² Circa has opiniones cf. supra, p. 30,
 nota 3.

format intellectus de deitate distincte non componitur ex re sed ex intellectione distincta deitatis quae non est nobis possibilis. Et secundum hoc proportionaliter dicendum est de illa propositione sicut dicitur de propositione si componatur ex re. §|

5

[CONCLUSIONES EX PRAEDICTIS ILLATAE]

Secundum haec, ad istam quaestionem prima conclusio erit ista: quod nihil intrinsecum Deo potest de divina essentia demonstrari ita quod divina essentia in se subiciatur et aliquid quod est realiter divina essentia praedicetur in se.

10 Haec conclusio potest persuaderi: impossibile est quod aliqua sint idem realiter, et intuitive vel abstractive – distincte tamen – intelligantur et quod dubitetur de identitate eorum. Quia si aliqua propositio sit per se nota, illa erit maxime in qua praedicatur idem realiter de eodem realiter. Sed essentia divina est eadem
15 realiter cum quolibet quod est realiter Deus; igitur nulla talis propositio est dubitabilis, nec per consequens demonstrabilis.

Secundo, omne quod demonstratur de aliquo, per prius praedicatur de alio per quod demonstratur. Sed nihil realiter idem cum Deo potest praedicari prius de aliquo quam de divina essentia,
20 quia nihil tale est – sicut suppono ad praeiens et inferius declarabitur¹ – nisi persona vel aliqua relatio.

S i d i c a t u r: haec videtur esse demonstratio ‘Pater est paternitas; essentia est Pater; ergo essentia est paternitas’, p o t e s t d i c i quod si intellectui apprehendenti essentiam in se et paterni-

4 ex re om. cum lacuna C 6 istam om. F 8 quod] ipsa add. B 9 est] formaliter vel sit add. E | realiter om. H 10 persuaderi] suaderi H, sic add. F | aliqua] quae add. interl. H 11 et] tamen add. E, om. H | vel] et add. DF | abstractive om. F | tamen om. EFZ, om. cum lacuna C 13 propositio om. H 17 de aliquo om. H 18 alio] aliquo F, illo EZ 19 praedicari] per add. B | prius om. E | de om. AZ 20 tale est] intelligibile est et add. mg. G | ad praeiens om. B 22 haec] hi A, hic EGZ

¹ Infra, pp. 116, lin. 6 - 117, lin. 13.

tatem in se esset ista dubitabilis et posset fieri nota per praedictas praemissas, tunc esset ibi demonstratio. Sed non videtur quod aliquis talis intellectus possit de illa dubitare.

S i d i c a t u r quod tunc esset propositio per se nota, et per consequens esset evidenter nota cuilibet intellectui et ita nobis, respondeo quod illa propositio quam potest habere sic intelligens distincte Deum sub ratione deitatis, et paternitatem in se, est propositio per se nota, et ideo est nota cuilibet potenti illam propositionem formare. Sed nos pro statu isto non possumus habere illam propositionem, sicut nec terminos eius, sed habemus unam aliam. Quia in nostra propositione, nobis possibili de communi lege, sunt termini conceptus quidam communes fidelibus et infidelibus; in illa autem propositione quam haberet talis intellectus, unus terminus est essentia et alias paternitas, et pro istis supponunt termini propositionis nostrae, non pro se. Et ideo sicut termini sunt distincti, ita propositiones sunt distinctae¹; et ideo potest una illarum esse per se nota et alia simpliciter dubitabilis et forte demonstrabilis.

Hoc potest declarari: quia qui distincte intelligeret divinam essentiam et praedicaret eam de se ipsa, non posset dubitare de illa propositione, sed esset sibi nota ex terminis. Et tamen ista propositio quam nos habemus ‘Deus est Deus’, est dubitabilis, quia ista aequipollit isti ‘ens summum et infinitum est ens sum-

¹ fieri] per se add. E nota] non dubitabilis F 3 talis om. FH 6 respondeo] dico G quod... propositio om. A 6-7 intelligens] intellectus EF 7 distincte] intelligendo add. EF Deum] intelligendo add. interl. H 9 propositionem om. H pro] in G 11 Quia om. H nostra] nulla D 12 quidam communes] quidem omnibus G 12-13 et infidelibus om. AH 13 talis om. F 15 Et ideo] non D 16 sunt¹ distincti] possunt distingui H 19 declarari] determinari E, qui om. B divinam om. F 20 se ipsa] sapientia B 22 quam nos habemus om. F 23 ista] illa B, ipsa D aequipollit] pollet A, aequivallet E isti] huic F, et om. F 23-1 (p. 113) est... infinitum om. (hom.) C

¹ Etiam haec responsio citatur a Commissione Pontificia. Cf. J. Koch, «Neue Aktenstücke» cit., supra, p. 109, nota 1.

mum et infinitum'. Hoc enim dicimus esse 'quid nominis' Dei, vel aliquid consimile. Et tamen ista in qua praedicatur idem de se, est dubitabilis, sicut unio illorum quae ponuntur a parte subiecti est dubitabilis; sicut si unio illorum esset falsa, tota propositio esset falsa, propter falsam implicationem. Sicut si nullus homo esset albus, haec esset falsa 'homo albus est homo albus', sicut et ista 'aliquid est homo albus'. Igitur si talis propositio quam talis intellectus haberet non est dubitabilis et nostra est dubitabilis, sunt distinctae.

10 Secunda conclusio, sequens ex ista, est: quod nihil tale potest demonstrari de persona, propter identitatem realem personae cum quolibet tali quod de ipsa praedicatur, et per consequens nulla talis propositio potest esse dubia habenti eam.

15 Si dicatur quod quamvis talis propositio, sive essentia sive persona subiciatur, non possit esse dubia cognoscenti illos terminos distincte et intuitive, potest tamen esse dubia cognoscenti terminos confuse et abstractive:

20 Dico quod nulli habenti illos terminos potest esse dubia, sive cognoscantur abstractive sive intuitive, quia sive sic sive sic cognoscatur divina essentia, necessario distincte cognoscitur essentia divina. Unde ipsa divina essentia propter summam eius simplicitatem nullo modo potest cognosci distincte et confuse nisi quia unum confusum, quod non est ipsa divina essentia praedicabile tamen de ea non pro se sed pro ipsa divina essentia, potest cognosci; 25 et tunc necessario est aliud cognitum et alias terminus. Et hoc non

1 et om. F esse om. F 3 se] ipso add. D est om. A [sicut] quia G, si add. E
 4 falsa om. E 5 homo om. E 6 homo² om. C et] in G ista] ergo add. D
 7 si om. E 8 nostra] neutra G 12 quolibet] qualibet B, quodlibet F 17 terminos
 om. H 18 illos om. EF 19 sic²] distincte add. E 20 cognoscatur] cognoscitur B,
 cognosceretur E, cognoscantur F : divina essentia om. EF 20-21 necessario... essentia² om.
 (hom.) G cognoscitur... divina] propter summam eius simplicitatem (v. lin. 21) H 21 eius]
 suam E 22 distincte] indistincte Z, nisi om. Z quia] per G 23 quod] quia G ||
 essentia] est add. F, add. sed del. E 24 tamen om. E ipsa om. C essentia om. E

tantum dico de divina essentia sed universaliter de omni simplici re creata, sicut infra apparebit.

§ Hoc debet intelligi quando illa res est simplex et nulla alia, propter unam opinionem quam probabilem reputo. Illud tamen hic dicitur secundum aliam opinionem^{1.} §⁵

Et ideo dico quod illi termini talis propositionis nullis aliis terminis cognitis nullo modo possunt cognosci confuse sed tantum distinete. Et ideo illa propositio in qua subiciuntur illi termini et non alteri nulli intellectui potest esse dubia, et ideo erit per se nota et principium, et nullo modo conclusio.¹⁰

Tertia conclusio est ista: quod conceptus communes praedicabiles in quid de Deo et creaturis non possunt de divina essentia in se demonstrari a priori, § nec de conceptu proprio sibi et simplici, si talis sit possibilis. §

Hoc patet, quia quaelibet talis est immediata, quia omne commune immediate praedicatur de quolibet contento in quod primo dividitur. Sed quilibet talis conceptus immediate dividitur in Deum et in creaturam; sicut prima divisio sapientiae est quod: quaedam est creata et quaedam increata; similiter intellectus quidam est creatus, quidam increatus; bonitas alia creata, alia increata; et sic de aliis. Ergo nulla talis est demonstrabilis a priori.¹⁵

Si instetur quod haec est demonstratio ‘omne ens est bonum; Deus est ens; igitur Deus est bonus’, dico quod accipiendo ‘bonum’ secundum quod praedicatur in quid de Deo, non

1 universaliter *om.* F 3-5 Hoc... opinionem *trp.* p. Et (*lin.* 25, p. 113) B, *om.* A
 3 est *interl.* p. simplex F, *om.* BCDG simplex *om.* C, cognoscitur *add.* Z 5 hic] scilicet
add. C, *om.* G dicitur] conceditur C secundum] propter H 6 termini *om.* C
 7 modo] erit *add.* D 8 et² *om.* G 11 communes] omnes G 12 de¹] in G
 13 nec] nisi G 13-14 nec... possibilis *om.* A 14 si... possibilis] vel possibili B
 16 contento] sub eo *add.* *mg.* G quod] quo H 18 in *om.* EG 19 et... increata *om.*
(hom.) A 20 creata, alia *om.* *(hom.)* A 22 instetur] dicatur F haec] hic G

¹ Infra, q. 9: Dist. praeviae, quarto; cf. etiani *Sent.*, I, d. 3, q. 3 M et d. 8, q. 3 F-H.

est haec demonstratio, quia sic accipiendo 'bonum' et 'ens' simpliciter sunt synonyma. Accipiendo autem 'bonum' secundum quod connotat ens determinatum, – quia idem est quod volibile et ita connotat voluntatem –, sic est demonstratio aliquo modo a priori.

5 Sed sic non praedicatur de Deo in quid.

Quarta conclusio est: quod conceptus connotativi et negativi communes Deo et creaturis possunt de divina essentia demonstrari; et hoc si aliqui tales sint de divina essentia in se cognita dubitabiles.

10 Hoc patet, quia omne commune praedicabile adaequate de aliquo communi potest demonstrari de quolibet contento sub illo communi per illud commune tamquam per medium. Sed tales conceptus praedicantur primo et adaequate de aliquo communi ad Deum et creaturas; ergo per illud commune tamquam per medium possunt demonstrari de quolibet contento. Et ideo forte haec est demonstratio, et aliquo modo a priori: omne ens est bonum; Deus est ens; ergo Deus est bonus.

Quod autem tali syllogismo adquiratur scientia proprie dicta, et per consequens sit demonstratio, patet, quia est habitus veridicus, 20 et non intellectus nec sapientia etc., igitur scientia¹.

Confirmatur: quia non minus videtur quod ibi sit demonstratio quam in syllogismo ex simpliciter posterioribus; sed talis conceditur esse demonstratio, quamvis non potissima; ergo et multo fortius ista.

1 haec] hic G, om. CF

1-2 simpliciter] sic add. mg. G

3 quia] quod DG

4 voluntatem] et add. DFH

6 est] ista add. F et] etiam add. E

8 in se om. A

10 patet] apparent E

10 patet] adaequatum CE

11 communi] quoniam D

12-15 Sed...

contentio om. F

16 et om. D

17 Deus est bonus] Deus etc. G, etc. ACF, igitur etc.

add. B || bonus] ens H

18 autem] a add. G

21 non om. ABC non minus] maius G

22 in om. FH || syllogismo ex] syllogismus nec F

24 et] in G, fortius] magis F

¹ Cf. Aristot., *Ethica Nicom.*, VI, c. 3 (1139b 16-17); vide supra, pp. 87, lin. 21 et 89, lin. 1.

Quinta conclusio est: quod conceptus connotativi et negativi proprii Deo non sunt de divina essentia in se demonstrabiles a priori. Et ideo esse creativum, esse omnipotens, esse aeternum, infinitum, immortale, et sic de aliis, non sunt de divina essentia in se demonstrabiles.

5

Hoc probatur: quia omnis demonstratio a priori est per medium cui praedicatum demonstrabile prius convenit quam subiecto de quo demonstratur. Sed talia praedicata nulli possunt competere per prius quam Deo quod possit esse medium, quia illud medium aut erit res aut conceptus. Non res, quia nulla est res cui prius 10 conveniat posse creare quam Deo, quia de nulla alia re praedicatur. Nec conceptus, quia omne praedicatum proprium alicui rei per prius competit sibi quam cuicunque conceptui.

Si dicatur quod tales conceptus possunt demonstrari de divina essentia per suas definitiones tamquam per media, sicut 15 potest sic argui: omne productivum alicuius de nihilo est creativum; sed Deus est productivus alicuius de nihilo; ergo Deus est creativus. Haec videtur esse bona demonstratio, quia syllogismus est bonus, procedens ex necessariis et notioribus et prioribus:

Respondeo quod haec non est demonstratio simpliciter 20 et a priori, de qua modo est sermo; nec aliquis talis syllogismus

1 est] ista add. F 5 in se om. F 6 per om. D 7 convenit] contingit G
 subiecto om. C 8 demonstratur] praedicatur F 11 conveniat] possit competere FG
 12 per om. D 13 conceptui] in imo f. scribunt: Istud scripsit continue cum alio, sed post cancellavit ABC, deinde prosequuntur ABC in imo f., F hic in columna, H post rem (p. 119, lin. 8): Similiter omnis conceptus, sicut habet alias declarari, est communis multis. Sed nullum praedicatum convenit primo (om. B) alicui communi (cetera om. A) cui non convenit adaequate. Igitur nulli conceptui communi Deo et creaturis competit primo (om. F) aliquis talis conceptus proprius Deo. — Si dicatur (quod add. F) in eadem ratione dictum est quod¹ omnis conceptus est (conceptus add. F) communis igitur nullus est proprius Deo, respondeo quod omnis conceptus simplex est communis multis, non (= nullus H) autem conceptus compositus sive formaliter sive aequivalenter sive quomodocumque (= quocumque modo F, quocumque H) importans plura (= plures F), quales sunt omnes conceptus connotativi et negativi. 14-15 (p. 117) Si... sermo in imo f. F 16 argui] arguere aliquis G 17 sed om. F
 alicuius om. F. 17-18 alicuius... creativus om. C Deus est creativus] etc. F 18 Haec]
 hic G 20 haec] hic EGZ

qui est per definitiones exprimentes tantum quid nominis est simpliciter demonstratio. Cuius ratio est quia omni demonstrationi simpliciter et a priori est praesupponendum quid nominis de omnibus terminis. Sed praesupposito quid nominis de omnibus 5 terminis, non potest intellectus dubitare de conclusione et tamen scire praemissam in qua praedicatur definitio de subiecto conclusionis. Sicut scito quod creativum est idem quod productivum alicuius de nihilo, non potest scire istam propositionem 'Deus est productivus alicuius de nihilo' et dubitare istam 'Deus est productivus'. Et de tali definitione est verum quod dicitur quod 'a definitione ad definitum est fallacia petitionis principii'¹. Et ideo tales syllogismi non sunt demonstrationes simpliciter, de quibus est modo sermo.

Sexta conclusio est: quod omnia praedicabilia de Deo 15 in se, quae sunt dubitabilia de conceptu composito proprio Deo qualem nos habemus de facto, sunt de illo conceptu demonstrabilia per divinam essentiam in se tamquam per medium, vel per cognitionem distinctam deitatis, vel per aliquod commune tamquam per medium. Quia omnia talia praedicata prius convenientur vel ipsi 20 divinae essentiae, sicut relationes et notiones, vel personae, et similiter conceptus negativi et connotativi proprii Deo, vel primo convenientur alicui communi Deo et creaturis, sicut esse verum, unum, bonum, et sic de aliis. Ergo respectu omnium talium contingit invenire medium per quod potest syllogizari talis propositio.

Aliquando tamen sufficit facere unum solum syllogismum, aliquando syllogismum cum prosyllogismo vel prosyllogismis.

1 qui est *om.* C 2 est] haec *add.* H omni demonstrationi] in omni demonstratione DZ demonstrationi] demonstrabili G 3 et a priori *om.* F 4 Sed praesupposito] et supposito F, sed praesupponendo D 7 scito... creativum] scitur... subiectum F quod² *om.* E 8 propositionem] praemissam F, *om.* H 9 istam] de ista F 10 quod² *om.* FGZ 12 non *om.* A 17-18 vel... deitatis *om.* (*hom.*) AF 18 distinctam *om.* BC 20-21 similiter] sic B 23 et] huiusmodi et *add.* F 24 per] et G potest syllogizari] syllogizatur B 26 prosyllogismis] syllogismis D

¹ Cf. Aristot., *Topic.*, VIII, c. 13 (162b 34 - 163a 1).

Verbi gratia aliquis non beatus potest dubitare istam propositionem 'Deus est', postea potest Deus causare notitiam intuitivam vel abstractivam in illo intellectu. Isto posito, iste poterit facere syllogismum demonstrativum in quo erit ista conclusio 'Deus est', quam primo dubitavit, ita quod in maiori praedicatum istius propositionis quam de facto habemus praedicabitur de ipsa divina essentia in se § vel de cognitione distincta essentiae divinae, § et in secunda ipsa divina essentia in se praedicabitur de isto subiecto istius conclusionis, ac si argueretur sic: essentia divina est; Deus est essentia divina; ergo Deus est. Verumtamen illae duae praemissa non sunt nobis possibles, sed tantum possunt apprehendi ab intuitive vel abstractive intelligente ipsam deitatem in se. Et ideo soli tali sunt illae conclusiones in se demonstrabiles a priori quae non possunt demonstrari de Deo per aliquid commune tamquam per medium.

15

[DUBIA CIRCA PRAEDICTA]

Circa praedicta, praeter illa quae adducta sunt pro prima opinione¹, sunt adhuc aliqua dubia.

P r i m u m d u b i u m e s t: quia non videtur quod aliquid possit de Deo demonstrari, quia nihil quod convenit Deo potest

1-2 Verbi... potest *mg.* B, *om.* A 1-15 Verbi... medium *om.* F, additio *notat in* *mg.* E 2 intuitivam vel *om.* Z 7 vel... divinae *om.* A 8 *ipsa om.* G 8-9 in?... divina *om.* (*hom.*) C 9 sic *om.* G 10 est² *om.* A 11 tantum] tamen G [apprehendit] intelligi E, ab] intellectu add. E 13 in *se om.* D 17 Circa] Contra D 17-18 Circa... dubia] Contra praedicta occurunt multae obieciones et dubia F 19 Primum... est] Primo, videtur falsum quod obicitur quod perfectiones essentiales non possunt de divina essentia demonstrari. Secundo, quod notionalia. Tertio, quod illa quae important respectum ad extra, - ubi recitat opinio Ioannis per ordinem. Quarto, est dubium F, Alia littera habet sic: Primo... ordinem (*ut* F). Et post ubi hic est primum, habet ibi quartu. Primum dubium E dubium *om.* GH quia] quod D 20 quod *om.* A 20-2 (p. 119) potest... consequens *mg.* E²

¹ Supra, pp. 96, lin. 20 - 97, lin. 22.

prius convenire alii a Deo; quia tunc esset aliquid prius Deo. Et per consequens nihil potest esse medium demonstrandi aliquid de Deo.

Secundum dubium est an de Deo possint esse plures conceptus. Quia quod sic, videtur, non obstante simplicitate Dei. Ens, unum, verum et bonum dicunt distinctos conceptus, et tamen non dicunt distincta entia. Similiter definitio et definitum dicunt distinctos conceptus, et tamen dicunt simpliciter eandem rem.

[RESPONSIO AD ARGUMENTA DOCTORIS SUBTILIS]

Ad primum¹ pro secunda opinione dico, sicut probatum est prius², quod tales conceptus qui dicuntur attributales non sunt demonstrabiles de divina essentia in se; et hoc, intelligendo per conceptus attributales conceptus simpliciter absolutos, secundum quod distinguuntur contra connotativos et negativos, propter rationem dictam in tertia conclusione praecedente³.

Ad probationem primam⁴ dico quod non est talis ordo illorum conceptuum qualis requiritur ad demonstrationem simpliciter et a priori. Quia ad talem demonstrationem semper requiritur ordo aliquorum se habentium secundum superius et inferius, vel secundum ordinem totius et partis, vel secundum ordinem subiecti et accidentis, vel ubi demonstratur passio de subiecto per defini-

1 convenire] alicui add. C quia... Deo om. (hom.) F esset om. G || prius om. F
 4 Secundum] Quintum F de] in F 5 Quia] et C, om. BHZ 6 dicunt om. H
 7 Similiter] Sed C 8 tamen] tantum C rem] Similiter... negativi (ut supra, in apparatu p. 116, ad lin. 5) add. H 10 pro... opinione] istorum F secunda] prima AB, quod corr. H ||
 dico] quod add. HZ 11-13 non... attributales om. (hom.) C 13 attributales] non add. E
 18 requiritur] habetur G 19 se habentium] sequentium B 20 secundum² om. ACEFH
 ordinem² om. FG 21 ubi om. G 21-1 (p. 120) definitionem... ad om. (hom.) G

1 Supra, pp. 99, lin. 4 - 100, lin. 8. 2 Supra, pp. 110, lin. 14 - 111, lin. 4 et 114, lin. 11 - 115, lin. 5. 3 Supra, pp. 110, lin. 14 - 111, lin. 4. 4 Supra, p. 99, lin. 4-13.

tionem experimentem partes reales definiti. Et hoc ad demonstrationem simpliciter universalem et categoricam.

Exemplum primi: sicut passio trianguli in communi potest demonstrari de aliquo contento sub triangulo per triangulum tamquam per medium quod est superius ad illud contentum. Sicut 5 hic: omnis triangulus habet tres; isosceles est triangulus; ergo habet tres. Et voco hic demonstrationem universalem non praecise ubi demonstratur passio de suo subiecto primo sed ubi conclusio simpliciter est de omni, quo modo loquitur *Philosophus I Posteriorum*, cap. 4¹. — Exemplum secundi, sicut haec potest dici 10 demonstratione: omne habens animam intellectivam est susceptivum disciplinae; omnis homo habet animam intellectivam; ergo etc. — Exemplum tertii: omne calidum est calefactivum; omnis ignis est calidus; ergo etc. — Exemplum quarti: omnis figura tribus lineis contenta habet tres angulos etc.; omnis triangulus est huiusmodi; ergo etc. |§ Secundus et tertius modus demonstrandi ultimate stant ad demonstrationem ex obliquis. §|

Sed inter istos conceptus non est talis ordo, quia non se habent sicut superius et inferius, manifestum est; nec exprimunt totum et partem, manifestum est; et sic de aliis, propter divinam simplicitatem. Utrum autem sit aliquis alius ordo inter istos conceptus non est modo ad propositum; de hoc alias².

Ad probationem assumpti in illo arguento³, quando accipitur quod 'quemcumque ordinem realem haberent aliqua si essent distincta realiter, consimilem ordinem secundum rationem habent 25

1 hoc] requiritur add. EF 3 primi om. A 4 triangulum] quemcumque add. F
 6 ergo] isosceles add. BZ 6-7 habet tres] etc. F 10 haec] hic EG 11 omne]
 omnis F susceptivum] susceptible F 13-16 Exemplum...etc. om. (hom.) C 15 lineis]
 rectis add. F etc. om. BF 16 ergo om. D 16-17 Secundus... obliquis om. A
 16 demonstrandi] demonstrationis F 21 aliis om. C 22 modo om. F propositum] sed
 add. H 23 assumpti] argumenti BD 25 ordinem om. B secundum rationem om. Z

¹ Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 4, t. 29 (73a 28-34) et tt. 36-37 (73b 25 - 74a 4). ² *Sent.*, I, d. 2, q. 7 EF. ³ Supra, p. 99, lin. 8-10.

ubi sunt distincta tantum secundum rationem', dico primo quod secundum communem intellectum multorum qui est iste quod 'consimilem ordinem haberent talia secundum rationem ubi sunt distincta secundum rationem, et tamen sunt unum realiter', ista 5 propositio est simpliciter impossibilis, propter falsam implicacionem; quia implicatur quod aliqua possunt esse unum realiter et tamen distingui secundum rationem, sicut alias patebit¹. Similiter ista propositio adhuc est falsa intelligendo eam sic quod 'qualem ordinem haberent aliqua si essent distincta realiter, talem ordinem 10 habent rationes vel conceptus correspondentes illis rebus si essent, qui tamen conceptus non sunt una res'; quia non est semper consimilis ordo in rebus et in conceptibus correspondentibus.

Exemplum: homo et albedo ordinantur sicut subiectum et accidens, non tamen sic ordinantur conceptus correspondentes. 15 Similiter, homo et animal si distinguerentur realiter unum esset potentia et aliud actus, et neutrum esset de altero praedicabile primo modo per se sed tantum secundo modo, nec unum esset de intellectu alterius. Et tamen ubi modo distinguuntur non realiter sed ratione, non habent ordinem talem, quia unum praedicatur 20 de alio non secundo modo sed primo modo. Eodem modo est de ente et Deo quod si distinguerentur realiter vere unum esset potentia et aliud actus; et tamen non est ita modo ubi distinguuntur ratione. Similiter, si Deus et deitas distinguerentur realiter unum esset perfectius et aliud imperfectius, nec alterum de altero praedi-

1-4 dico... realiter *om.* H 1 primo *om.* FG 2 quod *om.* F 3 sunt *om.* F
 5 simpliciter] falsa et *add.* F 7 tamen] quod *add.* F 8 distingui] distinguuntur EF rationem] quod est falsum *add.* F 9-10 aliqua... habent *om.* (*hom.*) C 10 vel] et E correspondentes *om.* E illis] de *add.* G rebus] rationibus B 11-12 consimilis] talis F 16 actus] accidens E 17 per se *om.* F 19 sed] tartum *add.* D 20 alio] altero F modo² *om.* C 21 et] de *add.* E quod] quia H vere... esset] unum esset vere F 22 ita] ista sed corr. in isto G 23 realiter *om.* H 24-1 (*p. 122*) praedicaretur *om.* H

¹ *Sent.*, I, d. 2, q. 3 per totam.

caretur praedicatione dicente hoc esse hoc; et tamen isti conceptus non sic ordinantur.

Et ideo ex ordine rerum vel de facto vel de possibili, non ex ordine rerum posita positione impossibili includente contradictionem, debet accipi ordo conceptuum. Non tamen, etiam in illo 5 casu, est semper consimilis ordo inter res et conceptus vel rationes.

Patet etiam falsitas illius propositionis: quia si corpus, animal, homo et iste homo distinguerentur realiter, inter ea non esset ordo secundum superius et inferius, quia, sicut alias declarabitur¹, inter res non est ordo superioris et inferioris, et tamen inter istos 10 conceptus est ordo secundum superius et inferius. Eodem modo de ente et Deo, quia modo habent ordinem isti conceptus secundum superius et inferius, et tamen tunc non haberent talem ordinem. Sic igitur patet ad maiorem.

Ad minorem² dico quod illo casu impossibili posito natura 15 intellectualis perfecta et intellectus perfectus se haberent sicut subiectum et accidens. Quia tamen illa positio includit contradictionem ideo non oportet quod sit consimilis ordo nunc inter conceptus, nec oportet quod nunc unum possit esse medium concludendi aliquid de aliò. Sicut si Deus et deitas distingue- 20 rentur realiter vel includerent distincta realiter, unum esset pars alterius vel subiectum alterius, et per consequens unum posset esse medium demonstrandi aliquid de reliquo. Et tamen modo non est sic.

1 esse] est DEFH 2 non om. A 3-4 vel¹... rerum om. (hom.) A 3 non
om. H 5 Non... etiam] Noja tamen quod F 6 et] vel B 7 vel] et H 8 ea] illa F,
ista G 9-11 quia... inferius om. (hom.) G 11 modo] non H 12 isti] istius D
15 minorem] maiorem C natura] nec H 16 perfecta et om. D et] nec H haberent]
ad invicem add. E 18 nunc] nec GH, om. F 19 nunc] tunc F, om. GH 20 aliquid
de aliò] alterum de altero B alio] aliquo EZ 21 includerent] aliqua add. F 22 subiec-
tum] accidens E alterius om. E 24 non] nec A est] hic add. F

¹ *Sent.*, I, d. 2, q. 7 EF.

² Supra, pp. 99, lin. 14 - 100, lin. 8.

Si dicatur quod haec videtur esse demonstratio a priori: omnis natura intellectualis est volitiva; essentia divina est natura intellectualis; ergo est volitiva:

Dico quod accipiendo voluntatem et volitivum secundum
⁵ quod est quidam conceptus absolutus simpliciter, non connotatus, sic non est demonstratio, quia sic non est haec immediata ‘omnis natura intellectualis est volitiva’, sed ista est immediata ‘natura divina est volitiva’, et una alia in qua illud praedicatum praedicatur de alio condividente. Accipiendo autem ‘volitivum’
¹⁰ secundum quod est connotativum, sic potest demonstrari, sicut dictum est in quarta conclusione¹. Unde sic ‘volitivum’ idem est quod ‘potens habere actum volendi’.

Eodem modo respondeo ad illud de personalibus²: quia non habent talem ordinem qui sufficiat ad demonstrationem, quamvis
¹⁵ forte haberent talem ordinem si distinguerentur realiter. Similiter, posito quod distinguerentur realiter, nisi haberent ordinem aliquem illorum de quibus³ dictum est in principio solutionis istius argumenti⁴, non posset unum esse medium demonstrandi aliquid de reliquo. Sicut si albedo et dulcedo haberent ordinem inter se ita
²⁰ etiam quod unum esset causa alterius, dummodo non haberent aliquem ordinem praedictorum non posset unum esse medium

1 haec] hic G 2-3 natura... volitiva] huiusmodi, ergo etc. F 3 est volitiva] etc. H
 4 et volitivum om. G 10 sic om. C 12 quod om. E 14 demonstratiōnem] demon-
 strandum G 15 talem om. B 16 realiter] vel secundum aliam litteram add. E nisi
 et ABCGH, non Z, non add. G, non add. mg. D, etiam add. E 18 de] aliquo add. B
 19 reliquo] aliquo EF, si om. H 19-20 ordinem... haberent om. (hom.) H

¹ Supra, p. 115, lin. 6-24. ² Supra, p. 100, lin. 9-19. ³ Hic cod. F in imo f. 11ra addit, sed totum subnotat: «Item, per eum ideo Deus sub ratione deitatis est subiectum, quia ut sic continet primo veritates scibiles de Deo; simul (!) cum sub illa ratione continet veritatem quamcumque cuiuscumque subiecti in se, posset esse subiectum in omni scientia, et tunc superfluerent alia (!)». ⁴ Supra, pp. 119, lin. 16 - 120, lin. 22.

demonstrandi demonstratione universalis, de qua dictum est¹, ali-
quid de reliquo.

Et si dicatur quod secundum Philosophum II Posteriorum² quaelibet causa potest esse medium demonstrandi, respondeo quod non demonstratione universalis et quantum ad universalitatem suppositorum et quantum ad universalitatem temporis, sicut in alia quaestione dicetur³.

Ad aliam rationem⁴ dico quod non est talis ordo contrarius in demonstratione quia et propter quid sicut isti imaginantur, quia idem concluditur in demonstratione quia et propter quid,¹⁰ quamvis propter diversa media.

Et sicut responsum est ad secundum⁵, eodem modo potest responderi ad tertium⁶: quod quantumcumque natura divina, intellectus et voluntas distinguerentur realiter, quod tunc posset omnipotentia demonstrari de divina essentia per intellectum et voluntatem tamquam per medium, tamen modo non est talis ordo istorum conceptuum quod unum possit esse medium demonstrandi omnipotentiam de reliquo. Quia tunc omnipotentia non competenter primo divinae essentiae sed intellectui vel voluntati, nunc autem primo competit divinae essentiae, quia praedicatum²⁰ quod competit praecise uni rei non potest competere primo nisi illi rei. Et ideo omnipotentia modo primo competit divinae essentiae, et est propositio immediata praedicando de essentia divina omnipotentiam.

1 de qua] sicut G 1-2 aliquid] supra F 8 aliam] illam G . contrarius H
 9-10 sicut... quid om. (hom.) C 9 isti om. F 11 propter] per BDZ 13 quod]
 quia EF, om. B 13-15 natura... essentia] omnipotentia posset demonstrari de divina essentia
 per intellectum et voluntatem si intellectus et voluntas distinguerentur realiter Borgh. 20 autem
 om. H divinae essentiae om. A 20-23 quia... essentiae om. (hom.) C 23 essentia] na-
 tura (interl.) B divina] divinam H

¹ Supra, pp. 119, lin. 16 - 120, lin. 22. ² Aristot., *Anal. Poster.*, II, c. 11, t. 48 (94a 20-24).

³ Infra, pp. 154, lin. 7 - 156, lin. 10.
⁴ Supra, pp. 100, lin. 20 - 101, lin. 9. ⁵ Supra, pp. 123, lin. 13 - 124,
 lin. 2. ⁶ Vide supra, p. 102, lin. 1-13.

Ex hoc patet falsitas illius propositionis¹ ‘qualis est ordo realis’ etc. Quia si sola natura divina esset intellectualis et volitiva, et natura divina et intellectus et voluntas essent distincta realiter, tunc haberent talem ordinem quod quidquid praedicaretur de uno,
 5 et de alio; et tamen isti conceptus non sic se habent. Vel arguatur de essentia divina, intellectu, actu intelligendi, habitu etc. Quia non omnis actus intelligendi est essentia divina. Similiter, de facto non est consimilis ordo rerum et conceptuum correspondentium; quia rerum correspondentium conceptui animalis et conceptui
 10 hominis non est ordo superioris et inferioris sed alius ordo; et tamen istorum conceptuum est talis ordo et non ille. Et ita illa propositio propter multas instantias est simpliciter falsa.

Ad ultimum pro illa opinione² concedo quod de aliquo simplici non habente definitionem potest esse scientia proprie dicta,
 15 quia potest esse subiectum accidentis quod potest esse medium demonstrandi aliquid de illo simplici. Similiter, forte si illud simplex constituatur ex distinctis formaliter, aliquid potest demonstrari de illo per alterum constituentium tamquam per medium. Et sic forte esset haec demonstratio: essentia divina est creativa;
 20 Pater est essentia divina; ergo Pater est creatus. Similiter, de simplici potest aliquid demonstrari per aliquid commune sibi et aliis tamquam per medium; sed per definitionem tamquam per medium nihil potest de eo demonstrari.

Quando igitur dicitur³ quod si ‘nec ratione compositionis etc. de aliquo est scientia, igitur solum quia habet conceptus

1 patet] quod add. G 2 et] perfecta add. F 4 quod] quia G 5 alio] reliquo B isti om. G Vel] aliter add. CE 6 intellectu om. E etc. om. B 8 consimilis corr. in communis illis E 9 quia... correspondentium om. C conceptui¹ om. H 10 sed... ordo om. AFGZ 11 et] vel D et non ille om. AF 12 est] erit G 15 quod] medium add. B 16 illo om. G 18 constituentium] constitutivum FZ tamquam per medium om. E 19 haec] hic G 21 aliquid om. G 23 eo] ipso F

¹ Supra, p. 102, lin. 4-6. ² Supra, p. 102, lin. 17-24. ³ Supra, p. 102, lin. 21-24.

ordinatos', respondeo quod non quicunque ordo conceptum sufficit ad hoc quod de aliquo sit scientia proprie dicta, sed requiritur ordo conceptuum se habentium secundum superius et inferius, vel exprimentium partem et totum, vel constituens et constitutum, vel conceptum exprimentium subiectum et accidens,⁵ vel definitionis et definiti, sicut dictum est prius¹. Et ideo posito quod conceptus intellectus et voluntatis praedicabiles de Deo habeant ordinem inter se, quia tamen nullum ordinem praedictorum habent ideo non potest unum esse medium demonstrandi aliquid de reliquo. Sicut si in creaturis intellectus et voluntas essent¹⁰ potentiae realiter distinctae quarum utraque immediate perficeret naturam intellectualis, sicut aliqui ponunt², unum non esset ratio demonstrandi aliquid de reliquo tamquam per medium.

Si dicatur quod haec est demonstratio: omne intellectivum est volitivum; anima rationalis est intellectiva; ergo etc.,¹⁵ respondeo quod sive sit haec demonstratio propter quid sive non, non est haec demonstratio simpliciter et a priori, quia intellectus non est prius ipsa voluntate tamquam suum subiectum; et ita voluntas non competit intellectivo tamquam suo primo subiecto, sed competit primo tamquam subiecto ipsi naturae quae est²⁰ et intellectualis et volitiva.

Si dicatur quod omnis demonstratio quae est per prius, est a priori, dico quod non sufficit quaecumque prioritas, sed prioritas subiecti requiritur.

1 quod om. F 2 ad... aliquo] de aliquo quod EF 4-5 constituens et constitutum] constituentis et constituti FG 5 vel conceptum] et conceptum G 10 si om. G
11 potentiae] personae D 15 ergo] rationalis et volitiva igitur add. D 16 haec] hic G
propter corr. in secundum C, secundum FH, littera habet secundum add. E, littera habet secundum quid add. D 17 non¹] littera habet secundum quid add. C [haec] hic G
18 prius] prior H 19 intellectivo] intellectui FZ suo om. D 21 et¹ om. FH
22 quae] ut G per om. D 24 requiritur om. F

¹ Supra, pp. 119, lin. 18 - 120, lin. 2.

² Cf. Thomas Aquinas,

Summa theol., I, q. 79, a. 1.

Si dicatur quod immo aliquando est demonstratio a priori per causam extrinsecam, respondeo quod illa demonstratio non est universalis quantum ad universalitatem temporis et suppositorum. De hoc in alia quaestione¹.

5

[SOLUTIO DUBIORUM]

Ad primum dubium² dico quod aliquid potest de Deo demonstrari. Et ideo concedo quod aliquid est prius Deo prioritate praedicationis, et tale prius debet esse medium in demonstrando aliquid de Deo.

Ad secundum dico quod nunquam potest esse distinctio conceptum nisi propter aliquam distinctionem a parte rei: et hoc vel rerum in eadem re, vel rerum totaliter disparatarum, vel distinctorum formaliter. Et ideo dico quod de Deo non essent distincti conceptus nisi esset aliqua distinctio. Unde distinctio Dei a sapientia creata, a voluntate creata et ab intellectione et volitione sufficit ad distinctionem istorum conceptum praedicabilium de Deo. Et ideo omnes tales conceptus vel sunt communes univoce Deo et alicui creaturae, vel consequentes illos. De hoc alias³.

Quando ergo dicitur ‘unum, verum, bonum etc. dicunt distinctos conceptus et tamen non distincta entia’, dico quod connotant distincta: quia verum connotat actum intelligendi,

1 quod immo om. H 4 suppositorum] suppositionis A 6 primum] quartum (v. apparatus supra, p. 118, ad lin. 18) F aliquid om. H [Deo] eo H 10 secundum] quintum F, dubium add. B 11-12 et... re om. B 12 vel²] aliquorum add. EF 12-13 distinctorum] distinctarum CDZ 14 Unde distinctio om. Z 15 voluntate] bonitate F intellectione] creata add. EF volitione] volitio AH, talis distinctio add. G, et haec distinctio add. Z 16 praedicabilium om. F 17 vel sunt om. E 18 illos] eos F || De] et G 19 Quando] quod H unum] quod B 20 non] sunt add. EZ distincta entia] distinctam essentiam B 21 distincta] entia add. F

¹ Infra, pp. 154, lin. 7 - 156, lin. 10. ² Dubia vide supra, pp. 118, lin. 18 - 119, lin. 8. ³ In quaestione de univocatione entis, *Sent.*, I, d. 2, q. 9.

bonum actum volendi; et nisi connotarent aliqua distincta realiter non essent distincti conceptus. Similiter, conceptus superior et inferior distinguuntur, quia unus importat plures res quam aliis. Eodem modo est de definitione et definito, quod distinguuntur propter distinctionem rerum importatarum per definitionem. 5

[RESPONSIO AD ARGUMENTA PRIMAE OPINIONIS]

Ad primum argumentum primae opinionis¹, cum dicitur quod ‘scire est per causam’, dico quod Philosophus non intendit praecise loqui de causa incomplexa reali et proprie dicta, sed de omni illo cui primo competit aliquid demonstrabile; et ita est 10 causa – extendendo nomen causae – quare illud competit aliis. Quia semper sequitur formaliter quod si non competit sibi, quod non competit aliis, et non e converso. Et ita non potest competere alicui nisi primo competit illi; et ita illud est – extensive – causa quare competit aliis. 15

Si dicatur quod Philosophus proprie loquitur ibi de causa, quia dat definitionem proprie dictam, dico quod extendit causam ad omne subiectum primum alicuius praedicati demonstrabilis. Et tamen cum hoc stat quod sit vera definitio; et hoc sufficit ad intentionem Philosophi. 20

Ad aliud², quod non oportet subiectum scientiae esse causatum, nec compositum, nec habere passionem realiter differentem, nec definitionem. Sed de istis post³.

3 res *om.* G 4 quod *om.* H 8 quod *om.* H 10 aliquid] aliquod GH
 11 quare] qualiter G 11-12 aliis.. competit *om.* (*hom.*) C 12 Quia] unde F, *om.* G ii
 quod² *om.* E 14 illud... causa] idem extensione causare H 15 quare] qualiter G,
 illud add. D 16 loquitur] loquendo G 17 quia dat] per G 18 primum *om.* C
 19 tamen *om.* G 19-21 quod... oportet *om.* C 22 nec¹] non A

¹ Supra, p. 97, lin. 1-6. ² Supra, p. 97, lin. 15-22. ³ Infra,
 q. 3, pp. 129-143.

[RESPONSIO AD ARGUMENTA PRINCIPALIA]

Ad argumenta principalia¹ patet. Ad primum, quod non oportet quod semper demonstrabile habeat causam proprie dictam, sed sufficit quod sit aliquid prius cui primo conveniat saltem secundum praedicationem.

Ad secundum, quod non omnis demonstratio est per definitionem tamquam per medium.

Ad tertium concedo quod aliquid praedicatur de Deo secundo modo dicendi per se, et quod habet passiones, sicut patebit, sed non oportet quod differant realiter.

[QUAESTIO III

UTRUM PASSIO SCIBILIS DE ALIUO SCIENTIA PROPIE DICTA DIFFERAT AB EO REALITER]

Ad evidentiam aliquorum dictorum in praecedenti quaestione quaeram alias breves quaestiones.

Primo quaero utrum passio scibilis de aliquo scientia proprie dicta differat ab eo realiter.

Quod sic:

VI *Metaphysicae*²: « Substantiae non est demonstratio ». Ergo demonstrabile de aliquo non est idem realiter cum eo. Ergo distinguitur ab eo realiter.

4 sit om. C [cui primo om. C [conveniat] competit B
dico add. FZ 8 Deo] in add. D 9 dicendi om. F
de ista secunda quaestione add. D 16 quaero om. BH
de se add. E

6 secundum] concedo add. E,
10 realiter] Et sic sit dictum
19 *Metaphysicae*] eiusdem

¹ Vide supra, pp. 75, lin. 14 - 76, lin. 3. ² Aristot., *Metaph.*, VI, c. 15, t. 35: « Propter hoc autem et substantiarum sensibilium singularium

Ad oppositum:

Tunc de Deo non esset scientia proprie dicta.

[OPINIO IOANNIS DE READING]

Circa istam quaestionem est una opinio¹ quod passio quaecumque est eadem realiter cum subiecto. Et arguunt sic: «illud quod scitur necessario inesse alicui subiecto, ita quod oppositum includit contradictionem, est realiter idem cum illo subiecto; sed in demonstratione simpliciter necessaria scitur praedicatum, quod est passio, necessario inesse subiecto; igitur talis passio non distinguitur realiter a subiecto. Probatio maioris: prius naturaliter alio potest esse sine eo absque contradictione, et hoc si distinguitur realiter ab illo»; et per consequens non scitur necessario inesse illi subiecto.

Ideo dicitur quod aliquid esse proprie scibile de aliquo subiecto potest intelligi tripliciter. Primo, quia «distinguitur formaliter a parte rei, ita tamen quod non sit de intellectu eius quidditativo, et ideo dicatur passio eius, sicut est de unitate respectu entis». Secundo, quod «non distinguatur nec realiter nec formaliter sed tantum per intellectum», sicut creativum et talia respectu Dei quae important respectus rationis, «quae praedicantur de Deo se-

2 Deo] eo A, vel ente add. EF dicta om. G 4 una] prima E .. quod] quae et add interl. ponit quod G 12 et per consequens om. AC 17 nec¹ om. H 19 quae¹... praedicantur] qui important respectum rationis qui praedicatur E

nec definitio nec demonstratio est, quia habent materiam, cuius natura talis est ut contingat et esse et non esse (1039b 27-31). ¹ Haec opinio Ioannis de Reading habetur in secunda quaestione Prologi *Commentarii in I Sententiarum*, ubi quaeritur: «Utrum scibile proprie de aliquo subiecto scientiae distinguatur realiter a subiecto». Iste *Commentarius* asservatur Florentiae, Bibl. Nat., cod. Conv. D. 4. 95 (pars hic citata f. 11r-v); quaestio ipsa habetur etiam inter quaestiones Petro Aureoli adscriptas Paduae, Bibl. Univ., cod. 1580 (pars hic citata ff. 214c-215a); editio critica huius quaestioni prodibit in *Franciscan Studies*, anno 1966.

- cundo modo dicendi per se, et per consequens sunt proprie scibilia». Tertio, quod «non distinguitur nec realiter nec formaliter nec per intellectum facientem, sicut intellectus facit relationes rationis». Sed potest «essentia divina causare in intellectu sibi proportionato⁵ conceptum suum quidditativum» et similiter conceptum denominativum et respectivum, sicut ‘creativum’ qui «non dicit aliud a deitate nec realiter nec formaliter». «Nec dicit respectum rationis, quia ex quo est respectus realis, expressus ab obiecto naturaliter, non est aliquid factum per intellectum comparantem et negotiantem».
- ¹⁰ Et ita de eadem formalitate potest haberi conceptus realis quidditativus et alius conceptus realis denominativus, scilicet respectivus non quidditativus, «et idem in re secundum alium et alium conceptum habet rationem subiecti et passionis». Hoc patet, quia «risibilitas ut dicit aptitudinem ad ridendum necessario inest homini ut subiecto», et non dicit aliam rem absolutam, nec respectum accidentalem, nec respectum rationis, «quia homo exprimens conceptum suum in intellectu potest exprimere conceptum risibilitatis antequam negotietur». Similiter, relatio rationis non est passio realis.
- ¹⁵

20

[CONTRA OPINIONEM IOANNIS DE READING]

Contra istam opinionem: quod passio demonstrabilis de subiecto non sit idem realiter cum subiecto et distinctum formaliter. Tum quia, sicut probabitur post¹, non est distinctio talis nisi inter essentiam divinam et relationes, ubi unum non est passio alterius.

2 nec¹ om. F 6 sicut] et add. G [creatuum] creatio et add. vel E || qui] quod A, quae BC, quia E [aliud] aliud A, aliud et add. mg. aliud F 8 respectus] conceptus EF || realis] realiter add. E || ab] ex G 9 comparantem] operantem DE, componentem G 10 formalitate] realitate et add. seu formalitate E 12 et¹] ita add. EF 16 accidentalem] actualiem EFG 22 distinctum] distincta FGZ, distinguitur H 23 quia om. D || distinctio] relatio H 24 ubi] sed F, om. D

¹ Sent., I, d. 2, q. 1 F.

Tum quia si hoc esset possibile, adhuc unum non demonstraretur de reliquo, quia propositio composita ex eis esset immediata; et similiter illa esset per se nota intellectui apprehendenti terminos in particulari, propter identitatem realem. Tum quia quaecumque sunt unum et idem realiter, faciunt per se unum, et per consequens utrumque est de per se intellectu alicuius unius per se. Et ita unum non est passio alterius, non plus quam coloritas est passio albedinis, secundum istos, vel relatio in divinis passio divinae essentiae, quia tunc persona componeretur ex subiecto et passione.

10

S i d i c a t u r, sicut dicunt, quod coloritas est de intellectu albedinis, ideo non est passio sua, *c o n t r a*: si coloritas sit de per se intellectu albedinis et tamen distinguatur ab ea formaliter, oportet quod in albedine sit aliquid de cuius intellectu non est coloritas; et per consequens coloritas erit passio illius vel *e c o n v e r s o*. Quod manifeste falsum est, et contra eos.

15

C o n f i r m a t u r: quia non est maior ratio quod aliqua distincta formaliter et unum realiter, quorum neutrum est de intellectu alterius, se habeant sicut subiectum et passio vel non faciant per se unum quam alia, cum aequaliter distinguantur. Et ita, rationabiliter loquendo, hoc ponendum est de omnibus vel de nullis sic distinctis.

Contra secundum¹ alias patebit, quando probabitur quod ‘creativum’, ‘omnipotens’ et huiusmodi non important respectum rationis².

25

1 unum *om.* B 5 unum et *om.* F 6 alicuius... *se*] alterius F 7-8 passio] respectu *add.* H 8 secundum istos *om.* F 9-10 quia... passione *om.* B 9 *ex*] de *et add.* *mg.* vel *ex* F 12 coloritas *om.* H || *sit om.* A 13 *per se om.* G 16 manifeste... *et*] patet esse falsum G 17 aliqua] illa F 18 *et*] sint G 20 aequaliter] essentia-
liter ADEFH *et add.* vel aequaliter E || ita] *ideo* EZ 21 rationabiliter] realiter F, ratio-
naliter H 23 secundum] tertium H, modum *add.* DEFGH

¹ Supra, pp. 130, lin. 13 - 131, lin. 9.
Quodl., VII, q. 3.

² *Sent.*, II, q. 1 BC;

Contra tertium¹: primo, videtur repugnare secundo. Quia omnis conceptus respectivus necessario importat aliquem respectum, sicut conceptus absolutus importat aliquid absolutum; ergo si 'creativum' est conceptus respectivus, importat aliquem respectum,
⁵ et non realem, secundum eos², ergo respectum rationis. Antecedens patet: quia si 'creativum' dicit conceptum respectivum, igitur haec vox 'creativum' est respectiva, ergo importat aliquem respectum; ergo et conceptus.

Praeterea, probatum est prius³ quod de eadem re simplici,
¹⁰ sine omni distinctione, non possunt esse duo conceptus, scilicet quidditativus et denominativus, importantes praecise eandem rem. Et ita una res ante omnem conceptum alterius rei nullo modo potest exprimere tales duos conceptus.

[SOLUTIO AUCTORIS]

¹⁵ Ideo ad quaestionem istam dico quod passio potest accipi multipliciter⁴. Uno modo pro aliqua re quae dicitur alicui rei competere. Alio modo accipitur passio pro illo quod praedicatur de aliquo secundo modo dicendi per se.

Primo modo dico quod passio universaliter distinguitur realiter a subiecto, quia sic nihil est passio nisi aliquod accidentis vel aliqua forma alicui inhaerens realiter tamquam subiecto. Sed isto modo non accipitur passio communiter in scientiis. Secundo modo

1 primo] primum DHZ 2 importat] videtur importare F 2-3 respectum] subiectum quod corr. in conceptum D 4 conceptus] terminus B 5 secundum eos om. C || respectum om. H 6 dicit] hic add. A 8 et conceptus] est respectiva D 9 Praeterea om. F 13 duos] duplices Z, om. F 15 Ideo G 16 multipliciter] dupliciter D

1 Supra, p. 131, lin. 10-19. 2 Vide supra, p. 130, lin. 17-19.

3 Supra, pp. 103, lin. 17 - 104, lin. 2. 4 Cf. G. Ockham, *Summa Logicae*, p. I, c. 37 (ed. Ph. Boehner, Franciscan Institute Publications, St. Bonaventure N. Y. 1957, pp. 96-98); *Expositio in librum Porphyri De Praedicabilibus*, c. 5 (ed. E. A. Moody, St. Bonaventure N. Y. 1965, pp. 87-94).

dico quod universaliter passio non est idem realiter cum subiecto, quia passio isto modo tantum est quidam conceptus praedicabilis de aliquo pro re, non pro se; et universaliter conceptus nunquam est idem realiter cum illo cuius est.

Quod autem passio praedicabilis secundo modo sit quidam ⁵ conceptus, patet, quia res extra animam esse non potest, cum non sit extra nisi tantum res singularis, sicut post patebit¹. Sed res singularis nulla praedicatur in tali propositione. Verbi gratia in ista ‘omnis homo est risibilis’ non potest praedicari res singularis, quia non est maior ratio de una quam de alia, et per consequens ¹⁰ quaelibet ibi praedicaretur. Quod est manifeste falsum, quia nihil praedicatur in propositione nisi quod est cognitum ab habente propositionem. Sed non quodlibet cognoscitur a tali; ergo praecise praedicatur conceptus et non res.

Praeterea, secundum Boethium, libro *Perihermeneias*², ¹⁵ propositio habet triplex esse, scilicet in mente, in voce et in scripto. Igitur semper distinctis propositionibus in voce correspondent distinctae propositiones in mente. Ergo sicut istae propositiones ‘Sortes est risibilis’, ‘Plato est risibilis’ distinguuntur in voce, ita proportionaliter in mente. Sed in voce habent idem praedicatum ²⁰ simpliciter, ergo et in mente. Sed nulla eadem res indistincta praedicatur de Sorte et Platone, igitur nulla res talis praedicatur in illis propositionibus in mente; ergo conceptus qui in una verificatur pro una re, et in alia pro alia.

Sciendum tamen quod quamvis passio non sit eadem realiter ²⁵ cum subiecto, et secundum unam opinionem³ ponentem

1 realiter *om.* B 2 tantum est quidam] non est nisi unus B [quidam] quidditatis
vus G 5 quidam] unus B 6 non² *om.* A 7 post *om.* F 8 singularis nulla *trp.* G
8-9 in ista *om.* F 11 ibi *om.* F 12 praedicatur] ponitur G 13-14 ergo... res *om.* F
15 libro *Perihermeneias* *om.* B 16 scilicet *om.* DH in²] et G 17 Igitur *om.* A in semper... propositionibus *om.* C 19 Plato est risibilis *om.* D 24 et] est E 25 non
om. E [realiter] res F 26 ponentem] volentem C

¹ *Sent.*, I, d. 2, q. 7 ST. ² Boethius, *In librum De Interpretatione*, cap. *De signis* (PL 64, 402 et 410-411). ³ Videsis supra, p. 30, notam 3.

- quod conceptus tantum habet esse obiectivum non distinguitur realiter a subjecto, tamen non possunt aliqua se habere sicut subjectum et passio realis nisi propter distinctionem realem aliquo modo importatam per illa; quia scilicet passio quamvis posset
- ⁵ supponere pro subjecto, tamen aliquo modo importat aliam rem a subjecto. Verbi gratia, quamvis risibile supponat pro homine in ista propositione ‘omnis homo est risibilis’, tamen importat aliquo modo actum ridendi, – sive primario sive secundario, non curo ad praesens –, et propter hoc potest unum esse passio alterius.
- ¹⁰ Eodem modo est dicendum de creativo respectu Dei, et universaliter de omnibus talibus quae – secundum unam opinionem¹ – dicuntur passiones respectivae et de omnibus concretis quibus correspondent abstracta alias res importantia, sicut est de calido et huiusmodi, secundum intentionem Philosophi².
- ¹⁵ Si dicatur quod ‘corruptibile’ est passio substantiae compositae, et tamen non importat aliam rem. Similiter, aeternum, infinitum, immortale et huiusmodi sunt passiones Dei, et tamen non important alias res:

Ad primum istorum dico quod corruptibile importat

²⁰ aliam rem, quia saltem partem rei quae est alia a toto cuius est illa passio. Nolo tamen dicere quod talis distinctio partis et totius sufficit ad hoc quod unum sit passio et aliud subjectum. Sed tunc quando etiam importatur negatio unius partis ab alia vel in actu vel in potentia, sicut patet de ‘corruptibili’ per quod importatur

1 non] nec F 3 realis] realiter AFH 4 quia] quae F : posset] possit DF, potest H
 5 pro subjecto om. D 7 omnis om. D 10 est dicendum om. H : de] actu add. B
 12 omnibus] obiectis G 13 alias] etiam add. D 17 infinitum] iustum B 17-18 et...
 res om. Z 18 non interl. BE, om. ACG 20 alia] res add. G 21 Nolo] Volo G
 22 sufficit] supponit A : tunc] est add. EF 23 quando etiam typ. B : etiam om. CF

¹ Scilicet secundum opinionem Ioannis de Reading, supra, pp. 131, lin. 10-13 et 133, lin. 1-8. ² Aristot., *Praedicamenta*, c. 8 (9a 28 - 9b 9).

quod una pars potest ab alia separari et per consequens negari, tunc est possibile quod conceptus importans illam partem sit passio illius quod importat totum.

Ad aliud¹ quod aeternum connotat tempus, quod importat aliam rem distinctam realiter a Deo. Quomodo autem hoc sit, declarabitur in secundo². Similiter, infinitum, immortale et huiusmodi, quae sunt negativa, et universaliter omnis conceptus negativus aliquo modo distinctionem rerum importat. sicut alias habet declarari³.

[RESPONSIO AD ARGUMENTA IOANNIS DE READING]

10

Ad primum⁴ alterius opinionis: quando dicitur quod si passio non sit idem realiter cum subiecto potest ab eo separari, respondeo quod passio quae est alia res potest separari a subiecto, et ideo non necessario inest subiecto. Sed illa passio non est demonstrabilis de subiecto, et ideo nihil ad propositum de illa. Loquendo autem de passione secundo modo dicta, illa non est eadem realiter, – et secundum unam opinionem⁵ – nec est distincta realiter, quia non est res; et ita non demonstratur inesse subiecto realiter sed tantum demonstratur praedicari de subiecto, non pro se sed pro re. Et hoc est possibile sive passio primo modo dicta, quando importatur per passionem secundo modo dictam, inhaereat suo subiecto

¹ pars *om.* G || negari] et *add.* B ²⁻³ tunc... totum *om.* F ² partem] rem G

⁴ aliud] dico *add.* D || quod¹] est *add.* G ⁶ in *om.* G ⁸ rerum *om.* C ⁹ declarari]

id est *add.* A ¹¹ alterius] secundae E || quando *om.* E ¹⁶ autem *om.* E || de] illa *add.* E

¹⁷ et] sed H || nec] non F ¹⁸⁻¹⁹ realiter... subiecto *om.* (*hom.*) F ¹⁹ praedicari] alia

littera realiter *add.* E || de subiecto *om.* H || non] quae A || sed] etiam *add.* G

¹ Supra, p. 135, lin. 16-18. ² *Sent.*, II, q. 13 G et L. ³ *Sent.*, I, d. 2, q. 2 F-H. ⁴ Supra, p. 130, lin. 4-12. ⁵ Secundum opinionem scilicet quae tenet conceptus habere tantum esse obiectivum. Cf. supra, p. 134, lin. 26 et p. 30, nota 3.

sive non. Sed hoc non erit per propositionem pure de praesenti sed per propositionem de possibili vel aequivalentem propositioni de possibili. Et sic est de istis ‘omnis homo est risibilis’, ‘luna est eclipsabilis’ et huiusmodi, quia istae aequivalent istis ‘omnis homo potest ridere’, ‘luna potest eclipsari’, quae semper verae sunt, sive res sint in actu sive non. Et ideo concedo quod quandocumque passio importat aliam rem natam inhaerere subiecto quod nulla propositio pure de inesse et de praesenti est simpliciter necessaria.

Tunc ad formam argumenti: quando accipitur¹

quod ‘illud quod scitur necessario inesse alicui subiecto, ita quod oppositum includit contradictionem, est realiter idem cum illo subiecto’, dico quod ista propositio est distinguenda. Quia ‘inesse’ uno modo idem est quod inhaerere realiter, sicut accidentis inest subiecto et forma materiae; alio modo idem est quod praedicari. Primo modo est propositio impossibilis propter falsam implicationem, quia implicatur aliquid tale inesse sic alicui subiecto necessario, et tamen quod sit idem realiter; quae formaliter repugnant: quia ex hoc quod sic inest, distinguitur realiter ab illo. Secundo modo dico quod potest esse talis praedicatio, ita quod uterque terminus supponat pro se; et tunc propositio prima est vera, sed minor tunc est falsa, quia illo modo nunquam passio inest necessario subiecto. Si enim in ista propositione ‘omnis homo est risibilis’ uterque terminus supponeret pro se, ipsa esset simpliciter impossibilis, quia tunc denotaretur quod iste conceptus esset ille

1 de] inesse et de add. mg. G 2-3 vel... possibili om. (hom.) E 5 quae] quia CF
 6 res om. H si sint] si D, fuerit F 7 subiecto om. ACF 8 de] om. AB si inesse et
 om. B si praesenti] in qua praedicatur talis passio add. mg. G 10 alicui om. F 11 oppo-
 situm om. B si realiter om. F 12 subiecto om. F 15 propositio] ipsa E 16 sic om. B,
 sicut EF, cum illo add. F 17 sit om. A realiter] cum illo add. F 17-18 quae... repu-
 gnant om. F 18 quia] et G 20 est om. ABCGH 21 sed] si G, et H 22 ne-
 cessario om. Z 23 risibilis] animal A si uterque terminus] utraque res E, terminus G
 24 denotaretur] demonstraretur F

¹ Supra, p. 130, lin. 5-7.

et quod passio esset subiectum, quod est impossibile. Aliter potest uterque terminus supponere non pro se sed pro re; et tunc est minor vera et maior falsa, quia tunc non oportet quod illud quod praedicatur necessario de aliquo sit idem realiter nec formaliter.

Et quando dicitur¹ quod 'prius naturaliter alio potest esse sine eo absque contradictione', de ista propositione dico quod est vera de rebus extra animam. Sed sive sit vera sive falsa de entibus in anima, non est ad propositum. Quia ad conclusionem demonstrationis sufficit, cum aliis condicionibus, quod illa conclusio sit necessaria, ita quod nullo modo possit esse falsa, sed si¹⁰ propositio sit, quod ipsa sit necessario vera². Sive autem subiectum possit esse sine praedicato vel e converso sive non, nihil est ad propositum.

A d a l i u d quod innuitur³, quod risibilitas non distinguitur realiter ab homine nec formaliter, nec dicit respectum rationis¹⁵ nec realem, et tamen est passio, r e s p o n d e o quod risibilitas

¹ potest] posset G 6 absque] sine G ; de... propositione om. H 8 non est]
nihil B 8-9 conclusionem demonstrationis] conclusionis demonstrationem Z 9 sufficit...
condicionibus] cum aliis condicionibus non requiritur FG 11 propositio] sic add. C ||
quod] et H || quod...sit om. A ; autem] aut AH, om. DFG 12 vel] sive F || vel e
converso om. D || est om. EFZ 16 passio] hominis add. B

¹ Supra, p. 130, lin. 11-12. ² Cf. *Summa Logicae*, p. 2, c. 9: « Tamen de propositione necessaria est sciendum quod propositio non propter hoc dicitur necessaria quia semper sit vera; sed quia est vera si sit, et non potest esse falsa. Sicut haec propositio in mente 'Deus est' est necessaria non quia semper sit vera, quia si non est, non est vera; sed si sit, est vera et non potest esse falsa » (ed. Boehner, pp. 247s.). ³ Hic auctor respondeat ad argumentum Ioannis de Reading, quod tamen supra non adduxit. Verba Ioannis (locis cit.) sunt haec: « Iste tertius modus potest persuaderi sic: risibilitas, ut dicit aptitudinem ad ridendum, necessario (om. Pad.) inest homini tamquam passio et non distinguitur realiter ab homine, ut patet prius. Nec etiam est aliquid in re aliud ab homine, quia vel (om. Fl.) non est nisi respectus actualis in re, quod non est verum cum terminus non sit aliquid (aliquis Fl.) existens in actu. Igitur risibilitas non est aliquid distinc-

dicit aliam rem distinctam realiter ab homine, quia risibilitas, ridere, risus et huiusmodi habent aliquod idem significatum quod primario vel secundario per omnia ista importatur; et propter hoc potest esse passio.

5 Et si quaeratur de ipsa risibilitate quae est a parte rei: quomodo illa distinguitur ab homine: aut realiter aut formaliter; dico quod omnes tales quaestiones de connotativis procedunt ex falsa imaginatione, quia imaginamur quod talia habeant quid rei, cum tamen habeant quid nominis tantum. Imaginamur enim
 10 quod risibilitas sit aliquid unum simpliciter a parte rei et ideo dicatur risibilitas realis sicut homo vel albedo est aliquid unum a parte rei; et ita imaginamur de aliis connotativis. Sed ista imaginatio est falsa. Non enim risibilitas, nec aptitudo, nec aliquid tale dicit aliquid unum a parte rei, nec per se nec per accidens,
 15 nisi forte ex consequenti. Sed dicit multa simpliciter, aliquo modo aequivalenter complexo composito ex illis, quia aequivalent aliqui complexo; ut ‘risibile’ aequivalet isti aliquo modo ‘aliquid potest ridere’, ita hic ‘dealbare’ aliquo modo aequivalet isti ‘aliquid potest dealbari’; ita quod quidquid importatur per hoc complexum

1 realiter *om.* F 3 omnia] objecta E :: importatur] significatur H 6 distinguuntur] differt AB 7 tales *om.* C :: quaestiones] conclusiones ACD, conclusiones vel quaestiones E, propositiones Z 8 imaginamur] imaginantur CHZ 9 rei... habeant *om.* (*hom.*) G
 tamen] tantum H tantum *om.* GH :: enim] autem H 10-11 simpliciter... unum *om.* (*hom.*) C 12 imaginatio] significatio E 13 enim *om.* E 14 a... accidens] per se nec per accidens a parte rei E 15 consequenti] consequente DH 16 quia] quae EF, qui G
 17 aequivalet] aequipollat F, isti *om.* F aliquo modo *om.* B 18 ridere] et add. B :: ita] quod add. E :: hic] haec E, hoc nomen F, *om.* Z :: aliquo modo *om.* H, praeceps add. C :: aliquid] iste G 19-2 (p. 140) hoc... per *om.* (*hom.*) C

tum in actu ab homine nec realiter nec formaliter. Igitur vel erit (est Pad.) respectus rationis vel erit idem omnino in re homini, sub alio tamen respectu a conceptu hominis quidditativo. Sed non videtur quod oporteat ponere risibilitatem esse respectum rationis...; ergo videtur quod risibilitas, ut est passio realis, non distinguitur realiter nec aliquo modo ab homine nisi sicut (ut Pad.) conceptus eius denominativus vel denominatus (denominativus *Fl.*) a conceptu quidditativo ipsius (eius *Fl.*). »

importatur etiam aliquo modo per illud incomplexum. Et quia in talibus quidquid importatur per concretum importatur etiam per abstractum, ideo tale complexum – et quidquid importatur per quamcumque partem illius complexi – aliquo modo importatur per illud abstractum. Et ideo non debet plus quaeri quid rei de illo abstracto quam de illo complexo, sed tantum querendum est quid nominis. Et ideo non querendum est quid est risibilitas a parte rei, sed tantum quid risibilitas significat. Et est respondendum quod significat aliquid quod potest ridere. Et ideo, proprio loquendo, de virtute sermonis nihil quod praecise significat aliquid unum et non significat multa – quomodo talia significant multa – est de aliquo tali abstracto praedicabile sed tantum consimilia abstracta. Sicut est de caecitate de qua nihil praecise significans unum potest praedicari; quocumque enim demonstrato, haec est falsa ‘haec est caecitas’.

15

Si dicatur quod hoc non est positivum sed tantum privatio, respondeo quod privatio – et universaliter negatio – dicit praecise alias res vel rationes. Et ideo non est imaginandum quod privatio vel negatio sit aliquid conceptibile, distinctum a rebus positivis vel rationibus, sed dicit illas, sicut ‘non homo’ dicit aliquid quod non est homo. Eodem modo ‘caecitas’ dicit oculum non presentem videre; et ideo satis simile est de istis et de aliis.

Potest tamen poni exemplum in aliis. Quia ‘creativitas’ proprie de nulla una re praedicatur; non enim potest dici quod Deus sit creativitas, nec creatura, quia creativitas non dicit aliquid unum, sed dicit hoc totum quod est aliquid quod potest de nihilo aliquid

1 etiam] et G	2 importatur ² om. G	3 etiam om. AE	6 sed tantum] nec G
7 nominis... est om. G	8 rei om. A	9 aliquid quod trp. ACDFH aliquid] aliquis F	
10 loquendo] et add. B praecise om. F	11 quomodo... multa om. Z quomodo] quando H	12 sed tantum] et tamen G	
talia] connotativa add. Borgh. multa] non add. ABCDGH	13 abstracta] ita add. H est om. F de qua om. F	16 tantum] est B, privativum seu add. F	17 negatio] non add. D
	18 alias] alias D	20 non om. C	21 Eodem modo] sicut homo G
	22 simile] consimile D	23 creativitas] caecitas A proprie]	24 una re trp. G
	26 nihilo] nullo CE aliquid om. F		

producere. Eodem modo est de potentialitate materiae: quia potentialitas materiae non dicit aliquid unum, quia nec rem absolutam nec respectivam realem, nec respectum rationis; quia vere materia est in potentia, omni actu intellectus circumscripto, et per consequens sine omni respectu rationis; sed dicit quod materia potest habere formam quam modo non habet.

- Et ideo in multis argumentis est fallacia figurae dictionis, sub nomine simpliciter absoluto accipiendo nomen connotativum. Sicut sic arguendo: quidquid potest Deus mediante causa secunda,
 10 potest immediate per se; sed actum meritorium potest producere mediante actu voluntatis; ergo sine ea. Et sic de aliis multis, in quibus semper est fallacia figurae dictionis, quia commutatur 'quid' in 'ad aliquid', secundum unum modum loquendi, vel in connotativum, secundum alium modum loquendi.
 15 § Tamen sciendum quod 'risibilitas', 'aptitudo' et huiusmodi abstracta multa apud philosophos aequivoce accipiuntur. Nam aliquando accipiuntur et supponunt pro eodem pro quo supponunt sua concreta. Et sic esset concedendum quod 'risibilitas est homo'. Aliquando supponunt pro uno aggregato ex omnibus quae import-
 20 tantur sive primario sive secundario per ipsum. Aliquando supponunt praecise pro ipsis concretis. §|

Ex ipsis patet quod conceptus talis denominativus, praedicabilis secundo modo, non causatur praecise a re de qua praedicatur ante omnem conceptum alterius, sed praesupponit conceptum
 25 alterius, quia praesupponit conceptum cuiuslibet quod importatur

1-2 potentialitate... potentialitas] possibilite... possibilis H 2 rem] rationem D
 3 respectum] relationem D 4 in om. B 7 ideo om. H 9 sic om. F || causa
 secunda] actu voluntatis G 10 immediate] et add. D, sed om. F 12 commutatur] mu-
 tatur D 13 ad interl. B, om. GZ 13-14 vel... loquendi om. (hom.) E 15-21 Tamen...
 concretis om. AF, Additio notant in mg. BE 18 risibilitas] risibile G 19-20 quae...
 sive¹ om. H 20 per ipsum] (in mg.) ipsa G 20-21 supponunt om. H 21 concretis]
 conceptis G 24-25 sed... alterius om. (hom.) E 24 sed] quia B || praesupponit] sup-
 ponit A, praesupponit G, primo supponit H 25 alterius... conceptum om. Z quia
 om. B || praesupponit] supponit A, praesupponit EG, om. B

per ipsum. Et ideo iste conceptus 'creativum' non potest haberi nisi cognito aliquo quod non est Deus. Patet etiam quod non est dicendum quod eadem res sub uno conceptu est subiectum et sub alio conceptu est passio, quia ipsa res nec sub uno conceptu nec sub alio est passio, sed ipse conceptus est passio.

5

Contra tamen praedicta videtur esse Aristoteles I *Topicorum*¹, quia, per eum, proprium differt a definitione per hoc quod definitio dicit 'quid' et proprium 'accidens':

Similiter, secundum Lincolnensem I *Posteriorum*, cap. De *per se*², in primo modo quidditas subiecti egreditur a quidditate praedicati, in secundo autem e converso; igitur in primo modo subiectum distinguitur realiter a praedicato. Confirmatur: quia secundum eum, ibidem, non est aliquis modus praedicandi per se nisi subiectum sit causa praedicati vel e converso:

Ad primum istorum dico quod Philosophus intellegit per 'accidens' omne extrinsecum rei; et ideo 'proprium', quia importat semper aliquid quod est extrinsecum rei, ideo dicitur dicere accidens rei, ita tamen quod sit convertibile. Quia accipit ibi accidens tale ut distinguitur contra 'quid'. Et ideo vere possumus dicere quod 'creativum' est proprium Deo, quia convertitur cum Deo et importat creaturam quae realiter distinguitur a Deo, quamvis non dicat aliquid accidens Dei.

Ad secundum dico quod non oportet quod praedicatum distinguatur a subiecto nec quod sit effectus realis subiecti, sed

1 iste conceptus] conceptum G 3 est subiectum om. H et] nec H, om. Z
 4 conceptu om. FH 4-5 quia... passio om. (hom.) BFH 5 ipse] ille G 7 differt]
 distinguitur EFGHZ 7-8 per2... definitio om. (hom.) F 8 et om. BEH 10 in] et G
 11 modo om. E 11 secundo] modo add. F 12 distinguitur... praedicato] et praedicatum
 realiter distinguitur F 13-14 praedicandi] dicendi B 15 Philosophus] hic F 16-17 pro-
 prium... ideo om. (hom.) C 17-18 dicitur dicere] dupliciter dicitur H 18 dicere om. G
 convertible] cum re add. EF 19 tale om. DFZ vere om. H 21 creaturam] causam E
 24 distinguatur] realiter add. F

¹ Aristot., *Topic.*, I, c. 5 (101b 38-39 et 102a 18-22). ² Robertus Grossatesta, *In Aristot. Anal. Poster.*, I, c. 4, t. 19 (ed. Bononiae 1519, f. 5va).

sufficit quod sit causa alicuius quod importatur per praedicatum. Et; ut communius vel semper, quando propositio est vere affirmativa et praedicatio propria et per se secundo modo, subiectum vel aliquid importatum per subiectum est causa alicuius importati
 5 per praedicatum. Et hoc extendendo causam ad partes integrales, quae aliquo modo dicuntur causae totius. Per hoc patet ad confirmationem.

[RESPONSIO AD ARGUMENTUM PRINCIPALE]

Ad primum principale¹: nego istam consequentiam 'demonstrabile de aliquo non est idem realiter cum eo, ergo distinguitur realiter ab eo'. Patet instantia, quia ens rationis nec est idem realiter cum re nec distinguitur realiter. § Et hoc secundum opinionem quae ponit entia rationis obiective in anima. §|

[QUAESTIO IV

15 UTRUM OMNIS PASSIO SIT DEMONSTRABILIS DE SUO
 SUBIECTO PRIMO A PRIORI]

Secundo quaero utrum omnis passio sit demonstrabilis de suo subiecto primo a priori.

Quod sic:

20 Quia non est maior ratio quod una sit demonstrabilis quam alia; et aliqua est demonstrabilis, certum est; igitur omnis.

1 quod] subiectum add. Borgh. ; praedicatum] subiectum Z 2 Et] vel A, om. C ||
 vel om. D ; quando om. G ; est] universalis add. E ; vere] vera H 5 integrales] reales B
 6 causae] esse EG, causa F 11 quia om. B ; nec] non H ; realiter om. Z 12-13 Et...
 anima om. AD 12 Et hoc] etiam F 13 obiective om. C ; anima] secundum aliam est
 aliter dicendum add. B 20 Quia] quoniam G 21 certum est om. H ; omnis] et cetera G

¹ Supra, p. 129, lin. 19-21.

Ad oppositum:

Dictum est prius¹ quod esse creativum et huiusmodi non possunt de Deo demonstrari.

[DISTINCTIO PASSIONUM]

Ad istam quaestionem distinguo primo de passionibus²: quia 5
quaedam sunt quae important aliquas res absolutas realiter distinctas
a suis subiectis et eisdem formaliter inherentes, sicut se habent
susceptibile disciplinae, calefactibile, et huiusmodi. Aliquae autem
important motum vel mutationem, sicut risibile, mobile, alterabile,
et sic de aliis. Aliquae autem sunt connotativa et aliquae negativa 10
vel privativae.

[QUAENAM PASSIONES SUNT DEMONSTRABILES?
CONCLUSIO PRIMA]

Est igitur prima conclusio quod nulla passio importans aliquam rem absolutam formaliter inherenterem est demonstrabilis 15
de suo subiecto primo.

Et voco subiectum primum illud cui potest competere³ omni
alio circumscripto, et nulli ipso circumscripto. Verbi gratia: anima
intellectiva est primum subiectum respectu ‘susceptibilis disciplinae’, quia omni
alio circumscripto adhuc potest anima suscipere 20

2 esse *om.* H 3 de Deo *om.* AB 7 inherentes] inherentibus E 8 Aliquae
autem] aliae quae H 10 et¹] huiusmodi et *add.* E ¶ sic de aliis] huiusmodi F ¶ Aliquae...
aliquae] Aliae... aliae H „connotativa] scilicet quae connotant aliquid extrinsecum rei, ut
creativum, calefactivum *add.* Z 14 igitur] autem H 14-15 aliquam *om.* F 17 potest
competere] primo competit B . omni *om.* (*cum lacuna*) C 18 et... circumscripto *om.* (*hom.*) C

¹ In quaestione secunda, supra, pp. 116, lin. 1 - 117, lin. 13. ² Cf.
G. Ockham, *Summa Logicae*, p. I, cc. 10 et 37 (ed. Boehner, pp. 33-36,
96-97); *Expositio in librum Porphyrii De Praedicabilibus*, c. 5 (ed. Moody,
pp. 87-94); vides etiam D. Webering, *Theory of Demonstration according
to William of Ockham*, pp. 118-142. ³ Scilicet passio.

disciplinam, et nihil potest suscipere disciplinam circumscripta anima intellectiva. Sed homo est subjectum illius passionis; non tamen primum sed magis secundarium, quia homine delecto adhuc potest anima suscipere disciplinam. Ita est de aliis accidentibus quae competit toti mediante aliqua parte.

Haec conclusio probatur: quia propositio immediata non potest demonstrari; sed haec est immediata; ergo ista non potest demonstrari.

Si dicatur quod immediata immediatione subjecti potest demonstrari, quia non est immediata immediatione causae; sicut ista 'omnis triangulus habet tres' est immediata immediatione subjecti, et tamen demonstrabilis. Ita potest esse in proposito:

Hoc non valeat: quia nulla propositio immediata potest demonstrari, quia, secundum Aristotelem¹, «propositio immediata est illa qua non est altera prior»; et per consequens non potest demonstrari a priori. Et quando dicitur quod potest esse immediata immediatione subjecti quamvis non immediata immediatione causae, dico quod subjectum accipitur duplamente. Uno modo pro aliquo uno termino de quo natum est aliquid praedicari; alio modo pro omni illo de quo natum est aliquid praedicari. Primo modo possibile est quod aliqua propositio immediata immediatione subjecti sit demonstrabilis, sicut est de ista 'omnis triangulus' etc. Secundo modo non est possibile, quia omne demonstrabile de aliquo necessario prius convenit medio, quod non tantum erit causa sed subjectum. Et ideo dico quod definitio trianguli, si sit medium ad demonstrandam istam 'omnis triangulus habet

2 anima intellectiva] ea H 4 anima] intellectiva add. F 4-5 accidentibus] actibus F
 5 quae] quod B aliqua] ista G 7-8 ergo... demonstrari om. H 7 ista om. G
 9-10 Si... demonstrari] sed haec est immediata, igitur ista non potest demonstrari immediatione subjecti, potest tamen demonstrari immediatione causae B 13-14 nulla... quia om.
 (hom.) F 14 quia om. D 16-17 potest2... non] non est F 17-18 subjecti...
 immediatione om. (hom.) C 19 est... praedicari om. A 20 illo] eo B ... aliquid om. G
 26-1 (p. 146) habet tres om. H

¹ Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 2, t. 13 (72a 8).

tres' etc., est primum subiectum illius passionis uno modo, et triangulus alio modo.

Aliter potest dici ad instantiam quod talis propositio immediata immediatione subiecti nunquam est demonstrabilis nisi per definitionem exprimentem determinatas partes vel quoad numerum vel ⁵ quoad essentiam tamquam per medium cui notius inest passio quam subiecto; quia nullo modo inesset subiecto quacumque istarum partium circumscripta, et ita quaelibet est aliquo modo causa quare illa passio inest illi subiecto. Verbi gratia, si de triangulo demonstraretur habere tres, hoc erit per definitionem exprimentem ¹⁰ diversas et determinatas partes quoad numerum, puta tres lineas ex quibus componitur triangulus. Similiter, esse corruptibile est demonstrabile de subiecto – scilicet de substantia composita – per definitionem exprimentem partes determinatas quoad essentiam, scilicet materiam et formam, ita quod quacumque ¹⁵ illarum circumscripta nullo modo esset substantia corruptibilis.

Sed talis passio quae importat rem absolutam alteri inherenterem non est demonstrabilis per definitionem aliquam, quia illa definitio aut exprimeret partes eiusdem rationis, aut alterius et alterius rationis. Non primum, quia tunc oporteret quod exprimeret partes ²⁰ determinatas quoad numerum. Sed hoc non est possibile, quia talis passio posset poni quacumque illarum circumscripta. Verbi gratia, 'esse calefactibile' non potest demonstrari de quocumque per tale medium, quia quacumque parte illius circumscripta adhuc residuum est calefactibile. Nec secundum, quia omne accidentis ²⁵ absolutum habet subiectum aequi simplex, ergo tanta simplicitas est in subiecto primo quanta in accidente. Ergo subiectum non plus includit talem distinctionem partium quam accidens, et per

1 tres *om.* D || illius *om.* B 2 triangulus] subiectum *add.* H 4 subiecti] causae F,
vel causae *add.* mg. G 7 modo] passio *add.* D 8-16 et... circumscripta in imo f. F
10 erit *om.* A 11 et determinatas *om.* A 12 esse] est in (*sed exp.*) G 15 ita
om. H : quacumque] qualibet G 20 tunc *om.* F quod *om.* B : partes] eiusdem rationis
add. EZ 23 de quocumque] per quocumque E 26 subiectum] ita vel *add.* E

consequens non habet talem definitionem. Et haec posset esse secunda ratio pro prima conclusione.

Tertio potest hoc argui: quia illa propositio cuius prima notitia non potest accipi nisi per experientiam, mediante aliqua propositione contingente, non est demonstrabilis; sed quaelibet talis propositio est huiusmodi; ergo etc. Maior est manifesta, quia respectu omnis conclusionis demonstrabilis sufficit notitia aliquarum praemissarum, ergo non requiritur aliqua alia causa nisi quae requiritur ad notitiam praemissarum. Minor probatur inductive, quia quantumcumque habeatur notitia abstractiva tam de subiecto quam de passione tali, nisi intuitive videatur aliquod contentum sub subiecto et aliquid importatum per talem passionem virtute cuius cognoscatur evidenter quod hoc inest huic nunquam evidenter scietur talis propositio universalis. Sicut si aliquis cognosceret intuitive vel abstractive animam intellectivam, et similiter abstractive vel etiam intuitive cognosceret disciplinam vel scientiam, nisi evidenter cognosceret aliquam talem singularem 'haec anima habet disciplinam vel scientiam' nunquam cognosceret evidenter talem propositionem universalem; vel cognosceret cognitis terminis, et per consequens esset principium et non conclusio. Eodem modo est de aliis, sicut quod ignis potest esse calidus, quod terra potest esse frigida non potest sciri nisi per experientiam, igitur nulla talis est demonstrabilis.

[CONCLUSIO SECUNDA]

Secunda conclusio est quod talis passio potest demonstrari de suo subiecto non primo.

1 definitionem] distinctionem G 3 Tertio] Secundo D || quia] quod GH || prima om. BG 8-9 ergo... praemissarum om. (hom.) G 9 ad notitiam om. C 10 abstractiva] absoluta F, seu abstracta add. E 12 importatum] importatur G 14 aliquis] quis F 15-16 animam... abstractive mg. E², om. F 16 etiam] et C, om. EHZ vel] etiam add. E 17 aliquam] aliquem E || singularem] quod add. F 20 et¹... conclusio om. F || conclusio²] e converso A 26 primo] modo add. A

Sed subiectum non primum potest intelligi multipliciter. Uno modo, quia non est sibi adaequatum secundum praedicationem; et hoc vel quia excedit sicut superius ad subiectum primum, vel quia exceditur sicut quoddam contentum sub primo subiecto. Primo modo se habent isosceles et triangulus, secundo modo figura ⁵ et triangulus respectu habere tres. Alio modo, quia est totum respectu primi subiecti, sicut homo respectu animae intellectivae ad esse susceptivum disciplinae. Tertio modo, quia est subiectum sustentans primum subiectum, sicut passiones formae et accidentis aliquo modo convenienter subiecto, unde et ignis dicitur ¹⁰ calefactorius. Et forte aliis modis potest contingere.

Primo modo semper talis passio est demonstrabilis de subiecto non primo excedente. Et demonstratio erit particularis, quia semper inferius est medium concludendi aliquid de suo superiori particulariter. Sed si subiectum non primum excedatur a passione ¹⁵ adhuc per subiectum primum potest demonstrari, sicut sic arguendo: omnis triangulus habet tres; isosceles est triangulus; igitur etc. Secundo modo semper talis passio est demonstrabilis

2 secundum] per E 3 et hoc *om.* F sicut *interl.* F, *om.* AB, praedicatum *add.* *interl.* F
 5-6 Primo... triangulus] sicut se habet figura et isosceles F 5 isosceles] figura Z secundo]
 primo D figura] isosceles Z 7 subiecti] vel quia importat totum respectu illius quod
 importatur per subiectum primum *add.* DGHZ 8 susceptivum] susceptibile F quia est]
 potest esse A, que est D 10 unde et] ut F 11 aliis] pluribus F 12 modo *om.* A
 13 Et] talis *add.* EG 14 suo] subiecto G . 15 particulariter *om.* F, Verbi gratia: omnis
 triangulus habet tres; aliqua figura est triangulus; ergo aliqua figura habet tres *add.* Z non
om. A 16-18 adhuc... etc. *in imo f.* F, Ante correctionem pro illo «adhuc» etc. fuit sic:
 aut ergo subiectum primum est species specialissima aut aliquid superius. Si primo modo, semper
 poterit fieri demonstratio, et hoc per illam propositionem, tamquam per medium extrinsecum,
 'quidquid absolutum potest competere alicui individuo, consimile potest competere omni
 individuo eiusdem rationis'. Secundo modo non est possibile semper. Aliando, forte semper,
 ante notitiam talis propositionis universalis presupponitur notitia cuiuslibet propositionis ha-
 bentis quamcumque speciem contentam. Sicut ponatur quod 'calefactibile' primo conveniat sub-
 stantiae compositae: hoc non potest evidenter cognosci nisi prius cognoscatur de qualibet specie
 contenta; et ratio est quia per hoc quod aliqua passio convenienter alicui individuo alterius rationis.
 Sicut per hoc quod cognosco evidenter quod ignis potest esse calefactorius non possum eviden-
 ter cognoscere quod terra potest esse calida. Si autem hoc semper sit verum vel non, non
 curo ad praesens. Secundo modo semper etc. *add. in ima pagina sequenti* E 16 demon-
 strari] passio de subiecto non primo *add.* F

de subiecto non primo per primum subiectum tamquam per medium. Similiter dico de tertio modo. Exemplum primi: haec est demonstratio: omne habens animam intellectivam est susceptivum disciplinae; omnis homo est huiusmodi; ergo etc. Exemplum secundi: omne habens calorem est calefactivum; – ponatur quod calefactivum sit primum subiectum calefactionis –; ignis est huiusmodi; ergo etc.

Sciendum tamen quod in istis duobus modis, si fiat demonstratio ex propositionibus simpliciter primis, oportet quod praemissae sumantur in obliquo et non in recto. Verbi gratia sic arguendo: in quocumque est anima intellectiva illud est susceptivum disciplinae; in homine est anima intellectiva; ergo etc. Eodem modo in aliis oportet arguere per tales propositiones in obliquo, quia arguendo per propositiones simpliciter in recto, oporteret quod vel abstractum importans illam partem vel accidens, vel concretum esset medium. Si primo modo¹, tunc altera praemissarum esset falsa; verbi gratia sic arguendo: omnis anima intellectiva est susceptiva disciplinae; omnis homo est anima intellectiva; ergo etc. Ecce quod minor est falsa. Et ita est de aliis. Si autem concretum fuerit medium, tunc altera praemissarum non erit simpliciter prima; verbi gratia sic arguendo: omne intellectivum est susceptivum disciplinae; omnis homo est intellectivus; igitur etc.

2 dico *om.* G 3-4 *susceptivum*] *susceptibile* F 4 *ergo etc.* *om.* E 6 *calefactivum*] *calor* FGZ 6-7 *ignis...* etc. *trp. p.* *calefactivum* (*lin. 5*) F
 6 *ignis* *om.* C 8-14 (*p. 150*) *Sciendum ... aliis* *habent hic BE, post aliis* (*p. 151, lin. 2*) ACDZ, *post adaequate* (*p. 151, lin. 11* *apparatus lectionum variantium*), FG *post mathematica* (*p. 152, lin. 2*) H 12 *anima*] *scilicet add.* E 14 *per] tales add.* H 15 *simpliciter]* *simplices* F, *vel simplices add.* E 15 *vel¹ om. A* 15 *importans]* *important quod corr. in importaret B* *partem]* *rem Z* *vel² om. A* 16 *essel medium om. A* 17 *sic]* *sicut G* 18 *anima* *intellectiva]* *huiusmodi E* 19 *Ecce quod om. H* *ita est]* *sic E* 20 *non interl. F* *erit]* *est B*

¹ *Scilicet 'si abstractum importans illam partem vel accidens esset medium'.*

Hic maior non est simpliciter prima, quia ista est prior: omnis anima est susceptiva disciplinae.

S i d i c a t u r quod sicut ista ‘omne intellectivum est susceptivum disciplinae’ non est simpliciter prima, ita nec ista ‘in quo-
cumque est anima intellectiva’ etc., quia ista est simpliciter prima 5 ‘omnis anima intellectiva est susceptiva disciplinae’:

R e s p o n d e o: quamvis ista propositio non sit simpliciter prima, quia est altera prior, tamen ista includit per se – tamquam partem – illam quae est simpliciter prima. Et hoc sufficit ad talem demonstrationem. Et ideo ad hoc quod talis conclusio demonstre- 10 tur ex propositionibus simpliciter primis, oportet quod altera praemissarum sit hypothetica et non simpliciter categorica; et in illa hypothetica debet aliqua pars esse illa propositio simpliciter prima, § vel poterit esse talis ultimate: quia omnis anima est susceptiva disciplinae, si in aliquo sit anima, illud est susceptivum 15 disciplinae. Et consimiliter est de aliis. §|

[CONCLUSIO TERTIA]

Tertia conclusio: quod passiones connotativae quae non requirunt determinatam distinctionem partium non sunt demonstrabiles, aliae autem sunt demonstrabiles, quia illae non possunt sciri nisi per experientiam, istae autem possunt sciri sine experientia. Exemplum primi: sicut quod calor sit calefactorius, vel quod sol possit producere vermem, non potest sciri nisi per experientiam.

2 anima] intellectiva add. EF susceptiva] susceptibilis E 3 sicut om. A 3-4 sus-
ceptivum] susceptibile G 5 est¹] inest H 5-6 etc. ... intellectiva om. (hom.) Z
5 ista om. F] prima] falsa G 6 susceptiva] susceptibilis G 8 per] in G 10 con-
clusio] propositio DFH 12 sit] simpliciter add. mg. F 13 aliqua] altera F, illa proposi-
tio om. C 14-16 vel... aliis om. A 14 vel] et G anima] intellectiva add. E 15 si...
sit] in quoicumque est F, aliquo] quocumque D 16 disciplinae om. F 18-2 (p. 151)
Tertia... aliis habet post etc. (p. 149, lin. 7) G 19 partium] aliquae add. Z 20 illae]
istae BHZ 21 istae] aliae H, autem om. F sciri om. H 22 sicut quod] quod scilicet H
quod¹ om. CD

Exemplum secundi: sicut quod omnis triangulus habet tres etc.; omnis substantia talis est corruptibilis; et sic de aliis.

[CONCLUSIO QUARTA]

Quarta conclusio est ista quod omnis passio negativa, cuius
5 oppositum potest ev denter sciri de aliquo prædicari tamquam
de subiecto suo primo, potest demonstrari. Sed de aliis non
est facile dare certam regulam quae sunt demonstrabiles et
quae non.

Haec conclusio patet, quia tunc per subiectum suum primum
10 tamquam per medium potest demonstrari talis conclusio, et erit
syllogismus in secunda figura. Sicut si sciatur quod triangulus est
primum subiectum istius passionis ‘habere tres’, tunc potest sic
argui: omne habens tres angulos etc. est triangulus; nullus qua-
drangulus est triangulus; ergo nullus quadrangulus habet tres, etc.
15 Non autem contingit demonstrare tales conclusiones praecise per
talia subiecta tamquam per media, sed frequenter contingit per

1 quod om. G etc. om. B 2 talis] materialis F, composita Z, vel materialis add. E
aliis] Consequenter scripsit sic, nec cancellavit licet forte cancellare intenderit: Quarta con-
clusio est quod passiones tales negativae non possunt demonstrari. Post scripsit in additionibus,
sed totum cancellavit: Quarta conclusio est ista quod passiones negativae, oppositae passio-
nibus affirmativis indemonstrabilibus sunt indemonstrabiles; et passiones negativae, oppositae
passionibus demonstrabilibus sunt demonstrabiles. Prima pars patet, quia sicut non potest sciri
nisi per experientiam quod calor est calefactivus vel productivus caloris, ita non potest sciri
nisi per experientiam quod albedo non est productiva caloris (!), et sic de aliis. Secunda pars
patet, quia sicut potest demonstrari quod triangulus habet tres etc., ita potest demonstrari
quod quadrangulus non habet tres etc. Unde ex hoc ipso quod aliqua passio demonstratur
competere alicui subiecto adaequate, potest demonstrari illud prædicatum ab omni alio remo-
veri add. in imo f. ABCDE, in col. hic FG, post mathematica (p. 152, lin. 2) H. (Verba Consequen-
ter... totum cancellavit ponit inter va-cat G, om. DFH. Verba et passiones... sunt demonstrabiles
om. EF. Altera pars ultimæ sententiae potest... removeri] ita potest demonstrari quod non potest
competere illi cui non competit ratio subiecti primi; vel secundum aliam litteram: potest
demonstrari illud prædicatum ab omni alio removeri E, om. FG. *Lectiones variantes minoris
momenti non notavimus*. 4 ista om. F 5 sciri] demonstrative add. EFGZ 6 de¹
aliquo add. G || Sed] Licet F 9 suum om. B 12 tres] angulos etc. add. E 13 angulos
om. F || etc. om. G || nullus om. A 13-14 quadrangulus... quadrangulus] quadratus... qua-
dratus B 14 tres] igitur add. F etc.] igitur etc. add. G 16 contingit om. E

definitionem experientem partes definiti tales conclusiones demonstrare. Et hoc maxime contingit in mathematica.

Sic igitur patet ad quaestione m quod non omnis passio est demonstrabilis a priori de suo subiecto primo.

[INSTANTIAE]

5

Sed contra istam conclusionem potest obici. Primo, quia videtur contra intentionem Philosophi. Quia secundum Philosophum I Posteriorum, cap. De universalis¹: « Universale autem tunc est cum in quolibet primo demonstratur ». Ergo semper universale demonstratur de suo subiecto primo, sicut exemplificat ibi Philosophus. Item, ibidem subdit Philosophus²: « Quod igitur quodlibet primum quod monstratur duos habere rectos, aut quocumque aliud, huic primo inest universale, et demonstratio per se huius universaliter est, aliorum autem quodammodo non per se ». Ex hoc et ex toto illo capitulo videtur haberi quod universale semper est demonstrabile per se de suo subiecto primo, de aliis magis secundario.

Item, cap. 9³: « Omnis demonstrativa scientia circa tria. Haec autem sunt genus, cuius per se passionum speculativa est ». Ergo passiones considerantur in demonstrativa scientia. Idem dicit cap. 7⁴.

² contingit] convenit E in mathematica om. E 7 videtur] universaliter est F, esse add. E 7-8 Quia... Philosophum] nam F 9 autem] enim E, et add. C 11 Item] Idem D subdit] dicit AD 11-12 Philosophus om. F 12 igitur quodlibet] in quolibet F 15 quodammodo] et add. G hoc] autem add. G hoc... capitulo] isto toto capitulo primo F 16 per se om. B 19 genus] subiectum add. F cuius] tempus Z 20-1 (p. 153) dicit... Item om. F

¹ Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 4, t. 37 (73b 32-33). ² Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 4, t. 37 (73b 39 - 74a 2). ³ Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 10, t. 76 (76b 11-13). ⁴ Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 7, t. 57 (75a 39-40).

Item, Philosophus ubique exemplificat de talibus passionibus, sicut de eclipsi, de tonitruo¹.

Item, II *Posteriorum*² docet Philosophus demonstrare per omne genus causae. Ergo omne quod habet causam quare⁵ inest alicui subiecto est demonstrabile de eo per illam causam; sed tales sunt huiusmodi, manifestum est; ergo etc.

Item, II *Posteriorum*³: « Scientes quia est, quaerunt propter quid est ». Sed quaestio propter quid, sicut et aliae, quaerit de medio, secundum Philosophum II *Posteriorum*, cap. 2⁴.

10

[RESPONSIO AD INSTANTIAS]

Ad primum⁵ illorum dico quod Philosophus loquitur de universalis quod primo competit alicui subiecto, sive sit demonstrabile sive non. Sed quando est demonstrabile tunc primo demonstratur de subiecto suo primo, hoc est cui adaequate convenit¹⁵ secundum praedicationem; quia scilicet nulli convenit nisi de quo praedicatur, et omni de quo praedicatur. De aliis autem demonstratur secundario, sicut praedicatur quasi secundario. Hoc idem dico de toto illo capitulo.

Ad aliud⁶, quod Philosophus accipit demonstrativam²⁰ scientiam pro demonstratione. Et dico quod demonstratio accipit passiones sive sint demonstrabiles sive non, quia possunt esse prin-

1 Philosophus *om.* G „ubique] ubicumque CDEH 4 *omne*²] tale *add.* F 5 est demonstrabile] potest demonstrari F 6 manifestum est *mg.* A, *om.* E 6-7 ergo... Item *om.* F 8 aliae] quae E 9 secundum] ex F, per H Philosophum *om.* F II] I E
13 Sed *om.* G 14 suo *om.* F 15 quia] quod D 16 et] *de add.* G autem *om.* A
17 sicut... secundario *om.* (*hom.*) A *idem om.* B

¹ Ex. gr. *Anal. Poster.*, II, cc. 1-3, tt. 1-8 (89b 23 - 90a 36). ² Aristot., *Anal. Poster.*, II, c. 11, t. 48 (94a 20-24). ³ Aristot., *Anal. Poster.*, II, c. 1, t. 1 (89b 29). ⁴ Aristot., *Anal. Poster.*, II, c. 2, t. 2 (89b 37 - 90a 7). ⁵ Supra, p. 152, lin. 6-17. ⁶ Supra, p. 152, lin. 18-21.

cipia in demonstratione, vel media aliquo modo. Similiter, potest dici quod demonstratio est passionum, sed non sequitur: ergo omnium. Unde in omni scientia aliquae passiones sunt demonstrabiles et aliquae non.

Ad aliud¹, quod demonstrantur tales passiones demonstratione particulari, non universali.

Ad aliud², quod per omne genus causae fit demonstratio particularis, non universalis. Ad cuius intellectum sciendum quod demonstratio dicitur particularis uno modo quia non est de primo subiecto. Et sic accipit Philosophus I Posteriorum, 1 cap.³, ubi comparat demonstrationem universalem ad particularem. Alter dicitur demonstratio particularis quia conclusio non est 'de omni'⁴; et hoc vel quantum ad universalitatem suppositorum sive singularium, vel quantum ad universalitatem temporis. Unde demonstratio dicitur particularis vel quia praedicatum non concluditur de omnibus contentis sub subiecto, sicut si demonstraretur quod aliqua figura habet tres angulos etc.; vel quia, quantum est ex forma conclusionis, non concluditur praedicatum pro semper inesse sed pro aliquo tempore determinato.

Et communiter tales demonstrationes, si sint ex simpliciter necessariis, sunt hypotheticae, condicionales vel temporales, non categoricae. Verbi gratia, per nullam demonstrationem concluditur quod luna est eclipsabilis, quia ista non potest sciri nisi per experientiam, sicut non potest sciri nisi per experientiam quod luna

¹ media] subiecto add. A ³ omni scientia] omnibus scientiis F passiones om. F
⁴ aliquae] aliae CH ⁵ aliud] dico add. G demonstrantur] demonstrant G 5-7 demon-
strantur... quod om. (hom.) Z 11 ad] demonstrationem add. F 11-12 Alter] alio
modo F, dicitur add. G 13 quantum ad om. F 14 sive] vel G 17 quia om. B
18 praedicatum om. B 19 inesse] esse B 20 sint] tales add. G 21 non] vel D
23 ista] et consimilia add. (mg.) G potest] possunt G 24 sicut... experientiam om. (hom.) EF

¹ Supra, p. 153, lin. 1-2.

² Supra, p. 153, lin. 3-6.

³ Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 4, tt. 36-37 (73b 25 - 74a 4). ⁴ Cf. Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 24, tt. 160-170 (85a 13 - 86a 30).

est illuminabilis a sole. Sed postquam ista est scita per experientiam, demonstratur quod tali tempore vel tali eclipsabitur, sic arguendo: quandocumque terra interponitur inter solem et lunam tunc luna eclipsatur; sed quandocumque sol est in tali situ et luna
⁵ in tali tunc terra interponitur inter solem et lunam; ergo tunc luna eclipsatur.

Et isto modo fit demonstratio per causam extrinsecam. Et sicut patet consideranti omnia exempla, Philosophus ubique tantum exemplificat de demonstrationibus particularibus.
¹⁰ Unde exemplificat ibi de propositionibus de praesenti et de praeterito et de futuro¹. Et ad hoc est ratio quia causa extrinseca rei est tantum causa rei in esse in effectu, igitur non potest esse medium demonstrandi nisi concludendo aliquam differentiam temporis. Similiter, aliter possent omnia demonstrari per Deum tam
¹⁵ quam per medium, quia est causa extrinseca tam efficiens quam finalis omnium. Sed hoc est inconveniens.

Et ideo dico quod demonstratione universali secundo modo dicta et a priori nulla talis passio demonstrabilis est de suo subiecto primo.

²⁰ Verumtamen intelligendum est quod quando est aliqua passio quae non tantum importat talem rem absolutam alteri inherenterem sed simul cum hoc connotat aliquam causam determinatam, cum tamen illa res absoluta possit a diversis causis causari in suo subiecto: tunc non est inconveniens quin talis passio demonstretur de subiecto suo primo. Verbi gratia, ponatur quod luna esset illuminabilis a sole et ab alio planeta, tunc istam conclusionem 'luna est illuminabilis' impossibile est demonstrare, sed tantum potest per

2 vel tali rep. G, om. BFH 3 solem] terram G : inter... lunam om. G 5 terra
 om. F 5-6 inter... eclipsatur] etc., igitur etc. H 8-9 Philosophus ubique] Philosophi
 ubicumque CEFH 9 tantum om. C 11 rei om. F 13 nisi] non Z 15 quia]
 quod F 16 Sed hoc] quod F 17 Et] hoc add. G, om. DEFH

¹ Aristot., *Anal. Poster.*; II, c. 12, tt. 56-68 (95a 10 - 96a 19).

experientiam evidenter cognosci. Sed si poneretur aliquod nomen quod importaret illuminationem lunae et connotaret determinate solem, ita quod si lumen causaretur in luna ab alio planeta et non a sole quod tunc non denominaretur luna tali nomine, tale praedicabile bene posset de luna demonstrari. Quia cognito primo per experientiam quod sol est corpus luminosum a quo potest aliud illuminari, et postea cognito quod ille sol posset directe opponi lunae aliquo tempore quo sibi non directe opponitur alius planeta illuminativus lunae, – quamvis hoc nunquam esset visum –, posset demonstrative concludi quod luna esset illuminabilis a sole.¹⁰

Ad aliud¹: scientes ‘quia est’ particulariter, non universaliter quaerunt ‘propter quid’, et ideo quaerunt de medio in demonstratione particulari. Unde dicit Philosophus²: «Cum autem sciamus ipsum ‘quia’, ipsum ‘propter quid’ quaerimus: ut scientes quia deficit, et quia movetur terra, propter quid deficit et propter quid terra movetur quaerimus». Ecce quod istae quaestiones sunt de existentia rei.

Et si dicatur quod notitia scientifica non est de re exsistente nisi contingenter, quia accedit quod sit in actu:

Similiter, omnes istae propositiones sunt contingentes, igitur non pertinent ad demonstrationem:²⁰

¹ experientiam] evidentiam H .. poneretur] imponeretur D aliquod om. E .. 2 importaret illuminationem] imponeretur illuminationi F et] quod add. E .. 4 quod] quia FH non² om. C luna] a F, a add. H, add. sed exp. G .. 6-7 potest... illuminari] aliquando illuminatur luna A .. 7 directe] recte F .. 8-9 aliquo... lunae trp. p. luna (lin. 10) C, trp. p. sole (lin. 10) H, om. A .. 8 tempore] lunae add. E .. non directe opponitur] videtur directe opponi CH .. 9 illuminativus] illuminatus et add. mg. vel illuminativus G .. nunquam] non E 10 concludi] concedi EF .. 11 aliud] quod add. F scientes Vat., Z, Arist. (v. lin. 14), quaerentes ABCDEFGH .. 14 quia om. AC ipsum² om. ACFH .. 15 quia... quia] quod... quod C .. 17 exsistencia] essentia et add. mg. vel exsistencia G .. 21 demonstrationem] demonstratorem DG

¹ Supra, p. 153, lin. 7-9. ² Aristot., *Anal. Poster.*, II, c. 1, t. 1 (89b 19-31); cf. supra, p. 153, lin. 7-8.

Ad p r i m u m: quod non est necessarium quod subiectum scientiae sit in actu, tamen in multis vel in omnibus oportet quod possit esse in actu; et secundum intentionem Philosophi requiritur quod aliquando ponatur in actu. Et ideo non est ista conclusio 'luna deficit', sed 'luna deficit quando sic opponitur soli'.
 Et ista est necessaria secundum intentionem Philosophi, quamvis non secundum veritatem, loquendo de potentia Dei absoluta. Et ista, secundum e u m, est conclusio demonstrationis. Et hoc est quod dicit Lincolniensis I Posteriorum¹, quod illa quae frequenter fiunt, secundum quod veniunt in demonstrationem necessaria sunt. Hoc est, de contingentibus formantur propositiones necessariae hypotheticae, scilicet condicionales vel temporales.

Per hoc patet ad secundum: quia Philosophus per illas propositiones contingentes intelligit propositiones necessarias, formatas de eisdem terminis.

[RESPONSIO AD ARGUMENTUM PRINCIPALE]

Ad argumentum principale² patet quod est maior ratio quod una passio sit demonstrabilis quam alia, quia aliqua passio prae-supponit subiectum suum habere partes realiter distinctas sine quibus nullo modo posset sibi competere, et per distinctam notitiam illarum partium devenitur in notitiam passionis de subiecto, et ideo

¹ quod¹ om. D. 4 est] necessaria add. EF 5 conclusio om. H. sed] ista est necessaria add. EF 6 Et... necessaria om. F 7 veritatem] fidei add. (mg.) G 8 demonstrationis] demonstrabilis Z 14 quia] quod CDFZ 18 argumentum] primum F 21 nullo modo] non F sibi om. F 22 devenitur] venitur G

¹ Robertus Grossatesta, *In Aristot. Anal. Poster.*, I, c. 8, t. 41: «Ea quae frequenter fiunt secundum quod veniunt in demonstrationem, veniunt cum condicionibus secundum quas recipiunt veritatem in omni hora» (ed. Bononiae, f. 10va). ² Supra, p. 143, lin. 20-21.

illa est demonstrabilis per definitiōnem exprimentem illas partes tamquam per medium. Aliqua autem passio, quantum est ex se, nullam praesupponit distinctionem partium quin simpliciter potest poni quacumque illarum partium circumscripta, et ideo nihil est exprimens quaecumque intrinseca suo subiecto cui prius vel notius conveniat quam subiecto, et ideo talis non est demonstrabilis.⁵

[QUAESTIO V

UTRUM IN OMNI DEMONSTRATIONE DEFINITIO SIT MEDIUM DEMONSTRANDI]

10

Tertio quaero utrum in omni demonstratione definitio sit medium demonstrandi.

Quod sicut:

II Posteriorum¹: «Omnis quaestio est quaestio medii»; «medium autem et causa idem»; ibidem². Igitur omnis quaestio est quaestio causae. Sed causa dicit propter quid; «propter quid autem et quod quid est idem»; ibidem³. Ergo omnis quaestio est de definitione tamquam de medio. Sed omnis conclusio demonstrationis est queribilis; igitur habet terminari per definitionem tamquam per medium.

20

¹ demonstrabilis *om.* E [illas partes *om.* G 2 autem *om.* B 3 presupponit]
supponit A 4 partium] passionum G 5 intrinseca] extrinseca E 11 Tertioj Se-
cundo B, Praeterea Z 14 II] I E 15 autem *om.* F 16-17 causā... est² *om.*
(*hom.*) ABCDGHZ 17 quod *Borgh.*, *om. alii* 18 conclusio] quaestio E 18-19 demon-
strationis] demonstrabilis Z 19 terminari] certificari F

¹ Aristot., *Anal. Poster.*, II, c. 2, t. 5 (90a 4-7). ² 90a 7.
³ 90a 14-15.

Ad oppositum:

Dictum est prius¹ quod aliqua passio demonstratur de Deo, et tamen non habet definitionem; similiter aliquid demonstratur de ente, et tamen non habet definitionem.

- ⁵ Ad istam quaestionem est opinio communis quod in omni demonstratione medium est definitio, sed de medio demonstrationis potissimae sunt diversae opiniones.

[OPINIO RICHARDI DE CONINGTON]

- Una opinio² est quod medium in tali demonstratione est
¹⁰ definitio passionis, non subiecti. Et circa istam opinionem primo declaratur quae demonstratio est potissima; secundo, quod medium in ea non est definitio subiecti sed passionis.

Primum declaratur, quia secundum Aristotelem I Posteriorum³, quinque sunt condiciones demonstrationis potis-

1 Ad oppositum] Contra F 3-4 similiter... definitionem om. (hom.) A 3 aliquid demonstratur om. H 4 habet] per CDEGZ 5-6 in... definitio] in causa demonstratione medium est definitio sed. exp. et scr. in mag. omnis demonstratio est per causam tamquam per medium G 9 opinio est om. H tali om. H 10 istam om. A 11 quod] quid G 13 quia om. H

¹ In quaest. 2, supra, pp. 115, lin. 6-24 et 117, lin. 14 - 118, lin. 15.
² Codex E in imo f. 11vb notat: « Opinio Coningtonis, quod medium in demonstratione potissima est definitio passionis; et quod secundum eum sex sunt condiciones demonstrationis potissimae ». Alius codex (Florentiae, Bibl. Nat., Conv. F. 6. 800) econtra hoc loco hanc notam marginalem habet : « Opinio Egidii de medio demonstrationis ». Opinio hic citata revera est Richardi de Conington, *Quodl.* I, q. 1, quae in sequentibus codicibus manuscriptis asservatur: Vat. Ottob. lat. 1126, ff. 4va-5rb; Lipsiae, Bibl. Univ. 470, ff. 69vb-70ra; alia vero redactio eiusdem quaestionis habetur in codice Vat. lat. 869, ff. 151rb-152rb. Editio huius quaestionis prodibit in *Franciscan Studies*, anno 1966. De Richardo de Conington eiusque scriptis videsis V. Doucet, « L'œuvre scolastique de Richard de Conington, O.F.M. », *Archivum Franciscanum Historicum* XXIX (1936), pp. 396-442. — Sententias verbo tenus citatas inter signa posuimus. ³ Aristot., *Anal. Poster.*, I, cc. 13-14, 24-26, tt. 95-103, 160-177 (78a 22 - 79a 32; 85a 13 - 87a 30).

simae, « scilicet quod sit propter quid, in prima figura, universalis, affirmativa et ostensiva; sed in II libro¹ ponit sextam conditionem»: quod medium in ea sit definitio formalis. Et est illa definitio quae sumitur a forma rei vel a fine; aliae autem definitiones sumptae a materia vel ab efficiente.

5

Secundum probatur, primo quod non definitio subiecti. Primo sic: « quando demonstrationes dantur per aliqua genera causarum, semper dantur per causas inherentiae, puta per causam efficientem inherentiae, per causam materiale vel finalem inherentiae; igitur similiter quando dantur per causam formalem, debent dari per causam formalem inherentiae. Sed definitio formalis subiecti non est causa formalis inherentiae passionis sed magis efficiens vel materialis. Ergo etc. »

10

« Item, medium demonstrandi potissime debet esse causa propria et proxima inherentiae passionis. Sed definitio formalis subiecti non est huiusmodi, quia si sic, non esset causa nisi eius. Nunc autem est causa propria exemplaris et proxima subiecti; ergo etc. »

15

« Item, medium demonstrandi potissime non est medium positione tantum, sicut in quolibet syllogismo, sed oportet quod sit medium secundum naturam. Quia si esset aequa primo secundum naturam, aut posterior passione, non esset causa; et si esset prior subiecto, non esset causa proxima. Sed definitio formalis subiecti est prior subiecto; datur enim per priora secundum na-

1 scilicet *om.* F, in] et G 2 et *om.* BF 3 illa *om.* D 4 autem] sunt *add.* interl. F 4-5 *definitiones*] condiciones B, materiales *add.* F, materiales sunt *add.* E 5 sumptae] sunt *add.* interl. G; efficiente] sunt *add.* F 6 Secundum] Secundo FG, primo *om.* F; quod] medium in demonstratione *add.* mg. G; non] est *add.* interl. G 8 per¹ *om.* D 9 causam *om.* F, vel] per H, per *add.* C 11 formale] *om.* Z, inherentiae] passionis *add.* Z 15 propria et proxima] propinqua G 16 subiecti *om.* G 20 positione] alias positive *add.* mg. G 23-24 non... subiecto *om.* (hom.) C 23 causa *om.* C 24 datur] demonstratur G

¹ Aristot., *Anal. Poster.*, II, c. 8, t. 37 (93a 7-13).

turam, et per consequens non mediat secundum naturam inter subiectum et praedicatum ».

Quod autem definitio formalis, sumpta a forma, sit medium in demonstratione potissima, declaratur per Aristotelem⁵ II *Posteriorum*¹, « quia demonstratio demonstrans tantum potior est demonstratione demonstrata. Demonstratio enim est syllogismus secundum quem scimus in habendo ipsum, absque hoc quod indigeamus aliquo alio; sed sola demonstratio per causam formalem est huiusmodi; ergo etc. Minorem ostendit Aristoteles² per multa exempla quae omnia sumunt robur, secundum Lincolnensem³, ex hoc quod finis causat efficientem et forma materiam ».

Si dicatur quod causae invicem sunt causae, II *Physicorum*⁴ et secundum Commentatorem I *Physicorum*⁵, dicendum – secundum istam opinionem – « quod licet causae sint causae invicem, tamen hoc est modo ignobiliori. Verbi gratia, finis in intentione causat efficientem, et tunc primo efficiens inducit finem. Unde patet quod efficiens non causat nisi in quantum causatus a fine, sed finis causat et non causatur ab eo. Efficiens etiam non causat formam in quantum ipsa causat formaliter; causat enim formaliter cessante efficiente; unde efficiens non est nisi causa fieri eius. Efficiens etiam non dat materiae esse sed fieri tantum.

7 hoc] scilicet add. F 8 alio] modo E || sola demonstratio] scientia demonstrata A
11 hoc] eo F 13 causae²] secundum Philosophum add. H 13-14 II Physicorum] II Posteriorum H, om. E 17 inducit] includit E 18 nisi interl. B, om. ACH in quantum]
per hoc quod est F 19-20 a... formam om. A 22 fieri¹] finis CEFGH || Efficiens] enim
add. D || etiam] enim E, autem H, om. F

1 Aristot., *Anal. Poster.*, II, c. 8, tt. 36-38 (93a 1-14); videsis commentarium Roberti Grossatesta in hunc locum (ed. Bononiae, ff. 39rb-39va).

2 Aristot., *Anal. Poster.*, II, c. 8, tt. 36-42 (93a 1 - 93b 20). 3 Robertus Grossatesta, *In Aristot. Anal. Poster.*, II, c. 2, t. 45 (ed. Bononiae, f. 40va).

4 Aristot., *Physica*, II, c. 3, t. 30 (195a 9-10). 5 Averroes, *In Aristot. Physicam*, I, c. 3, t. 70 (ed. Iuntina, IV, f. 20r).

Materia vero non causat compositum nisi prius secundum naturam causata et constituta per formam; nec tunc causat nisi sicut occasio tantum. Sed forma sic causat rem formaliter quod ipsa est essentia-liter quidquid res est proprie per se, in tantum quod illa posita et omni alia causa amota, per impossibile, res esset in specie et ⁵ genere et in effectu. Unde ipsa est potissima causa rei, et ideo definitio sumpta ex ea est potissimum medium demonstrandi ».

Secundum, quod definitio passionis demonstranda sit medium, declaratur: quia « ipsa est causa formalis exemplaris eius et propria et proxima in illo genere causae. Est etiam posterior ¹⁰ subiecto secundum naturam, et prior passione sicut mensura mensurato, et per consequens mediat secundum naturam inter subiectum et praedicatum ».

[IMPUGNATIO OPINIONIS RICHARDI DE CONINGTON]

Contra istam opinionem primo ostendo quod definitio passionis non est medium. Quia si sic, aut definitio proprie dicta data per principia intrinseca rei aut data per additamentum. Non primo modo, quia multae sunt passiones quae talem definitionem non habent, sicut omnes passiones importantes res absolutas alias simplices, sicut alias patebit ¹. Nec secundo modo, quia illa definitio ²⁰ includit ipsum subiectum vel aliquam aliam causam extrinsecam. Si primo modo, non potest esse medium, quia medium nunquam debet continere alterum terminum, scilicet nec maiorem nec minorem. Si secundo modo, ergo non erit demonstratio simpliciter

1 vero om. B 2 tunc] tantum E 3 tantum om. F 4 res est] est vere F
proprie] et add. H 5 amota] remota B et²] in A 9 formalis om. F eius om. F
10 et proxima om. E causae om. E 11 mensura] mensuratur E, mensurans F 21 su-
biectum om. G aliam om. H 23 alterum terminum] aliquod extremum F terminum]
tantum E maiorem] extremitatem add. G

¹ Infra, pp. 163, lin. 23 - 164, lin. 6.

universalis, quia declaratum est in priori quaestione¹ quod per causam extrinsecam non fit demonstratio universalis.

Praeterea, demonstratio potissima est ex indemonstrabilibus a priori, sed definitio passionis est demonstrabilis de subiecto a priori,
5 et per consequens non est principium in demonstratione potissima. Assumptum patet, quia habet causam inherentiae suae ad subiectum, quia subiectum est causa passionis et formae suae, secundum eos², et per consequens, secundum eos, erit causa in cognitione definitionis exprimentis illam formam. Omnis autem causa, se-
10 cundum eos, potest esse medium in demonstratione a priori, quamvis non semper potissima.

Praeterea, definitio passionis non differt realiter a definito, et per consequens non est causa eius realiter, sed per te demonstratio potissima est per causam; ergo etc.

15 Ad istud respondeatur³ «quod definitio et definitum non differunt tantum secundum vocem sed secundum rem rationis, quae pertinet ad significatum unius et non ad significatum alterius. Nomen enim significat totum quoddam confusum, ut 'circulus', sed definitio dividit in singularia. Unde illa explicatio quam
20 nomen non significat pertinet ad significatum definitionis. Definitio enim indicat et explicat definitum; non sic nomen. Et ideo definitio est mensura et exemplar definiti, non autem nomen».

Contra: sive definitio differat a definito sive non, semper tamen explicat causam realem illius quod importatur per definiti-

1 declaratum] determinatum F 2 fit] potest esse F 4 priori^{2]}] ergo altera praec-
missarum in qua ponitur definitio passionis est demonstrabilis de subiecto a priori add. F
13 per te] ex parte A 16 rem] relationem CD 18 Nomen] non F ut circulus om. F
19 in] inter E [singularia] I Physicorum add. F [explicatio] exemplificatio F 20 nomen]
scilicet definiti add. Z 21 enim om. H [explicat] exemplificat F [ideo om. E 22 non]
sic add. F [non autem] et non G 23 differat] realiter add. F [semper] pertinet add. E
24-1 (p. 164) quod... definitum] definiti F

1 Supra, pp. 154, lin. 7 - 155, lin. 19. 2 Cf. supra, p. 160,
lin. 6-19. 3 Ita respondet Richardus de Conington in qua-
stione citata.

tum, maxime secundum istos ponentes quod omnis demonstratio a priori est per causam. Sed rei absolutae importatae per passionem non est alia causa realis nisi extrinseca, propter simplicitatem ipsius. Igitur definitio, quae est medium, sumitur a causa extrinseca, et per consequens non est definitio formalis de qua 5 iste loquitur.

Contra dicta et modum ponendi: primo videtur male intelligere distinctionem Philosophi¹ inter definitionem formalem et materialem. Quia omnis definitio alicuius habentis causam materialem et formalem explicat tam materiam 10 quam formam, quia aliter non esset convertibilis cum definito. Illud enim quod praecise dicit formam, et nullo modo importat materiam, praedicatur de forma in abstracto, et per consequens non convertitur cum toto habente materiam et formam.

Praeterea, quod dicit² quod «finis causat efficientem et forma 15 materiam»: ista sunt verba vel metaphorica et improppria vel simpliciter falsa, quia sequeretur quod aliquid causaret Deum, cum sit causa efficiens. Sequeretur etiam quod sol quandocumque causaret aliquem effectum propter finem quod tunc causaretur. Et tunc anima intellectiva faciens aliquid propter malum finem 20 causaretur ab illo malo fine. Qualiter autem ista verba metaphorica sint intelligenda alias patebit³.

Similiter, quod dicit⁴ quod «forma causat formaliter cessante efficiente», non est verum, quamvis hoc sit verum de efficiente secundo, non de primo. Ergo efficiens primum erit potissime 25 medium demonstrandi.

¹ 3 alia] aliqua EZ || causa] aliqua add. E 3-5 propter... extrinseca om. (hom.) G
 13 consequens om. B 14 toto] contento F 15 quod2... causat om. F 16 sunt] tamen E
 || vel¹ om. F 18 etiam om. C 20 Et] quia G 21 illo] eo F 23 quod¹ om. E
 24 non est verum] unde videtur G : est] hoc add. H 25 potissime] potissimum F

¹ Vide supra, p. 161, notam 1. ² Supra, p. 161, lin. 11-12.

³ Sent., II, q. 3; *Summulae in libros Physicorum*, p. II, c. 4 (ed. Venetiis 1506, f. 10rb-vb). ⁴ Supra, p. 161, lin. 19-22.

Similiter, quod dicit¹ quod «materia non causat compositum nisi prius secundum naturam causata et constituta per formam», includit contradictionem, quia materia non causatur per formam nisi quia informatur a forma; sed impossibile est quod informatur a forma nisi causet compositum. Totum etiam quod sequitur in illa declaratione est falsum, quia materia est de essentia rei compositae. Aliter enim anima intellectiva vel alia forma substantialis esset per se in specie et genere, quod est manifeste falsum.

[RESPONSIO PROPRIA AUCTORIS]

Ideo dico ad istam quaestionem p r i m o, quod demonstratio potissima est illa quae est propter quid, universalis utraque universalitate – de qua dictum est prius² – et affirmativa; et ex hoc sequitur quod sit in prima figura eo ipso quod est propter quid; et quia est propter quid sequitur quod sit per causam; similiter quia est affirmativa praecise sequitur quod est ostensiva.

S e c u n d o, dico quod demonstrationis aliquando medium est definitio et aliquando non. Exemplum primi: sicut habere tres demonstratur de triangulo, et esse corruptibile de substantia

2 prius... naturam] materia F 5 causet] esset BE, formet F : etiam] autem H
 6 essentia] esse E 6-7 rei compositae] compositi G 7 alia] aliqua EF 8 manifeste
 om. B 10 istam om. E primo] Hic scripsit primo et post cancellavit illud quod hic sequitur,
 et tunc illud quod est hic primum fit secundum et secundum tertium et tertium quartum: Dico
 primo quod aliqua habet pro medio definitionem et aliqua non. Secundum patet prius, quia
 quando demonstratur passio importans rem absolutam, possibilem inherere alicui subiecto, non
 est demonstrabilis per definitionem tamquam per medium, sicut 'esse susceptivum disciplinae'
 non demonstratur de homine per definitionem, sed per subiectum suum primum. Aliqua
 autem passio demonstratur per definitionem, sicut declaratum est prius add. in columna p, ostend-
 siva (lin. 15) H, add. in imo f. ABCF (Pro Dico... aliqua] Dico quod aliqua passio B; in
 paenultima sententia suum om. AB) || primo om. F 11 quid] et quia est propter quid add. E
 12 prius om. E 13 propter quid] universalis affirmativa Z 14 et... quid om. E
 15 est² om. G 16 Secundo] 3^o F [demonstr.] potissimae add. EF

¹ Supra, p. 162, lin. 1-2.
 pp. 154, lin. 11 - 155, lin. 19.

² In quaestione praecedenti, supra,

composita. Exemplum secundi: esse susceptivum disciplinae demonstratur de homine non per definitionem hominis sed per animam intellectivam, – ponatur quod conveniat soli animae intellectivae. Istud secundum probo, quia demonstratio potissima est ex propositionibus simpliciter indemonstrabilibus, maxime a⁵ priori. Sed propositio in qua praedicatur ista passio de definitione hominis non est simpliciter indemonstrabilis, immediata et prima, quia illa est prior in qua praedicatur de subiecto suo primo, puta de anima intellectiva. Igitur etc.

Item, in medio talis demonstrationis nihil debet poni nisi quod¹⁰ habet rationem causae; sed in definitione hominis ponitur aliquid quod non habet rationem causae respectu illius, quia potest simpliciter poni inesse omni alio praeter formam circumscripti; et tamen aliquid aliud ponitur in illa definitione. Unde in tali syllogismo videtur esse non causa ut causa, quia illud quod exprimit¹⁵ aliam partem hominis nihil facit ad hoc quod sibi insit illa passio.

Tertio, dico quod quando medium est definitio, est definitio subiecti non passionis. Hoc patet, quia talis definitio debet exprimere causam et aliquid necessario requisitum ad hoc quod passio praedicetur de subiecto. Sed tale est definitio subiecti, quia exprimit partes subiecti sine quibus impossibile esset passionem illi subiecto competere. Hoc patet per exempla: quia definitio exprimens partes trianguli est medium et causa quare sibi competit illa passio, sicut partes substantiae compositae sunt causae quare sibi competit corruptibilitas, quia nisi una pars esset ab alia separabilis non posset dici corruptibilis. Huiusmodi autem demonstra-

1 susceptivum] susceptibile BD 2-4 non... intellectivae] ponatur quod conveniat soli animae intellectivae non per definitionem hominis sed per animam intellectivam F 4 Istud] Nota (sed. exp.) G || potissima om. F 6 ista om. G 8 primo om. E 10 nisi quod] quod non A 11-12 sed... causae om. (hom.) Z 12 causae corr. in esse G 13 inesse] ibi esse F, in esse G 17 Tertio] Quarto F || definitio] illud add. F, talis definitio add. Z 17-18 est definitio om. (hom.) G 19 quod] talis add. F 20 praedicetur] demonstretur D || tale] talis FGH 21 passionem om. E 22 exempla] experientiam F 23 sibi om. F 24 illa] illi F || sicut] similiter F || compositae om. E 25 alia] altera B 26 dici] esse D

tiones fiunt in mathematicis. Et quia illae obtinent primum locum in demonstrationibus seu inter demonstrationes, ideo Philosophus multas condiciones frequenter attribuit demonstrationi quae competunt demonstrationibus mathematicis vel semper vel pro 5 maiori parte.

[CONFUTATIO RATIONUM RICHARDI DE CONINGTON]

Ad rationes alterius opinionis. Ad primam¹, quod illa procedit ex falsa imaginatione, quia imaginatur quod inhaerentia passionis ad subiectum, vel ipsa passio, habeat causam formalem. 10 Quod est simpliciter falsum, quia forma simplex nullam potest habere causam nisi efficientem vel finalem; non materialem, quia illa non esset nisi materia vel suum receptivum, sed materia non est causa formae sed totius; nec formalem, sed ipsam est forma alicuius alterius. Et ideo nullam potest habere definitionem sump- 15 tam a sua forma, cum nullam habeat, et ideo tales demonstrationes non fiunt per causam formalem. Et ita argumentum est ad oppositum: quia aut intelligit quod medium debet esse causa inhaerentiae, aut causa passionis. Si primo modo: igitur cum causa inhaerentiae sit tam subiectum quam passio, – quia respectus causatur 20 et dependet essentialiter tam a fundamento quam a termino, et non plus unum est causa formalis respectus quam aliud –, sequitur quod si medium debet accipere causam, quod tam definitio subiecti quam passionis debet esse medium demonstrandi. Si secundo modo: et nihil est hic causa passionis nisi subiectum, sequitur 25 quod definitio subiecti erit medium.

2 in... seu om. F demonstrationibus] demonstratione G 3 demonstrationi] demon-
strationibus CG, om. F 7 primam] dico add. DF illa om. F 9 ipsa] propria E
11 vel] et C finalem ADE 12 receptivum] susceptivum F 13 sed²] quia HZ
14 alterius. Et om. F 20 essentialiter] aequaliter F 21 plus om. G respectus] plus G
23 secundo] primo ABFGH

¹ Supra, p. 160, lin. 6-13.

Ad secundum¹, quod medium demonstrandi debet esse causa proxima aliquo modo, hoc est exprimens causam proximam, et hoc potissimum in genere causae materialis, quia debet esse subiectum passionis. Et hoc vel primum, sicut quando demonstratur de subiecto suo non primo; vel exprimens partes aliquas essentiales subiecti propter quas talis passio convenit sibi. Et huiusmodi non est definitio passionis, quia illa non praecise causam passionis exprimit sed ipsammet passionem. Sed non oportet quod sit causa propria ita quod non sit causa alicuius alterius, sed stat simul quod sit causa alterius et in eodem genere causae et etiam in alio genere¹⁰ causae. In eodem genere causae: sicut anima intellectiva potest esse medium demonstrandi et quod homo est intellectivus et quod est volitus, et sic de aliis; et anima in eodem genere causae est causa intellectionis et volitionis, quia est subiectum immediatum utriusque, et ita passio utraque immediate de ea praedicatur. Et¹⁵ per consequens potest esse principium ad demonstrandum utrumque de alio in alio genere causae, quia anima est subiectum intellectionis et volitionis et causa formalis hominis.

Ad tertium² dico quod inter medium et extrema requiritur aliquis alias ordo quam positione tantum, et in illo ordine²⁰ aliquando medium est simpliciter primum. Sicut si anima intellectiva sit medium demonstrandi 'susceptibile disciplinae' de homine, est primum in ordine naturae qui est inter ista, quia semper pars est prior natura suo toto, quia potest esse sine eo et non e converso. Et totum subiectum aliquo modo est prius natura²⁵ accidente, quamvis non ita stricte loquendo sicut pars est prior

4 sicut om. F 5 suo om. F aliquas] alias D 6 propter quas] propinquas H
 8 ipsammet] illam H, ipsam Z 9 stat] stant D 10 cause om. F 10-11 et...
 causae²] alio in eodem genere causae E, om. (hom.) A 10-11 genere² causae¹ om. F
 11 In... causae² om. Z causae²] demonstrandi F, sicut] ut H, sic Z 12 quod²] homo
 add. BDF 15 immediate om. F 17 alio² interl. F, eodem E 20 illo] alio C
 22 medium] principium AB ii de] in E 24 prior] prius D, om. A 26 prior] suo add. E

¹ Supra, p. 160, lin. 14-18.

² Supra, pp. 160, lin. 19 - 161, lin. 2.

toto secundum naturam, et ex hoc ipso quod pars est prior in isto ordine, potest esse medium in demonstratione. Forte tamen in ordine perfectionis vel in aliquo alio potest esse simpliciter medium, quia in proposito homo est perfectior anima intellectiva, et anima intellectiva est perfectior actu intelligendi et volendi.

Si dicatur quod unius subiecti non possunt esse plures passiones aequae primae, sed semper una est prior et ratio demonstrandi unam de alia, respondeo quod unius subiecti possunt esse plures passiones aequae primae, ita quod neutra sit ratio demonstrandi aliam de subiecto; quamvis aliquando una sit ratio demonstrandi aliam de subiecto non demonstratione universalis et simpliciter sed demonstratione particulari et secundum quid. Ali quando autem ita ordinantur quod una est ratio demonstrandi aliam de subiecto demonstratione universalis; sed hoc non est verum nisi quando una importat subiectum alterius, vel prima dicit aliquid subiective existens in subiecto et sibi primo competit alia passio secunda. Exemplum primi: si quantitas sit alia res a substantia et sit subiectum qualitatis, tunc quantitas quae importatur per passionem substantiae erit medium demonstrandi passionem importantem qualitatem de substantia. Exemplum secundi: sicut calor est medium demonstrandi calefactivum de igne.

Ad illam declarationem¹ quod definitio formalis est medium demonstrandi, dico quod verum est: quando definitio est medium in demonstratione universalis tunc definitio formalis subiecti est medium. Sed ista definitio non includit praecise formam rei, sed dicitur formalis quia includit principia essentialia rei.

1 ipso om. C 2 tamen] non add. interl. H 3 alio] modo add. E 4 medium] posterius add. EF 5 et... intellectiva om. (hom.) G 6 intellectiva om. H 9 primae] primo G 13 autem] ista add. H 15 prima] principaliter H 17 alia¹] aliqua E 24 in... definitio om. F 19 passionem] subiecti add. F 20 substantiae] sicut G

¹ Supra, p. 161, lin. 3-12.

Unde pro intentione Philosophi¹ est sciendum quod definitionum quaedam est indicans quid rei, quaedam quid nominis. Secundo, sciendum quod definitio potest comparari ad definitum et ad aliud de quo definitum praedicatur. Similiter, definitio aliquando datur per principia essentialia, vel per declarantia principia essentialia, et illa est formalis. Aliquando autem datur per principia alicuius rei extrinseca, et illa est materialis. Prima definitio non potest competere nisi substantiae compositae, et hoc strictissime accipiendo definitionem formalem. Large tamen accipiendo potest competere alicui habenti distinctas partes eiusdem rationis; et tali definitione definiuntur multa mathematica, sicut triangulus, quadrangulus et sic de aliis. Unde triangulus definitur quod 'est figura tribus lineis contenta' etc. Ista lineae non sunt alterius rationis inter se. Et sic large intelligit Philosophus definitionem formalem. Aliae autem definitiones, datae per alias causas, sunt definitiones materiales; et hoc quia – ut frequenter dantur tales definitiones per materiam, extendendo materiam ad omne receptivum. Et istae definitiones – ut in pluribus – sunt definitiones exprimentes quid nominis, non exprimentes quid rei.

Hoc potest persuaderi: quia, secundum Philosophum², «eclipsis est privatio luminis in luna ex obiectu terrae». Ista definitio exprimit quid nominis, quia si in luna causaretur defectus luminis per aliam causam, secundum intentionem Philosophi non diceretur eclipsis. Similiter, ponatur quod tonitruum causaretur ex extinctione ignis in nube, et tunc vocatur tonitruum; et tamen si sonus eiusdem speciei causaretur in nube ex alia causa,

⁴ aliud] illud D ⁵⁻⁶ vel... essentialia *om. (hom.) AEZ* ⁶ autem *om. EF* || datur *om. F* ⁷ alicuius *om. F* || rei *om. B* ⁸ nisi] non G ¹³ figura] plana *add. F* || contenta] composita G || etc.] et B, et *add. H* ¹⁴ Philosophus *om. F* ¹⁵ autem *om. E* ¹⁹ exprimentes *om. FH* ²⁰ Hoc] patet et *add. D* || persuaderi] sic *add. H* ²¹ terrae] rerum G ²² defectus] defectio D ²⁴⁻²⁵ causaretur] causetur EGZ ²⁵ tunc] sic G

¹ Vide supra, p. 161, lin. 4-10.
c. 2, t. 6 (90a 16-17).

² Aristot., *Anal., Poster.*, II,

non diceretur tonitruum. Et ita semper quando definitio datur per aliquam causam extrinsecam, illa definitio est exprimens quid nominis tantum.

Hoc probatur: quia definitio et definitum convertuntur, ita quod semper consequentia formalis contingit inferre definitum ex definitione, et e converso. Sed si talis definitio exprimeret quid rei, non inferretur formaliter definitio ex definito, nec e converso, quia simpliciter posset illa res fieri sine illa causa extrinseca, saltem per potentiam divinam; et per consequens non contingere arguere ab illa re ad definitionem, nec e converso. Verbi gratia: si tonitruum causaretur ex extincione ignis in nube tamquam ex causa extrinseca, omnis res quae est alia ab illa causa extrinseca potest fieri a Deo sine illa extincione; igitur non sequeretur tunc definitio ista ex illo definito. Quia ponatur quod illa res significetur per A: tunc non sequitur 'A est, igitur sonus ex extincione ignis in nube est', quia illo posito antecedens esset verum et consequens falsum.

[OPINIO AUCTORIS DE DEFINITIONE FORMALI]

Dico ergo quod definitio formalis semper datur per intrinseca et essentialia, § hoc est per conceptus exprimentes principia intrinseca, § definitio autem materialis datur per extrinseca rei cui primo competit definitio. Et quod haec sit intentio Philosophi¹, patet, quia dicit quod «causa aut est eadem aut alia». Hoc non potest intelligi quod aliquando causa sit distincta realiter

1 quando] connotando E 2 extrinsecam] ita add. E 4 definitum] necessario add. F 6 Sed om. A 10 ab] ex G 12 alia om. F 13 igitur] sed F 14 tunc om. D || illa] aliqua A 15 sonus om. D 16 ignis om. G || est om. E 20-21 hoc... intrinseca om. A 21 autem om. H || per] principia add. H 22 competit] datur F || intentio] (de interl.) intellectu G 23 patet om. G || aut] autem E, om. F 24 Hoc] licet H || realiter om. F

¹ Aristot., *Anal. Poster.*, II, c. 8, t. 37 (93a 4-5).

aliquando non, quia impossibile est quod causa et effectus sint idem realiter. Ergo per causam eandem intelligit causam intrinsecam, quae potest dici eadem quia non simpliciter diversa; sicut dicit *Commentator I Physicorum*¹, quod pars non est simpliciter alia a toto; et per causam aliam intelligit causam extrinsecam.⁵

Sed nunc est ita, quod ita est intrinseca materia rei compositae sicut ipsa forma, et per consequens ita eadem, quamvis forma sit pars principalior. Sed nunc est ita quod *Philosophus*² vocat definitiones factas secundum speciem quae non dantur per aliam causam; illas autem quae dantur per alias causas vocat materiales. Ergo formales dantur per causas intrinsecas, aliae per extrinsecas. Assumptum patet, nam dicit *Aristoteles* sic³: «Est autem quorundam quidem quaedam altera causa, quorundam non est», scilicet altera causa quae debeat poni in definitione¹⁵ exprimente quid rei. «Definitiones⁴ quidem secundum speciem nullum habent medium quo demonstrantur, sed definitiones secundum materiam factae possunt habere medium». Et sequitur⁵: «Habentium medium quorum est quaedam altera causa substantiae et ipsius esse» etc. Ex hoc patet quod definitiones materiales²⁰

1 aliquando] aut E 3 non] est add. F 7 Sed... est²] Sed ita est H „materia om. Z 8 ita om. A 9 nunc... quod om. H 11 causas] scilicet extrinsecas add. EF
12 formales] definitiones add. F „aliae] vero add. F per] causas add. DE 13 sic om. F
14 autem] nunc F, etiam (interl.) H „quidem om. F „quaedam om. H „causa om. F „quorundam] autem add. G 19 quorum] quorundam FZ „quaedam om. F 20 etc. om. B

1 Averroes, *In Aristot. Physicam*, I, c. 3, t. 17: «Quoniam unaquaeque partium dicitur esse aliud a toto; sed omnes insimul non possunt dici esse aliud a toto» (ed. Iuntina, IV, f. 7va). 2 Aristot., *Anal. Poster.*, II, c. 8, tt. 36-37 (93a 4-13). 3 Aristot., *Anal. Poster.*, II, c. 9, t. 42 (93b 21-23). 4 Haec sententia apud Aristotelem hoc loco non occurrit, sed habetur in textu quem Robertus Grossatesta exponit, *In Aristot. Anal. Poster.*, II, c. 2, t. 45 (ed. Bononiae, f. 40rb). 5 Aristot., *Anal. Poster.*, II, c. 9, t. 43 (93b 25-27).

vocat datas per alteras causas quarum aliqua est demonstrabilis et aliqua non. Et definitiones secundum speciem vocat illas quae non dantur per alteras causas.

Quomodo igitur se habent istae definitiones ad demonstratio-
⁵nem secundum intentionem Philosophi? Dico quod definitio exprimens quid rei nunquam potest demonstrari de definito, quia semper illa propositio est immediata. Secundo, quod si esset aliqua definitio exprimens quid rei simplicis, illa non esset demonstrabilis de definito sed de illo eodem de quo definitum
¹⁰esset demonstrabile. Et ideo si calor haberet definitionem datam per principia intrinseca, esset demonstrabilis de eodem de quo calor, et per idem medium. Et ita ista definitio esset demonstrabilis sive conclusio demonstrationis; hoc est, esset de aliquo demon-
strabile.

¹⁵ Sed loquendo de definitione exprimente quid nominis, distin-
guo de ea, quia dupliciter accipitur. Vel pro aliqua oratione quam omnes loquentes de nomine intelligunt per nomen; vel pro oratione cuius veritas sequitur ex veritate prioris rationis. Prima definitio non potest demonstrari de definito, quamvis posset de-
²⁰monstrari de subiecto; et ita est principium demonstrationis. Secunda definitio potest demonstrari. Verbi gratia, omnes per domum intelligunt aliquid prohibens nos a frigore etc., et illa definitio non potest demonstrari de domo, sed est principium. Sequitur autem 'prohibet nos a talibus tempestatibus etc.; igitur
²⁵componitur ex corporibus solidis; sed non nisi ex lignis et lapidi-
bus', – ponatur quod non essent alia corpora potentia prohibere. Et ita secunda ista definitio quae non exprimit quid rei alicuius

1 per] secundas vel add. F	7 Secundo] dico add. F	12 idem] illud G ; esset]
conclusio add. F	13 hoc est] hacc G ; aliquo] alio ACDH	13-14 demonstrabile]
definitio exprimens quid nominis (definitio enim mg.) add. E		15 exprimente om. F
16 accipitur] sumitur H	17 de nomine] denominative E	18 rationis] orationis Z
19 demonstrari om. AE	19-20 de... demonstrari om. (hom.) F	22 aliquid] quid DZ
illa] ideo A, ita C, ideo illa F	23 sed] et G	24 autem] enim H
ista trp. CFH		27 secunda

potest demonstrari per priorem et erit conclusio demonstrationis. Ex ipsis autem componitur una completa exprimens omnes causas eius necessarias, quia exprimit finem et materiam. Causam autem efficientem non exprimit, quia nihil refert ad hoc quod de ipso verificetur principale quid nominis a quo efficiente causetur, sicut 5 refert de qua materia fiat. Ita omnes per demonstrationem intelligunt syllogismum facientem scire¹. Sed hoc non potest fieri nisi per propositiones necessarias etc. Et ideo demonstratur quod demonstratio est syllogismus ex veris etc.

Tamen est advertendum quod ista demonstratio non est 10 'simpliciter demonstratio' et universalis. Et ideo dicit Philosophus² quod quamvis aliqua causa altera sit demonstrabilis et aliqua non, et unumquodque demonstrat et aliud non demonstrat, sed demonstratur; dicitur quod « hic quidem modus quod non sit demonstratio dictum est prius, sed est logicus syllogismus 15 ipsius quid est ». Similiter, potest dici quod aliquo modo quid rei est demonstrabile per quid nominis. Supponentes enim quod per hominem intelligatur aliqua substantia composita, potens intelligere et velle, potest concludi quod componitur ex corpore et anima intellectiva. Sed istae demonstrationes non sunt 'simpli- 20 citer' et universales, quia non faciunt scire, sed tantum inferunt conclusionem ex praemissis; quia, secundum Aristotelem II Posteriorum³, impossibile est cognoscere 'quid est' nisi cognoscendo 'si est'.

1 et om. A 2 autem om. D [completa] complexa Z, definitio add. FHZ 4 quod]
ut F 8 demonstratur] dicitur FZ, om. G [quod] dicitur add. mg. G, 11 et¹ om. Z
13 unumquodque (pro unum quidem) codd., unum Z 14 hic om. C quod om. C
15 logicus] locus G 17 Supponentes] supposito EGZ 19 et] vel A 21 et
om. DEZ tantum] tamen B 22 Aristotelem] Philosophum E

¹ Cf. Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 2, tt. 8-9 (71b 17-24). ² Aristot., *Anal. Poster.*, II, c. 8, tt. 37-38 (93a 3-16). ³ Aristot., *Anal. Poster.*, II c. 7, t. 32 (92b 4-5); c. 8, t. 39 (93a 20).

Si dicatur quod tunc qui nesciret eclipsim esse, nesciret quid esset eclipse, dico quod non potest sciri 'quid est' sine 'si est'. Hoc est, non potest sciri 'quid est' sine notitia qua scitur hoc esse vel fuisse vel futurum esse, quia aliter naturaliter non 5 potest sciri esse possibile in rerum natura, et quod 'quid nominis' non includit contradictionem. Et sic loquendo de 'si est', verum est quod dicit Aristoteles¹ quod «idem est scire quod quid est, et scire causam ipsius si est». Quia circumscribendo notitiam intuitivam et notitiam causatam immediate a notitia 10 intuitiva, impossibile est naturaliter scire de aliqua passione si est vel erit nisi sciendo quod causa sua est vel erit: et ita sine 'quid est', hoc est sine definitione exprimente aliquo modo 'quid'. Verbi gratia mediante notitia intuitiva potest sciri de luna quod deficit, nesciendo causam ipsius et ita nesciendo definitionem datam per 15 illam causam. Tamen abstractive non potest sciri nisi sciendo causam, puta, quod deficit vel deficiet, nisi sciendo quod terra interponitur vel interponetur.

Si dicatur quod notitia abstractiva abstrahit ab exsistentia. Et similiter, non potest esse causa notitiae veritatis contingentis. 20 Similiter, haec propositio 'luna deficit vel deficiet' est contingens:

Ad primum istorum: quod notitia abstractiva abstrahit ab exsistentia, quia non est sufficiens ad sciendum exsistentiam inesse determinato tempore. Tamen cum aliqua alia notitia potest 25 esse sufficiens, sicut – secundum viam Philosophi² – potest sciri quod luna determinato tempore eclipsabitur, quia scitur quod

¹ esse om. G ² esset] est G ³ si... notitia om. B quid est om. H ⁴ fuisse] vel fore add. F vel] sive F naturaliter om. F ⁵ possibile] impossible E ⁷ quod² om. E ¹¹ sua] vel add. D est²] sit G ¹² hoc] id G ¹²⁻¹³ Verbi gratia om. Z ¹³ mediante] aliqua add. B ¹⁶ quod¹] deficit add. mg. F vel] quod add. H sciendo] causam, puta add. E ¹⁷ interponetur] vel interponebatur add. H ²¹ istorum] dico add. DFZ, add. interl. E² ²³ Tamen] tantum H alia om. EF

¹ Aristot., *Anal. Poster.*, II., c. 8, t. 37 93a 3-4).

² Aristot., *Anal.*

Poster., II., c. 8, t. 40 (93a 29-33).

sol sic movebitur et quod luna similiter, et per consequens quod interponetur terra, et per consequens quod luna eclipsabitur. Et ita tali notitia nunquam potest sciri nisi per causam.

Ad secundum: quod eodem modo mediantibus talibus veritatibus potest sciri veritas contingens, et ideo sola notitia abstractiva termini vel terminorum non sufficit.⁵

Ad tertium: quod potest formari propositio necessaria de terminis illis, et ita sciatur scientia proprie dicta; tamen illa contingens poterit cognosci notitia evidenti, quamvis non scientia proprie dicta.¹⁰

[RESPONSIO AD ARGUMENTUM PRINCIPALE]

Ad argumentum principale¹ dico quod ‘causa et medium idem’, extendendo nomen causae ad omne illud cui primo competit, et sine quo non posset alteri competere; et hoc in demonstracione universalis et propter quid. Et quando dicitur quod ‘propter quid et quod quid est idem’, dico quod hoc non est intelligendum quod ‘propter quid’, id est causa, et ‘quod quid’, hoc est tota definitio, simpliciter sint idem, sed quia ‘propter quid’, id est causa, ponitur in definitione. Et ita ad intentionem Philosophi sufficit quod causa sit pars definitionis. Hoc patet per Philosophum II Posteriorum²: «In omnibus manifestum est quod idem sit quod quid est et propter quid est. Quid est defectus?

1 quod¹ om. DF 3 tali] quod talis E 4 secundum] argumentum add. D
 5 contingens] contingentis F 6 ideo] ita F, talis add. E 7 notitia om. H 8-10 tamen... dicta om. (hom.) A 9 non] sit add. G
 12 argumentum] primum F 13 idem] sunt add. DZ 14 quo] illo F
 15 quod] propositio add. G 16 idem] est add. G 17 hoc] haec G 18 simpliciter om. B 19 causa] recte add. G 20 manifestum est quod idem sit quod quid est et propter quid est. Quid est defectus?
 21 hoc] haec G 22 idem om. A

¹ Supra, p. 158, lin. 14-20.
 t. 6 (90a 15-18).

² Aristot., *Anal. Poster.*, II, c. 2,

Privatio luminis a luna a terrae obiectu. Propter quid est defectus, aut propter quid deficit luna? Propter defectum luminis, opposita terra». Nunc manifestum est quod causa hic est obiectio terrae, et certum est quod non est nisi pars illius definitionis: defectus est privatio luminis a luna a terrae obiectu.

[QUAESTIO VI

UTRUM SOLA PROPOSITIO PER SE SECUNDO MODO DICENDI PER SE SIT SCIBILIS SCIENTIA PROPRIE DICTA]

Quarto quaero utrum sola propositio per se secundo modo dicendi per se sit scibilis scientia proprie dicta.

Quod non:

Quia secundum Aristotelem I *Posteriorum*¹, ubi aliqua praedicata ordinantur essentialiter, primum potest ostendi de infimo per medium, sicut corpus et substantia de homine per animal. Sed talis propositio est per se primo modo. Igitur etc.

Contra: conclusio demonstrationis est per se, et non primo modo, quia, VI *Metaphysicae*², non est demonstratio substantiae nec eius ‘quod quid est’. Sed omne praedicabile primo modo dicit substantiam rei. Ergo talis non est demonstratio.

Circa istam quaestionem primo videndum est quae propositio est per se secundo modo. Secundo, utrum omnis propositio demonstrabilis sit per se secundo modo.

¹ Privatio *om.* E [a¹] in G 3 terra] et II *Posteriorum* add. H 4 non] quando A 9 Quarto quaero] Sequitur alia quaestio annexa secundae. Item, quaero Z, *om.* B 10 proprie] per se A 12 Aristotelem, I] *Philosophum*, 2^o F [I] *Posteriorum*] quia add. ACDE [ubi *om.* A 14 corpus *om.* G 15 talis] illa (*interl.*) B, tunc D, *om.* ACEG 15-16 primo... per se *om.* (*hom.*) A 17 *Metaphysicae*] dicitur quod add. F

¹ Cf. Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 4, t. 29 (73a 28-31). ² Aristot., *Metaph.*, VII, c. 17, t. 59 (1041a 6-20).

[QUAE PROPOSITIO EST PER SE SECUNDO MODO ?]

Circa p r i m u m dico quod omnis propositio necessaria est per se primo modo vel secundo. Hoc patet, quia omnis simpliciter necessaria. Quod dico propter propositiones necessarias per accidens, cuiusmodi sunt propositiones multae de praeterito. Et sunt 5 necessariae per accidens, quia contingens fuit quod essent necessariae, nec semper fuerunt necessariae. Omnis alia propositio necessaria potest esse evidenter nota, et per consequens est aliquis habitus veridicus respectu cuiuslibet propositionis simpliciter necessariae. Sed nullus talis habitus respectu necessarii est nisi respectu 10 propositionis per se, quia tam principium quam conclusio est per se. Ergo etc.

Praeterea, I Posteriorum, capitulo *De per se*¹, dicit Philos oph us quod quae neutraliter insunt, hoc est nec primo modo nec secundo, accidentia sunt, ut musicum aut album animali. 15 Quaero: quomodo intelligit quod sunt accidentia ? Aut quia contingenter praedicantur, et habetur propositum quod omnis propositio quae nec est per se primo modo nec secundo est contingens, hoc est non necessaria simpliciter et per se. Et hoc verum est quando est praedicatio propria, ita quod subicitur quod natum 20 est subici, et praedicatur quod natum est praedicari. Si per 'accidens' intelligat vera accidentia realia, hoc non est verum, quia talia possunt praedicari per se secundo modo saltem in propositione de possibili vel aequivalenti, sicut quod luna est illuminabilis a

2 Circa] et G 3 per se trp. p. secundo F || secundo] modo add. DZ || omnis] propositio add. DFGHZ 4 necessarias om. F 5 propositiones om. H 10 nisi] non F
14 quod om. H || hoc] id H || nec om. G 15 ut musicum] univocum A || aut] et H, om. B
16 Quaero] autem add. E 17 praedicantur om. A 18 se] nec add. A 19 hoc¹] id H || hoc² verum] haec vera F 21-22 accidens] accidentia G 22 accidentia om. C || realia] vel alia G 23-24 in... aequivalenti om. A

¹ Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 4, t. 32 (73b 3-5).

sole et huiusmodi. Praeterea, capitulo 6¹, dicit Philosophus quod «omne», scilicet praedicabile de aliquo, «aut sic est», scilicet praedicabile primo modo aut secundo, «aut secundum accidentis; accidentia autem non necessaria sunt». Igitur omne praedicabile 5 necessario de aliquo aut praedicatur per se primo modo aut secundo modo.

*S*i dicatur quod tunc esset haec per se: materia est in potentia ad formam. Aut igitur per se primo modo: et hoc non est verum, quia non praedicatur definitio de definito nec pars 10 definitionis. Aut secundo modo: et tunc forma esset passio materiae; consequens falsum, quia subiectum est perfectius sua passione, et non e converso:

*P*otest dici quod haec est per se, quia per se pertinet ad demonstrationem tamquam principium vel tamquam conclusio; 15 igitur est per se. Et eodem modo potest argui de omni propositione simpliciter necessaria quod sit per se, quia omnis talis pertinet ad demonstrationem.

*S*i dicatur quod tunc haec esset per se: omnis homo potest esse albus; omnis ignis est calidus; omnis calor est calefac- 20 tivus. Consequens falsum, quia contraria non possunt praedicari per se de eodem. Sed qua ratione haec esset per se ‘omnis homo potest esse albus’, eadem ratione ista ‘omnis homo potest esse niger’. Et ita contraria de eodem:

*P*otest dici quod omnis talis est per se. Nec est inconveniens contraria per se praedicari de eodem in propositionibus 25 de possibili vel aequivalentibus. Et ita est in proposito.

2 scilicet¹ om. H scilicet² om. FZ 3 praedicabile] de aliquo add. G secundum] per FG 5 per se om. F aut² om. G 6 modo om. FH 14 demonstrationem] demonstratorem AEG 15-16 Et... per se om. (hom.) A 16 omnis talis om. F 17 demonstrationem] demonstratorem AE, demonstrabile vel ad demonstratorem H 21 esset] potest esse F 22 eadem ratione om. F ratione] et add. G 23 ita contraria] ista praedicantur F

¹ Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 6, t. 44 (74b 11-12).

Sed ad quem modum debet reduci ista: materia est in potentia ad formam?

Potest dici quod 'per se primo modo' et 'per se secundo modo' dupliciter accipiuntur distingui: uno modo, quando praedicatum non dicit aliquid totaliter distinctum ab importato per subiectum primo. Et tunc dicitur 'per se primo modo' quando nihil importatum per praedicatum, tamquam praedicabile de illo praedicato universaliter et non solum particulariter, est totaliter extrinsecum subiecto. Et sic nihil praedicatur per se primo modo nisi per se superiora et partes intrinsecae rei, vel importantia praecise partes rei. Per se autem secundo modo dicitur illud quod importat aliquid distinctum realiter ab importato per subiectum, sicut hic: 'omnis homo est risibilis'; 'Deus est creativus', et sic de aliis. Et isto modo haec esset per se secundo modo: materia est in potentia ad formam. Aliter videtur distinguere Lincolniensis¹, dicens quod quandocunque praedicatum est causa subiecti tunc est per se primo modo, sive sit causa extrinseca sive intrinseca. Quando autem est e converso, est secundo modo. Et ita videtur quod haec sit per se primo modo 'materia est in potentia ad formam'; vel nullo modo est per se. Et si sit per se primo modo, eadem ratione erit e converso 'forma potest informare materiam'. Quia non est magis forma causa materiae quam e converso. Similiter, sequeretur quod haec esset per se primo modo, quia praedicatum est causa subiecti; et etiam per se secundo modo, quia

1 ad... modum] in quam F debet om. D 3 quod om. G 4 accipiuntur
distingui] distinguuntur F distingui om. DHZ 5 distinctum] diffinitum G 6 primo¹] modo add. D quando} quia A 7 tamquam] per add. H 8 praedicato om. H est totaliter om. F 9 per] de F 10 nisi] nec A 10-11 vel... rei om. (hom.) A 12 per subiectum om. G 15 distinguere] diffinire G 15-16 videtur... Lincolniensis] vero distinguit habitus H 17 sive sit] si fuerit G sive²] causa add. F 19 primo] secundo C 21 converso] dicendo add. F 23 per se om. F

¹ Robertus Grossatesta, *In Aristot. Anal. Poster.*, I, c. 4, tt. 19-22 (ed. Bononiae, ff. 5va-6ra).

subiectum est causa praedicati eo quod materia et forma necessario sunt sibi invicem causae.

Et intelligendum quod sive teneatur primus modus distinguendi istos modos sive secundus, quod dictum est intelligendum
⁵ est de propositione pure affirmativa. Quia propositio negativa est per se primo modo, et tamen nec praedicatum dicit essentiam subiecti, nec est causa subiecti; sicut haec est per se: nullus homo est asinus.

[CUIUSMODI PROPOSITIO EST DEMONSTRABILIS?]

¹⁰ Circa secundum dico quod propositio demonstrabilis potest accipi stricte vel large. Secundo modo non omnis propositio demonstrabilis est per se secundo modo, quia sic omnis propositio dubitabilis nata fieri evidens per quascumque propositiones evidentes necessarias, dispositas in modo et figura, est demonstrabilis. Et isto modo scientia distinguitur contra intellectum, et est commune ad scientiam 'quia' et 'propter quid'. Sed aliqua propositio per se primo modo est dubitabilis et necessaria, et potest fieri evidens per propositiones necessarias etc. Sicut haec est dubitabilis alicui intellectui 'omnis asinus est animal', et per se primo
¹⁵ modo; et potest fieri evidens per aliquod medium, scilicet per operationes et huiusmodi, sic arguendo: omne quod movet se est animal; omnis asinus est huiusmodi; igitur etc

²⁰ Sed contra hoc videtur esse Philosophus I Posteriorum¹, probans quod non omne quod syllogizatur ex veris et
²⁵ indemonstrabilibus et immediatis demonstratur:

3 sive] ibi G || teneatur] intelligatur BF 4-5 intelligendum est om. G 7 se]
 primo modo add. interl. F 10 quod] haec add. F 11 vel] et F 12-13 demonstrabilis... propositio om. (hom.) E 13 quascumque] quasdam H 14 et] in A 17 necessaria, et om. H 18-20 propositiones... per¹ om. (hom.) H 19 asinus] angelus F
²¹ operationes] comparationes ABC 22 est¹] animatum vel add. F || asinus] angelus F
²³ esse om. H 24 non om. A

¹ Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 6, t. 45 (74b 16-21).

Dico quod non demonstratur demonstratione potissima, sicut nec ‘demonstratio quia’ est potissima. Talis tamen propositio scitur scientia proprie dicta, secundum quod scientia distinguitur contra intellectum. Primo modo forte nunquam scitur propositio evidenter in qua praedicatur genus subalternativum de genere ⁵ subalternato nisi cognoscantur omnes species contentae sub genere inferiori. Sicut forte non potest haberi conceptus per se et simplex nisi cognoscantur omnes species; et tunc nulla propositio talis posset demonstrari.

[RESPONSIOS AD ARGUMENTUM PRINCIPALE]

10

Ad argumentum principale¹: quod Philosophus ibi extendit demonstrationem ad omnem syllogismum ex necessariis et prioribus. Sed non omnis talis syllogismus est demonstratio, quia si conclusio non sit dubitabilis, non est demonstratio. Sicut enim nunquam est demonstratio mihi nisi quando scio conclusio- ¹⁵ nem per praemissas, – aliter enim scirem demonstrare multa quae credo esse falsa –, ita nunquam est demonstratio simpliciter nisi quando conclusio potest sciri per praemissas; et ideo dicit Philosophus² quod est ex causis conclusionis. Et ideo si praemissae fuerint verae et primae et immediatae et notiores et priores, et ²⁰ tamen non fuerint causae conclusionis, – hoc est notitia praemissarum non fuerit causa notitiae conclusionis –, non erit demonstratio.

Ad argumentum in oppositum³: quod demonstratio a priori non est ipsius substantiae.

25

² demonstratio... potissima] ista est demonstratio F ³ dicta] quia add. G ₄ scientia²] proprie dicta add. F 5-6 subalternativum... subalternato H, subalternum... subalterno *alii* 8 simplex] simpliciter EGH 11 argumentum *om.* E ₅ principale] dico add. F ₆ ibi *om.* D 15 enim *om.* G 15-16 nisi... praemissas *om.* H 21 *causae*] causa G 21-22 hoc... conclusionis *om.* (*hom.*) FG 24 oppositum] dico add. F 25 substantiae] per se A

¹ Supra, p. 177, lin. 12-15. ² Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 2, t. 9 (71b 22). ³ Supra, p. 177, lin. 16-19.

[QUAESTIO VII

UTRUM THEOLOGIA QUAE DE COMMUNI LEGE HABETUR A THEOLOGIS SIT SCIENTIA PROPRIE DICTA]

Tertio principaliter quaero utrum theologia quae de communi
5 lege habetur a theologis sit scientia proprie dicta.

Quod sic:

Omnis habitus intellectualis veridicus respectu veritatis necessariae est intellectus vel sapientia vel scientia, VI *Ethicorum*¹. Sed theologia non est intellectus, quia tunc theologica essent per se nota; nec sapientia, quia sapientia est intellectus et scientia, VI *Ethicorum*². Ergo est scientia proprie dicta.

Secundo sic: theologus habet perfectiorem habitum quam laicus; sed laicus habet fidem respectu istarum veritatum theologicarum necessariarum; ergo theologus habet perfectiorem habitum fide. Sed respectu veritatis necessariae non est aliquis habitus perfectior fide nisi intellectus, sapientia vel scientia; igitur etc.

Tertio sic: I ad Cor. 12, 8: *Alii datur sermo sapientiae, alii sermo scientiae* etc. Sed ista scientia, cum sit donum supernaturale, 20 non potest esse nisi respectu veritatum theologicarum necessariarum; ergo etc.

7-8 necessariae] vel add. F 10 scientia] etc. add. F 13 sed] et F 15 respec-
tu] alicuius add. H 16 fide om. A 18 sic om. F || alii²] datur add. F 19 etc. om. B
|| sit donum] dicit A 20 non potest om. G 21 etc. om. H

¹ Aristot., *Ethica Nicom.*, VI, c. 3 (1139b 16-17) et c. 6 (1140b 31 - 1141b 8). ² Aristot., *Ethica Nicom.*, VI, c. 7 (1141a 18-19).

Ad oppositum:

Ille habitus qui praecise innititur auctoritati non est scientia proprie dicta; sed theologia est huiusmodi ; ergo etc.

Circa istam quaestionem sunt diversae opiniones. Quidam tenent partem affirmativam, quidam negativam. ⁵

[OPINIONES QUAE TENENT PARTEM AFFIRMATIVAM]

Tenentium partem affirmativam quidam¹ dicunt quod habita fide primorum principiorum theologiae, respectu quorum non est scientia proprie dicta nec cognitio evidens in nobis, adquiritur scientia conclusionum sequentium ex illis primis principiis, ita quod conclusiones sciuntur scientia proprie dicta, quamvis principia non sint evidenter nota. Ideo dicitur² quod « duplex est genus scientiarum: quaedam enim procedunt ex principiis notis lumine naturali intellectus, sicut geometria; quaedam procedunt ex principiis notis lumine superioris scientiae, sicut perspectiva procedit ex principiis notificatis per geometriam. Et hoc modo theologia est scientia quae procedit ex principiis notis lumine superioris scientiae, quae scilicet est Dei et beatorum. Unde sicut musica credit principia tradita sibi ab arithmeticō, ita doctrina sacra credit principia revelata a Deo ». ²⁰

Item, arguitur ab aliis³ quod dicere oppositum derogat dignitati theologiae, et similiter contrariatur veritati. Primum

¹ Ille om. F 3 dicta om. H [sed] scientia theologiae add. H || etc. om. H 7 quidam om. B 8 habita] per (interl.) habitus H || primorum om. H 9 nec... nobis om. AF 12 principia... nota] non principia A 14-15 naturali... lumine om. (hom.) B 14 intellectus om. F 15 lumine] naturali add. F, om. E 17 quae] quia H 18 quae om. C est om. C 20 principia] tradita sibi add. E 21 ab aliis] ex alio E 22 dignitati] veritati F || contrariatur om. G

² Thomas Aquinas, *Summa theol.*, I, q. 1, a. 2 Resp.; fere eadem dicit Richardus de Mediavilla, *Sent.*, I, Prol., q. 2 (ed. Venetiis 1507, f. 2rb-va).

³ Cf. Richardus de Mediavilla, *Sent.*, I, Prol., q. 5 (ed. Venetiis 1507, f. 3rb-va); et ipse Thomas Aquinas, *Summa theol.*, I, q. 1, a. 5 Resp., et a. 6 ad 2.

probatur, quia theologia excellit omnes alias scientias et quantum ad certitudinem et quantum ad dignitatem materiac. Quod primo modo, patet, quia innititur lumini quod non potest fallere nec falli; aliae autem scientiae innituntur lumini naturali quod potest fallere et falli. Quod secundo modo, patet, quia est de his quae excedunt rationem humanam. **C o n f i r m a t u r:** quia aliae scientiae dicuntur eius ancillae. Similiter, habet de aliis iudicare. **S e c u n d u m** probatur, tum quia omnes eius tractatores vocant eam scientiam. Unde Sap. 10, 10: *Dedit illi scientiam sanctorum.*

10 Similiter, I ad Cor. 12, 8: *Altius datur sermo sapientiae* etc. Similiter, **A u g u s t i n u s** XIV *De Trinitate*, cap. 1¹: «Huic scientiae tribuo» etc. Tum quia habitus intellectivi veridici sunt tantum quinque, VI *Ethicorum*², sicut argutum est ad principale.

A l i a est opinio³ tenens partem affirmativam, quod **15** theologia est vera scientia non solum quantum ad conclusiones sed quantum ad principia, ita quod habita fide principiorum, virtute illius fidei et luminis intellectus agentis adquiritur scientia illorum eorundem.

Hoc potest declarari: quia theologia nec est intellectus, nec **20** prudentia, nec ars, certum est, nec fides, quia theologia et fides

3 lumini] supernaturali add. H, add. mg. D 4-5 aliae... falli om. E 7 eius] esse E
alii] eis D, his FG 8 tum om. H 10 12 om. G Similiter² om. G 12 Tum
om. F, intellectivi] intellectus B sunt] quia F tantum om. DH 13 ad principale om. G
principale] require prima parte Summae etc. add. F 14 tenens] tenentium H 15 vera]
una G 16-17 virtute] veritate H 17 intellectus om. H 19 declarari] sic add. F li
intellectus; nec om. F

1 August., *De Trinit.*, XIV, c. 1, n. 3: «Non utique quidquid sciri ab homine potest in rebus humanis... huic scientiae tribuens» (PL 42; 1037).

2 Aristot., *Ethica Nicom.*, VI, c. 3 (1139b 16-17); cf. supra, p. 183, lin. 7-8.

3 Haec opinio in margine editionis Lugdunensis attribuitur Francisco de Marchia, sed minus recte, nam apud Franciscum (cod. Vat. lat. 1096, f. 4va) solummodo prima pars primi argumenti huius opinionis occurrit. Similem opinionem, partim eisdem argumentis fulcitam, recitat refellitque Scotus, *Reportatio Paris.*, I, Prol., q. 2, nn. 6-12 (ed. Wadding, XI-1, 15b-19b).

sunt habitus distincti, secundum *Augustinum XIV De Trinitate*, cap. 1¹: « Hac scientia non pollut plurimi, quamvis polleant ipsa fide plurimum ». Similiter, illi sunt distincti habitus quorum sunt distincti actus; sed fidei et theologiae sunt distincti actus, quia actus fidei est assentire sine evidentia ex imperio voluntatis, actus theologiae est defendere et robore, secundum *Augustinum XIV De Trinitate*, cap. 1.

Quod autem theologia sit scientia, probatur², quia illud potest sciri de quo scitur quod ad ipsum non sequitur impossibile. Sed de quolibet theologico potest sciri quod ad ipsum non sequitur impossibile, quia vel erit peccatum in forma et potest solvi, vel in materia et potest negari, quia ex hoc ipso quod est falsa, non est per se nota.

Secundo sic: intellectus potens cognoscere aliquod subiectum sub illa ratione sub qua includit omnes veritates scibiles potest evidenter cognoscere illas veritates. Sed Deus sub ratione deitatis includit omnes veritates theologicas, et potest sub illa ratione abstractive cognosci a nobis. Tum quia intellectus discurrit ad cognitionem Dei: aut ergo Deus in fine discursus cognoscitur, et habetur propositum; aut aliquid aliud, et tunc non est in fine discursus. Tum quia intellectus distinguit Deum a creaturis, ergo utrumque cognoscit sub propria ratione.

Tertio, quia primum in omni genere est maxime tale³; sed inter omnes scientias vel habitus intellectuales theologia est prima; ergo etc.

25

1 distincti] quia (quoniam E) ea quae sunt fidei et theologiae est defendere et robore (*v. lin. 4-6*) add. EF 3 plurimum] plurimi DZ, pollut H, etc. add. F || illi corr. in ibi, E, ibi BGH 10 de] a FH ipsum non sequitur om. G 11 impossibile om. G
14-15 subiectum] obiectum E 15 sub] propria add. E 18 abstractive om. B || quia om. G 21 discursus] notitia add. E || Deum om. G

1 August., *De Trinit.*, XIV, c. 1, n. 3 (PL 42, 1037), ubi et sequens.

2 Cf. Scotus, *Reportatio Paris.*, I, Prol., q. 2, nn. 6 et 20 (ed. Wadding, XI-1, 15b et 19a). 3 Cf. Aristot., *Metaph.*, II, c. 1, t. 4 (993b 24-25).

Quarto, quia aliter theologus non haberet perfectiorem habitum quam una vetula, quod videtur inconveniens.

Alia est opinio¹ tenens eandem partem quod et principia et conclusiones sciuntur in theologia, sed hoc non est possibile in lumine fidei et in lumine naturali, sed in lumine superiori quod est medium inter lumen fidei et lumen gloriae quod est in patria.

Hoc probatur: quia aliter non clariorem notitiam haberet unus de credibilibus quam aliis, licet firmorem, contra Augustinum², ubi dicit: «Qua scientia non pollent» etc. Sed illud pollere consistit in cognitionis claritate.

Si dicatur³ quod fides recipit augmentum, contra: tunc semper fides et ista scientia aequiparentur: ut quanto quis polleret fide tanto polleret hac scientia; quod est contra beatum Augustinum.

15

[IMPUGNATIO ISTARUM OPINIONUM IN GENERALI]

Contra conclusionem principalem in qua omnes istae opiniones concordant arguo: primo, quod quantumcumque de potentia Dei absoluta posset esse scientia proprie dicta de veritatibus theologicis, et forte in aliquibus ita sit de facto quantum ad alias veritates, tamen quod non sit secundum communem cursum, arguo primo sic: omne quod est evidenter notum, aut est per se notum; aut notificatum per se nota; aut per experientiam mediante notitia intuitiva, et hoc mediate vel immediate. Sed nullo isto-

¹ videtur^j est F ⁴ sciuntur *om.* H. possibile] nisi add. H ⁵ fidei] nec add.
interl. H. et] etiam H ⁶ gloriae] gratiae D ⁸ firmorem] quod est add. FZ
⁹ Qua] contra A, quod H non *om.* B ¹⁰ consistit] exsistit G ¹² ista] vera F,
quis om. F ¹³ beatum *om.* F ²² per² *om.* FGH aut² *om.* F ²³ et hoc mediate
om. D

¹ Haec est opinio Henrici Gandavensis, *Quodl.* XII, q. 2 (ed. Paris. 1518, II, ff. 485r-486v). ² August., *De Trinit.*, XIV, c. 1, n. 3 (PL 42, 1037). ³ Ut dicit Henr. Gand., *Quodl.* XII, q. 2 (f. 485r FG).

rum modorum possunt ista credibilia esse nota. Quia non sunt per se nota, manifestum est; tunc enim essent nota infidelibus. Nec notificantur per se nota, quia tunc quicumque infidelis ordinate interrogatus de eis assentiret, secundum beatum Augustinum I *Retractionum*, cap. 8¹. Nec sunt nota per experientiam notitia intuitiva mediante, quia omnem notitiam intuitivam quam habet fidelis habet infidelis; et per consequens quidquid potest fidelis scire evidenter mediante notitia intuitiva et infidelis, et ita infidelis posset evidenter scire ista credibilia.

Praeterea, non est maior ratio quod necessaria credibilia sint scita scientia proprie dicta quam quod veritates contingentes credibiles sint evidenter notae modo suo. Sed istae non sunt evidenter notae; tunc enim posset quilibet scire se esse in caritate, quod corpus Christi est in altari, quae videntur simpliciter falsa. Igitur necessaria theologica non sunt scita scientia proprie dicta.¹⁵

Secundo, arguo contra hoc quod dicunt² quod fides praesupponitur isti scientiae. Primo sic: nunquam duo habitus iudicativi circa idem obiectum sic ordinantur quod unus necessario praesupponit alium, – patet inductive –, quamvis habitus respectu unius obiecti praesupponat habitum respectu alterius²⁰ obiecti. Sed ista fides et ista scientia forent circa idem obiectum, secundum opiniones duas ultimas. Igitur etc.

Confirmatur: quia qua ratione unus habitus respectu unius obiecti praesupponeret alium habitum respectu eiusdem

1 modorum om. C || esse] per se add. F || Quia] quod F 1-2 Quia... nota om. (hom.) C
 1 sunt om. A 2 tunc enim] quia tunc F 3 nota] manifestum est add. B 4 beatum
 om. F 6 mediante] mediate vel immediate Z 7 per consequens om. F 8 fidelis]
 infidelis D || mediante] mediate Z 8-9 infidelis, et om. C 10 sint] aut E, om. AC
 11 quod om. ABCF 12 Sed] quod add. C 15 necessaria] multa AC, notitia H || dicta
 om. E 16 Secundo] Tertio EH 18 iudicativi om. A || sic ordinantur om. G
 21 Sed] si add. DH 22 Igitur etc.] isti duo habitus essent circa idem obiectum genere H
 24 obiecti om. G

¹ August., *Retract.*, I, c. 8, n. 2 (PL 32, 594; CSEL 36, 35).

² Supra, p. 184, lin. 19-20 et p. 185, lin. 14-18.

objecti, eadem ratione ita esset de omnibus aliis; quod non est verum.

Item, quod non necessario praesupponeretur fides infusa, probo: quia quando aliquis habitus nihil facit, nec disponit ad alium habitum nisi mediante actu suo, omnis habitus qui inclinat ad eundem actum videtur sufficere ad alium habitum adquirendum. Sed nihil facit fides infusa ad habitum scientialem adquirendum nisi mediante actu fidei, quia – sicut dictum est in prima quaestione¹ – nunquam habitus inclinat ad actum non proprium, nec per consequens ad alium habitum, nisi mediante actu proprio ad quem primo inclinat. Sed fides adquisita inclinat ad eundem actum fidei ad quem inclinat fides infusa; quia – sicut patebit alias² – habitus infusi non inclinant ad alios actus quam adquisiti. Ergo posset aliquis mediante fide adquisita adquirere habitum scientialem, ergo fides infusa non praesupponitur.

[CONTRA EASDEM OPINIONES IN SPECIALI]

Secundo, arguo contra illas opiniones in speciali. Primo contra primam³. Primo sic: habitus principiorum est notior et evidentior habitu conclusionum, ergo impossibile est quod principia tantum credantur et conclusiones sciantur. Antecedens patet: quia unumquodque propter quod aliud scitur, magis scitur⁴, hoc

1 ita *om.* H 1-2 quod... verum *om.* ACE 4 probo] probatio DE 5 habitum *om.* C 6 alium] eundem F habitum] actum G 7 infusa *om.* AF 8-10 fidei... actu *om.* (*hom.*) D 11 primo *om.* D 14 adquirere] istum add. F 17 illas opiniones] istam (primam H) opinionem BDH in... Primo *om.* H 17-18 Primo... primam *om.* (*hom.*) E 18 notior] nobilior DFH 20 conclusiones *om.* AE 21 aliud *om.* B scitur¹] illud add. BC hoc] id H

¹ Supra, pp. 17, lin. 17 - 18, lin. 2. ² *Sent.*, III, q. 8 N-O.

³ Scilicet contra opinionem Thomae Aquinatis, supra, p. 184, lin. 7-20.

⁴ Iuxta axioma Aristotelis, *Anal. Poster.*, I, c. 2, t. 15: «Semper enim propter quod est unumquodque et illud magis est» (72a 29-30).

est evidentius cognoscitur; igitur praemissae semper evidentius cognoscuntur quam conclusiones.

Praeterea, sicut se habet opinio principiorum ad opinionem conclusionum, ita se habet notitia evidens principiorum ad notitiam evidentem conclusionum. Sed impossibile est aliquem opinari ⁵ conclusionem propter praemissas nisi opinetur praemissas. Igitur impossibile est quod aliquis sciat evidenter conclusiones propter principia nisi sciat, hoc est evidenter cognoscat, principia.

Praeterea, quicumque scit evidenter aliquam conclusionem propter principia, scit evidenter eam sequi ex necessariis; igitur ¹⁰ scit evidenter illa principia esse necessaria; ergo evidenter scit illa principia.

Contra secundam opinionem¹. Primo: quia non probatur quod theologia sit habitus distinctus sicut scientia proprie dicta, quia ex illa distinctione actuum non potest probari quod ¹⁵ theologia sit scientia. Probo: quia omnem actum quem habet fidelis potest habere infidelis exercitatus in theologia. Ita enim posset talis infidelis defendere et roborare fidem, similiter persuadere fidelibus et infidelibus, respondere rationibus haereticorum et infidelium sicut aliquis fidelis. Et tamen manifestum est ²⁰ quod talis non haberet scientiam proprie dictam. Igitur ex talibus actibus non potest probari quod theologia sit scientia proprie dicta.

Praeterea, sequeretur quod aliquis ex puris naturalibus posset ista scire evidenter, quia – sicut acceptum est prius² – nullus habitus inclinat ad actum alterius habitus nisi mediante actu proprio. ²⁵ Igitur quidquid potest fieri mediante tali habitu, potest fieri sine

¹ praemissae] praecise CF, principia Z; semper] principia F, om. HZ 6 propter praemissas] praemissarum C 8 hoc est om. ACF cognoscat om. ACF 10-11 eam... scit² om. F 11-12 esse... principia om. (hom.) Z 13 secundam] dictam F opinionem. Primo om. F 16 scientia] proprie add. E, proprie dicta add. Z Probatio G 18 talis om. H 26 mediante... fieri² om. (hom.) C

¹ Vide supra, pp. 185, lin. 14 - 187, lin. 2.

² Supra, pp. 17,

lin. 17 - 18, lin. 2 et p. 189, lin. 9-11.

eo si actus proprius eius possit elici sine eo. Ergo cum actus fidei possit haberi sine fide infusa ex puris naturalibus, posset illa scientia adquiri mediante fide adquisita sine habitu infuso.

C ontra tertiam opinionem¹. Omnis habitus infusus habet actum natum elici ab aliquo habitu adquisito. Sed nullus est habitus adquisitus naturaliter inclinans ad actum sciendi credibilia, quia omnem habitum naturaliter adquisitum quem potest habere fidelis, potest etiam habere infidelis; ergo etc. Maior patet inductive de caritate, fide et spe et huiusmodi; nec est maior ratio de uno quam de alio.

Praeterea, omnis actus intellectus est sibi evidenter notus, igitur iste actus sciendi esset evidenter notus intellectui, quia intuitive. Et per consequens nullus theologus studens in theologia posset dubitare se habere talem actum; quod tamen est manifeste falsum, quia multi et magni negant se habere talem actum.

C onfirmatur: non est maior ratio quod aliquis credens aliquod credibile sit certus se credere quam quod sciens tale credibile sit certus se scire. Sed nullus potest credere aliquod credibile nisi sit certus se credere, ergo nec scire nisi certus sit se scire.

S i d i c a t u r quod, secundum dicta in prima quaestione², aliquid potest esse intuitive cognitum, et tamen veritates contingentes non possunt sciri evidenter virtute illius notitiae. Ergo non est inconveniens quod iste actus sciendi sit intuitive cognitus ab aliquo et tamen dubitet utrum credat vel sciat:

1 si... eo om. B [ei]us om. H [cum] idem add. C fidei om. C 2 possit] posset DEGZ, potest CH haber] fieri B [illa] aliqua A 3 adquisita] tamen add. G 4 tertiam] istam G 5 habitu] actu A 9 nec] non FH 12 igitur... notus om. (hom.) A sciendi] fidei B 13 nullus om. G theologus om. F 13 theologia] non add. G 14-15 quod... actum om. (hom.) CF 14 tamen om. DHZ 16 quod] quare A 17 quod om. DH 18 se om. A 19 ergo... scire om. E [sit² om. B 21 aliquid] aliquod D 23-24 ab aliquo om. F

¹ Scilicet contra opinionem Henrici Gandavensis, supra, p. 187, lin. 3-14. ² Supra, p. 41, lin. 4-16.

Hoc non valeat, quia quamvis aliquis posset intuitive cognoscere actum suum, et tamen nescire discernere illum ab alio; tamen potest scire se habere illum actum si ille actus sit intensus. Verbi gratia, si aliquis habeat amorem intensem et delectationem intensam, bene potest dubitare an amor distinguatur realiter a delectatione, tamen certus est quod amat et delectatur. Ergo si aliquis credat credibilia et sciatur ea, quamvis posset dubitare an istud credere et scire distinguantur realiter, tamen oportet quod sit certus quod credat et quod sciatur; et ita quilibet theologus posset scire – evidenter cognoscere – se scire credibilia.

Praeterea, quicumque scit evidenter aliquod complexum, non potest dissentire illi complexo solo imperio voluntatis, sed oportet quod persuadeatur per rationem fortius moventem intellectum suum ad dissentendum, vel oportet quod obliviousetur alicuius evidenter noti. Sed theologus quantumcumque studuerit in theologia, solo imperio voluntatis potest dissentire credibilibus etiam sine ratione fortius movente; quia nulla ratio ex falsis potest fortius movere quam ratio ex veris evidenter notis; nec oportet quod obliviousetur alicuius ad hoc quod dissentiat. Ergo non habet notitiam evidenter respectu alicuius talis.

[OPINIONES QUAE TENENT PARTEM NEGATIVAM]

Alii tenent partem negativam. Et hoc dupliciter. Quidam¹, sicut philosophi, tenent quod ad omnem scientiam nobis

1 quia om. E posset] possit (interl.) G 2 nescire om. F discernere] actum suum et add. F 3 tamen] non G se om. H illum] talem H 4 et delectationem] ad dilectionem G 5 bene om. C 8 tamen om. C 9 quod¹] et E quod² om. BH 10 scire¹] hoc est add. Z evidenter] et add. D evidenter... scire² om. (hom.) F cognoscere om. AB 14 dissentendum] assentendum B 15 noti] cogniti E 16 etiam] et DG, vel F 17 nulla om. F 18 ratio om. E 20 respectu om. HZ talis] ad hoc quod dissentiat add. E 22-23 parten... tenent om. (hom.) G 23 ad om. BF

¹ Cf. Averroes, *In Aristot. Metaph.*, II, t. 1 (ed. Luntina, VIII, f. 14rb-va); *In Aristot. De anima*, III, t. 36 (ed. F. S. Crawford, pp. 494-495). Ista opinio attribuitur Averroei etiam ab Henrico Gandavensi, *Summa*, a. 4, q. 5 (I, ed. Paris. 1520, ff. 32 B et 33 E).

possibilem possumus naturaliter attingere, et ideo nihil est credibile mere nisi quod potest sciri evidenter. Sed ista opinio non potest improbari per rationes naturales sed tantum per auctoritates¹, sicut alias patebit².

⁵ Alia est opinio³ quae ponit quod quamvis credibilia possint evidenter sciri, non tamen a nobis pro statu isto de communi lege. Et ideo theologia, secundum quod communiter addiscimus eam, non est scientia proprie dicta respectu talium credibilium, quamvis respectu aliquorum posset esse scientia.

10

[SOLUTIO AUCTORIS]

Et istam opinionem reputo veram. Ideo circa istam opinionem primo ostendam quod omnem habitum, praeter fidem, quem adquirit theologus fidelis potest adquirere etiam infidelis; secundo est videndum qualis habitus adquiritur in theologo praeter fidem.

2 mere] vere A, nobis H, om. BC nisi om. ABDEFZ 5 quod
om. H 8 talium om. B 9 respectu F, *Borgh.*, om. alii 14 est] etiam add. G

¹ Ita dicit etiam Scotus, *Ordinatio*, I, Prol., p. 1, q. unica, n. 12 (ed. Vaticana, I, 9). ² Cf. infra, p. 202, lin. 1-10. ³ Hanc opinionem tenet Guillelmus de Ware, *Sent.*, I, Prol., q. 3: « Ideo dico aliter quod accipiendo scientiam proprie et perfecte, haec scientia in se perfecta est, immo perfectissima, et hoc est ex evidentia rei; homini tamen viatori, et hoc de lege communi, non est scientia. Vel sub aliis verbis dicitur evidenter quod ista scientia potest considerari dupliciter: vel in se vel in comparatione ad obiectum, et sic est maxime scientia, quia principia sua sunt maxime evidenter et obiectum suum maxime cognoscibile. Alio modo comparatur ad scientem viatorem, et cum sibi principia huius scientiae non sint evidenter, respectu scientis viatoris non debet dici scientia » (*Vindobonae, Bibl. Status*, cod. 1438, f. 5va). — Varias opiniones de quaestione utrum theologia sit scientia necne, videsis apud E. Krebs, *Theologie und Wissenschaft nach der Lehre der Hochscholastik* (Beiträge zur Geschichte der

Primum probatur: quia nullus habitus ponendus est in nobis nisi qui potest convinci ex aliquo actu nobis manifesto vel ex auctoritate Scripturae; sed nec per aliquem actum nobis manifestum nec per auctoritatem Scripturae potest convinci talis habitus; igitur etc. Prima pars minoris patet, quia omnem actum, ⁵ praeter actum credendi, quem habet fidelis potest habere infidelis, si esset nutritus inter christianos vel exercitatus in theologia. Patet inductive. Secunda pars patet, quia non invenitur in Scriptura quod respectu credibilium sit nisi fides. Ideo dico quod omnem notitiam actualem tam complexam quam incomplexam, praeter ¹⁰ solam fidem, quam potest habere fidelis potest etiam habere infidelis.

[OPINIO PETRI AUREOLI DE HABITU THEOLOGICO]

Circa secundum¹ est una opinio quod theologi ex studio adquirunt aliquem habitum ultra fidem, sed ille «habitus² non est ¹⁵ adhaesivus nec aliquem assensum causans in intellectu respectu credibilium» sed est tantummodo declarativus; et «habet vere rationem sapientiae virtutis intellectualis, de qua tractatur VI Ethicorum³, et est lumen et intelligentia de qua Sancti faciunt mentionem et ad quam conantur pervenire suis disputationibus et tracta- ²⁰

4-5 habitus] etc. add. F 11 potest habere] habet E 14 studio] theologiae add. E
 16 nec] ut C 17 tantummodo] tantum non A, tantum H vere om. H 18 virtutis]
 veritatis ADH, quod corr. F 20 pervenire] venire H

Philosophie des Mittelalters, XI, 3-4, Münster in W., 1912); de doctrina Scotti egit A. Magrini, *Ioannis Duns Scoti doctrina de scientifica theologiae natura*, Romae 1952. ¹ Supra, p. 193, lin. 14-15. ² Petrus Aureoli, *Scriptum*, I, Prooem., sect. 1, a. 3, nn. 92-129 (ed. E. Buytaert, I, 159-171); opinio Petri partim verbotenus partim sententialiter recitatur, sed hoc ordine: n. 96 (p. 160), n. 117 (p. 166), nn. 93-94 (p. 159), nn. 95-96 (pp. 160s.), nn. 112-113 (pp. 164s.), n. 126 (pp. 168s.). ³ Aristot., *Ethica Nicom.*, VI, c. 7 (1141a 9 - b 8).

tibus quos componunt ». Quod enim aliquis habitus ultra fidem adquiritur, probatur: primo, quia intellectus agens tamquam agens principale, et propositiones ut instrumenta, causant aliquem habitum intellectualem; sed non fidem, quia prius de illa veritate 5 fidem habebat; ergo alium. Secundo, quia talis habet aliquem actum alium a credere circa credibile, quia scit rationem reddere et contra impios defendere et in mentibus piorum roborare et loqui *sapientiam inter perfectos*¹.

Praeterea, ex tali studio aliquid adquiritur, aliter esset vanum; 10 igitur actus vel habitus. Et sive sic sive sic, adquiretur habitus.

Quod autem non sit adhaesivus patet, quia tunc esset opinio, et per consequens faceret fidelem formidare circa veritates theologicas.

Quod autem sit declarativus, patet, quia « habitus qui facit 15 aliquid imaginari melius per intellectum absque omni adhaesione, est habitus declarativus ». Facit enim « terminorum explicationem, rationum involventium dissolutionem, exempla et manuductiones, rationum probabilium adminicula, et inductiones ».

Quod autem habeat rationem sapientiae, patet, quia meta- 20 physica habet rationem sapientiae, et tamen quantum ad aliquos suos actus est tantum declarativa.

[IMPROBATIO OPINIONIS PETRI AUREOLI]

Sed ista opinio falsa est, ut videtur, quia quamvis aliquis habitus adquiritur, tamen ille habitus non habet rationem sapientiae;

1 enim] autem H 2 primo *om.* F quia... tamquam] quod... quia E 5 alium]
habitum *add.* E 9 aliquid *om.* A 10 Et... habitus *om. (hom.)* G 11 patet] patere
potest H opinio] quia non posset esse scientia vel sapientia respectu credibilium *add.* Z
15 aliquid] secundum *add.* A melius] mediate H per corr in et sic B 18 rationum
probabilium] praedicabilium G 23 ut videtur *om.* AFH, contra opinionem *add.* C
24 tamen *om.* A 2 habitus *om.* H

¹ I Cor. 2, 6.

quia, sicut ex dictis patet¹, omnem habitum quem potest ex tali studio adquirere fidelis posset etiam adquirere ex consimili studio infidelis; sed manifestum est quod infidelis non habet de theologicis veram sapientiam; ergo etc.

Praeterea, sapientia non est sine intellectu et scientia, secundum Aristotelem VI *Ethicorum*². Unde dicit ibidem: «Manifestum est quoniam sapientia est et scientia et intellectus honorabilissimorum natura». Sed talis habitus declarativus potest esse sine intellectu et scientia, tum quia potest stare cum sola fide, secundum istum³; tum quia, sicut dictum est⁴, potest esse in infidieli. Patet per rationem istius⁵: quia omnes actus quos experitur fidelis, praeter actum credendi, posset experiri infidelis; quia sciret rationem reddere de fide eandem quam fidelis et contra impios defendere et in mentibus piorum roborare et *sapientiam loqui inter perfectos*⁶ eodem modo sicut fidelis.

Confirmatur: quia sapientia non stat cum errore circa idem; sed iste habitus stat cum errore circa credibilia; igitur talis habitus non est sapientia.

[OPINIO AUCTORIS DE HABITU THEOLOGICO]

Ideo dico ad istum articulum quod theologus respectu credibilium augmentat habitum fidei adquisitae quando fides adquisita praecedit studium suum; quando autem non praecedit tunc ad-

2 etiam] et add. D, om. H // adquirere² om. FH // consimili] tali H 3 non om. E // habet om. H // de] ex G 6 ibidem om. HZ 7 quoniam] quantum A, quod E 7-8 honorabilissimorum Arist., honorabilium F, honorabilium horum ACH, honorabilissimum horum BDEG, honorabiliorum Z 8 sine] in A 9 quia om. G 10 sicut om. G // potest om. H // esse] etiam A // esse in] inesse C 13 fidelis] infidelis C, fideles F // et contra] contra etiam E 17 idem... circa om. (hom.) B // credibilia] puta in infidieli add. EF 17-18 igitur... sapientia om. A 22 suum om. E // autem om. A // tunc om. A

¹ Supra, p. 194, lin. 5-12. ² Aristot., *Ethica Nicom.*, VI, c. 7 (1141b 2-3). ³ Petrus Aureoli, *Scriptum*, I, Proem., sect. 1, a. 3, nn. 112-113 (ed. E. Buytaert, I, 164-166). ⁴ Supra, pp. 194, lin. 5-7 et hic, lin. 1-4. ⁵ Cf. supra, p. 195, lin. 1-8. ⁶ I Cor. 2, 6.

quirit fidem adquisitam, si sit fidelis. Et talis habitus non est in infideli. Praeter autem istum habitum et de facto in maiori parte studens in theologia, sive sit fidelis sive haereticus sive infidelis, adquirit multos habitus scientiales qui in aliis scientiis possent 5 adquiri. Et praeter istos adquirit multos habitus scientiales consequentiarum quae ad nullas scientias naturales pertinent. Respectu autem omnium – sive sint complexa sive incomplexa, et hoc sive sint propositiones sive sint consequentiae quaecumque, sive sint scibilia sive credibilia tantum – quilibet studens in theologia potest 10 adquirere habitum apprehensivum. Et mediantibus istis habitibus, scilicet habitibus scientiis respectu scibilium naturaliter et consequentiarum propriarum theologiae et mediantibus habitibus apprehensivis, possunt haberi omnes actus possibles theologo de communi lege, praeter solum actum credendi, quia mediantibus 15 illis potest praedicare, docere, roborare et omnia talia.

Quod autem talis habitus – praeter fidem et habitus scientiales qui possunt naturaliter adquiri – non sit scientia proprie dicta patet, quia nihil scitur evidenter ad cuius assensum requiritur fides; quia habitus inclinans ad notitiam evidentem non plus dependet a 20 fide quam e converso. Sed secundum omnes Sanctos et omnes opinantes contrarium sine fide nullus potest assentire veritatibus credibilibus. Ergo respectu illarum non est scientia proprie dicta.

Si dicatur quod tunc praeter fidem nulla esset cognitio supernaturalis, quod non videtur verum, respondeo quod 25 cognitio supernaturalis dupliciter accipitur. Uno modo, quia non potest naturaliter adquiri; et isto modo nulla cognitio supernaturalis de communi lege, praeter fidem infusam, est nobis necessaria.

1-2 adquisitam... infideli *om.* H 2 istum] dictum A 3 sive infidelis *om.* H
 4 possent] possunt BH 5-6 consequentiarum *om.* H 8 sint² *om.* ADFGH 14 Et]
 etiam D 11-12 scilicet... habitibus *om.* (*hom.*) F 11 habitibus scientiis *om.* AEF
 12 propriarum *om.* G 13 possunt *om.* H || possibles, theologo] theologicos H 14 prac-
 ter] per A 15 praedicare] probare G 16 scientiales] consequentiales Z 18 requi-
 ritur] exigitur add. F 20 omnes² *om.* F 21 nullus potest] non possunt ABH
 24 videtur] est F 25 accipitur] dicitur E 27 infusam *om.* E

Alio modo dicitur cognitio supernaturalis, quia est de veritatibus quae non ex puris naturalibus sed supernaturaliter possunt evidenter cognosci; et isto modo cognitio supernaturalis est necessaria nobis praeter fidem.

Ad primum argumentum ultimae opinione⁵ dico quod mediante intellectu agente et aliquibus propositionibus aliquando augmentatur fides adquisita, aliquando autem fides adquisita adquiritur, non infusa; nec oportet quod de tali praehabent fidem semper.

Alia duo argumenta probant quod aliquis alius habitus a¹⁰ fide adquiritur. Quod concedo.

Ad argumentum quod probat quod non adquiritur habitus adhaesivus, dico quod talis habitus adhaesivus adquisitus non erit opinio, distinguendo opinionem contra fidem. Et ideo nullus habitus adhaesivus distinctus a fide infusa et adquisita adquiritur¹⁵ respectu credibilium.

Ad aliud, concedo quod potest vocari declarativus.

Ad ultimum dico quod iste habitus respectu credibilium alius a fide non habet rationem sapientiae, quia potest stare cum errore et esse sine intellectu et scientia naturaliter.²⁰

Et quando dicitur quod metaphysica habet rationem sapientiae, distinguo de metaphysica, sicut in prima quaestione distinxi de scientia² quod potest accipi vel pro notitia multorum ordinatorum, vel pro notitia immediate inclinante ad aliquod complexum. Primo modo dico quod non quaelibet pars metaphysicae est sa-²⁵

2 sed] et C supernaturaliter] supernaturalibus H 7 augmentatur] augetur F il autem om. CH 8 fides om. AEFH adquisita om. H 9 praehabent] prebeant E, apprehendat H 10 Alia] autem add. F 11 Quod concedo] concedo illam H 13 adquisitus om. H 19 quia] et C 21 Et om. G 22 distinxi] distinguitur F 23 quod] vel G 23-24 potest... notitia om. F 23 vel om. G 25-1 (p. 199) sapientia] scientia G

¹ Respondet ad argumenta Petri Aureoli, supra, pp. 194s.

² Supra,

pp. 8, lin. 19 - 11, lin. 12.

pientia, quia respondere rationibus sophisticis non est formaliter sapientia, quamvis ad hoc quod aliquis sciat evidenter respondere praesupponitur sapientia. Et ita in proposito, si theologus sciret evidenter defendere fidem et roborare eam necessario haberet sapientiam; sed hoc non est possibile naturaliter. Secundo modo metaphysica potest dici sapientia. Qualiter autem hoc sit intelligendum, in sequenti quaestione patebit¹.

[RESPONSIOS AD ARGUMENTA ALIARUM OPINIONUM]

Ad primum argumentum pro prima opinione²:

quando primo dicitur quod duplex est genus scientiarum, unum quod procedit ex principiis per se notis lumine superioris scientiae etc., dico quod quamvis hoc sit verum in scientia subalternata, tamen nunquam aliquis scit illas conclusiones evidenter nisi sciat eas per experientiam vel per alias praemissas evidenter notas.

Unde nihil est dicere quod ego scio conclusiones alias, quia tu scis principia quibus ego credo, quia tu dicis ea. Et eodem modo puerile est dicere quod ego scio conclusiones theologiae, quia Deus scit principia quibus ego credo, quia ipse revelat ea.

Ad aliud dico quod non derogat dignitati theologiae nostrae quod conclusiones non sciuntur evidenter, sicut nec derogat dignitati notitiae principiorum theologiae quod ipsa non sciuntur evidenter. Et ideo sicut sine derogatione principia non sciuntur evidenter, ita nec conclusiones.

1 formaliter *om.* H 2 sapientia] scientia G 2-4 respondere... evidenter *om.*
 (hom.) E 3 si] sicut H 5 sed] et G modo *om.* H 7 patebit] dicetur B 10 genus]
 cognitio H 10-11 unum quod] una quae H 11 superioris] superiori A 12 quod *om.* A
 14 per alias *om.* A 15-16 quia... principia *om.* F 16 ea] eas F 17 puerile est
 dicere] non bene dicitur C quod *om.* G 18 quibus] quod G ; revelat] revelavit E
 19 dico *om.* H 20 nostra *om.* A derogat] derogatur ACDFGH 21 dignitati *om.* G
 quod] quia DF 22 sine *om.* A

¹ Infra, pp. 223, lin. 21 - 224, lin. 6. ² Argumenta quibus hic respondet vide supra, pp. 184, lin. 12 - 185, lin. 13.

Et quando dicitur quod excedit alias et secundum dignitatem materiae et secundum certitudinem, dico quod istud argumentum aequaliter probat quod principia sciuntur evidenter, quia illa excedunt et secundum certitudinem – quia non subduntur rationi humanae – et secundum dignitatem materiae ita bene sicut conclusiones. Ideo dico quod certitudo accipitur vel pro adhaesione vel pro evidentia. Primo modo excedunt, non secundo modo; ideo etc.

Ad confirmationem dico quod aliae artes dicuntur eius ancillae, et quod de aliis habet iudicare propter maiorem veritatem in cognitis et propter firmiorem adhaesionem.

Ad aliud, quod omnes Sancti vocant eam scientiam extendendo nomen scientiae ad notitiam certam et habitum apprehensivum illorum quorum – quantum est ex se – nata est esse scientia et sapientia.

Ad aliud, quando dicitur quod habitus intellectuales veridi sunt tantum quinque, dico quod habituum veridicorum naturaliter adquisitorum sunt tantum quinque genera, quae enumerat Philosophus VI *Ethicorum*¹. Quia, secundum Philosophum, fides secundum totum ambitum suum non est habitus veridicus, quia ita potest esse respectu falsorum sicut respectu verorum, secundum eum, tamen praeter illos habitus est aliquis habitus veridicus, quia sibi non potest subesse falsum. Et huiusmodi est fides respectu credibilium theologicorum, sive sit infusa sive adquisita. — Aliter potest dici quod Philosophus

15

1 et² om. GH 2 materiae om. H 2-4 dico... certitudinem om. (*hom.*) D
 3 argumentum om. G 6 quod] vel add. F .. vel om. F 8 ideo]. igitur G, om. H
 9 aliae] illae E, aliquae F 11 et... adhaesionem om. A 12 aliud] aliam D 14 est²
interl. B, om. AF || esse om. C 17 dico om. H 19 Quia] et G 20 suum om. B
 21 ita] ipsa B, illa C || respectu om. H 22 cum] eos et F 23 habitus om. E || veridi-
 cus] qui (quia F) dicitur veridicus add. EF || sibi] scilicet ei F 23-24 huiusmodij] habitus
 add. EF 24 respectu om. G 25 Aliter] tamen add. E || Philosophus om. ABC

¹ Aristot., *Ethica Nicom.*, VI, c. 3 (1139b 16-17).

tantum loquitur de habitibus evidenteribus et certis, qualis non est theologia respectu credibilium, § quia non est evidens, quanvis sit certus. §

Per hoc patet ad primum argumentum secundae opinionis¹, quod theologia quantum ad omnem habitum iudicativum est scientia, vel fides etc. Et quando dicitur quod fidei et theologiae sunt distincti actus, dico quod ad omnes istos actus, praeter credere, sufficiunt habitus apprehensivi cum notitia consequentiarum, sicut per experientiam patet.

¹⁰ Et si dicatur² quod talis habitus est habitus logicalis, dico quod ad logicam non pertinet scire consequentias in particulari sed tantum naturam consequentiarum in generali. Et ideo omnis scientia utitur logica tamquam instrumento, quo mediante cognoscit suas consequentias in particulari. Sicut logicus non habet ¹⁵ cognoscere illam consequentiam esse bonam ‘terra interponitur inter solem et lunam, igitur luna eclipsatur’, sed hoc pertinet ad astrologum.

Ad aliud dico quod illud scitur evidenter de quo scitur evidenter quod ad ipsum non sequitur impossibile. Hoc autem ²⁰ non scitur in proposito nisi aliqua propositione credibili: unde non scitur evidenter quod credibile non est antecedens in consequentia in qua infertur impossibile. Et quando dicitur quod omne argumentum peccat in materia vel in forma, concedo; quamvis hoc non possit sciri evidenter.

1 tantum loquitur] intendit H 2-3 quia... certus om. ABF 4 primum om. BEF
 5 habitum] actum G 6 quod om. A 7 istos] alias G, om. C 10 habitus² om. C
 11 in] speciali et add. B 14 Sicut] unde F 16 hoc om. H, ad om. A 20 nisi]
 de Z 21 non est antecedens] est quoddam accidens G 23 omne] tale add. EF

¹ Argumenta secundae opinionis vide supra, pp. 185, lin. 14 - 187, lin. 2. ² Ut dicit ex. gr. Petrus Aureoli, *Scriptum*, I, Proem., sect. 1, a. 1, nn. 54 et 59 (ed. E. Buytaert, I, 148s.).

.§ Unde illud argumentum¹, ‘essentia divina est Pater, essentia divina est Filius, ergo Filius est Pater’, peccat in forma, et tamen nullus potest de communi lege evidenter scire quod illud argumentum peccat in forma. Sicut nullus potest evidenter cognoscere de communi lege quod una res absoluta est plures personae relativae, distinctae realiter. Similiter, illud argumentum peccat in materia ‘Deus est immortalis, nullus homo est Deus, igitur nullus homo est immortalis’, quia accipit minorem falsam. Et tamen nullus theologus de communi lege potest evidenter scire quod illa minor est falsa, sed tantum credit quod est falsa. §|¹⁰

Ad secundum, nego maiorem, de qua patebit in alia quaestione². Dico etiam quod minor est falsa, quia Deus non potest cognosci a nobis in via sub ratione propria deitatis § ita quod illa cognitione simplici ipsa sola cognoscatur. §|

Ad primam probationem dico quod in fine discursus statur ad unum complexum quod fit notum per discursum et prius erat ignotum, cuius tamen omnes termini prius erant noti notitia incompleta. Unde cum discursus sit praecise inter complexa et nullo modo inter incompleta, per discursum nullo modo adquiritur notitia incompleta cuiuscumque termini, quia quaelibet talis presupponitur ante finem discursus. Nec etiam notitia apprehensiva complexi adquiritur, quia illa potest praehaberi; sed praecise per discursum adquiritur notitia iudicativa. Verbi

1-10 Unde... falsa om. A 2 divina om. B ergo... Pater] etc. (interl.) H, om. BDEFG
2-3 et... evidenter om. G 2 tamen om. F 3 nullus] non H 6-7 in materia] tan-
tum G 7 materia] omnis add. F 9 de... lege om. F 10 sed... falsa om. (hom.) E ||
quod est falsa om. F 13-14 ita... cognoscatur om. AF 14 cognitione simplici om. B || ipsa
sola (scil. dictas) om. C 15 dico om. G 16 fit] sit EF 16-17 discursum] pate: add. F
17 erat] circa G cuius tamen om. F tamen] nomen G 17-18 omnes... incompleta trp.
p. complexa. (lin. 19) F 17 prius²] primo G 18-19 Unde... complexa om. (hom.) G
19 et... incompleta om. Z nullo modo] non H 20 cuiuscumque] cuiuslibet E 21 quae-
libet] quaecumque F 22-23 praehaberi] haberi G 23 praecise] tantum H adquiritur]
praehabetur D iudicativa] inductiva A

¹ De hac re fusius infra, distinctionibus quarta et quinta.

² Infra,

p. 226ss.

gratia, qui vult discurrere a creaturis ad Deum -- secundum eorum modum loquendi – praesupponit notitiam incomplexam et Dei et creaturee, puta: quid significatur per utrumque terminum. Potest etiam quaelibet complexio formari ante discursum; et ita ⁵ omnis notitia incomplexi et etiam omnis actus apprehensivus potest praecedere, et non adquiritur. Sed adquiritur notitia qua assentitur huic complexo ‘Deus est ens infinitum’, vel ‘aliquid est ens sumnum’, vel alicui tali.

Ad secundam probationem dico quod intellectus ¹⁰ distinguit inter Dcūm et creatureas, quia habet unum conceptum compositum proprium et ab illo negat omnem creaturam. Verbi gratia, intellectus per discursum concludit aliquod ens esse infinitum, primum et sumnum; et tunc habet conceptum istum proprium Deo ‘ens infinitum et sumnum’. Et scit quod nulla creatura ¹⁵ est huiusmodi, ideo distinguit istud ens ab omni alio.

Et si quaeratur, quare tunc plus intelligitur Deus quam ante, ex quo non habet nisi unum conceptum compositum qui non est Deus realiter, respondeo quod tunc Deus intelligitur, quia habetur unus conceptus proprius, natus pro solo Deo supponere. Nec est natus aliter cognosci a nobis in via ex puris naturalibus; et Deus non terminat immedieate actum intelligendi nostrum pro statu isto, sed tantum ille conceptus immediate terminat. Et hoc est quod dicit beatus Gregorius *Super Ezechielēm*¹: «Quantumcumque mens nostra in contemplatione Dei profecerit, ²⁰ ²⁵ non ad illud quod ipse est, sed ad aliquid quod sub ipso est attinget».

3 et creature] cum aliae A 5 omnis notitiae] omnes notitiae ABC etiam *om.* H
 9 secundam] primam B 11 proprium] Deo *add.* D et ab illo] ab illo etiam E 12 esse
om. B 12-13 infinitum] finitum EZ 13 conceptum] complexum *add.* EF 14 et¹
om. F 15 ideo] non D 16 tunc *trp. p.* Deus H plus *om.* G / intelligitur] tunc *add.* E
 19 quia] quando E 21 terminat] tunc *add.* B 24 Dei *om.* EFG 25 non] est *add.* A
 illud] id CFH, *om.* A aliquid] illud B

¹ Gregorius, *Super Ezechielēm*, II, hom. 2, n. 14: «Et cum mens in contemplatione profecerit, non iam quod ipse est, sed id quod sub ipso est contemplatur» (PL 76, 956 D).

§ Et istud est dicendum si teneatur quod conceptus non est intellectio vel cognitio sed aliquid fictum per actum intelligendi, habens tale esse obiectivum quale habet res in esse subiectivo¹. Secundum autem opinionem quae ponit quod conceptus praedictabilis de re – non pro se sed pro re – est ipsa intellectio, et quod universalia omnia sunt quaedam intellectiones inhaerentes menti, videtur esse dicendum quod quando intellectus sic distinguit ut cognoscat Deum et non aliud, pervenit ad unum compositum ex multis intellectionibus quarum qualibet separatim ita intelligitur aliquid aliud a Deo sicut ipse Deus, tamen illo toto composito ex omnibus illis intellectionibus simul iunctis non intelligitur nisi Deus; et ita tunc illius totius solus Deus est obiectum et nihil aliud. Et de tali intellectione composita ex multis, quarum quaelibet est communis Deo et aliis, non est inconveniens quin solus Deus intelligatur ea. Sed talis intellectio non sufficit ad veritates theologicas habendas.

Sed contra illud videtur auctoritas Gregorii praeallegata², quia secundum istum modum mens tantum posset in contemplatione proficere quod ad ipsam deitatem attingeret, et per consequens non solum attingeret ad id quod sub Deo est:²⁰

Potest dici, secundum istam opinionem, quod intentio beati Gregorii est quod mens nunquam potest de communi lege tantum proficere quin semper deveniet ad illud quod sub Deo

1-4 (p. 205) Et... est om. A	1 istud] idem C, ideo E	2 sed] aliud add. C
fictum] factum B " per actum om. G	4 autem] aliam DF	5 intellectio] intentio D
6 universalia] illa E intellectiones] intentiones D	7 quando trp. p. menti (lin. 6) F sic]	8 discurrit add. D
9 intellectionibus] intelligibilibus H separatim] intelligitur add. B	10 Deus] et add. D	11 intellectionibus] intelligibilibus H
10 ita... aliquid om. C	12 tunc] tantum F	13 composita om. G ex multis om. Z
11 iunctis] sumptis H	14 videtur] esse add. G	15 istum om. G
15 ea om. BEH intellectio] intentio F	16 deitatem] divinitatem D	16 id] illud DEH
19 quod... attingeret] et... attingere G	19 proficere] in via add. EF	
Deo] ipso B	22 baci om. E	

¹ Quoad has opiniones videsis supra, p. 30, notam 3.
p. 203, lin. 23-25.

² Supra,

est, quia nullam cognitionem potest habere de communi lege in via quin illa cognitione vel parte ipsius intelligatur ita aliud a Deo sicut Deus. Et ita nunquam attingit ad illud quod Deus est praecise, sed etiam ad illud quod sub Deo est. §|

5 Ad tertium dico quod theologia quoad aliquam sui partem inter scientias proprie dictas nec est prima nec infima nec media, quia non est scientia proprie dicta § quoad illam partem. §|

Ad quartum, quod theologus cognoscit multa quae non cognoscit vetula, tamen respectu unius aliquando ita perfectam notitiam habet una vetula sicut theologus; sed multis aliis caret.

Ad argumehum pro tertia opinione¹. Quando dicitur quod non clariorem notitiam haberet unus quam aliis, concedo quod non clariorem, intelligendo per 'clariorem' evidentiorem, quia nullus habet evidentem de credibilibus. Nec hoc est contra beatum Augustinum, quia beatus Augustinus extendit ibi nomen scientiae. Et ideo concedo quod multi pollut fide, quamvis non polleant hac scientia, qua scilicet sciant exponere Scripturam, defendere eam etc. Et ideo maioritas in cognitione eiusdem credibilis non consistit in cognitionis claritate.

Et quando dicitur quod tunc fides et scientia aequipararentur, patet quod non oportet, quia haec scientia ultra fidem dicit multos alios habitus qui non sunt habitus fidei, ut dictum est².

3 attingit] attinget B || illud] id BF 4 sed... est om. C || etiam om. B || illud] id BF
 5 quoad] quantum ad DF, secundum G 6 prima nec om. G 7 quoad... partem om. ABC
 . quoad] quantum ad H partem om. EFG 8 quartum] dico add. BF || multa om. E
 10 notitiam] cognitionem G una vetula om. F sicut] unus add. E 14 quod om. CF || non
 clariorem om. F 15 habet] notitiam add. E evidentiem] notitiam add. F 16 beatus
 Augustinus] ipse H 17 ibi] nisi G 18 quamvis] licet G || qua scilicet om. E expo-
 nere] exprimere H, sacrum add. G 19 maioritas om. AB || in om. A 20 consistit in
 cognitionis] sistit in conclusionis H 21 scientia] sapientia E 22 quod] hoc add. H

¹ Respondet ad argumenta Henrici Gandavensis, supra, p. 187, lin. 7-14. ² Supra, p. 197, lin. 2-15.

[RESPONSIO AD ARGUMENTA PRINCIPALIA]

Ad primum principale¹: quod omnis habitus veridicus evidens respectu veritatis necessariae est sapientia vel scientia etc.; tamen habitus veridicus inevidens potest esse fides, et talis est theologia pro magna sui parte. Similiter, respectu talis veritatis est aliquis habitus qui non est proprie veridicus, quia non est iudicativus sed tantum apprehensivus, et talis est theologia pro aliqua sui parte.

Ad secundum: patet quod habitus totalis theologi est perfectior habitu unius laici; tamen respectu aliquorum credibilium non est semper perfectior.

Ad tertium: quod Apostolus extendit nomen sapientiae et nomen scientiae ad habitus quibus scitur quomodo Scriptura debet exponi, defendi, roborari etc.

Et si quaeratur quid faciunt rationes probabiles ad ductae pro credibilibus: aut inducunt fidem aut opinionem aut scientiam aut nihil, – potest dici quod augmentant fidem adquisitam, quamvis non augmentent fidem infusam; unde etiam tales rationes aliquando generant ipsam. Et hoc est quod dicitur² quod «aliqui ita firmiter quandoque opinantur sicut alii qui sciunt». Ista opinio est fides; et non est opinio secundum quod distinguitur contra fidem.

3-4 evidens... inevidens *om. (hom.)* C 6 habitus] illius *add. H* 7 aliqua] magna B
 9 theologi] theologiae BF 10 habitu *om. G* 13 nomen] non E, *om. H* 14 exponi]
 et *add. ABF*, defendi] et *add. H* etc. *om. H* 15 rationes] conclusiones B, tales G
 16 pro credibilibus *om. E* 17 augmentant fidem *om. H* 18 etiam] et G 19 dicitur]
 dicit AF, Philosophus *add. F* 20 aliqui] aliqua B ita *om. AE* firmiter] adhaerent *add. DH*
 quandoque] quando AEH *om. FG* qui] quando H

¹ Argumenta principalia vide supra, p. 183, lin. 7-21. ² Cf. Aristot., *Ethica Nicom.*, VII, c. 5: «Quidam enim credunt nihil minus quibus opinantur, quam alteri quibus sciunt» (1146b 29-30).

[QUAESTIO VIII

UTRUM HABITUS THEOLOGIAE SIT REALITER UNUS SECUNDUM NUMERUM]

Quarto quaero utrum habitus theologiae sit realiter unus
secundum numerum.

Quod sic:

X *Metaphysicae*¹: Primum in omni genere est maxime unum et simplicissimum. Sed habitus theologiae est primus in genere habituum intellectualium, quia secundum ordinem subiectorum habitum est ordo ipsorum habituum. Sed subiectum theologiae, quod est ipse Deus, est primum subiectum inter omnia subiecta. Ergo habitus theologiae est maxime unus et simplicissimus. Sed aliquis alius habitus est unus secundum numerum, ergo et theologia.

Secundo sic²: « Unius generis subiecti est una scientia »; sed subiectum hic est unum numero, scilicet ipse Deus; ergo et habitus est unus numero.

Tertio: quia tanta est unitas theologiae quanta cuiuscumque scientiae naturaliter adquisitae; sed aliqua scientia naturaliter adquisita est una secundum numerum; igitur et theologia.

Ad oppositum:

Actus distincti causant habitus distinctos; sed respectu distinctarum veritatum theologicarum sunt actus distincti; igitur et habitus distincti.

4 Quarto] Consimiliter Z 6 Quod sic om. H 8 Sed om. F 9 quia] et G
13 alias om. FH secundum numerum] numero G 14 Secundo sic] sed sicut C Unius
om. A 15 ipse om. H 21 sed om. A

¹ Aristot., *Metaph.*, X, c. 1, t. 3 (1052b 31-32). ² Aristot., *Anal. Post.*, I, c. 28, t. 179 (87a 38-39).

[OPINIO S. THOMAE]

Ad quaestionem dicitur¹ quod theologia est una, quia unitas scientiae est consideranda, sicut unitas potentiae et habitus, secundum obiectum; non quidem materialiter, sed secundum rationem formalem obiecti. Sed theologia considerat aliqua secundum quod sunt divinitus revelata, et ita omnia divinitus revelata communicaunt in una ratione formalis obiecti huius scientiae; et ideo est scientia una.

[IMPUGNATIO OPINIONIS S. THOMAE]

Sed ista ratio peccat multipliciter. Primo, quia nec ex ratione unitatis formalis obiecti potest concludi unitas potentiae vel habitus, nec ex distinctione formalis rationis obiecti potest concludi distinctio potentiae vel habitus.

Primum patet, tum quia idem sub eadem ratione formalis est obiectum sensus et intellectus, quia nihil est sensibile quin potentia superior potest in illud sub eadem ratione. Similiter, nisi idem sub eadem ratione esset obiectum sensus et intellectus non esset maior ratio quare actus unius potentiae praesupponeret actum alterius quam e converso. Similiter, in re non sunt tales distinctae rationes, quia tunc essent res distinctae, sicut alias patebit². Ergo

⁴ materialiter] naturaliter C ⁵ aliqua] aut H, vel omnia add. EZ ⁶ et... revelata² om. (hom.) A || ita omnia] ita omnino F, omnia ista Z || revelata²] revelabilia F
⁷ huius] unius E || et ideo] igitur H ¹⁰ ratio] intellecta sunt sicut sonat prima facie add. C, sicut sonat intellecta add. Z ¹⁰⁻¹¹ ratione unitatis] unitate rationis F ¹¹ unitatis formalis] formalis unitatis D || obiecti] vel unitate rationis add. E ¹² distinctione] definitione G || rationis om. Z ¹³ distinctio om. F ¹⁴ idem om. G ¹⁹ alterius] potentiae add. FZ

¹ Thomas Aquinas, *Summa theol.*, I, q. 1, a. 3 Resp. (fere verbotenus).

² *Sent.*, I, d. 2, qq. 1-3.

cum ipsa res sit apprehensibilis a sensu et ab intellectu, oportet quod sub eadem ratione. Tum quia idem est obiectum intellectus et voluntatis, quia impossibile est quod aliquid sub aliqua ratione ignota sit volitum a voluntate. Tum quia idem est obiectum, sub 5 eadem ratione, notitiae intuitivae et abstractivae. Tum quia idem est obiectum scientiae et erroris et opinionis. Potest enim unus circa eandem conclusionem errare vel opinari et aliud scire eam, secundum Philosophum I Posteriorum, in fine¹.

- Secundum² patet, quia ipsius visus sunt distincta obiecta
 10 formalia, puta albedo et nigredo, et tamen potentia est una. Quod autem ista sint obiecta formalia patet, quia nihil potest apprehendi ab aliqua potentia nisi obiectum formale ipsius apprehendatur. Sed albedo potest apprehendi a visu, nullo alio appreheenso a visu; et eodem modo nigredo.
 15 Si dicatur quod ista sunt obiecta materialia, color autem est obiectum formale; similiter, quod nihil potest apprehendi a visu nisi sub ratione coloris:

Contra: quaero, quid intelligis per rationem materialem? Aut subiectum rationis formalis, aut aliquod contentum sub ratione formalis. Si primo modo, – sicut ipse³ exemplificat de homine et asino et ligno respectu coloris –, tunc albedo et nigredo non sunt obiecta materialia; § quia non sunt subiecta coloris, sed sunt colores; § igitur formalia, et per consequens eadem potentia

1 apprehensibilis] et add. DFG 3-4 quia... voluntate om. F 4-5 Tum... abstractivae mg. B, om. (hom.) E 4-6 sub... obiectum om. (hom.) C 7 alias] similiter add. H
 9 Secundum om. G ¶ quia] quod G 11 ista om. AE 12 ab] sub G 13 a visu om. A
 14 nigredo] igitur etc. add. HZ, etc. add. E 15 obiecta] opposita G 16 quod om. F
 18 materialem] formalem A 20 ipse om. D 22-23 quia... colores mg. B, om. A
 22 non² om. G ¶ sunt² om. E ¶ sed] quia B 23-1 (p. 210) potentia habet] obiecta habent A

1 Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 33, t. 201 (89a 39 – b 6). 2 Scilicet quod «nec ex distinctione formalis rationis obiecti potest concludi distinctio potentiae vel habitus» (supra, p. 208, lin. 12-13). 3 Scilicet Thomas Aquinas, loco cit.

habet distincta obiecta formalia. Si secundo modo, sic nihil est tale respectu habitus complexi. Similiter, tunc non est aliud quam dicere quod si sint distincta obiecta adaequata, tunc sunt distinctae potentiae. Sed de tali non est modo sermo.

Praeterea, quando dicitur¹ quod nihil apprehenditur a visu nisi sub ratione coloris: aut intelligis quod nihil potest videri nisi sit coloratum, aut quod nihil potest videri nisi ipsa ratio coloris – secundum quod distinguitur contra alias rationes inferiores – videatur. Si primo modo, sic stat argumentum, quia albedo potest videri nullo alio apprehenso, igitur nihil est hic obiectum formale nisi sola albedo. Si secundo modo, contra: ipsa ratio coloris, secundum quod distinguitur contra alias rationes inferiores, non est nisi universalis et in intellectu, et per consequens nullo modo potest apprehendi a sensu.

Praeterea, quando videtur haec albedo sub ratione coloris, quaero: aut est aliqua ratio particularis, aut aliqua ratio universalis. Si primo modo, et non est nisi haec albedo, quia in ista albedine non sunt aliquae rationes distinctae particulares quia tunc essent distinctae res, secundum istum negantem omnem distinctionem formalem², ergo haec albedo sub propria ratione videtur. Si secundo modo, tunc aliquod universale apprehendetur a visu.

Praeterea, aliquis habitus respicit aliquod complexum, et tamen quilibet terminus sub propria ratione est obiectum.

Praeterea, minor³ sua est falsa, quia ‘esse divinitus revelabile’ non est ratio formalis obiecti theologiae; tum quia tunc quaelibet

1 sic] sicut E 2 habitus om. H 3 non] nihil F, om. G 7 quod om. H
 8 rationes om. C 4 inferiores] ad hoc quod add. C 9 videatur del. F 10 hic om. DZ
 11 sola] solum H 12 inferiores om. H 13 nisi om. ABFZ et¹ om. G
 13-14 potest apprehendi] comprehenditur H 16 aliqua ratio om. EH 17 et om. H
 nisi om. A 22 visu] sensu visus F 23 et] non seu add. E 24 propria om. C
 25 esse] iste G 26 quia om. E tunc interl. B, om. AE

¹ Supra, p. 209, lin. 16-17. ² Cf. Thomas Aquinas, *Summa contra Gent.*, I, cc. 31 et 54. ³ Supra, p. 208, lin. 5-7.

conclusio geometrica pertineret ad theologiam, cum quaelibet talis sit divinitus revelabilis; tum quia, secundum ipsum¹, Deus sub ratione deitatis est subiectum theologiae.

[OPINIO HENRICI GANDAVENSIS]

- 5 Alia est opinio tenens eandem conclusionem², quod scientia quae considerat quantumcumque multa attributa ad unum subiectum secundum unam rationem formalem considerandi, tanta simplicitate est unus secundum numerum quanta quicunque habitus affectivus; ita quod non est minor simplicitas in habitu meta-
 10 phisico, in quocumque gradu quis habeat eam, quam in habitu temperantiae vel quam in albedine. Unde per primum actum generativum habitus habetur tota realitas habitus, quamvis in gradu imperfectissimo. Nec est differentia inter habitus cognitivos et affectivos nisi quod affectivi generantur et augmentantur ex acti-
 15 bus conformibus eiusdem speciei, cognitivi autem generantur et augmentantur ex actibus difformibus et alterius speciei, et ad illos actus praecise inclinant. Et ita quando generatur ex actibus principii dicitur habitus principii, quando ex actibus conclusionis dicitur habitus conclusionis; et tunc primo inclinat ad actus conclusionis.
 20 Pro ista opinione innuuntur aliquae rationes. Primo, quia cum ex principiis cognoscuntur conclusiones, ipsa principia perfectius cognoscuntur. Similiter, una conclusio cognita iuxta alte-

1 conclusio] cognitio DGH 2 talis om. F || quia om. F 3 sub] propria add. F
 ratione] propria add. E 5 Alia] Secunda B || eandem om. G 6 quae om. A || quantum-
 cumque om. C || unum] suum G 8 unus] una D, habitus add. FGZ 9-10 metaphysico]
 metaphysicae EF 11 vel om. C || quam om. FH || albedine. Unde] universali ordine D ||
 primum] ipsum CH 12 quamvis] tamen F 14 nisi quod] aut C quod] quia D
 15 autem om. C 17 inclinant AZ, inclinat BCDEFGH] generatur] generantur D
 19 actus] actum G, habitus D 20 opinione] conclusione F || rationes] passiones F, pro
 add. D || Primo om. F 21 ex om. G 22 cognoscuntur] cognoscantur et add. etiam C

¹ Cf. Thomas Aquinas, *Summa theol.*, I, q. 1, a. 7 Resp. ² Opinio Henrici Gandavensis, *Quodl.* IX, q. 4 (ff. 354r - 356r); *Summa*, a. 6, q. 3 (I, ff. 44v-46r).

ram perfectius cognoscitur; quod non esset verum nisi esset idem habitus respectu omnium istorum.

Praeterea, I *Posteriorum*¹: « Unius, in quantum unum, una est scientia ».

Praeterea, aliter metaphysica non esset una nisi unitate aggregationis. Similiter, tunc non esset unitas maior in metaphysica quam inter mathematicam et metaphysicam.⁵

Praeterea, in essentialiter ordinatis necesse est stare ad aliquod unum primum². Ergo inter scientias est una prima, et per consequens una numero.¹⁰

[CONTRA OPINIONEM HENRICI GANDAVENSIS]

Contra istam opinionem. Primo, quod dicit quod est una propter unam rationem formalem considerandi³. Contra: isti modi considerandi aut se tenent a parte intellectus aut a parte obiecti. Non primo modo, quia de eodem simplici et de eadem conclusione totaliter possunt esse tales diversi modi considerandi in intelligente. Et tamen non erunt distinctae scientiae de ea, secundum istum, quia secundum istum non potest eadem conclusio esse mathematica et metaphysica⁴. Nec secundo modo, quia istae rationes non possunt distingui in obiecto quia tunc essent distinctae res, quod est manifeste falsum, § quia ex natura rei non est talis distinctio secundum eos⁵. §|

8 Praeterea om. A 9 inter] omnes add. D || est om. A 12 Primo, quod] quae H
15 eodem... de² om. Z [eodem] eadem G [et... conclusione om. A 16 tales om. F ||
modi] intelligendi add. sed exp. E || in] et AC [intelligente] intelligendi C 17 de ea
om. AF || istum] eum F 20 non om. A [res] conclusiones D, om. ACFH 21-22 quia...
eos om. AB

¹ Aristot., *Anal. Poster.*, II, c. 3, t. 13 (90b 21). ² Cf. Avicenna,
Metaph., VI, c. 2 (ed. Venetiis 1508, ff. 91d-92b). ³ Supra, p. 211,
lin. 7. ⁴ Henr. Gand., *Quodl. IX*, q. 4 (f. 355r Z). ⁵ Distinctiones
quas Henricus admittit vide in eius *Summa*, a. 27, q. 1 (I, f. 161v).

Praeterea, quod principii et conclusionis et diversarum conclusionum sint distincti habitus, arguo primo sic: quaecumque sunt eiusdem rationis et aequa perfecta in passo aequaliter disposito habent effectus eiusdem rationis. Sed habitus perfectus et intensus generatus ex multis actibus respectu principii praecise et habitus generatus ex actibus conclusionis non magis intensus non habent eosdem effectus secundum istos¹. Quia habitus generatus ex actibus circa conclusionem inclinat ad actum consimilem, ad quem nunquam inclinat habitus praecise generatus ex actibus circa principium, secundum istos². Et patet per experientiam. Ergo isti habitus non sunt eiusdem rationis.

Si dicatur³ quod iste habitus, si perficiatur, potest inclinare ad actum conclusionis, sed nonnisi quando generatur vel augmentatur ex actibus circa conclusionem:

Contra: ad hoc quod aliqua causa habeat effectum suum nihil refert a qua causa producatur, dummodo sit eiusdem rationis et aequa perfecta. Sicut ad hoc quod calor calefaciat nihil refert an producatur ab igne vel a sole vel a solo Deo, dummodo sit aequa intensus in se; et maxime nihil refert a qua causa producatur, a qua non dependet in esse. Sed habitus non dependet in esse nec ab ipsis actibus nec ab illis; ergo sive producatur ab ipsis sive ab illis, si sit aequa perfectus, poterit in eundem effectum secundum speciem. § Sed habitus generatus praecise ex mille actibus respectu principii non potest in eundem effectum in quem potest habitus generatus ex duobus actibus respectu conclusionis; igitur non sunt eiusdem speciei. §

6 magis... non² om. (hom.) A 7 istos] eos FH 10 Et] ut AE 13 actum]
habitum H || nonnisi] non perficitur nisi EF 16 causa om. H 18 vel²] aut H
19 in se om. C 21 illis] aliis H 23-26 Sed... speciei mg. B, om. A 23 mille]
multis H 25 duobus] diversis C || respectu] illius G 25-26 non... speciei om. B
25 sunt] est FH

¹ Henr. Gand., *Quodl.* IX, q. 4 (f. 355v AB).

² Ibidem.

³ Ut dicit Henricus, ibidem.

Confirmatur, quia causa totali efficiente approximata passo sufficienter disposito poterit sequi actio. Sed respectu istius conclusionis, posito habitu elicito ex actibus circa principium, ponitur causa totalis efficiens; quia actus non requiritur cum non sit, et passum est sufficienter dispositum; igitur etc.

Si dicatur¹ quod in tali gradu erit inclinans ad principium, in alio ad conclusionem, contra: illi gradus non plus distinguuntur quando generantur ex actibus circa principium et conclusionem quam gradus qui generantur ex diversis actibus circa principium, quia illa quae sunt eiusdem rationis non plus distinguuntur quam alia eiusdem rationis, nisi propter maiorem excessum in intensione. Sicut duae albedines, puta A et B, non plus distinguuntur quam aliae dueae, puta C et D, nisi A plus excedat B in intensione quam C excedit D. Sed habitus generatus ex mille actibus circa principium plus excedit in intensione habitum generatum ex uno actu circa principium quam habitus principii et conclusionis generati ex multis actibus; igitur isti gradus minus differunt, et per consequens effectus non magis distinguuntur. Ergo si duo gradus generati ex talibus circa principium non possunt in tales actus distinctos specie, nec habitus generati ex actibus circa principium et circa conclusionem, quod est contra experientiam.

¶ Confirmatur, quia quidquid repugnat alicui formae remissae sicut sibi contrariae, multo magis repugnat formae eiusdem rationis intensae. Igitur si error circa aliquam conclusionem

2 poterit interl. E, om. F || sequi] sequitur F 3 circa om. H 4 quia] cum add. B
 5 et om. G 9 qui om. A || diversis om. A 11 alia] quae sunt add. E 11-12 in
 intentionem H 15 in] ista add. G 16-17 quam... actibus om. AB
 || et conclusionis om. C 18 magis] minus Z 19 talibus] actibus add. G
 23-5 (p. 215) Confirmatur... antecedens om. AB 24 remissae] praemissae G || sicut om. EH
 || sibi om. F || contrariae] contrarium Z 25 error] alicuius add. F

¹ Ut dicit Henr. Gand., Quodl. IX, q. 4 (ff. 355v-356r).

repugnat habitui remisso generato ex actibus diversis sciendi illam conclusionem, multo magis repugnabit habitui multum intenso generato ex multis actibus respectu principii, si illi habitus sint eiusdem rationis. Sed consequens est manifeste falsum, ergo
5 et antecedens. §|

Praeterea, semper stat argumentum quod si gradus sint eiusdem rationis, effectus erit eiusdem rationis.

Secundo, arguo sic, sicut arguit quidam doctor¹: cum intellectu principiorum aliquorum et scientia aliquarum conclusionum in geometria stat ignorantia dispositionis respectu alterius conclusionis. Sed respectu eiusdem complexi non possunt in eodem simul esse habitus oppositi. |§ Igitur habitus illorum principiorum et illarum conclusionum non est habitus illius conclusionis respectu cuius stat error. §|

Si dicatur quod contraria compatiuntur se in actibus remissis, vel si unum sit in gradu infimo et aliud in summo; et ita est in proposito, quia habitus inclinans ad intelligendum unum principium tantum est remissus et imperfectus, et ideo stat cum errore circa conclusionem. Sed habitus inclinans ad intelligendum principium et conclusionem simul est perfectus, et ideo ille non compatitur secum ignorantiam conclusionis:

Contra: pono quod habitus inclinans ad cognoscendum principium tantum sit in summo, puta quod augmentetur per multa milia actuum circa illud principium tantum; et habitus inclinans ad cognoscendum conclusionem generetur ex paucis actibus et circa principium et circa conclusionem. Hoc posito nulli dubium est quin habitus primus sit perfectior quam secundus, et

¹ repugnat habitui] reprezentat habitum G 2 multum om. F 4 Sed] quod CDG,
om. F 6 semper om. F 12-14 Igitur... error mg. B, om. A 13 habitus] respectu
add. E 14 stat] est G 17 quia] quod D 20 perfectus] perfectius C ; ideo om. HZ
24 illud] idem AFH 25 inclinans om. F generetur] augmentetur AC

¹ Scilicet Scotus, *Quaestiones in Metaph. Aristot.*, VI, q. 1, n. 4 (ed. Wadding, IV, 650), fere verbotenus.

tamen hoc posito ignorantia dispositionis respectu conclusionis stat cum habitu primo et non cum secundo. Ergo hoc non est propter imperfectionem habitus primi.

Si d i c a t u r aliter ad argumentum, quod probat distinctio-
nem illorum graduum sed non probat distinctionem specificam,
c o n t r a : quandocumque cum uno contrariorum stat aliquid in
gradu perfecto et aliud in gradu perfecto non stat cum eodem
contrario, illa duo perfecta distinguuntur specie. Verbi gratia, si
dulcedo in lacte stat cum albedine et nigredo non stat cum albe-
dine, necessario dulcedo et nigredo distinguuntur specie. Patet 10
etiam per rationem, quia quando aliqua sunt eiusdem speciei et
sunt perfecta, cum quocumque stat unum et reliquum vel consi-
mille; et quidquid repugnat uni et alteri vel consimili, sicut quid-
quid stat cum una albedine et cum altera albedine stat, et quod
repugnat uni et alteri. Patet ergo propositio assumpta. Sed nunc 15
est ita quod cum errore circa aliquam conclusionem stat notitia
perfecta alicuius principii et etiam alicuius alterius conclusionis, et
cum illo errore non stat notitia perfecta eiusdem conclusionis.
Ergo illae duae notitiae perfectae distinguuntur specie.

§ C o n f i r m a t u r ista ratio, quia quaecumque contrarian-
tur primo distinctis specie, ipsa inter se distinguuntur specie, sicut
quia calor et humiditas contrariantur primo frigiditati et siccitati,
quae distinguuntur specie, ideo distinguuntur specie. Sed duo
errores circa duas conclusiones universales, quarum utraque est

1 dispositionis respectu om. F || stat om. C 2 secundo] alio G || hoc om. H 4 ad]
quod F || quod probat om. F 6 uno] aliquo H 7 et aliud] aliud vero G || perfecto²]
imperfecto F || eodem] ens Z 8 contrario] Ista ratio capit instantiam in odio et dilectione
duorum hominum et in assersu istarum duarum propositionum: Sortes est, Plato non est etc.
add. D 9 non stat om. C || cum² om. A 11 sunt om. G 12 quocumque] quo G
12-13 vel consimile mg. B, om. A || consimile] simile FH 13-14 repugnat... quidquid
om. (hom.) E 13 repugnat] vel alterius add. F || vel] ut C, ei Z, om. AB || consimili] con-
simile CDGHZ, om. AB 17 alicuius¹] alterius add. Z || alterius del. B 17-18 et²...
conclusionis om. (hom.) B 18 illo om. H || conclusionis om. E 19 perfectae om. F
20-4 (p. 217) Confirmatur... specie mg. B, trp. p. argumentorum (p. 217, lin. 6) FG, om. A
20 ratio] opinio G || quia om. G 21 ipsa] illa G

falsa, distinguuntur specie, quia repugnant formaliter, sicut illae propositiones repugnant formaliter. Igitur scientiae contrariae istis erroribus distinguuntur specie, et per consequens eadem ratione aliae scientiae diversarum conclusionum distinguuntur specie. §|

5 Alia argumenta et confirmationes tenent virtute illorum duorum primorum argumentorum.

Praeterea, quod dicitur de theologia, quod ipsa est una¹, videtur simpliciter falsum. Quia notitia evidens alicuius necessarii et notitia inevidens alterius necessarii et notitia alicuius contingentis,
10 sive sit evidens sive inevidens, non sunt idem habitus numero. Sed in theologia est aliqua notitia evidens alicuius necessarii, sicut declaratum est in prima quaestione², sicut evidenter scitur quod Deus est et quod Deus est unus, bonus, sapiens; et respectu alicuius alterius necessarii est notitia inevidens, sicut quod Deus est trinus
15 et unus. Similiter, veritates contingentes cognoscuntur in theologia, sicut quod Deus est incarnatus, Deus beatificat animam, et sic de aliis. Ergo omnes isti habitus non sunt unus numero.

[RESPONSIO PROPRIA AUCTORIS]

Ideo ad quaestionem respondeo: p r i m o de habitu in gene-
20 rali; s e c u n d o in speciali de theologia.

Qua n t u m ad p r i m u m dico p r i m o quod habitus adquisitus ex actu circa principium tantum est alias ab habitu conclusionis. Primo, quia semper causa distinguitur a suo effectu, sive

1 illae om. E 5 illorum] istorum BZ 5-6 duorum] posteriorum add. E
7 Praeterea] propter C 8 simpliciter] similiter CG ; alicuius necessarii] necessaria A
9 inevidens... notitia om. (hom.) Z || inevidens] sive non add. C, alicuius add. F 10 inevi-
dens] non CF 13 et¹ om. ABG || et¹... est² om. (hom.) DF || quod om. Z || est² om. A ||
est² unus om. G 16 incarnatus] quod add. E ; sic] similiter D 17 habitus om. E || unus]
unum E 19 Ideo] Item G 21 Quantum om. H || primo om. EF 22 actu] actibus F
|| tantum om. A

¹ Supra, p. 211, lin. 5-11; cf. etiam p. 208, lin. 5-8.
p. 51, lin. 7-24.

² Supra,

sit causa per se sive causa sine qua non; sed aliquo istorum modorum habitus principii est causa respectu habitus conclusionis. Probatio istius: quia posito quod aliquis adquirat habitum ex actibus circa principium tantum et post simul cum altero principio, quod erat altera praemissa, applicet ad conclusionem, sciet ⁵ ipsam evidenter, et non sine habitu principii. Ergo habitus ille est aliquo modo causa notitiae conclusionis, mediata vel immediata, per se vel per accidens.

Praeterea, notitia principiorum est perfectior notitia conclusionis, I *Posteriorum*¹: sed nihil est perfectius se; igitur etc. ¹⁰

Secundo, dico quod distinctarum conclusionum sunt distincti habitus: tum quia demonstratio universalis et particularis differunt specie, I *Posteriorum*²; ergo oportet quod vel notitia praemissarum distinguatur specie vel notitia conclusionum. Sed sive sic sive sic, habetur propositum, quia oportet quod vel habitus principiorum distinguatur specie vel conclusionum. Et non est maior ratio quare habitus principiorum distinguatur specie quam conclusionum. Ergo semper notitiae conclusionum distinguuntur specie. ¹⁵

Tertio, dico quod principiorum aliquorum et conclusionum potest esse idem habitus. Hoc probatur: respectu quorumcumque est natus esse unus actus, respectu eorundem potest esse unus habitus. Sed respectu praemissarum et conclusionis potest esse unus actus, quia non plus repugnat syllogismo composito ex multis

4 simul] illis G 5 praemissa] praemissarum CD 6 ille] principii H 7-8 media] vel immediata] mediate vel immediate H 12 tum] tamen CE
 13 notitia] principiorum add. F 14 vel] a C Sed] et F 16-17 vel... specie mg. F,
 om. (hom.) D 16 vel] quod add. C 18 conclusionum¹] etc. add. C 20 conclusio-
 num] non add. G 21 idem om. A Hoc om. H 21-22 respectu... esse¹ EF, Borgh.,
 respectu quorumcumque est natus esse aliquis habitus respectu quorum est ABCDGHZ, sed
 del. respectu... habitus B 22 esse¹] aliquis add. E unus¹ om. G

¹ Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 2, tt. 15-17 (72a 25 - b 4). ² Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 24, tt. 160-170 (85a 13 - 86a 30).

propositionibus intelligi uno actu quam propositioni compositae ex multis terminis; sed propositio intelligitur uno actu; ergo etc.

Ideo dico uniformiter de habitibus et actibus quod semper proportionantur secundum identitatem et diversitatem, quia semper est tanta identitas et diversitas in habitibus quanta est in actibus ex quibus generatur habitus vel augmentatur. Hoc potest declarari: quia habitus non respicit obiectum nec in ratione obiecti nec in ratione causae nisi mediante actu. Quod non in ratione obiecti patet, quia non aliter inclinat ad obiectum nisi quia inclinat ad actum; nec causatur ab obiecto nisi mediante actu. Ergo ex identitate obiecti vel diversitate non debet argui diversitas vel identitas habitus nisi mediante diversitate vel identitate actus; ergo habitus et actus in diversitate et identitate semper proportionantur.

Verumtamen pro intentione Philosophi dico quod Philosophus¹ accipit scientiam unam vel pro collectione multorum, ordinem determinatum habentium, vel pro multis conclusionibus scitis, habentibus ordinem determinatum. Possunt autem conclusiones habere multiplicem ordinem: vel penes praedicata tantum vel penes subiecta tantum vel penes utraque. Exemplum primi: si de eodem subiecto praedicentur multae passiones ordinatae secundum superius et inferius, sicut de figura possunt ostendi passiones magnitudinis et similiter passiones suae propriae et similiter passiones suorum inferiorum; sed tunc est conclusio particularis. Exemplum secundi: si passiones communes demonstrentur de primis suis subiectis et de inferioribus, sicut si passiones animalis ostendantur non tantum de animali sed etiam de inferioribus.

3 dico] quod add. F 5 et diversitas om. G 6 vel] et E, cum H 7 nec¹] naturae G 8 Quod... obiecti om. F, non] est add. D 9 patet, quia] quia patet quod D 10 nisi] nec A 11 vel diversitate om. H 12 actus] activa G 13 in] ex F 15 vel om. H 17 habentibus om. B 19 tantum¹ om. F || penes¹ E, om. alii || utraque] utrumque ABDF 20 multae] istae AB 22 et om. D 23 et similiter] scilicet D 24 communes] conclusiones G 25 suis om. E || et de inferioribus om. D || si om. H 26 animalis om. C || ostendantur] demonstrantur D || tantum] solum F || etiam om. F

¹ De hac re vide supra, pp. 8, lin. 19 - 11, lin. 12.

ribus. Exemplum tertii: si passiones animalis praedicentur de animali et passiones specierum contentarum praedicentur de illis speciebus. Et ita propter ordinem talem, vel etiam consimilem, potest dici scientia aliqua una, qualiter alia non potest quae caret ordine consimili. Et sic accipit Philosophus scientiam unam ⁵ et alii philosophi et doctores.

Circa secundum principale¹ dico quod theologia uno modo includit fidem infusam. Et theologia secundum istam partem est una unitate numerali, quia fides infusa est una numero. Sed de hoc patebit in tertio². Alio modo theologia includit fidem ¹⁰ adquisitam et aliquos habitus evidentes tam propositionum quam consequentiarum, et habitus apprehensivos omnium, sive complexorum sive incomplexorum; et isto modo non est una numero. Quod enim fides adquisita non sit una numero patet ex praedictis, quia actus credendi distinguuntur specie, ergo habitus generati ex ¹⁵ illis actibus. Similiter haereticus habet fidem adquisitam circa unum articulum et errorem circa aliud, circa quem tamen potest habere fidem adquisitam. Similiter, habitus apprehensivi sunt distincti, quia unus potest separari ab alio; potest enim aliquis esse inclinatus multum ad cogitandum de uno articulo et non de alio. ²⁰

[DUBIA CIRCA PRAEDICTA]

Circa praedicta sunt aliqua dubia. Primum, quomodo habitus principii et conclusionis se habent secundum perfectionem et imperfectionem: quis scilicet eorum sit perfectior.

1 si om. F || animalis] aliquando AB, om. E 2-3 speciebus] rebus A 3 talem]
talium C 4 aliqua] alia G, om. A 6 philosophi et] plures H 8 istam] unam E
9 numerali] materiali G 14 Quod... numero om. (hom.) G || una] vera Z 17 tamen
om. E 19 quia] igitur H || aliquis] unus DH 22 Primum] dubium add. H 24 sci-
licet om. E || perfectior] imperfectior H

¹ Nempe de unitate theologiae in speciali. Cf. supra, p. 217, lin. 20.

² Sent., III, q. 8 L.

S e c u n d u m, an habitus principiorum sit causa habitus conclusionis.

T e r t i u m, quae sit necessitas ponendi habitum respectu principiorum, maxime cum intellectus sit determinatus ad principia, maxime per se nota, et potentia determinata non indiget habitu determinante.⁵

Q u a r t u m, qualis est ille habitus qui ponitur unus respectu praemissarum et conclusionis.

[SOLUTIO DUBIORUM]

Ad p r i m u m istorum potest dici quod habitus principiorum est perfectior habitu conclusionum, quia nobilitas habitus consistit vel quia evidentior vel quia de nobiliori obiecto. Sed nunc est ita quod conclusio non est de nobiliori obiecto, cum quidquid est obiectum conclusionis partiale sit etiam obiectum alicuius **principii** partiale. Nec notitia conclusionis est evidentior notitia praemissarum sed e converso. Ergo notitia praemissarum est nobilior notitia conclusionis.¹⁰

Ad s e c u n d u m dico quod notitia principiorum est causa effectiva notitiae conclusionis; et hoc verum est in illo intellectu **qui adquirit** notitiam conclusionis per notitiam principiorum.¹⁵

C o n t r a tamen istam opinionem arguitur, quia necessarii et perpetui non potest esse aliqua causa; sed conclusio est necessaria; igitur etc.:²⁰

Praeterea, omnis causa effectiva secunda potest poni in effectu, quamvis non ponatur suus effectus, quia Deus potest suspendere causalitatem cuiuscumque causae secundae. Sed impossibile est quod praemissae sint necessariae nisi conclusio sit necessaria:²⁵

5 maxime *om.* B || per se *om.* A 6 determinante] determinato F
 10 istorum... dici] dicitur H 11, habitus *interl.* B, *om.* A 12-13 Sed... obiecto *om.*
(hom.) F 14 ctiam *om.* FH „ alicuius] actus A, *om.* E 15-16 Nec... converso *om.* F
 16 Ergo] est F praemissarum^{2]} principiorum H 18 principiorum] praemissarum H
 19 in... intellectu] ad illum intellectum Z 21 quia] quod AF 21-22 et perpetui *om.* C
 24 effectiva] prima vel *add.* E

Ad ista dico quod notitia praemissarum est causa notitiae conclusionis, quamvis praemissa non sint causae conclusionis. Primum patet, quia illud vere est causa alicuius ad cuius esse sequitur aliud¹, ita quod illud aliud non potest poni sine illo. Sed in tali intellectu posita notitia praemissarum sequitur notitia conclusionis et ipsa non posita non produceretur notitia conclusionis. Secundum declaratur, quia sive praemissa ponantur sive non, intellectus habens terminos potest formare conclusionem. Per hoc patet ad primum, quod praemissa non sunt causae conclusionis. Tamen quomodo est conclusio necessaria? Non est intelligendum¹⁰ quod sic sit necessaria quia semper actualiter illo modo quo nata est esse in actu sit semper vera, nisi forte in intellectu divino; sed est necessaria quia est vera, et nunquam potest esse falsa.

Ad aliud concedo quod potest poni notitia praemissarum sine notitia conclusionis; et ideo notitia conclusionis est contingens¹⁵ quia est causata, quamvis sit de obiecto necessario, modo exposito.

Ad tertium dubium patebit libro tertio².

Ad quartum potest dici quod iste habitus qui est unus respectu praemissarum et respectu conclusionis est sapientia. Est tamen intellectus et scientia aequivalenter, quia est respectu illius²⁰ respectu cuius est tam intellectus quam scientia. Et ita sapientia non est respectu alicuius unius veri sed respectu multorum. Hoc potest persuaderi, quia omnis propositio necessaria aut principium est aut conclusio. Si sit principium, respectu illius est intellectus;

1 ista] istam D 2 praemissa] praeceps G 3 illud om. ABG 4 causa] notitiae add. A 3-4 sequitur] esse add. F 4 ita] idem G 5 potest om. A 6 poni] in esse add. D 7 illo] eo H 7 non om. A 9 quod] quia A 10 quomodo] quod Z 11 sic om. Z 12 quia] quod FH 12 est om. A 13 est² om. AD 14 et om. D 14 potest om. A 15 notitia conclusionis om. C 16 quia est causata om. ABF 17 causata] creatura CZ, aliqua D, alia H 18 obiecto] aliquo F 19 modo exposito om. ABFG 18 potest dici] dico D 19 respectu¹ om. FH respectu² om. C 22 veri] rei E

¹ Cf. Aristot., *Metaph.*, V, c. 2, t. 2 (1013a 24-35). ² *Sent.*, III, q. 4, ubi queritur: «Utrum habitus sit qualitas absoluta, effectiva actus».

si conclusio, respectu illius est scientia. Ergo si sapientia esset respectu alicuius unius, sicut est intellectus et scientia, sapientia non distingueretur ab intellectu et scientia.

Confirmatur per Philosophum VI *Ethicorum*¹:

- 5 «Sapientis enim de quibusdam habere demonstrationem est». Ergo sapientia est vera demonstratio vel notitia demonstrationis, et per consequens est tam respectu principiorum quam respectu conclusionis. Similiter capitulo 8²: «Manifestum, quoniam certissima scientiarum erit sapientia. Oportet ergo sapientem non
10 solum quae ex principiis scire, sed et circa principia verum dicere; quare erit utique sapientia intellectus et scientia». Ex ista auctoritate patet quod sapientia est respectu principiorum et respectu conclusionum, et quod est scientia et intellectus. Sed non est realiter et formaliter scientia et intellectus, quia tunc non esset habitus
15 distinctus ab eis; igitur erit scientia et intellectus aequivalenter, quia est respectu illorum quorum est scientia et intellectus.

Si dicatur quod tunc respectu omnium necessariorum esset sapientia:

Similiter, tunc sapientia et demonstratio essent idem, quia
20 demonstratio includit tam principia quam conclusiones:

Ad primum istorum dico quod sapientia accipitur duplice: stricte et large. Primo modo non est nisi respectu nobilissimorum. Propter quod dicit Philosophus VI *Ethicorum*, cap. 8³: «Ex dictis utique manifestum quoniam est sapientia
25 et scientia et intellectus honorabilissimorum natura». Et sic loquitur Philosophus de sapientia I *Metaphysicae*⁴. Secundo

1 si... scientia om. B 6 vel... demonstrationis om. ABF 8 Manifestum] est add. DE
10 scire om. F [i] et] etiam FGZ, om. E 12 respectu om. F 16 illorum] respectu add. E
17 tunc om. B [i] omnium] illorum add. F 23-24 Ethicorum om. ABC 25 Et om. BEH

¹ Aristot., *Ethica Nicom.*, VI, c. 6 (1141a 2). ² Aristot., *Ethica Nicom.*, VI, c. 7 (1141a 16-19). ³ Aristot., *Ethica Nicom.*, VI, c. 7 (1141b 2-3). ⁴ Aristot., *Metaph.*, I, c. 2 (982a 4-23), ubi Philosophus agit de natura et condicionibus sapientiae.

modo accipitur pro omni habitu respectu principiorum primorum et conclusionum sequentium ex illis. Et isto modo sapientia inventur etiam in artibus mechanicis. Propter quod dicit Phileos opodus¹: « Sapientiam in artibus certissimis artes assignamus, puta Phydiā latomum sapientem et Polycletū statuificem » etc. Et est capitulo 8² ubi expresse innuit istam distinctionem.

Ad secundum, quod non omnis demonstrationis est sapientia, sed omnis demonstrationis propter quid est sapientia large accepta. Unde in nulla arte sciens ‘quia’ tantum dicitur sapiens sed sciens ‘propter quid’.

10

[RESPONSIO AD RATIONES HENRICI GANDAVENSIS]

Ad primum argumentum pro prima opinione³: quod quando conclusiones cognoscuntur ex principiis tunc principia perfectius cognoscuntur, quia tunc elicetur unus actus respectu principiorum et intenditur habitus principiorum; propter idem quando una conclusio cognoscitur iuxta aliam perfectius cognoscitur. Sed si actus sciendi eliciatur circa unam conclusionem et non circa aliam non propter hoc perfectius cognoscitur alia.

Ad secundum dico quod unius subjecti est una scientia non unitate numerali sed unitate eiusdem ordinis; sicut exercitus dicitur unus vel civitas dicitur una. Et ita accipiendo unitatem aggregationis pro omni unitate quae non est alicuius unius numero, concedo quod talis scientia est una unitate aggregationis. Sed ista

3 etiam om. H 4 artes om. Arist. 5 statuificem om. D || etc. om. EH 10 sed]
tantum add. F 14 tunc om. E 15 intenditur] in tantum dicitur G 20 ordinis]
rationis G 21 civitas] unitas G, dicitur² om. H 23-1 (p. 225) aggregationis... unitate
om. (hom.) BE

1 Aristot., *Ethica Nicom.*, VI, c. 7: « Sapientiam in artibus certissimis assignamus, puta Phydiā latomum sapientem, Polycletū statuificum » (1141a 9-11). 2 Immo cap. 7 (1141a 9 - b 8). 3 Recte, ad argumenta secundae opinionis, scilicet Henrici Gandavensis, quae vide supra, pp. 211s.

scientia est una unitate numerali quae est unius conclusionis vel quae inclinat ad actum unum sciendi conclusionem propter principia. Et ita quot sunt conclusiones etiam habentes idem subiectum et tamen diversa praedicata tot sunt scientiae. Et non plus variatur ⁵ scientia secundum numerum ad variationem subiecti quam ad variationem praedicati, quia scientia ita respicit praedicatum sicut subiectum; quia primo respicit ipsam conclusionem cuius subiectum et praedicatum sunt partes.

Ad aliud patet quomodo scientia metaphysicalis est una ¹⁰ unitate aggregationis.

Si dicatur quod tunc deficerent nobis multae metaphysicae et multae scientiae naturales, concedo quod cuilibet pro statu isto deficiunt multae scientiae partiales.

Ad aliud concedo quod est stare ad unum primum, et ¹⁵ illud primum est scientia unius conclusionis primae, vel unus habitus inclinans ad actum sciendi conclusionem primam propter principia priora.

[RESPONSIO AD ARGUMENTA PRINCIPALIA]

Per hoc patet ad ²⁰ primum principale¹, quod habitus theologiae includit multos habitus, et inter illos est aliquis primus, quicumque sit ille.

Ad secundum patet, quod unius generis subiecti est una scientia si passio sit una, vel erit una unitate ordinis.

Ad tertium etiam patet, quod metaphysica, prout dicit ²⁵ totum librum *Metaphysicae*, non est una nisi tali unitate ordinis.

3 quot] tot E 6 quia] sicut D 9 metaphysicalis] mechanicalis AB 11-12 metaphysicae] mechanicae AB 12 quod om. C 14-15 primum... primum] principium... principium A 15 unus] unius ADF primae] quia add. G 16 inclinans] inclinantis F, om. E propter] per D 19 patet om. G primum om. E 20 primus] prius Z 22 generis om. C 24 etiam om. G

¹ Argumenta principalia vide p. 207, lin. 7-19.

[QUAESTIO IX

UTRUM DEUS SUB PROPRIA RATIONE DEITATIS SIT SUBIECTUM THEOLOGIAE]

Quinto quaero utrum Deus sub propria ratione deitatis sit
subiectum theologiae.

5

Quod non:

Quia Deo sub ratione deitatis non conveniunt primo omnes
passiones istius scientiae; tum quia multae prius conveniunt crea-
turis aliquibus, sicut quod anima rationalis beatificabitur in visione
et fruitione Dei, quod resurrectio erit futura, et huiusmodi; tum
quia aliquae primo conveniunt personis, sicut 'Pater generat' etc.
Sed illud est primum subiectum cui primo conveniunt omnes
passiones illius scientiae. Igitur etc.

Secundo, quia omne subiectum scientiae potest cognosci
distinete et indistincte, quia eius notitia indistincta praesupponitur
et distincta adquiritur. Sed Deus non potest cognosci distinete et
indistincte, quia VII *Metaphysicae*¹, simplex aut totaliter cognoscitur
aut totaliter ignoratur; Deus autem est in fine simplicitatis.
Igitur etc.

Tertio, quia Deus est subiectum alicuius scientiae natura-
liter adquisitae, non igitur theologiae. Antecedens patet, quia in
metaphysica probantur de Deo multae passiones. Consequentia

4 Quinto] Alia quaestio tertiae principali annexa. Insuper Z || propria] proxima C
7 primo om. EF || omnes om. F 8 quia om. G 8-9 creaturis aliquibus] creature E
10 et¹] in add. D || Dei] divina F 12-13 Sed... etc. om. F 12 primum om. D
13 Igitur etc. om. ABD || etc. om. G 14 scientiae om. E 17 quia om. C 18 in
fine] infinitae G 21 adquisitae] inventae F || patet] probatur EH

¹ Aristot., sed potius *Metaph.*, IX, c. 10, t. 22 (1051b 17-26).

patet, quia idem sub eadem ratione non est subiectum diversarum scientiarum.

C o n f i r m a t u r: probatum in scientia inferiori non potest esse subiectum in scientia superiori; sed Deum esse probatur in scientia naturali et in metaphysica; ergo non potest esse subiectum theologiae. Antecedens patet, quia subiectum est simpliciter primum in scientia, et per consequens esset aliquid prius subiecto superioris scientiae.

A d o p p o s i t u m:

¹⁰ Nobilissimus habitus habet nobilissimum subiectum sub nobilissima ratione; theologia est nobilissimus habitus; ergo etc.

In ista quaestione est una difficultas: quid est de ratione subiecti primi alicuius scientiae? Ideo primo videndum est de ea; secundo ad quaestionem.

15

[OPINIO SCOTI DE RATIONE PRIMI SUBIECTI]

Circa primum est una opinio¹ quod «ratio primi subiecti est continere in se virtualiter primo omnes veritates illius habitus. Quod probatur primo sic: quia obiectum primum continent propositiones immediatas, quia subiectum earum continent praedicatum, et ita evidentiam totius propositionis; propositiones autem immediatae continent conclusiones; ergo subiectum propositionum immediatarum continent omnes veritates illius habitus».

3 Confirmatur] quia add. F, add. mg. D 6 theologiae] in theologia FZ || quia]
quod F 11 ratione om. H 16 una] prima E [quod] quia D || subiecti] obiecti F
18 primo om. F || obiectum corr. in subiectum E, subiectum FZ 19 earum om. AB

¹ Haec opinio est Scoti, *Ordinatio*, I, Prol., p. 3, qq. 1-3, nn. 142-149 (ed. Vaticana, I, 96-101); *Reportatio Paris.*, I, Prol., q. 1, a. 2, nn. 5-15 (ed. Wadding, XI-1, 3-6). Tria argumenta hic immediate sequentia habentur in *Ordinatione*, loco cit., nn. 142-144 (I, 96s.).

Probatur « secundo sic: quia accipitur primitas, ex I Posteriorum¹, ex definitione universalis, secundum quod dicit adaequationem. Obiectum² autem se habet ad habitum sicut causa ad effectum; non est autem causa adaequata nisi contineat virtualiter totum effectum; ergo etc. »⁵

« Exponitur autem ‘primo virtualiter’, quod ‘primum’ est illud quod non dependet ab alio sed alia ab ipso. Igitur ‘primo virtualiter continere’ est non dependere ab aliis in continendo sed alia ab ipso. Hoc est, quia – per impossibile – circumscripto omni alio, manente intellectu eius, adhuc contineret. Nihil autem aliud¹⁰ continet nisi per rationem eius ».

Item, alibi³ declaratur hoc idem sic: « in essentialiter ordinatis necesse est stare ad aliquod simpliciter primum. Sed cognoscibilia alicuius scientiac habent esse entia ordinata inter se in cognoscibilitate, quia conclusiones cognoscuntur ex principiis et principia tandem, si sint immediata, cognoscuntur ex terminis. Terminus etiam praedicatus principii cognoscitur ex ratione subiecti, quia principia communiter sunt per se secundo modo, ergo subiectum cadit in definitione praedicati, ex VII Metaphysicae⁴. In isto igitur ordine tandem est devenire ad aliquod subiectum simplex²⁰ quod est subiectum principii, ex cuius notitia cognoscuntur omnia pertinentia ad scientiam, et ipsum non cognoscitur ex aliis ».²⁰

2 universalis] sed add. F 2-3 adaequationem] cum add. C 4 contineat] constitut G virtualiter om. A 6 quod] quia D 7 sed] e converso scilicet add. C Igitur om. A 7-8 virtualiter om. F 10 manente] mediante G 10-11 adhuc... eius] manet illud et non e converso (*relicta lacuna*) H 10 Nihil] nullum F 12 alibi] aliter H declaratur] declarat B hoc om. F 14 in] et A 14-15 cognoscibilitate] cognoscente G, cognoscendo H 16 tandem om. H 17 etiam] autem DH praedicatus] praedicti Z 18 se] nota add. Z 20 devenire corr. in deveniri B 21 notitia] cognitione F omnia om. E 22 ipsum] ipsa Z

¹ Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 4, t. 11 (73b 32-33). ² Hanc sententiam Scotus cancellavit, ut patet ex editione Vaticana (I, 97, lin. 11-13).

³ Scotus, *Reportatio Paris.*, I, Prol., q. 1, a. 2, n. 5 (ed. Wadding, XI-1, 3).

⁴ Aristot., *Metaph.*, VII, c. 5, t. 17 (1030b 14-27).

[IMPUGNATIO OPINIONIS SCOTI DE RATIONE PRIMI SUBIECTI]

Contra istam opinionem: quod non sit de ratione subiecti continere virtualiter notitiam passionis; secundo, quod nec de ratione subiecti est continere virtualiter passionem.

- 5 Prim u m probo sic: non minus virtualiter nec minus perfecte continet causa efficiens effectum suum quam subiectum suam passionem; sed non obstante tali continentia, notitia causae non continet virtualiter notitiam sui effectus; ergo non obstante quod subiectum contineret suam passionem, notitia subiecti non contingenet notitiam passionis suae. Maior est manifesta, quia inter omnes continentias, quando res contenta totaliter et realiter distinguitur a continente, illa est perfectior quae est causae efficientis respectu effectus, vel continentia causae finalis; quia illa quae est materialis, est imperfectior; similiter illa sola competit Deo. Minor
 10 est manifesta, quia, secundum i s t u m¹, ad distinctas quidditates cognoscendas requiruntur distinctae rationes cognoscendi; ergo notitia distincta unius quidditatis sine ratione cognoscendi propria respectu alterius quidditatis non sufficit ad cognoscendum aliam quidditatem.
 15

- 20 Si dicatur quod tunc requiruntur distinctae rationes cognoscendi respectu distinctarum quidditatum quando una non continetur virtualiter in alia, contra: tunc ad distincte cognosc-

2 opinionem] primo add. G subiecti] notitiam subiecti add. CDGH 3-4 notitiam... virtualiter om. F 3 passionis] subiecti add. C secundo... nec] quia nunc A 6 suam] continet H 8 virtualiter] universaliter H 10 suac om. H quia om. G 10-11 inter... continentias om. H 11 contenta] formaliter seu add. E 13 vel... finalis om. B quia] quam F 14 materialis] immaterialis DH, quae add. F imperfectior] perfectior H 15 manifesta] nota D 16 cognoscendas] cognitivas E 17 distincta om. G 18 alterius] alicuius A aliam] illam B 21 non om. G

¹ Scotus, *Op. Oxon.*, II, d. 3, q. 10, n. 15: «Ad quaestionem igitur concedo... quod angelus ad cognoscendum distinctas quiditates habeat distinctas rationes cognoscendi » (ed. Wadding, VI, 478).

scendum omnes quidditates inferiores sufficeret distincta ratio cognoscendi ipsum solem, quia sol continet virtualiter omnes istas quidditates.

Si dicatur quod non sufficit, quia sol non est causa totalis istorum inferiorum, contra: si sic, igitur requiritur alia causa ad hoc quod distincte cognoscatur effectus. Cum ergo eodem modo subiectum non semper sit causa totalis passionis, non sufficit distincta notitia subiecti ad habendum distinctam notitiam passionis.

Si dicatur aliter, quod passionis ad subiectum sunt plures dependentiae et intimiores quam effectus ad suam causam, et ideo notitia subiecti sufficit non autem notitia suae causae, contra: aliquando passio non dependet a subiecto suo nisi sicut accidens dependet a subiecto suo; sed illa est imperfectior quam dependentia effectus ad causam efficientem.

Praeterea, secundum istum Doctorem, in *Reportatis Parisiensibus*, quaestione prima¹, quando aliqua respiciuntur ab aliqua potentia vel habitu ita quod quodlibet illorum per suam rationem formalem natum est respici a potentia tali vel habitu, ibi nullum eorum est primum obiectum potentiae primitate virtutis, ergo ibi notitia unius non continet notitiam alterius. Sed subiectum et passio frequenter sic se habent quod sunt distinctae res, secundum eum. Quod patet, quia alibi² probat iste Doctor quod subiectum est causa efficiens suae passionis; aliter enim propositio non esset necessaria. Sed quaelibet res absoluta distincta per rationem

1 omnes om. D 4 quod om. D, sol add. F 5 istorum om. H 6 cognoscatur] notitia passionis sive add. H 9 passionis] de passione F 10 ad subiectum om. B
11-12 et... et om. D 12 suae om. H 15 ad] suam add. D 16-17. Report. Paris.]
opere parisiensi H, repertorio parisiensi Z 17 quaestione prima om. H ; aliquo²] alia ABC
18 illorum] eorum CFH 20 eorum] illorum G ; virtutis] veritatis D, virtualitatis E
21 unius om. H 22 res] quia add. E 22-23 secundum eum om. AB 25 Sed om. A

¹ Scotus, *Reportatio Paris.*, I, Prol., q. 1, a. 2, n. 7 (ed. Wadding, XI-1, 3).

² Scotus, *Op. Oxon.*, IV, d. 12, q. 3, n. 10 (ed. Wadding, VIII, 743).

suam formalem est motiva intellectus, quia quando aliquid est primum obiectum adaequatum potentiae, quodlibet contentum est motivum illius potentiae. Sed obiectum adaequatum intellectus est ens, ergo quaelibet res est per se motiva intellectus. |§ Igitur 5 nulla res est primum obiectum primitate virtutis respectu alterius. §|

C o n f i r m a t u r: quia quod est motivum sensus, habet virtutem movendi intellectum qui est in potentia ad intellectuionem; sed accidens est motivum virtute propria ipsius sensus; igitur etc.

10 Similiter, illa res absoluta posset fieri sine subiecto, et per consequens posset intuitive videri, et tamen tunc non haberetur notitia subiecti; ergo illa passio est per se motiva intellectus, et per consequens notitia unius non continet notitiam alterius.

Ista ratio c o n f i r m a t u r per Philosopham I Posteriorum¹, quod «deficiente sensu, deficit scientia secundum illum sensum». Sed aliquando obiectum unius sensus est causa obiecti alterius sensus; sicut secundum multos, et videtur intentio Philosophi², qualitates tangibles, quae sunt obiecta sensus tactus, sunt causae colorum et saporum. Ergo quantumcumque haberetur 20 perfecta notitia de tangibilibus, si deficeret sensus visus non posset haberi notitia de coloribus. Ergo notitia causae non continet primo virtualiter notitiam sui effectus. Et eodem modo, quamvis istae qualitates tangibles essent subiecta aliarum qualitatum, et illae essent passiones earum, adhuc deficiente sensu visus non co-

1 quia om. G 2 adaequatum] alicuius add. H || contentum] sub eo add. H
3 intellectus om. F 4-6 Igitur... alterius mg. B, om. A 5 obiectum] adaequatum
add. H || virtutis] quidditatis C 7 quia om. H || quod] quando F 7-9 habet... sensus
om. (hom.) F 8 intellectuionem] intentionem D 9 propria om. E 14 Ista om. H
15 quod] quia F, qui H || deficit] etiam add. E 17 sensus om. F || sicut om. H
17-18 Philosophi] quod add. F 19 et om. F 20 perfecta] imperfecta D || sensus om. B
21 haberi] perfecta add. H 22 primo] et add. FH, om. AB || Et om. F 23 aliarum]
aliquarum D 24 earum om. D

¹ Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 13, t. 134 (81a 38-39).
De anima, II, c. 10, t. 101 (422a 8-9).

² Aristot.,

gnoscerentur. Ergo notitia subiecti non est sufficiens ad cognoscendum passionem.

S e c u n d o, arguo sic, secundum principia i s t i u s¹: quod continet perfectam notitiam alicuius, continet eius notitiam imperfectam. Sed notitia subiecti non continet notitiam imperfectissimam ipsius passionis, quia non continet quid noiminis ipsius, quia tunc non esset praecognitio. Ergo nullam notitiam passionis continet subiectum virtualiter.

T e r t i o, arguo sic: continentia virtualis notitiae conclusionis maxime attribuenda est medio; sed subiectum non est medium;¹⁰ ergo subiectum non continet primo virtualiter notitiam conclusionis. Maior est manifesta, quia «medium et causa idem», II *Ponsteriorum*²; sed continentia virtualis maxime attribuitur causae.

Similiter, possibile est habere distinctam notitiam subiecti et tamen ignorare passionem sibi inesse, propter ignorantiam suae¹⁵ causae extrinsecæ. Puta, possibile est intelligere abstractive lunam et tamen ignorare an eclipsetur, quia nescitur an terra interponatur.

S i d i c a t u r quod medium est definitio subiecti³, et per consequens est subiectum realiter, et ita si continentia virtualis attribuitur medio, attribuenda est etiam ipsi subiecto, c o n t r a: medium est causa inherentiae passionis ad subiectum, secundum i s t o s, sed causa istius inherentiae est frequenter causa extrinseca, quae distinguitur realiter a subiecto. Patet in exemplo ad-

4 eius exp. B 5-6 imperfectissimam] perfectissimum EFG 6 ipsius om. BZ
 7 praecognitio] praecognitae G, prima cognitio H 11-12 conclusionis] passionis D
 12 idem] sunt add. CZ II] I E 13 continentia] notitia F 14 Similiter] sed F
 15-17 passionem... ignorare om. (hom.) H 17 eclipsetur] eclipsis sit H 19 ita om. H
 20 etiam om. H 21 causa] illius add. H 21-22 secundum... inherentiae om. H se-
 cundum istos om. F 22 est] et H 22-23 causa... distinguitur] tam medium quam passio
 distinguuntur H 23 distinguitur] distinguuntur B

¹ Cf. supra, p. 227, lin. 16-23. ² Aristot., *Anal. Poster.*, II, c. 2, t. 5 (90a 6-7). ³ Cf. supra, p. 166, lin. 17-18; Scotus, *Ordinatio*, I, Prol., p. 3, qq. 1-3, n. 191 (ed. Vaticana, I, 128).

ducto. Igitur continentia virtualis magis attribuitur alteri quam subjecto.

Confirmatur: quia secundum Philosophum I *Physicorum*¹ et libro *Posteriorum*², diversis locis, notitia rei dependet ex notitia omnium suarum causarum. Qualiter tamen hoc sit intelligendum patebit postea³. Ergo notitia passionis non tantum dependet ex notitia subjecti sed ex notitia aliarum causarum; ergo subjectum non primo continet.

Quarto, arguo sic: secundum istum Doctorem⁴ nihil dicit in notitiam alterius nisi quod continet ipsum virtualiter vel essentialiter. Sed multae sunt passiones respectivae – vel connatae, secundum alium modum loquendi – quae nullo modo possunt cognosci nisi praeconcipto aliquo quod non continetur in subjecto nec virtualiter nec essentialiter. Igitur notitia subjecti non continet notitiam illarum passionum, quia non continet virtualiter notitiam illorum quae presupponuntur notitiae passionum. Minor patet, quia esse beatificabile est passio creaturae rationalis, et ista passio nullo modo potest cognosci nisi cognita beatitudine: quia si sit respectiva, cum notitia respectus dependeat ex notitia termini sui, oportet quod terminus praeconoscatur; eodem modo si sit connotativa. Similiter, esse creabile est passio creaturae; similiter, posse habere caritatem est passio creaturae rationalis; et similiter, esse informabile est passio materiae. Et tamen forma, caritas, bea-

3 Confirmatur] ratio add. F 3-4 I... Posteriorum] I Posteriorum et libro Physicorum F 5 omnium om. E 6 notitia om. H passionis om. AFH 8 continet] passionem add. Z 9 arguo om. H 10 alterius] conclusionis add. F nisi quod] quod non F vel] et B 11 sunt om. AH 13 continetur] est F 15-16 quia... passionum om. (hom.) EF 15 continet om. AH virtualiter] universaliter G 19 si... dependeat] cum sit respectiva et dependet H notitia om. BF, illius add. DZ 20 praeconoscatur] cognoscitur D 21 Similiter¹] sicut F 21-22 similiter²... rationalis om. H 23 forma] formae A, causari H caritas] caritatis et D, om. H

¹ Aristot., *Physica*, I, c. 1, t. 1 (184a 10-14). ² Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 2, t. 7 (71b 8-12). ³ Infra, p. 255, lin. 7-12. ⁴ Scotus, *Ordinatio*, I, d. 3, p. 1, qq. 1-2, nn. 35 et 48 (ed. Vaticana, III, 23 et 32).

título et huiusmodi, quae vel sunt termini istarum passionum vel connotantur per estas passiones, non continentur in istis subiectis nec virtualiter nec essentialiter. Et per consequens notitia ipsorum non causatur a notitia subiecti, nec per consequens notitia istarum passionum cui notitia ipsorum praesupponitur.

5

S i in stet ur contra istam rationem, quod istae non sunt passiones proprie loquendo, quia semper subiectum est perfectius sua passione; ita non est hic. Similiter, subiectum est causa efficiens suae passionis; ita non est hic:

Hoc n o n v a l e t, quia istae sunt passiones; quia istae pro-¹⁰ positiones, cum sint necessariae, oportet quod sint per se primo modo vel secundo, sicut fuit declaratum in una quaestione¹. Sed non sunt per se primo modo, ergo secundo modo; et per consequens praedicatum est passio subiecti. Non tamen oportet quod semper sit propria passio.

15

Et q u a n d o d i c i t u r quod subiectum non est imperfectius sua passione², d i c o quod sive passio in se sit perfectior sive imperfectior, aliquando aliquid importatum per passionem est perfectius ipso subiecto, sicut est in proposito. Et ita cum notitia imperfectioris non contineat virtualiter notitiam perfectioris,²⁰ secundum i s t o s³, sequitur quod subiectum non continet virtualiter notitiam illius importati per passionem, nec per consequens notitiam passionis.

1 et] vel H || quae] qui EH || vel om. FHZ 2 passiones om. H 4 nec per consequens] et per consequens nec F 5 cui] cum C, quibus Z, om. F || notitia... praesupponit] notitiam praesupponit F ipsorum] ipsarum E 8-9 Similiter... hic om. (hom.) B 9 ita... hic om. H 10 istae... quia om. (hom.) FZ 11-12 primo... Sed om. H 12 sicut] quia primo G . declaratum] determinatum C, supra add. F 13 sunt per se om. H || modo¹] praedicatum add. F modo² om. AF 16 quod om. F 16-17 imperfectius] perfectius A 19 ipso] suo E 20 imperfectioris om. G .. non... perfectioris om. (hom.) A || virtualiter om. F || notitiam] illius add. E 20-22 perfectioris... notitiam om. (hom.) C 23 notitiam] confusam add. D

1 Supra, pp. 178, lin. 2 - 181, lin. 8.

2 Hic supra, lin. 7-8.

3 Vide supra, p. 233, notam 4.

Et quando dicitur quod subiectum est causa efficiens suae passionis, hoc ostendetur postea¹ esse falsum.

Si dicatur aliter, quod sufficit cognoscere illud importatum per passionem in communi conceptu sibi et aliis; et talem notitiam illius continet virtualiter ipsum subiectum, et ita notitiam passionis, contra: non tantum sunt istae passiones ut important aliquid in communi, sed ut important aliquid in particulari, sicut esse creabile a tribus suppositis subsistentibus in una natura. Et tamen istae passiones nunquam possunt cognosci virtute subiecti.

¹⁰ Quinto, arguo sic: si subiectum sic contineret praedicatum etc., sequeretur quod cognito aliquo subiecto quaelibet passio posset de eo evidenter cognosci. Consequens est simpliciter falsum. Consequentia patet: quia posset haberi notitia passionis virtute notitiae subiecti, et his habitis posset haberi notitia praemissarum, ¹⁵ et tandem notitia conclusionis. Falsitas consequentis patet: quia si sic, omnes tales essent evidenter cognoscibilis: anima intellectiva est beatificabilis, potest videre divinam essentiam, potest habere caritatem. Quae tamen non possunt cognosci naturaliter sed tantum supernaturaliter.

²⁰ Si dicatur, sicut dicit iste Doctor², quod anima vel potentia intellectiva non est nobis naturaliter cognoscibilis « sub illa ratione propria et speciali sub qua ad talem finem ordinatur et sub qua est capax gratiae consummatae », et sic de aliis. « Non enim cognoscitur a nobis anima nec natura nostra pro statu isto

5 subiectum om. E || notitiam²] confusam add. G 8 a] et B 9 virtute] notitiae add. B 10 arguo om. G 10-11 sic... praedicatum] sit continens notitiam praedicti H 11 etc. om. B || passio] sua add. F 12 Consequens] quod B est simpliciter] impossibile add. E, om. H 13 passionis] praedicati F 14 his habitis] habitis terminis F 17 beatificabilis] unibilis G, homo add. CDEGHZ [essentiam] homo add. DH 18 tamen om. E || naturaliter om. E 20 Doctor om. EH anima] nostra add. F 22 et] pro G, videlicet H || qua] alia E 23 consummatae] confirmatae ACEGZ, quod corr. D, confirmatae et gratiae vel consummatae Vat., om. H 23-24 Non enim] sic enim non B 24 anima] nostra add. F, om. D || nec... nostra] naturaliter H || nostra interl. E, om. F

¹ Infra, pp. 252, lin. 18 - 253, lin. 3. ² Scotus, *Ordinatio*, I, Prol., p. 1, q. unica, n. 28 (ed. Vaticana, I, 17).

nisi sub ratione aliqua generali, abstrahibili a sensibilibus », sub qua non ordinatur ad beatitudinem nec ad visionem divinae essentiae. Et ideo istae passiones non possunt a nobis cognosci virtute notitiae subiecti nobis possibilis § pro statu isto:

Contra: anima nostra sub illa ratione est naturaliter cognoscibilis vel a se vcl ab aliqua alia natura intellectuali, et tamen ille finis a nulla natura intellectuali est naturaliter cognoscibilis. §

Similiter, esse perpetuabile in infinitum est passio istorum inferiorum, et tamen non potest evidenter cognosci, quantumcumque subiectum distincte cognoscatur. 10

Praeterea, ista accidentia, secundum istum¹, distincte cognoscuntur a nobis pro statu isto, et tamen dependentia sui ad substantiam non potest cognosci in particulari, sicut nec substantia ipsa a qua dependet, secundum istum Doctorum.

Similiter, ex ipsis accidentibus, quantumcumque cognoscantur 15 distincte et in particulari, non possunt cognosci in particulari omnes suaee causae. Et ita videtur satis manifestum quod multae sunt passiones creaturarum quae non possunt naturaliter cognosci, quantumcumque subiecta earum cognoscantur.

Sexto, arguo: quia si sic, ergo quaelibet passio entis esset 20 per se nota de ente. Consequens falsum. Probatio consequentiae: quia si subiectum sic continet praedicatum, ergo quaelibet proposicio talis enuntians passiones entis de ente esset nota ex notitia terminorum. Quia cognito subiecto distincte et praedicato, statim scitur propositio, per te². Sed ens non potest cognosci nisi 25

1 abstrahibili] abstracta H sensibilibus] sensibus CH, quod corr. F 4-7 pro... cognoscibilis om. A 5 nostra] naturaliter G, om. H 6 aliqua om. G alia om. H 8 Similiter] illud add. H perpetuabile] deificibile per possibile H 9 tamen om. B 11 Praeterea] similiter H distincte] perfecte G 16 et om. DE 17-18 sunt... creaturarum] passiones sunt carum G 18 creaturarum mg. A, om. B 20 quia om. HZ 24 et] de D et praedicato om. H statim] cognoscitur et add. G 25 Sed] sicut F

¹ Scotus, *Quaestiones in Metaph. Aristot.*, VII, q. 3 (ed. Wadding, IV, 677s.). ² Scotus, *Ordinatio*, I, d. 2, p. 1, qq. 1-2, n. 18 (ed. Vaticana, II, 133s.).

distincte, quia est simpliciter simplex, per te¹; ergo quaelibet talis propositio esset per se nota.

Similiter, accipio unam talem propositionem: aut ipsa est nota ex terminis aut non. Si sic, habetur propositum; si non, ergo notitia distincta subiecti non continet virtualiter primo, sed requiritur aliquid aliud quod continet illam notitiam saltem partialiter.

Si dicatur quod est una passio prior quam continet ens virtualiter, et illa continet passionem posteriorem, et ideo sine ea non potest alia cognosci virtute notitiae entis, contra: tu exponis² quod ‘continet virtualiter omni alio per impossibile circumscripto’. Ergo circumscripta illa passione quam ponis priorem adhuc continebit virtualiter.

Praeterea, saltem sequitur illud quod a nobis pro statu isto omnes passiones entis possunt evidenter cognosci de ente. Quia habita notitia entis, quae non potest esse nisi distincta, secundum istos³, statim habetur notitia primae passionis, et per consequens notitia secundae passionis et tertiae et quartae et sic de omnibus aliis. Sed illud est manifeste falsum, quia non potest a nobis evidenter cognosci quod omne ens est a nobis cognoscibile intuitivo, et sic de multis, etiam secundum istum Doctorem⁴. Ergo etc.

Si dicatur ad omnia quod non intelligit ista opinio quod notitia incompleta subiecti sit causa notitiae incompletae passionis, sed intelligit de notitia complexa, contra: haec videtur esse

³ unam om. H ⁵ primo] passionem D ⁸ posteriore] inferiorem G ⁹ alia]
aliqua E virtute notitiae] virtualiter notitia H ¹⁰ virtualiter] veritates DG ¹¹ Ergo
om. D illa] alia A ¹³ isto om. E ¹⁶⁻¹⁷ per... et¹ om. (hom.) B ¹⁸ illud om. G
¹⁹ quod] sed G ²² omnia] ista argumenta add. D ²⁴ haec} hoc G, hoc non Z

¹ Scotus, *Ordinatio*, I, d. 3, p. 1, qq. 1-2, n. 80 (ed. Vaticana, III, 54s.).

² Supra, p. 228, lin. 9-11. ³ Scotus, *Ordinatio*, I, d. 3, p. 1, qq. 1-2, n. 80 (ed. Vaticana, III, 54s.). ⁴ Scotus, *Ordinatio*, I, Prol., p. 1, q. unica, n. 33 (ed. Vaticana, I, 19s.).

intentio sua. Quia in prima ratione sua dicit¹ quod conclusiones continentur in principiis, et certum est quod illa sola continentia est illa quae est inter complexa; postea autem dicit quod propositiones continentur in terminis et terminus praedicatus in subiecto. Ergo in isto processu intelligit quod notitia incomplexa continet⁵ notitiam incompleam.

Similiter, patet per expositionem ipsius de 'primo continere'. Quia dicit² illud 'primo continere' quod sic continet quod «ab aliis non dependet in continendo sed omnia alia ab ipso». Sed hoc non posset esse verum nisi ipsum subiectum contineret¹⁰ notitiam incompleam passionis.

Praeterea, hoc patet per secundam rationem suam³, quia ibi accipit quod subiectum est causa adaequata totius habitus, ergo est causa notitiae incomplexae passionis.

Similiter, arguo per rationem suam aliam⁴: quia in essentia-¹⁵ liter ordinatis contingit stare ad unum primum. Sed notitiae istae incomplexae essentialiter ordinantur, secundum eum⁵, ergo est una prima continens aliam.

Similiter, hoc patet per exemplum suum, ibidem⁶. Quia dicit quod isosceles continet omnes passiones trianguli, igitur triangulus,²⁰ quod est quoddam incomplexum, continet virtualiter suas passiones.

Praeterea, in diversis locis⁷ accipit istam propositionem quod «obiectum quocumque, cum intellectu agente vel possibili coope-

1 conclusiones om. H 3 postea autem] et post H 4 praedicatus] continetur
add. H 6 incompleam corr. in complexam H, complexam F 7 de om. H 8 dicit]
quod add. F || continere... sic om. F 11 passionis] praedicati F 15 Similiter, arguo]
Praeterea hoc patet B 17 secundum eum om. E 18 una] similiter add. F, om. Z ||
prima] puta G || aliam] alias F, alia H 19 Similiter] sed G 20 quod om. E 22 Prae-
terea] similiter F

1 Supra, p. 227, lin. 18-23. 2 Supra, p. 228, lin. 6-11. 3 Ibidem,
lin. 1-5. 4 Supra, p. 228, lin. 12-22. 5 Ibidem. 6 Exem-
plum Scoti est in *Reportatione Paris.*, I, Prol., q. 1, a. 2, n. 5 (ed. Wad-
ding, XI-1, 3). 7 Scotus, *Ordinatio*, I, d. 3, p. 1, qq. 1-2, n. 35:
«Obiectum quocumque, sive relucens in phantasmate sive in specie in-
telligibili ...» (ed. Vaticana, III, 22).

rante secundum ultimum virtutis suaे, facit sicut effectum adaequatum conceptum suum proprium et conceptum omnium essentialiter vel virtualiter inclusorum in eo ». Sed non facit conceptum aliorum inclusorum essentialiter per discursum, qualis est inter
5 complexa. Ergo nec aliorum virtualiter inclusorum.

Et quod non intelligat de notitia incomplexa respectu notitiae complexae, patet, quia talis continentia semper est per discursum vel per consequentiam aliquam. Sed ipse vult, ibidem¹, quod virtualiter inclusa in aliquo subiecto non cognoscuntur ex illo
10 subiecto per discursum. Unde dicit, ibidem, sic: «Praeter conceptum suum proprium adaequatum et inclusa in ipso, altero dictorum modorum, nihil potest cognosci ex obiecto nisi per discursum. Sed discursus praesupponit cognitionem simplicis ad quod discurritur ».

15 Praeterea, ibidem immediate², accipit istam propositionem: « Nullum obiectum facit in aliquo intellectu conceptum simplicem proprium sibi et conceptum simplicem alterius obiecti nisi contineat illud aliud obiectum essentialiter vel virtualiter ». Ergo, secundum eum, obiectum facit conceptum simplicem illius quod
20 virtualiter includitur in eo. Sed conceptus simplex vel est notitia incomplexa vel cognoscitur notitia incomplexa.

Contra secundum³, quod subiectum non semper includat virtualiter ipsam passionem. Quia si sic, hoc non est nisi vel quia causat aliquam rem realiter distinctam sibi inherenterem,

1 virtutis] veritatis G 4 essentialiter] aequaliter F 5 complexa] incomplexa F
 6 non om. Z 7 complexae] incomplexae et add. et non respectu complexae Z, om. G ||
 consequentiam] consequens B, continentiam E || aliquam om. BG 9 ex] in B 10 sic
 om. C 11 proprium] et add. FH 11-12 et... modorum om. (relicto spatio) H 11 altero]
 aliquo G 12 nihil] non F || obiecto] subiecto Z 13 Sed] et E || simplicis] simplicitatis D, simplicem H 15 ibidem] idem ibi E, ibi de via H 16 obiectum] subiectum HZ
 19 obiectum] subiectum Z || facit] habet G 20 vel om. H 22 semper om. DF
 23 ipsam om. H || passionem] probatur add. F Quia om. G || hoc om. H 24 sibi om. H

¹ Loco cit. (ed. Vaticana, III, 23).
 p. 229, lin. 3-4.

² Ibidem.

³ Supra,

vel quia causat conceptum illius rei. Non potest dici secundo modo, quia nunquam potest causare conceptum rei nisi causet notitiam rei. Sed non est causa notitiae, sicut probatum est¹; ergo nec conceptus. Nec potest dici primo modo, quia non semper passiones illae sunt res absolutae realiter distinctae, secundum istos², quia creativum, verum, bonum et huiusmodi sunt passiones aliquorum, et tamen non sunt res ab eis distinctae.

Praeterea, aliquando passio importat aliquid perfectius subiecto, sicut esse in potentia ad formam importat formam quae est perfectior ipsa materia. Sed perfectius isto modo non continetur in imperfectiori. Tunc enim notitia imperfectioris contineret virtu-¹⁰
aliter notitiam perfectioris, contra eos³.

[OPINIO PROPRIA AUCTORIS]

Ideo quantum ad istum articulum dico, primo, quod universaliter nunquam notitia unius rei extra incomplexa est causa¹⁵ sufficiens, etiam cum intellectu, respectu primae notitiae incomplexae alterius rei. Secundo, quod subiectum non continet semper virtualiter suam passionem. Tertio, quod non semper notitia distincta subiecti incomplexa et notitia distincta passionis sufficient ad notitiam propositionis compositae ex isto subiecto²⁰ et illa passione. Quartro, ostendam quid sit de ratione subiecti primi.

1 Non] Nec F. dici om. A. 2 nunquam] ipsa add. G. 3 Sed] cum igitur (interl.) H. est¹] tantum add. E. notitiae] rei add. H. 4 non trp. p. illae (lin. 5) Z. 5 res om. H. 6 istos] eos E. 8-9 subiecto... esse] subiecti cuius est H. 9 ad formam om. H. importat formam] sicut forma H. om. Z. 10 ipsa om. F. continetur] cognoscitur A. 12 perfectioris] quod est add. FH. 15 extra om. A. Borgh. 16 etiam om. H. 16-17 incomplexae] respectu add. D. 19 et] est A.

¹ Supra, p. 235, lin. 1-2; vide etiam infra, pp. 252, lin. 18 - 253, lin. 3. ² Videsis opinionem Ioannis de Reading, supra, p. 131, lin. 2-9 citatam. ³ Cf. supra, p. 234, lin. 19-21.

[NOTITIA INCOMPLEXA UNIUS REI NON CAUSAT NOTITIAM
INCOMPLEXAM ALTERIUS REI]

Primum declaratur per experientiam, quia quilibet experitur in se quod quantumcumque cognoscat intuitive et perfecte aliquam rem, nunquam per hoc cognoscit aliam rem nisi praehabeat notitiam illius alterius rei. Verbi gratia, si cognoscam ista inferiora et nunquam vidi sem corpora superiora, nullam notitiam haberem de sole, luna et stellis et huiusmodi corporibus. Et ratio est quia omnis notitia abstractiva alicuius rei in se, § vel notitia simplex propria alicuius rei, § naturaliter loquendo, praesupponit notitiam intuitivam eiusdem rei. Sed notitia intuitiva alicuius rei nunquam potest haberi naturaliter nisi effective, vel mediate vel immediate, ab illa re. Ergo nec notitia abstractiva eiusdem, et per consequens nulla. Maior patet, et maxime de notitia adquisita, quamvis aliter posset fieri per divinam potentiam. Quia, sicut prius argutum est¹, inter causam et effectum est ordo et dependentia maxime essentialis, et tamen ibi notitia incompleta unius rei non continet notitiam incompleam alterius rei. Hoc etiam quilibet in se experitur quod quantumcumque perfecte cognoscat aliquam rem quod nunquam cogitabit § cogitatione simplici et propria § de alia re quam nunquam prius apprehendit nec per sensum nec per intellectum. Sicut si aliquis intuitive videret substantiam nunquam per hoc distincte cognosceret aliquid accidens in particulari.

S i d i c a t u r quod si subiectum cognosceretur secundum 25 omne suum esse, quod tunc cognoscerentur omnes passiones. Puta,

5 aliam] aliquam D || prahabebat] habeat D 8 sole] et add. EZ || corporibus om. D
9-10 vel... rei om. ABF 9 simplex] simplicis G || propria om. D 11-12 potest haberet]
habetur B 12 vel¹ om. A 19 quod] quam D, om. Z || nunquam] perfecte add. D
20 cogitabit] cogitavit AC, cognovit D, cognoscet H || cogitatione... propria mg. B, om. A ||
cogitatione] cognitione DH 21 prius om. E || sensum] consensum E 25 quod] quia E,
om. GH || Puta] quia F

¹ *Supra*, p. 229, lin. 5-19.

si cognosceretur secundum esse secundum quod est subiectum istius passionis, cognosceretur ista passio, et sic de aliis:

Similiter, si cognosceretur causa sub ratione causae, cognosceretur effectus:

Primum istorum nihil valeat, quia quaero de illis rationibus: aut dicunt aliquid a parte rei aut nihil. Si nihil, ergo sine illis potest subiectum distincte et perfecte cognosci. Si aliquid, aut ergo dicunt quidditatem rei aut partem quidditatis, aut aliquid sibi accidentale. Si primo modo, habetur propositum, quia tota quidditas rei potest cognosci sine notitia cuiuscumque passionis.¹⁰ Si tertio modo dicatur: illa ‘esse’ vel ‘rationes’ erunt quaedam passiones illius rei, et per consequens dicere quod si cognosceretur subiectum secundum omnia sua esse vel omnes suas rationes [tunc cognoscerentur omnes passiones], est dicere quod si cognosceretur subiectum cum suis passionibus cognoscerentur passiones. Similiter,¹⁵ cognoscere aliquid in quantum est subiectum passionis, necessario praesupponit notitiam passionis; ergo sic cognoscere subiectum non est causa notitiae passionis, sed magis effectus.

Ex isto patet quod idem subiectum sub eadem ratione a parte subiecti – quae ratio debet praesupponi passioni – potest esse subiectum diversarum passionum. Sicut idem sub eadem ratione a parte subiecti potest esse subiectum diversorum accidentium, quamvis propter diversitatem accidentium consequantur diversae denominations; sed illa sic denominantia magis habebunt rationem passionum quam subectorum. Verbi gratia, idem sub eadem ratione a parte subiecti est infrigidabile et calefactibile, ita quod istis rationibus quae sunt calefactibile et infrigidabile nulla distinc-

1 secundum² om. FH 3 sub ratione] secundum rationem E 5 nihil] non G
 8 dicunt om. H 9 modo] vel secundo add. EF, Vat. quia] quod A 10 rei] aut
 partem quidditatis add. F 11 tertio] secundo Z ; illa esse vel] vel ille H 13 subiectum
 om. Z ; secundum om. H 14 si om. G 15 passiones om. C 20 quae] non G ; potest]
 debet D 21-22 passionum... diversorum om. (hom.) C 21 a om. G 23 propter]
 secundum H ; consequantur H diversae om. F 24 sic om. F ; denominantia]
 denominativa BH 26 ratione om. A ; a... subiecti om. H

tio praesupponitur a parte subiecti. Et, sicut declaratum est in alia quaestione¹, calefactibile et infrigidabile et huiusmodi, cum prae-dicentur necessario de eodem, et per consequens primo modo vel secundo dicendi per se, et non primo modo sed secundo, oportet⁵ quod sint passiones. Et ita est de mobili, de quanto et omnibus huiusmodi respectu substantiae quod illae rationes – propter quas ponunt multi² quod de eodem subiecto sub alia et alia ratione sunt distinctae scientiae – sunt distinctae passiones illius subiecti. Sicut de corpore, in quantum mobile, est scientia naturalis, de¹⁰ corpore, in quantum quantum, est mathematica, quia istae rationes, scilicet esse mobile et esse quantum, sunt passiones corporis. Ex isto sequitur quod propter distinctionem passionum, sine omni distinctione a parte subiecti, possunt esse distinctae scientiae de eodem subiecto. Et per consequens scientia ita dependet essentialiter a¹⁵ passione sicut a subiecto, et ita continetur virtualiter, modo suo, in passione sicut in subiecto. Et ita subiectum non primo continet scientiam, quia dependet in continendo a passione.

Secundum³ etiam non valeat, quia cognoscere causam sub ratione causae praesupponit notitiam illius rei quae est effectus.²⁰ Quia, secundum eos⁴, causa in quantum causa dicit respectum, sed respectus praesupponit notitiam tam fundamenti quam termini. Igitur illa notitia non est causa notitiae effectus sed magis e contrario. Similiter, sicut qui cognoscit causam sub ratione causae,

² quaestione] quod add. F ³⁻⁴ vel... modo om. (hom.) F ⁴ modo om. B
⁵ et²] de F, de add. C, om. G ⁶ propter] secundum H ⁸ scientiae] secundum quod add. E ⁹ scientia] philosopha F ¹⁰ in quantum] est add. EZ ¹¹ esse¹ om. C : corporis] et add. BEFZ ¹² isto] hoc F ¹³ subiecto om. B ¹⁴ essentialiter] aequaliter Z ¹⁵ continetur] et ideo add. F ¹⁶ suo om. A ¹⁷ dependet om. C ¹⁸ in] a E ²⁰ respectum]
 effectum H ²¹ fundamenti] subiecti H ²² notitia om. G est om. G

¹ Supra, p. 144, lin. 5-11. ² Cf. Thomas Aquinas, *Summa theol.*, I, q. 1, a. 2, ad 2. ³ Supra, p. 242, lin. 3-4. ⁴ Cf. Scotus, *Quodl.*, q. 14, n. 23 (ed. Wadding, XII, 404).

cognoscit effectum, ita qui cognoscit effectum sub ratione effectus, cognoscit causam. Ergo propter hoc non plus continet virtualiter notitia causae notitiam effectus quam e converso. Similiter, quaelibet res habet tales rationes respectu omnium rerum, quia non est aliqua res ad quam non habeat certum excessum in perfectione,⁵ ita quod excedat vel excedatur. Et per consequens non potest cognosci sub talibus esse nisi omnia cognoscantur; et ita quaelibet res notitiam omnium virtualiter contineret.

S i d i c a t u r , sicut aliqui dicunt¹, quod cognitionem proprietatis contineri virtualiter in aliquo potest intelligi tripliciter:¹⁰ vel tantum sicut in causa efficiente, vel sicut in obiecto repraesentante, vel sicut in subiecto immediate continentе talem passionem quae de illo subiecto necessario dicitur; illud quod continetur duobus primis modis virtualiter in aliquo non pertinet necessario ad scientiam de illo, sed illud quod continetur tertio modo:¹⁵

Sed istud non videtur esse ad propositum, quia tunc subiectum continere virtualiter notitiam passionis non est aliud quam subiectum continere virtualiter passionem. Sed subiectum potest continere virtualiter passionem, quamvis non possit causare notitiam passionis. Ergo etc.²⁰

[SUBIECTUM NON SEMPER CONTINET VIRTUALITER PASSIONEM]

Secundo, dico quod subiectum non continet semper virtualiter passionem, quia frequenter passiones sunt quidam conceptus respectivi, secundum aliquos², vel connotativi, secundum

1 ita] sic C 6 excedat] excederetur F 7 sub om. D 8 virtualiter] veritatum D 11 vel tantum] uno modo D || efficiente] tantum add. D 12 sicut om. A
13 quae om. H || subiecto... illud om. H || dicitur] modo add. F 17 virtualiter om. H
18 subiectum om. D 18-19 Sed... passionem om. (hom.) H 20 notitiam] illius add. F
|| passionis om. H || Ergo etc. om. F 22-23 virtualiter om. H

¹ Hanc distinctionem, quae videtur esse alicuius scotistae, non invenimus. ² Cf. Ioannes de Reading, citatus supra, p. 131, lin. 2-19.

alios¹, et important aliqua quae non continentur virtualiter in subiecto; et ita nec illi conceptus continentur virtualiter in subiecto.

[QUID REQUIRITUR AD NOTITIAM PROPOSITIONIS?]

Tertio, dico quod etiam non semper notitia distincta subiecti
 5 et notitia distincta passionis immediate continent virtualiter notitiam illius propositionis immediatae. Quia, secundum istum D o c-
 t o r e m², ista est immediata: calor est calefactivus. Nec est quae-
 renda alia causa quare calor est calefactivus nisi quia calor est calor.
 Et tamen potest cognosci subiectum distincte et similiter passio
 10 distinete, et non ista propositio: calor est calefactivus. Ergo etc.
 Assumptum patet: quia si aliquis videret calorem intuitive per
 intellectum et cognosceret distincte quod sol calefaceret ista infe-
 riora, si nunquam cognosceret per experientiam quod calor pro-
 duceret calorem, quia nullum calefactibile esset sibi approxima-
 15 tum, talis non plus cognosceret evidenter quod calor est calefac-
 tivus quam quod albedo est productiva albedinis. Et ita notitia
 distincta subiecti et passionis non sufficiunt ad notitiam talis pro-
 positionis immediatae.

Ideo dico quod ad notitiam talium veritatum frequenter
 20 requiritur notitia intuitiva, mediante qua accipitur notitia evidens
 veritatis contingentis sine qua notitia evidens propositionis uni-
 versalis et necessariae haberi non potest, sicut declaratum est su-

2 et... subiecto *mg.* F, *om. (hom.)* BZ 4 non *om. H* 5 distincta *om. F*
 7-8 Nec... nisi *om. F* 8 alia] aliqua DE 10 et non] licet non cognoscatur *om. H*
 13 si] sed FG : quod *om. E* 17 notitiam] evidenter *add. B* 20 mediante] imme-
 diata G 21 veritatis] propositionis Z] propositionis] talis Z 22 et necessariae *om. H*

¹ Ut ipse Ockham, supra, p. 139, lin. 5-12; cf. etiam Petrus Aureoli,
Scriptum, I, d. 8, sect. 23, nn. 189-195 (ed. E. Buytaert, II, 1025-1029).

² Scotus, *Quaestiones in Metaph. Aristot.*, I, q. 4, n. 18 (ed. Wadding.
 IV, 534).

perius¹. Eodem modo est de homine et risibili, quia si nunquam aliquis per experientiam cognosceret hominem ridere, nesciret utrum homo esset risibilis an non.

[QUID EST DE RATIONE PRIMI SUBJECTI?]

Circa quartum dico quod non est de ratione subjecti continere⁵ virtualiter passiones, sicut declaratum est². Nec etiam quod ab ipso determinetur et specificetur scientia, quia subjectum potest esse simpliciter idem re et ratione et tamen scientiae esse distinctae propter distinctionem passionum. Nec est de ratione subjecti quod a subjecto scientia habeat suam dignitatem, quia subjecto existente¹⁰ eodem, propter maiorem nobilitatem unius passionis quam alterius potest una scientia esse nobilior quam alia. Sicut scientia qua scio quod omnis homo est beatificabilis est nobilior illa qua scio quod homo est risibilis, et tamen subjectum est idem, sed una passio est nobilior alia. Similiter, nobilior est scientia qua scio¹⁵ quod anima intellectiva est beatificabilis, supposito quod hoc sciretur evidenter, quam illa qua scio quod anima intellectiva est peccabilis, posito etiam quod haec esset scita scientia proprie dicta. Nec de ratione subjecti est quod sit primum quod occurrit intellectui in illa scientia et alia sub ratione eius, quia aliquando et²⁰ prius primitate generationis et prius primitate perfectionis occurrit passio quam subjectum, quia aliquando passiones et sunt notiores et sunt perfectiores. Verbi gratia passiones importantes accidentia sunt notiores ipsis subjectis, et fere universaliter actus et operationes

3 risibilis] virtualiter add. H : an] aut D, vel H 6 virtualiter om. H 9 est...
 subjecti om. ABF 10 subjecto] objecto HZ || scientia] scientiae ABC, om. H 11 quam
 om. F 13 nobilior] quam add. D : illa] alia A 18 etiam om. H 19 Nec] etiam
 add. E 20 in] et G et²] est A, etiam EF 21 generationis... primitate om. (hom.) F
 23 sunt] etiam F 23-24 Verbi... notiores om. H 24 subjectis] scientiis G

¹ Supra, p. 245, lin. 9-18 et p. 147, lin. 3-23.

² Supra. pp. 244,

lin. 22 - 245, lin. 2.

ex quibus sumuntur passiones sunt notiores quam subiecta. Similiter, forma quae importatur per passionem materiae est perfectior ipsa materia. Et ex hoc sequitur quod non est de ratione subiecti quod sit primum movens, nec quod sit prima ratio movendi 5 intellectum ad omnem notitiam ad quam inclinat talis habitus. Nec est de ratione subiecti quod eius notitia principaliter intendatur in scientia, quia principaliter intenditur notitia totius propositionis. Similiter, aliquando subiectum aequa perfecte praecognoscitur, sicut luna non perfectius cognoscitur quia scitur quod eclipsatur; 10 sed aliquid aliud cognoscitur de ea quod prius non cognoscetur¹.

Ideo dico quod de ratione subiecti scientiae non est aliud nisi quod subiciatur respectu praedicati in propositione scita scien-

2 materiae] quae add. B || perfectior] quam add. E 3 Et om. G || ex om. DH
7 in... intenditur om. (hom.) F || quia] qua G || totius om. D 8 Similiter] sed C || perfecte]
prius add. F || praecognoscitur] cognoscitur FH 13-1 (p. 248) scientia om. C

¹ Cod. F hic in imo f. habet: «Contrarium istorum ponit Aegidius in Primo, prima quaestione Prologi. Et ideo respondeatur ad primum quod accipit subiectum improppie pro eo quod est consideratum in scientia. Non enim omne consideratum est subiectum, sed quod est primum et principaliter et per omnem modum consideratum. Et sic non est nisi unum subiectum in scientia; et ut sic, nihil potest esse consideratum a diversis. — Ad secundum dicendum quod nulla passio est nobilior subiecto nisi secundum quid, et hoc ipsum habet a subiecto in quantum passio. — Ad tertium dicendum quod semper occurrit secundum notitiam imperfectam, quia eius perfecta notitia est finis scientiae; propter quod non est inconveniens quod aliqua passio prius sit perfecte nota. — Quod dicit de materia non est proprie dictum, quia materia non est subiectum in aliqua scientia, cum sit pura potentia. — Quod dicit de propositione quae principaliter intendatur, patet etiam esse falsum, quia propositio intenditur propter notitiam subiecti. — Nota subtiliter conclusiones quas dicit non esse de ratione subiecti in scientia; cuius tamen oppositum dicebatur, licet male. — Nota quod idem est subiectum scientiae et conclusionis virtualiter. Hoc nota. (Cf. Aegidius Romanus, *In I Sent.*, I, Prol., q. 1; ed. Venetiis 1521, f. 2r).

tia proprie dicta, ita quod universaliter idem et sub eadem ratione est subiectum scientiae et subiectum conclusionis scitae.

Hoc declaratur: quia aut subiectum scientiae et subiectum conclusionis sunt idem simpliciter, et habetur propositum; aut non sunt idem: sed hoc est impossibile, quia impossibile est ⁵ scientiam haberri sine notitia subiecti illius scientiae. Sed scientia potest haberri sine notitia cuiuscumque quod non est aliqua praemissarum, nec conclusio, nec subiectum conclusionis, nec praedicatum, nec medium. Ergo subiectum scientiae est aliquod istorum; sed non est praemissa, nec conclusio, nec praedicatum, ¹⁰ nec medium; igitur relinquitur quod sit subiectum conclusionis.

Confirmatur: quia omne subiectum alicuius scientiae est aliquod incomplexum. Sed praeter subiectum conclusionis et praedicatum nullum est incomplexum nisi medium. Et non est ¹⁵ praedicatum conclusionis, nec medium; ergo etc.

Si dicatur quod ista ratio non procedit nisi de scientia unius conclusionis habita per unam demonstrationem, nunc autem quaeritur de subiecto scientiae per quam sciuntur multae conclusiones:

Ista instantia non valeat, quia sicut quando sunt distinctae ²⁰ scientiae partiales, sicut subiectum cuiuslibet scientiae partialis se habet ad quamlibet scientiam partialem ita subiectum totius scientiae includentis omnes illas scientias partiales, – sive formaliter sive aequivalenter – si sit unum, se habet ad totam illam scientiam. Ergo sicut subiectum scientiae partialis et subiectum conclusionis ²⁵ sunt simpliciter idem, ita subiectum totius scientiae et subiectum omnium conclusionum erunt simpliciter idem.

2 scitae om. B 3 aut] si H et] aut H 3-4 subiectum om. E 4 conclusio-
nis scitae add. H || idem om. C 5 sed] et FGH 6-7 illius... notitia om. G 6 sci-
entia] notitia H 7 quod] quia E | est om. A 8 nec¹ ... conclusionis del. B 8-11 nec³...
conclusionis om. (hom.) E 9 medium] conclusionis add. F 9-11 subiectum... igitur D,
Borgh., om. alii 12 scientiae om. C 14 nullum] non C || non] subiectum add. H
15 ergo etc. om. C 18 quam] quod D 20 distinctae] multae H 21 sicut... partialis
om. (hom.) C 22-23 scientiae om. E 23 illas] alias C || formaliter sive om. A
25 subiectum²] illius add. E

Praeterea, secundum omnes¹, subiectum est illud de quo considerantur proprietates et passiones; sed tale est semper subiectum conclusionis vel conclusionum; ergo de ratione subiecti est quod sit subiectum conclusionis.

- 5 Praeterea, illa est prima ratio subiecti qua posita, omni alio circumscripto, aliquid potest esse subiectum, et qua non posita, quocumque alio posito, non potest esse subiectum. Sed hoc solo posito quod aliquid sit subiectum conclusionis scitae scientia proprie dicta vel conclusionum, omni alio circumscripto, – puta quod
 10 non contineat virtualiter, et sic de aliis condicionibus –, vere erit subiectum scientiae, quia ista scientia vere habebit aliquod subiectum. Et certum est quod nullum potest dari nisi subiectum conclusionis. Similiter, quacumque alia condizione posita, si non sit subiectum in conclusione, non potest esse subiectum in scientia.
 15 Eodem modo dico quod ratio subiecti vel est ipsum subiectum conclusionis, et tunc ratio subiecti et subiectum sunt simpliciter idem, vel est pars subiecti. Hoc patet, quia impossibile est habere scientiam ignorata ratione subiecti. Sed scientia potest haberri ignoto illo quod non est aliquod complexum in demonstratione,
 20 nec terminus, nec pars termini illius demonstrationis. Ergo oportet quod ratio subiecti vel sit complexum aliquod, vel incomplexum, vel pars incomplexi. § Et non potest esse complexum, nec medium, nec praedicatum, ergo est subiectum vel pars subiecti. §|
 Confiratur: quia sicut ratio agendi se habet ad actionem ita aliquo modo ratio subiecti se habet ad scientiam; sed

1 Praeterea om. A || omnes] eos E 2 sed] et F 4 conclusionis] vel conclusionum add. Z 8 aliquid] aliquod H 8-9 proprie dicta] propria G 11 subiectum] istius D 12 nullum] non D 14 scientia] igitur etc. add. BEGH 15 quod] ponitur add. H 16 conclusionis om. C 18 ignorata] et ignorare A, ignota FGH, ignorato D 18-19 Sed... demonstratione om. G 19 ignoto] ignorato BCZ 21 aliquod om. B || vel incomplexum om. AB 22 pars] illius add. E 22-23 Et... subiecti mg. B, om. A || medium] ut probatum est add. H 23 est] erit DEFG 24-1 (p. 290) agendi... actionem... actionem... agendi] cognoscendi... cognitionem... cognitionem... cognoscendi Z

¹ Cf. Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 28, t. 179 (87a 38-39).

ad actionem semper concurrit ratio agendi; ergo eodem modo ad scientiam semper concurrit ratio subiecti. Igitur ignorata vel non expressa ratione subiecti non potest haberi scientia.

S i d i c a t u r quod quando scitur ista conclusio ‘omnis homo est susceptibilis disciplinae’, ibi ratio subiecti est anima intellectiva,⁵ quia per eam competit homini haec passio; et tamen anima intellectiva ibi non est subiectum nec pars subiecti:

Hoc n o n v a l e t, quia ratio subiecti, secundum quod modo loquimur, distinguitur et a praedicato et a medio. Et ideo quia anima est illud per quod convenit haec passio homini, erit¹⁰ medium demonstrandi illam passionem de homine, et non ratio subiecti, secundum quod nunc loquimur de ratione subiecti.

[OBJECTIONES CONTRA PRAEDICTA]

Sed contra praedicta occurrunt aliquae obiectiones. P r i m a, quia videtur quod notitia subiecti contineat virtualiter notitiam¹⁵ passionis. Quia sicut aliqua se habent in entitate, ita se habent in cognoscibiliitate¹; sed subiectum est causa entitatis passionis; igitur notitia subiecti est causa notitiae passionis.

Praeterea, per definitionem subiecti sciuntur omnes proprietates et passiones ipsius, secundum C o m m e n t a t o r e m I *De anima*² et IV *Physicorum*. Unde dicit IV *Physicorum*, commento 31³: « Definitio, quae dat quidditatem loco, debet habere tria. Quorum unum est ut per illam dissolvantur quaestiones accidentes in eo.

1 actionem] rationem G 2 Igitur] vel G 2-3 vel non om. H 4 quando]
non G 7 ibi] sic H 9 modo] hic D, om. E 10 anima] intellectiva add. D |||
homini] sibi F 11 illam om. F 14 praedicta] dicta F 16 ita] sic F 20 ipsis]
eius H 21 Unde... *Physicorum* om. (*hom.*) H 22 debet] dicitur H 23 per illam om. Z

1 Iuxta Aristot., *Metaph.*, II, c. 1, t. 4: « Unumquodque sicut se habet ut sit, ita et ad veritatem ». (993b 30-31). 2 Averroes, *In Aristot. De anima*, I, t. 11 (ed. F. S. Crawford, pp. 15s.). 3 Averroes, *In Aristot. Physicam*, IV, t. 31 (ed. Iuntina, IV, Venetiis 1550, f. 62va).

Secundum vero ut per illam appareat causa esse rerum existentium in eo per sensum, scilicet causa omnium accidentium sensibilium in eo. Definitiones enim completae innatae sunt reddere causam omnium accidentium existentium in re ». Ex ista auctoritate patet quod quando aliquid cognoscitur distincte et definitive, potest cognosci virtute illius notitiae omne accidens illius, et per consequens multo fortius omnes passiones.

Praeterea, notitia principiorum continet virtualiter notitiam conclusionis; similiter, notitia inferioris continet notitiam superioris; igitur non est inconveniens unam notitiam continere aliam.

Praeterea, notitia similitudinis, sicut statuae, causat notitiam illius cuius est similitudo.

Secundum dubium est, quia videtur quod notitia causarum est sufficiens ad causandum notitiam effectus, ut videtur velle Philosophus I *Physicorum*¹ et in aliis locis².

Tertium dubium est, quia non videtur quod idem sit subiectum scientiae et subiectum conclusionis, quia cuiuslibet scientiae, sicut metaphysicae, mathematicae et naturalis philosophiae, est unum subiectum, et tamen non est unum subiectum conclusionis, sed sunt multa subiecta multarum conclusionum.

Praeterea, sicut obiectum ad potentiam, ita subiectum ad scientiam; sed obiectum primum potentiae est aliquid commune ad omnia alia; ergo subiectum primum scientiae est aliquid commune ad omnia alia.

1 Secundum] secundo DEZ [vero om. EH [illam] eam EH [causa esse] omnis causa H
2 per sensum] quia subiectum H [scilicet] est add. H 3 in eo om. D 4 accidentium
om. G 18 subiectum² om. FH [cuiuslibet] cuiuscumque G 19 sicut om. H 20 unum¹]
primum add. Z 21 conclusionis] omnium conclusionum H [subiecta om. E 23 aliquid]
aliquid DH, om. F 24-25 alia... alia om. E

1 Aristot., *Physica*, I, c. 1, t. 1 (184a 10-14). 2 Cf. Aristot., *De anima*, I, c. 1, t. 11 (402b 21-22); *Ethica Nicom.*, I, c. 4 (1095b 1-8).

Praeterea, *Commentator III Metaphysicae*¹: « Sicut una scientia considerat de omnibus rebus attributis sanitati, scilicet medicina, ita una scientia debet considerare de omnibus rebus attributis enti ». Ergo videtur quod ens est primum subiectum, et tamen non est subiectum omnium conclusionum.

5

Quartum dubium est: quid est subiectum illius habitus quo sciuntur principia et conclusio ?

Quintum dubium est: quomodo de eodem sub eadem ratione possunt esse distinctae scientiae ?

[SOLUTIO DUBIORUM]

10

Ad primum² istorum dico quod posito quod subiectum contineret virtualiter passionem adhuc notitia subiecti non contineret virtualiter notitiam passionis. Et quando dicitur ‘sicut aliquid se habet ad entitatem’ etc., dico quod quantum ad aliquid est simile et quantum ad aliquid non. Quantum enim ad hoc est simile quod sicut entitas unius est nobilior entitate alterius ita cognoscibilitas unius est nobilior cognoscibilitate alterius et notitia unius est nobilior notitia alterius. Quantum autem ad causalitatem non est sic, quia si ita esset tunc sicut notitia effectus, saltem complexa, potest esse causa notitiae complexae ipsius causae, ita ipse effectus posset esse causa ipsius causae, quod falsum est. § Similiter, sol est causa vermis et causa caloris, et tamen notitia incomplexa

3 rebus om. E 4 enti] entitati H 6 quid] quod G 7 sciuntur] cognoscuntur H
 14 quantum] praedicatum G 15-16 et... simile om. (hom.) E 15 non] dissimile H ||
 enim om. GH 16 quod] quia DEH 16-17 ita... alterius om. (hom.) C 17-18 est...
 nobilior om. (hom.) H 18 autem om. EG 19 sic] ita F || ita om. F || sicut om. H
 20 complexae interl. B, om. AF || ita] et add. E || ipse om. B 21 esse om. A
 21-1 (p. 253) Similiter... caloris mg. B, om. A 22 et¹... caloris om. B 22-1 (p. 253)
 caloris... caloris] carnis F².

¹ Averroes, *In Aristot. Metaph.*, IV, t. 2 (ed. Iuntina, VIII, Venetiis 1552, f. 31va). ² Supra, p. 250, lin. 14-18.

solis non est causa notitiae incomplexae vermis et caloris. §| Et ideo non obstante quod entitas unius esset causa entitatis alterius, non tamen oporteret quod notitia esset causa notitiae.

Ad aliud¹ potest dici quod definitio est causa omnium etc.,
 5 quia in adquirendo complexam notitiam passionis vel passionum et accidentium subiecti alicuius concurrit definitio subiecti sicut causa partialis. Et hoc ipsa vel aliqua pars eius, quia aliquando una pars est ratio demonstrandi alias passiones de subiecto, aliquando alia est ratio demonstrandi alias passiones de ipso. Sicut
 10 de homine per animam rationalem tamquam per medium demonstratur quod potest discurrere, syllogizare, peccare et huiusmodi; et de homine per corpus tamquam per medium demonstratur quob est risibilis, alterabilis et sic de aliis. Et sic apparet causa omnium accidentium per definitionem, et hoc vel per se ipsam vel per
 15 aliquam sui partem. Non tamen possunt talia sciri sine experientia, et ita definitio subiecti non est causa totalis. — Aliter: quod
 C o m m e n t a t o r² loquitur de definitione data per additamentum, qualis definitio solum potest competere loco. Et illa, si sit completa, debet exprimere illa per quae distinguitur vel potest
 20 nobis innescere eius distinctio ab aliis. Et ita per definitionem eius tamquam per causam partialem sciuntur illa quae competunt sibi et solvuntur quaestiones difficiles circa naturam ipsius; non tamen per hoc excluditur notitia aliorum.

Ad aliud³ concedo quod notitia unius obiecti continet notitiam alterius obiecti. Et hoc contingit per illationem, sicut quando

1 et caloris om. B 3 tamen om. H || oporteret] oportet EH, teneret F, argueret G || notitia] causa H 6 sicut] tamquam F 7 aliqua] alia CDH 8 alias] alias D 8-9 subiecto... passiones om. (hom.) A, trp. p. hoc (lin. 7) H || aliquando om. H || aliquando... ipso om. G 9 de ipso om. H 10 tamquam] sicut F 11 discurrere] discernere Z 13 risibilis] mobilis H 14 et hoc om. H || vel¹ om. B || per² om. A 16 Aliter] similiiter F, aut dico (in corr.) D 18 illa] ita G 19 completa] complexa H || vel] et H 20 eius] esse C 21 partialem sciuntur] percipiuntur A 25 contingit] convenit B, erit F

¹ Supra, pp. 250, lin. 19 - 251, lin. 7. ² Supra, pp. 250, lin. 19 - 251, lin. 4. ³ Ibidem, p. 251, lin. 8-10.

conclusio infertur ex praemissis; vel per compositionem, sicut quando ex notitia termini vel terminorum cognoscitur evidenter aliqua propositio sive contingens sive necessaria; vel per abstractionem, sicut cognito aliquo singulari virtute illius notitiae potest abstrahi aliquid commune et sic cognosci, et tamen sine omni 5 notitia praevia cuiuslibet singularis non potuit cognosci. Et ideo notitia illius singularis erit causa notitiae illius communis, tamen notitia unius singularis nunquam est causa sufficiens - cum intellectu - notitiae alterius rei singularis quae non est communis sibi.

Ad aliud¹ quod quando notitia similitudinis causat notitiam 10 illius cuius est similitudo, illa non est causa sufficiens cum intellectu, sed necessario requiritur notitia habitualis illius cuius est similitudo. Unde si aliquis videret statuam Herculis, et nullam notitiam penitus haberet de Hercule, non plus per hoc cogitaret de Hercule quam de Achille. Sed quia prius novit Herculem, et remanet in eo notitia 15 habitualis Herculis, ideo quando postea videt similitudinem suam, virtute illius notitiae habitualis et istius visionis similitudinis ducitur in actum rememorandi de Hercule et non in notitiam primam ipsius Herculis.

§ Et ideo dictum est prius² quod notitia unius rei extra non 20 dicit sufficenter, cum intellectu, in notitiam primam incomplexam alterius rei in se. Et voco notitiam rei in se quando illa incomplexa

1 compositionem] comparationem D 2 termini vel] omnium H 4 cognito...
 singulari] per cognitionem alicuius singularis H aliquo] uno H 5 et tamen om. H
 6 prævia] prima DE ideo om. H 7 illius¹] illa D 8 notitia... singularis om. H
 unius om. B 10 quando om. H 11 illius] alterius H 11-12 illa... similitudo om.
 (hom.) B 12 habitualis] hominis H, respectu add. EF 13 nullam] nunquam A || penitus]
 prius F, om. H 14 per hoc om. H || cogitaret] cognosceret EFGH, aliquid add. F
 15 quia] qui H 16 habitualis om. H || Herculis del. B, om. D || ideo om. H 17 illius
 om. H || visionis] seu add. E 18 in¹] ad A || non om. G || primam om. E 19 ipsis
 om. H 20-3 (p. 255) Et... vidi in imo f. B, om. A 20 extra om. H 21-22 cum...
 se¹] cum intellectu sive in intellectivam primam complexam alterius rei visae E 21 cum
 om. F || cum intellectu] ad intellectum G || in om. B || primam] et add. H || incomplexam]
 complexam (mg.) B, om. CF 22 Et] vel C || voco] primam add. G notitiam rep. G ||
 quando] nec add. H || incomplexa] aliqua add. C, om. BH

¹ Supra, p. 251, lin. 12-13.

² Supra, lin. 6-9.

cognitione nec aliqua parte ipsius aliquid aliud ab illa re intelligitur. Per quod excluditur instantia per quam probatur quod cognosco Papam quem nunquam vidi. §|

Et si quaeratur quae est causa istorum dictorum, dico
5 quod natura rei. Sed hoc constat nobis per experientiam. Omnia
enim praedicta experimur in nobis.

Ad secundum dubium¹ dico quod notitia omnium causarum simul non sufficit ad causandum notitiam incomplexam ipsius effectus. Concurrunt tamen notiae causarum saltem sicut 10 causae partiales ad notitiam complexam de effectu. Et hoc intelligit Philosophus², quia loquitur de notitia discursiva, qualis solum est inter complexa.

Ad tertium³ dico quod metaphysicae et similiter mathematicae non est unum subiectum, loquendo de virtute sermonis,
15 sed quot sunt subiecta conclusionum tot sunt subiecta scientiarum.

Veruntamen inter illa subiecta potest esse multiplex ordo, sicut aliquando est ordo praedicationis, quia in illa scientia demonstrantur aliquae passiones de communi, aliquae de inferioribus suis. Potest etiam esse ordo perfectionis, quia unum est nobilis et
20 aliud ignobilis. Potest etiam esse ordo totalitatis, quia unum § vel importatum per unum subiectum §| est totum, aliud est pars essentialis vel integralis. Et frequenter primum subiectum inter omnia subiecta assignatur primum subiectum illius totius scientiae; quod tamen secundum veritatem non est unum, quia
25 sicut ipsa scientia non est una ita non habet unum subiectum.

4 quaeratur] arguatur F 5 Sed om. H 6 enim om. G 8 non om. G
9 notiae... saltem om. F 13 similiter] etiam E, om. HZ 16-17 sicut... ordo om.
(hom.) CH 17 scientia] aliquando add. H 18 aliquae¹ om. H aliquae²] aliquando HZ
19 perfectionis om. F 20 esse om. B 21 vel... subiectum mg. B, om. AF 22 fre-
quenter] per add. D 23 subiecta om. F 24 veritatem] varietatem Z 25 non²]
nec CEFGH

¹ Supra, p. 251, lin. 14-16. ² Supra, p. 251, lin. 16. ³ Sci-
licet dubium, supra, p. 251, lin. 17-21.

Inter tamen omnia ista subiecta potest esse aliquod primum primitate aliqua. Sicut in libro *Physicorum* primum subiectum primitate praedicationis respectu aliorum, et primitate perfectionis respectu aliorum, et primitate totalitatis respectu aliorum, scilicet respectu materiae et formae, ponitur a multis corpus naturale. Et tamen secundum rei veritatem non est subiectum totius libri *Physicorum* sed tantum illius partis in qua demonstrantur passiones de ipso corpore naturali et non de eius contentis nec de eius partibus nec de quocumque alio. Hoc patet, quia idem ponitur subiectum libri *Physicorum* et totius philosophiae naturalis, quia in libro *Physicorum* determinatur de illo in communi et in aliis libris de eius contentis. Similiter, idem ponitur subiectum libri *Priorum* et totius logicae, quia in libro *Priorum* determinatur de syllogismo in communi et in aliis libris de eius contentis, sicut in libro *Posteriorum* etc., vel de eius partibus, sicut in libro *Praedicamentorum* et *Perihermeneias*. Et tamen hoc non obstante distinctorum librorum ponuntur ab eis distincta subiecta. Et per consequens non habet tantum unum subiectum sed sunt multa subiecta secundum multitudinem librorum. Ita dico in proposito quod sunt multa subiecta secundum multitudinem conclusionum habentium distincta subiecta, inter quae tamen est unum primum diversis primitatibus respectu diversorum; et aliquando est unum primum una primitate et aliud primum alia primitate. Et ista forte est causa quare aliqui¹ posuerunt quod ens est subiectum metaphysicae, et alii²

1 tamen *om.* H 2 aliqua] alia D 3 aliquorum] aliorum H 3-4 perfectionis...
 primitate *om.* (*hom.*) E 7 tantum *om.* A 8 non] est *add.* A 10 philosophiae]
scientiae F || *naturalis om.* H 11 illo in] *hoc F* || *libris om.* AG 16 *hoc om.* B
 17 subiecta *om.* G 19-20 librorum... multitudinem *om.* (*hom.*) Z 21 inter quae *om.* H
 || primum] subiectum *add.* F || diversis primitatibus] una primitate praedicationis Z 22 pri-
 mum *om.* AB 23 et¹... primitate *om.* (*hom.*) E || ista] ita AE

¹ Ut Avicenna, *Metaph.*, I, c. 2 (ed. Venetiis 1508, f. 70vb). ² Ut
 Averroes, *In Aristot. Metaph.*, IV, t. 1 (ed. Iuntina, VIII, Venetiis 1552,
 f. 30vb).

quod Deus; quia inter omnia subiecta Deus est primum primitate perfectionis, et ens est primum primitate praedicationis.

Ideo dico quod sicut, secundum o m n e s, philosophia naturalis est una scientia, extendendo unitatem, et similiter mathematica, et tamen quaelibet istarum habet distinctas partes habentes distincta subiecta, et per consequens non habent tantum unum subiectum, ita liber *Physicorum* et geometria et huiusmodi partes praedictarum scientiarum habent distinctas partes habentes distincta subiecta, inter quae tamen est ordo, sicut declaratum est¹.

Et ita nec libri *Physicorum* nec libri *De anima* est tantum unum subiectum, sed sunt distincta subiecta distinctarum partium illarum in quibus de distinctis aliquae passiones ostenduntur. Et ita aliud est subiectum illius partis in qua determinatur de anima in communi, et aliud in illa parte in qua determinatur de anima sensitiva, et aliud illius partis in qua determinatur de anima intellectiva, et sic de aliis.

Et hoc probatur, quia talem ordinem habent secundum superius et inferius anima et anima intellectiva et anima sensitiva qualem habent corpus et corpus caeleste et generabile et corruptibile. Sed ista: corpus et corpus caeleste et corpus generabile et corruptibile ponuntur subiecta distinctarum partium philosophiae naturalis; ergo eodem modo et alia possunt poni distincta subiecta illarum partium illius scientiae in qua de eis determinatur.

1 primitate om. A 2 primum om. H 3 dico] quod sufficit add. F || sicut om. H
 3-5 philosophia...istarum] philosophos est una extendendo nomen unitatis, et sicut mathematica et quaelibet aliarum H 7 liber om. G || huiusmodi] huius G 9 tamen om. F
 12 ostenduntur] dicuntur G 13-14 de... determinatur om. (hom.) F 14 in illa] est de G
 || illa] alia A, om. H || parte in om. H || determinatur] declaratur EF 15 illius... determinatur om. H 18 anima¹ et om. FG || anima³ om. F 19 habent om. H || corpus¹ et]
 inter se ista corpora F || caeleste et] corpus add. F, om. H 20-21 corpus¹... corruptibile
 om. EFH 22 modo] anima et anima sensitiva et anima intellectiva add. Z 23 illius
 om. H

¹ Supra, pp. 255, lin. 13 - 257, lin. 2.

Similiter, sicut aliud est subiectum libri *Praedicamentorum*, in quo determinatur de incomplexis quae sunt partes complexorum, et aliud libri *Perihermeneias*, in quo determinatur de complexis quae sunt partes syllogismorum, et aliud libri *Priorum*, in quo determinatur de syllogismo in communi cuius praedicta sunt 5 partes, ita dico – aequ rationabiliter – quod aliud est subiectum illius partis in qua determinatur de materia prima, et aliud illius in qua determinatur de forma, et aliud illius in qua determinatur de composito.

Ad aliud¹: quod non sic se habet subiectum ad scientiam sicut 10 obiectum ad potentiam, quia obiectum est illud quod terminat actum potentiae, subiectum autem non est illud quod scitur nec terminat actum scientiae nisi partialiter, ideo non est simile.

Ad aliud² dico quod Commentator accipit ibi scientiam unam large, et subiectum primum pro illo quod est primum 15 inter omnia subiecta aliqua primitate. Et isto modo dico quod ens est subiectum primum metaphysicae, quia est primum inter omnia subiecta primitate praedicationis, et tamen cum hoc stat quod distinctarum partium sint distincta subiecta.

§ Et ita, de virtute sermonis, dictum Commentatoris³ 20 est falsum quando dicit quod ens est subiectum metaphysicae. Quia cum ens non sit subiectum omnium partium metaphysicae sed unius vel aliquarum certarum partium, non potest dici quod sit

1 sicut om. H 2 incomplexis} complexis C quae.. complexorum om. H
2-4 complexorum...partes om. (hom.) BC 3 libri om. G 4 determinatur om. H
4-5 in quo determinatur] qui est H 7 illius² om. FH 8 determinatur¹⁻² om. H
8-9 forma... de om. (hom.) Z 10 aliud] dico add. F 9 quod] quando G om. E 11 obiec-
tum¹] subiectum A 12 terminat] determinat ACFZ, facit H 12-autem non om. H
13 terminat] determinat A 13 actum] potentiae add. D 14 dico om. D 15 unam om. F
16 aliqua] illa G 18 stat] constat G 20-13 (p. 259) Et... prius in imo f. B, om. A
23 aliquarum] scientiarum add. F 23 certarum om. H 24 partium om. F

¹ Supra, p. 251, lin. 22-25. ² Supra, p. 252, lin. 1-5. ³ Verba
Averrois vide supra, p. 252, lin. 1-3, et interpretationem Ockham ibidem,
lin. 4.

subjectum totius, de virtute sermonis. Tamen secundum intentionem suam ens est subjectum metaphysicae, quia per istam propositionem ‘ens est subjectum metaphysicae’ intelligit istam propositionem ‘inter omnia subjecta diversarum partium metaphysicae 5 ens est primum primitate praedicationis’. Et tunc est simile de quaestione qua quaeritur quid est subjectum metaphysicae vel libri *Praedicamentorum* et de quaestione qua quaeritur quis est rex mundi vel quis est rex totius christianitatis; quia sicut diversa regna habent diversos reges, et nullus est rex totius, et tamen aliquando 10 hi reges possunt habere ordinem inter se, quia scilicet unus est potentior alio vel ditior, ita nihil est subjectum totius metaphysicae sed diversarum partium sunt diversa subjecta. Et tamen illa subjecta possunt habere ordinem inter se, sicut dictum est prius¹. §|

Ad quartum dubium² dico quod ille habitus qui est 15 aequivalenter intellectus principiorum et scientia conclusionis, quia est unus respectu principiorum et conclusionis, pro subjecto habet subjectum conclusionis; quia oportet quod subjectum sit aliquod incomplexum, et praeter subjectum conclusionis non est aliquod incomplexum nisi praedicatum vel medium, quorum neutrum 20 ponitur subjectum scientiae.

Similiter dico quod si sit possibile quod sit aliquis habitus unus respectu principiorum et conclusionum habentium distincta subjecta, illius habitus non est aliquod unum subjectum sed habet multa subjecta, scilicet omnia illa quae sunt subjecta distinctarum 25 scientiarum quibus aequivalet iste unus habitus.

2 suam] illarum G 2-3 quia... metaphysicae om. (hom.) C 3 intelligit] quia per F
 5 primum] subjectum add. F | tunc] sic F 6-7 quid... quaeritur om. (hom.) F 8 vel]
 et B 9 tamen om. G 10 hi om. BF || possunt] ponuntur H 12 sunt] scientiae F
 || subjecta] sunt add. F 13 dictum] ostensum B 14 ille] illius ACDEFH 15 et]
 est E 15-16 quia... conclusionis om. (hom.) Z 17 aliquod] aliud G 21 sit²] si D
 24 scilicet] quia B || sunt om. G || subjecta] subjectorum AB

¹ Supra, pp. 255, lin. 13 - 257, lin. 2.

² Supra, p. 252, lin. 6-7.

Ad ultimum dubium¹ patet prius² quod de eodem subiecto propter diversitatem praedicatorum possunt esse distinctae scientiae.

Et si dicatur quod aliquid consideratur in metaphysica in quantum ens, et in alia scientia in quantum subiectum aliquarum passionum determinatarum; et tamen hic non sunt distinctae passiones sed tantum distincti modi considerandi; ergo solus modus considerandi diversus causat diversitatem in scientiis:

Respondeo quod idem consideratur in metaphysica et in alia scientia, ita quod sunt distinctae scientiae de illo propter distinctionem passionum. Quia in metaphysica de illo ostenduntur passiones entis, – et hoc est considerare de illo in quantum est ens –, in alia autem scientia considerantur de illo propriae passiones; § et ita est diversitas illarum scientiarum habentium idem subiectum propter diversas passiones ostensas, § et ideo modus diversus considerandi nihil facit ad diversitatem scientiae. Hoc patet, quia aut ista diversitas modi considerandi se tenet a parte obiecti, ita quod in ipso obiecto est aliqua diversitas, aut se tenet praecise a parte intellectus considerantis. Si primo modo, cum a parte obiecti non sit nisi vel complexum vel incomplexum, oportet quod sit aliquod complexum vel incomplexum. Sed non potest esse varatio incompleksi nisi sequatur varatio complexi; igitur oportet quod sit ibi aliud et aliud complexum. Vel ergo erit alia conclusio vel alia praemissa. Si sit alia praemissa, adhuc erit eadem scientia,

1 dubium om. F, quod om. C 4 Et] ad G [aliquid] ens Z 5-6 aliquarum] aliarum BDH 6 hic] hee H 9 quod] illud add. EHZ idem] quod HZ 10 scien-
tia] de ente sunt distinctae passiones add. Z [propter] respectu A 11 ostenduntur] dicun-
tur G 12 est om. DF 13 autem om. F [illo] speciales add. Z 14-15 et... ostensas
om. AB 15 diversus om. H 16 diversitatem] varietatem G 17 aut om. D
18 ipso] illo BD [se tenet om. H 18-19 a parte om. AEF 19 obiecti. om. H
20 non] nihil H [vel¹ om. DFH 21 aliquod] aliud ABCG, aliquid EF [complexum] et
aliud add. C 21-22 vel... incomplexi om. E 22 igitur om. G oportet om. H
23 complexum] manifestum est add. D 23-24 et... praemissa] incomplexum, oportet quod
sit alia conclusio vel praemissa alia H

¹ Supra, p. 252, lin. 8-9.

² Supra, p. 243, lin. 7-11.

quia declaratum est prius¹ quod eadem est scientia eiusdem conclusionis probatae per diversa principia. Si autem sit alia conclusio, habetur propositum, quia cum subiectum sit idem, oportet quod passio sit alia, si sit conclusio distincta. Si dicatur secundo modo,
 5 – hoc non potest esse nisi per variationem actus. Sed non videtur possibile quod respectu eiusdem conclusionis simpliciter possent esse actus sciendi distincti specie. Et ita non est proprio dictum quod diversus modus considerandi causat diversitatem scientiarum, et quod idem modus considerandi causat identitatem scientiarum, sed semper distinctio scientiarum requirit distinctionem subiectorum vel praedicatorum.

Et hoc patet per illos² sic loquentes, quia dicunt quod naturalis philosophia considerat aliiquid in quantum mobile, et metaphysica considerat idem in quantum ens. Sed hoc non est
 15 possibile nisi quia considerat de aliquo quod est mobile et quod est ens, et sic de aliis. Et manifestum est quod ista sunt distincta praedicata.

Hoc etiam confirmatur: quia semper scientia est respectu alicuius complexi, ergo – stando praecise in subiecto eodem – non habebitur distinctio scientiae. Et hoc est quod dicit Commentator expresse I *De anima*, commento 17³, ubi declarat quomodo metaphysica et scientia naturalis diversas passiones considerant et per illas distinguuntur, sicut patet inspicienti.

1 quia... scientia om. (hom.) E 3 quia om. C 4 passio] conclusio D || conclusio]
 scientia A, quod corr. B dicatur] quod add. C 5 variationem] distinctionem H || actus]
 intelligendi add. Z 6 possent] possunt EFHZ, possit D 7 sciendi om. ABDEF
 9-10 et... scientiarum¹ om. (hom.) BCH 12 quia] qui H i quod om. A 14 considerat om. F
 15 quia om. F 16 quod] quoniam E 18 Hoc etiam] Haec ratio F 20 est om. ABCH
 quod om. CH 21 expresse om. H || I] II A 22 quomodo] quod FH || metaphysical]
 mathematica BDG || et] ista add. F scientia om. H || naturalis om. F 23 sicut om. G

¹ Supra, pp. 9, lin. 16 – 10, lin. 14. ² Supra, p. 243, lin. 5-14.

³ Averroes, *In Aristot. De anima*, I, t. 17 (ed. F. S. Crawford, pp. 24s.).

Et ideo dico universaliter quod de eodem subiecto non possunt esse plures scientiae proprie dictae nisi propter diversitatem passionum.

[RESPONSIO AD RATIONES SCOTI]

Ad rationes primae opinionis. Ad primum¹, cum dicitur quod subiectum primum continet propositiones immediatas, quia subiectum earum continet praedicatum, dico, sicut probatum est prius², quod nec subiectum continet primo praedicatum nec notitia subiecti continet primo notitiam praedicati, § secundum quod ipsis exponit 'primo continere', § quia ad ista habenda requiruntur distinctae rationes cognoscendi, secundum istum Doctorem³. Similiter, aliquando praedicatum est perfectius quam subiectum, sicut declaratum est⁴, ideo etc. Dico etiam, sicut declaratum est⁵, quod non semper termini continent virtualiter notitiam principii immediati, quia declaratum est prius quod aliqua principia immediata non cognoscuntur ex terminis cognitis.

Ad secundum⁶: quod subiectum non est causa adaequata totius habitus, sed ipsa notitia subiecti se habet ad habitum sicut causa partialis ad effectum. Quia respectu principiorum per se notorum notitia subiecti et notitia praedicati sunt duae causae partiales quarum neutra sufficit sine alia.

Et si dicatur quod istae duae causae non sunt accidentaliter ordinatae, ergo essentialiter, et per consequens una virtuali-

1 ideo om. D || de om. A 5 primum] primam DE cum] quando E 8 primo om. AF 9 primo om. AF 9-10 secundum... continere om. AB 10 exponit om. D 11 cognoscendi] considerandi GH istum om. G 12 praedicatum est perfectius] passio est perfectior H 13 ideo] igitur DFH 14 termini om. Z 15 immediati] immediate G 16 non om. E 18 habitus om. H 19 Quia] etiam add. H 20 notitia² om. H 22 quod] si add. B || duae om. F, non om. G 23 una om. H

¹ Supra, p. 227, lin. 18-23. ² Supra, pp. 244, lin. 16-245, lin. 2.

³ Vide supra, p. 228, lin. 6-11. ⁴ Supra, p. 246, lin. 9-18.

⁵ Supra, pp. 245, lin. 4 - 246, lin. 3. ⁶ Supra, p. 228, lin. 1-5.

ter continet aliam, respondeo, secundum principia istius Doctoris¹ quae in hac parte repto vera, quod respectu alicuius effectus possunt concurrere duae causae partiales, quarum neutra recipit virtutem ab alia; et per consequens neutra continetur in alia virtualiter nec movetur ab alia, sicut ipse ponit de intellectu et obiecto respectu intellectionis. Ita, dico, est in proposito, quod notitia subjecti et notitia praedicati sunt duae causae partiales, et tamen neutra continetur virtualiter in alia, sed utraque continet per propriam rationem. Et ideo subjectum non primo virtualiter continet, quia ita dependet in continendo a praedicato sicut e converso; et aliquando plus dependet a praedicato in continendo quam e converso, eo quod praedicatum aliquando perfectius continet. Tamen intelligendum quod in ipsis scientiis naturaliter inventis proprie loquendo nec subjectum nec praedicatum continet, sed notitiae ipsorum. § Et hoc secundum opinionem quae ponit quod universalia non habent nisi esse obiectivum². §

Ad tertiam rationem³ dico quod in essentialiter ordinatis contingit stare ad aliquod primum, sed non oportet quod semper sit consimilis ordo illius primi ad secundum qualis est secundi ad tertium vel tertii ad quartum. Verbi gratia, obiectum intellectus et intellectio et volitio aliquo modo essentialiē ordinem habent. Et tamen ponendo quod obiectum sit primum, tunc non est consimilis ordo obiecti ad intellectionem et intellectionis ad volitionem, quia volitio non potest esse sine intellectione, et causatur

³ causae om. A 4-5 et... alia² om. (hom.) F 5 ponit] prætendit Z 9 continet] continetur D || per] secundum E, om. HZ || non om. B 10 quia ita dependet om. G
 13 Tamen] unde G, medium H 15-16 Et... obiectivum mg. B, om. A 15 hoc om. B
 16 habent] esse add. G 17 rationem om. DZ 18 semper om. H 19 illius om. H
 21 modo om. A || ordinem] ordinationem H 22 ponendo] ponitur A, ponatur F || non om. H 23 ad¹] intellectum, qualis est intellectus ad add. AF², Borgh. || intellectionem et om. G || intellectionem et intellectionis] intentionem et intentionis B || et] vel A 24 quia] quando G || sine intellectione om. G

¹ Scotus, *Ordinatio*, I, d. 3, p. 3, q. 2, nn. 486-503 (ed. Vaticana, III, 289-298). ² Cf. supra, p. 30, nota 3. ³ Supra, p. 228, lin. 12-22.

ab ea. Non sic semper intellectio ab obiecto, § quia abstractiva intellectio potest esse sine obiecto. Similiter, aliquando amor est perfectior quam cognitio, et tamen cognitio est imperfectior obiecto. Similiter, ista habent aliquem ordinem essentiale: compositum, forma et materia. Nam materia est prius natura quam forma et forma est prius natura quam compositum, et tamen forma est causa compositi et materia non est causa formae. Similiter ista ordinantur: materia, forma et accidentis formae; et forma est perfectior et causa sui accidentis, et tamen materia nec est perfectior nec causa formae. Et ita patet quod non est semper consimilis ordo primi ad secundum et secundi ad tertium. Et ideo quamvis notitia principiorum contineat virtualiter notitiam conclusionis, non tamen oportet quod semper eodem modo notitia terminorum contineat virtualiter primo notitiam principiorum, nec quod notitia unius termini contineat notitiam alterius termini, quamvis aliqua alia prioritate sit prior eo. Similiter, non omnis ordo est ordo causalitatis, et maxime causalitatis effectivae, nam genera et species ordinantur, et tamen non secundum ordinem causalitatis effectivae. §|

Et ideo potest concedi quod subiectum est primum inter omnia cognoscibilia aliqua primitate, non tamen primitate causalitatis, et ideo non oportet quod contineat virtualiter praedicatum.

1 Non sic] nisi sit D „ semper] autem Z, om. A „ intellectio] intellectus AG, Borgh.
 1-5 quia... materia¹ om. B 1-19 quia... effectivae om. A 3 est imperfectior] non est perfectior H 4 essentiale] naturalem H 5-19 Nam... effectivae in imo f. B 6 prius] prior Z „ natura quam compositum] composito natura H 7 et] sed F 9-10 et²... formae] nec tamen materia est causa nec est perfectior forma H 10 nec... formae om. F consimilis] similis C 11 et¹] sicut H || tertium] et tertii ad quartum add. H 15 termini² om. GH 16 eo] Et F 17-19 nam... effectivae om. (hom.) F 18 non] ordinantur add. G 18-19 effectivae] sed virtus moralis potest esse in voluntate sine operatione potentiae sensitivae; igitur praxis potest esse sine operatione potentiae sensitivae; igitur etc. (v. p. 277, lin. 1-3) add. C 20 ideo] non add. G 21 primitate... primitate] prioritate... prioritate H || tamen om. E

Similiter, quod accipitur¹ quod principium si sit propositio immediata cognoscitur ex terminis: dictum est prius² quod non omne principium primum vel propositio immediata est per se nota.

Similiter, quando accipitur³ 'terminus praedicatus cognoscitur ex ratione subiecti', falsum est.

Et quando dicitur⁴ quod 'subiectum cadit in definitione praedicati', concedatur, communiter accipiendo definitionem ad quid rei et quid nominis. Sed definitio non tantum dependet ab una parte sed etiam ab alia. Ergo ad notitiam praedicati non tantum debet sufficere subiectum, quod non est nisi pars definitionis, sed potest requiri alia pars; et ita notitia subiecti non est sufficiens.

[OPINIO AUCTORIS DE SUBIECTO THEOLOGIAE]

His visis respondendum est ad quaestionem. Circa quam primo praemittenda sunt aliqua necessaria ad propositum;
secundo ad formam quaestio-

[DISTINCTIONES PRAEVIAE]

Circa primum, primo distinguo de subiecto, quod accipitur dupliciter: vel prout se tenet a parte obiecti, et de illo subiecto dictum est prius; et sic quaerit quaestio. Vel accipitur pro illo quod informatur ipsa scientia, et sic est anima; sed de hoc non intelligitur quaestio.

2 non *om.* A 4 accipitur] dicitur CDEH 8-9 ab... non *om.* C 8 ab] ex E,
om. B 9-10 tantum *om.* BH 10 debet] oportet F, *om.* A 11 potest requiri] re-
quiritur H subiecti *om.* D 14 primo *om.* H 14-17 praemittenda... primo *om.* (*hom.*) C
17 primo *om.* D 18 vel *om.* FH 18-19 subiecto] obiecto C
20 est] in *add.* AC, de *add.* G, tantum *add.* H 20-21 sed... intelligitur] et sic non est F
20 hoc] obiecto *add.* H

¹ Supra, p. 228, lin. 15-16. ² Supra, pp. 245, lin. 5 - 246,
lin. 3. ³ Supra, p. 228, lin. 16-17. ⁴ Ibidem, lin. 18-19.

Secundo, dico quod subiectum primo modo dictum potest accipi dupliciter: vel pro illo quod supponit in conclusione, vel pro illo pro quo supponitur, § et tunc accipitur subiectum improprie, § nam non semper est idem quod supponit et pro quo supponitur. Hoc patet, nam in ista propositione ‘omnis homo est risibilis’ illud quod supponit est aliquod commune ad omnes homines, sive sit conceptus sive non; sed illud pro quo supponitur est aliquod singulare, quia per istam non plus denotatur nisi quod omnino singulare contentum sub homine potest ridere, et non denotatur quod aliquod commune potest ridere. Similiter in ista ‘omne ens est creatum vel in creatum’ illud quod supponit est aliquid commune Deo et creature, sive in voce sive in conceptu, non curo modo; et tamen illud non supponit nisi pro aliquo ente singulari. Tamen sciendum quod aliquando idem est ‘quod supponit et pro quo supponitur, sicut in ista ‘ens est univocum Deo et creature’ idem est.

Ex isto sequitur tertium, quod differentia est inter subiectum scientiae et obiectum scientiae, quia subiectum scientiae est subiectum conclusionis, sed obiectum scientiae est illud quod scitur et terminat actum sciendi. Huiusmodi autem est ipsa conclusio scita. Et ita subiectum est pars obiecti; et si sit obiectum, non est nisi obiectum partiale.

Quarto, dico quod Deus, et universaliter omne ens reale, potest intelligi vel in se, ita quod nihil aliud penitus terminet actum intelligendi, sicut nihil aliud quam albedo terminat actum videndi. Et isto modo non est possibile nobis intelligere Deum pro

3 supponitur] supponit B 3-4 et... improprie *mg.* B, *om.* A 5 supponitur]
supponit H 6 aliquod *om.* DF 7 non] nomen F 8-9 quia... singulare *om.* (*hom.*) H
8 istam] illam AD || non] nihil A, denotatur] denotat A, denotet B 8-10 nisi... deno-
tatur *om.* (*hom.*) G 10 aliquod] aliquid E, *om.* C || Similiter] Item H 11 est!] vel H
12 aliquid] aliquod FHZ 13 non¹... modo *om.* H || et] sed B || illud *om.* H || ente] vel saltem
pro ente *add.* G 14 singulari] vel saltem pro ente singulari *add.* CD || Tamen] unde A
15 supponitur] supponit H 16 idem est *om.* EH 17 differentia] distinctio H
19 illud] idem G 20 ipsa *om.* D 21 obiectum] subiectum B 22 nisi *om.* G
23 omne *om.* G 24 vel *om.* E || penitus] prius H 26 nobis *om.* EF || pro] in H

statu isto, quia nunquam pro statu isto potest intelligi Deus a nobis ita in particulari sicut haec albedo potest videri. Vel potest Deus intelligi in aliquo alio, puta conceptu. § Vel secundum aliam opinionem¹ potest intelligi aliqua cognitione communi sibi et aliis vel secundum se totam vel secundum partes suas. § Et tunc si debeat intelligi, oportet quod ille conceptus sibi sit proprius; et respectu Dei non potest esse nisi compositus. Et isto modo intelligimus Deum pro statu isto. Non enim intelligimus nisi istud totum 'ens primum et summum et infinitum', vel aliquid tale. Et ita hic est aliquid quod terminat actum intelligendi praeter Deum in se, et illud non est realiter Deus, quamvis veraciter praedicetur de Deo, quia tunc non supponeret pro se sed pro Deo.

§ Secundum opinionem² quae ponit quod conceptus seu intentio praedicabilis de re pro re est realiter ipsa intentio, potest dici, sicut prius tactum est³, quod Deus non potest intelligi quin aliquid aliud intelligatur vel tota intellectione vel partibus. Et tunc aliquid potest intelligi a nobis dupliciter: vel quod ipsum solum aliqua intellectione intelligatur vel saltem intellectione aequivalenti tali intellectioni respectu illius solius; et sic Deus non potest intelligi a nobis de communi lege. Vel quod intelligatur aliqua intellectione communi secundum se vel secundum partes suas, quae nec sit propria simpliciter tam secundum se quam

2 sicut *om.* F potest videri *om.* A potest² *om.* H 3 in... conceptu] per principia concepta ab alio H [alio] modo G 3-5 Vel... suas *mg.* B, *om.* A 4 communis] quae F 5 aliis] alii G, est communis *add.* F 6 sit *om.* H 8 enim] tamen F [intelligimus *om.* H 9 totum] aliquid *add.* F et² vel H 10 aliquid] aliud DEG [terminat] determinat H 11 veraciter] realiter H 13-3 (p. 268) Secundum... ponendi *mg.* B, *om.* A 14 intentio¹] intellectus H pro re *om.* B intentio²] intellectio Z 15-17 Deus... tunc *om.* F 16 aliud] a Deo *add.* H, *om.* E 17 a nobis *om.* F [quod] quia D 18 solum] totum E [intellectione] intentione F 19 intellectioni] intentioni F [Deus *om.* D 21-22 secundum... suas *om.* F 22 quae *om.* H [simpliciter] sibi F [tam *om.* G

¹ Cf. infra, pp. 267, lin. 13 - 268, lin. 4. ² Cf. supra, p. 30, nota 3. ³ Supra, pp. 266, lin. 23 - 267, lin. 12.

secundum partes, nec per aequivalentiam. Et sic Deus intelligitur a nobis tam in intellectione simplici quam composita, secundum istum modum ponendi. §

Quinto, distinguo de scientia: quia aliquando est una unitate numerali, aliquando non. Et si non, hoc contingit dupliciter: vel quia est respectu diversarum conclusionum habentium idem subiectum; verbi gratia, si esse susceptibile disciplinae, esse peccabile, esse risibile, et sic de aliis, ostendatur de homine. Vel est respectu diversarum conclusionum non habentium idem subiectum; sicut si aliquae passiones ostendantur de animali, et aliquae de homine, et aliquae de asino.

Sexto, distinguo de theologia nostra nobis possibili pro statu isto et de theologia § possibili per divinam potentiam § in intellectu viatoris. Et illa potest accipi dupliciter: vel quod sit totaliter respectu eorundem respectu quorum est theologia nostra, 15 vel quod sit respectu veritatum in quibus ipse Deus in se subicitur vel Pater etc., § vel cognitio simplex propria Deo. §

[RESPONSIO AD FORMAM QUAESTIONIS]

Ex predictis et dictis in priori quaestione¹ respondeo ad formam quaestionis. Et dico, primo, quod accipiendo subiectum pro illo quod supponit, quod Deus sub ratione deitatis non est subiectum theologie nostrae. Hoc patet, quia subiectum isto modo dictum est terminus conclusionis. Sed Deus non est terminus conclusionis, quia illud est terminus conclusionis

1 secundum] suas add. F nec] sit propria add. F || Deus om. G 4 quia] quod DE,
quae Z 5 Et om. G si non om. D 6 vel om. H 7 esse¹ om. H 10 si om. E
12 nostra om. F 13 possibili... potentiam mg. B, om. A 14 illa ita (pro ista) codd. ||
potest accipi] accipitur G || accipi] intelligi E 15 respectu¹ om. A 16 sit] totaliter
add. H || in se om. H 17 vel¹] et G || etc., vel] et tunc nulla est H || vel²... Deo om. AB
19 et dictis om. H dictis] inductis F 20 Et dico om. F || quod om. F 23 modo
om. A 23-24 Sed... conclusionis om. (hom.) B

¹ Supra, pp. 207-225.

quod immediate terminat actum intelligendi |§ vel est actus intelligendi. §| Sed Deus in se non immediate terminat actum intelligendi sed mediante aliquo conceptu sibi proprio, §| nec est conceptus. §| Igitur ille conceptus, non Deus, erit subiectum theologiae nostrae.

S e c u n d o, dico quod accipiendo subiectum pro illo pro quo supponitur, sic respectu alicuius partis Deus sub ratione deitatis est subiectum, et respectu alicuius partis Pater vel Filius vel Spiritus Sanctus, et respectu alicuius creatura. Hoc patet, quia in aliquibus veritatibus terminus primo supponit pro ipso Deo in se, sicut in ista: Deus creat, Deus est Pater et Filius et Spiritus Sanctus, et sic de aliis. In aliquibus terminus primo supponit pro Patre, sicut in istis: Pater generat, Pater constituit ex paternitate. Et sic de Filio et Spiritu Sancto et creatura. Sed illud pro quo supponitur est subiectum isto modo dictum, § improprie loquendo. § Igitur etc.

Ex istis sequitur quod diversarum partium theologiae sunt diversa subiecta, et quod theologiae non est unum subiectum. Et hcc intelligendo tam de scientia proprie dicta quam de fide quam de habitu apprehensivo, quia theologia perfecta – secundum perfectionem theologiae nobis possibilem in via – continet omnes habitus supra dictos.

T e r t i o dico quod theologia beatorum, si sit respectu eorumdem complexorum respectu quorum est theologia nostra: sic dico proportionaliter eodem modo de subiecto illius theologiae et de subiecto theologiae nostrae. Sed illa theologia eorum quae est

1-2 vel... intelligendi *mg.* B, *om.* AF 2 Deus *om.* H [actum] nostrum *add.* H
 3-4 nec est conceptus *om.* ABFH 4 non Deus erit] Deus non est EH, Deus non
 erit D 6 Secundo] Tertio modo G 7 supponitur] supponit H 7-8 Deus...
 partis *om.* (*hom.*) G 8 vel²] et B 9 creatura] creaturae D 10 terminus] semper
add. E [Deo *om.* ABC 11 in ista *om.* G „ista] istis F 12 de] in G „aliquibus] veri-
 tatis add. Z 13 Pater²... paternitate *om.* H [ex *om.* F 14 Sed] sicut G 14-15 suppo-
 nitur] supponit H 15 improprie loquendo *interl.* B, *om.* A 19 hoc intelligendo] non
 intelligo hoc G 20 quia] de *add.* G 21 possibilem] possibilis F 23-10 (p. 270) si...
 Deus *mg.* F² 24 complexorum *om.* F², *Borgh.* 25 et] sicut FH 26 eorum *om.* G

respectu aliquarum veritatum in quibus ipse Deus in se subicitur, quia in se intelligitur et non tantum in aliquo conceptu, in illis potest Deus sub ratione deitatis esse subiectum utroque modo, quia et supponet et pro se ipso supponet; respectu autem aliarum veritatum ipse Pater in se erit subiectum, et sic de aliis. Et eodem modo dico de intellectu abstractive cognoscente divinam essentiam et personas in se.

§ Si autem teneatur opinio quae ponit quod praedicabilia sunt intentiones animae quae sunt realiter ipsae cognitiones intellectus¹, tunc Deus nec in theologia beatorum nec in theologia nostra erit subiectum tamquam illud quod supponit; sed in theologia beatorum respectu aliquarum veritatum erit cognitio simplex propria Deo subiectum, et respectu aliquarum cognitio non simplex sed communis vel composita ex communibus, tamen propria Deo. § |

15

Et ista supradicta non tantum intelligo de theologia necessariorum sed etiam de theologia contingentium, quia non aliter accipendum est subiectum in theologia necessariorum et theologia contingentium. Quia subiectum propositionis scitae – sive sciatur proprie et scientifice sive non scientifice – erit subiectum scientiae²⁰ qualis est respectu talis propositionis; et hoc sive praedicatum sit primo notum de illo sive de alio, nihil refert.

1 subicitur] obicitur H 2 tantum] tamen G 4 supponet!] supponeret D : se ipso] aliquo F, ipso Z ; supponet²] supponeret D, supponit H, supponitur et add. supponit enim pro se ipso Z ; respectu om. A 6 dico om. AD || abstractive] abstracto modo F
7 et] divinas add. F ; et... se om. C 8-15 Si... Deo mg. B, om. A 9 intentiones]
intellections Z 10 nec¹] non G ; beatorum] bonorum G, sanctorum H 11-12 beato-
rum] bonorum G, sanctorum H 12 simplex] simpliciter BF 13 Deo] solo add. Z ||
aliquarum] aliarum D 14 communibus] omnibus DEFH, quibus G 16 de] in H
17 sed] et G || etiam om. GH 17-19 quia... contingentium mg. F, om. (hom.) E 18 et
theologia] quam H 20 non scientifice] inscientifice A . erit] et H || scientiae] scientifice H
21 qualis] quale F, quantum H ; sive] si F 22 primo trp. p. hoc (lin. 21) F ; alio] altero H
|| nihil] non EF

¹ Supra, pp. 267, lin. 13 - 268, lin. 3.

Ex isto sequitur quod subiectum veritatum contingentium non est semper illud cui primo praedicatum inest sed illud quod est subiectum in illa propositione, sive sibi primo insit sive non. Et si illud cui primo inest sit aliud, tunc illarum veritatum erunt 5 distincta subiecta.

[CONCORDANTIA VARIARUM OPINIONUM]

Per predicta possunt aliquo modo verificari fere omnes opiniones de subiecto theologiae, licet forte non ad intentionem ponentium eas.

10 Nam opinio quod Deus sub ratione deitatis est subiectum theologiae¹ potest verificari intelligendo subiectum illud pro quo supponitur et quod est primum aliqua primitate. Nam inter omnia pro quibus subiecta propositionum theologicarum possunt supponere ipse Deus habet aliquam primitatem: nam respectu 15 creaturarum est primum primitate naturae et causalitatis; respectu etiam personarum est aliquo modo prior, sicut post² dicetur. Non tamen est sic primum subiectum § notitia eius in intellectu creato § quod contineat virtualiter notitiam omnium veritatum: nec est subiectum primum cuiuslibet partis theologiae, quia non 20 illius partis in qua praedicantur passiones vel praedicata de Patre vel Filio vel Spiritu Sancto vel de creatura. Et huius ratio est quia illud est primum subiectum alicuius notitiae cui primo

1 isto] istis G : subiectum] obiectum D 2-4 sed... inest om. (hom.) H 2 est] ens C 3 in om. G illa] alia F : sibi primo] praedicatum F 7 aliquo modo om. FH
8 licet] sed EF 11 intelligendo] per add. H 12 et om. E 16 etiam] et E, om. FH
17 sic] sicut H 17-18 notitia... creato mg. B, om. A 19 primum] ipsum C
19-20 theologiae... partis om. F 21 vel... vel... vel] et... et... et B : de om. F

¹ Cf. Thomas Aquinas, *Summa theol.*, I, q. 1, a. 7; Scotus, *Ordinatio*, I, Prol., p. 3, q. 1, nn. 151-157 et nn. 168-171 (ed. Vaticana, I, 102-105 et 110-114); *Reportatio Paris.*, I, Prol., q. 1, a. 4, n. 49 (ed. Wadding, XI-13). ² *Sent.*, I, d. 9, q. 3 H.

convenit praedicatum et est subiectum in illa propositione nota. Sed hic 'Pater generat' praedicatum primo convenit Patri et est subiectum, ergo est primum subiectum. Et ita de aliis.

Potest etiam verificari aliquo modo opinio ponens Christum esse subiectum theologiae¹, quia est primum inter subiecta aliqua primitate; continet enim divinam naturam et creaturas. Et quia continet divinam naturam, aliquam unitatem habet cum omnibus personis divinis; et quia creaturas, aliquam unitatem habet cum creaturis. Et ita – valde improprie – potest dici primum subiectum.

Similiter potest dici vel poni quod res et signa sunt subiectum theologiae², quia in theologia determinatur et de rebus et de signis. Et ita aliquae res sunt subiecta, puta Deus et creatura, et aliqua signa sunt subiecta, sicut sacramenta tam Novae quam

¹ praedicatum et est] praedicari et esse H propositione] per se add. B nota om. E 1-3 in... subiectum² om. (hom.) H 3 ita] sic E 4 aliquo modo] aliter (et trp. p. etiam) H 5 inter] omnia add. E, alia add. F subiecta] omnia E 6 enim] etiam G naturam] potentiam sed corr. in essentiam G creaturas] creatam FZ Et quia] quia enim F 7-8 omnibus... cum om. (hom.) C 7 omnibus om. F 8 quia creaturas E, quia creatam ideo F, quia continet creatam naturam Z, ita ABCDGH 10 dici vel om. FH 12 ita] ideo H 13 sicut] puta EH, ad C

¹ Robertus Grossatesta, *In Hexaëmeron*, c. 1 (cod. Mus. Britann. 6 E V, f. 140rb-va), qui citatur ab editoribus Scoti (ed. Vaticana, I, 119s.); S. Bonaventura, *In I Sent.*, Proem., q. 1 (ed. Quaracchi, I, 7b); haec erat opinio etiam Ioannis de Berwick, ut testatur Guillelmus de Nottingham, *In I Sent.*, Prol., q. 3: « Altera autem est ista (in mg. Opinio Berwick), scilicet quod Christus existens sub duplice natura, divina et humana, est subiectum theologiae. Et istud declarare nititur ex tribus: primo, ex forma et continentia totius sacrae Scripturae; secundo, ex ordine divinae sapientiae; et tertio, ex statu praesentis miseriae... Haec est opinio cum sua declaratione, quae licet pulchra sit et probabilis, est tamen alia opinio communior et – ut videtur mihi – probabilior, scilicet quod Deus est subiectum sacrae Scripturae» (cod. Cantabrig., Coll. Gonville-Caius 300, ff. 8vb-9ra). ² Cf. August., *De doctrina christ.*, I, c. 2, n. 2 (PL 34, 19); Petrus Lombardus, *Sent.*, I, d. 1, c. 1, nn. 1-2 (ed. Quaracchi 1916, pp. 14-15).

Veteris Legis. Non tamen omnes res nec omnia signa sunt subiecta theologiae, nec nostrae nec beatorum.

Sed illa opinio de respectibus, puta quod Deus est subiectum theologiae sub ratione glorificatoris¹, videtur omnino irrationalis,
5 quia omnia talia sunt quaedam praedicata attributa subiecto. Unde ista est propositio theologia: Deus est glorificator, Deus est redemptor, Deus est reparator, et sic de aliis; et ita talia non sunt ratio subiecti sed praedicata attributa ipsi subiecto.

Sed tunc est dubium: de quibus est theologia? An scilicet
10 sit de omnibus, vel de aliquibus, et de aliquibus non?

Ad hoc potest dici quod theologia potest accipi dupl
citer: vel pro habitu qui est nobis necessarius pro statu isto ad
vitam aeternam consequendam; et isto modo loquitur Augustinus XIV *De Trinitate*, cap. 1²: «Non utique quidquid
15 sciri ab homine potest» etc. Alter accipitur theologia pro omni
habitu simpliciter theologico sive sit nobis necessarius pro statu
isto et investigandus sive non. Secundo modo, dico quod
theologia est de omnibus incomplexis sed non de omnibus
complexis.

20 Primum patet, quia non est aliquod incomplexum de quo
non praedicetur aliqua passio theologica; sed de omni illo de quo
praedicatur passio theologica potest theologia suam passionem
probare; ergo de omni tali potest considerare. Assumptum
patet, quia istae passiones: creabile, annihilabile, perpetuabile et

1 subiecta] subiectum D 2 nec¹ om. F 3 respectibus] rationibus Z 4 theolo
giae om. E 5 omnino] opinio A 6 irrationalis] irrationabilis F 9-10 scilicet sit om. F
10 sit om. G 11 Ad hoc om. H 12 pro... isto om. E
14 Non] enim add. D 15 potest om. E 16-17 pro... investigandus om. E 16 statu
om. C 18 incomplexis... omnibus om. (hom.) ACG 20 aliquod incomplexum] aliud
complexum G 21 de¹] in G 21 illo] tali H 21-22 de²... theologica om. H 22 suam]
dictam D

1 Aegidius Romanus, *In I Sent.*, Prol., q. 3 (ed. Venetiis 1521, f. 3 N).
2 August., *De Trinit.*, XIV, c. 1, n. 3 (PL 42, 1037).

separabile ab omni alio absoluto, factibile sine omni causa secunda extrinseca, sunt passiones theologicae, et multae aliae. Et istae passiones, vel omnes vel multae, de omni incomplexo praedicantur, et in nulla alia scientia ostenduntur nec considerantur sed tantum in theologia considerantur. Unde sicut metaphysica quae⁵ considerat de ente potest ostendere omnes passiones entis de quolibet contento, – et quantum ad tales passiones communes metaphysica est de qualibet quidditate in particulari, quia illae passiones in nulla scientia particulari considerantur –, ita quod Deus, qui consideratur in theologia, est communissimum per causalitatem.¹⁰ Sunt aliquae passiones communes theologicae quae competit omni effectui, sicut illae de quibus exemplificatum est¹, ideo quantum ad tales passiones habet theologia de quolibet ente in particulari considerare. Et ita patet quod theologia isto modo est de omnibus rebus incomplexis.¹⁵

Secundum² patet, quia multa sunt complexa quae in nullo penitus sunt theologica, sicut ‘omnis triangulus habet tres’ etc., et huiusmodi, et ideo de ipsis non est theologia tamquam de aliquibus scitis in theologia, nisi praedicando forte aliquam passionem theologicam de ipsis. Sed loquendo de theologia primo modo,²⁰ dico quod theologia nostra non est de omnibus, nec complexis nec incomplexis. Quia enim tempus vix sufficit ad illa quae sunt necessaria ad salutem, ideo alia non debet homo pro statu isto investigare, |§ vel non oportet, §| maxime in particulari.

1 secunda om. DH 3 incomplexo] complexo C 3-4 praedicantur] probantur Borgh. 4 nec] vel D, om. H 5 considerantur om. H 8 in om. E 9 particulari] particulariter F || considerantur] ostenduntur E || quod om. F || qui om. H 10 communissimum] communissimus D || causalitatem] igitur etc. add. H 11 communes om. F 12 illae] de ipsis G 13 passiones] propositiones F 16 nullo] modo add. C 18 et huiusmodi om. E 19 praedicando] probando B || forte] ficta Borgh. 20 Sed] similiter A || modo] dicta add. F 21 nostra om. H || nec om. B 23 homo om. D 24 vel non oportet mg. B, om. A

¹ Supra, pp. 273, lin. 223 – 274, lin. 5.

² Supra, p. 273, lin. 17-19.

[RESPONSIO AD ARGUMENTA PRINCIPALIA]

Ad primum¹ argumentum principale patet quod Deus non est subiectum cuiuslibet partis theologiae, sed alicuius partis est una persona subiectum et alterius partis alia persona, et alterius aliqua creatura, secundum quod diversae passiones de istis considerantur.

Ad secundum concedo quod simpliciter simplex, si cognoscatur in se sine omni alio obiecto medio, quod totaliter cognoscitur, vel si non sic cognoscitur, totaliter ignoratur. Sed Deus non potest sic a nobis cognosci sed tantum mediante aliquo conceptu medio, qui est primum obiectum illius cognitionis, ¶ vel mediante cognitione communi Deo et aliis secundum se totam vel secundum partes suas. §| Et quando dicitur ‘omne subiectum potest cognosci distincte et indistincte’, istam nego. Sed sufficit quod primo cognoscatur subiectum sine omni alio et quod postea adquiratur cognitio alicuius alterius de illo. Et hoc potest fieri bene de ipso simplici.

Ad tertium patet, in prima quaestione², quod non est inconveniens idem esse subiectum in aliqua veritate pertinente ad diversas scientias, propter diversa principia per quae concluditur eadem conclusio. Similiter patet prius³ quod non est inconveniens idem esse subiectum diversarum scientiarum, propter diversitatem passionum. Ita est in proposito: quia ista veritas ‘Deus est

4 est] primum add. D || partis om. H || alterius²] partis add. D 5 diversae] diversi-
mode H 7 concedo] dico D || simpliciter om. C 9 vel si] et sicut F 11-13 vel...
suas om. ABF 12 communi om. C 13 dicitur] quod add. H 15 primo] pri-
mum F || quod² om. FGH 16 fieri om. AB 17 bene om. H 18 quod] quia D,
om. F 19 esse] verum F 19-22 in... subiectum om. (hom.) B 23 quia] quod D

¹ Argumenta principalia vide supra, pp. 226, lin. 7 - 227, lin. 2.

² Supra, pp. 9, lin. 16 - 10, lin. 14. ³ Supra, pp. 242, lin. 19 - 243,
lin. 17.

prima causa', pertinet ad metaphysicum et ad theologicum, quia forte ex diversis principiis concludit istam unus et alius. Similiter, theologus considerat istas veritates 'Deus est trinus et unus' et 'creator', et metaphysicus istas 'Deus est bonus' et 'sapiens' et huiusmodi.

5

[QUAESTIO X]

[UTRUM SOLA OPERATIO POTENTIAE SENSITIVAE SIT PRAXIS]

Ultimo quaerendum esset an theologia sit practica vel speculativa. Sed ad evidentiam istius quaestionis quaeram primo de ipsa praxi respectu cuius dicitur aliqua notitia practica; secundo, qualiter distinguitur notitia speculativa a practica; tertio, de principali intento.

Circa primum quaero utrum sola operatio potentiae sensitivae sit praxis.

Quod sic:

15

Commentator I Ethicorum¹: « Praxis, quod consueverunt transferre in actum, est secundum electionem hominis energia, id est operatio ». Ergo videtur, secundum istam auctoritatem, quod sola operatio sequens electionem est praxis. Sed sola operatio potentiae sensitivae sequitur electionem, quia operatio intellectus praecedit; et ipsa electio est operatio voluntatis. Ergo etc.

Ad oppositum:

1 ad² om. EFHZ || theologicum] theologum F, theol. G , 3 theologus om. A
5 huiusmodi] etc. add. G 8 Ultimo] Quarto et ultimo Z 9 primo] quaestionem add. H
|| de om. G 10 respectu] ratione F 11 notitia om. G 16 quod] quae G, quam Z
17 est] et D 18 id est operatio] a primo comparatio G , secundum... auctoritatem
om. H || secundum] per G 22 Ad oppositum] Sed contra C

¹ Eustatius, *In Aristot. Ethicam*, I (ed. P. F. Mercken, p. 11, lin. 68-69).

Virtus moralis non adquiritur sine praxi; § sed virtus moralis potest esse in voluntate sine operatione potentiae sensitivae; igitur praxis potest esse sine omni operatione potentiae sensitivae. §

[OPINIO ROBERTI COWTON]

5 Circa istam sunt diversae opiniones. Una opinio¹ est quod solum operatio exterior vel operatio potentiae inferioris intellectu et voluntate est praxis. Hoc declaratur: « quia intellectus practicus respicit contingentia operabilia a nobis; opus autem huiusmodi quod intellectus habet pro fine necessario est opus circa contin-
10 gentia. Sic enim accipiunt omnes auctores actionem, scilicet prout transit super agibile vel factibile quae sunt subiecta intellectui practico et electioni. Et penes hoc distinguuntur vita activa et contemplativa ».

Praeterea, « quaelibet praxis est operatio secundum virtutem moralem. Ergo circa illud est proprie actio vel praxis circa quod est electio; electio autem est eorum quae sunt ad finem, et contingentium; ergo etc. »

Praeterea, « VI Ethicorum cap. 3, dicit Philosophus²: 'Actus quidem igitur principium electio, unde motus. Electionis

1 non... moralis om. (hom.) C 1-3 sed... sensitivae mg. B, om. A, scriptis etiam supra (p. 264, lin. 19) C 2-3 in... esse om. (hom.) G 3 praxis... sensitivae] etc. F, igitur etc. add. CG 5 istam] quaestionem add. DEFZ || opinio om. H 6 solum] sola A, tota H 7 Hoc] et H || practicus om. F 8 huiusmodi] huius CE 10 auctores] auctoritates AEH || actionem] auctorum H 11 vel] et G || subiecta] obiecta H 12 penes] praeter G 14 virtutem] veritatem B 15 proprie] etiam add. H || actio] operatio (p. est) F 16 electio² mg. E, om. C || autem om. AF 18 dicit Philosophus om. AH

¹ Haec opinio est Roberti Cowton, *In I Sent.*, Prol., q. 7: « Utrum habitus theologiae sit speculativus vel practicus » (Oxonii, Merton Coll., cod. 93, f. 26). Argumenta Roberti mutato quidem ordine, sed verbotenus - ut signavimus - adducuntur. ² Aristot., *Ethica Nicom.*, VI, c. 2 (1139a 31-33).

autem principium appetitus et ratio, quae gratia alicuius', scilicet actionis sequentis electionem quam appetibile consequitur».

Praeterea, «Gregorius *Super Ezechiem*¹: 'Virtus operis est sub volatu contemplationis'. Ergo videtur quod praxis est semper sub contemplatione vel sub actu intellectus, et per consequens sub actu voluntatis. Sed talis actus est praecise actus potentiae inferioris.

Dicitur igitur quod «iste est ordo rectus², quod intellectus practicus, qui versatur circa contingentia, inquirit quid prosequendum, quid fugiendum, quid diligendum et quid respuendum. Quo facto sequitur electio voluntatis eligentis bonum propositum a suo contrario, scilicet a malo. Electio autem est principium actionis effectivum. Et haec actio est formaliter praxis, quia postquam voluntas praetulerit unum alteri de ostensis sibi ab intellectu pratico, tunc imperat viribus inferioribus et etiam intellectui pratico ut adinveniat media per quae illud quod eligit consequatur, et imperat aliis viribus inferioribus ut obdiant et exsequantur. Et illud imperium voluntatis est actio transiens in vires inferiores, et est praxis formaliter sive actio secundum virtutem moralem qua aliquis moderatur suas passiones. Et illa actio est finis intellectus practici, non autem amor quo aliquis diligit finem per voluntatem. Illa enim operatio nec est actio nec factio sed operatio consequens speculationem rei».

1 appetitus om. (*relicto spatio*) H 2 actionis] actionem electionis H appetibile] apprehensibile H 3 operis] operationis D, opinionis H 8 Dicitur D 9-10 prosequendum] persequendum C 11 facto] actu G 12 scilicet a malo om. F 14 praetulerit] postponat H de om. D 15 etiam om. F 16 adinveniat... eligit] eveniat... intendit G 17 exsequantur] consequentur F 18 actio] actus H 19 sive] sicut E 22 nec] non A

1 Gregorius, *Super Ezechiem*, I, hom. 4, n. 9 (PL 76, 809 B).

2 Cf. Aristot., *Ethica Nicom.*, VI, c. 2 (1139a 3-31).

Hoc confirmatur per Aristotelem VI *Metaphysicae*¹, qui dicit quod «agibile et eligibile idem»; ergo etc.

[IMPUGNATIO OPINIONIS ROBERTI COWTON]

Sed ista opinio videtur falsa. Primo, quia omnis operatio cuius
 5 notitia directiva est practica est praxis. Vel sic: omnis operatio
 quae est obiectum notitiae practicae est praxis; sed operationes
 interiores sunt obiecta notitiae practicae; ergo etc. Maior videtur
 manifesta, quia si esset pure speculabilis et nullo modo praxis,
 ipsius esset notitia speculativa, non practica. Minor patet, quia
 10 omnes distinguunt notitiam practicam a speculativa, quia practica
 est de operibus nostris, non autem speculativa. Unde Philosophus
 distinguit VI *Metaphysicae*² speculativam a practica,
 quia practica est illorum quorum principium est in scientie,
 speculativa est illorum quorum principium non est in scientie.
 15 Sed operationum interiorum principium est in nobis, ergo scientia
 illarum est practica.

Praeterea, omnis actus qui est in potestate nostra est speculativus vel practicus vel praxis; sed operatio voluntatis est in potestate nostra, et non est speculativa nec practica, quia istae sunt
 20 condiciones actuum intellectus; igitur est praxis.

1 Hoc om. H 2 quod om. H 4-5 cuius... operatio mg. B 5 est praxis om. A
 || Vel sic] alia littera habet istam maiorem E 5-6 vel... praxis om. (hom.) G 7 notitiae] voluntatis G 8 manifesta] nota F || pure om. F || speculabilis] speculatio F, speculativa H, om. G 10-11 quia... speculativa om. (hom.) EF 11-13 de... est om. (hom.) ABCDG
 13-14 scientie... scientie] faciente... faciente Z 14 speculativa... scientie mg. F2 || est illorum
 om. F2H || illorum] eorum EZ 17 nostra om. G 19 nec] vel DEFH

1 Aristot., *Metaph.*, VI, c. 1, t. 1 (1025b 24).

2 Aristot., *Metaph.*,

VI, c. 1, t. 1 (1025b 23-27).

[OPINIO SCOTTI]

Ideo est alia opinio¹, quod « praxis est actus alterius potentiae quam intellectus, naturaliter posterior intellectione, natus elici conformiter rationi rectae ad hoc quod sit rectus ».

« Prima condicio patet, quia stando praecise in actibus intellectus, nulla est extensio intellectus, quia extra non se extendit nisi ut actus eius respicit actum alterius potentiae. Et si dicas unum actum extendi ad alium directum per illum, non propter hoc sequitur quod sit praxis, ut modo loquimur. Nec prima cognitio practica est, quia tunc logica esset practica, quia dirigit in actibus discurrendi ».

« Secunda condicio patet, quia actus non habentes ordinem ad intellectum, cuiusmodi sunt actus vegetativi aut naturaliter praecedentes intellectionem, ut actus sensitivi, non dicuntur praxes, nec ad eos extenditur notitia practica ut sunt priores in intellectione. Similiter, actus potentiae appetitivae sensitivae quatenus praecedit actum intellectus non est praxis; hoc enim modo communis est nobis et brutis. Nec respectu istorum actuum est cognitio practica, nisi quia aliquo modo moderativa actuum 15 istorum; et isti actus sequuntur intellectionem moderativam ut sunt per ipsam moderati ».

2 praxis om. H 3-4 quam... conformiter] quoniam est natus esse posterior intellectione et natus esse conformis H 3 naturaliter] intellectus C, est E || intellectione] intentione G 6 se om. H 7 dicas] dicatur EZ 8 per illum] perfici H 9 quod] secundus actus talis add. Z || loquimur] de praxi add. Z || prima] primus Z 9-10 cognitio... est] est cognitio practica Z 10 quia¹... practica mg. E², om. C || quia²] tunc add. F 14 intellectionem] intentionem B || sensitivi] sensibilium H, sentiendi Z 15-16 intellectione] in intentione E 16 Similiter] sicut H || appetitivae sensitivae] sensitivae a priori H 17 modo] modus H 19 modo] est add. F 20 isti] ita H 21 per ipsam om. G

¹ Scotus, *Ordinatio*, I, Prol., p. 5, qq. 1-2, nn. 228-269 (ed. Vaticana, I, 155-183); tres condiciones praxis, hic verbotenus allegatae, habentur sub nn. 228-229 et 233 (I, 155s., 158s.).

Tertia condicio patet ex VI *Ethicorum*¹, « quod electio recta necessario requirit rationem rectam. Quod non tantum verum est de electione stricte sumpta sed pari ratione de quacumque volitione recta, quod ipsa requirit rationem rectam cui conformiter eliciatur. Omnis autem praxis vel est volitio vel sequens volitionem ». Ergo etc.

[IMPUGNATIO OPINIONIS SCOTI]

Contra istam opinionem. Primo, contra primam condicionem² ostendo quod intellectio potest esse praxis, sicut argutum est contra primam opinionem³, sic: omnis operatio de qua sicut de obiecto est notitia practica est praxis, quia secundum istum Doctorem⁴ notitia practica dicitur in extensione ad praxim. Sed de speculatione et actu intelligendi est notitia practica, quia de operibus nostris est notitia practica, et hoc est intelligendum de operibus quae sunt in potestate nostra. Ergo ipsa intellectio, cum sit opus existens in potestate nostra, est praxis.

Praeterea, omnis operatio sequens electionem est praxis. Sed actus intelligendi sequitur electionem et consilium; potest enim aliquis consiliari an debeat studere vel non, et postea eligere studere. Ergo istud studium sequens consilium et electionem est vere praxis.

Praeterea, omnis actus intellectus qui est directivus alterius actus mediante actu voluntatis est actus practicus, et actus directus est

1 quod] quia A 5 Omnis autem] vel omnis D, omnis enim G 11 practica om. Z
12 in] ex H 13 Sed om. H intelligendi] speculandi F, alia littera speculandi add. E
14 quia] igitur H operibus] operationibus E 16 cum] cuius G cuin... nostra om. ABF ||
opus] operatio H exsistens om. CH 17 omnis om. H electionem] et consilium add. mg. B,
intellectionem add. D 19 consiliari] considerare FG || debeat studere] studeat E || vel non
om. F || et... studere om. ABF || postea] potest E || eligere] et add. G 21 intellectus] in-
telligendi EF 22 actus¹] om. F

¹ Aristot., *Ethica Nicom.*, VI, c. 2 (1139a 23-25). ² Supra, p. 280,
lin. 5-11. ³ Supra, p. 279, lin. 4-16. ⁴ Scotus, *Ordinatio*, I,
Prol., p. 5, qq. 1-2, nn. 227-228 (ed. Vaticana, I, 154s.).

praxis; sed unus actus intellectus vere dirigit alium actum mediante actu voluntatis; ergo primus dirigens vere erit practicus, et alias directus vere erit praxis. Maior est manifesta, quia talis actus vere extenditur ad alium dirigendum per ipsum. Minor patet, quia dictamen quo dictatur quod pro loco et tempore est studendum 5 in theologia vel alia Facultate vere dirigit mediante actu voluntatis. Potest enim voluntas conformiter imperare illud studium sicut dictatur prius per intellectum. Ergo etc.

Si dicatur¹ quod non extenditur, sicut modo loquimur de extensione, quia non tendit extra se, hoc non sufficit, 10 quia bene verum est quod sic posset arctari significatio vocabuli, et eadem facilitate posset arctari significatio illius vocabuli quod vocaretur praxis quando solum est extensio ad actum exteriorem. Sed neutra arctatio videtur usitata a philosophis, quia quando distinguunt istas scientias dicunt quod una est de operibus nostris 15 et alia non. Ergo sufficit ad notitiam practicam quaecumque extensio ad opus nostrum tamquam ad obiectum, et per consequens quodcumque opus nostrum est praxis vel obiectum praxis. Et ita quaelibet intellectio quae est nostra, hoc est in potestate nostra, vere erit praxis vel obiectum praxis. Et non est obiectum praxis, 20 ergo erit praxis ipsa.

Et si dicatur quod tunc quilibet habitus intellectualis esset practicus, quia quilibet extenditur ad actum qui est opus

1 unus om. F || mediante] immediate A 2 primus] post E 3 directus] ractus (§) A,
ritus (?), sed corr. in regulatus B, regulatus C, rectus G 4 alium om. A || Minor patet om. H
|| quia] per D 5 quo dictatur] eo H || quod om. Z 6 vel alia om. H || Facultate] et
postea studeam, unus actus intellectus add. H || dirigit] alium add. H 6-7 voluntatis] in
actum studendi add. Z 7 conformiter imperare] conformari ad F 8 Ergo etc. om. AB
11 sic om. H || significatio] significatum D 12 et... vocabuli om. (hom.) B || quod] quia D,
quae F 13 praxis om. H || quando] quae F || solum] sola H 18 vel... praxis om.
(hom.) C 19 nostra¹, hoc est om. (hom.) H || hoc... nostra om. (hom.) F 19-20 hoc...
vere om. E 20 Et] sed H 20-21 Et... praxis om. D 21 ipsa om. H 23 esset]
praxi. vel add. D, habitus add. F

¹ Ut dicit Scotus, ibidem.

nostrum, ista instantia non valeat, quia extensio habitus intellectualis ad opus nostrum est sicut ad obiectum, secundum usum philosophorum et doctorum, quia dicunt quod est de operibus nostris ita tamquam de obiectis. Non sic quilibet habitus intellectualis extenditur ad actum, quia non quilibet habet actum pro obiecto, sed habet aliquis habitus actum pro aliquo elicito ab illo habitu.

Praeterea, arguo, sicut ipse arguit¹ ad probandum quod dilectio finis sit praxis: quia « illa operatio est vere praxis ad quam inclinat virtus appetitiva, quia quaelibet talis virtus est habitus electivus, II *Ethicorum*², et electio est praxis », secundum istum. Sed ad cognitionem et studium inclinat habitus seu virtus appetitiva. Potest enim aliquis inclinari ad virtuose studendum et ad speculandum pro loco et tempore et secundum alias circumstantias debitas secundum imperium voluntatis, sicut ad orandum et ad alia opera exteriora. Ergo illa cognitio vere erit praxis.

Praeterea, omnis actus imperatus a voluntate est praxis; sed aliqua intellectio imperatur a voluntate, sicut actus alterius potentiae; igitur etc.

Ad istud respondet praedictus Doctor³ quod « licet speculatio sit quaedam operatio, et ita praxis, extendendo nomen, tamen ut praxis dicitur sola operatio ad quam intellectus potest extendi, nulla intellectio est praxis. Et hoc modo accipitur quando ad proxim dicuntur cognitio practica extendi. Cum igitur arguitur ‘intellectio est imperata a voluntate, ergo est praxis’, non sequitur,

1 habitus] qui est add. H 4 ita om. H || Non] nec CH, tamen add. H || habitus]
actus Z 6 habet... actum CDEG, aliquis habitus habet actum H, quilibet habitus habet
actum Z, om. ABF || pro] actu add. Z || pro aliquo] probatur (?) F 9 dilectio] electio Z
10 appetitiva] apprehensiva H 11 electivus] elicitivus H, et add. D || II] III HZ, IV D
12 habitus seu om. F || virtus] cum add. A || appetitiva] appetitu C, apprehensiva H 14 de-
bitas om. G 23 intellectio] intentio AE || Et] sed C

1 Scilicet Scotus, loco cit., n. 282 (ed. Vaticana, I, 190). 2 Aristot.,
Ethica Nicom., II, c. 6 (1106b 36). 3 Scotus, loco cit., n. 232 (ed.
Vaticana, I, 157).

sed sequitur ‘ergo est practica’. Ipsa enim est nata denominari accidentaliter a praxi ad quam est extensibilis, non autem est terminus talis extensionis».

Contra istam responsione m argutum est prius¹, quia ipsa intellectio est terminus extensionis et ad ipsam alia intellectio vere extenditur quia una dictat de alia elicienda, et alia intellectio non potest esse recta in genere moris nisi eliciatur conformiter rationi rectae. Sicut enim nullus actus exterior nec aliquis actus cuiuscumque potentiae sensitivae vel motivae vel etiam voluntatis potest esse moraliter bonus nisi conformiter eliciatur rationi rectae, et si conformiter eliciatur rationi rectae quicumque 10 istorum ipse erit rectus in genere moris, ita intellectio non potest esse recta in genere moris nisi eliciatur conformiter rationi rectae. Et si eliciatur conformiter rationi rectae erit recta. Ergo talis intellectio vere potest esse praxis.

Praeterea, quod dicitur² quod non sequitur ‘intellectio est imperata a voluntate, ergo est praxis; sed sequitur: ergo est practica’, hoc non est verum, quia bene sequitur ‘est imperata a voluntate, ergo est praxis’. Quia secundum istum Doctorem³ actus potentiae sensitivae non dicitur praxis nisi quia imperatur a voluntate, ergo eadem ratione si aequa perfecte imperetur ipsa intellectio, ipsa aequaliter dicetur praxis.

Confirmatur: quia quando actus imperans est praxis, actus imperatus est etiam praxis.

¹ accidentaliter] actualiter F, om. B 5 extensionis] extensivus H || et om. G 5-6 et... et om. C 6 alia¹] illa F, vel illa add. E 9 cuiuscumque] cuiuslibet D, nostrae H
11 et... rectae om. (hom.) C 12 ipse om. H 12-13 ita... recta om. (hom.) H 12 ita]
talism add. E 13-14 Et... rectae om. (hom.) G 14 recta] ista G 15 praxis] recta A
16 est] intellectio add. seu rep. E 17-19 sed... praxis om. (hom.) C 19 istum Docto-
rem] eum H 21 si om. H perfecte om. A imperetur om. H 22 ipsa om. H
23 actus om. G 23-24 imperans... actus om. (hom.) H 24 imperatus] elicitus add. EF ||
etiam om. H

¹ Supra, pp. 280s. ² Supra, pp. 283, lin. 24 - 284, lin. 1. ³ Scotus,
Ordinatio, I, Prol., p. 5, qq. 1-2, nn. 229-230 (ed. Vaticana, I, 155s.).

Similiter, non sequitur ‘intellectio est imperata, ergo est practica’¹, quia pura speculatio, quae nullo modo potest esse practica, potest esse imperata a voluntate, et tamen non potest esse practica.

Contra secundam conditionem²: si intelligat quod est posterior intellectione cui potest conformari, sic non est vera, quia sola notitia incompleta sufficit ad proxim secundum principia istius Doctoris, et secundum veritatem. Si tamen intelligat quod praesupponitur aliqua intellectio, verum dicit, quia nunquam est aliquis actus praxis nisi sit actus elicitus voluntatis vel imperatus, et quaelibet talis praesupponit aliquam intellectionem.

Contra tertiam conditionem³: aliqua operatio est praxis quae nullo modo forte potest elici conformiter rationi rectae, sicut illa quae elicetur conformiter oppositae rationi rectae necessariae. Unde sicut est aliquod dictamen de necessario, ita est aliquod de suo opposto quod est impossibile, et illi potest elici conformiter aliqua praxis, et tamen non potest elici conformiter rationi rectae nec ad hoc ut sit rectus nec ad hoc ut non sit rectus.

Confirmatur: quia qua ratione actus elicitus conformiter rationi rectae est praxis, eadem ratione actus elicitus conformiter rationi falsae erit praxis. [§ Igitur non omnis praxis est nata elici conformiter rationi rectae. §]

[OPINIO PROPRIA AUCTORIS DE PRAXI]

Ideo ad istam quaestionem dico quod difficultas magis consistit in nomine quam in re. Omnes enim vel fere omnes ponunt

3 et... practica *om.* H 4 secundam] illam G 8 aliqua] alia DG 9 sit *om.* A
 actus] aliquis *add.* H 10 quaelibet] quilibet HZ 11 tertiam] aliam C 13 sicut
 illa] si dicatur H: oppositae] opposito D 14 ita] ipsa H est²] quod E 15 aliquod]
 aliquid EH 17 non sit] sit non G 19 conformiter] qui (*interl.*) conformatur H
 19-20 eadem... praxis *om.* (*hom.*) E 20 rationi... erit] oppositae rationi rectae est H
 20-21 Igitur... rectae *mg.* B, *om.* A 23 ad... dico] dico ad quaestionem F 24 omnes²
om. A

¹ Vide supra, pp. 283, lin. 24 - 284, lin. 2.
 lin. 12-21. ³ Supra, p. 281, lin. 1-6.

² Supra, p. 280,

ista: quod est ibi intellectio ostendens finem et ea quae sunt ad finem, et quod est ibi volitio finis, et etiam consilium de his quae sunt ad finem. Post quod consilium vel inquisitionem sequitur vel sequi potest sententia qua dictatur de his quae sunt ad finem. Et post istam sententiam qua dictatur quod unum est eligendum 5 et aliud non, sequitur vel sequi potest electio qua dictatum vel sententiatum esse eligendum preeponitur illi quod non est sic sententiatum esse eligendum. Post autem istam electionem sequitur illud quod est sic dictatum et sententiatum, si non sit aliquod impedimentum. Verbi gratia, alicui infirmo ostenditur per intellectum quod sanitas est acquirenda, et habet tunc intellectus unum principium practicum respectu finis quo dictat quod sanitas est acquirenda. Post istud autem dictamen sequitur volitio in voluntate qua desiderat sanitatem, quamvis forte non necessario. Istam autem volitionem sequitur consilium intellectus vel inquisitio qua inquirit 15 per quid potest melius attingere istam sanitatem, utrum scilicet per ambulationem vel per potionem vel cocturam vel aliquam aliam viam. Et post istud consilium vel inquisitionem sequitur sententia qua determinate sententiatur quod sanitas melius attingitur per istam viam determinate vel per aliam determinate. Et 20 istam sententiam vel dictamen sequitur electio voluntatis § vel sequi potest § qua determinate vult ambulare vel accipere potio-

1 quod] quae G intellegit] intellectus F 2 etiam om. CH quae] qui C
 3-4 Post... finem om. (hom.) C 3 quod om. H 5 istam] illam et add. sequitur H
 eligendum] eliciendum F 6 qua] contra H 6-7 dictatum vel sententiatum] dictatur
 vel sententiatur ABCD 7 sententiatum] consummatum H || eligendum] eliciendum F ||
 preeponitur] proponitur H || quod] quando G 7-8 sententiatum esse] sive autem esset H
 8 eligendum] eliciendum F || Post om. G 9 est om. H || sic om. B || et] vel E || sit om. B
 11 intellectus] practicus add. F 12 practicum om. F 13 autem om. H || dictamen]
 dictatum F 14 qua] quae F 15 vel inquisitio] inquisitus H 15-16 inquirit per
 quid] via et quibus mediis H 16 melius] adquirere vel add. D || attingere] ad add. G ||
 scilicet om. HZ 17 per² om. CEZ || potionem] portionem A, potionem DF, potum H ||
 vel²] per egestivam add. F || cocturam vel om. H 18 inquisitionem] acquisitionem G
 19 sententia om. F 20-1 (p. 287) vel... aliis] quam per aliam. Et ipsa sententia vel dicit
 causam (et sequitur lacuna) H 21 dictamen] per aliam F 21-22 vel²... potest mg. B,
 om. AF 29-1 (p. 287) potionem] portionem F

nem, et sic de aliis. Postea autem sequitur – si non sit impedimentum – determinate vel ipsa ambulatio vel aliquid aliud.

Et iste processus fere ab omnibus, etiam diversimode opinantibus de praxi, conceditur, et ita discrepant pauci in re. Sed quod 5 istorum debeat vocari praxis et quod non, de hoc sunt opiniones. Et ideo quia utendum est vocabulis sicut utuntur auctores, et inter auctores qui loquebantur de isto vocabulo *Commentator* *Super librum Ethicorum*¹ frequentius usus est eo, ideo secundum intentionem suam dicam quid est praxis, quia etiam ipse 10 concorditer utebatur hoc vocabulo *Aristoteli*² et commentatori suo *Averrois*³ et aliis philosophis.

Dico ergo quod secundum istum *Commentatorem* I *Ethicorum*, commento⁴, praxis quadrupliciter accipi potest, scilicet large, stricte, strictius, strictissime. Primo modo 15 praxis idem est quod operatio cuiuscumque virtutis, sive liberae sive naturalis. Hoc patet, quia energia et praxis isto modo dicta sunt idem; sed energia est operatio cuiuscumque virtutis; ergo etc. Maior patet per *Commentatorem* dicentem⁵: «Licit itaque praxis et energia, id est actus et operatio, secundum approximatas significaciones distinguantur, communiter tamen acceptis nominibus praxis pro energia et econtra indifferenter ponuntur». Ergo omnis energia est praxis. Minor patet per eundem dicentem⁶:

1-2 impedimentum] impeditum AH	2 determinate vel om. H	2 [ipsa] intellectio
add. E 3 etiam] et DH 3-4 opinantibus]	operantibus G 4 Sed] et H 7-8 Com-	
commentator] Eustratius add. Z 8 eo] et add. D, om. H 9 etiam om. E 10 concor-	mentator]	
diter] conformiter H 11 utebatur om. A 12 et] in G 11 Averrois E, Averrois alii 12 quod		
om. EF 13 1] quod add. F 14 scilicet om. EF 15 idem... virtutis] id est operatio H		
16 operatio cuiuscumque] quelibet operatio G 16 quia om. G 17 dicta om. E 17 idem		
om. H 18 cuiuscumque] cuiuslibet H 18-19 itaque] ista H 19 et ² om. F 21 nomi-		
nibus] rationibus Z 22 praxis] et e converso add. H		

¹ Eustratius, *In Aristot. Ethicam*, I (ed. P. F. Mercken, p. 11, lin. 68-85).

² Aristot., *Ethica Nicom.*, VI, c. 2 (1138b 35 - 1139b 13). ³ Averroes,

In Aristot. Ethicam, VI, c. 2 (ed. Iuntina, III, Venetiis 1550, f. 41r).

⁴ Eustratius, *In Aristot. Ethicam*, I (ed. P. F. Mercken, p. 11, lin. 68-85).

⁵ Ibidem, lin. 79-82. ⁶ Ibidem, lin. 69-70.

«Energia sive operatio est naturalis uniuscuiusque substantiae virtus et motus». Et rursus¹: «Energia est naturalis omnis substantiae innatus motus». Ex ista auctoritate patet quod energia uno modo dicta est motus vel actio vel actus cuiuscumque virtutis, sive potentiae sive substantiae.

Secundo modo² praxis, sicut energia, dicitur omnis operatio sive passio consequens cognoscentem in quantum cognoscens³ est, hoc est sequitur cognitionem, § et isto modo ipsa cognitione. Omnis etiam actus potentiae cuiuscumque quae est cognitiva vel appetitiva, et passiones, scilicet delectationes, tristitiae et huiusmodi possunt dici energiae sive praxes. Unde dicit ibi Commentator³: «Energia est naturalis et prima semper mobilis virtus intellectivae animae. Hoc est semper mobilis ipsius ratio naturaliter ex ipsa semper irrigata». Istud potest intelligi de actu cognitivo ipsius intellectus. Pro aliis autem operationibus elicitis a potentia appetitiva sequitur⁴: «Dicuntur etiam energiae, id est operationes, praxes, id est actus vel actiones, ut loqui, ambulare, comedere, bibere et huiusmodi». Pro passionibus autem sequitur⁵: «Passiones quoque naturales multotiens energiae sive operationes dicuntur, ut fames, sitis et huiusmodi». Et eadem ratione aliae passiones, puta delectationes et tristitiae possunt dici energiae.

Tertio modo accipitur praxis strictius. Et praxis isto modo dicta idem est quod operatio existens in nostra potestate.

2-3 Et²... motus *om.* (*hom.*) A 3 ista auctoritate] illo G 6 sicut] est cognitiva H,
sive Z || omnis *om.* F 7 operatio] cognitiva add. DEZ || sive] sicut CH, et D, *om.* G
passio] est add. H 8 est¹... cognitionem mg. B, *om.* AF || est¹] et add. CEZ || est² om. HZ
sequitur] sequi E 9 cuiuscumque] corporis H || quae *om.* G || cognitiva] appetitus add. E
10 appetitiva] apprehensiva H 11 Unde] ut H || ibi] ibidem DZ, *om.* F 13 mobilis]
movetur H || ratio] rationis Z 14 irrigata] irrogata E 15 autem] etiam G || operationibus]
propositionibus C 16 appetitiva] apprehensiva H || etiam] vel F, autem H
18 bibere *om.* H 19 quoque] quilibet H || sive] vel F, sunt G || operationes] rationes Z
20 sitis *om.* F 22 modo *om.* A

¹ Ibidem, lin. 71. ² Scilicet stricte. ³ Eustatius, loco cit., lin. 73-74. ⁴ Ibidem, lin. 75-77. ⁵ Ibidem, lin. 77-78.

Hoc patet, quia omnis operatio existens in nostra potestate est opus virtutis vel viti, quia omnis talis operatio potest esse virtuosa vel vitiosa. Sed praxis est opus virtutis et viti. Ergo etc. Minor patet per Commentatorem, ubi supra¹, dicentem:

5 « Dicitur rursus energia opus virtutis, id est quod a virtute operatum est ». Sed qua ratione opus virtutis est praxis eadem ratione opus viti erit praxis.

Quarto accipitur strictissime pro operatione conformiter elicita dictamini rationis et electionis voluntatis. Et isto modo

10 praxis est semper conformiter elicita intellectui consiliativo, et per consequens est conformiter elicita electioni voluntatis, quia secundum Philosophum² « consiliabile et eligibile idem ». Quod autem praxis sic accipiatur, patet per Commentatorem, ubi prius³, dicentem: « Praxis autem, quod consueverunt

15 transferre in actum, est secundum electionem hominis energia, id est operatio ». Quod autem per proxim intelligat actum sequentem electionem patet per illud quod quibusdam interpositis subdit⁴: « Electio vero est duobus propositis iudicium hominis hoc p[ro]ae altero p[re]ponens. Sequitur autem post electionem motus et

20 impetus ad actum, deinde sequitur usus, et sic cessat appetitus post usum ». Motum autem et impetum ad actum vocat proxim strictissime sumptam, quam praedixit⁵ esse « secundum hominis

3 opus] operatio EH 5 quod om. GH 6 est²] dicitur F 7 erit] dicitur F
 8 Quarto] modo add. F || accipitur] praxis add. F 9 elicita] elicienda D 10-11 intellectui... elicita om. (hom.) E 11 conformiter om. H 14 ubi prius om. H : quod] quem H,
 quam Z, om. F 16 per om. H 17 quod om. C 18 vero] id H || duabus] vel
 tribus add. F || hominis om. F hoc om. H 19 p[ro]ae altero] pro altero E, p[re]electio H ||
 p[re]ponens] proponens A Sequitur... post] requiritur autem plus ad H post om. C : et
 om. A 20 deinde] demum B 22 esse om. H || hominis] omnes H

¹ Ibidem, lin. 78-79. ² Aristot., *Metaph.*, VI, c. 1, t. 1 (1025b 24).
³ Eustratius, loco cit., lin. 68-69. ⁴ Ibidem, lin. 86-88. ⁵ Hic supra, lin. 15-16.

electionem operationem ». Usum autem vocat consecutionem finis, quia ante consecutionem finis non cessat appetitus.

Ad propositum dico quod primo modo et secundo non loquuntur doctores de praxi in tractando quae scientia est speculativa et quae practica, quia per extensionem ad istam non dicitur notitia practica. Sed tertio modo et quarto loquuntur doctores de praxi, quia ad proxim tertio modo dictam, saltem aliquam, extenditur intellectus practicus, respectu autem praxis quarto modo dictae semper est intellectus consiliativus.

[SOLUTIO QUAESTIONIS]

10

Et ideo ad solutionem istius quaestioneis primo videndum est qualiter distinguitur intellectus practicus et intellectus consiliativus. Secundo videndum est quae operatio est praxis tertio modo dicta. Tertio, quae operatio est praxis ultimo modo dicta.

[DISTINCTIO INTER INTELLECTUM PRACTICUM ET CONSILIATIVUM]

15

Circa primum dico quod intellectus practicus est respectu principiorum practicorum et etiam respectu conclusionum practicarum. Et ideo intellectus practicus est respectu finis, quando scilicet de aliquo fine iudicatur quod est appetendus vel prosequendus. Et hoc est intelligendum quia est respectu unius complexi 20 quod affirmat aliquem finem esse appetendum, et istud est primum principium practicum in operando. Et hoc modo dicit Philo-

1 electionem] et add. F 2 consecutionem] quando consequitur H 2 quia... finis om.
 (hom.) C 3 ante consecutionem] antequam consequitur H 3 finis om. E 3 non] modo H
 5 quae om. F 5-6 notitia] scientia E, om. F 6 Sed om. H 7 praxim] isto add. F,
 praecedit scientia quae est speculativa add. H 8 practicus] alia littera add. E 9 autem om. G
 9 consiliativus] et intellectus consiliativus add. seu rep. E 12 qualiter distinguitur] quid
 est H 11 intellectus² om. DH 14 Tertio] quarto E 16 dico] dicitur G 17 etiam
 om. H 18 intellectus practicus om. H 19 fine] dicatur vel add. EF 20 appetendus] appre-
 hendendus H 20 unius] illius E 21 istud] secundum G, hoc H

s o p h u s¹ quod «sicut principium in speculabilibus, ita finis in agibilibus». Et ratio huius est quia voluntas nihil agit nisi propter finem, et hoc vel propter finem dictatum a ratione vel propter finem quem ex libertate sua sibi praestituit. Et ita omnis actio
 5 voluntatis, et per consequens omnis praxis quae non est respectu finis, necessario presupponit volitionem finis. Et intellectus practicus est respectu principiorum practicorum sumptorum a fine; et non tantum est respectu principiorum sed etiam respectu conclusionum, quia omnis veritas confesse se habens appetitui recto est
 10 practica², et per consequens notitia illius veritatis est practica. Sed intellectus consiliativus est tantum respectu conclusionum practicarum. Dictato enim per intellectum – sine omni consilio praevio – aliquem finem esse appetendum, et voluntate appetente illum finem, intellectus consiliatur per quod medium illum finem melius
 15 potest attingere, et habita investigatione concludit tandem quod per talem medium determinatum est finis attingendus. Verbi gratia, intellectus dictat infirmo quod sanitas est appetenda; post voluntas appetit istam sanitatem. Sed quia sanitas potest adquiri per multa media, et ignoratur per quod melius, intellectus consiliatur
 20 et inquirit per quod medium potest facilius et melius adquiri. Et post multam investigationem concludit quod per aliquod medium determinatum. Et respectu illius conclusionis dicitur intellectus consiliativus.

§ Et ita patet quod respectu quorumcumque est intellectus
 25 consiliativus respectu eorundem est intellectus practicus. Unde

5 quae] qui BEF 8 etiam om. H 9 confesse] confuse C, confesse... appetitui]
 conformiter sequens imperativo H 10 illius om. Z veritatis om. D 12 consilio om. G
 13 appetendum] appellandum H appetente] appellante H 15 habita] illa add. D + quod
 om. E 19 et ignoratur] igitur H melius] medium F 21 concludit] adquirit G
 24-11 (p. 292) Et... aliis in imo f. (praemissis verbis Circa secundum etc., infra, p. 292, lin. 13) B,
 om. A 24-25 Et... consiliativus om. (hom.) G 25 eorundem] eorum B, earum H

¹ Cf. Aristot., *Physica*, II, c. 9, t. 89 (200a 15-24); videsis Averroem in hunc locum: «Principium enim in cogitatione est finis in operatione» (ed. Iuntina, IV, Venetiis 1550, f. 39vb). ² Iuxta Aristot., *Ethica Nicom.*, VI, c. 2 (1139a 30-31).

sciendum est quod idem intellectus numero est practicus et speculativus et consiliativus. Tamen isti termini distinguuntur et habent distinctas definitiones exprimentes quid nominis. Et ita est intelligendum dictum auctorum quando distinguunt inter intellectum speculativum et practicum, quia habent distinctas definitiones exprimentes quid nominis eorum. Unde si definiatur intellectus speculativus, hoc est iste terminus ‘intellectus speculativus’, debet sic dici: intellectus speculativus est intellectus potens considerare illa quae non sunt in potestate nostra. Intellectus practicus sic: intellectus practicus est intellectus potens considerare vel habere scientiam illorum quae sunt in potestate nostra. Et sic de aliis. §|

[**QUAE OPERATIO EST PRAXIS SENSU STRICTIORI?**]

Circa secundum dico, sicut dictum est¹, quod omnis operatio quae est in potestate nostra est praxis. Et ideo cum tam cognitio quam volitio quam alii actus exteriores sint in potestate nostra,¹⁵ sequitur quod quilibet istorum vere poterit dici praxis. Tamen praxis primo dicitur de actu voluntatis, cum ipsa sit primo in potestate nostra, et nulla alia sit in potestate nostra nisi mediante ea, et ideo nulla alia dicetur praxis primo.

Quod autem omnis talis operatio possit dici praxis, videtur,²⁰ quia omnis actio quae est in potestate nostra potest esse virtuosa vel vitiosa; sed omnis talis est praxis; igitur etc. Sic igitur ista potest dici descriptio praxis in communi.

¹ est²] intellectus add. F 3-6 Et... nominis om. (hom.) C 3-4 est intelligendum] intelligitur H 4 auctorum] aliquorum D 5 practicum] etc. add. DEFGZ quia] quae D, quod H 6 eorum] vel vocis F definatur] distinguatur C 7 hoc] id H
8 intellectus² om. DG considerare] consiliari H 9-10 sic... practicus om. (hom.) C
10 considerare] consiliari H 14 cum tam] si aliqua H 14-15 cognitio quam om. F
15 quam] quod H alii om. G 16 quilibet] quodlibet FG, quaelibet H 18 alia] ope-
ratio add. E 19 ea] illa H et ideo om. F alia om. A 23 dici] esse D

¹ Supra, p. 277, lin. 7-13.

Ista autem praxis dividitur in praxim virtuosam et vitiosam, quia utraque istarum est in potestate nostra. Praxis autem virtuosa potest sic describi: praxis virtuosa est operatio existens in potestate voluntatis, nata elici conformiter rationi rectae ad hoc quod sit recta. Prima condicio patet, quia nulla operatio quae non est existens in potestate voluntatis est virtuosa sed magis naturalis. Secunda condicio patet, quia secundum Philosophum VI *Ethicorum*¹ electio recta – et per consequens nec aliqua operatio recta – non est sine recta ratione, quia non est maior ratio de una operatione quam de alia. Praxis autem vitiosa est operatio existens in potestate voluntatis, nata elici difformiter rationi rectae vel conformiter rationi erroneae et falsae. Prima condicio patet, quia aliter non esset imputabilis, quia illud quod non est in potestate voluntatis nullo modo est imputabile. Secunda condicio patet, quia omne malum elicium potest esse dictatum non esse eliciendum.

Ex istis sequuntur aliquae conclusiones. Una, quod non respectu cuiuslibet praxis est scientia practica cui notitia debet conformari, vel magis proprie, cui sit nata elici conformiter ad hoc quod sit recta. Et hoc quia quantumcumque de omni praxi posset esse aliquod dictamen verum quod debet elici vel non elici, et ita aliquo modo sibi conformatur, tamen aliqua est praxis mala quae nullo modo potest conformiter elici rationi rectae, quia nulla ratio recta potest dictare eam eliciendam, sicut nulla ratio recta potest dictare quod inimicus est odiendus contra divinum praeceptum.

2 quia] et GH autem om. G 5 quia] quod D 7 quia om. F 9 recta¹
om. G; non¹] nec G, om. HZ 10 virtuosa] virtuosa G 11 elici om. H 13 non² om. G
14 imputabile] voluntati add. EF 15 elicium] illicitum G 18 notitia] notitiae Z
20 quia om. H 23 mala om. H; conformiter elici] esse conformis H 24 rectae] nec
elici ratione recta H; recta om. C eam] esse add. D 24-25 eam... dictare om. (hom.) H
25 potest om. A

¹ Aristot., *Ethica Nicom.*, VI, c. 2 (1139a 32-35).

Alia conclusio sequitur, quod est aliqua praxis quae nec conformiter nec difformiter est elicita rationi rectae, sicut illa quae elicetur posita sola ostensione obiecti per intellectum, sine omni dictamine vero vel falso.

Tertia conclusio sequitur, quod praxis non dicit formaliter praecise aliquem actum, sed dicit actum connotando voluntatem a qua effective et libere producatur, sicut est de actu meritorio. Et ex hoc sequitur quod eadem operatio specie, vel forte numero, potest esse primo praxis et postea non praxis. Quia si voluntas libere et contingenter aliquam operationem eliciat, tunc illa operatio dicitur praxis; et si post Deus illam eandem continuaret sine omni causatione vel conservatione voluntatis respectu illius, tunc vere diceretur non praxis, quia non esset in sua potestate.

[**QUAE OPERATIO EST PRAXIS SENSU STRICTISSIMO?**]

15

Circa tertium dico quod praxis ultimo modo dicta est omnis operatio existens in potestate voluntatis, consiliata ab intellectu, respectu cuius est electio voluntatis. Et isto modo praxis dicitur vel potest dici tam de actione voluntatis quam de operatione intellectus quam etiam de operatione exteriori. Quod enim possit dici de operatione voluntatis patet, quia appetitu exsistente respectu sanitatis, tamquam respectu finis adquirendi, potest esse dubitatio an ista sanitas posset adquiri melius per operationem exteriorem vel per amorem vel odium voluntatis vel etiam per studium et exercitium intellectus. Quia secundum medicos

25

2 nec¹] non G 3 posita] a potentia H ostensione] extensione D obiecti om. G
 4 vel] et G 6 actum om. H 7 de om. G 9 potest esse] est F et... praxis² om. A
 10 si] aliqua add. H et contingenter om. H 11 si om. G 12 causatione] creatione EFG
 13 sua] voluntatis H 16 modo om. F 17 consiliata] considerata DF, consi-ta ABE
 18-19 dicitur vel om. H 20 exteriori] posteriori C enim] etiam F 21 dici om. G :
 voluntatis om. E patet] appetet F 24 vel²] per add. AG vel³] et D etiam om. E
 25 et] vel per H

– et experientia docet – quodlibet istorum potest esse causa infirmitatis, saltem partialis, et etiam causa partialis sanitatis. Ergo de istis potest esse inquisitio: per quod istorum melius est sanitas adquirenda; et per consequens quodlibet istorum est consiliabile,
 5 et per consequens eligibile. Et per consequens, cum quodlibet istorum sit operatio et actus, quodlibet istorum poterit esse operatio sequens electionem voluntatis; et per consequens erit praxis ultimo modo dicta. Quia secundum *Commentatorem VI Ethicorum*¹: «Ex electione actus generatur. Eligentes enim
 10 quod a mente demonstratum est bonum a contrario ipsius, operamur et agimus ut attingamus ipsum». Et ita concedo quod pura speculatio potest esse praxis isto modo dicta, quia de ipsa potest esse consilium, et respectu ipsius potest esse electio.

Ex isto sequitur etiam quod operatio exterior imperata a voluntate non est semper praxis isto modo dicta, quia quando operatio est praestituta a voluntate tamquam finis, tunc non est consiliabilis neque eligibilis, et per consequens nec est praxis isto modo dicta, secundum *Aristotelem dicentem III Ethicorum*²: «Consiliatur autem non de finibus sed de his quae ad fines. Neque enim medicus consiliabitur si sanabit nec rhetor si suadebit neque politicus si pacem faciet nec reliquorum aliquis de fine. Sed ponentes finem aliquem – et hoc sive secundum ra-

1 docet] quod add. interl. B, add. Z 2 saltem om. H || partialis] particularis H
 4 adquirenda om. C || quodlibet] quod ABC, quodcumque E 5-7 cum... consequens om.
 (hom.) F 6 sit... istorum² om. (hom.) B || actus] intellectus et add. EZ 7 erit] est G
 9^oEthicorum] quia add. B, quod add. D || actus om. G || generatur] igitur etc. H 10 demonstratum est] demonstratur esse F || est] esse add. Z || a contrario] amore Z 11 pura] prima E,
 om. H 15 quando] talis add. F, add. p. operatio E 16 praestituta] praestita E
 17 neque] nec H || nec] non GH || praxis] praxibilis G 19 Consiliatur] consulimus H ||
 sed] et G || quae] sunt add. E 20 fines] finem ABCG, sunt add. H || rhetor] rector F || si²
 om. F 21 neque] nec CDF || nec] neque EF, om. H

¹ Eustratius, *In Aristot. Ethicam*, VI, c. 2 (versio Roberti Grossatesta, iuxta cod. Vat. Urbin. lat. 222, f. 106vb). ² Aristot., *Ethica Nicom.*, III, c. 5 (1112b 11-17).

tionem rectam sive secundum praestitutionem voluntatis – qualiter et per quae erit intendunt ». Verumtamen quamvis non quaelibet operatio exterior imperata a voluntate sit semper praxis isto ultimo modo, quia tamen poterit ordinari ad finem ulteriorem vere poterit esse praxis.

5

Sic igitur patet ad quaestionem quod non sola operatio potentiae sensitivae vel inferioris est praxis, sed etiam operatio intellectus et voluntatis potest esse praxis propriissime dicta.

[RESPONSIO AD ARGUMENTA ROBERTI COWTON]

Ad primum argumentum primae opinionis¹ respondeo quod bene invenitur quod notitia practica est circa opera nostra et circa contingentia operabilia a nobis, sed nunquam invenitur quod praxis sive opus, de quo est notitia practica, sit circa contingens aliter se habere, nec circa aliquid quod est in potestate nostra, quamvis ipsa operatio, quae est ipsa praxis, sit contingens aliter se habere et operabilis a nobis. Et ideo pura speculatio et similiter dilectio, quia sunt operabiles a nobis, quamvis non habeant talia pro obiectis, vere sunt praxes, et de ipsis vere erit notitia practica.

Si dicatur quod omnis notitia practica est respectu actionis vel factionis; sed actio est circa agibile et factio circa factibile; ergo actio et factio, quae sunt praxes, habent aliquid contingens aliter se habere pro obiecto:

Respondeo quod nunquam invenitur a Philosopho quod habitus practici sunt circa actionem et factionem, et actio

2 erit] erunt DEZ 3 semper praxis *trp.* D 3-5 praxis... praxis] ad finem nec est praxis isto ultimo modo ita tamen poterit ordinari esse praxis H 4 tamen] tunc A 7 inferioris] conformis H : etiam *om.* H 10 primum argumentum] rationem F respondeo] dico F 12 nunquam] nusquam D 15 quanvis] licet G : ipsa¹ *om.* EF 17 quia] quae EHZ, etiam G : quamvis licet G 24 nunquam] nusquam G : Philosopho] philosophis E 25 habitus actus H

¹ Supra, p. 277, lin. 7-13.

et factio circa agibile et factibile; sed dicit quod artes practicae sunt circa agibile et factibile, et tunc accipit ista pro actione et factione. Unde dicit VI *Ethicorum*¹: «Contingentis autem aliter se habere est aliquid et actibile et factibile; alterum autem est actio et factio». Vide Commentatorem in commento sequente litteram allegatam², ubi dicit quod aliud est practica, id est activa; et aliud praxis, id est actio; et aliud factiva, id est factio. Ex quo patet quod respectu solius actionis et solius factionis vere dicetur activa vel factiva, quantumcumque nihil sit ibi contingens aliter se habere nisi sola actio vel factio. Hoc patet, quia multae sunt artes mechanicae quae sunt factivae, quarum aliquae nihil contingens operabile a nobis respiciunt nisi ipsam factionem, et tamen vere sunt practicae, sicut ars citharizandi, cantandi et sic de huiusmodi. Et illa circa quae sunt istae operationes non sunt operabilia a nobis. Ergo quantumcumque ipsa speculatio sit circa obiectum non operabile a nobis, dum tamen ipsa vere sit operabilis a nobis, vere poterit dici praxis. Hoc etiam patet per Philosophum I *Ethicorum*³ et IX *Metaphysicae*⁴, quod quaedam sunt operationes praeter quas sunt aliqua opera et quaedam non. Et tamen de utrisque potest esse notitia practica, sicut declarat Philosophus I *Ethicorum*⁵. Unde dicit Commentator ibidem⁶: «Musico quidem operante secundum musicam, id est cantante, vel

1 artes] actus H 2 agibile] actibile ABC tunc] sic D ista] sensus H 4 se om. G 7 aliud¹ om. G 8 et... factionis om. G 9 vel] et H aliter] ita C
 10 sunt om. G 11 quae] non add. EF sunt] etiam H nihil] nec G 13 et sic de] etc. F 16 ipsa] speculatio vel operatio add. mg. E, operatio add. H 17 per] secundum E 18 IX om. C 19 aliqua] alia G 20 utrisque] utroque F 20-21 Philosophus om. F 21 dicit om. H

¹ Aristot., *Ethica Nicom.*, VI, c. 4 (1140a 1-2). ² Eustratius, *In Aristot. Ethicam*, VI, c. 4 (versio Roberti Grossatesta; cod. Vat. Urbin. lat. 222, f. 111v). ³ Aristot., *Ethica Nicom.*, I, c. 1 (1094a 4-5).
⁴ Aristot., *Metaph.*, IX, c. 8, t. 16 (1050a 30-b 2). ⁵ Aristot., *Ethica Nicom.*, I, c. 1 (1094a 1-18). ⁶ Eustratius, *In Aristot. Ethicam*, I (ed. P. F. Mercken, p. 13, lin. 39-42).

secundum musicam utente organo et operante per illud, deinde quiescente, nullum opus ipsius restat aut relinquitur ». Sed musica est vere practica, et tamen nihil est ibi operabile a nobis nisi ipsa operatio, § quamvis instrumentum musicum sit operabile a nobis per aliam artem, non per musicam. §

Ad aliud¹ concedo quod praxis strictissime sumpta est operatio secundum virtutem moralem. Et concedo quod circa ipsam est electio, et ideo ipsa est contingens aliter se habere et operabilis a nobis. Non tamen – sicut declaratum est² – oportet quod obiectum ipsius praxis sit contingens aliter se habere. Et ideo¹⁰ quia ipsa pura speculatio est operabilis a nobis et non suum obiectum, ideo ipsa poterit dici praxis sed non poterit dici practica.

Si dicatur quod tunc moralis virtus esset respectu intellectionis, quia habitus electivus, et per consequens virtus moralis esset in intellectu, quod est contra Philosophum I et VI¹⁵ Ethicorum³:

Respondeo quod accipiendo virtutem moralem pro omni habitu virtuoso qui non est intellectualis, quod aliquis habitus moralis est respectu intellectionis, quia sicut potest aliquis habere actum bonum et malum circa intellectionem ita et habitum. Unde²⁰ sicut aliquis peccat studendo tempore et loco non debito, ita meritorie agit studendo pro loco et tempore et secundum alias circumstantias requisitas; et per consequens unus istorum actuum

¹ utente] ordine et E 2 aut] vel E 3 ibi] vere H 3-4 nisi... nobis om.
(hom.) G 4-5 quamvis... musicam mg. B, om. A 4 operabile] operatum B, operatio C
6 strictissime] propriissime D 8 ipsa est] praxis F || aliter om. AB 10 obiectum
om. ACGH, respectu (mg.) D 11 operabilis] operata C || a... non] et non operabilis F ||
suum] solum E 12 ideo] non G, practica] sed add. D 13 respectu] electionis seu
add. E 13-14 intellectionis] volitionis F 14 electivus] elicitivus H, intellectivus G
17 omni] communi Z 19 quia om. H 20 et¹ om. G ita et²] et etiam G. Unde om. G
21 studendo] pro add. F 22 pro om EF .. tempore] debito add. F || et²] etiam DH

¹ Supra, p. 277, lin. 14-17. ² Supra, p. 296, lin. 13-17.
³ Aristot., *Ethica Nicom.*, I, c. 13 (1103a 3-7); VI, c. 2 (1138b 35 - 1139a 1).

est meritorius et alius demeritorius. Ita non est inconveniens tales habitus correspondentes actibus generari, nec tamen propter hoc habitus moralis erit in intellectu proprie loquendo, quia proprie loquendo omnis habitus moralis est in voluntate, sicut patebit 5 in tertio¹.

¶ Unde sicut habitus voluntatis generatus ex volitionibus quibus vult pro loco et tempore et secundum alias circumstantias uti necessariis ad salutem est moraliter virtuosus, subiective existens in voluntate, qui etiam non est intellectualis, ita ex volitionibus quibus voluntas vult studere et intellectualiter considerare secundum debitas circumstantias generatur habitus moraliter virtuosus, subiective existens in voluntate, qui etiam non est intellectualis, quamvis ex actibus intellectus imperatis a voluntate generetur unus aliis habitus intellectualis. ¶

Ad aliud² concedo quod praxis strictissime sumptae semper electio est causa effectiva. Sed dico quod ita est electio respectu intellectionis, quae est pura speculatio, sicut respectu cuiuscumque operationis exterioris, et ita ipsa efficitur ab electione voluntatis sicut operatio exterior. Ita enim possum dubitare et consiliari an debeam considerare aliquod pure speculabile sicut possum dubitare et consiliari an debeam comedere vel non. Et ita possum sententiare et concludere quod debeam considerare tale speculabile, et post istam sententiam possum eligere considerare,

1 tales] proprie in intellectu talis E 2 tamen om. F 3-4 quia... loquendo] sed quod H 3-4 proprie loquendo om. F 6-14 Unde... intellectualis in ius f. B, om. A 6 ex volitionibus om. B 7 pro om. D et² om. DE 9 qui] quae G 10 considerare] consiliari H 11 moraliter] moralis B 12 subiective existens] scientiae existens subiective E 13 a voluntate om. F 14 habitus intellectualis om. E 16 sumptae] sumpta ACEFH 15-16 sumptae... effectiva] sumpta est effectus electionis, ita quod semper electio est causa effectiva praxis Borgh. 17 quae] non add. D 18 operationis] operis D 19 operatio] est H Ita enim] ita non G 20 consiliari] considerare Z 21 consiliari] considerare EZ, vel] an F 22 ita] tamen G 23 considerare] consiliari H 22-23 tale... considerare om. (hom.) C 23 considerare om. G

¹ Sent., III, q. 10 H. ² Supra, p. 277, lin. 18 - 278, lin. 2.

et ultimo possum considerare, et ita intellectio potest sequi electionem sicut operatio exterior.

Ad auctoritatem beati Gregorii¹ dico quod accipit opus pro opere exteriori, et ita frequenter accipiunt Sancti, quia respectu multorum talium est consilium et electio, quamvis possit esse etiam respectu contemplationis. Unde frequenter propter vitam aeternam consequendam aliqui multum sollicite inquirunt et deliberant an sit vacandum contemplationi vel praedicationi et talibus operibus exterioribus, et ita ipsa contemplatio vere est post electionem. Aliquando enim concludunt et sententiant¹⁰ Sancti quod vacandum est contemplationi, et ideo tunc contemplatio est vere praxis.

Per predicta patet quod processus ille² concludit quod speculatio est vere praxis, quia intellectus practicus non solum inquirit quod opus exterius est fugiendum, quod prosequendum, sed¹⁵ etiam omnia ista inquirit de operibus interioribus. Et post sequitur electio, et post sequitur prosecutio eligibilis etiam quantum ad ipsum intellectum et voluntatem. Ideo etc.

Ad ultimam auctoritatem³: quod agibile et eligibile idem; et ideo sicut ista operatio interior, scilicet speculatio et etiam volitio,²⁰ sicut est agibilis ita eligibilis, et ideo vere erit praxis.

[RESPONSIO AD RATIONES SCOTI]

Ad primum alterius opinionis⁴: quod non est de ratione intellectus practici quod se extendat extra totam partem rationa-

¹ et¹] ita F [add. ultimo... ita om. Z] possum om. EF [intellectio om. AB 5 quamvis licet G 6 possit] sit G [etiam om. ABF 8 vel] an D 10 Aliquando enim] et aliquando H 11 Sancti om. A ideo om. H 13-14 Per... praxis om. (hom.) C 15 quod² om. G 17 electio... sequitur om. (hom.) E prosecutio] consecutio E eligibilis] electionis H 20 ista om. E [etiam om. CH 21 sicut] etiam add. H, om. FZ [est] sunt F. ideo] ita E, de eis add. H 23 primum... opinionis] primam opinionem alterius F 24-1 (p. 30f) extra... extendat om. (hom.) E

¹ Vide supra, p. 278, lin. 2-3.
Cowton, supra, p. 278, lin. 8-23.
⁴ Vide supra, p. 280, lin. 5-11.

² Quem scilicet facit Robertus
³ Supra, p. 279, lin. 1-2.

lem, sed sufficit quod se extendat ad voluntatem et ad quemcumque actum mediante actu voluntatis; et ideo sufficienter unus actus intellectus se extendit ad alium actum intellectus tamquam ad obiectum. Et quando dicitur 'tunc logica esset practica', ista conclusio est concedenda, sicut post patebit¹.

Argumentum pro secunda condicione² concludit quod probat, quod praxis est posterior intellectione, quia omnem proxim praecedit aliqua intellectio, sicut omnem actum voluntatis praecedit aliqua intellectio; non tamen requiritur intellectio dictativa nec aliqua intellectio complexa prior.

Ad argumentum pro tertia condicione³: quod illa est condicio praxis bonae quam Philosophus vocat II *Physicorum*, commento 58⁴, eupraxiam, non autem est condicio praxis in communi. Et ideo omnis praxis recta requirit rationem rectam, sed non omnis praxis est recta nec esse potest, sicut nec omnis volitio, ideo etc.

[RESPONSIOS AD ARGUMENTUM PRINCIPALE]

Ad argumentum principale⁵ patet quod sola operatio sequens electionem est praxis quarto modo dicta⁶: Sed non sola operatio potentiae inferioris sequitur electionem, sed ipsam sequitur tam

1 sed] quia H voluntatem et ad om. AH et om. G 2 sufficienter] sufficit G,
sufficit quod H 4 ista om. H 5 post patebit] patebit ad H 6 concludit *interl.* B,
om. ACFH quod] quid E, om. DF 7 probat om. D 9-10 dictativa] distinctiva H
10 prior om. F 11 argumentum] tertium F | condicione] dico add. F 12 condicio]
concedend H quam] quod H 12-13 *Physicorum*] et VI *Ethicorum*, cap. 3 et *Commentator*
add. Z, et *Commentator ibidem* add. EF 13 non autem est] aut non est A autem]
aliqua E, om. FH 15 praxis om. F esse om. H 16 ideo] igitur H 18 argumen-
tum principale] rationem principalem F sequens] secundum F 19 non] est add. H
20 inferioris] quae add. H sequitur² tam] etiam H

1 Infra, p. 316, lin. 3-7. 2 Supra, p. 280, lin. 12-21.

3 Supra, p. 281, lin. 1-6. 4 Aristot., *Physica*, II, c. 6, t. 58 (197b 5).

5 Supra, p. 276, lin. 16-19. 6 Scilicet strictissime; cf. supra, pp. 289,
lin. 7 - 290, lin. 2.

intellectio – quamvis una alia praecedat – quam etiam operatio voluntatis. Potest enim quis consiliari et deliberare utrum debeat deliberare et utrum debeat considerare vel non; ideo etc. Sed praxis tertio modo dicta¹, respectu cuius dicitur notitia practica, non sequitur semper electionem, sed ipsamet electio et volitio⁵ praecedens est praxis, cum sit opus nostrum de quo est notitia practica. Sed Commentator in auctoritate allegata² accipit praxim quarto modo et non tantum tertio modo.

[QUAESTIO XI]

UTRUM NOTITIA PRACTICA ET SPECULATIVA DISTINGUANTUR 10 PER FINES VEL PER OBIECTA]

Secundo quaero utrum notitia practica et speculativa distinguantur per fines vel per obiecta.

Quod per fines:

Quia II *Metaphysicae*³: « Finis speculativae veritas, practicae autem opus ». Igitur etc.

Contra:

Avicenna, I *Metaphysicae*⁴, dicit quod scientiae practicae sunt de operibus nostris, non autem speculativae.

1 quam etiam] et H 3 deliberare] diligere EF, considerare C et om. C || considerare] consiliari DH || vel] an D : ideo] igitur H || Sed] similiter F 5 electionem] alia litera: secundum ipsam quia electio et volitio etc. add. E : sed ipsamet] secundum ipsam quia F || electio] intellectio E 12 Secundo] Alia quaestio quartae principali connexa. Deinde Z || notitia om. G 14 fines] probatur add. Z 18 Avicenna] Aristoteles H I] 2° F || quod om. H

1 Strictius scilicet accepta; cf. supra, pp. 288, lin. 22 - 289, lin. 7.

2 Eustratius, supra, p. 276, lin. 16-18 allegatus. 3 Aristot., *Metaph.*, II,

c. 1, t. 3 (993b 20-21). 4 Avicenna, *Metaph.*, I, c. 1 (ed. Venetiis 1508, f. 70ra).

[OPINIO HENRICI GANDAVENSIS]

Ad istam quaestionem dicunt a l i q u i¹ quod scientia speculativa et practica distinguuntur penes fines suos. Distinguitur tamen de fine, quia quidam est finis scientiae et quidam scientis.

⁵ Finis scientiae est ille ad quem ordinatur scientia, finis scientis est ille ad quem sciens ordinat scientiam. Similiter, finis scientiae est duplex, scilicet per se et per accidens, principalis et secundarius. Finis per se scientiae est ad quem ex natura sua habet ordinari. |§ Finis per accidens scientiae, sive non principalis, est ille ad quem

¹⁰ non ordinatur per se, sed potest ordinari ex intentione scientis. A fine scientis, quem scilicet ipse sciens intendit, non dicitur scientia nec speculativa nec practica; sed a fine scientiae per se et principali et non a fine non principali dicitur scientia speculativa vel practica, quia illa scientia quae ex se ordinatur ad cognitionem veri est

¹⁵ speculativa, illa autem quae ordinatur ad operationem boni est practica. §|

Dicitur² igitur quod scientia practica distinguitur a speculativa penes finem scientiae per se et principalem, quia finis ille est opus, finis autem speculativae est veritas.

²⁰ Hoc probatur: quia unusquisque effectus distinguitur per suam causam nobiliorem. Sed inter omnes causas causa finalis

3 et] etiam G 4 quidam²] finis add. F 5-6 est² ille om. H 7 scilicet om. D
 9-16 Finis... practica in imo f. B, om. A 9 scientiae om. H [principalis] scientiae add. seu rep. D [est ille om. H 10 potest] posset D 10-11 potest... scilicet om. H [A fine]
 ad finem C 11 intendit] a quo add. interl. H 12-13 sed... practica om. (hom.) E
 12 scientiae om. D 13 et... practica om. H [vel om. C 14-15 cognitionem... ad om.
 (hom.) F 17 a om. C 18 scientiae] et add. G [ille] practicae DZ, illius H 19 autem]
 vero H 21 causam] maiorem vel add. F [omnes om. A [causa om. C

¹ Haec est opinio Henrici Gandavensis, *Summa*, a. 36, q. 4, ad 2 (I, ed. Parisiis 1520, ff. 235v Z - 236r Z); auctoritates tamen Aristotelis infra citandas apud Henricum non invenimus. ² A Henrico Gandavensi, loco cit. (f. 234v Q-R).

est nobilissima, cum sit causa causarum, secundum Avicennam¹. Igitur notitia practica habet distingui ab alia penes finem suum.

Praeterea, una scientia distinguitur ab alia vel per subiectum vel per finem. Sed notitia practica non distinguitur a speculativa per subiectum, quia de eodem subiecto possunt esse et scientia speculativa et practica. Ergo penes fines.

Praeterea, «sicut principium in speculabilibus, ita finis in operabilibus», II *Physicorum*²: sed scientia speculativa distinguitur ab alia per sua principia; ergo etc. Hoc patet per Philosophum¹⁰ II *Metaphysicae*³ et II *De anima*⁴, ubi dicit: «Differt autem a speculativo fine»; similiter dicit⁵: «Intellectus qui propter aliquid ratiocinatur practicus est».

[CONTRA OPINIONEM HENRICI GANDAVENSIS]

Contra istam opinionem ostendo quod practica non distinguitur a speculativa fine, id est per causam finalem, ita scilicet quod habeat distinctam causam finalem a causa finali speculativae, sed idem simpliciter potest esse causa finalis utriusque.

Hoc probo primo sic: idem est finis scientiae et scientis; sed idem potest esse finis scientis propter quem adquirit scientiam tam speculativam quam practicam; igitur etc. Minor patet, quia idem est finis agentis, § hoc est intentus ab agente, § et actionis suae,

2 penes] per H 4 vel om. G 5 per om. G 6 subiecto] scientia A 8 in1] speculantibus vel add. mg. F 9 speculabilibus] speculativis G 10 finis] scientia A, quod corr. B 11 in2] agibilibus vel D 9 sed om. H 11 a om. C 16 id est] scilicet F 19 primo om. FG 20 finis] scientiae et add. F quem] quam tam H 21 scientiam om. H 21 igitur om. G 22 est finis om. G hoc... agente mg. B, om. A

¹ Avicenna, *Metaph.*, VI, c. 5 (ed. Venetiis 1508, f. 94v). ² Aristot., *Physica*, II, c. 9, t. 89 (200a 15-24); vide supra, p. 291, notam 1.

³ Aristot., *Metaph.*, II, c. 1, t. 3 (993b 20-23). ⁴ Aristot., *De anima*, III, c. 10, t. 49 (433a 14-17). ⁵ Ibidem.

§ seu formae factae, § quia omnis finis cuiuscumque actionis est finis intentus. Aut ergo ab isto agente aut a superiori dirigente illud agens inferius, sicut in naturalibus idem est finis agentium inferiorum et intelligentiae dirigentis. Et a quocumque intendatur, 5 sequitur quod idem sit finis agentis, § hoc est intentus ab agente, § et actionis suae.

Praeterea, finis nunquam respicit formam nec materiam nisi mediante agente, in quantum scilicet movet efficiens ad agendum, § hoc est in quantum intenditur ab agente. § Ergo non est causa 10 finalis nisi quia intenditur ab agente. Ergo non est alias finis agentis, § scilicet intentus, § et formae.

Praeterea, illud non est causa essentialis alicuius rei a quo non dependet nec in esse nec in fieri; sed a tali quod non movet efficiens ad agendum non dependet res quocumque modo. Quod 15 non in esse, patet, quia sine illo est in rerum natura; quod non in fieri, patet, quia nihilominus erit res.

Praeterea, illud a quo res dependet essentialiter, ita quod sine illo res non haberet esse reale, videtur esse causa essentialis illius rei. Sed a fine scientis dependet ipsa scientia realiter et essentialiter, 20 quia sine illo simpliciter non foret. Sicut ponatur quod aliquis non addisceret scientiam speculativam nisi propter lucrum vel propter aliquid tale: nisi ille tunc hoc intenderet simpliciter nihil foret illa scientia. Igitur illud habet rationem causae, et non nisi rationem causae finalis; ergo etc.

1 seu... factae *mg.* B, *om.* A 2 a *om.* AB 5 hoc... agente *mg.* B *om.* AF
 7 respicit] recipit H || nec] neque H 8 scilicet] enim F 9 hoc... agente *mg.* B, *om.* A
 || Ergo] sicut F 9-10 non... Ergo *om.* (*hom.*) EH 10 nisi quia] quia non A || quia] qui G
 || non est alias AF, est B, non est tunc C, idem est DEHZ 10-11 agentis... formae] scien-
 tis et scientiae F 11 scilicet intentus *om.* A 12 alicuius *om.* G 15 sine illo] ille A
 || quod non] nec H 17 Praeterea] Propterea Z 18 videtur... essentialis *om.* G
 19 ipsa] prima A, *quod corr.* B 22 propter *om.* ADEFH || simpliciter *om.* H || nihil]
 vel A, nisi (*sed del.*) F, non H 23 illa] aliquam A || illud] sicut A, *om.* C 24 ratio-
 nem *om.* D

Praeterea, per quod contingit respondere ad quaestionem factam per 'quid', habet rationem causae¹; sed per finem scientis contingit respondere ad quaestionem factam per 'quid'. Sicut si quaeratur propter quid est ista scientia, contingit respondere per finem scientis. Ergo etc.

5

[OPINIO AUCTORIS DE CAUSA FINALI SCIENTIARUM]

Ideo aliter dico ad quaestionem. Et primo distinguo de fine, quod duplice accipitur: uno modo pro aliquo adquirendo per aliquam operationem, sicut sanitas est finis deambulationis; et iste finis est amatus et desideratus amore concupiscentiae. Alius est finis amatus amore amicitiae, propter quem primus finis producitur; quia enim homo diligit seipsum concupiscit sibi ipsi sanitatem, et ideo ad illam habendam operatur. Similiter, quia aliquis diligit Deum summe propter se, ideo omnia agit propter Deum, et ita Deus est finis omnium actuum suorum. Primus finis est prior in intentione et ultimus in execuzione, quia realiter est effectus, et communiter est ignobilior illo quod est ad finem, saltem agente qui intendit eum. Sed secundus finis, ut communiter, est praeeexistens ipsi operationi, et si secundum rectam rationem intendatur non est ignobilior illo quod est ad finem, nec est effectus, nec adquiritur proprie loquendo per ipsam operationem.

1 Praeterea] Propterea Z, illud add. F 2 per¹] propter DZ quid ita (pro propter quid) codd. habet... causae] respondere per causam F causae] finalis add. Z per²] propter F 3 per] propter Z quid] de scientia add. E, scientia add. F 4 scientia om. H per] propter H 5 scientis] respondentis E 8 accipitur] dicitur H 12 ipsi om. H 13 quia] quando G aliquis] aliquid AD 14 omnia] alia add. D propter] finem scilicet add. H 15 ita] ideo E, om. D 16 in om. EFH quia] sed finis qui H 17 communiter est om. H quod... finem] fine ad quem est Z quod] quia H 18 agente] agentem H 19 et] ut F 20 rationem] operationem Z 20-21 non... nec om. A 21 effectus om. E

¹ Aristot., *Metaph.*, VII, c. 17, t. 59 (1041a 11-33).

Secundo, dico quod finis scientiae proprie loquendo est illud quod amatum ab addiscente sive amore amicitiae sive amore concupiscentiae, secundum diversos modos accipiendi finem, movet ipsum ad discendum et ita ad acquirendum scientiam. Et ideo idem est simpliciter finis quae est causa finalis scientis et scientiae; non tamen ita quod causa finalis scientiae sit causa finalis scientis, sed quia illud quod efficiens intendit et amat, propter quod agit ad acquirendum scientiam, est causa finalis ipsius scientiae; non tamen est causa finalis scientis, sed est intentum et amatum a sciente. Verbi gratia, aliquis addiscit scientiam propter amorem amicitiae ad seipsum et concupiscit ipsam scientiam sibi ipsi vel aliquid lucrum attingibile per ipsam scientiam, tunc dico quod ipsem est causa finalis illius scientiae quia est amatus amore amicitiae, et aliter ipsa scientia non produceretur in effectum. Et ita ipsem est amatus a se ipso est causa finalis scientiae, quia ipsa scientia est cuius esse sequitur ad ipsum sic amatum; et ita ipse habet rationem alicuius causae, quia est ad cuius esse sequitur aliud. Et tamen ipsem non est causa sui ipsius, quia ipsem non dependet sic a se ipso. Similiter, ipsum lucrum vel aliquid tale est causa finalis aliquo modo ipsius scientiae, quia est per quod respondeatur ad questionem factam [per] 'propter quid'. Si enim aliquis quaerat 'quare iste addiscit' vel 'quare scientia producitur', convenienter respondeatur 'propter lucrum per ipsam acquirendum'. Et tamen illud lucrum non est causa finalis ipsius

1 scientiae om. F 2 illud] idem H amatum] amat F addiscente] alio distincte D
 3-4 movet... discendum] secundum diversum modum ad ipsum addiscendum H 4 discendum]
 addiscendum D ita om. H 5 idem] illud F est¹ om. B quae] quod EF, qui
 Borgh. finalis om. F scientis] alia littera habet finalis add. E 5-6 et... scientis om. (hom.) A
 6 finalis] ipsius add. F 7 quod² om. D 8 acquirendum om. H 10 gratia om. G
 11 amicitiae F vel] propter EFH 12 attingibile] accidentale DEGH, acquisi-
 bili Z quod om. D 13 quia] qui E 14 aliter] realiter Z non interl. B, om. AG
 15-16 ipsa... amatum] ipse solus est ad cuius esse sic amatum sequitur scientia Z 16-17 ad...
 sequitur om. (hom.) C 18 sui om. C ipsem est om. H 19 sic om. A 19-20 aliquid
 tale] aliqua talis G 20 causa] sufficiens add. F est²] illud add. F per om. B 21 propter]
 per EH 22 quare] propter quid H vel... scientia] propter quid illud H 23 responde-
 tur] dicitur G per] ad D 24 illud om. H

scientis, quia ipse sciens non dependet ab eo essentialiter, sed tantum est desideratum et concupitum a sciente, propter quod agit ad adquirendum scientiam.

Hoc poterit declarari: quia sicut in agentibus naturaliter illud est causa finalis quod intenditur a natura, ita in voluntariis illud ⁵ est causa finalis quod intenditur a voluntate; sed lucrum vel aliquid tale est intentum a voluntate propter quod producitur scientia; ergo illud vere erit causa finalis.

Praeterea, illud quod intenditur a voluntate divina in causando vere habet rationem causae finalis, non Dei sed scientiae ¹⁰ vel effectus, igitur eadem ratione illud quod intenditur a voluntate creata. Et per istum modum potest poni quod Deus est causa finalis omnium, quia ipse semper amat et propter ipsum omnia fiunt saltem a se ipso. Et in naturalibus idem est simpliciter finis agentis naturalis et agentis supremi dirigentis. ¹⁵

Propter tamen communia dicta potest distingui de fine scientiae. Unus, qui simpliciter potest esse causa finalis proprie dicta propter quem ipsa scientia adquiritur et qui movet agens ad agendum; et de illo locutus sum prius¹. Alius est finis scientiae qui secundum rectam rationem deberet intendi ab agente quod libere ²⁰ agit. Et isto modo finis scientiae practicae est opus vel operari, et finis speculativae est considerare, quia rationabiliter addiscens vel in maiori parte vel semper deberet istos fines intendere. Si tamen de facto non faciat, non erunt causae finales, quia ipsae scientiae in nullo dependebunt ab eis, sed alia intenta erunt causae ²⁵ finales.

1-2 tantum]	tamen F	5-6 natura... a om. (<i>hom.</i>) C	6 aliquid]	aliquid G
7 propter... scientia <i>interl.</i> (p. finalis lin. 8)	B, om. A	quod] quid D	8 illud]	quod add. AB
+ finalis] scientiae et non scientis add. Z		10 scientiae] creaturae F	11 effectus]	alia
littera creaturae add. E	illud om. H	12 creata] creaturae H	quod om. G	causa om. G
13 propter] per F	15 et om. G	17 Unus, qui] unusquisque H	18 quem] quid G	
qui] quae G	21 Et] ita add. A	operari] operatio F	22 considerare] veritas H	
rationabiliter]	ab ea movetur H	23 vel ¹¹] semper vel add. H	vel ² om. AH	semper] et H

¹ Supra, pp. 307, lin. 1 - 308, lin. 15.

Si dicatur quod non est de ratione causae finalis actualiter intendi sed quod sit apta nata intendi, hoc non valeat, quia de ratione eius est causare actualiter si effectus erit. Et ita cum non possit causare actualiter nisi actualiter intendatur, non erit causa finalis nisi actualiter intendatur.

Si dicatur quod hoc est contra Philosophum III
*De anima*¹ et VI *Metaphysicae*² et I *Metaphysicae*³:

Praeterea, unius rei est una causa finalis essentialis, sed si omne tale intentum esset causa finalis, essent plures causae finales, cum talia plura possint intendi:

Ad omnes auctoritates respondeo quod procedunt de fine qui secundum rectam rationem – saltem ut in pluribus – deberet intendi si omnia essent convenienter ordinata, et ideo quasi ex natura sua habet quod sit ordinabilis ad talem finem.
Si tamen non actualiter intendatur non est vere et proprie causa finalis.

Ad aliud respondeo quod sicut non est inconveniens quod eiusdem rei sint plures causae efficientes proprie dictae quarum quaelibet est sufficiens inter causas, sicut calor potest produci ab igne sine sole et a sole sine igne, ita non est inconveniens quod eiusdem rei sint plures causae finales ita quod quaelibet illarum sit sufficiens in illo ordine causandi. Et ita eiusdem scientiae secundum speciem possunt esse plures causae finales. Et eodem modo sicut aliquod efficiens potest esse effectivum plurium effectuum

1 est om. AB 2 nata om. F 3 eius] non add. G [effectus] eius add. E 4 non¹ om. H 5 intendatur om. E 6 hoc om. GH 8 Praeterea] quoniam H [essentialis om. FG 9 finalis] tunc add. H [cum] quoniam H 11 omnes] istas H, rationes et add. F 12 ut om. H 13 convenienter om. E 14 sua om. H 15 non actualiter trp. G 18 eiusdem] unius D [rei om. H 19 sufficiens H [inter] creaturas vel add. F [causas interl. F, creaturas E, secundas add. Z, om. H 20 sine¹] vel a D 21-23 ita... finales om. (hom.) B 23 esse om. G [Et om. G [modo om. A

¹ Aristot., *De anima*, III, c. 10, t. 49 (433a 15-16). ² Aristot., *Metaph.*, VI, c. 1, t. 1 (1025b 22-25). ³ Aristot., *Metaph.*, II, c. 1, t. 3 (993b 20-22); cf. infra, pp. 311, lin. 22 - 312, lin. 2.

specie distinctorum, ita eadem causa finalis potest esse causa finalis plurium scientiarum et plurium effectuum specie distinctorum.

Tertio, dico quod aliqua distingui per aliqua potest intellegi multipliciter: vel tamquam per aliqua intrinseca, vel tamquam per aliqua extrinseca. Exemplum primi: sicut aliqua, puta homo⁵ et asinus, distinguuntur per formas suas substantiales. Secundo modo contingit dupliciter: vel tamquam per aliqua quae sunt causa distinctionis ipsorum, quia sunt causae ipsorum quae sunt distincta; et tunc distinctivum vel est limitatum et proprium vel illimitatum et commune, sicut aliquid est causa illimitata et ali-¹⁰ quid limitata. Vel tamquam per aliqua sibi propria, sicut aliqua distinguuntur per suas proprietates vel per sua subiecta, quia scilicet necessario est aliud subiectum unius et alterius, vel per effectus sibi proprios.

[RESPONSIO AUCTORIS AD QUAESTIONEM]

15

Ex his respondeo ad quaestionem quod istae scientiae se ipsis distinguuntur intrinsece et formaliter, sed per fines vel per finem distinguuntur causaliter, sicut causaliter distinguuntur per causam efficientem. Sed per subiecta scientiae nullo praedictorum modorum distinguuntur necessario, quia nec formaliter et intrinsece,²⁰ nec causaliter necessario, nec tamquam per aliqua sibi propria. Sed isto ultimo modo distinguuntur per obiecta, hoc est per conclusiones scitas.

3 aliqua²] aliam H 3-4 intelligi] esse G 4 tamquam² om. H 5 aliqua¹ om. H
 sicut... puta om. F sicut] per add. H aliqua] principia add. H 6 asinus] angelus F 7 du-
 pliciter] multipliciter E 8 quia] quae G causae... quae] causa distinctionis ipsarum quia D
 9 distincta; et tunc om. G distinctivum] distinctum DH et²] vel H 10-11 et²... limi-
 tata] ad... limitatum H aliquid] quod est causa add. E 11 Vel] et G propria] suppo-
 sita G aliqua¹] distinguuntur add. H 13 scilicet necessario] necessarium G per om. G
 17-18 intrinsece... distinguuntur¹ om. (hom.) F 17 vel per finem om. H 18 distingun-
 tur¹] extrinsece et add. E causaliter¹... distinguuntur² om. (hom.) G 19 subiecta] obiecta H
 19-20 nullo... modorum] nullo modo AB, nullo modo praedictorum E 20 necessario
 om. ABF et interl. E, om. F 22 hoc] id H

Primum¹ patet, quia istae scientiae sunt formae simplices, sicut alias² declarabitur de omnibus accidentibus; sed formae simplices non possunt distingui intrinsece et formaliter nisi se ipsis; ergo etc.

Secundum³ patet, quia ab eodem causaliter habet res esse et esse distinctum a quocumque alio; igitur cum quaelibet scientia, sicut quaelibet alia res, habeat esse suum a causa finali sua, sequitur quod ab ea habet esse distinctum. Et ideo dico quod posito quod scientia speculativa et practica habeant eandem causam finalem, per illam distinguunt causaliter, quia illa in illo genere causandi est causa distinctionis earum. Et isto modo omnes res creatae distinguunt per Deum, quia est causa distinctionis omnium.

Et si dicatur quod nulla distinguuntur per illud in quo conveniunt, respondeo quod verum est: tamquam per sibi propria. Tamen causaliter, quando causa est illimitata – vel simpliciter vel secundum quid – non est inconveniens quin per illud distinguantur in quo conveniunt, illo modo quo conveniunt in illo. Verumtamen sciendum quod accipiendo finem pro illo qui secundum rectam rationem deberet esse finis, – modo exposito⁴ –, sic distinguuntur per fines tamquam per aliqua propria, quia aliis est finis unius et alterius⁵. Et isto modo intelligit Philosophus

4 etc. om. G 5 quia] unumquodque add. F res om. AF 8 ea] eodem G
10 illo om. G 11 Et] ideo add. F 12 quia] qui HZ distinctionis om. H 15 re-
spondeo quod om. H tamquam] quasi G sibi interl. B, om. A 16 illimitata] alimi-
tata AB, absoluta C vel om. EH 16-17 simpliciter om. E 17 quin] quod H illud]
aliud D 18 in quo] quibus G quo!] alio D 20 deberet] debet DEHZ finis om. A
21 distinguunt] distant G quia] et A

¹ Scilicet quod 'istae scientiae se ipsis distinguunt intrinsece et formaliter'. ² Ex. gr. *Sent.*, I, d. 8, q. 1 D; *Suumlae in libros Physicorum*, p. I, c. 6 (ed. Venetiis 1506, f. 2vb). ³ Nempe quod 'istae scientiae... per fines vel per finem distinguunt causaliter'. ⁴ Supra, p. 306, lin. 18-22. ⁵ Cod. F in imo f. 27v (totum subnotatum) haec habet:
«Nota, contra hoc dixit Reading: Quid est finem movere? Scilicet amari

III *De anima*¹ et II *Metaphysicae*², et ubique ubi dicit eas distingui per fines. Tamen, sicut dictum est³, istae non sunt semper causae finales proprie dictae.

Tertiū m⁴ patet: quod enim non distinguantur per subiecta formaliter et intrinsece manifestum est, quia subiectum nec est ipsa scientia nec est de essentia eius. Quod nec distinguantur causaliter per illa patet, quia aliquando et fere semper pro statu isto

1 ubique] ubicumque EFH	ubi om. FH dicit eas] loquitur de H	2 semper]
per se E	4 patet:] est verum H, enim om. H	distant G
non G	6 nec ²] non GH	5 nec]
	7 illa] illam E	isto] semper add. E

ab agente. Verbi gratia, ponendo quod sanitas sit finis propter quem volo ire ad silvam: tunc nihil aliud est quam sanitatem amari a me, propter quam volo ire. Sed nunc est ita quod licet sanitas ametur a me, non propter hoc sanitas illa aliquid causat in me. Et per consequens finalis causa non est movens realiter efficientem, sed tantum metaphorice. Et si quaeras, secundum quod esse movet, dico quod illo modo quo movet, scilicet metaphorice, non movet secundum esse in anima (*mg. F²* et hoc exponendo de intentione finali; quia secundum *Cōmentatorem*, XII *Metaphysicae*, prout habet esse in anima) movet effective, ut patet de balneo. Requiritur tamen quod habeat esse in anima ad hoc quod moveat finaliter; et non movet finaliter secundum quod habet esse extra. Sic enim habet rationem finis. — Dices contra: sic nihil est in re, scilicet ut sic; talis est causa finalis. Respondeo: patet quod non requiritur quod sit aliquid in re ad hoc quod causet finaliter, sed sufficit quod sit amatum vel intentum, quia causam finalem causare non est aliud quam amari ab efficiente, et hoc potest sine hoc quod causet aliquid in efficiente, ut dictum est. — Per hoc patet ad rationem *Ockham*, quod licet nihil sit, potest esse causa etc. — Sciendum etiam quod aliquid intendi potest esse dupliciter: vel actualiter vel aptitudinaliter. Actualiter dupliciter: vel ab agente primo, et illud semper est finis; vel a secundo agente, et hoc non semper. Aptitudinaliter semper, quia illud quod deberet intendi est finis. Per hoc potest dici ad rationem *Ockham*, quare faciat contra distinctionem *Gandavensis de fine scientis et de fine scientiae».* ¹ Aristot., *De anima*, III, c. 10, t. 49 (433a 15-16). ² Aristot., *Metaph.*, II, c. 1, t. 3 (993b 20-21); cf. supra, p. 309, lin. 6-7. ³ Supra, p. 308, lin. 16-26. ⁴ Scilicet quod 'istae scientiae... per subiecta nullo praedictorum modorum distinguuntur necessario'

ipsum subiectum, cum sit ens rationis § secundum unam opinionem¹, § in nullo genere causae est causa scientiae. Vel saltem possibile est quod Deus sit causa praecisa scientiae, et per consequens subiectum nullo modo causabit. Quod nec distinguantur per subiecta tamquam per aliqua sibi propria patet, quia idem simpliciter potest esse subiectum notitiae speculativae et notitiae practicae. Nam de omni subiecto quod habet aliquas passiones quae sunt in potestate nostra et aliquas quae non sunt in potestate nostra potest esse notitia speculativa qua sciuntur illae passiones quae non sunt in potestate nostra de illo subiecto, et etiam notitia practica qua sciuntur aliae passiones quae sunt in potestate nostra de illo eodem subiecto. Sed aliquod subiectum est huiusmodi, sicut patet, quia terra habet multas passiones quae non sunt in potestate nostra, sicut: terra est rotunda, frigida, sicca, gravis et huiusmodi; ita quod omnes illae conclusiones, si tamen sint demonstrabiles, sunt simpliciter speculativae et sciuntur scientia naturali. Similiter habet alias passiones quae sunt in potestate nostra, § vel significata illarum passionum sunt in potestate nostra, § sicut quod terra est arabilis, potest sic vel sic coli, et sic de aliis, et de istis est notitia practica, sicut agricultura. Et universaliter ex hoc ipso quod ens naturale est materia formarum artificialium, idem est subiectum notitiae speculativae, quia est ens naturale, et notitiae practicae, quia materia formarum artificialium. Et isto modo de homine et de anima intellectiva et de multis talibus potest esse et notitia

1-2 secundum... opinionem *mg.* B, *om.* AF 2 causae *om.* G 4 nec] non H
 6 notitiae¹⁻² *om.* H 8 alias] alias H, passiones *add.* E 6-10 potest... nostra *om.*
(hom.) C 9 passiones] conclusiones A 11 alias] aliquae G 12 illo *om.* H
 12-13 sicut patet *om.* H 14 sicut: terra] quia E, nostra *add.* C, sicca] dura F 17 alias]
 alias DZ 17-18 vel... nostra *mg.* B, *om.* A 18 illarum] illas B, illa CE passionum]
 passiones B, passione C 19 istis] eis C 20 ens] omne H 21-22 est... naturale *om.*
(hom.) E 22 quia] quod H et] subiectum *add.* *interl.* F² 23 quia] est *add.* *interl.* B
 24 potest esse *om.* A esse et] etiam esse G

¹ Cf. supra, p. 30, nota 3.

speculativa et notitia practica. Igitur penes subiecta tamquam per aliqua sibi propria non distinguuntur.

Si dicatur quod conclusiones practicae non resolvuntur in principia speculativa, ergo de eodem non possunt esse istae duae notitiae, respondeo quod non est inconveniens conclusiones practicas saltem mediate vel partialiter deduci ex principiis speculabilibus. Verbi gratia, ex isto pure speculabili, scilicet 'terra est dura', accipiuntur multa practica. Propter hoc enim oportet quod aretur vel frangatur aliquo duro ad hoc quod sit apta ad actiones quas agricultor habet exercere circa eam. Similiter quia homo est talis vel talis condicionis, oportet quod ad conservacionem sanitatis talis vel talis adhibeatur medicina. Et universaliter, ex hoc ipso quod in potestate nostra est habere operationes circa entia pure speculabilia et secundum rectam rationem secundum variationem ipsorum entium et condicionum suarum sunt operationes nostrae diversimode eliciendae, ideo ex principiis pure speculabilibus contingit inferre multas conclusiones simpliciter practicas.

Potest tamen dici quod illa principia sunt aliquo modo virtualiter practica, tamen secundum modum communem loquendi sunt simpliciter speculabilia, quia aliter nullum principium esset pure speculativum, quia nullum penitus est principium quin aliquo modo possit se habere ad primum. Unde ex isto 'omnis triangulus habet tres' in artibus mechanicis possunt haberi diversae notitiae practicae. Unde etiam invenitur aliquando quod scientia practica subalternatur scientiae speculativae, sicut musica arithmeticae, et

1 notitia om. F 2 sibi] subiecta add. F 4 speculativa] practica E 5 notitiae om. F 5-6 conclusiones om. C 7 speculabilibus] speculativis FH pure speculabili] principio speculativo H scilicet] ista add. F, om. DH 8-9 accipiuntur... aretur om. A 10 actiones] operationes D agricultor habet... eam] agricola vult... illam H 11 quod om. F 12 talis vel talis] talem vel talem AF, talem vel talis B, tales vel tales D adhibeatur medicina] adhibeantur medicinae D, adhibere scilicet medicinam F 13 ipso om. D habere] alias add. F 14 rationem] et add. DEF 15 condicionum] causarum add. E || suarum] ipsarum G 17 inferre] deferre G 22 pure] purum BH est principium om. C 23 isto] ista F 25 Unde om. H

sic de multis; quod non esset verum nisi contingeret resolvere conclusiones practicas in principia speculativa.

Quartum, scilicet quod istae notitiae distinguuntur per conclusiones scitas tamquam per propria sibi, ita scilicet quod
 5 necessario est alia conclusio scita notitia practica et alia scita notitia speculativa, patet: quia in illa conclusione quae scitur notitia speculativa nihil ponitur operabile a nobis, § nec aliquid importans operabile a nobis, § cum notitia speculativa non sit de operibus nostris. In illa autem conclusione quae scitur notitia practica
 10 ponitur aliquid operabile a nobis § vel aliquid importans operabile a nobis, § cum notitia practica sit de operibus nostris, § hoc est de his quae significant opera nostra. § Igitur alia est conclusio scita una scientia et alia. Ideo dico quod cum notitia practica sit directiva alicuius praxis, oportet quod semper notitia practica
 15 habeat primum § vel significans primum § vel aliquid operabile a nobis pro obiecto saltem partiali. Et cum notitia practica sit respectu alicuius complexi, oportet quod illa notitia sit magis directiva operis quam notitia incompleta cuiuscumque termini illius complexi. Et quando sic est, tunc est notitia practica, aliter non.
 20 Ex isto sequuntur aliqua. Unum sequitur quod de operibus nostris, § hoc est de terminis vel complexis importantibus opera nostra, § potest esse scientia speculativa, quia de operibus nostris possunt aliqua sciri, et illa notitia non magis dirigit quam notitia incompleta. Sicut si sciām quod dilectio est qualitas, quod est
 25 a Deo dependens, et sic de aliis; istae enim notitiae non magis dirigunt quam notitia incompleta dilectionis. Et isto modo potest

4 propria] principia H sibi om. E ita om. H scilicet om. C 5 alia!] aliqua G
 scita² notitia² om. H 5-6 notitia² speculativa om. D 7-8 nec... nobis mg. B, om. A
 importans] aliquid add. D 9 nostris om. C illa auten] qua D 10-11 vel... nobis
 mg. B, om. A 11 cum... nostris om. BC 11-12 hoc... nostra mg. B, om. A 12 si-
 gnificant] significantur per D 13-14 sit... practica om. (hom.) C 15 vel¹... primum²
 mg. B, om. AG aliquid om. G 18-19 illius complexi] incompleta F 19 tunc est]
 et tunc G 20 isto] ista G 21-22 hoc... nostra mg. B, om. AF 21 complexis]
 incomplexis seu complexis E 22 potest... nostris mg. B, o.n. D 24 sciām] scientia A,
 quod corr. B ; quod²] quae G 25 enim om. H

liber *De anima* contineri sub scientia speculativa, quamvis quantum ad magnam partem sit de operibus nostris.

Aliud sequitur quod logica, rhetorica et grammatica sunt vere notitiae practicae et non speculativae, quia vere dirigunt intellectum in operationibus suis quae sunt mediante voluntate in sua 5 potestate, sicut logica dirigit intellectum in syllogizando, discurrendo, et sic de aliis.

Potest tamen distingui de practica, quia quaedam est dictativa et quaedam tantum ostensiva. Prima est illa qua determinate dicitur aliquid esse faciendum vel non faciendum; et sic loquitur 10 Philebos VI *Ethicorum*¹ et III *De anima*². Et isto modo nec logica nec grammatica nec rhetorica est practica, nec etiam ars quaecumque mechanica, quia nulla istarum dictat aliquid esse faciendum vel fugiendum, sicut ars mechanica non dictat quod domus est facienda, sed hoc pertinet ad prudentiam qua scitur 15 quando est facienda et quando non, et quando est operandum et quando non. Secunda notitia practica est tantum ostensiva, quia non dictat aliquid fugiendum aut prosequendum, sed tantum ostendit opus quomodo fieri potest; virtute cuius notitiae, si intellectus dictet illud esse faciendum et voluntas velit, statim potest recte 20 operari. Sicut ars aedificatoria ostendit quod domus componitur ex lignis et lapidibus et ex fundamento tali et talibus parietibus et tali tecto, et sic de aliis,[§] et non dictat quod domus est facienda nec quando est facienda, [§] sed ad prudentiam pertinet dictare quod tali tempore est facienda, vel sic est agendum vel sic. Et 25

1 quantum om. G 3 rhetorica] theologia H 6-7 discurrendo] describendo H
 9 illa qua] quae D, illa de qua F, ista quae HZ 9-10 dictatur] dictat DHZ 12 nec¹
 om. F nec² grammatica om. Z 13 nulla om. A 13-14 aliquid... dictat F, Borgh., om.
 (hom?) alii 15 prudentiam] practicam H 16 et¹] etiam add. C quando] non add. B
 17 quia] quae D 18 aut] nec E 19 quomodo] qualiter G, quando H 21 Sicut
 ars om. C aedificatoria] aedificativa G ostendit om. D 22 tali om. H 23-24 et²...
 facienda mg. B, om. A 25 vel² sic. Et] etiam H

¹ Aristot., *Ethica Nicom.*, VI, c. 1 (1138b 18-29). ² Aristot., *De anima*, III, c. 9, t. 46 (432b 26-29).

eodem modo logica et aliae artes sunt tantum ostensivae et non dictativae. Sunt tamen directivae, habentque tales artes frequenter non primum pro obiecto sed obiectum praxis, sicut ars aedificatoria habet ipsam domum pro obiecto et non primum vel 5 operationem quae est in potestate nostra.

[QUAEDAM DUBIA CIRCA SOLUTIONEM]

Sed tunc est hic unum dubium: quia, secundum praedicta, sequeretur quod omnis habitus practicus praeter istas artes esset prudentia. Consequens falsum. Falsitas consequentis patet, quia 10 tunc liber *Ethicorum* esset prudentia. Consequens falsum, cum sit de universalibus et prudentia de particularibus. Consequentia patet, quia omnis habitus dictativus est prudentia, quia omnis talis habitus est habitus cum vera ratione activus¹, et per consequens prudentia.

Ad istud dicit *Scotus*² quod «definitio prudentiae debet 15 intelligi de habitu activo proximo, qualis est habitus adquisitus ex actibus. Unde sicut ars se habet circa factibilia ad habitum experimenti, ita circa agibilia se habet scientia moralis ad habitum prudentiae, quia habitus artis et scientiae moralis sunt remoti ad dirigendum, quia universales; sed habitus prudentiae et experimenti, 20 quia generati sunt ex actibus, sunt particulares et propinqui ad dirigendum. Ista expositio est necessaria, alioquin nulla esset scientia practica, quia quaecumque est habitus activus vel factivus».

2 Sunt tamen] sed tantum H habentque] et habent BFG, habent etiam D 3 sicut]
sed G 4 non] tamen D 7 unum om. H praedicta] dicta B 8-9 esset prudentia
om. E 12 habitus¹ om. H dictativus... habitus²] om. (hom.) G 13 habitus om. FZ
vera] non D ratione] actione G 14 dicit] sic add. BC Scotus mg. B, quod C 15 activo
om. H 16 factibilia] scibilia H, singularia add. Z 16-17 experimenti] experti F, expe-
rimentalem Z 17 agibilia] sic add. H habitum] scientiae add. D 18 remoti] recti H
19 prudentiae] scientiae A et om. B 20 et] sed C 21 alioquin] quia aliter H

¹ Aristot., *Ethica Nicom.*, VI, c. 5: «Necesse prudentiam habitum esse cum ratione vera circa humana bona operativum» (1140b 20-21).

² *Scotus, Ordinatio*, I, Prol., p. 5, qq. 1-2, n. 351 (ed. Vaticana, I, 228).

Sed istud quantum ad hoc quod dicit quod habitus talis non est proximus ad dirigendum, non videtur verum, quia sicut se videtur habere in speculabilibus, ita in agibilibus. Sed quicumque habens propositionem universalem si sumat sub quamcumque singularem statim scitur conclusio. Igitur eodem modo ⁵ habens propositionem universalem quod sic est agendum pro tali loco et tali tempore et sic secundum alias circumstantias, non oportet nisi quod ostendatur aliquid habens tales condiciones et statim virtute propositionis universalis poterit operari.

Et si dicatur quod ex hoc ipso quod requiritur talis ¹⁰ ostensio non sufficit cognitio universalis, hoc non valeat, quia etiam habitus prudentiae quicumque sine tali ostensione non sufficit, et ita aequaliter diriget habitus universalis § respectu alicuius, quamvis non respectu omnium, § sicut quicumque aliis.

Praeterea, sicut patet in una alia quaestione¹, ista universalia ¹⁵ non possunt evidenter cognosci nisi per experientiam, et per consequens praesupponitur experientia, et ita immediate diriget § respectu alicuius. §

Ideo dico quod habitus universalis aliquis ita poterit perfecte dirigere § respectu alicuius actus § quantum est ex parte sui sicut ²⁰ quicumque aliis. Et frequenter non potest haberi sine experientia singularium; et posito quod posset, adhuc perfecte dirigeret § respectu alicuius. §

Sed istud videtur esse contra Philosophum, I *Metaphysicae*², ubi vult quod ars potest esse sine experimento, et quod ²⁵ experti certius operantur:

1 istud om. H 2 non om. H 3 ita] et H 4-5 Sed] quia H
4-5 quamcumque] propositionem add. D 5 statim om. H 6 et¹] vel H, pro add. F
8 nisi om. G 9 tales om. F 10 virtute] talis add. D 11-14 respectu... omnium mg. B,
om. A 15 una om. HZ 16-18 respectu alicuius mg. B, om. A 20 respectu... actus]
respectu alicuius (mg.) B, om. AF 21 non om. Z 22 et] sed G
22-23 respectu alicuius mg. (ex respectu actus) B, om. AF 23 alicuius] actus Z 25 ubi]
qui E 26 experti] experimentati C

¹ Supra, p. 143, lin. 3-23. ² Aristot., *Metaph.*, I, c. 1 (981a 12-24).

Pro intentione Philosophi dico quod dupliciter potest contingere quod experti certius operentur: aliquando propter exercitium organorum exteriorum, quia propter actualem experientiam et exercitium aliquando homo adquirit habitum in ipsis organis, propter quem melius operatur. Sicut aliquis addiscens musicam vel artem citharizandi per exercitium actuale melius operabitur quam aliis qui forte omnem habitum intellectualem et circa universalia et circa particularia habet meliorem, quia organa alterius propter defectum exercitii non sunt apta. Sicut aliquis tantum audiendo cantum et huiusmodi potest adquirere habitum intellectualem meliorem; et eodem modo contingere potest in medicina et in aliis ad quorum opera requiruntur opera exteriora. Aliter potest hoc contingere, quia experti habent notitiam aliquorum singularium et aliquorum universalium quorum alii non habent evidentem notitiam. Unde expertus in experiendo adquirit notitiam multarum propositionum universalium quas alius habere non potest, quamvis expertus nesciat eas per causam sed tantum quia; et aliis – scilicet artifex – aliquo modo novit causam in universalis vel particulari, sicut aliquando contingit in scientia subalternante respectu subalternatae. Et ideo quia tales propositiones universales magis immediate dirigunt quam aliae universaliores, ideo experti certius operantur.

Sed tunc est dubium: quomodo artifices habent notitiam evidentem si talia non possunt sciri nisi per experientiam?

Respondeo quod sicut in aliis aliqua principia possunt sciri praecise per experientiam, et aliqua sunt principia per se nota.

3-5 organorum... quem *mg.* B 3 exteriorum *om.* F actualem] accidentalem H, talium Z 4 aliquando *om.* H 4-5 adquirit... quem *om.* A 4 adquirit] actualem *add.* H 5 quem] quod EF 7 intellectualem *interl.* B, *om.* AF, habet *add.* H 8 circa¹ *om.* E quia] quam D 11 intellectualem meliorem] intelligibilem G 12 in] his *add.* F in aliis] magis H requiruntur] seu organa E 14 aliquorum] aliorum F 15 expertus] inexpertus G experiendo] experimento F 16 quas] quam B, quarum C 17 expertus *mg.* B, *om.* AF 18 scilicet *om.* CE .. scilicet artifex *mg.* B, *om.* A 19 particulari] particialem AD, particularem FG 20 respectu subalternatae *om.* Z .. quia] quando H 22 certius] citius H 23 quomodo] quando FH 24 si] quia H 26 aliqua] alia G

ita in practicis aliquando sunt principia per se nota, et aliquando tantum nota per experientiam. De primis et de conclusionibus sequentibus ex illis habet artifex notitiam evidentem, et similiter studens in morali philosophia sine exercitio; § et frequenter talium non habent experti notitiam evidentem sed ignorant ea vel 5 saltem multa eorum. Alia autem sunt principia per experientiam nota, et etiam aliquando illorum habent artifices notitiam evidentem et non experti, et tamen aliquando notitiam conclusionum quae possunt per experientiam sciri habent experti et non artifices. §¹ Et ita patet quomodo possibile est quod artifex sit magis 10 sciens quam expertus et quod expertus certius operetur. Et tamen notitia universalis – non quaecumque sed respectu minimi universalis – ita perfecte dirigat § respectu alicuius actus §¹ sicut quicumque aliis habitus. Et ideo dico quod si aliquis studens in morali philosophia sine omni actu prudentiae vel morali posset 15 adquirere notitiam omnium propositionum universalium quas adquirit aliis exercitatus, quod ita perfectum habitum et ita perfecte directivum haberet ipse sicut aliis. Sed de facto vel hoc non est possibile, vel cum maxima difficultate. Et propter istam rationem, sicut patebit in tertio¹, non potest prudentia separari § in 20 acquisitione ipsius § a virtute morali.

² tantum nota] vero D primis] principiis D et de del. B de om. EH 3 eviden-
tem om. G 4 moralis] moralis et trp. p. similiter (In. 3) H sine om. G exercitio] expe-
rimento A 4-10 et... artifices in mo f. B 4-5 et... evidentem] sed istorum, saltem
multorum, conclusionum non habent experti et prudentes notitiam evidentem A, sed istarum
saltem conclusionum multarum non habent experti et prudentes notitiam evidentem F, Borgh.
5-10 sed... artifices] Similiter ex aliquibus principiis notis per experientiam possunt deduci
multae conclusiones scientificae, et illarum habent predicti notitiam, et alii multarum talium
conclusionum non habent notitiam evidentem A, Borgh., habet haec et etiam sicut alii F
5 habent] tamen G 6 autem om. H 8 et¹] similiter add. H aliquando om. F
9 per om. D 10 ita om. A quomodo] quod H, non add. interl. B artifex] aliquis H
11 et¹] tamen add. H 12 minimi] minus F 13 respectu... actus mg. B, om. AF
14 habitus] actus G 16 omnium om. D 17 adquirit] accipit E quod] et CH habitum
mg. B, om. A 18 hoc om. F 19 Et] vel C 20-21 in... ipsius om. AB ||
ipsius om. C

¹ Sent., III, q. 12.

Sed quomodo tunc distinguuntur scientia moralis et prudentia? Dico quod distinguuntur sicut habitus magis universalis et minus universalis. Quia scientia est de magis universalibus et prudentia de minus universalibus quae cognoscuntur praecise

⁵ per experientiam et non per deductionem ex magis universalibus.

Sed quomodo est tunc prudentia circa particularia? Respondeo quod est circa particularia in adquirendo de facto et virtualiter. Sed de hoc et de multiplicatione prudentiae patet in tertio¹.

10

[RESPONSIO AD FORMAM QUAESTIONIS]

§ Ex praedictis respondeo ad formam quaestioneis, quod scientia speculativa et practica distinguuntur per fines vel finem causaliter, quia semper fines vel finis est causa distinctionis istarum scientiarum sicut est causa istarum scientiarum. Accipiendo autem

¹⁵ finem non proprie sed pro illo quod secundum rectam rationem deberet esse finis, sic distinguuntur per fines tamquam per aliqua sibi propria, hoc est distinctarum scientiarum sunt distincti tales fines. Sed scientiae neutro modo distinguuntur per subiecta, sed secundo modo distinguuntur per obiecta.

20

[RESPONSIO AD RATIONES HENRICI GANDAVENSIS]

Ad rationes alterius opinionis patet per dicta. Ad primam² patet quod scientia speculativa distinguitur a practica causaliter

1 tunc om. G 4-5 et... per¹ om. H 7 Respondeo] Dicendum H || facto] universaliter add. E 8 Post et de prima medietas columnae vacat, deinde scribit et de multiplicatione prudentiae patet in tertio A || multiplicatione] scientiae add. D 11-16 (p. 323) Ex... opus om. A 11 Ex... respondeo] Respondeo per praedicta G || respondeo] clare patet resporcio C || quaestioneis om. BE || quod om. E 12 fines] finis FH || vel] et F, ut H 14 sicut... scientiarum om. (hom.) B || istarum om. E 15 non om. Z 18 subiecta] obiecta B 19 obiecta] subiecta H 21 patet om. F || per... primam] ad primam per praedicta G 22 quod] quia DEH

¹ De prudentia in quantum est circa particularia videatur Sent., III, q. 11 U; q. 12 U et RR-SS; de multiplicatione vero prudentiae q. 12 H.

² Rationes Henrici vide supra, pp. 303s.

per finem tamquam per causam, et hoc sive sit idem finis sive alius. Sed per distinctum finem secundo modo dictum distinguitur tamquam per aliquid sibi proprium.

Ad secundam patet, quia scientia speculativa et practica distinguntur per obiecta, hoc est per conclusiones scitas. 5

Ad tertiam, quod scientiae speculativae distinguntur per se ipsas, tamen per principia sua distinguntur tamquam per propria. Et quantum ad hoc non est simile de principiis respectu conclusionum speculabilium et de fine respectu conclusionum practicarum, et hoc maxime accipiendo finem proprie pro causa 10 finali proprie dicta.

Ad auctoritates Aristotelis patet prius¹, quia Philo-
sophus loquitur de fine qui secundum rectam rationem deberet
intendi; et tunc scientiam practicam distingui a speculativa fine
non est aliud nisi quod scientia practica habet alium finem talem 15
quam scientia speculativa.

Unde sciendum quod proprie loquendo nihil distinguitur ab
aliо nisi per se ipsum vel per aliquid sibi intrinsecum, quia sicut
unumquodque se ipso est unum et non per aliquid sibi additum,
nec per aliquid sibi extrinsecum, ita unumquodque se ipso vel 20
per sibi intrinsecum distinguitur a quocumque distinguitur. Tamen
aliquid dicitur distingui per aliquid ab aliquo quando illud est
proprium uni et non potest competere alteri, ita scilicet quod ex

2 alius] alter F 4 quia] quod CEHZ 5 obiecta] sed add. D || hoc] id H
6 distinguntur] et add. B, hoc add. H, hoc est add. CE 9 conclusionum] praedictarum
add. F 10 proprie om. EZ 12 prius om. H || quia] quod EF 15 alium] aliquam G
|| talem om. E 15-16 talem quam] qualis non habet H 16 scientia om. D 18 intrin-
secum] Unde add. B 19 unumquodque om. H || se ipso] per (interl.) se ipsum B, secun-
dum se ipsum H sibi om. GH 20 nec] vel F || ita] quod add. G 20-21 vel... intrin-
secum om. H 21 per] aliquid D, secundum F || per sibi] si G || a... distinguitur² om.
(hom.) C || distinguitur² om. F 22 dicitur distingui] distinguitur dupliciter D, distingui-
tetur CFG, distingui potest dupliciter H || illud om. F 23 uni om. G || alteri om. CG ||
quod om. G

¹ Auctoritates Aristotelis vide supra, p. 304, lin. 8-13; earum vero
expositionem pp. 311, lin. 19 - 312, lin. 3.

distinctione aliquorum contingit inferre distinctionem aliorum. Sicut sequitur ‘qualitas corporalis et spiritualis distinguuntur, igitur subiecta earum distinguuntur’, ita non sequitur ‘albedo et dulcedo distinguuntur, ergo subiecta earum distinguuntur’. Et ita improprie
⁵ potest dici quod substantia spiritualis distinguitur a substantia corporea per qualitatem suam, et tamen lac non distinguitur a cigno per albedinem.

[RESPONSIO AD ARGUMENTUM PRINCIPALE]

Ad argumentum principale¹ patet quod finis practicae qui
¹⁰ secundum rectam rationem deberet intendi est opus natum dirigi per scientiam practicam, non tamen semper tale opus est causa finalis proprie dicta. Tamen pro intentione Philosophi secundum quod finis – qui debet secundum rectam rationem intendi² – scientiae practicae est veritas, sicut est finis scientiae speculativae.
¹⁵ Sed finis ultimus scientiae speculativae est veritas, finis autem ultimus scientiae practicae non est veritas sed opus. §|

1 contingit *om.* C *contingit...* aliorum *om. (hom.) G* 2 Sicut *corr. ex* igitur B, non
add. D *|| distinguuntur*] et *add. EZ, om. E* 3 *ita*] sed H 4 *improprie*] *proprie* CG
6 lac] *nix* B, *hic* C, *sic* G 7 *cigno*] *subiecto dulcedinis* H 9 *argumentum*] *primum* DEZ
12 proprie dicta *om. C* 14 *practicae*] *non add. Z* 15 *scientiae* *om. H* *veritas*] *sicut est add. F* *|| finis autem*] *sed finis H* 16 *scientiae* *om. H*

¹ Supra, p. 302, lin. 15-16.

² Cf. supra, pp. 311, lin. 19 - 312,

lin. 3 et p. 322, lin. 12-14.

[QUAESTIO XII

UTRUM HABITUS THEOLOGICUS SIT SPECULATIVUS VEL PRACTICUS]

Tertio quaero utrum habitus theologicus sit speculativus vel practicus.

Quod sit speculativus:

Videtur, quia secundum Philosophum VI *Ethicorum*¹, pars animae scientifica – per quam intelligit speculativam – est circa necessaria; ratiocinativa autem – per quam intelligit practicam – est circa contingentia. Sed theologia est circa necessaria. Ergo est speculativa.

Praeterea, omnis notitia speculativa est nobilior omni practica; sed nulla speculativa est nobilior theologia; igitur theologia non est practica. Maior patet, quia quando aliquod commune dividitur per aliqua inferiora, omne contentum sub nobilius est nobilior omni contento sub ignobiliori. Sed scientia dividitur in speculativam et practicam, et speculativa est nobilior, secundum Philosophum I *Metaphysicae*². Igitur quaelibet speculativa est nobilior omni practica.

Praeterea, multae veritates theologicae sunt etiam metaphysicae; sed veritas metaphysica est speculativa; igitur etc.

3 Tertio] Demum Z 6 Videtur] patet G quia om. H 7-8 speculativam...
intelligit om. (hom.) C 10 est speculativa] etc. H 11 omni om. H 12 nulla] non
omnis AF, Borgh., quod corr. B speculativa est om. G theologia² om. F 12-13 non est
practica om. A 15 omni om. H 18 omni] aliqua H 19 etiam om. H
20 metaphysica] scilicet add. E

¹ Aristot., *Ethica Nicom.*, VI, c. 2 (1139a 3-15).

² Aristot., *M-*

taph., I, c. 2 (982a 14-17).

Ad oppositum:

Illa notitia quae est directiva operationis voluntariae est practica; theologia est huiusmodi, quia viator indiget aliquo directivo in divinis mandatis implendis; sed tale directivum non est nisi 5 theologia; igitur etc.

[OPINIO HENRICI, ROBERTI COWTON, GUILLELMI DE ALNWICK
ET ALIORUM]

Circa istam quaestionem sunt diversae opiniones. Una est quae ponit quod est simpliciter speculativa¹, quia sicut moralis, licet 10 speculetur verum, quia tamen non nisi ad operandum bonum ideo non dicitur speculativa sed practica, sic ista, quia non est in ea labor operis nisi propter speculationem – sicut omnes practicae ordinantur ad speculativam et vita activa ad contemplativam – ideo debet dici pure speculativa, non practica. Licet, ut in pluribus, 15 possit dici practica, non sapientia, propter considerationem operabilium; tamen simpliciter debet dici sapientia speculativa propter considerationem aeternorum ad quae temporalia diriguntur.

Haec conclusio probatur ab aliis², primo sic: dilectio vel actus amoris quo voluntas se unit Deo non est praxis; igitur propter 20 extensionem ad illum actum amoris non dicetur aliqua notitia practica. Sed ad illum actum solum extenditur theologia; igitur etc.

2 Illa] scientia sive add. F 3 huiusmodi] ergo etc. add. F 4 in] pro H nisi mg. BF, in add. E 8 Circa] Ad E est quae om. H 9-10 licet speculetur] speculator D 10 quia om. G 11 sic] sed F 12 sicut] sic D 13 contemplativam] contemplatio- nem D 15 practica] et scientia add. Henr. ... sapientia corr. in speculativa E² 15-16 ope- rabilium] et add. E 16 tamen] sed B debet dici] dicitur A, potest dici F sapientia] scien- tia Z, om. E 16-17 propter... diriguntur F, Borgh., in imo f. B, om. alii. 18 ab... sic om. H primo om. E 19 propter] per G, secundum H 20 aliqua] ista AB

¹ Haec est opinio Henrici Gandavensis, *Summa*, a. 8, q. 3 (I, ed. Parisiis 1520, f. 65 T); eandem opinionem tenet Robertus Cowton, *In I Sent.*, Prol., q. 7 (cod. Oxon. Merton Coll., 93, ff. 26vb-27ra). ² Guillelmus de Alnwick, *In I Sent.*, Prol., q. 2: «Est opinio quarta, quod theolo- gia secundum se considerata est speculativa, quam ad praesens teneo...

Quod autem ille actus non sit praxis, probatur primo auctoritate Philosophi XII *Metaphysicae*¹, ubi dicit quod primum movens movet sicut amatum et desideratum; igitur caelum moveatur sicut amans et desiderans ut sic assimiletur primo moventi. Et accipit caelum prout sibi coniungitur intelligentia movens⁵ ipsum. Sed assimilatio maxime fit per actum beatificum quod est diligere. Sed, secundum ipsum², beatitudo consistit in speculazione, ergo actus amoris erit speculatio et non praxis, sicut actus beatificus est speculatio et non praxis.

Item, secundum Commentatorem X *Ethicorum*³, felix¹⁰ per intellectum est cognatus Deo, per extensionem ad eius dilectionem. Sed felicitas consistit in speculazione, ergo etc.

Item, felicitas ultima est speculativa et non practica, et tamen comprehendit tam actum voluntatis quam intellectus.

Item, Augustinus XII *De Trinitate*, cap. 3 et 4⁴, distinguit inter diversas portiones animae, quarum una dicitur portio superior in qua ponitur sapientia et imago Trinitatis, secundum ipsum, et tantum est pars contemplativa, secundum eum. Ex quo

1-2 primo... Philosophi om. H 2 quod om. H 4 assimiletur] per assimilationem H
 5 accipit] ibi add. F 6 Sed] et D 7 maxime fit] maxima C 8 non
 praxis om. H 8-9 sicut... praxis om. (hom.) BC 9 actus om. AH 10 beatificus] beatitudo H 11 praxis] videlicet actus beatificus add. H 12 cognatus Deo] cognitio Dei H
 12 etc. om. H 15 XII] XI B 16 diversas... animae] potentias H 17 portio] perfectio H
 17 secundum om. G 18 et] quae H 19 Ex quo] igitur G

Predicta autem opinio videtur esse magistri Alexandri de Alye et non solum magistri Henrici de Gandavo. Dicit enim Alexander in *Summa*, p. 1, q. 1 (I, ed. Quaracchi 1924, 2) quod theologia est sui gratia, et per consequens theoretica sive speculativa. Et tamen dicit quod est sapientia, a sapore, movendo ad bonum...» (cod. Assis., Bibl. Comun., 172, ff. 16r-18r).

¹ Aristot., *Metaph.*, XII, c. 7, tt. 36-37 (1072a 23 - b 4). ² Aristot., *Ethica Nicom.*, X, cc. 7 et 9 (1177a 12 - b 1; 1179a 22-32). ³ Eustatius,

In Aristot. Ethicam, X: «Si igitur cognatus noster intellectus Deo, bene rationabile diligere Deum diligentes et honorantes cognatum ipsi et rebe- neficiare» (versio Roberti Grossatesta, cod. Vat. Urbin. lat. 222, f. 218b).

⁴ August., *De Trinit.*, XII, c. 14, n. 4 (PL 42, 1000).

arguitur sic: portio superior, secundum Augustinum, est pars contemplativa; sed in ipsa portione est memoria, intellectus et voluntas quae sunt partes imaginis; ergo fruitio et dilectio pertinent ad partem contemplativam.

5 Praeterea, si dilectio Dei esset praxis, igitur metaphysica esset practica, quia ratio terminandi dilectionem in Deo est ratio essentialis, non personalis; sed metaphysicus magis considerat essentialia quam theologia nostra notionalia; ergo si theologia nostra sit practica, multo magis metaphysica.

10 Item, metaphysica considerat de Deo rationem bonitatis, et per consequens rationem diligibilitatis; ergo si ex extensione ad diligibilitatem sit scientia practica, metaphysica erit practica.

Item, Deus invenitur in triplici genere causae, scilicet formalis, efficientis et finis. Igitur movet sicut amatum, igitur finis metaphysici sic movet, igitur metaphysica erit practica.

Item, sicut theologia nostra est directiva circa dilectionem Dei per aliquid supernaturale, ita possibile est hominem adquirere scientiam circa dilectionem Dei naturaliter, qualem habuerunt philosophi. Illa non potest esse practica, quia tunc aliqua scientia practica naturaliter adquisita esset nobilior omni scientia adquisita naturaliter, quod est contra Philosophum I et X Ethicorum¹ et I Metaphysicae². Consequentia patet, quia sicut dilectio Dei supernaturalis est nobilior quam cognitio Dei supernaturalis,

6 terminandi] considerandi H 7 metaphysicus] tantum add. F || magis interl. F
8 nostra om. H 9 metaphysica] erit practica add. E 10-11 rationem... rationem] ra-
tione... ratione A 11 ex om. BZ 13 Deus] intellectus G || causae om. E || scilicet om. H
15 metaphysica om. H 16 Item] theologia nostra est directiva circa dilectionem Dei natu-
raliter add. sed del., et scripsit in imo f. Argumentum fuit (?) sic: sicut... naturaliter (ut lin. 16-18)
B2 || sicut om. F 17 possibile] naturale H 18 qualem] etiam add. F 19 aliqua
om. H 20 naturaliter... scientia] esset (interl.) H || scientia] speculativa add. FZ 23 Dei]
dicitur A

¹ Aristot., *Ethica Nicom.*, I, c. 6 (1097b 22 - 1098a 20) et X, cc. 7-8
(1177a 12 - 1177b 1; 1178b 9-33; 1179a 22-32). ² Aristot., *Metaph.*,
I, c. 2 (982a 14-17).

sicut caritas est nobilior fide, ita et dilectio naturalis est nobilior quam cognitio naturalis, et per consequens habitus qui dirigit circa dilectionem Dei erit nobilior habitu speculativo.

Item, theologia non est de obiecto agibili nec factibili, ergo etc.

Item, omnis habitus practicus perficit intellectum practicum; ⁵ sed intellectus practicus est tantum contingentium aliter se habere, theologia autem non est huiusmodi; ergo etc.

[IMPROBATIO OPINIONIS HENRICI ET ALIORUM]

Contra istam opinionem. De veritate simpliciter practica potest esse notitia simpliciter practica; sed multae veritates theologicae ¹⁰ sunt simpliciter practicae, ergo de eis potest esse notitia simpliciter practica; sed nonnisi theologia, igitur theologia est simpliciter practica. Maior patet, quia sicut notitia speculativa ad veritatem speculativam, ita notitia practica ad veritatem practicam; sed respectu cuiuslibet veritatis speculativae potest esse notitia speculativa; ergo respectu veritatis practicae potest esse notitia practica. ¹⁵

Similiter, secundum istos¹, notitia dicitur practica vel ab obiecto vel a fine. Sed sive sic sive sic, sequitur quod respectu veritatis practicae potest esse notitia practica. Quia si dicatur practica ab obiecto, sequitur quod respectu veritatis practicae potest ²⁰ esse notitia practica ex quo obiectum est practicum. Si a fine, sequitur idem, quia respectu veritatis practicae potest esse aliqua notitia directiva praxis, ergo etc. Minor patet, quia ista est veritas

¹ dilectio] Dei add. E 3 dilectionem] intellectionem G ; Dei om. E 4 de om. A
 nec] vel D, etiam add. E ; ergo etc. om. H 5-7 Item... etc. om. (hom.) B 5-6 practicus... sed] perficiens intellectum practicum est circa contingentia, sicut H 6 tantum contingentium] circa contingentia H 9-10 potest] etiam add. E 10-12 multae... sed om.
 (hom.) H 10 veritates] incre add. DEFGH 12 nonnisi] non est nisi G theologia²
 om. B ; simpliciter om. H 13 notitia om. A 17 istos] eos G , ab om. G 18 Sed]
 et G 19-21 Quia... practica om. (hom.) B 21 Si] sed D ; respectu] alicuius add. F
 23 ergo etc. om. H

¹ Cf. Guillelmus de Alnwick, loco cit., f. 23r.

practica 'Deus est tali modo colendus' vel 'subveniendum est proximo propter Deum' et sic de multis aliis quae sunt pure theologicae. Ergo de istis potest esse notitia practica, et nonnisi theologia, quia nulla scientia naturaliter inventa potest esse de illis,
⁵ igitur etc.

S i d i c a t u r quod ista consideratio de talibus operibus non est nisi propter contemplationem aeternorum ad quam ista ordinantur, et ita cum illa sit speculativa, ista erit speculativa, maxime cum theologia sit una scientia:

¹⁰ **C o n t r a:** probo quod non sit una scientia quia, sicut argumentum est prius¹, respectu distinctarum veritatum quarum una potest sciri alia ignota, sunt distinctae scientiae. Sed possibile est, et ita est frequenter, quod aliquis sciat aliquam veritatem theologicam et tamen nunquam cogitaverit de alia, ergo sunt distinctae notitiae.
¹⁵

S i d i c a t u r quod talis habitus theologicus est unus numero, non tamen est una qualitas numero homogenea sed heterogenea. et de tali non est inconveniens quod una adquiratur ante aliam, vel quod aliquid stet cum una parte et repugnet alteri:

²⁰ **H o c n o n v a l e t**, quia nunquam est aliquid heterogeneum nisi ubi est distinctio specifica, vel saltem sunt aliqua alterius et alterius rationis. De primo patet exemplum in homine et aliis animalibus quae non dicuntur heterogenea nisi propter distinctiōnem accidentium specificam in diversis partibus; et hoc si organa
²⁵ non distinguantur per diversas formas substantiales alterius et alterius rationis. Exemplum secundi patet accipiendo compositum ex

2-3 theologicae] catholicae G 3 esse om. E 4 nulla] ista A 5 etc. om. H
 6 ista] talis D operibus] operationibus H 8 ita om. B 10 non om. B 12 ignota]
 ignorata G 13 et ita est om. F ita om. H est om. BC 14 nunquam] aliquid add. D
 cogitaverit] cogitaret F 17 heterogenea om. G 18 una] pars add. F 21 ubi
 om. C 21-22 et alterius interl. E, om. F 22 patet] in add. B, per add. G, in] de D,
 quod corr. B, et] in add. D 23 quae] quod BEGZ, quia F 24 accidentium] aliquam F

¹ Supra, pp. 260s.

materia et forma substantiali non ultima: illud improprie dicitur heterogeneum. Sicut ignis, quia continet partes alterius rationis, quamvis illa materia et illa forma non distinguantur specie proprie quia non sunt proprie et per se nec in genere nec in specie; sed tale vere est homogeneum secundum Philosophum¹. Aliud ⁵ exemplum ² verum esset de homine si organa distinguerentur per formas substantiales alterius rationis.

Si igitur ista scientia sit qualitas una numero heterogenea, aut ergo primo modo aut secundo modo. Non primo modo, quia tunc informaretur aliquibus accidentibus distinctis specie, sicut ¹⁰ animal informatur accidentibus distinctis specie in distinctis organis. Sed hoc est impossibile, quia illa accidentia non possunt esse respectiva, quia non essent nisi quidam respectus ad distinctas conclusiones. Sed hoc est impossibile, tum quia ad conclusionem, cum non sit nisi ens rationis, § secundum eos³, § quia verum et falsum ¹⁵ sunt in anima, VI *Metaphysicae*⁴, ad ipsas non potest esse respectus realis. Tum quia respectus realis non potest adquiri alicui de novo nisi per adquisitionem alicuius absoluti, vel per motum localem; sed nullum tale potest dici in proposito, patet discurrendo. Tum quia error respectu alicuius conclusionis est aliquid absolutum, ²⁰ ergo illud quod sibi proprie contrariatur est aliquid absolutum, quia contraria sunt in eodem genere; igitur illa distincta specie non sunt praecise quidam respectus, ergo sunt aliqua absoluta.

1 substantiali] similiter F impropri] proprie H 2 quia om. F 3 quamvis] quam ADG, quia H 4 quia... proprie om. (hom.) F non... et] nec... nec D sed] tamen G 5 Aliud] ad ACDEFG 9 modo² om. CH 10-11 sicut... specie om. (hom.) B 12 hoc est impossibile] non est possibile D 14 conclusionem] quaestionem B cum om. A 15 secundum eos trp. p. verum C, om. AB 16 anima] scientia G ad ipsas (ipsam F, istas H) ita codd. 18 vell] aut E 19 patet] in add. G 23 quidam respectus] quidem illius G

1 Aristot., *De partibus animal.*, II, c. 1 (646a 8 - 647b 9). 2 Supra, p. 329, lin. 22-26. 3 Secundum scilicet tenentes conceptus habere tantum esse obiectivum in anima. 4 Aristot., *Metaph.*, VI, c. 4, t. 8 (1027b 25-27).

Aut ergo habitus aut actus. Non actus, quia manent destructis actibus, igitur sunt habitus, et per consequens habetur propositum quod respectu distinctarum veritatum sunt distincti habitus specie.

Si sit heterogeneum secundo modo, sequeretur quod qualitas

5 vere componeretur ex materia et forma, quia quando sunt aliqua facientia per se unum alterius et alterius rationis, vere unum erit actus et aliud potentia. Sed hoc est inconveniens, quia accidentia non habent materiam ex qua sed tantum in qua, secundum Philosophum VIII *Metaphysicae*¹.

10 Si dicatur quod illae partes distinguuntur specie et tamen faciunt unam scientiam numero, contra: illud quod est per se individuum alicuius speciei non potest esse pars essentialis alterius individui alterius speciei. Patet inductive. Similiter, si esset pars, esset potentia vel actus respectu alterius partis alterius rationis, 15 et per consequens non esset individuum per se in genere. Ergo talia distincta specie non faciunt unum numero nisi sicut multi homines faciunt unum regnum vel unum exercitum numero. Et si hoc, habetur propositum.

Praeterea, eadem ratione posset dici quod omnes scientiae 20 essent una qualitas numero heterogenea.

Praeterea, nunquam est aliquid heterogeneum nisi quando sunt aliqua alterius et alterius rationis loco et situ distincta, et hoc secundum communem cursum naturae et in partibus determinatis et in numero determinato secundum communem cursum. 25 Exemplum de animalibus et plantis. Et ideo ignis quamvis componatur ex materia et forma non est heterogeneum. Similiter, quamvis aliquis lapis haberet distincta accidentia in distinctis par-

1 Aut *om.* F. Non actus *om.* (*hom.*) AF 2 actibus] habitibus F 3 quod] quia DEF
 5 sunt *om.* A 13 speciei *om.* G 14 pars] essentialis add. E 18 si hoc] sic E
 20 una *om.* AB, numero *om.* H 21 aliquid] aliquod HZ 22 rationis *om.* H 23 hoc
om. A 24 et *om.* CDEFGZ; in ita H, *om.* B 25 quamvis] quantumcumque F,
 quod C 26 heterogenum] heterogenea A, heterogeneus G 27 aliquis *om.* DH

¹ Aristot., *Metaph.*, VIII, c. 4, t. 12 (1044b 8-10).

tibus, non esset heterogeneum. Sed istae partes illius qualitatis non possunt distingui loco et situ, ergo non faciunt unum heterogeneum. Similiter, tale totum non praedicatur de parte, et per consequens posito habitu unius conclusionis non haberetur una scientia nisi forte monstruosa, sicut si nasceretur homo cum ⁵ una manu tantum.

Secundo, ex hoc arguo contra dictam responsione ¹, quod ordo talis ad contemplationem non faciat illam scientiam esse speculativam, quia cum secundum eum ² omnis notitia respectu veritatis practicae primo respiciat opus, quantum- ¹⁰ cumque opus possit ordinari ad aliud, non minus dicetur practica; ergo illa notitia vere dicetur practica |§ non obstante tali ordinatione ad contemplationem. §|

Confirmatur, quia, secundum eum ³, scientiae practicae ordinantur ad scientias speculativas, et tamen illae scientiae ¹⁵ vere sunt practicae, ergo eodem modo ista scientia erit practica, quamvis ordinaretur ad contemplationem aeternorum.

Secundo, probo quod theologia non sit simpliciter speculativa, quia omnis notitia quae est de operibus nostris |§ vel de his quae significant opera nostra §| est practica; sed in theologia considerantur opera nostra quae sunt in potestate nostra; ergo etc.

Item, prius ⁴ probatum est quod dilectio finis est praxis, ergo notitia quae extenditur ad dilectionem Dei est practica; talis est theologia, secundum eos ⁵; ergo etc.

2 possunt om. A || ergo om. D || unum om. H 4 non interl. B, om. A 6 tantum
om. EF 8 quod] quia D || faciat] facit DE 11 dicetur] diceretur CF 12 ergo...
practica om. (hom.) C || vere om. D 12-13 non... contemplationem mg. B, om. A 13 con-
templationem] aeternorum add. C 15 tamen] tunc G || illac scientiae om. H 17 quam-
vis ordinaretur] non obstante quod ordinetur H 18 probo om. H 19-20 vel... nostra
mg. BF2, om. A 19 est om. G || his] illis FH 21 etc. om. H 23 Dei om. BE
24 secundum eos om. D

¹ Vide supra, p. 325, lin. 8-17. ² Cf. Henricus Gandavensis,
Summa, a. 8, q. 3 (ed. cit., f. 65 T); Robertus Cowton, *In I Sent.*, Prol.,
q. 7 (cod. cit., ff. 26vb-27ra). ³ Idem, locis cit. ⁴ Supra, p. 283.

⁵ Cf. Guillelmus de Alnwick, citatus supra, p. 325, lin. 18-21.

Praeterea, de illo obiecto circa quod potest voluntas recte et male agere potest esse notitia practica; sed circa Deum potest voluntas se habere bene et male; ergo de Deo potest esse notitia practica. Sed nonnisi de Deo quantum ad actus meritorios vel⁵ demeritorios, ergo etc.

[OPINIONES TENENTES THEOLOGIAM ESSE SCIENTIAM PRACTICAM
OPINIO PETRI AUREOLI]

Ideo est alia opinio¹ quae ponit quod est simpliciter practica. Hoc declaratur primo a priori « ex obiecto in ordine ad scientem. Ille namque habitus est pure practicus qui est de obiecto attingibili a sciente excellentioribus operationibus et per nobiliores actus quam sit actus illius habitus. Hoc patet, tum quia tale obiectum comparatur ad scientem non ut speculabile tantum sed ut operabile, hoc est operationibus attingibile. Tum quia medicina et omnes practicae ex hoc sunt practicae quia obiectum earum est ab homine operabile et nobiliore modo attingibile quam per solum scire. Melius est enim habere sanitatem et esse sanum quam scire sanitatem et esse aegrotum, et melius est habere virtutes quam scire quid est virtus, secundum Philosophum II *Ethicorum*². Sed habitus theologicus habet Deum pro obiecto quod ex a nobis attingibile excellentioribus operationibus et per nobiliores actus quam sit intelligere credita », « si illi adhaereatur per fidem et in eum assurgatur per spem et diligatur per caritatem. Et si eius

1 obiecto] subiecto G 2 agere om. E 3 et] vel EH 3-4 de... practica] etc. H
4 de Deo] theologia EFZ vel] et DFHZ, om. CG 5 demeritorios om. CG 9 declaratur] quia add. B obiecto] etiam add. E in om. A scientem] scibilitatem A 10 attingibili] accidentaliter G 14 est] ut add. H operationibus] actionibus G 15 sunt om. D
|| earum] omnium istarum F 17 habere... sanum] esse sanum et habere sanitatem D
habere] ignorare Z 22 illi] ibi EF 23 spem] speciem ABCH diligatur] dirigatur FH

1 Haec opinio est Petri Aureoli, *Scriptum*, I, Proœm., sec. 3, nn. 82-85 (ed. E. Buytaert, I, 243s.), sententiae inter signa citationis positae ad verbum. 2 Aristot., *Ethica Nicom.*, II, c. 2 (1103b 26-30).

obediatur consiliis et praeceptis », nobilioribus operationibus attingitur ; ergo iste habitus vere erit practicus.

« Confirmatur, quia quando obiectum est operabile, habitus transiens super ipsum, qui maxime negotiatur circa opera et docet operationibus ipsum attingi erit practicus ». Theologia 5 est huiusmodi.

Secundo, declaratur hoc a posteriori ex fine, quia « ille habitus qui non solum habet pro fine actum quem elicit immo et actum quem dirigit, est pure practicus ». Theologia est huiusmodi, quia « habet actum quem dirigit, qui est credere, secundum Augusti 10 nūm IX *De Trinitate*¹. Per istum namque habitum fides defenditur » etc., igitur etc.

[OPINIO SCOTI]

Alia est opinio² concordans in conclusione, quod est pure practica. Hoc declaratur, quia « extensio cognitionis practicae 15 consistit in conformitate ad proxim et prioritate naturali »; sed theologia est conformis aptitudinaliter praxi, quia dilectioni Dei, et est prior ea naturaliter; igitur etc. Minor patet, « quia primum obiectum theologiae est conforme virtualiter volitioni rectae, quia a ratione eius sumuntur principia rectitudinis in volitione. Ipsum 20 autem determinat intellectum creatum ad notitiam rectitudinis determinatae ipsius praxis quoad omnia theologica necessaria prius naturaliter quam voluntas creata velit, alias non esset necessaria. Ergo ex primo obiecto sequitur tam conformitas quam prioritas

6 huiusmodi] igitur etc. add. E 7 ille om. A 8 actum om. A 11-12 defenditur] igitur add. E 12 igitur om. CDEF etc. om. CEFGH 15 Hoc declaratur] Probatur H 17 aptitudinaliter] operi H 18 ea BEF || quia] quoniam B 19 virtualliter] alia littera universaliter add. E, om. Z 20 volitione] voluntate. Ad G 22 ipsius om. F || omnia] obiecta H 24 obiecto om. B || sequitur] consequitur D || prioritas] proprietas H

¹ August., *De Trinit.*, XIV, c. 1, n. 3 (PL 42, 1037). ² Haec est opinio Scoti, *Ordinatio*, I, Prol., p. 5, qq. 1-2, n. 314 (ed. Vaticana, I, 207s.).

theologiae ad volitionem, et ita extensio ad proxim, a qua extensione ipsa cognitio dicenda sit practica».

«Confirmatur ista ratio, quia cum primum obiectum theologiae sit finis ultimus, et principia sumpta a fine ultimo sint 5 principia practica, igitur principia theologiae sunt principia practica, igitur et conclusiones sunt practicae».

[IMPUGNATIO OPINIONIS SCOTI]

Contra istam opinionem quae ponit theologiam esse praecise practicam arguo: quia omnis notitia practica est de aliquo opere nostro quod est in potestate nostra, quia, secundum Philosophum VI *Metaphysicae*¹ et Avicennam I *Metaphysicae*² per hoc distinguitur scientia practica a scientia speculativa. Sed notitia respectu talium propositionum ‘Deus est trinus et unus’, ‘Deus est omnipotens’, ‘Deus generat’, non sunt de operibus nostris nec de aliquo quod est in potestate nostra. Igitur non sunt practicae, et tamen sunt theologicae, ergo theologia non est praecise practica.

Ad istud dicitur³ concedendo «quod istae veritates sunt practicae, quia ista ‘Deus est trinus’ includit virtualiter notitiam rectitudinis dilectionis tendentis in tres personas, ita quod si actus eliceretur circa unam solam excludendo aliam, sicut infidelis eliceret, esset actus non rectus. Similiter ista ‘Pater generat’ includit

1 volitionem] voluntatem H 3 primum om. E 4-5 ultimus... principia om. H
4 sumpta] sequentia D 5-6 igitur... practica om. (hom.) B 5 principia³ om. H 8 istam
om. H quae ponit] ponentem H 9 arguo] arguitur H, sic add. D, om. EF 9-10 quia...
nostro] illa notitia est praecise practica quae est de aliquo opere pratico F 12 a scientia²] et D, om. H 13 et unus om. F 14 generat] est generans F 20 dilectionis om. E
|| si om. B 21 solam] formam add. H aliam om. E || sicut] si tamen D

¹ Aristot., *Metaph.*, VI, c. 1, t. 1 (1025b 18-28). ² Avicenna, *Metaph.*, I, c. 1 (ed. Venetiis 1508, f. 70ra). ³ A Scoto, loco cit., n. 322 (ed. Vaticana, I, 210).

notitiam rectitudinis actus qui est circa duas personas quarum una est sic ab alia ».

C o n t r a: si talis virtualis continentia sufficit ad hoc quod notitia de aliquo sit practica, cum de eodem subiecto, secundum istum **D o c t o r e m**¹, non possit esse scientia speculativa et ⁵ practica, sequitur quod quaelibet notitia erit practica, quia quodlibet obiectum sic includit notitiam rectitudinis volitionis. Patet inductive, quia homo ex hoc quod est ad imaginem Dei est magis diligendus quam asinus, igitur ista veritas ‘homo est ad imaginem Dei’ erit practica; et eadem ratione ista ‘angelus est ad imaginem Dei’ erit practica. Similiter ista ‘aurum est quid inanimatum’ erit practica, quia ex hoc ipso est minus diligendum; et sic de omnibus aliis. Et per consequens quaelibet veritas erit practica.

C o n f i r m a t u r, quia si ista sit practica ‘homo est ad imaginem Dei’, per dicta, igitur de homine potest esse notitia practica, ¹⁵ igitur de eo non potest esse notitia speculativa secundum istum **D o c t o r e m**². Et eadem ratione de anima intellectiva et de substantiis separatis non potest esse notitia speculativa, et ita scientia de anima erit practica. Et similiter metaphysica, saltem quantum ad aliquam partem, illam scilicet quae est de substantiis separatis, ²⁰ § erit practica, et per consequens tota erit practica. §|

Praeterea, qua ratione ista est practica ‘Deus est trinus’ et ‘Pater generat’, eadem ratione ista erit practica ‘Deus est unus’, quia includit notitiam rectitudinis dilectionis tendentis in unum

2 est sic] sit B . sic] sicut Z 5 scientia om. H 6 sequitur... practica om. (hom.) E
8 homo om. H ad imaginem] imago H 10 Dei om. G 10-11 et... practica om.
(hom.) E 10 eadem ratione] eodem modo D ista om. G 13 quaelibet] omnis E
14 quia om. F homo] hoc H 15 Dei om. B per dicta] pro ducta B, productus F
16 secundum] per G 17 ratione] ratio est F 18 esse] nisi add. interl. H speculativa]
practica H 19 similiter] sic E saltem om. FG 20 aliquam... illam] illam partem F
21 erit¹... practica mg. B, om. AF tota om. B 22 Praeterea] Ideo F qua] eadem H
23 eadem... practica] et ista H est om. A

¹ Secundum Scotum, loco cit., n. 303 (ed. Vaticana, I, 290).

² Propter rationem hic supra, lin. 4-6 assignatam.

Deum et non in plures, sicut ista ‘Deus est trinus’ includit notitiam rectitudinis dilectionis tendentis in tres personas, secundum i s t u m¹. Igitur simpliciter erit practica. Et eadem ratione ista ‘Deus est ens infinitum, summum bonum, primum movens’ erit practica. Sed istae sunt conclusiones metaphysicae, igitur conclusiones metaphysicae sunt practicae, igitur principia sunt practica, quia secundum i s t u m² conclusiones practicae non resolvuntur in principia speculativa, sed tantum practica. Ergo metaphysica et quantum ad principia et quantum ad conclusiones erit practica.

Si dicatur aliter³ quod Deus est aliquid operabile quia attingibile per operationes nostras, sicut dicit p r i m u s o p i n a n s, c o n t r a: isto modo angelus est operabilis a nobis, et similiter aurum et omnia intelligibilia, ergo de ipsis erit notitia praecise practica. Et universaliter omnis notitia erit practica, quia omne subiectum est attingibile a nobis per actum amoris, igitur etc.

[OPINIO PROPRIA AUCTORIS]

Ideo aliter dico ad quaestionem quod theologia non est una notitia vel scientia⁴, sed habet vel continet plures notitias realiter distinctas quarum aliquae sunt practicae simpliciter et aliquae speculativae. Hoc declaratur: quia omnis notitia quae non habet

1 est om. A 3 eadem ratione] similiter H ista om. F 4 ens om. F sumnum trp. p. est E 5-6 igitur... metaphysicae om. (hom.) E practica] speculativa D 8-9 Ergo... practica om. (hom.) A 10 quia] sicut H 11 p̄missus] prima H, om. F 11-12 opinans] opinio H 12 a nobis om. G 13 omnia intelligibilia] anima intellectiva F 14 praecise] simpliciter E Et... practica² om. (hom.) F 15 subiectum], vel obiectum add. E n̄ est om. F igitur om. ADZ etc. om. D 18 notitia vel om. E 20 declaratur] sic add. D non om. H

1 Scotus, loco cit., n. 322 (ed. Vaticana, I, 210). 2 Scotus, loco cit., n. 277 (ed. Vaticana, I, 187). 3 Ut dicit Petrus Aureoli, *Scriptum*, I, Proœm., sect. 3, n. 82 (ed. Buytaert, I, 243). 4 Vide supra, q. 8, p. 207ss.

pro obiecto ipsam praxim, nec aliquid operatum per praxim, est speculativa. Et omnis notitia quae habet pro obiecto totali vel partiali ipsam praxim vel operatum per praxim, § hoc est terminum importantem praxim vel operatum per praxim, § quod de novo habet esse per ipsam praxim quae est magis directiva 5 operis sive dictative sive ostensive solum quam sit notitia incomplexa praxis vel operati per praxim, est practica, quia per hoc distinguitur notitia speculativa a practica, sicut declaratum est¹. Sed aliquae notitiae theologicae sunt tales, sicut istae sunt speculativae ‘Deus creat mundum’, ‘Deus est trinus et unus’, ‘Pater generat’ et huiusmodi, de quibus non potest esse nisi notitia speculativa; et aliquae veritates sunt practicae, sicut ‘Deus est diligendus ex toto corde’ etc., ‘sabbatum est sanctificandum’, ‘orandum est pro loco et tempore’ et huiusmodi. Igitur etc.

Dico igitur quod aliqua pars theologiae est practica, quia est 15 de operibus nostris, accipiendo opera nostra pro omnibus quae sunt in potestate nostra, sive sint operationes sive operata; et aliqua est speculativa, quia non est de talibus.

Hoc c o n f i r m a t u r: quia omnis notitia quae est confesse se habens appetitui recto est practica², et illa sola est practica. 20 Sed notitia huius ‘Deus est summe diligendus a nobis’ est huiusmodi, et ista ‘Deus est trinus’ non est huiusmodi. Igitur etc.

1 ipsam] primam C nec... praxim om. (hom.) A .. operatum] operatur H 3 partiali] particulari D vel] aliquid add. F, om. H 3-4 hoc... praxim mg. B, om. AF, trp. p. praxim² (lin. 1) E 4 operatum] importatum B, operatur H 7 vel... praxim om. (hom.) Z operati] operata G quia] et G per² om. H 9 notitiae] veritates F 9-10 speculativae] sicut add. C 11 potest esse] est E 12 veritates] theologicae add. E, om. G 13 etc. om. F 14 loco et] bono D 15 quia] quae DFH 16 nostris] quia add. E 17 nostra om. G 18 quia] quae H 18-19 quia... notitia om. F 19 confesse] confuse H 20 se om. ABCGH appetitui recto] appetitiva ratione E 21 huius] istius F 22 huiusmodi] unus G

¹ Supra, pp. 314s.
(1139a 29-31).

² Iuxta Aristotelem, *Ethica Nicom.*, VI, c. 2

[DUBIA QUINQUE CIRCA QUAESTIONEM]

Sed hic sunt aliqua dubia. Primum¹, quia non videtur quod theologia contineat distinctos habitus, quia «habitus non habens evidentiam ex obiecto non distinguitur secundum distinctionem obiectorum. Tunc enim oporteret ponere duas fides infusas. Sed iste habitus non habet evidentiam ex obiecto, igitur non distinguitur secundum distinctionem obiectorum; ergo non est duo habitus propter distinctionem speculabilium et operabilium».

«Praeterea, licet hoc probabilius posset dici de theologia ut tradita est in Scriptura, tamen de theologia in se, cuius obiectum est essentia divina ut est haec essentia, non videtur probabile. Nam de subiecto, cum verissime sit unum cognoscibile, nata est haberi primo aliqua notitia vere una; sed si illa determinat quae non sit de ipso sed de alio primo, illa alia non erit theologia in se. Theologia igitur est unus habitus simpliciter, licet forte cum ipsa in Scriptura possit esse alia notitia quae sit de alio subiecto».

«Item, ordo scientiarum secundum eminentiam stat ad unum tantum, quia non possunt esse duae primae simpliciter. Illam unam eminentiam et solam dico theologiam quae sola primo est de primo subiecto theologie».

Secundum dubium est: quando probatur aliqua conclusio practica per principia speculativa, ibi respectu totius demon-

2 sunt... quia] est dubium, primo quod F 8 habitus] quia theologia continet distinctos habitus quorum aliqui sunt practici et aliqui speculativi *adu.* D 9 posset dici *om.* E || posset] hoc *add. seu rep.* H 10 in *se om.* E || cuius obiectum] cum obiectum eius H 12 de] illo *add. EFZ* 13 si illa] scientia C 14-15 Theologia *om.* C 15-16 igitur... notitia *om.* G 15 simpliciter] simplex E 16 alia] aliqua E || alio] aliquo ADG 17 eminentiam] evidentiam ACFH, entitatem D || unum] unam F 18 unam *om.* E 19 eminentiam] evidentiam ACF, eminentissimam H, alia littera eminentem *add.* E || primo est *trp. et add. et A* || primo *om.* H 20 primo *om.* B 22 per... speculativa *om.* G || ibi] etiam H

¹ Verbotenus apud Scotum, loco cit., nn. 307-309 (ed. Vaticana, I, 203s.).

strationis potest esse unus habitus sicut et unus actus. Tunc dubium est, an ille habitus sit speculativus vel practicus.

Tertium dubium est de isto habitu practico, an pertineat ad aliquod genus habituum intellectualium de quibus loquitur Philosophus VI *Ethicorum*¹.⁵

Quartum dubium est² an debeat ponи iste habitus practicus in intellectu speculativo vel practico.

Quintum dubium est: quis istorum habituum quorum unus est speculativus et alius practicus sit nobilior.

[SOLUTIO PRIMI DUBII]

10

Ad primum³ istorum dico quod sunt distincti habitus, quia, sicut patet per experientiam, unus adquiritur ante alium. Similiter, tanta est distinctio habituum theologiae nunc de facto in viatore quanta esset si sine omni fide infusa adquireretur habitus theologiae. Sed isto posito essent distincti habitus respectu distinctorum scibilium et respectu distinctorum creditorum, sicut sunt distincti habitus respectu distinctarum conclusionum, secundum istum Doctorem⁴ qui facit praedicta argumenta; ergo modo de facto sunt distincti habitus adquisiti, de quibus dictum est.

Practerea, habitus fidei et habitus scientiae distinguuntur; sed theologus, sicut declaratum est prius⁵, respectu unius habet habitum scientiale et respectu alterius tantum fidei; ergo etc.

1 unus¹ om. A et om. DFH 4 habitum] scilicet add. E intellectualium] intelligibilium G [quibus] quo DF 5 VI] 3 F, om. G 13 theologiae nunc] et F 14 quanta esset om. G, infusa] inclusa G 17 habitus] actus Z 18 praedicta] ista G 21 declaratum] dictum G 22 scientiale] scientificum F tantum] habet add. E, habitum add. G

¹ Aristot., *Ethica Nicom.*, VI, c. 3 (1139b 15-17). ² Hoc dubium est Petri Aureoli, *Scriptum*, Prol., sec. 3, n. 86 (ed. E. Buytaert, I, 244), qui infra, in solutione huius dubii (p. 348s.) diffuse et verbotenus citatur.

³ Supra, p. 339, lin. 2-20. ⁴ Scilicet secundum Scotum. ⁵ Supra, pp. 196, lin. 20 - 197, lin. 15.

Ad primum in contrarium¹ dico quod ita distinguitur habitus non habens evidentiam ex obiecto secundum distinctionem obiectorum sicut habitus habens evidentiam ex obiecto. Unde habere evidentiam ex obiecto vel non habere evidentiam ex obiecto nihil facit ad distinctionem vel non distinctionem habitus. Hoc patet, quia haereticus primo credens fide adquisita uni articulo et postea alteri et postea tertio habet distinctos habitus respectu illorum distinctorum articulorum. Quod patet, quia error respectu unius articuli non stat cum fide circa illum articulum et tamen stat cum fide respectu alterius articuli; aliter non posset haereticus habere fidem adquisitam respectu unius articuli nisi haberet fidem respectu alterius, cuius oppositum per experientiam est manifestum. Ergo haereticus respectu distinctorum articulorum habet distinctos habitus, et tamen ille habitus qui est fides adquisita non plus habet evidentiam ex obiecto quam fides adquisita in fidi. Similiter, si illa propositio esset vera, sequeretur quod idem esset habitus fidei omnium articulorum et omnium historiarum et omnium gestorum quae aliquis credit de quibuscumque, quia iste habitus non habet evidentiam ex obiecto, ergo non distinguitur secundum distinctionem obiectorum. Sed hoc est manifeste falsum. Ergo habere evidentiam ex obiecto vel non habere evidentiam ex obiecto nihil facit ad distinctionem habitus vel non distinctionem.

Ad confirmationem², quando dicitur quod ‘tunc oporteret esse duas fides infusas’, dico quod non sequitur, sed bene sequitur quod oporteret ponere duas fides adquisitas. Et causa istius dicetur in tertio³.

1 primum] argumentum add. F 1-2 ita... habens] isti distincti habitus non habent H
 4 vel... obiecto om. (hom.) BC || evidentiam ex obiecto om. F 5 vel non] non ad H ||
 habitus om. F 6 primo] prius H 8 quia om. E 9 illum om. E || tamen om. F
 10 articuli om. E 11 respectu² om. B 13 distinctorum] istorum F 14 plus] prius G
 15 ex] pro D 17 historiarum] habituum H 21 vel... obiecto om. (hom.) CEZ || evi-
 dentiam ex obiecto] etc. H, om. F 22 habitus] habitum D, huius H || nc a] habere etc.
 vel non add. E 24 esse] ponere EF 25 ponere om. H || fides om. F || Et] sed F

¹ Supra, p. 339, lin. 2-5.

² Supra, p. 339, lin. 5-6.

³ Q. 8 K.

Ad secundum¹ dico quod nulla est theologia in se ita quod non sit in aliquo intellectu. Si tamen loquatur vocando theologiam in se illam quae habet evidentiam ex obiecto et est habitus evidens ex obiecto, sicut est in beato, dico quod ibi sunt habitus distincti vel saltem possunt esse. Et hoc sufficit mihi. Unde non est contradic⁵to quod aliquis beatus videns essentiam divinam non cognoscat istam ‘Deus est incarnatus’, ‘Deus est in sacrificio Altaris colendus’; et ita si postea sciat vel credat ista, poterit habere aliquem habitum quem prius non habuit, sicut poterit habere aliquem actum quem prius non habuit. Et ita concedo quod possunt ibi esse distincti¹⁰ habitus.

Et quando dicitur² quod theologiae in se subiectum est es-
tentia divina ut haec essentia, concedo. Sed dico quod de eodem
subiecto possunt esse distinctae notitiae propter distinctionem p^{rae}-
dicatorum, sicut declaratum est in p^{rae}cedenti quaestione³, quia¹⁵
de terra considerat naturalis passiones naturales et de eadem terra
considerat agricultura passiones quae important aliqua quae sunt
in potestate nostra, ita de Deo possunt sciri diversae passiones, et
per consequens poterunt haberi diversi habitus.

Et quando dicitur⁴ quod de essentia divina nata est haberi²⁰
primo aliqua notitia vere una, ista potest concedi si sit aliqua
passio quae primo competit essentiae divinae. Sed hoc concessum
nihil ad propositum, quia post illam primam notitiam – si sit
aliqua prima – poterit haberi una alia quae erit theologia quia
est de Deo sicut de subiecto. Verbi gratia, de terra habetur primo²⁵

2 loquatur vocando] vocatur H	3-4 et... obiecto <i>mg.</i> B, <i>om. (hom.)</i> Z	3-4 evi- dens ex obiecto] exsistens in voluntate H	4 ex obiecto <i>om.</i> F	5 saltem <i>om.</i> H		
5-6 est contradic ^{tio}] contradic ^{tio} G	7 sacrificio] sacramento DZ	8 habitum]				
actum H	9 sicut] si G ¶ quem... habuit <i>om.</i> D	12 quod <i>om.</i> E	14 prop- ter] per G	15 declaratum est] declaratur G	16 naturalis <i>om.</i> G	18 nostra <i>om.</i> E
21 concedi] quod <i>add.</i> H	23 notitiam <i>om.</i> E	24 prima] notitia <i>add.</i> E ¶ erit theologia] est theologica G ¶ quae F	25 Verbi gratia <i>om.</i> H			

¹ Supra, p. 339, lin. 9-16. ² Ibidem, lin. 9-11. ³ Supra,
p. 313, lin. 7-20. ⁴ Supra, p. 339, lin. 12-13.

ista notitia, scilicet quod terra est dura vel aliqua consimilis. Ista posita potest adhuc haberi una alia, scilicet quod terra debet arari ferro duro. Et utraque pertinet ad notitiam de terra, et tamen una est prior alia [§] et una est practica et alia speculativa. §| Ita 5 poterit esse in proposito.

S i d i c a t u r contra istam responsonem quod tunc seque-
retur quod fides respectu articulorum aliquorum vere posset ma-
nere in patria et quantum ad habitum et quantum ad actum, quia
cum quacumque notitia stat ignorantia respectu alterius cum
10 eadem stat fides respectu eiusdem. Ergo si aliquis posset videre
divinam essentiam et ignorare Deum esse incarnatum, posset vi-
dere divinam essentiam et habere actum fidei respectu istius arti-
culi ‘Deus est incarnatus’:

Praeterea, hoc posito theologia non erit scientia practica, quia
15 beatus cognoscens quod Deus est summe diligendus a viatore non
habet scientiam practicam, quia tunc eadem ratione ego cognoscens
quod caelum est movendum ab angelo haberem scientiam prac-
ticam:

Praeterea, illa notitia non est theologica quae non est de Deo
20 sicut de subiecto. Sed ista notitia ‘Deus est summe diligendus’,
‘Deus est colendus’, ‘Deo est obediendum’ non est de Deo sicut
de subiecto, quia illud dicitur subiectum respectu alicuius passionis
cuius significatum vere recipit illud quod importatur per passio-
nem. Sed homo vere et subiective recipit dilectionem quae im-
25 portatur per istam passionem ‘summe diligendum’, et sic de aliis.
Ergo ipse homo vere erit subiectum talium veritatum, et per
consequens pertinent ad scientiam de homine et non ad scientiam
de Deo:

1 terra *om.* F || dura vel] arabilis G || aliqua] alia AC 2 adhuc BF 4 et... spe-
culativa *om.* AB || et¹] tamen *add.* E 5 poterit esse] est F 6 responsonem] positio-
nem F 8 quia] etiam F 9-10 cum... eiusdem F 12 actum fidei] habitum fidei et
actum H 14 erit] esset G 16-18 quia... practicum *om.* (*hom.*) B 16 tunc eadem]
pari H 17 movendum] motum DG, motus H || scientiam *om.* H 19 notitia] sci-
entia E || theologica] theologia FH 21 est¹] summe *add.* H 22 respectu *om.* FZ
24 subiective] sustentive G 26 homo *om.* E || talium] passionum et *add.* E

Ad primum¹ istorum concedo quod non est contradictio quod videns divinam essentiam habeat fidem respectu istius articuli ‘Deus est incarnatus’ sine omni notitia evidenter respectu eiusdem et non plus sciat evidenter quod Deus est incarnatus quam nos modo scimus. Cuius ratio est quia videns essentiam divinam potest carere notitia intuitiva naturae assumptae, et per consequens non poterit scire evidenter an sit vel non sit, et per consequens an sit unita vel non, et per consequens poterit simpliciter credere quod est unita. Sed an fides maneat in patria de facto respectu aliquorum articulorum, et an cum notitia evidenti possit stare fides sive quantum ad habitum sive quantum ad actum, de hoc dicetur in tertio².

Ad secundum³, supposito quod beatus cognoscens quod Deus est summe diligendus a viatore non haberet scientiam practicam, tamen dico quod beatus cognoscens quod Deus est summe diligendus ab ipso beato habet notitiam practicam et illa erit theologica. Et hoc sufficit in proposito.

Ad tertium⁴ dico quod posito quod talium veritatum ‘Deus est summe diligendus’, ‘Deus est colendus’, ‘Deo est obediendum’, et sic de huiusmodi, Deus non esset subiectum stric-tissime sumpto subiecto, quia scilicet non haberent subiectum, quia scilicet non essent propriae, quia non subiceretur quod natum esset subici nec praedicaretur quod natum esset praedicari; sed deberent accipi tales ‘homo debet diligere Deum ex toto corde’ etc.,

2 fidem] actum fidei E 5 modo om. H : scimus om. F videns] ostendens H, sci-
licet add. E 6 carere... intuitiva] celare notitiam intuitivam H : intuitiva] intellectiva A
... naturae] nisi G 7-8 sit²... consequens¹ om. H 10 respectu om. F : articulo-
rum] aliorum H 12 de hoc om. H 14 a viatore] adhuc H 16 ipso] beato F
beato] homo H 17 erit] pure add. F : Et] sed E 19 diligendus... est² om. E
19-20 Deo est obediendum] Deus est vencandus G 20 huiusmodi] aliis G 21-22 habe-
rent... non¹ om. (hom.) H 22 essent propriae] esset proprie subiectum H 23 esset¹
est DEFH || esset²] est DEFH

¹ Supra, p. 343, lin. 6-13. ² Sent., III, q. 8 N-R. ³ Supra,
p. 343, lin. 14-18. ⁴ Ibidem, lin. 19-28.

'homo debet obedire Dco', et sic de aliis ; tamen adhuc omnes istac erunt theologicae, quia, sicut declaratum est prius¹, scientia non tantum requirit subiectum sed etiam praedicatum; et ideo sive Deus ponatur a parte subiecti sive a parte praedicati, talis veritas erit theologica, maxime cum possit haberi naturaliter.

Et quando dicitur quod pertinebunt ad scientiam de homine, ex quo homo est subiectum in eis², dico quod poterunt pertinere et ad scientiam de Deo et ad scientiam de homine, ex quo unum ponitur a parte subiecti et aliud a parte praedicati, sicut ista 'omnis homo est risibilis' pertinet et ad scientiam de homine et ad scientiam de risibili, non tamen quod 'risibile' sit subiectum in ista sed praedicatum. Ita est in proposito, et ita erit veritas theologica.

Ad tertium argumentum Doctoris³ dico quod posito quod sit status ad unam scientiam simpliciter, scilicet ad notitiam primae conclusionis, adhuc erunt alii habitus theologici, quia non sola illa est theologica sicut nec sola prima conclusio geometriae est geometrica.

[SOLUTIO SECUNDI DUBII]

Ad secundum dubium⁴ dico quod quando est unus habitus respectu principii speculativi et conclusionis practicae, ille formaliter non erit nec speculativus nec practicus, secundum quod istae sunt differentiae oppositae, sed erit aequivalenter et speculativus et practicus. Sicut dictum fuit supra⁵ quod habitus exsistens

1 tamen *om.* F 4 praedicati] semper add. D 7 homo *om.* E 8 Dco... de *om.* (*hom.*) Z quo] quibus E 9 aliud *om.* D 12 ita crit] est H 14 posito] sup-
posito G 15 aliij] aliqui E 16 non *trp.* p. illa F sola¹] solum AD sola²] solum A
conclusio] cognitio E 17 geometricae] geometrica G 21 non crit nec] nec est F
secundum quod] sed nec G

¹ Supra, p. 225, lin. 6-8. ² Supra, p. 343, lin. 24-28.

³ Scilicet Scoti, supra, p. 339, lin. 17-20. ⁴ Supra, pp. 339, lin. 21-340, lin. 2. ⁵ Supra, p. 222, lin. 18-21.

unus respectu principiorum et conclusionis nec est intellectus nec scientia nisi aequivalenter sed est proprie sapientia. Ita iste unus habitus formaliter nec est speculativus nec practicus nisi aequivalenter, sed non habemus vocabulum impositum proprium tali habitui.

5

S i d i c a t u r: secundum praedicta omnis notitia quae est de opere nostro tamquam de obiecto totali vel partiali est practica; sed talis notitia est de opere nostro saltem tamquam de obiecto partiali; ergo simpliciter erit practica:

Praeterea, omnis notitia quae perfecte et immediate est directiva operis est practica; sed haec est huiusmodi; ergo etc.:¹⁰

Praeterea, ista est immediata divisio scientiae, ita quod nihil sit medium quin omnis scientia sit speculativa vel practica:

Ad primum¹ istorum dico quod omnis notitia habens unum complexum tantum pro obiecto cuius aliqua pars est opus,¹⁵ et est directiva operis, est notitia practica formaliter. Si autem habeat plura complexa pro obiecto totali tunc proprie non est practica sed tantum aequivalenter, quia scilicet tantum valet ad opus exsequendum, et ita perfecte cognoscitur illa notitia sicut notitia proprie practica. Si tamen accipiatur notitia practica pro²⁰ omni notitia quae est de opere nostro et est directiva operis, sic est practica. Sed tunc speculativum et practicum non sunt differentiae oppositae sed possunt eidem simpliciter competere. Nec aliter tunc opponitur quam productivum herbae et productivum vermis. Et ideo sicut idem sol per eandem virtutem est producti-

25

2 sed <i>om.</i> CH	2-4 est... sed <i>om.</i> (<i>hom.</i>) F	2 proprie <i>om.</i> H	4 impositum
proprium <i>trp.</i> DE	10-11 Praeterea... practica <i>om.</i> (<i>hom.</i>) F	10 notitia <i>om.</i> A	
11 ergo etc. <i>om.</i> H	15 opus] operatio F	17 est] proprie <i>add. seu rep.</i> B	19 exse-
		20 notitia ¹ proprie] propria notitia B	quendum] consequandum D, sicut] scilicet G
			proprie] propria ACDEG, <i>Borgh.</i> , <i>om.</i> F
			practica <i>mg.</i> B, <i>om.</i> A, <i>Borgh.</i> ¶ tamen] autem H
			notitia ²] propria <i>add.</i> H
	21 et <i>om.</i> G	24 aliter] simpliciter H ¶ opponitur] opponuntur FZ, componitur C, magis <i>add.</i> H	
		25-1 (p. 347) Et... productivus ² <i>om.</i> F	

¹ Hic supra, lin. 6-9.

vus vermis et productivus plantae, ita eadem scientia totaliter erit speculativa, quia est notitia qua cognoscitur principium speculabile vel etiam conclusio speculabilis, et erit practica, quia est notitia qua cognoscitur conclusio simpliciter practica. Sed isto modo

⁵ non loquuntur philosophi de scientia speculativa et practica sed tantum primo modo.

Per hoc patet ad secundum¹, quod omnis notitia quae perfecte et immediate est directiva operis est practica aequivalenter; et isto secundo modo, non primo modo.

¹⁰ Per idem ad tertium², quod est aliquid medium inter scientiam speculativam et practicam, quae sunt differentiae oppositae, quod est aequivalenter utrumque; sicut est aliquid medium inter intellectum, qui est habitus principiorum, et scientiam, quae est habitus conclusionum, quod est aequivalenter utrumque, scilicet

¹⁵ sapientia.

[SOLUTIO TERTII DUBII]

Ad tertium dubium³ dico, distinguendo de habitu theologico practico sicut de habitu theologico speculativo, quod sicut dictum est in una quaestione⁴ quidam habitus theologicus

²⁰ speculativus est notitia evidens et quidam non est evidens. Ita est in proposito quod habitus practicus quidam est evidens, sicut ille

1 vermis om. A || productivus² om. EH totaliter om. H 2 quia] qui D, quae F
 2-4 principium... cognoscitur om. (hom.) C 3 etiam om. H 3-4 notitia] cognitio F
 4 qua om. G || cognoscitur] principium add. G 5 loquuntur philosophi] Joquitor Philosophus FHZ 7 quod] quia A 9 modo² om. AF 10 idem] istud C || aliquid
 aliquod FHZ 11 quae] quia non add. Z || differentiae] duae G 12 aliquid] aliquod FHZ,
 aliud G || est¹ om. G 13 inter] scientiam speculativam et practicam add. seu rep. D || quac]
 qui AEH 17 dubium om. G || distinguendo] quod distinguendum est F, om. H 18 theo-
 logico] theologiae A, theo. Z || quod] quia CH, om. F 19 una] prima H, alia add. F ||
 quaestione] quod add. F 20 speculativus om. Z 20-21 Ita... evidens om. (hom.) F

¹ Supra, p. 346, lin. 10-11. ² Ibidem, lin. 12-13. ³ Supra,
 p. 340, lin. 3-5. ⁴ Supra, p. 217, lin. 7-17.

quo evidenter cognoscitur quod unicuique reddendum est quod suum est, nulli est pro bono malum reddendum; alius est non evidens, sicut ille quo cognoscitur quod corpus Christi in sacramento Altaris est adorandum, et sic de aliis. Secundus non pertinet ad aliquem habitum de quo loquitur *Philosophus VI Ethicorum*¹, quia tantum loquitur de habitibus inclinantibus ad actus evidentes. Sed primus habitus pertinet ad aliquem illorum habituum, scilicet vel ad scientiam, si sub scientia ibi comprehendatur tam speculativa quam practica, vel ad prudentiam, si sub scientia non comprehendatur nisi scientia speculativa. Sed hoc magis de-¹⁰ clarabitur in tertio².

[SOLUTIO QUARTI DUBII]

Ad quartum dubium³ dicitur quod habitus theologicus debet poni in intellectu speculativo, non in intellectu pratico. Hoc probatur, quia « nullus habitus procedens ex universalibus et adquisitus per rationem est subiective in intellectu pratico cuius obiectum sunt singularia et modus experimentalis. Illi namque habitus qui in intellectu pratico subiective adquiruntur sunt experimentales et circa particularia. Ut medici experimentati absque arte, de quibus loquitur *Philosophus I Metaphysicae*⁴, habent habitum per experientiam absque ratione. Sed iste habitus non est experimentativus nec circa singularia, sed est cum ratione et ex universalibus, ergo non est in intellectu pratico subiective ». 15 20

1 quod¹ om. C 2 est³ non trp. G 5 quo] quibus EF 9 tam] scientia add. H
 10 scientia] notitia D 13-14 theologicus] praticus add. EZ, qui est praticus add. F
 14 in intellectu om. E 15 Hoc] Quia E nullus] unus G 16 et om. G rationem]
 ultimam add. Z subiective om. C 17 modus] motus BDH 19 Ut om. H medici]
 mechanici Z , experimentati] experti FZ 22 experimentativus] experimentalis H

1 Aristot., *Ethica Nicom.*, VI, c. 3 (1139b 15-17). 2 *Sent.*, III, q. 12.

3 Supra, p. 340, lin. 6-7. Verba infra signata sunt Petri Aureoli, loco cit., n. 86 (I, 244). 4 Aristot., *Metaph.*, I, c. 1 (981a 12-30).

Ad cuius intellectum dicitur¹ esse sciendum quod « intellectus practicus et ratio particularis sunt idem, intellectus autem speculativus et ratio universalium sunt idem. Est autem sic quod respectu cuiuscumque obiecti operabilis negotiatur particularis ratio et ratio universalis. Et secundum hoc duo habitus sunt adquisibiles circa quodcumque operabile: unus quidem per experientiam et assuefactionem actuum in ratione particulari, alias vero per deductionem universalium in ratione universalii sive in intellectu contemplativo. Omne namque operabile his duobus modis est attingibile per intellectum. Et hinc est quod omnis scientia quae est de operabili dividitur in practicam et speculativam, sicut in medicina. Appellatur autem practica illa quae est experimentalis et in intellectu pratico subiective, theorica vero illa quae est ratiocinativa et ex universalibus, et est in intellectu contemplativo.

Et quia operationes sunt circa singularia, ideo experti absque ratione qui habent primum habitum melius operantur scientibus et habitum secundum habentibus, ut patet I *Metaphysicae*². Unde medici habentes secundum habitum non bene operantur donec per experientiam adquisierint sibi primum ».

Sed ista opinio quantum ad conclusionem principalem plus est in verbis quam in re, quia voces sunt ad placitum. Et ideo vocando intellectum practicum praecise intellectum resipientem singularia, posset dici quod habitus aliquis practicus est subiective in intellectu speculativo; et eodem modo posset concedi quod in intellectu pratico est aliquis habitus speculativus. Et hoc

1 intellectum] evidentiam E dicitur... sciendum] videtur... dicendum F 3 autem¹
 om. H sic corr. in sciendum B, sciendum HZ 5 ratio¹ om. H duo om. Z 6 7 per...
 assuefactionem] experientia et assuefactio C 7 in] et G alias] aliud F 9 Omne corr.
 in obiectum F² namque] nostrum D 11 dividitur... speculativam] dicitur etiam practica
 et speculativa H 12 quae om. G 13 theorica] speculativa D illa om. D 15 quia]
 per G circa om. B 17 secundum om. H Unde] cum H

1 Ab eodem Petro Aureoli, loco cit., n. 87 (ed. E. Buytaert, I, 244s.).

2 Aristot., *Metaph.*, I, c. 1 (981a 12-30).

habet ista opinio concedere. Primo, quia secundum i s t u m¹ intellectus speculativus et ratio universalium sunt simpliciter idem, sicut intellectus practicus et ratio particularis sunt simpliciter idem. Sed intellectus potest habere habitum aliquem respectu alicuius singularis pure speculabilis, sicut quod ista luna tali tempore eclipsabitur. Ergo iste habitus adquisitus est in intellectu practico.

Praeterea, p e r t e² habitus adquisitus per experientiam est in intellectu practico; sed aliquis habitus universalium tam speculativus quam practicus adquiritur per experientiam; ergo aliquis habitus universalium tam speculativus quam practicus erit in intellectu practico. Assumptum patet per Philosophum I Metaphysicae³ et II Posteriorum⁴, quod per experientiam adquiritur universale quod est principium artis et scientiae. Hoc etiam patet per experientiam, quia sicut declaratum est prius in aliis quaestionibus⁵, multa sunt universalia quae nullo modo possunt sciri nisi per experientiam sensuum et intellectus. Per hoc patet quod dicere⁶ quod ‘ratio particularis et intellectus practicus sunt idem, et quod intellectus speculativus et ratio universalium sunt idem’ non est nisi instituere vocabula ad placitum.

Praeterea, ratio sua per quam probat non valet, quia quando dicitur⁷ quod ‘nullus habitus procedens ex universalibus et adquisitus per rationem est subiective in intellectu practico’, ista est simpliciter falsa. Sed habitus procedens ex universalibus vel singu-

1 Primo] Probatio BG, Probo Z 4 potest] se add. A habitum om. G 6 iste habitus] habitus huiusmodi H 7-8 Praeterea... practico om. (hom.) A 15 universalia] seu singularia add. E nullo modo] nunquam G 16 intellectus] intellectuum G 17 dicere quod om. H 17-18 particularis... universalium] universalis et intellectus speculativus E 18 intellectus] practicus add. D 19 instituere corr. in fingere B 20 probat] hoc add. F 21 quod om. DG 22 est subiective] scientiae est H 23 vel] et H

¹ Scilicet secundum Petrum Aureoli. Cf. supra, p. 349, lin. 3-4.

² Per eundem, supra, p. 348, lin. 17-19. ³ Aristot., *Metaph.*, I, c. 1 (981a 3-9). ⁴ Aristot., *Anal. Poster.*, II, c. 19, t. 104 (100a 3-9).

⁵ Ex. gr. supra, p. 147, lin. 3-23; p. 150, lin. 18-23. ⁶ Ut dicit Petrus Aureoli, supra, p. 349, lin. 2-3. ⁷ Supra, p. 348, lin. 15-16.

laribus qui non est directivus operis est in intellectu speculativo, si autem sit directivus operis erit in intellectu pratico.

Si dicatur¹ quod Philosophus dicit quod obiectum intellectus practici est singulare et aliquid contingens aliter se habere, hoc non valeat, quia Philosophus ibi accipit particulare et contingens aliter se habere non in sua generalitate, quia talia sunt multa naturalia quae non respicit intellectus praticus, sed accipit ibi contingens aliter se habere pro aliquo quod est in potestate nostra, et dicit quod intellectus consiliativus est respectu talium. Unde VI *Ethicorum*, cap. 2², non loquitur de intellectu pratico in communi sed de intellectu consiliativo quem vocat ratiocinativum. Unde dicit³: «Consiliari et ratiocinari idem».

Ideo dico aliter quod cum intellectus nullo modo distinguitur sed sit simpliciter idem respectu omnium habituum et omnium actuum, intellectus speculativus et intellectus practicus nullam ponunt distinctionem a parte intellectus, sed sunt diversae denominations acceptae a diversis habitibus qui adduntur ipsi intellectui. Et ideo quia intellectus practicus non est nisi intellectus habens habitum practicum vel actum practicum vel saltem natus habere, et intellectus speculativus est intellectus habens actum vel habitum speculativum vel natus habere, de virtute sermonis potest concedi quod habitus practicus est in intellectu speculativo et habitus speculativus est in intellectu pratico, quia simpliciter idem est qui est intellectus speculativus et practicus. Et ita ex hoc ipso

2 autem] tamen H 3 Philosophus] hoc add. F 4 aliquid] aliquando F
 6 non om. E 9 consiliativus] speculativus D 12 Unde... idem om. D 13 Unde] et G
 13-14 cum... sit] intellectus isti... distinguuntur, sed sunt F 14 omnium² om. A 15 intellectus speculativus om. A et intellectus² om. E 16 a] ex F sunt om. AEH 17 qui interl. B, et D, om. CE 18 quia om. A 22-23 et ... pratico om. G 24 qui est om. H

¹ Ut dicit idem Petrus Aureoli, loco cit., n. 87 (ed. E. Buytaert, I, 244s.); cf. Aristot., *Metaph.*, I, c. 1 (981a 12-30). ² Aristot., *Ethica Nicom.*, VI, c. 2 (1139a 12-16). ³ Ibidem (1139a 13).

quod aliquis habitus est in intellectu speculativo, est in intellectu practico et e converso.

Tamen accipiendo intellectum speculativum et practicum secundum quod dicunt actum et non potentiam tantum, sicut si dicerem lac album et lac dulce et non lac dealabile et lac dulcorabile, sic loquendo, posito habitu practico, sequitur quod ille habitus est in intellectu practico et non sequitur necessario quod sit in intellectu speculativo. Et eodem modo posito habitu speculativo oportet quod haec sit vera ‘iste habitus est in intellectu speculativo’ et non oportet quod haec sit vera ‘iste habitus est in intellectu practico’. Verbi gratia ponatur quod aliquis habens habitum speculativum non habeat aliquem habitum practicum. Hoc posito haec est vera ‘iste habitus est in intellectu speculativo’ quia valet istam ‘iste habitus est in intellectu habente habitum speculativum’, et tamen haec est falsa illo posito ‘iste habitus est in intellectu practico’, propter falsam implicationem, quia valet istam ‘iste habitus est in intellectu habente habitum practicum’. Et eodem modo si tantum haberet habitum practicum quemcumque et non habitum speculativum haec esset vera ‘iste habitus est in intellectu practico’ et haec falsa ‘iste habitus est in intellectu speculativo’, propter falsam implicationem.

Sed quando intellectus habet habitum speculativum et habitum practicum tunc quicunque habitus est in intellectu speculativo est in intellectu practico et e converso. Sicut quando idem lac est

1 aliquis habitus] aliquid D speculativo... intellectu² om. (hom.) C est²] et AG
 2 converso] contra D 4 dicunt] habitum vel add. EZ tantum om. H sicut om. A
 5 dicerem] diceret G, diceret aliquis H et lac²] nec D et³] vel G 6 habitu] actu G
 practico] necessario add. EF 7 necessario om. H quod] non add. G 8-9 specula-
 tivo] non add. H 9 haec] propositio add. F 10-11 speculativo... intellectu om.
 (hom.) A 11 quod om. H 12 habitum] actum G aliquem om. H 13 iste]
 intellectus add. G 14 valet istam] aqua valet isti D valet... habitus om. H iste om. EF
 15 haec... habitus] non H 16-17 quia... istam] istam videlicet H 18-21 si... implica-
 tionem] e converso H 18 tantum] tamen C 19 non] haberet add. D 20 haec]
 ista E 22 quando intellectus] qua ratione D habet] et add. CEGZ habitum om. FH
 23 habitus om. H

album et dulce tunc quaecumque albedo est in lacte albo est in lacte dulci, et quaecumque dulcedo est in lacte dulci est in lacte albo, et universaliter quaecumque qualitas est in lacte albo est in lacte dulci et e converso. Si tamen lac esset album et non dulce
 5 tunc albedo esset in lacte albo et non in lacte dulci, et si esset dulce et non album, dulcedo esset in lacte dulci et non in lacte albo. Unde dico quod intellectus speculativus et practicus se habent respectu habitus vel actus practici et speculativi sicut lac album et lac dulce respectu albedinis et dulcedinis; vel saltem se
 10 habent sicut lac dealbabile et lac dulcorabile. |§ Et accipio hic ‘dealbabile’ et ‘dulcorabile’ secundum quod est idem quod aliquid cui non repugnat habere albedinem et dulcedinem. §| Et tunc sicut quidquid est in lacte dealbabili est in lacte dulcorabili et e converso, ita tunc quidquid erit in intellectu speculativo erit in
 15 intellectu practico et e converso.

Tamen haec tunc erit vera per se ‘habitus speculativus est in intellectu speculativo’, non per se primo modo nec secundo, de quibus loquitur *Philosophus I Posteriorum*¹, quia non est necessaria, sed dicetur necessaria quia nihil hic ponitur quod si-
 20 gnificet aliquid quod nec est subiectum nec accidens receptum in subiecto illo. Sed ista erit per accidens ‘habitus practicus est in intellectu speculativo’, quia hic importatur aliquid per praedica-

1 quaecumque] qualiscumque GH || albedo] quae add. F || albo] albedo AE 1-2 albo... lacte¹ mg. F, om. (hom.) BCGH 2 dulci¹... lacte¹ om. (hom.) B || dulci²... lacte³ om. (hom.) G 2-3 quaecumque... albo¹] e converso F 3 universaliter om. H || quaecumque] alia add. H || qualitas] quae add. F 3-4 est¹... converso om. H 5 lacte² om. H 5-6 si... et¹ om. C 5-7 si... albo] e converso H 8 vel] et CG || et] vel H 9-10 saltem se habent om. H 10 lac¹ om. G || lac² om. E 10-12 Et... dulcedinem in imo f. B, om. A 10-11 Et... dulcorabile om. EG 10 accipio] accipitur F 11 idem quod om. H || quod] et E 12 cui... habere] est natum recipere B, est non habens C || et] vel G 13 sicut om. EGH 14 tunc om. BEFZ || erit²] aut G 17 speculativo] practico quia H || secundo] modo add. D 19 necessaria¹] per se EFZ || ponitur] importatur Z, per praedicatum add. E 19-20 quod... aliquid] per praedicatum Z

1 Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 4, tt. 30-33 (73a 34 - 73b 10).

tum quod nec est subiectum notitiae practicae nec ipsa notitia practica, sed est aliquid sine quo ita potest esse notitia practica in intellectu sicut cum illo, quia praedicatum importat notitiam speculativam quae in nullo requiritur ad notitiam practicam, saltem sicut subiectum, quamvis aliquando sit causa effectiva ipsius.⁵ Et ita sicut haec est per se – illo modo quo Philosophus loquitur de praedicatione per sc I *Posteriorum*, in principio capituli *De statu praedicatorum*¹ – ‘lignum est album’, quia scilicet illi quod importatur per subiectum inest immediate albedo; et haec per accidens ‘lignum durum vel lignum siccum est album’, quia siccitas vel duries importata per partem subiecti non est subiectum albedinis, et tamen haec est vera ‘lignum durum vel lignum siccum est album’. Ita haec est per se ‘in intellectu pratico est habitus practicus’ et haec similiter ‘in intellectu speculativo est habitus speculativus’, sicut haec est per se primo modo ‘in ligno albo¹⁵ est albedo’, primo modo loquendo de per se; et haec est per accidens ‘in intellectu speculativo est habitus practicus’ et tamen vera, sicut haec est per accidens ‘lignum siccum est album’ et tamen vera.

Ad rationem alterius², quando accipitur ‘nullus habitus procedens ex universalibus et adquisitus per rationem est subiective in intellectu pratico’, dico quod haec est simpliciter falsa, quia omnis habitus practicus est in intellectu pratico.²⁰

1 nec¹] non F 2 ita] illa F, ista CH, non add. H 5 aliquando] alibi A
 : sit] sicut add. H 6 ita] ideo G ; illo] primo D ; modo rep. D 8 praedicatorum] principiorum D, hacc est per se add. seu rep. ADFGH ; lignum] album add. Z
 10 lignum² om. D ; album om. B 12 lignum² om. D 13 pratico om. ABF
 14 speculativo] pratico A, quod corr. B 15 speculativus] practicus AF, quod corr. B ;
 primo] illo (?) A, isto G 15-16 in... modo om. (hom.) G 16 primo] secundo BD
 17-18 in... accidens om. (hom.) Z 20 rationem] rationes DE ; alterius] opinionis
 add. DE ; accipitur] quod add. F

¹ Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 4, tt. 30-33 (73a 34 - 73b 10). ² Supra,
 p. 348, lin. 15-16.

Et quando dicitur¹ quod obiectum intellectus practici est singulare, dico quod obiectum intellectus practici aliquod est singulare et aliquod universale.

Et si dicatur: hoc dicit Philosophus² quod intellectus practicus est contingentium aliter se habere, dico quod de virtute sermonis debet concedi quod intellectus practicus est necessariorum et pure speculabilium et intellectus speculativus operabilium, quia idem est intellectus et pro eodem supponunt ista subiecta. Tamen intentio Philosophi est quod quando est intellectus practicus ita quod immediate dirigat aliquod operabile, tunc est singularis et alicuius contingentis aliter se habere. Et ratio est quia tunc illud operabile debet cognosci si debet dirigi per intellectum. Et per consequens tunc intellectus practicus est respectu alicuius singularis sed non praecise respectu singularis, sed frequenter et ut in pluribus est tunc etiam respectu universalis. Sic autem non est de intellectu speculativo, quia potest esse simpliciter in actu suo ultimo sine intellectione alicuius singularis. Sed proprie et per se intellectus practicus est respectu operabilis a nobis sive in universalis sive in particulari, non sic autem intellectus speculativus mediante illo habitu ratione cuius denominatur intellectus speculativus.

Ultra, quando dicitur³ quod omnis habitus existens in intellectu pratico est experimentalis, hoc potest intelligi dupliciter: vel quod sit habitus alicuius complexi immediate accepti a notitia

2-3 dico... singulare *om. (hom.)* B 2 obiectum... practici *om. H* ; aliquod *om. E*
 4 si... Philosophus] ad Philosophum *H* ; dicatur] quod *add. EG* 4-5 intellectus *om. H*
 5 se *om. ABG* 6 est] pure *add. E* 7 intellectus] similiter *H* 9 ista subiecta *om. H*
 11 alicuius *om. BC* ; sc *om. B* 12 Et *om. G* ; si debet] et *H* 14 sed] et *H* 15 est
 tunc *om. H* ; etiam *om. EH* 16 autem *om. H* ; intellectu *om. H* 18 proprie] scilicet
add. E ; respectu *om. F* 19 autem *om. H* 20-21 mediante... speculativus *om. (hom.) B*
 24 incomplexi *Paris.15,904* ; accepti] accepta AG

¹ Ibidem, lin. 16-17. ² Vide supra, p. 324, notam 1. ³ Supra,
 p. 348, lin. 17-19.

intuitiva. Et certe tales habitus multi sunt universales, § quia multi universales accipiuntur mediante a notitia intuitiva, secundum quod docet Philosophus I *Metaphysicae*¹ et II *Posteriorum*², et isto modo aliqui experimentales sunt universales. Sed sic non loquitur ibidem, quia ibidem non vocat talem habitum ⁵ habitum experimentalem, quamvis dicat eum generari ex notitia intuitiva mediante experimento. Aliter accipitur habitus experimentalis pro habitu qui immediate accipitur a notitia intuitiva, et ille est respectu singularis contingentis. Verumtamen sive accipiatur habitus experimentalis uno modo sive alio, haec est falsa ‘omnis ¹⁰ habitus existens in intellectu practico est experimentalis, § quia praeter istos possunt esse aliqui habitus deducti ex principiis per se notis qui erunt in intellectu practico ex hoc ipso quod sunt practici.

Si dicatur quod habitus practicus immediate dirigit ¹⁵ circa opus, ergo si habitus universalis non immediate est directivus non erit simpliciter practicus, dico quod habitus universalis immediate dirigit, non tamen totaliter sed partialiter tantum, quia praeter habitus universales requiritur notitia rei singularis quae debet dirigi, vel circa quod debet aliqua potentia operari. Et ideo ²⁰ aequo immediate dirigit habitus universalis sicut habitus experimentalis qui est respectu singularis. Patet in arte, quod aliquis frequenter faciens domum, ibi derelinquuntur quidam habitus generati ex actibus respectu singularium. Ille habitus non est causa

1 Et] tunc (sic Z) est falsa. Vel quod sit habitus aliquius complexi sive mediate sive immediate accepta (accepti Z) a notitia intuitiva. Et add. Paris.15,904, Borgh., Z 1-11 quia... experimentalis in mo f. B, om. A 2 mediante] immediate D || a om. E || intuitiva] quia add. H 3 quod docet om. H || Philosophus om. EF 6 habitum om. FGHZ 8 et] vere add. D 9 ille] illa B 10 sive] vel H 11 est experimentalis om. E || quia] sed A, om. E 12 praeter om. E || possunt] habent E 17 non om. G 20 quod (scil. opus)] quam FHZ 22 quod] quia DEFH, quando G 23 domum] ubi vel add. E || ibi om. H 24 respectu om. Z

¹ Aristot., *Metaph.*, I, c. 1 (981a 5-7). ² Aristot., *Anal. Poster.*, II, c. 19, t. 104 (100a 3-9).

sufficiens ad dirigendum circa domum faciendam, quia nisi habeat notitiam lignorum et lapidum et huiusmodi ex quibus debet fieri domus, iste non posset artificialiter facere; sed habita notitia illorum, statim virtute habitus praecedentis potest artificialiter operari.

⁵ Ita habito habitu universalis, et habita cognitione rei singularis circa quam debet esse praxis, potest exire in actum operandi.

Ex istis patet quod tota illa deductio¹ de identitate intellectus speculativi et rationis universalis, et de identitate intellectus practici et rationis particularis est simpliciter falsa. Sed de hoc quod dicitur ¹⁰ quod experti certius operantur quam artifices, patet quomodo debet intelligi in praecedenti quaestione².

Unde dico breviter quod si artifex vel ignoret quod scit expertus, sed scit sive 'quia' sive 'propter quid' omne illud quod scit expertus, et ad opus non requiritur habitus aliquis exsistens ¹⁵ in organis corporalibus, quod ita perfecte et ita certitudinaliter operabitur artifex sicut expertus.

Quod innuitur de medicina³, quod est speculativa et practica et quod primo habetur speculativa et postea practica, dico quod medicina continet aliquam partem quae est pure speculativa, et ²⁰ illa speculabilia pro magna parte sunt principia conclusionum practicarum. Si autem medicina aliquorum universalium practicorum vocetur speculativa quia illa non est sufficiens ad operandum sine aliis, concedatur quod voces sunt ad placitum.

4 habitus] notitiae illius H 5 habitu *om.* A 7 quod *om.* D 8 speculativi...
 intellectus *om.* (hom.) CE . de... intellectus *om.* H 9 quod *om.* H 12 si... vel] stat
 quod H || vel] nihil Z || scit] sit ABCHZ, *quod corr.* D 13 sed] si A, sive F || scit] sit B
 , sive¹ *om.* FH . propter *om.* C 14 et *om.* G 17 de] primo F || quod] quae ACFGH
 17-18 practica... et² *om.* (hom.) A 19 aliquam] aliquando E 20 speculabilia] specula-
 tiva H || magna] maiori F 21-22 Si... practicorum *om.* C 22-23 operandum *om.* E

¹ Supra, p. 349, lin. 1-19.
 p. 349, lin. 10-19.

² Supra, p. 319, lin. 1-22.

³ Supra,

[SOLUTIO QUINTI DUBII]

Ad quintum dubium¹ dico quod cum unus habitus non sit nobilior alio nisi vel propter nobilitatem subiecti vel propter certitudinem vel evidentiam, secundum Philosophum et Commentatorem I *De anima*², habitus speculativus theologicus, si sit aequa evidens, erit nobilior habitu practico, sicut scire evidenter quod Deus est infinitus, summum bonum et huiusmodi, est perfectius quam scire quod Deus est diligendus a nobis. Et ita potest concedi quod aliquis habitus theologicus speculativus est nobilior aliquo habitu theologico practico.³

Et si dicatur³ quod habitus practicus est nobilior, quia quanto plura intelliguntur aliquo actu creato, tanto ille actus est perfectior. Sed quando primo intelligitur 'Deus est trinus et unus' et post intelligitur ista propositio 'Deus est summe diligendus a creatura rationali', ita quod Deus in se intelligatur et non tantum in aliquo conceptu sicut modo intelligimus Deum, quidquid intelligitur in primo actu, intelligitur in secundo actu, quia essentia divina non potest intelligi sine tribus personis, et in secundo actu intelligitur aliquid plus, scilicet creatura. Ergo secundus actus erit simpliciter nobilior quam primus et per consequens eadem ratione habitus erit nobilior primo habitu quo scitur quod Deus est trinus

2 dubium om. A 3 alio om. G 4 propter om. G . vcl] propter add. B [evidentiam] demonstrationis add. F 9 aliquis om. C 10 est] non add. H 14 intelligitur] in se add. F est] esse G 15 post] postea D, primo A intel- ligitur ista propositio] ista H 18 in¹ om. C actu¹] intellectus add. E in²] et C actu² om. H 19 tribus] talibus C in] hoc add. F 20 scilicet] quia H 21 ratione] secundus add. E

¹ Supra, p. 340, lin. 8-9. ² Aristot., *De anima*, I, c. 1, t. 1 (402a 1-4); Averroes, *In Aristot., De anima*, I, t. 1 (ed. F. S. Crawford, pp. 3s.).
³ Ut dicit Petrus Aureoli, loco cit., nn. 89-91 (ed. E. Buytaert, I, 246).

et unus. Sed secundus habitus est practicus, secundum praedicta, et primus est speculativus; ergo practicus est nobilior:

Ad illud potest dici quod ex nobilitate obiecti, maxime incomplexi, non potest concludi maior nobilitas in habitu speculativo respectu alicuius complexi in quo aliquid de Deo praedicatur quam in habitu pratico respectu alicuius complexi in quo aliquid operabile a nobis praedicatur de Deo. Sed forte maior nobilitas est propter maiorem certitudinem propositionis, hoc est propter maiorem necessitatem propositionis. Unde cum in propositionibus necessariis sint gradus, ista est magis necessaria 'Deus est trinus et unus', quia hic non praedicatur aliquid importans aliud a Deo de Deo, quam sit ista 'Deus est summe diligendus a creatura rationali'. Et propter istam maiorem necessitatem sciti potest notitia dici nobilior.

15

[RESPONSIOS AD ARGUMENTA HENRICI ET ALIORUM]

Ad primum argumentum primae opinionis¹ dico quod scientia moralis dupliciter accipitur: uno modo pro scientia quae est praecise de moribus qui sunt in potestate nostra, ita quod in omni scito ponatur aliquid importans aliquid quod est in potestate nostra. Alter accipitur pro illa scientia secundum quod est tradita ab Aristotle et a philosophis et a Sanctis. Primo modo scientia moralis est simpliciter practica et nullam partem speculativam habet, quia sic nullum complexum ibi habetur nisi quod includit aliquid importans aliquid operabile a nobis cuius notitia est directiva magis quam notitia incompleta illius operabilis. Et

5 in quo] quod C . aliquid] non operabile a nobis add. Z 7 forte om. H
 8-9 hoc... propositionis om. (hom.) E . hoc est propter] id est secundum H 10 ista est]
 ita quod G 11 quia] et G 12 de Deo om. F 13 sciti] sciri A, dici Z
 14 notitia] scientia D, nobis G , dici om. Z 19 importans aliquid om. F 20 quod] non
 add. A 20 Aliter] aut G 21 et a Sanctis om. H 23 nullum interl., et add. verum F
 , complexum] incomplexum E 24 notitia] scientia A 25 directiva] directa G
 quam om. A

¹ Supra, p. 325, lin. 8-17.

sic scientia moralis non speculatur aliquod verum nisi simpliciter practicum. Unde isto modo accipiendo scientiam moralem istae veritates ‘omne quod est in anima vel est passio vel potentia’ etc., et ‘anima dividitur in intellectum practicum’ etc., et huiusmodi quae ponuntur in libro *Ethicorum*¹, non pertinent ad scientiam moralem. Secundo modo tales veritates pertinent ad scientiam moralem, et sic una pars scientiae moralis est simpliciter speculativa et alia simpliciter practica. Et ratio est quia, sicut dictum est prius², multae conclusiones practicae dependent ex principiis speculabilibus et sciuntur per ea, et ideo volens tradere notitiam talium conclusionum practicarum oportet quod utatur principiis speculabilibus ex quibus conclusiones illae sequuntur. Et propter hoc in scientia morali tradita a philosophis et a Sanctis inveniuntur multae veritates simpliciter speculativae, sed vocant eam scientiam moralem quia conclusiones practicae morales sunt ultima adquisita in illa scientia.

Si dicatur quod scientia quae est ut boni fiamus est simpliciter practica, sed notitia talium veritatum ex quibus sequuntur conclusiones practicae est ut boni fiamus:

Similiter, illa notitia quae ordinatur ad opus est practica, sed omnia quae ponuntur in scientia ista ordinantur ad opus:

Ad primum istorum dico quod illa notitia quae est ut boni fiamus, ita quod respiciat pro obiecto aliquid quo formaliter sumus boni moraliter, est practica. Si autem sit causa alicuius notitiae immediate dirigentis nos circa aliquid quo sumus moraliter boni, non oportet, quia isto modo quaelibet notitia potest se

1 nisi] speculetur add. C 7 moralem om. B || scientiac om. B 8 simpliciter om. H
] quia om. G 12 propter] secundum H 13 scientia] philosophia D 14 vocant]
 vocat ABDH 17 quod om. CDG || scientia quae om. B 20 notitia] scientia F
 21 opus] igitur etc. add. E 23 ita quod respiciat illa quae respicit D 25 immediate]
 etiam mediate F, vel immediate add. mg. F² 26 quia] quod A, quod corr. B

¹ Cf. Aristot., *Ethica Nicom.*, II, c. 4; VI, c. 2 (1105b 19-21; 1138b
 35 - 1139a 17). ² Supra, p. 314, lin. 16-18.

habere ad bonitatem moralem vel saltem ad aliquod opus, sicut dictum est in alia quaestione de ista ‘omnis triangulus habet tres’ etc.¹ Primo modo talis notitia non est ut boni fiamus, sed tantum secundo modo, et ideo est simpliciter speculativa.

- 5 Ad secundum, quod ordinari ad opus est dupliciter: vel sicut immediate directivum, vel sicut aliquid ex quo sequitur tale immediate directivum vel quod est causa talis. Primum est practicum. Secundum non oportet quod sit practicum, quia isto modo geometria ordinatur ad opus. Unde geometria isto modo multum
 10 dirigit latmos in operationibus suis; et causa est quia, sicut dictum est² et alias forte poterit declarari, aliqua scientia practica est subalternata alicui speculativae. Verumtamen quantum ad propositum non eodem modo ordinantur talia vera speculabilia ad operationes quomodo actiones exteriores ordinantur ad contemplationem, quia illa ordinantur sicut principia ex quibus dependent conclusiones practicae; operationes autem exteriores ordinantur ad contemplationem vel per modum meriti, ut scilicet quis mereatur sibi infundi talem contemplationem, et tunc respectu contemplationis futurae, vel per modum removentis prohibens. Unde multa
 15 vicia impediunt contemplationem, sicut gula, luxuria, iracundia et huiusmodi. Et ideo oppositae virtutes aliquo modo ordinantur ad speculationem, tamen hoc non obstante notitia de talibus erit pure practica, aliter scientia quaecumque moralis esset speculativa, quod est absurdum.
 20
- 25 Et ista responsio confirmatur, quia habitus principiorum ordinatur aliquo modo ad notitiam conclusionum, et tamen

5 quod om. EZ est] contingit F	6-7 sicut... vel om. (hom.) B	6 aliquid]	
aliquid ADE			
7 talis] finalis Z	8 Secundum] sed G	10 operationibus] operi-	
bus DFG	12 alicui] scientiac add. F	13 talia vera] sicut H	15 ordinantur] ad con-
	16 autem] vero H	17 scilicet om. H	18 tunc] magis add. F
19 Unde] ut cum H	20 contemplationem] speculationem F	21 modo om. A	
22 speculationem] ut removerent talia vicia add. H	23 pure] vere F esset] pure add. EZ		
26 tamen] tunc F			

¹ Supra, p. 314, lin. 23-25.

² Supra, pp. 314, lin. 25 - 315, lin. 2.

propter talem ordinationem non dicitur scientia. Ergo quantumcumque aliqua practica ordinetur ad speculationem, non propter hoc dicetur speculativa nec e converso. Ideo dico quod ordinari ad aliam notitiam vel non ordinari nihil facit, sed considerandum est obiectum et totale et partiale et secundum hoc dicenda est 5 notitia speculativa vel practica.

Ad aliud¹ dico quod actus amoris quo voluntas unit se Deo si sit in potestate voluntatis est praxis, si autem non sit in potestate voluntatis, sicut est de intelligentia movente caelum, secundum Philosophum², et sicut est de actu beatifico, 10 sicut alias patebit³, non est praxis. Et ideo notitia respiciens illum actum pro obiecto non est practica, quia non est illius directiva, cum totaliter sit ab extrinseco.

Si tamen teneretur quod actus ille amoris beatificus quem nos ponimus esset in potestate voluntatis et per consequens praxis, 15 adhuc argumentum non valeret, quia diceretur quod beatitudo consistit in speculatione et etiam in praxi, quia consistaret in actu intellectus qui est speculatio et in actu voluntatis qui esset praxis si esset in potestate voluntatis, et ille actus amoris non esset speculatio, sicut actus volendi non est actus intelligendi. 20

Si dicatur quod si ille actus amoris esset praxis tunc notitia praecedens esset practica quia esset notitia cui conformiter eliceretur praxis, respondeo quod ille actus est praxis, non

1 ordinationem] ordinem ACZ 2 ordinetur] ordinentur A, ordinaretur E, habeat ordinem D 3 hoc om. C .. dicetur] dicentur A, diceretur E, nec add. G .. speculativa] speculabilia ACE 4 aliam] aliquam BD 6 notitia om. F 8-9 autem... voluntatis] non H 8 non om. E 8-9 sit in potestate] fieri in potestate sit G 9 sicut] sed G 10 sicut] ut H 14 beatificus om. E 15 ponimus esset] possimus esse G .. et] esset H 17-18 speculatione... in om. (hom.) A 17 etiam om. G 18 intellectus] intellectionis D .. qui] quae F .. et] etiam add. F .. in actu om. H .. esset] est DHZ 19 si om. C .. esset²] posset esse F 21 quod] dicitur quod add. H .. si om. B 22 praecedens] evidens E .. quia... notitia om. B

¹ Supra, p. 325, lin. 18-21. ² Aristot., *Metaph.*, XII, c. 7, tt. 36-37 (1072a 23 - b 4). ³ *Sent.*, IV, q. 13 R.

tamen notitia praecedens est practica. Cuius ratio est quia ad habendum actum voluntatis qui est in potestate sua, et per consequens qui est praxis, sufficit notitia incompleta illius obiecti quod debet amari, et per consequens non requiritur notitia complexa,
⁵ nec per consequens notitia practica, cum omnis notitia practica sit complexa. Et ita est ibi praxis sine omni notitia practica.

Et quando dicitur¹ quod illi notitiae elicitor conformiter praxis, respondeo quod non elicitor conformiter illi notitiae, quia tunc aliquis actus elicitor conformiter notitiae quando elicitor sicut
¹⁰ dictatur eliciendus § vel sicut ostenditur posse elici. §| Sed hoc non potest esse nisi ipse actus terminet illum actum saltem partialiter. Sed in proposito sola incompleta notitia alicuius obiecti diligibilis praecedens actum amoris, et ideo ipse actus amoris non terminat illum actum intelligendi nec totaliter nec partialiter, et
¹⁵ ideo non elicitor sibi conformiter, et tamen est praxis quia est in potestate voluntatis.

Per hoc ad aliud², quod felicitas consistit in speculazione quantum ad actum intellectus et in uno actu qui nec est speculatio nec praxis, § si actus fruitionis sit a solo Deo, §| quia ille actus voluntatis nec est actus intellectus, et ideo non est speculatio, nec est in potestate voluntatis, et ideo non est praxis. Si tamen ille actus esset in potestate voluntatis, consisteret felicitas in speculazione et in praxi.

Ad aliud³, quod felicitas ultima quae est actus intelligendi est speculativa, sed illa non comprehendit actum voluntatis, non

3 qui om. G illius om. H 4 requiritur] erit G 5 nec... practica¹ om. E
 5-6 cum... complexa om. F 6 omni om. D 9 notitiae om. A | elicitor² sicut] clici H
 10 vel... elici mg. B, trp. p. notitiae (lin. 9) D, om. A | sicut] sibi D, sic (?) H | posse] prac-
 cise DGH | elici] diligi B 12 sola mg. B, potentia nuda et A, Borgh., illa Z | notitia om. D
 13 praecedens... ideo interl. B, om. A, Borgh. 15 praxis] practicus A 18 qui om. B | nec]
 non E 19 si... Deo mg. B, om. A | actus] nec est actus add. Z 20 voluntatis] volendi F
 non] nec H 21 ideo] sic G 21-22 non... voluntatis om. H 22 consisteret felicitas
 om. A 24 quae om. B 25 comprehendit] reprehendit Z | non²] nec G

¹ Supra, p. 362, lin. 21-23.

² Supra, p. 326, lin. 10-12.

³ Ibidem, lin. 22-23.

plus quam actus voluntatis comprehendit actum intellectus. |§ Tamen sciendum quod notitia speculativa duplicitur accipitur. Uno modo pro omni notitia quae non est practica, sive sit complexa sive incompleta; et sic felicitas est notitia speculativa, quia notitia incompleta intuitiva deitatis. Aliter accipitur notitia speculativa 5 pro scientia speculativa qua scitur aliquid verum pure speculabile; et sic felicitas non est notitia speculativa. §|

Ad aliud¹, quod beatus Augustinus non accipit ibi partem contemplativam nisi pro actu intelligendi aeterna, ad quam tamen pertinet voluntas non sicut essentialiter inclusa sed sicut 10 una pars pertinet ad aliam cum qua facit unum. Sed quomodo hoc sit intelligendum alias patebit².

Ad aliud³ respondeo quod metaphysica non est practica, quia quamvis de Deo sint aliquae veritates practicae etiam naturaliter inventae, illas tamen non considerat metaphysicus, quia 15 metaphysicus non considerat aliquid de Deo quod sit in potestate nostra sed tantum illa quae non sunt in potestate nostra, sicut quod Deus est incorruptibilis, simplex, perpetuus, causa omnium, et sic de aliis, et ideo metaphysica est simpliciter speculativa. Illa tamen quae considerantur a metaphysica possunt esse principia ad 20 probandum conclusiones practicas de Deo, sicut ex hoc quod Deus est causa omnium est summe diligibilis vel honorandus vel aliquid huiusmodi. Sed illae conclusiones practicae non pertinent ad metaphysicam sed ad aliquam aliam scientiam moralem quae erit practica.

S i d i c a t u r: qua ratione veritas speculativa de Deo supernaturalis et veritas practica de Deo supernaturalis pertinent ad

1-7 Tamen... speculativa in imo f. B, om. A 3 notitia] complexa add. E 6 pro...
speculativa om. (hom.) F || speculativa om. EZ || speculabile] speculative G 8 aliud] dico
add. D || non om. C 14 etiam] et CDE 15 illas] illa ACDFGH 16 aliquid om. F
17 sed... nostra om. (hom.) E 20 a] in F 22 diligibilis] diligendus DG 23 illae]
istae DH 24 aliquam om. E 26 veritas om. G 27 practica om. A

¹ Supra, pp. 326, lin. 15 - 327, lin. 4.

² Sent., II, q. 24 O-P.

³ Supra, p. 327, lin. 5-9.

theologiam supernaturalem, eadem ratione veritas speculativa de Deo naturalis et veritas practica de Deo naturalis pertinebunt ad theologiam naturalem. Sed theologia naturalis est metaphysica, secundum Philosophum VI *Metaphysicae*¹, ergo illae veritates practicae pertinebunt ad theologiam naturalem, id est ad metaphysicam, et ita metaphysica saltem secundum aliquam sui partem erit practica:

Respondeo quod extendendo nomen theologiae naturalis et nomen metaphysicae potest concedi quod metaphysica secundum aliquam sui partem est practica, quia sic vocando metaphysicam metaphysica secundum aliquam sui partem est moralis, sicut theologia nostra secundum aliquam sui partem est moralis. Tamen proprie accipitur metaphysica secundum quod distinguitur contra totam philosophiam moralem, et sic illae veritates non pertinent ad theologiam naturalem nec ad metaphysicam. Et sic loquuntur philosophi et Sancti de metaphysica.

Ad aliud², quod accipiendo rationem bonitatis pro aliquo conceptu absoluto communi Deo et creaturis, scilicet bonitati creatureae quae distinguitur a creatura, sic consideratur a metaphysico. Sed secundum quod convertitur cum ente, sic non consideratur a metaphysico nisi quando concludit conclusionem practicam ex principiis speculativis. Sed alias declarabitur ista distinctio.

Ad aliud³, quod sive Deus sit finis sive non, hoc habet metaphysicus considerare. Sed non habet considerare quod movet

¹ ratione om. H 3-5 Sed... naturalem om. (hom.) Z 4-5 ergo... veritates] scientiae virtutes D 5 theologiam... ad² om. F 6 et ita metaphysica om. Z || saltem om. D 9 et... metaphysicae] ad metaphysicam H 10 est practica mg. B, om. A 14 philosophiam mg. A, scientiam B, scientiam add. AEH, et scientiam add. D, alia littera non habet add. E || veritates] practicae add. Borgh. || pertinent] pertinerent D, pertinebunt E 16 et Sancti] de scientia et G 18 absoluto E || creaturis om. F || scilicet] se A, sed (interl.) B, om. CF 19 sic] sicut H 22 Sed] sicut FH || ista distinctio om. H 23 quod om. H || sive² om. G 24 Sed... considerare² om. (hom.) CG

¹ Aristot., *Metaph.*, VI, c. 1, t. 2 (1026a 18-19). ² Supra, p. 327, lin. 10-12. ³ Ibidem, lin. 13-15.

creaturam rationalem habentem actum in sua potestate, quia non habet considerare an aliqua creatura habeat actum in sua potestate vel non, sed hoc pertinet ad scientiam de anima vel ad scientiam moralem.

Ad aliud¹: concedo quod scientia naturaliter adquisita circa dilectionem Dei est practica, sed ex hoc non sequitur quod sit nobilior habitu speculativo. Tum quia poterit esse ignobilior propter minorem necessitatem sciti, quia scilicet notum notitia practica est conclusio et notum notitia speculativa est principium, et ita se habent sicut habitus principii et habitus conclusionis; sed habitus principii est nobilior, ideo etc. Tum quia aliquando in noto notitia speculativa est aliquis terminus nobilior praeter terminum communem quam sit terminus per quem distinguitur ab illo quod scitur notitia practica, sicut patet de ipsis duabus 'Deus est causa efficiens substantiarum separatarum', 'Deus est ab homine adorandus'.

Ad aliud² patet per predicta, quod aliqua pars theologiae non est de obiecto agibili nec factibili, et ideo illa pars non est practica sed speculativa. Aliqua autem pars est de obiecto agibili partiali, sicut illa quae est respectu veritatum in quibus attribuuntur Deo aliqua praedicata quae important aliqua opera nostra, et ideo illa est practica.

Ad aliud³ dico quod theologia quantum ad aliquam sui partem est de illis quae important contingentia aliter se habere, hoc est illa quae sunt in potestate nostra, et ideo illa pars est practica.

3 hoc] non add. C || pertinet ad] per aliud et add. sed del. alia littera non habet E || ad¹ interl. B || vel²] et G || ad scientiam² om. H 10-11 et²... principii om. (hom.) C 11 nobilior] notior Z || ideo] igitur H || aliquando] alia A 11-12 in noto om. C 13 terminus] res E || quem] quam AE || distinguitur] seu terminus add. E 14 quod] quo D 15 efficiens] sufficiens BE 18 agibili] attingibili E || factibili] scibili A, causali G 19 sed] nec add. H || Aliqua] alia D || autem] etiam F 21 praedicata] practica H 24 se om. ABCG 25 est²] per se add. H

¹ Supra, pp. 327, lin. 16 - 328, lin. 3.

² Supra, p. 328, lin. 4.

³ Supra, p. 328, lin. 5-7.

[RESPONSIO AD ARGUMENTA PETRI AUREOLI]

- Ad primum¹ pro secunda opinione respondeo quod habitus qui est de obiecto attingibili a sciente per operationem existentem in potestate sua – sive nobiliorem sive ignobiliorum nihil refert – et habet illam operationem pro obiecto saltem partiali, est vere practicus. Si autem aliquis habitus sit de obiecto sic attingibili, et non habet aliquam talem operationem pro obiecto, non erit practicus. Et quia aliqua pars theologiae est de Deo sic attingibili, non tamen habet illam operationem pro obiecto, ideo illa erit speculativa et non practica. Et ideo notitia qua scitur vel cognoscitur quod Deus generat vel quod Deus creat mundum, non est practica sed speculativa, sed illa quae habet Deum pro obiecto et etiam talem operationem existentem in potestate operantis seu scientis – sive sit nobilior quam actus sciendi sive non – est simpliciter practica notitia. Et ideo notitia qua cognoscitur quod Deo est obediendum, Deus est diligendus, est notitia practica; similiter illa est practica qua cognoscitur quod non est moechandum, quod parentes sunt honorandi propter Deum, et sic de aliis.
- Ad primam probationem²: concedo quod tale obiectum comparatur ad scientem non tantum ut speculabile sed etiam ut attingibile, sed non ut operabile. Et ideo sciens potest habere de illo obiecto non tantum notitiam speculativam sed etiam practi-

¹ 2 primum] probationem E, primam F || secunda] ista G 5 et] sed G 6 aliquis om. G || sit] vere add. D 8 aliqua] illa E 9 illam] aliam H 11 generat... Deus² om. (hom.) F || quod² om. DH || Deus² om. H 13-14 operantis] experientis C, om. F 14 seu om. F 15 notitia om. F 16-17 Deo... quod om. (hom.) B 16 Deus] et quod E || diligendus] desiderandus D || notitia om. G 17 illa] ista DEF 18 hono- randi om. A 21-22 sed... habere om. H 22 Et om. G

¹ Supra, pp. 333, lin. 9 - 334, lin. 2.

² Supra, p. 333, lin. 12-14.

cam, sicut de auro potest haberi notitia speculativa quia est res naturalis non operabilis a nobis, et de auro habet aurifaber notitiam practicam quia aurum est attingibile mediantibus operationibus nostris.

Ad secundam probationem¹ dico quod non ex hoc solum⁵ medicina et omnes practicae dicuntur practicae quia obiectum est attingibile mediantibus operationibus excellentioribus, sed ex hoc quod non tantum considerant talia attingibilia sed quia etiam considerant ipsas operationes quibus attinguntur. Sed quod operationes sunt nobiliores quam actus sciendi vel ignobiliores nihil¹⁰ refert, quia artifices mechanici habent noticias practicas de rebus naturalibus, quamvis illae operationes sint ignobiliores quam actus illorum sciendi.

Ad confirmationem: concedo quod ‘habitus transiens super obiectum et qui negotiatur circa opera’ etc., quod ille est praticus.¹⁵ Et ideo concedo quod illa pars theologiae quae docet Deum attingi operationibus et negotiatur circa opera nostra est practica; sed aliqua pars theologiae non est talis, ideo illa pars non est practica. Tamen quod accipitur quod Deus est operabilis, non est verum, quia Deus non est opus, sed attingitur a nobis mediante²⁰ opere nostro.

Ad secundum², quod ille habitus qui habet actum quem elicit et quem dirigit tamquam obiectum saltem partiale, est praticus; ideo aliqua pars theologiae est practica quia aliqua habet talem actum pro obiecto, aliqua non.

25

1-2 res naturalis] supernaturalis A 2 operabilis] operata F 4 nostris] suis F
 7 excellentioribus] excellentibus D 8 talia] illa D 8-9 talia... considerant om. (hom.) B
 8 attingibilia om. C 9-10 quibus... operationes om. (hom.) C 9 quod] si G 10 sunt]
 sicut GZ 11 quia om. C || habent om. C 12 ignobiliores] nobiliores F 13 illorum
 om. A 15 etc.] et add. GH || quod] quia F 16-17 Et... negotiatur om. F 16-18 quae...
 theologiae om. (hom.) B 17 est om. G 18 sed] quia add. H || aliqua] quia G || pars²]
 theologiae add. E 18-19 sed... practica om. (hom.) F 22 secundum] tertium H, dico
 add. interl. B || ille om. D || actum] per add. H 24 theologiae] saltem add. F

¹ Supra, pp. 333, lin. 14 - 334, lin. 2.² Supra, p. 334, lin. 7-12.

[RESPONSIO AD ARGUMENTUM SCOTI]

Ad argumentum Subtilis Doctoris¹, pro eadem conclusione, dico quod non quaelibet pars theologiae est conformis dilectioni Dei, quia – sicut dictum est prius² – tunc dicitur notitia conformis praxi quando ipsa praxis elicetur vel potest elici sicut dictatur esse elicienda, si illa notitia sit dictativa; si autem sit ostensiva tantum, oportet quod saltem praxis vel terminus praxis sit obiectum illius notitiae. Sed aliqua est pars theologiae quae nihil operabile habet pro obiecto. Si enim omnis notitia quae potest aliquo modo valere ad praxim esset practica, quaelibet veritas esset practica. Unde ista ‘ignis est calidus’ esset practica; quia enim ignis est calidus ideo valet ad multas operationes humanas exercendas, nec homo multas operationes sciret facere nisi prius sciret quod ignis est calidus. Eodem modo haec esset practica ‘sol est calefactorius’; quia enim sol est calefactorius, ideo homo volens se caleficere vadit ad solem, quod non faceret nisi sciret solem esse calefactorium. Et ita a sole, auro, igne, terra et ab aliis rebus naturalibus sumuntur multa principia ad recte operandum et ad praxes recte eliciendas, et tamen de istis non est tantum notitia practica sed etiam speculativa; ita de Deo, non obstante quod sit sic improprie conformis voluntioni rectae, de eo poterit esse non tantum notitia practica sed etiam speculativa.

2 pro] sub C 7 sit] tantum add. F 9 pro] aliquo add. F || omnis om. C
 10 potest... valere] ponit... valeret G 12 enim om. C 13 humanas om. G || exercendas om. H 14 est interl. B, om. A 15-16 quia... calefactorius om. (hom.) AC
 16 homo om. G 18 et... naturalibus om. E 19 recte²] ratione E, om. F || eliciendas]
 eligendas Z 20 speculativa] et add. G 21 ita] et A, sicut F 21-23 ita... speculativa
 mg. BDF, om. (hom.) E 21 sit sic] sic sit BDH || sic] licet Z 22 tantum] tamen AB

¹ Supra, pp. 334, lin. 16 - 335, lin. 2. ² Supra, p. 363, lin. 7-16.

Per hoc patet ad confirmationem¹, quia ab illo quod est finis sumuntur non tantum principia practica sed etiam speculativa. Et frequenter principia speculativa sunt priora principiis practicis, et principia prima inter practica sunt conclusiones deductae ex speculativis.

5

[RESPONSIO AD ARGUMENTA PRINCIPALIA]

Ad primum² principale concedo quod theologia quantum ad aliquam sui partem est speculativa.

Ad secundum³ dico quod aliqua speculativa est nobilior aliqua practica et aliqua practica est nobilior aliqua speculativa.¹⁰ Et ideo si unum commune sit nobilis alio, illo modo quo unum commune potest esse nobilis, non oportet quod omne contentum sub nobiliori sit nobilis omni contento sub ignobiliori, sed sufficit quod nobilissimum contentum sub uno sit nobilis nobilissimo sub alio. Et sic est in proposito.

15

Ad argumentum in oppositum⁴: concedo quod illa pars theologiae quae est directiva operationis voluntariae est practica.

2 etiam] principia add. D 4 prima] practica G 9 dico] concedo E 9-10 speculativa... aliqua² om. (hom.) F 10 aliqua²... speculativa] e converso E 11 illo om. H
12 nobilis] alio add. E 13 nobiliori] quod add. C : omni] alio H 14 nobilissimo]
contento add. EF 15 alio] aliquo F sic] ita D 16 in oppositum om. F 17 operationis] operis E 18 practica] explicit prologus supra I Sententiarum add. D, Et sic patet
ad quaestionem istam add. Borgh., Finis quaestionum Prologi add. Z

¹ Supra, p. 335, lin. 3-6. ² Supra, p. 324, lin. 6-10. ³ Ibidem,
lin. 11-18. ⁴ Supra, p. 325, lin. 2-5.

DISTINCTIO PRIMA

QUAESTIO I

UTRUM TANTUM OMNI ALIO A DEO SIT UTENDUM]

Circa primam distinctionem, in qua Magister¹ tractat de frui et uti, quaero primo de uti istam quaestionem: utrum tantum omni alio a Deo sit utendum.

Quod non:

Arguo dupli via primo quod non omni alio a Deo sit utendum. Primo sic: ipso actu utendi non est utendum, igitur non omni alio a Deo est utendum. Consequentia patet. Antecedens probo, quia si sit utendum ipso actu utendi, aut igitur eodem actu aut alio. Non eodem actu, quia non est idem actus rectus et reflexus; nec alio, quia tunc duo actus essent simul in voluntate.

Secundo sic: quocumque contingit uti, eodem contingit abuti; sed aliqua sunt quibus non contingit abuti, igitur aliqua sunt quibus non contingit uti. Maior patet, quia opposita habent fieri circa idem²; sed uti et abuti sunt contraria; ergo circa quod contingit uti et abuti. Minor patet, quia virtutibus non contingit

6 tantum om. (cum lacuna) C 8 quod] quia F 8-9 quod... sic om. H 9-10
non... utendum] etc. H 11 utendum om. A 12 igitur] ipso add. F 13 duo om. E
15-16 uti... abuti¹ trp. E 15 eodem om. F 16 aliqua¹] alia a Deo add. H 16-17
aliqua²... contingit] nec H 19 et] contingit EZ patet] probatur F 19-1 (p. 372)
non... virtutibus om. (hom.) A

¹ Petrus Lombardus, *Sent.*, I, d. 1, cc. 2-3, nn. 3-16 (ed. Quaracchi 1916, pp. 15-20). ² Iuxta Aristot., *Praedicamenta*, c. 11 (14a 15-16).

abutī, quia secundum M a g i s t r u m¹ « virtutibus nemo male utitur », ergo nemo eis abutitur.

Tertio sic: illo est utendum quod est in Deum referibile; sed multa sunt quae non contingit referre in Deum; igitur etc. Maior patet, quia hoc est uti ‘diligere aliquid propter aliud’², et per consequens omne illud quo est utendum potest diligere propter aliud; sed unumquodque propter Deum est maxime diligendum; ergo omne illud quo est utendum est in Deum referibile. Minor patet, tum quia intentiones secundae, cum non possint fundare relationem realem ad Deum, non sunt in Deum referibiles; similiiter, non sunt diligendae cum non sint res; tum quia mala, quae nec propter se nec propter aliud sunt amanda, [non] sunt in Deum referabilia.

Secundo ostendo quod Deo sit utendum: quia omni illo quod potest esse licite obiectum amoris concupiscentiae est utendum; sed Deus licite potest amari amore concupiscentiae; ergo Deo est utendum. Maior patet, quia illud quod amaturo amore concupiscentiae amaturo propter aliud amatum amore amicitiae. Hoc est enim amari amore concupiscentiae, amari propter aliud amatum amore amicitiae, quia amari amore concupiscentiae est esse concupitum vel desideratum alteri. Sed qui diligit aliquid propter aliud, utitur eo; ergo qui diligit aliquid amore concipi-

1-2 virtutibus... ergo om. (cum lacuna) H 3 illo] illud G || in Deum] in Deo ABC,
Deo H, om. E || referibile] seu irreferibile add. E 4 referre] referri H || etc. om. H
5 hoc] haec E, om. B 6 utendum] est in Deum referibile et add. C || potest] debet C
9 tum] cum C, om. FH || quia om. C || secundae om. G || cum om. C || fundare] finire G
12 non Z, om. alii 15 omni illo] omne illud D, omni eo F || illo] alio G 16 uten-
dum] amore concupiscentiae et amicitiae add. H 17 patet om. G 18 aliud] aliquid G
21 vel... alteri] ut habetur aliud H 22 utitur] semper add. B 22-1 (p. 373) eo...
utitur om. (hom.) Z 22 aliud] aliud ACF

¹ Petrus Lombardus, *Sent.*, II, d. 27, c. 5, n. 243 (ed. cit., p. 446); vides etiam August., *Retract.*, I, c. 9, n. 6 (PL 32, 598; CSEL 36, 46) et *De lib. arbitr.*, II, cc. 18-19 (PL 32, 1266ss.). ² August., *De Trinit.*, X, c. 11, n. 17 (PL 42, 983); Petrus Lombardus, *Sent.*, I, d. 1, c. 1, n. 6 (ed. cit., p. 16).

scentiae utitur illo. Minor patet, quia illud quod est utile alicui amato amore amicitiae potest sibi concupisci, et per consequens amari amore concupiscentiae. Sed Deus est utilis alicui creaturae rationali amatae amore amicitiae, igitur potest licite concupisci sibi; ergo illa creatura potest licite uti Deo.

A d o p p o s i t u m :

Solo illo est utendum quod est ad aliud ordinabile et omni illo; sed quidlibet aliud a Deo est ordinabile ad Deum, qui est finis omnium, et Deus non est ad aliud ordinabilis; ergo etc.

10

[**DE INTELLECTU QUAESTIONIS**]

Circa istam quaestionem primo exponendus est intellectus quaestio-

nus de usu qui est operatio cuiuscumque potentiae, quo modo acci-
pitur unus quando dicitur¹ 'cuius unus' etc.; nec de usu quo dici-
mum uti potentias ad eliciendum actus potentiarum; nec de usu quo dici-
mum uti habitibus quando volumus; nec de usu quo dici-
mum uti ipso actu cum volumus; sed de usu quo dici-
mum uti aliquo tamquam obiecto. Et sic intelligendo quaestionem, dico
quod uti duplamente accipitur, scilicet large et stricte. Large est
omnis actus voluntatis, secundum beatum Augustinum²; stricte autem accipitur secundum quod est aliquis actus voluntatis
distinctus contra frui, et sic magis in particulari intelligitur quaestio.

1 illo] eo EH 2 amicitiae] concupiscentiae D || consequens] potest add. F 8 quid-
libet] quidlibet D 11 quaestionem om. E 14 cuiuscumque] cuiuslibet G 15-18 quo modo]
quando H 15 unus²] bonus add. interl. B, bonus, ipsum quoque bonum add. Z 15-18 dici-
mum¹⁻⁴] dicuntur E 17-18 nec... volumus om. (hom.) Z 18 cum E, quo (pro quan-
do?) alii 20 scilicet om. H 21 Augustinum] X De Trinitate add. Z, pro quo reliquerunt
lacunam AB, Borgh. 22 autem accipitur om. H

¹ Boethius, *De differentiis topicis*, II: « Cuius unus bonus est, ipsum quoque bonum est, et e converso » (PL 64, 1190 B). ² August., *De Trinit.*, X, c. 11, n. 17 (PL 42, 982).

Circa quod primo videndum est quomodo distinguitur actus utendi ab actu fruendi, secundo, quid est obiectum actus utendi.

[QUOMODO DISTINGUITUR ACTUS UTENDI AB ACTU FRUENDI ?]

Circa primum sciendum quod aliquis potest assumere aliquid in facultatem voluntatis dupliciter: vel propter se vel propter aliud. Primo modo aliquid assumitur in facultatem voluntatis quando aliquid praesentatum voluntati per intellectum etiamsi sine omni alio praesentaretur assumeretur in facultatem voluntatis. Secundo modo assumitur in facultatem voluntatis quando aliquid assunitur in facultatem voluntatis alio praesentato, ita quod si illud aliud non praesentaretur voluntati, ¶ vel non assumeretur in facultatem voluntatis ¶ illud non assumeretur in facultatem voluntatis. Primus actus est non referens, quando scilicet voluntas elicit aliquem actum circa illud ita quod eundem actum eliceret etiam posito quod nihil aliud sibi ostenderetur, sicut si alicui ostenderetur Deus, appeteret Deum nullo alio sibi ostendo. Secundus actus est referens¹, quando non eliceretur actus circa illud si nihil aliud sibi ostenderetur ¶ vel si nihil aliud assumeretur in facultatem voluntatis ¶, sicut quando aliquis appetit potionem amaram quam non appeteret si non appeteret sanitatem. Sed quod aliquis actus sit non referens potest esse dupliciter: vel quod obiectum

1 quomodo] quando H 2 utendi¹] contra add. E | quid] quod ACFG 5 vel... se om. G 6 aliquid... voluntatis] est H 7 praesentatum] alicui add. D || etiamsi] et etiam A 9 Secundo... voluntatis mg. B, om. (hom.) A 9-10 quando... voluntatis om. (hom.) G || aliquid... voluntatis] sic assumitur H 11-12 vel... voluntatis om. AB 12 illud om. E 13 referens] referibilis Z 14 illud] aliquid H || ita] circa E || actum om. H 15 sibi] ei E 16 Deus... ostendo om. H 17 referens] referibilis Z || si nihil] nisi H 18-19 vel... voluntatis mg. BF, om. AC 19-20 quando... sanitatem] amaram potionem nisi appeteret inde sanitatem provenire H 20 si... sanitatem] nisi ostenderetur ei sanitatis Borg. || sanitatem] vel saltem si non ostenderetur sibi sanitatis add. A 21 referens] referibilis Z

¹ Cf. August., *De doctrina christ.*, I, c. 4, n. 4: « Uti autem, quod in usum venerit ad id quod amas referre, si tamen amandum est » (PL 34, 20).

acceptetur tamquam summum sibi possibile praesentari, |§ hoc est tamquam summe diligendum ab ea, §| vel absolute quod acceptetur et absolute assumatur in facultatem voluntatis, nec ut summum nec ut non summum. Primus actus est actus fruendi, quando⁵ aliquid acceptatur tamquam simpliciter summum. Secundus actus non est proprie frui nec proprie uti, sed tertius actus¹ est propriissime uti.

[DE OBJECTO USUS]

Circa secundum dico quod obiectum usus in communi, qui¹⁰ est communis ad usum ordinatum et ad usum inordinatum, est quidlibet, sive creatum sive increatum. Hoc patet, quia quidlibet quod potest voluntas referre ad aliud, est obiectum usus; sed voluntas ex libertate sua potest quocumque referre ad aliud; ergo potest uti quocumque. Maior est manifesta. Minor patet, quia quocumque sibi ostendo potest aliquid aliud magis diligere, et per¹⁵ consequens potest diligere ipsum propter aliud.

S e c u n d a c o n c l u s i o est quod Deus non est obiectum usus ordinati, quia si sic, aut esset obiectum volitionis ordinatae aut nolitionis. Non nolitionis, quia nullus potest ordinate odire²⁰ Deum; nec volitionis, quia tunc posset aliquid plus amari ordinate quam Deus. Similiter, finis ultimus non est ad aliquid aliud referibilis, sed Deus est simpliciter finis ultimus.

T e r t i a c o n c l u s i o est quod omne aliud a Deo potest esse obiectum usus ordinati. Hoc probatur, quia omne aliud a

1 hoc] ut D, id H 1-2 hoc... ea mg. BF, om. A 2-3 vel... acceptetur] quod acceptat H 4-5 est... actus om. (hom.) C 10 inordinatum] non ordinatum D
11 quidlibet¹] quilibet G, quidlibet H 12 quod om. D 14 potest uti quocumque]
patet uti consequentia H manifesta] nota D 15 aliquid om. H aliud] sibi add. F
18 obiectum] subiectum G 18-19 volitionis... nolitionis¹] nolitionis... volitionis ABC
19-21 Non... Deus] non ordinatae. Non primo modo, quia nullus potest ordinare Deum
ad aliquid volitum, nec tunc potest aliquid amari plus quam Deus ordinate quam Deus (!) H
21 aliquid exp. A, om. B 21-22 referibilis FZ, referibile ABCDEGH

¹ Ille scilicet qui dicebatur ‘Secundus’, supra, p. 374, lin. 16.

summe acceptato potest assumi in facultatem voluntatis propter summe acceptatum; sed Deus ordinate summe acceptatur; ergo omne aliud a Deo potest ordinate assumi in facultatem voluntatis propter Deum, et per consequens omni alio contingit ordinate uti. Maior patet, quia omne aliud a summe acceptato aut est 5 bonum aut malum. Si bonum, potest esse amatum propter summe acceptatum. Si sit malum, potest ordinate esse nolitum a voluntate propter summe acceptatum. Igitur omne aliud a summe acceptato potest ordinate assumi in facultatem voluntatis propter ipsum, ergo etc.

10

[TRES DIFFICULTATES CIRCA PRAEDICTA]

Sed circa praedicta sunt tres difficultates. Prima est de illo actu medio: an talis actus sit possibilis, et an ille actus sit necessario malus vel bonus.

Secunda difficultas est de actu utendi propriissime dicto: 15 an sit simpliciter unus actus numero vel includat plures actus distinctos numero quorum unus sit praecise respectu finis et alias sit praecise respectu illius quod est ad finem.

Tertia difficultas est tacta in primo argumento principali¹: an actus utendi quo quis utitur actu suo proprio utendi sit idem 20 actus numero vel alias.

[SOLUTIO PRIMAE DIFFICULTATIS]

Ad primam dico quod est actus talis medius quo aliquid amatur nec tamquam finis simpliciter ultimus nec actualiter refertur in aliud.

25

2 sed... acceptatur] et ... acceptari C 5 omne aliud] omni alio et add. mg. sive omne aliud G || summe] summo G 7 ordinate om. F 12 circa] contra CG || praedicta] dicta D
13 ille actus] tali E 15 Secunda] alia E || dicto om. G 17 numero om. H 19 argu-
mento] articulo D 20 quis] aliquis F || utendi om. H || idem om. AD 23 aliquid]
aliquis E 24 ultimus om. C 25 in] ad BEG

¹ Supra, p. 371, lin. 9-14.

Et si dicatur: si non amatur propter aliud, ergo propter se, sed omne tale amatur tamquam finis ultimus, respondere quod tale amatur propter se, quia scilicet si nihil aliud ostenderetur voluntati adhuc amaretur, et tamen non tamquam finis ultimus,
 5 saltem positive. ¶ Quia tunc aliquid amatur tamquam finis ultimus quando acceptatur aliquid tamquam magis amandum omni alio vel tamquam magis amatum omni alio, quodcumque ostenderetur sibi amandum. Sed isto modo non omne amatum propter se est amatum tamquam finis ultimus, quia aliquis apprehendens
 10 virtutem et non cogitans de felicitate appetit virtutem et tamen non propter felicitatem. Non tamen appetit virtutem tamquam aliquid magis appetendum quam quodcumque aliud si sibi ostenderetur, nec tamquam minus appetendum. Et ita est de amato, et ita est aliquis actus medius, ut dictum est¹. ¶ |

15 Hoc declaratur per Philosophum I Ethicorum, ubi vult quod aliqua sunt eligibilia propter alia, aliquid autem praecise propter se et nullo modo propter aliud, aliquid autem et propter se et propter aliud. Unde dicit sic I Ethicorum, cap. 8²: « Perfectius autem dicimus quod secundum seipsum est persequibile eo quod
 20 propter alterum; et quod nunquam propter aliud eligibile, his quae secundum seipsa et propter hoc eligibilis. Et simpliciter utique perfectum quod secundum seipsum eligibile semper et nun-

5-14 Quia... est in imo f. B, om. A 5-6 ultimus] positive add. H 6 aliquid]
 illud D tamquam] propter B 7 quodcumque] quocumque E, quantumcumque H
 8 sibi amandum om. H 9 est] sed etiam G apprehendens] sive appetens add. mg. G
 10 felicitate] ille add. F et² om. H tamen om. F 11-13 Non... ostenderetur] ergo appetit
 virtutem propter aliud magis appetendum H 13 tamquam] etiam add. E¹ 13-14 et ita]
 igitur H 14 ut... est om. B 16 alia] aliud H aliquid] aliud G autem] est E praecise om. H 17 aliquid corr. in aliud G aliquid... et²] aliqua H et²] est A, om. E
 17-18 aliquid... aliud om. (hom.) B 18 et] aut E Unde dicit om. G 19 persequibile]
 per se quibile(!) E, per se eligibile F, eligibile H 20 quod om. D 20-21 his quae]
 hiisque B 21 secundum] ipsa quae secundum add. D hoc om. D eligibilis] eligendum D
 22 semper] specie H

¹ Supra, p. 376, lin. 23-25.
 (1097a 30 - b 6).

² Aristot., *Ethica Nicom.*, I, c. 5

quam propter aliud. Tale utique felicitas maxime videtur esse; hanc enim eligimus semper propter seipsam et nunquam propter aliud. Honorem vero et voluptatem et intellectum et omnem virtutem eligimus quidem et propter seipsa. Nullo enim adveniente eligeremus utique unumquodque ipsorum; eligimus autem et felicitatis gratia, per hoc suspicantes felices fore. Felicitatem autem nullus elit horum gratia, neque omnino propter aliud ». Ex quo patet quod aliquid est volibile nullo alio praesentato, voluntati, et ita tunc non eligitur propter aliud positive, et tamen non est finis ultimus, sed propter alium finem est eligibile. ¹⁰

Et si dicatur quod ille actus est malus quando diligitur aliquid quod est ad finem et non propter finem, respondeo quod actus respectu alicuius ad finem potest non esse malus quamvis non diligatur vel non referatur positive ad finem, et hoc maxime si non apprehendatur finis. ¹⁵

Et si dicatur quod omnis defectus circumstantiae requisitae ad actum bonum facit actum malum, sed circumstantia finis est requisita ad actum moraliter bonum, igitur quandocumque deficit, actus erit malus. Sed in proposito deficit, ergo etc.:

Respondeo quod non omnis defectus circumstantiae ²⁰ requisitae ad actum moraliter bonum facit actum esse malum vel peccatum. Tunc enim ignorantia nunquam excusaret, cum tamen secundum doctores et sanctos ignorantia aliquando excusat a toto ¹. Sed quando deficit aliqua circumstantia ad quam eliciens actum pro tunc obligatur tunc est actus malus, si autem ²⁵ non obligetur tunc ad illam circumstantiam non est actus malus. Ita est in proposito, quod in tali casu non est iste obligatus ad

⁴ quidem et] quid est C ⁵ autem om. H ⁶ ct] propter add. A || per] propter H
⁷ nullus] non A ⁸ quod... est] aliquid esse E ¹²⁻¹³ respondeo... finem om. C
¹³ potest non esse] non est (*interl.*) G ¹⁴ non¹ om. H || diligatur (*scil.* propter finem), dirigatur Z, *Borgh.* || vel] et H ¹⁷ bonum om. G || facit] unum add. E || circumstantia finis]
cum conferentia H ¹⁸ quandocumque] quantumcumque F ¹⁹ actus erit trp. D || Sed]
sic H || deficit om. H ²¹ esse om. G ²³ ignorantia om. H ²⁵ obligatur] tunc G
²⁶ tunc om. H ²⁷ quod om. H

¹ Cf. *Summa Halesiana*, II-2, nn. 324-326 (ed. Quaracchi, III, 328-333).

volendum hoc propter finem; si tamen talis eliceret actum circa hoc, praestituendo illud tamquam finem sibi respectu omnium aliorum, peccaret.

[SOLUTIO POSSIBILIS SECUNDÆ DIFFICULTATIS]

5 Circa secundam difficultatem posset alicui videri quod sit
alius actus numero et specie, ita quod talis actus utendi non potest
esse sine distinctis actibus realiter differentibus. Et pro hoc potest
argui p r i m o sic: quando illud quod est ad finem diligitur
propter finem, et finis et illud quod est ad finem diligitur; sed
10 finis et illud quod est ad finem non possunt diligi uno actu; igitur
sunt ibi plures actus. Maior patet, quia illud quod est ad finem,
certum est quod diligitur; aliter enim non esset ibi actus utendi,
cum non sit ibi volitio ipsius. Quod etiam finis diligatur patet,
quia ‘unumquodque propter quod, et illud magis’¹. Ergo si illud
15 quod est ad finem diligitur propter finem, oportet quod finis magis
diligatur. Minor probatur, quia finis diligitur actu fruendi, quia
diligitur propter se; illud quod est ad finem diligitur actu utendi.
Igitur si essent unus actus numero, idem actus numero esset actus
utendi et actus fruendi. Consequens falsum, quia istae sunt species
20 oppositæ.

S e c u n d o potest argui sic: si esset tantum unus actus nu-
mero, actus utendi esset perfectior actu fruendi. Consequens fal-
sum, igitur antecedens. Falsitas consequentis patet, quia esset ali-
quis actus voluntatis perfectior fruitione divinae essentiae, et per

2 illud] hoc H 5 secundam om. F || sit] non sit unus H 7 differentibus om. C
|| pro] per CDEG, secundum H, propter Z 8 quando] quod C || illud] idem F 9-10 dili-
gitur... finem om. (hom.) G 11 ibi] in add. D 12 quod om. ABCEGH || enim om. C
13 ipsius] finis H, unius propter aliud F || patet om. E 14 magis om. G 16 probatur]
patet D 17 actu] fruendi add. E 18 idem... esset] essent E 19 utendi... fruendi]
fruendi et utendi F || istae] ille actus A, isti D 19-20 species oppositæ] actus oppositi D
23 igitur] et add. EFZ || antecedens om. H || Falsitas consequentis] Et consequentia Z || quia]
tunc add. F, et sic add. H

¹ Cf. Aristot., *Anal. Poster.*, I, c. 2, t. 15 (72a 29-30).

consequens beatitudine. Consequentia patet, quia quando aliquo actu respiciuntur plura obiecta ab aliqua potentia et aequa perfecte, ille actus est perfectior quam ille actus qui respicit pauciora. Sed isto posito fruitio seu actus fruendi esset tantum respectu finis, actus utendi esset respectu finis et respectu illius quod est ad finem,⁵ et aequa perfecte respectu finis sicut actus fruendi quia per hoc quod aliquis diligit aliquam creaturam propter Deum, non minus diligit Deum. Ergo actus utendi creatura esset perfectior actu fruendi Deo.

Tertio sic: voluntas non potest simul et semel habere duos¹⁰ actus perfectos respectu eiusdem obiecti. Sed posito actu meritorio in voluntate quo aliquis diligit Deum propter se, potest offerri voluntati per intellectum aliquid ordinabile et diligibile propter Deum, quod potest voluntas diligere propter Deum, et non oportet quod voluntas dimittat actum primum meritorium. Ergo tunc¹⁵ ille actus secundo elicitus praecise terminabitur ad creaturam, aliter respectu Dei essent simul in voluntate duo actus.

Quarto sic: sicut aliquis potest diligere aliquid propter aliquid dilectum, ita potest detestari aliquid propter aliquid dilectum. Ergo qua ratione actus diligendi aliquid propter aliud est²⁰ unus actus numero habens utrumque pro obiecto, eadem ratione actus detestandi aliquid propter aliud, seu propter amorem alterius, est unus habens utrumque pro obiecto. Sed hoc est impossibile, quia tunc actus amandi et actus odiandi essent unus actus numero. Ista ultima consequentia patet, quia si iste actus terminatur²⁵ ad finem, aut illo actu amatur finis aut oditur. Non oditur,

2 actu om. A 3 perfectior] qui respicit plura add. H ; actus² om. GH 4 isto]
illo DF ; fruitio seu om. F ; seu... fruendi om. AB 5 actus] autem add. C 6 perfecte
om. C ; quia] et BG 10 et semel om. C 11-12 meritorio] fruitionis H 12 quo]
qua G, quando H ; aliquis] quis E 13 aliquid] aliquid FH 14 quod... Deum² om.
(hom.) E ; Deum²] illud potest voluntas diligere propter Deum add. C 16 secundo (secun-
dus BF) elicitus mg. BD, om. A 17 actus] respectu Dei A, mg. B, respectu Dei add. seu
rep. BC 18 aliquid] aliquid C, aliud Z 19 aliquid²] aliud A, aliquid C 21 actus
om. H ; eadem ratione EZ, Borgh., om. ABCDFGH 22 propter¹] aliquid add. H ; alterius]
aliquius F 23 hoc] sic E 24 essent] erunt D ; actus om. B 25 si om. A

ergo amatur. Ergo iste actus est actus amandi et est actus odiendi, § quia aliquid illo actu oditur, § igitur etc.

Quinto sic: idem actus numero non potest esse intensus et remissus, perfectus et imperfectus. Sed quicumque diligit aliquid 5 propter aliud, scilicet propter finem, intensius et perfectius diligit finem et remissius et imperfectius diligit illud quod est ad finem, igitur non eodem actu diligit utrumque.

Confirmatur, quia si eodem actu diligeret utrumque, igitur ita perfecto actu diligit aliquis meritorie creaturam sicut 10 Deum, et per consequens tantum diligeret, et ita Deus non esset summe diligendus et super omnia, quod est absurdum.

Sexto sic: III *Ethicorum*¹: « Electio non est voluntas, quia electio est eorum quae sunt ad finem, et voluntas est ipsius finis ». Sed si esset idem actus, electio - ex hoc ipso quod esset alicuius 15 propter finem - esset ipsius finis.

Praeterea, sicut intellectus non potest intelligere plura, ita nec voluntas potest velle plura, igitur nec est unus actus nec est simul utrumque volitum.

[SOLUTIO PROBABILIS SECUNDÆ DIFFICULTATIS]

20 Sed istis rationibus non obstantibus videtur probabile quod possunt esse duo actus, et quod possunt esse unus actus.

Hoc potest declarari, quia sicut intellectus se habet ad principia et conclusiones, ita voluntas se habet ad finem et ad ea quae sunt ad finem. Sed intellectus potest scire conclusionem distincto 25 actu ab actu quo cognoscitur principium, et potest unico actu

1 actus¹] et add. D 2 quia... oditur om. ABF 4 aliquid] unum H 6 et¹
om. B 9 perfecto] imperfecto D 11 super] supra ABCFGH 12 Sexto sic] Et
sexto quia F || III Ethicorum] Philosophus H 13 electio om. H 14 Sed] quia E
alicius] actus F 15 finem] hoc non E 16 plura] simul add. E + ita om. C 17 plura]
simul add. E || nec¹] non E || est² om. G 18 volitum] in voluntate H, voliti Z 20 ratio-
nibus om. E || videtur] esse add. F 21 possunt¹] possint FZ; et ... actus² om. (hom.) E
possunt²] possit C, possint F 22 sicut] iste add. E 23 se habet om. H 25 actu²]
illo H || quo cognoscitur om. B

¹ Aristot., *Ethica Nicom.*, III, c. 4 (1111b 26-27).

cognoscere utrumque, ergo eodem modo voluntas potest habere distinctos actus respectu finis et illius quod est ad finem, et unum actum respectu utriusque. Maior patet de se, quia non minus potest voluntas super obiecta sua quam intellectus super obiecta sua. Minor patet quoad primam partem, quia notitia principii est causa notitiae conclusionis; sed causa distinguitur realiter ab effectu suo; igitur potest esse alius actus quo cognoscitur principium et quo cognoscitur conclusio. Secunda pars minoris patet, quia non magis repugnat intellectui intelligere unico actu unum discursum vel unam consequentiam quam unam propositionem; sed unico actu potest intelligere unam propositionem. Patet per Philosophum III *De anima*¹, ubi dividit operationem intellectus in operationem simplicium et compositorum. Ergo si divisio sit propria, ita erit una intellectio complexi sicut incomplexi.

§ Praeterea, III *De anima*²: Sensus communis cognoscit differentiam diversorum sensibilium eiusdem sensus. Aut igitur unico

1-3 ergo... utriusque mg. AB, igitur etc. Borgh. 9 magis] minus AD, Borgh., plus interl.) B [unico] uno F [unum] unicum E 10 vel] ut E, om. H 10-11 unico... Patet om. E 11 Patet om. H 14 ita om. B 15-4 (p. 383) Praeterea... communem om. ACEH, cuius loco habet textum ab Ockham cancellatum: Praeterea, si non sit unus actus, ergo sunt duo actus distinctorum obiectorum. Sed hoc est falsum, quia tunc componere vel dividere non esset nisi habere diversos actus respectu diversorum obiectorum. Sed hoc est manifeste falsum, quia tunc ita bene posset sensus componere et dividere sicut intellectus, quia sensus potest habere distinctos actus [respectu] distinctorum obiectorum. Potest enim visus simul videre diversa alba vel nigrum et album. — Praeterea, intellectus in patria unico actu intelligit plura, quia Verbum et res in Verbo, secundum communiter loquentes. Similiter, secundum communiter loquentes, unico actu diligit Deum et creaturam. Ergo hoc non est negandum ab istis in via, ex quo non appareat evidens ratio in contrarium, nec experientia, nec auctoritas Scripturae A, quod add. DFG, Borgh., Z, sed D in imo f., cum nota: Hoc totum cancellavit in libro suo; in FG, Borgh., Z post 'album' habetur: Praeterea, III *De anima*... communem (ut lin. 15 ss.). [Lectiones variantes huius textus cancellati: lin. 5: obiectorum] patet add. G; lin. 6: simul om. A; alba... album] sicut album et nigrum F; lin. 7: quia om. A; Verbum et om. G; loco Verbum et habet p. loquentes¹ (lin. 8): et ipsum Verbum et F; lin. 8: loquentes] docentes A; creaturam] creaturas D; hoc om. F; lin. 10: auctoritas] ratio F, sacrae add. G]. 15 De anima om. F 16 diversorum] obiectorum add. F

¹ Aristot., *De anima*, III, c. 6, tt. 21-25 (430a 26 - b 21). ² Aristot., *De anima*, III (II), c. 2, tt. 136-149 (425b 12 - 427a 16).

actu aut distinctis. Si uno actu, igitur multo fortius tam intellectus quam voluntas unico actu possunt in multa obiecta. Si distinctis, hoc potest sensus particularis; igitur propter illam operationem non oportet ponere sensum communem. §|

- 5 Si dicatur quod si sint distincti actus tunc neuter erit actus utendi. Non primus, manifestum est, nec secundus. Probatio: quia quando aliquis actus sine alio a quo potest separari non est actus utendi, ille idem coniunctus cum illo non erit actus utendi, quia actus aliis non facit actum eundem numero esse actum utendi
- 10 qui non erat prius actus utendi, nec e converso. Sed iste actus qui praecise terminatur ad illud quod est ad finem, posset esse sine omni actu respectu finis, quia voluntas libere potest ferri in quocumque obiectum sibi ostensum, nullo alio ablato. Sed hoc posito non erit actus utendi, quia non diligitur propter aliud; nec ergo
- 15 quando est simul cum actu respectu finis erit actus utendi. Confirmatur: quia actus qui praecise terminatur ad unum, et potest esse sine omni alio, non tendit in aliquid propter aliud, igitur nec est actus utendi qui tendit in aliquid propter aliud, si non tendit in illud aliud:
- 20 Ad istud potest dici quod stricte loquendo de actu utendi, talis actus qui praecise terminatur ad aliquid non summe acceptatum, hoc est non acceptatum tamquam summum, non est actus utendi. Et ideo potest distingui de actu utendi, quod tripliciter accipitur: uno modo pro omni actu qui non est fruitio; alio modo pro actu terminato ad aliquod obiectum, causato ex actu fruendi respectu alicuius; tertio modo accipitur pro actu qui,

1 actu *om.* FG : tam] hoc potest FG 2 quin] et FG : unico] scilicet add. FG : possunt] cognoscere vel ferri FG : Si] autem add. FG 3 particularis] percipere G : illam operationem] hoc FG 8 idem] actus add. H : illo] eo H 11 posset esse] fore posset G 12 omni] alio add. E : finis] scilicet add. E 13 alio] absoluto add. F : ablato] absoluto et add. interl. posito C 15 finis] non add. C 17 non tendit] tamen dicitur G : tendit] intendit C, tamen dicit H : in] ad A || aliquid] aliud F 17 aliud] sed alia littera: non tendit in illud aliud add. E 18-19 igitur... aliud *om. (hom.)* E 18 aliquid] aliud F : aliud] quomodo enim tendit in aliquid propter aliud add. Z 19 si... aliud *om. ABE* 22 hoc... acceptatum² *om. (hom.)* E : hoc] id H 24 modo *om.* G 26 alicuius] actus G, actus vel finis H : accipitur *om.* F : pro] aliquo add. C

existens unus, tendit in aliquid propter aliud. Primo modo iste actus est actus utendi, et hoc sive sit coniunctus cum alio actu sive non. Secundo modo actus iste non est actus utendi nisi quando causatur ex alio actu sibi coniuncto. Et isto modo accipiendo actum utendi idem actus numero potest esse primo actus utendi 5 et postea etiam manens potest non esse actus utendi, quia potest primo causari ab aliquo actu respectu finis vel ab aliquo actu fruendi, et postea destructo illo actu fruendi potest voluntas illum actum numero continuare. Sicut si aliquis diligit primo potionem simpliciter quia diligit sanitatem: tunc illa dilectio potionis erit 10 actus utendi, quia causatur ab alio actu; et si continuetur ex libertate voluntatis etiam quando sanitas actualiter non diligitur, tunc non erit actus utendi, quia tunc non causatur nec conservatur ab illo actu respectu sanitatis. Et tertio modo strictissime accipitur actus utendi, et ille semper est idem respectu diversorum. Et ita 15 dico quod non est inconveniens eundem actum numero esse respectu finis ultimi et illorum quae sunt ad finem.

[RESPONSIOS AD ARGUMENTA POSSIBILIA]

Ad primum argumentum in contrarium¹ dico quod quando aliqua significant unum et connotant diversa, illa 20 quamvis secundum nomen videantur diversa vel opposita et respectu eiusdem inferrent oppositionem, tamen possunt eidem competere respectu diversorum. Sicut est de naturali et libero et de contingentи et necessario, quod non possunt competere eidem respectu eiusdem, tamen non est inconveniens quod competant 25

² actus² om. H || alio] aliquo G 3 Secundo] tertio G 4 alio] aliquo G, om. F
 || modo om. F 5 utendi¹ om. D 6 non om. G 8 illum] secundum B, eundem D
 9 continuare] conservare H 11 alio] aliquo F || continuetur] continetur BEH 13 causa-
 tur] ab alio add. Z 14 Et om. FH 16 actum] in add. F 17 et] respectu add. D
 || illorum] eorum H 20 et] etiam D 21 videantur] sicut add. D 22 inferrent]
 inferant G || oppositionem] oppositum CDF || eidem] fidem A, quod corr. B

¹ Supra, p. 379, lin. 5-20.

cidem respectu diversorum. Sicut voluntas, secundum omnes, est principium producendi Spiritum Sanctum necessario et tamen est principium producendi creaturam contingenter. Ita est in proposito quod idem actus potest esse actus fruendi respectu finis 5 ultimi et tamen esse actus utendi respectu illius quod est ad finem. Hoc patet, quia actus diligendi Dei est fruitio respectu divinae essentiae, et tamen non fruitur creatura sed utitur. Ita poterit dici in proposito. Similiter, intellectus uno actu scit conclusionem, et per consequens non tantum intelligit conclusionem illo actu sed 10 etiam terminos illius conclusionis, et tamen illo actu scit conclusionem et illo actu non scit aliquod incomplexum illius conclusionis. Et ita idem actus respectu conclusionis dicitur scientia et respectu termini non dicitur scientia sed potest aliter denominari. Igitur non est inconveniens eundem actum numero voluntatis 15 sortiri diversas denominationes propter diversitatem obiectorum, ut illo actu dicatur voluntas frui uno obiecto et uti alio obiecto. Similiter, aliquando est actus utendi sine omni actu fruendi.

Ad secundum¹ concedo quod non est inconveniens aliquem actum utendi esse perfectiorem aliquo actu fruendi quando 20 ille actus utendi est etiam actus fruendi illo obiecto. Unde videtur quod actus quo diligitur creatura praecise propter Deum sit perfectior quam actus quo diligitur praecise Deus; et hoc si sit actus aequi intensus, quod non semper contingit. ¶ Tamen forte fruitio beatifica in patria erit praecise a solo Deo et respectu solius Dei,

1 voluntas] divina add. EGH 2 Sanctum om. F 4 actus² om. A 5 ultimi]
vel termini add. D 6 diligendi] intelligendi F, Borgh. Dei] Deum CDGZ est] dicitur
esse G respectu om. C 7 tamen] diligens Deum add. Z creatura] illo actu Z utitur]
illa add. D, eo add. Z 10 conclusionis] secundum unam opinionem add. EH 11 non
exp. F non scit] nescit D 15 obiectorum] oppositorum add. D 16 obiecto² om. DH
17 Similiter... fruendi om. AB Similiter aliquando] et sic H sine omni actu] simul et actus H
18 concedo] dico D 20 illo... Unde] alio obiecto illo, non D illo] alio A, om. B, ali-
quo Z Unde] non add. FZ, Borgh. 21 sit] actus add. F 21-22 perfectior] imperfec-
tior ACDFZ, sed perfectior add. mg. F² 23-4 (p. 386) Tamen... non in imo f. B, om. A

¹ Supra, pp. 379, lin. 21 - 380, lin. 9.

et tamen erit perfectior quam quaecumque quae potest esse simul respectu Dei et respectu creaturae, nam illa quae potest esse respectu Dei et respectu creaturae potest elici a voluntate creata, alia autem non. §|

Ad tertium¹ concedo quod voluntas potest simul habere duos actus perfectos respectu eiusdem obiecti, maxime quando illud obiectum est obiectum totale respectu unius actus et partiale tantum respectu alterius. Ita est in proposito, quod quando diligitur finis praecise propter se tunc finis est obiectum totale illius actus, quia nihil terminat illum actum nisi finis; quando autem diligitur illud quod est ad finem propter finem tunc finis est tantum obiectum partiale. Isto modo dictum fuit prius² quod quando primo intelligitur aliquod incomplexum et postea complexum, poterit prima notitia remanere cum secunda. Aliter enim apprehensis terminis intellectus non posset statim in eodem instanti formare ex illis propositionem, et per consequens apprehensio terminorum non praesupponeretur per se compositioni et divisioni, quia nihil per se praesupponitur alicui effectui nisi quod potest manere cum illo effectu. Propter hoc enim ponit Philebos privationem esse principium tantum per accidens. |§ Qualiter tamen hoc sit intelligendum, alibi ostendetur³. §|

Ad quartum⁴ potest concedi quod idem actus numero respectu unius potest denominari detestatio seu actus detestandi et

1 quaecumque] quodcumque D 2 respectu² om. F 2-3 nam... creaturae om.
(hom.) C 2 esse] et add. E 3 elici] esse D 4 autem om. B 7 obiectum² om. E
unius] illius E 8 quod] quia F 10 quia] quando GZ 11 tunc finis om. Z
12 partiale] sicut add. H 13 primo intelligitur] intellectus primo intelligit F 16 pro-
positionem om. G 17-18 per... praesupponitur om. (hom.) A 17 nihil] ponit add. D
19 enim om. G 20-21 Qualiter... ostendetur mg. F², om. AB 20 tamen hoc] autem
haec C, enim hoc G 21 sit intelligendum] debet intelligi F² alibi om. D 22 quar-
tum] tamen add. D : potest] dici et add. G 23 unius] actus add. D seu] sive FH

¹ Supra, p. 380, lin. 10-17. ² Supra, p. 382, lin. 8-14.

³ Cf. *Summulae in libros Physicorum*, p. I, c. 11 (ed. Venetiis 1506, f. 4ra-va).

⁴ Supra, pp. 380, lin. 18 - 381, lin. 2.

respectu alterius actus amandi quando unico actu detestor aliquid propter aliud amatum eodem actu.

S i d i c a t u r: isti sunt actus oppositi, similiter velle et nolle sunt actus oppositi; sed detestari est quoddam nolle, amare 5 quoddam velle; ergo etc.:

§ Potest dici quod sicut actus amandi et actus odiendi non opponuntur nisi quando idem est amatum et oditum, quia quando unum est amatum et aliud oditum non opponuntur, § ita est dicendum de velle et nolle et frui et uti. Et ideo ista respectu 10 eiusdem non possunt eidem competere secundum quod sunt quaedam connotativa, quamvis possint competere eidem respectu diversorum.

Ad quantum¹ concedo quod idem actus non potest esse intensus et remissus, tamen eodem actu potest aliquid diligere intense 15 et aliquid remisso, sicut Deus intensissime diligit seipsum et tamen non intensissime diligit quamcumque creaturam.

Ad confirmationem² nego istam consequentiam ‘diligit illud quod est ad finem actu aequo intense, igitur ita intense’.

Et ratio omnium istorum est ista: quia diligere aequo intense plus 20 connotat quam actus aequo intensus, de quo alias quomodo debet

1 alterius om. G actus om. A quando] propter hoc quia D detestor] detestabor D 2 aliud] aliquid H, om. C 3 dicatur] quod add. D oppositi] scilicet detestari et amare add. Z similiter] quia E, sicut H velle et nolle] actus volendi et nolendi D velle interl. B, om. A 4 sunt... oppositi om. H sed] quia D detestari] quod add. G amare] et add. A, est add. Z 5 velle] nolle E 6-8 Potest... opponuntur] Potest dici quod secundum quod (om. A) nominant quaedam absoluta sunt opposita, hoc est illa absoluta, quando sunt distincta, sunt opposita, et ideo ille actus detestandi, qui non est actus amandi, opponitur sibi, hoc est distinguuntur specie; ille autem qui est idem (om. A), non opponitur ita A, ita, omissis verbis hoc est distinguuntur specie Borgh., ita, in columna F, sed in rig. praemissis verbis: alia littera clarior, scribit ut lin. 6-8 F² 7 quia] sed H 8 opponuntur] igitur etc. Potest... opponitur (ut hic supra) add. D 9 et²] de add. DF ideo] ita F 11 possint om. A 14 tamen] cum D 15 aliquid] aliquis F, aliud G, om. DE 15-16 et²... non] non tamen H 16 quamcumque] quamlibet D, omnem H 18 ita] aequo E 19 quia] aequo add. D

¹ Supra, p. 381, lin. 3-7.

² Supra, p. 381, lin. 8-11.

intelligi patebit¹. Ista responsio confirmatur: quia Deus unico actu remisso plus acceptatur quam omnia alia, et tamen hoc posito possibile est quod unus actus respectu creaturae sit intensior. Et ita non sequitur 'diligitur actu ita intenso, ergo tantum diligitur'. ⁵

Ad sextum² dico quod electio non est voluntas secundum intentionem Philosophi, quia voluntas est respectu alicuius respectu cuius sicut respectu obiecti totalis non est electio. Similiter, voluntas est impossibilium, respectu quorum non est electio. Unde voluntas vocatur quae est respectu unius tantum et non unius¹⁰ propter aliud, electio autem quae est respectu alicuius praevoliti.

Ad septimum³ dicitur communiter⁴ quod intellectus non potest simul intelligere plura ut plura sed plura ut unum; eodem modo voluntas non potest ferri in plura ut plura sed in plura ut unum. Unde specialiter dicitur in proposito quod¹⁵ voluntas potest ferri in ea quae sunt ad finem vel secundum quod in finem ordinantur, et sic est idem actus voluntatis respectu finis et respectu eorum quae sunt ad finem. Vel potest ferri in ea secundum quod sunt res quaedam per se desiderabiles, et sic fertur in ea distincto actu. Unde dicitur quod in primo modo ferendi²⁰ in ista finis est obiectum formale et quasi ratio ferendi in ista, et illud quod est ad finem est obiectum materiale, et sunt unum obiectum sicut lumen et color sunt unum obiectum.

¹ confirmatur] patet D || unico] uno CEG ³ respectu D, om. alii ⁷ intentio-
nem Philos.] Philosophum D ⁷⁻⁹ est... electio] non est respectu alicuius respectu cuius non
est electio, sicut respectu obiecti totalis non est electio C ⁸ Similiter] sicut F ⁹ volun-
tas] secundum eum add. D ¹⁰ vocatur om. ABFH ¹¹ autem om. A || praevoliti] prop-
ter aliud primo volitum Z, vel primo voliti add. DE ¹⁴⁻¹⁵ eodem... unum om. (hom.) B
¹⁴ ferri in] velle D ¹⁵ in¹ om. D ¹⁷ in] ad D ¹⁹ fertur] ferri G ²¹ et¹] id est E

¹ Similia problemata tractantur *Sent.*, II, q. 3 ubi tamen huiusmodi sententia non occurrit. ² Supra, p. 381, lin. 12-15. ³ Supra, p. 381, lin. 16-18. ⁴ Cf. Aristot., *Metaph.*, IV, c. 4, t. 10 (1006b 7); vides etiam Scotum, *In Metaph.*, IV, q. 1, n. 5 (ed. Wadding, IV, 576) et Petrum Aureoli, *Scriptum*, I, d. 2, sect. 9, n. 118 (ed. E. Buytaert, II, 514s.).

Sed ista responsio non valeat, quia ita distincte intelligitur aliquid quando intelligitur cum alio sicut quando intelligitur sine alio. Et ita sub propria ratione intelligitur, quia potest intelligi sub propria ratione definitiva; et ita non intelligitur in quantum unum sed frequenter magis in quantum diversum.

Praeterea, si finis esset obiectum formale, et illud quod est ad finem obiectum materiale, igitur propter variationem illius quod est ad finem non variaretur actus, quia ad variationem obiecti materialis non variatur actus. Sed hoc est falsum, quia tunc idem actus numero esset diligere Deum propter se et diligere creaturam. propter Deum.

Ideo dico ad argumentum quod, sicut alias patebit¹, intellectus potest intelligere plura et uno actu et distinctis actibus. Et si quaeratur: aut illa intelligit in quantum sunt plura, aut ut unum, dico quod nec ut plura nec ut unum. Unde neutra illarum est vera cum nota reduplicationis.

De tertia difficultate² patebit in una alia quaestione³, ideo differatur usque tunc.

[RESPONSIO AD ARGUMEN¹ PRINCIPALIA]

Ad primum argumentum principale⁴ dico quod, sicut post declarabitur⁵, quod alio actu utendum est obiecto aliquo et ipso actu utendi. Et concedo conclusionem quod in voluntate possunt esse simul duo actus volendi.

Ad secundum⁶ dico quod uti aliquo vel abuti contingit dupliciter: vel tamquam obiecto actus voluntatis vel tamquam

³⁻⁴ intelligitur... ratione om. (hom.) E 5 diversum] diversa D 6 obiectum] ali quando D 8-9 variaretur... non om. (hom.) D 13 actu om. A 14 quaeratur] dicatur quaeratur C, dicatur E 14-15 sunt... unum] unum aut in quantum plura D 16 neutra] neutrum H [illarum] illorum EH] vera om. Z 20 quod om. G 21 alio] aliquo CD 22 Et om. G 24 vel] et D 25 actus] alicuius E

¹ Sent., II, q. 21. ² Supra, p. 376, lin. 19-21. ³ Cf. Sent., IV, q. 13.

⁴ Supra, p. 371, lin. 9-14. ⁵ Cf. Sent., IV, q. 13.

⁶ Supra, pp. 371, lin. 15 - 372, lin. 2.

aliquo habitu inclinante ad actum sibi proprium. Et aliis modis contingit uti vel abuti, sed illi non sunt ad propositum. Primo modo dico quod quocumque contingit uti, contingit abuti sed non e converso; quia sic uti secundum quod distinguitur contra abuti est ordinate uti. Nunc autem Deo contingit abuti sed nullo modo contingit eo uti, quia nullus potest eo ordinate uti. Tamen quocumque contingit ordinate uti, contingit abuti, quia quidquid potest esse obiectum usus ordinati, potest esse obiectum abusus. Et quando dicitur quod ‘virtutibus non contingit abuti’, dico quod virtutibus contingit abuti sicut obiectis. Qui enim desideraret caritatem propter se tamquam propter finem ultimum summe amatum, abuteretur caritate, et sic de aliis virtutibus. Unde isto modo – secundum aliquos¹ – primus angelus abutebatur beatitudine, quia appetebat eam sibi inordinate et propter se tamquam propter finem ultimum. Secundo modo ipsa caritate non contingit abuti, quia ipsa non inclinat ad actum malum. Et sic intelligit Magister et Augustinus². Tamen accipiendo omne absolutum in quacumque virtute quod distinguitur a caritate, illo contingit abuti, sicut declarabitur in tertio libro³. Et quando dicitur quod ‘contraria habent fieri circa idem’, dico quod contraria habent fieri circa idem subiectum, et ideo in quocumque

1 Et] etiam add. C 2 vel] et D 3 contingit² abuti] et abuti contingit D
 5 est] aliquo add. D Nunc] non G 5-6 Nunc... uti¹ om. (hom.) B 6 contingit
 eo om. H 7 quia] et G quidquid] quocumque D, om. H 8 ordinati om. H
 10 Qui] quicunque D, quia H enim] si H desideraret] consideraret GH 11-12 summe
 amatum] sive amictum D, sive amatum H, om. A 16 sic] non add. D 17 et] alias
 scilicet add. G 18 virtute] secundum add. C 20-21 dico... idem om. (hom.) D

1 Ex. gr. secundum Scotum, *Opus Oxoniense*, II, d. 6, q. 2 n. 5 (ed. Wadding, VI, 536s.). 2 Vide locos, supra, p. 372, nota 1 citatos.

3 Cf. potius *Sent.*, IV, q. 3 K: «Ad istam difficultatem respondeo quod Deus potest facere de potentia sua absoluta caritatem sine fide et spe. Ratio est, quia quando unum absolutum non dependet necessario ab alio absoluto, potest fieri sine eo sine contradictione. Sed caritas est quid absolutum et non dependet a fide et spe, ut manifestum est».

subiecto potest esse usus, et abusus sibi contrarius et e converso; sed non habent fieri circa eundem effectum nec semper circa idem obiectum. Et ideo quantumcumque abusus possit esse circa Deum, non tamen oportet quod usus sibi contrarius possit esse circa eundem. Similiter, quamvis contingat uti aliquo habitu respectu alicuius effectus, non tamen oportet quod possimus abuti eodem habitu respectu alicuius effectus, quia ille habitus non habet effectum aliquem malum.

S i d i c a t u r quod ex hoc sequitur quod contingat ordinate uti Deo, quia usus ordinatus et abusus contrariantur; sed respectu Dei abusus potest esse in voluntate; igitur respectu Dei in voluntate poterit esse usus ordinatus ex quo in quocumque potest esse unum contrariorum subiective in eodem potest esse reliquum subiective:

R e s p o n d e o quod iste abusus respectu Dei non habet aliquem usum ordinatum sibi contrarium, quia omnis usus respectu Dei est inordinatus, et ita abusus. Et ideo non oportet quod possint esse in eodem subiecto, quia non sunt possibles in rerum natura. Tamen concedendum est quod aliqui usus respectu Dei contrariantur, sed uterque illorum erit abusus.

Ad tertium¹ dico quod omnia sunt in Deum referibilia, quia omnia sunt assumenda in facultatem voluntatis propter Deum. Ad primam probationem² dico quod intentiones secundae sunt in Deum referibiles, quia aliquis potest velle eas esse illo modo quo sunt et intelligi ad honorem Dei. Et quando dicitur ‘non possunt fundare relationem realem’, concedo; sed ex hoc non sequitur quod non sunt in Deum referibiles. Unde quando

1 subiecto] obiecto A 3 quantumcumque] quodcumque E Deum] eundem B
 4-5 non... eundem mg. B 7 habitu] actu D 8 malum] alium Z 11 abusus om. G
 in voluntate om. HZ 15-16 abusus... omnis om. (hom.) F 18 possibiles] sibi add. D
 19 quod] quando H 20 sed om. H erit] est CDF, contingit H 21 sunt om. A
 22 omnia om. D 23 dico om. E quod] omnes add. H 26 dicitur] quod add. F

¹ Supra, p. 372, lin. 3-13.

² Supra, p. 372, lin. 8-11.

aliquis desiderat potionem futuram propter sanitatem, vel sanitatem propter Deum, illa referuntur, quia desiderantur propter alia, et tamen non fundant relationem realem quia non sunt. Ita potest dici in proposito. Et quando dicitur ultra ‘non sunt res, igitur non referuntur in Deum’, nego consequentiam, § secundum opinionem quae ponit quod tantum habent esse obiectivum¹, § quia entia rationis possunt referri in Deum ex hoc ipso quod possunt acceptari esse illo modo quo sunt propter Deum. Ad secundam probationem² dico quod aliquid ordinari vel referri in Deum potest intelligi dupliciter: vel tamquam volitum propter Deum vel tamquam nolitum propter Deum. Primo modo non est utendum malo culpae, quia non est volendum propter Deum; secundo modo est utendum malo culpae, quia est detestandum propter Deum. Unde respectu cuiuscumque potest voluntas habere aliquem actum vel volendi vel nolendi vel acceptandi vel tolerandi, quem non haberet nisi Deo ostenso per intellectum voluntati, illo est utendum.

S i dicatur: obiectum actus utendi est utile; sed non omnia alia a Deo sunt utilia, sicut mala et intentiones secundae et huiusmodi; ergo non omnia sunt obiecta actus utendi:²⁰

R e s p o n d e o quod non omne obiectum actus utendi est utile, quia utile proprie est illud quod est appetendum propter aliquid consequendum vel propter aliquid conservandum. Sed obiectum actus utendi est omne illud quod potest assumi in facul-

1 futuram] amaram H, statutam F, et add. interl. vel futuram F², om. D 2 quia]
quae DH desiderantur] diligunt D, om. F 3 realem om. C 4 res. om. A 5-6 secun-
dum... obiectivum mg. B, om. AF 5 secundum] illam add. B 7 possunt!] habent C
referri... possunt om. (hom.) H hoc om. D 8 acceptari] actu praedicari D, affirmari H
8-9 secundam] illam G 10 potest om. D 12 malo] in alio H volendum] nolendum D
13-14 est!... Deum] tamquam nolitum. Et isto modo est utendum in alio (!) culpac, quia non
est volendum propter Deum sed detestandum H 14 Unde om. G 15 vel om. D,
acceptandi] vel detestandi add. D, detestandi add. Z 15-16 tolerandij] colendi F, detestandi H
16 quem] quod G nisi om. H 19 alia om. AB sunt] alia add. F sicut] aliqua add. F
20 sunt om. H

¹ Videsis supra, p. 30, nota 2.

² Supra, p. 372, lin. 11-13.

tatem voluntatis per quemicumque actum propter aliud; ita scilicet quod voluntas talem actum circa illud – sive actum volendi sive actum nolendi sive detestandi sive patiendi sive quemicumque alium – non eliceret circa illud nisi aliud sibi praesentaretur |§ vel 5 assumieretur in facultatem voluntatis §| circa quod etiam habet actum aliquem.

Ad quartum¹ dico quod non semper voluntas utitur illo quod amat amore concupiscentiae, sed quando praeceps diligit illud amore concupiscentiae et non amore amicitiae tunc utitur 10 illo. Nunc autem voluntas non diligit Deum praeceps amore concupiscentiae sed etiam amore amicitiae. Et quando dicitur ‘hoc est uti aliquo: diligere ipsum propter aliud’, dico quod hoc est verum quando praeceps diligitur propter aliud. Et hoc est quod dictum est prius², quod uti aliquo proprio est quando voluntas 15 elicit aliquem actum circa aliquid quem non eliceret nisi aliquid aliud sibi praesentaretur circa quod habet actum suum.

1 aliud] aliquid H ita om. C scilicet om. ABD 1-2 scilicet quod trp. E
2 quod interl. B, om. A 3 actum om. B sive!] volendi sive add. H 4 circa illud om. B
vel] et EGHZ 4-5 vel... voluntatis mg. B, om. AF 5-6 circa... aliquem om. EGH
8 sed] et D 9 illud om. H tunc] praeceps add. D 12 aliquo] aliquod B, alio H
ipsum] illud DE 13 quando] hoc add. D 14 quod] sicut A 15 aliquid] aliud add. G
quem] quod C 16 quod] etiam add. D

¹ Supra, pp. 372, lin. 14 – 373, lin. 5. ² Hic supra, lin. 1-6

[QUAESTIO II

UTRUM FRUI SIT ACTUS SOLIUS VOLUNTATIS]

Secundo quaero de frui. Et primo, utrum frui sit actus solius voluntatis.

Quod non:

Quia actus optimus et delectabilissimus est in potentia nobilissima. Sed iste actus est optimus et delectabilissimus, et intellectus est potentia nobilissima, secundum Philosophum X Ethicorum¹, quia in ea ponit felicitatem. Ergo fruitio est in potentia intellectiva.⁵

Secundo sic: fruitio est formaliter beatitudo, quia dicitur a fructu quod est ultimum², cuiusmodi est beatitudo. Sed beatitudo est operatio intellectus, secundum Philosophum X et I Ethicorum³. Ergo fruitio erit operatio intellectus.¹⁰

Confirmatur, quia in eadem potentia debet poni beatitudo naturalis et supernaturalis; sed beatitudo naturalis ponitur in intellectu, secundum Philosophum⁴; ergo et beatitudo supernaturalis.¹⁵

3 de] ipso add. D utrum] ipsum add. D 7 optimus] nobilissimus DF delectabilis-
simus] delectabilius F, etc. igitur H et] quia D, cum enim H 8-9 Ethicorum om. ACDEFH
9 ea] eo D 12 a] de AH 13 X] Ethicorum add. G 14 I] 2 H Ethicorum
om. H. 15 fruitio om. H 16 et] beatitudo add. A naturalis²] naturaliter B 17 et om. AB
beatitudo om. DH 18 supernaturalis] ibidem est ponenda add. D

1 Aristot., *Ethica Nicom.*, X, c. 7 (1177a 12 - 1178a 8).² Cf.
Scotus, *Ordinatio*, I, d. 1, p. 2, q. 1, n. 74 (ed. Vaticana, II, 56); Guillelmus
de Ware, *Sent.*, I, d. 1, q. 1 (Vindobonae, Bibl. Status, cod. 1438, f. 7va).

3 Aristot., *Ethica Nicom.*, X, c. 7 (1177a 12 - 1178a 8); I, c. 3 (1095b 14 -
1096a 5).⁴ Aristot., *Ethica Nicom.*, X, c. 7 (1177a 12 - 1178a 8).

Ad oppositum:

Secundum beatum Augustinum¹ «frui est amore inhaerere alicui propter se»; sed solius voluntatis est amare; ergo etc.

Circa istam quaestionem primo ostendendum est quod frui est actus solius voluntatis; secundo videndum est quomodo voluntas se habet ad istum actum.

[FRUI EST ACTUS SOLIUS VOLUNTATIS]

Primum probari sufficienter non potest, cum voces sint ad placitum et ideo utendum est eis sicut utuntur auctores, sed auctores volunt quod frui sit actus solius voluntatis.

Hoc patet, quia secundum eos² 'frui' dicitur a fructu; sed fructus est ultimum, igitur frui erit ultimus actus; sed actus voluntatis est ultimus.

Item, actus solius voluntatis est maxime quietatus; sed frui est actus maxime quietatus; ergo etc. Maior patet, quia ille actus qui est vel delectatio vel immediata causa delectationis maxime quietat. Sed huiusmodi est actus solius voluntatis, quia si delectatio est in alia potentia vel sine actu voluntatis, ergo stante aequali actu alterius potentiae staret aequalis delectatio vel saltem staret aliqua delectatio. Consequens falsum. Patet per experientiam quod si aliquis intense intelligat aliquid, si non diligit illud non delectatur in illo; et si odit, magis tristatur.

2 beatum om. D 3 alicui] rei add. D se] ipsum add. D sed] hoc est add. interl. E est amare om. E 4 primo om. DG ostendendum] videndum FZ frui] fruictio H 5 videndum est om. F 8 non om. H 9-10 auctores] auctoritates D 10 frui] fruictio H 11 Hoc om. G 12 ultimum] ultimus H erit] est DE actus!] voluntatis add. E 13 ultimus] igitur etc. add. H 15 actus] habitus D, om. E 16 vel om. (cum lacuna) C, om. DH 17 Sed] et E quia] igitur G 18 est] esset DF potentia vel om. C sine] sive C actu... aequali om. (hom.) C 20 falsum] sicut add. H quod] quia EFZ 21 diligit] intelligat G 22 et] sed G

¹ August., *De doctrina christ.*, I, c. 4, n. 4 (PL 34, 20).
supra, p. 394, nota 2.

² Vide

C o n f i r m a t u r, quia tristitia est solius voluntatis, quia secundum beatum A u g u s t i n u m¹ est de his rebus quae nobis nolentibus accidunt; ergo delectatio sibi contraria erit solius voluntatis, cum contraria sint in eodem subiecto; igitur etc.

Hoc patet etiam per beatum A u g u s t i n u m I *De doctrina christiana*²: « Frui est alicui amore inhaerere propter se »; sed ad solam voluntatem pertinet inhaerere alicui per amorem; igitur etc. Item, X *De Trinitate*, cap. 10³: « Fruimur cognitis, in quibus voluntas delectata conquiescit ».

|§ Tamen intelligendum est quod quando dicitur quod fruitio¹⁰ est actus solius voluntatis, non intendo negare quod proprie et de virtute sermonis loquendo fruitio non sit actus intellectus, quia, sicut alias⁴ ostendetur, intellectus et voluntas sunt omnino idem, et ideo quidquid est in intellectu est in voluntate et e converso. Et ita fruitio est in intellectu et est actus intellectus ex quo est¹⁵ actus voluntatis. Sed intendo dicere quod fruitio non est intelligere nec scire et sic de aliis actibus qui dicuntur actus quocumque modo cognitivi. Et isto modo, conformando me modo loquendi aliorum, intelligo quando dico fruitionem esse actum non intellectus sed voluntatis et similia. §|²⁰

[QUOMODO SE HABET VOLUNTAS AD ACTUM FRUENDI?]

Circa secundum dico quod frui multipliciter accipitur. Uno modo large pro omni actu quo aliquid assumitur in facultatem vo-

1 quia¹ om. G 3 nobis] non G 5 etiam om. CG 6 alicui] rei add. D
7 alicui per amorem] amore alicui rei propter se D 8 cap. om. C 9 voluntas] (ipsa) D)
propter se ipsam add. DF 10-20 Tamen... similia in imo f. B,
om. A 10 quod¹ om. B 12 loquendo] quod add. seu rep. H 15 ita] ideo G
16 dicere om. G 17 nec] et B " dicuntur] sunt D 18 quocumque modo] quicunque E
22 Circa] Ad H

¹ August., *De civ. Dei*, XIV, c. 6 (PL 41, 409; CSEL 40-2, 11s.).

² August., *De doctrina christ.*, I, c. 4, n. 4 (PL 34, 20). ³ August., *De*

Trinit., X, c. 10, n. 13: « Fruimur enim cognitis in quibus voluntas ipsis propter se ipsa delectata conquiescit » (PL 42, 981). ⁴ Sent., II, q. 24 K.

luntatis propter se tamquam summum, et hoc sive sit praesens sive absens sive sit habitum sive non sit habitum. Et hoc modo dicimur nos frui modo in via quando diligimus Deum propter se tamquam summum et super omnia. Alio modo accipitur stricte 5 pro actu ultimo beatifico, sicut beati dicuntur frui in patria; et isto modo non dicimur modo frui Deo.

Ista distinctione praemissa dico primo quod obiecto fruibili ostendo voluntati per intellectum sive clare sive obscure sive in particulari sive in universalis, potest voluntas active elicere actum 10 fruitionis, et hoc ex puris naturalibus, circa illud obiectum. Secundo, quod respectu actus beatifici voluntas nullo modo se habet active sed tantum passive.

[CONCLUSIO PRIMA]

Prima conclusio patet quantum ad primam partem, scilicet 15 quod si obiectum ostendatur obscure et in universalis, potest voluntas elicere actum fruitionis, hoc est summe diligere illud et ultra omnia. Patet, quia voluntas potest se conformare recto dictamini rationis; sed intellectus potest recte dictare tale obiectum esse sic diligendum; ergo voluntas potest conformiter talem actum 20 elicere.

Alia pars, quod possit sic in actum fruitionis obiecto clare viso patet, quia non minus potest voluntas in obiectum perfectius cognitum quam in obiectum imperfectius cognitum; sed voluntas potest talem actum elicere circa obiectum obscure cognitum; ergo 25 multo magis circa obiectum clare cognitum.

1 summum] propter finem D 2 sit¹ om. H || sit² om. FGHZ || habitum² om. F
 3 dicimur] dicimus DE || modo om. DE || diligimus] diligitor B || Deum om. AB 4 tam-
 quam] propter add. D, om. F || summum om. F 5 dicuntur] modo add. G | dicuntur
 frui] fruuntur E || frui] fruitio (sed del.) G 5-6 in... Deo om. G 6 modo² om. H
 7 primo] modo B 14 conclusio] ergo E 16 hoc] id H 17 ultra] supra H
 omnia] hoc add. H || Patet interl. B, om. AEF 19 esse sic] sit B || potest] tunc add. D
 21 pars] scilicet add. F, videlicet add. Z || obiecto] illo G 24 actum om. A || obscure] sibi E

Hoc confirmatur per rationem praecedentem¹, quia voluntas potest se conformare dictamini rationis; sed obiecto clare viso dictator vel potest dictari illud obiectum esse sic summe diligendum; igitur etc.

Praeterea, omnis potentia libera potest habere aliquem actum⁵ circa obiectum sibi ostensum, igitur voluntas potest habere aliquem actum circa Deum clare visum. Et non habet necessario actum inordinatum, igitur ex puris naturalibus potest habere actum ordinatum, quamvis non meritorium; sed non esset actus ordinatus nisi tenderet in Deum propter se; ergo etc.¹⁰

[CONCLUSIO SECUNDA]

Secunda conclusio, quod actus fruitionis qui est beatificus non sit active a voluntate, potest persuaderi primo sic: quando aliqua sunt ordinata essentialiter et sunt in eodem genere, si primum et imperfectius non sit active ab aliqua creatura nec totaliter nec¹⁵ partialiter sed a solo Deo, supremum et ultimum erit a solo Deo active. Sed visio divinae essentiae et fruitio, qui est actus beatificus, habent talem ordinem et sunt in eodem genere, quia utrumque est supernaturale. Igitur cum visio nuda sit a solo Deo active,²⁰ fruitio illa erit a solo Deo active.

Quia tamen hoc posset negari de utroque, ideo arguo primo sic²: quando aliqua duo sunt supernaturalia, si imperfectius propter

2 se conformare om. G obiecto] isto A clare] claro E 3-3 viso dictator om. E
3 sic om. H 3-4 diligendum] propter se add. D 6-7 obiectum... circa om. (hom.) D
7 necessario] aliquem add. F 9 actum] determinatum add. F meritorium] meritorie A
9-10 sed... se om. BCEGHZ 10 ordinatus] meritorius F nisi] si non A ergo etc. om. B
15 nec² om. D 16 partialiter] particulariter F erit] est D Deo²] effective vel add. D
17 active om. G qui] quae FZ 18 ordinem] essentiale add. D 19 active] effective D
20 illa om. H active] factive E 21 ideo om. E primo om. D 22 duo]
sic se habent quod add. D

¹ Supra, p. 397, lin. 17-20. ² Vide iudicium magistrorum apud J. Koch, «Neue Aktenstücke» cit., *Recherches de Théologie ancienne et médiévale*, VIII (1936), pp. 187, lin. 17 - 188, lin. 8.

sui perfectionem sit a solo Deo creabile, et perfectius erit a solo Deo creabile. Sed habitus caritatis et lumen gloriae – si ponatur – sunt supernaturalia et imperfectiores quam actus supernaturales eis correspondentes et sunt a solo Deo active, secundum communiter 5 loquentes¹, igitur multo magis et actus, igitur etc.

Praeterea, specialiter de actu voluntatis arguo sic: omnis potentia libere agens et contingenter, potest de potentia sua absoluta cessare ab actu suo. § Et hoc mediate vel immediate; quod dico propter unam instantiam adducendam in alia quaestione² contra 10 unam opinionem. § Sed voluntas respectu cuiuscumque obiecti libere et contingenter agit, igitur simpliciter de potentia sua absoluta potest cessare ab actu suo. Ergo voluntas posset simpliciter facere se non beatam, et ita voluntas beati non esset confirmata in bono sicut nec voluntas viatoris. Maior est manifesta; minor 15 patet, quia voluntas non potest necessitari respectu cuiuscumque.

Praeterea, non minus repugnat voluntati beati recipere actum beatificum a solo Deo quam voluntati damnati recipere actum voluntatis a solo Deo. Sed damnatus non se habet active respectu alicuius actus voluntatis, quia si sic, posset se facere sine illo actu, 20 et per consequens sine tristitia, et per consequens sine poena. De ista ratione patebit in secundo³.

Istas rationes non adduco tamquam insolubiles, quia postea in diversis quaestionibus dabitur via respondendi ad eas⁴. Teneo

1 sui] suam F erit] est D, sit G 2 habitus] actus D 3 imperfectiores] imperfectiora F supernaturales] sunt naturales D eis] sibi F 5 etc. om. D 8 ab... suo om. E 8-10 Et... opinionem mg. F2, om. AB 8 dico] est C, dicitur D 9 adducendam] adducibilem D quaestione om. C 9-10 contra... opinionem om. G 11 simpliciter] similiter (?) DG 11-12 absoluta om. H 12 voluntas] beati add. DF, om. H 13 voluntas om. H beati] beata D non] potest add. Z esset] esse AZ confirmata] confirmati H, consummata Z 15 cuiuscumque] cuiuslibet D 17-18 quam... Deo om. (hom.) G 17 recipere] aliquem add. EZ 19 alicuius om. H sic] fit add. F 20 sine¹] vel C et²... sine²] vel H 21 secundo] secunda G 22 adduco] deduco F 23 diversis om. E

¹ Cf. Thomas Aquinas, *Summa theol.*, I, q. 12, a. 5 Resp.; II-2, q. 24, a. 2. ² Infra, p. 492, lin. 15-16. ³ *Sent.*, II, q. 19 J. ⁴ Cf. ex. gr. *Sent.*, II, q. 19: « Utrum angelus natus semper sit in actu malo »; IV, q. 14: « Utrum voluntas beata necessario fruatur Deo ».

tamen istam partem tamquam probabiliorem, quod respectu beatitudinis sive intellectus sive voluntatis solus Deus est causa effectiva, et hoc propter nobilitatem ipsius beatitudinis.

[INSTANTIAE CONTRA SECUNDAM CONCLUSIONEM]

Sed contra predicta potest argui primo sic: omnis actus voluntatis respectu Dei clare visi est beatificus, quia omnis talis summe quietat; sed concessum est quod obiecto clare viso potest voluntas frui active Deo; igitur active poterit se habere respectu illius fruitionis quae erit beatifica.

Praeterea, nobilis est agere quam pati; igitur hoc potest competere voluntati respectu illius per quod maxime perficitur; sed per actum beatificum maxime perficitur; igitur respectu illius debet se habere active.

Praeterea, praemium correspondet merito, igitur eiusdem et eodem modo est praemiari cuius est mereri; sed voluntas meretur, et active meretur; igitur ipsa praemiabitur, et active praemiabitur.

[RESPONSIO AD INSTANTIAS]

Ad primum istorum dico quod talis videns divinam essentiam potest elicere aliquem actum diligendi Deum, sed ille non erit beatificus nec erit maxime quietatus, quia unus alius perfectior magis quietabit.

Et si dicatur quod tunc beatus semper haberet duos actus fruendi Deo: unum a solo Deo, et aliud active a se ipso. Consequens videtur inconveniens. Consequentia patet, quia volun-

1 probabiliorem] probabilem D. quod] quia DZ
5 potest argui] arguitur B. 6 voluntatis om. F. 7 quod] de H. ex add. G. 9 quae...
beatifica] beatificae H. || erit] est DEF. 10 potest] debet E. 11 respectu om. C. || quod]
quem D. 12 sed... perficitur om. (hom.) EZ. 14 et]. in GH. 16 et¹ om. C. || meretur
om. H. ipsa om. H. 21 erit¹] est D. erit² om. D. 22 magis om. F. 24 aliud om. A

tas beati tenetur diligere Deum quantum potest et omnibus modis quibus potest; igitur si potest active se habere ad aliquam fruitio-
5 nem elicit eam nisi impediatur. Sed non impeditur per actum beatificum, quia cum illi actus distinguantur specie et non contra-
rentur, unus non impediet alium:

Ad illud potest dici concedendo quod conclusio non est inconveniens, quod beatus habeat duos actus respectu Dei: unum a solo Deo, alium a Deo et a se ipso. — Qui autem vult negare, potest dicere quod ille actus non elicetur a voluntate quia
10 Deus non vult sibi coagere ad actum illum.

Ad secundum¹ dico quod quamvis agere in communi sit nobilior quam pati in communi, quia nobilissimum agens est nobilior nobilissimo passo, tamen aliquod pati est nobilior aliquo agere et respectu eiusdem et respectu diversorum. Respectu eius-
15 dem patet, quia si intellectus et sensus essent praecise passivi, adhuc pati illas cognitiones esset nobilior quam agere eas; unde potentia recipiens esset nobilior quam obiectum efficiens, quia ipsa intellectio esset nobilior. Respectu etiam diversorum patet, quia nobilior est recipere intellectionem quam producere unum calorem.
20 Ideo dico quod in nullo repugnat nobilitati voluntatis quod sit praecise passiva respectu actus beatifici.

Si dicatur quod saltem sequitur voluntatem esse imper-
fectam, respondeo quod voluntas non est simpliciter perfecta
quoniam habeat imperfectionem aliquam.

25 Ad tertium² dico quod argumentum est magis ad oppositum, quia meritum et praemium debent se habere opposito modo

1 beati] Dei G 6 potest dici] argui et dici F, dicitur H concedendo om. B con-
clusio consequens AD 8 ipso] ipsa ABCH Qui... vult] Tamen qui vult hoc D
9 a] sola add. G 13 aliquod] aliquo E 15 quia] quod AB 16 pati] illam
passionem per add. D, per add. EF cognitiones] actiones D 22 Si] autem add. D
sequitur] arguit H esse] aequaliter add. H 24 quin habeat] sed habet H 26 debent]
dicunt ABE

¹ Supra, p. 400, lin. 10-13.

² Supra, p. 400, lin. 14-17.

ad activitatem merentis et praemiantis, quia de ratione meriti est quod sit active a merente, sed de ratione praemii est quod sit passive in praemiato magis, quia praemium debet esse active a praemiante. Quod autem sit active a praemiato hoc accidit, immo in hoc non habet rationem praemii, in tantum quod si esset a praemiato totaliter, non haberet rationem praemii. Et ideo dico quod eiusdem est mereri et praemari, sed merebitur active et praemiantur magis passive, et praemium erit active ab illo a quo meretur, scilicet a praemiante.

[RESPONSIO AD ARGUMENTA PRINCIPALIA]

10

Ad primum principale¹ concedo quod frui est in potentia nobilissima. Et quando dicitur ‘intellectus est potentia nobilissima’, concedo; et similiter voluntas est potentia nobilissima, quia illa potentia quae est intellectus et illa quae est voluntas nullo medo distinguuntur a parte rei nec a parte rationis, sicut alias ¹⁵ declarabitur ², quia ista sunt nomina significantia idem, connotando praecise distinctos actus, scilicet intelligendi et volendi.

Si tamen distinguerentur, dicerem quod potentia volitiva esset nobilior. Et hoc dicit Thomas, quamvis alibi dixerit oppositum. Unde libro primo, distinctione prima, quaestione prima ²⁰ dicit sic: «Suprema pars habet intellectum et voluntatem, quorum intellectus est altior secundum ordinem et voluntas secundum per-

¹ activitatem... praemiantis] auctoritatem de merito et praemio H [praemiantis] praemiati F [meriti] non add. G est om. H 2 sit¹ om. D sed om. H est om. H 3 praemiato] praemiantre D 3-4 magis... praemiato om. (hom.) G 4 immo] et H 5 praemii] et add. D 6 dico om. G quod om. ABCH 7 eiusdem est] e converso est de H merebitur] praemerebitur G 8 erit] magis add. F 14 illa¹ om. E illa²] potentia add. D 14-15 nullo modo] non H 15 distinguuntur] nec add. EF, aliquo modo add. H 17 actus] inter se add. mg. F² intelligendi] intellectus B 19 nobilior] et per consequens actus suus esset (om. F) nobilior add. DF, Borgh. dixerit] dicat F, videtur dicere H 21 dicit sic om. H

¹ Supra, p. 394, lin. 6-10.

² Sent., II, q. 24 K.

fectionem. Et similis ordo est in habitibus et etiam in actibus, scilicet visione et amore. Fruitio autem nominat altissimam operationem quantum ad sui perfectionem ». Et ita iste, tamquam a veritate coactus, dicit hic fruitionem, quae est actus voluntatis,
⁵ esse nobiliorem actu intellectus, licet alibi, in multis locis¹, – sequens errores proprii capit² –, dicat oppositum.

Ad secundum² dico quod una pars beatitudinis est in intellectu, alia in voluntate. De hoc alias.

Ad confirmationem³ dico quod beatitudo naturalis,
¹⁰ si esset aliqua talis, esset in voluntate sicut in intellectu. Nec Philosophus ponens eam esse in intellectu negat felicitatem esse in voluntate, quia non consistit praecise in uno actu sed in duobus.

[QUAESTIO III]

UTRUM FRUITIO SIT QUALITAS REALITER DISTINCTA A DELECTATIONE]

¹⁵ Secundo⁴ quaero utrum fruitio sit qualitas realiter distincta a delectatione.

Quod non:

Quia voluntas per fruitionem ultimate quietatur; sed voluntas non potest ultimate quietari nisi per delectationem; igitur delectatio est fruitio. Maior patet, quia fruitio est ultimum, igitur ultimate quietat. Minor patet, quia quietatio voluntatis dicit quandam

2 altissimam] ultimam H 4 quae] qui H 5-6 sequens... capit²] videtur aliquibus quod H, om. BCEG 7 dico om. B 8 in] a AB 9 dico om. H 11 esse¹ om. G
 12 actu] voluntas(!) add. D 13 duobus] scilicet in actu intellectus et voluntatis add. D
 15 Secundo] Tertio F, Item Z 16 delectatione] dilectione A 19 quietari] conveniri G
 20-21 ultimate] ultimatione A, quod corr. B

¹ Cf. Thomas Aquinas, *Summa theol.*, I, q. 82, a. 3; *Summa contra gentiles*, III, q. 26. ² Supra, p. 394, lin. 11-14. ³ Supra, p. 394, lin. 16-18. ⁴ Cf. supra, p. 394, lin. 3.

delectationem, igitur illud quod ultimate quietat est delectatio. Similiter, quidquid habeat voluntas adhuc quaerit delectationem si careat ea, igitur nunquam ultimate quietatur nisi per delectationem.

S e c u n d o sic: si distinguuntur realiter, aut delectatio est perfectior fruitione aut e converso. Si primo modo, igitur felicitas principaliter poneretur in delectatione. Consequens falsum, igitur antecedens. Consequentia patet, quia felicitas est perfectissimum accidens quod potest competere creaturae rationali. Falsitas consequentis patet, quia secundum Philosophum, et secundum¹⁰ omnes, felicitas consistit in operatione, delectatio autem non est operatio sed superveniens operationi, X *Ethicorum*¹.

S i d i c a t u r quod fruitio est perfectior, **c o n t r a:** X *Metaphysicae*²: «Quae sunt priora generatione, sunt posteriora perfectione». Igitur fruitio si distinguitur realiter a delectatione, erit¹⁵ prior ea generatione, igitur erit posterior perfectione.

T e r t i o sic: si fruitio esset alia res prior delectatione, et omne prius potest fieri sine posteriori, igitur posset esse fruitio sine delectatione. Consequens falsum, quia omne quod est compossibile uni contrariorum est compossibile alteri contrariorum.²⁰ Ergo si fruitio est compossibilis delectationi et potest esse sine ea, igitur est compossibilis tristitiae, et per consequens aliquis posset frui Deo et esse miser, et ita beatus et miser simul.

2 Similiter] sed E 3 careat ea] non habeat eam D 5 aut delectatio] ergo delectatio vel D 7-8 igitur antecedens om. E 8 felicitas] fruitio H 10-11 secundum om. H 13 Si] sed si D X] 9 F 13-14 Metaphysicae om. G 14 priora] posteriora H posteriora] ergo sunt priora add H 15 si] non G 15-16 Igitur... perfectione] sed fruitio est prior generatione ipsa delectatione, ergo erit (om. F) posterior perfectione DF, igitur delectatio si distinguinr realiter erit posterior delectatione generatione, igitur posterior perfectione H, om. A 17 sic om. A esset] sit H alia] aliqua EGZ res] esset add. DF et] sed D 20 alteri] reliquo DF contrariorum²] contrario AGZ, om. DFH 22 igitur om. H est om. A aliquis om. H 23 esse] esset D et... simul om. D simul om. H

¹ Aristot., *Ethica Nicom.*, X, c. 7 (1177a 12-13); c. 4 (1174b 31-33).

² Aristot., *Metaph.*, IX, c. 8, t. 15 (1050a 4-6).

Ad oppositum:

Fruitio est actus elicitus; sed delectatio non est actus elicitus sed superveniens operationi, X *Ethicorum*¹; ergo fruitio non est delectatio.

5

[OPINIO PETRI AUREOLI]

Ad istam quaestionem dicunt aliqui² «quod omnis actus voluntatis affirmativus est desiderium vel delectatio, sic quod omnis amor est amor desiderii vel delectationis; et per oppositum, omne odium dividitur per fugam et tristitiam, sic quod omne odire vel est abominari et fugere vel tristari et displicere. Et secundum hoc omnis actus voluntatis prout est concupiscibilis – qui quidem actus sunt nolle et velle – sunt quatuor, videlicet velle desiderii et velle delectationis, nolle fugae et nolle displicantiae».

Hoc probatur primo sic³: «Sicut se habet appetitus naturalis in entibus sensu parentibus sic se habet animalis in sensibilius et voluntas in intellectualibus. Sed appetitus naturalis non habet nisi duos actus positivos et duos privativos: positivos quidem moveri in finem et quiescere in ipso, privativos autem fugere ab opposito et inquietari dum est sub ipso». Igitur similiter appetitus sensitivus et voluntas habent duos actus positivos, scilicet desiderium et prosecutionem, et quietem in obiecto, scilicet delectari; et duos negativos, quorum primus correspondet fugae et resili-

2-3 non... sed] est C 7 desiderium] fruitio H sic] ita HD sic quod] sed G
 8 es... delectationis] fruitio vel delectatio H vel] et G 10 odire] oditum D, odium F
 et¹] vel DZ tristari] tristitia H 11 prout est] potest esse A, ut est D 12 vide-
 licet] scilicet H, vel add. E 13 desiderii] desiderare D 14 se om. C 15 in
 entibus] mentibus D habet] appetitus add. E 17 positivos²] privativos A, passivos H
 19 et] displicere vel add. F similiter] simpliciter E 20 habent] tantum add. DF actus
 om. D 21 obiecto] alia littera in opposito add. E 22 duos] actus add. F

¹ Aristot., *Ethica Nicom.*, X, c. 4 (1174b 31-33). ² Petrus Aureoli,
Scriptum, I, d. 1, sect. 7, n. 50 (ed. E. Buytaert, I, 394). ³ Ibidem,
 n. 51 (I, 394).

tioni, videlicet abominatio seu detestatio et fuga a malo; secundus vero inquietationi, scilicet displicantia et contrastatio.

S e c u n d o sic¹: «Si aliquis amor esset alias a desiderio et delectatione, esset utique ille amor qui incitat desiderium et facit delectari. Sed ille non est aliud quam delectari et complacere in obiecto et condicionibus eius, ut ex terminis patet. Idem enim est dictu ‘tale quid amo’ et ‘tale quid est complacens mihi et delectabile’ ». Igitur est delectatio praeveniens desiderium et delectatio obiecti praesentis subsequens desiderium.

T e r t i o, quia omnis amor est amor concupiscentiae vel amicitiae, sed omnis amor concupiscentiae est desiderium et omnis amor amicitiae vel est delectatio absentis vel praesentis.

Q u a r t o: omnis amor est desiderium vel complacentia, sed omnis complacentia est delectatio. Patet ex terminis: complaces mihi, delectabilis es mihi.

15

Q u i n t o: si sic, hoc esset ut uniretur obiecto et transformaretur in ipsum et quiesceret in amato et amato se condonaret. Sed haec omnia competit delectationi.

«Praeterea, A u g u s t i n u s XIV *De civitate Dei*, cap. 7²: ‘Amor inhians’ – id est desiderans – ‘habere quod amatur, cupiditas est; amor autem habens illud quod amatur eoque fruens laetitia est’ seu delectatio; ‘amor vero fugiens quod ei adversatur, timor est’. Et sequitur: ‘illudque si acciderit sentiens,

1 videlicet] scilicet F ; seu] vel F 1-2 secundus vero] secundo G 3 Si om. A
4 incitat] vel initiat add. D 5 delectari] delectationem B 9 praesentis] et add. G ;
subsequens] subsequentis C 10-12 concupiscentiae... amor om. (hom.) E 14 complaces]
complacens EH 15 mihi¹] et add. H || delectabilis es] delectabile H 16 si interl. E,
om. A || obiecto] opposito F, subiecto G 17 et²] in add. G || et amato interl. F, om. A ||
condonaret] donaret E 18 delectationi] dilectioni G 19 XIV] 4 D 20 id est]
scilicet AB, et D || amatur F, *Borgh.*, *Aug.*, *Aur.*, desideratur alii 21 cupiditas] concupi-
scibilitas F 22 seu] sive F, ipsa H || vero] autem E, enim G

¹ Ibidem, n. 52 (I, 394s.), cetera quoque argumenta, partim verbo-
tenus partim contracte hic allegata, habentur ibidem, nn. 52-56 (I, 395ss.).

² August., *De civ. Dei*, XIV, c. 7, n. 2 (PL 41, 410; CSEL 40-2, 13).

tristitia est'. Cum igitur ipse dividat hic amorem in amorem inhiantem, qui est desiderium, et amorem fruentem eo quod amatur, qui est delectatio sive tristitia, odium autem in fugam eius quod adversatur, manifeste appetit quod fuit eius intentio omne
⁵ odium dividi in fugam et tristitiam, amorem vero in delectationem et desiderium ».

Sic igitur ponit ista opinio quod aliquis amor est realiter delectatio et aliquis non. Et ideo argumenta aliorum¹ probantum quod dilectio et delectatio distinguuntur realiter non concludunt contra
¹⁰ istam opinionem, nec etiam contra istam contra quam arguunt, sicut patebit².

[IMPUGNATIO OPINIONIS PETRI AUREOLI]

Ideo arguo contra istam opinionem sic: quando aliqua sic se habent quod unum manet alio non manente, illa distinguuntur
¹⁵ realiter; sed potest manere dilectio destructo desiderio et etiam destructa delectatione; ergo distinguitur realiter ab utroque. —
 § Sciendum est quod ista forma arguendi non valet sicut sonat: ‘quando aliqua sic se habent quod unum manet alio non manente, illa distinguuntur realiter; sed possibile est quod maneat dilectio
²⁰ et quod non maneat delectatio nec tristitia; igitur dilectio distinguitur realiter a delectatione et tristitia’. Sed est fallacia accidentis, sicut alibi est declaratum³. Sed sequitur ista conclusio: ‘igitur

³ sive tristitia *om.* Z tristitia *codd.*, lactitia *Aur.* eius] ad add. F 4 adversatur] qui est timor, et in abominationem mali quod praesens est, quae est tristitia add. Z 8 aliquis] aliquorum D aliorum] illorum F, aliquorum G 10 etiam] est EGH, illa add. E istam²] ipsum B, *om.* E quam] quem B 14 illa *om.* H 16 distinguitur... utroque] distinguuntur realiter H 17-2 (p. 408) Sciendum... opinionem *om.* A 17 Sciendum] Et *praem.* B 18-21 alio... tristitia *om.* H 20 quod *om.* E tristitia] nec desiderium add. mg. F² 21 tristitia] et desiderio add. mg. F²

¹ Scilicet Scoti, *Ordinatio*, I, d. 1, p. 2, q. 1 et *Appendix* (ed. Vaticana, II, 57ss., 384s.). ² Infra, pp. 420, lin. 18 - 422, lin. 16. ³ *Summa logicae*, p. III-3, c. 30 (ed. Venetiis 1508, ff. 88vb-89rb).

haec est possibilis: dilectio distinguitur realiter a tristitia et delectatione'. Et hoc sufficit contra praedictam opinionem. §| — Maior est manifesta. Minor patet, nam diabolus tentans aliquem hominem et perducens eum ad peccatum vult eum esse in illo peccato, et tunc habet aliquem actum voluntatis respectu illius peccati,⁵ quia detinet eum in illo peccato quantum potest, quod non faceret sine omni actu voluntatis respectu illius peccati. Et tamen tunc non habet desiderium, quia desiderium, secundum istum¹, est respectu non-habiti; nec habet delectationem, quia damnatus nullam delectationem habet. Et hoc potest probari, quia sicut beatus se habet ad tristitiam ita damnatus ad delectationem; sed beatus nullam penitus habet tristitiam; igitur nec damnatus habet aliquam delectationem. — Hoc confirmatur, quia secundum omnes, damnatus post iudicium nullam habebit delectationem; sed post iudicium habebunt damnati multos actus voluntatis respectu praesentium, sicut diabolus volet alios secum puniri; igitur praeter desiderium et delectationem habebunt aliquem actum voluntatis.¹⁵

Practerea, non omne odium est fuga vel tristitia, ergo eadem ratione non omnis amor est desiderium vel delectatio. Consequenter patet, quia omni odio opponitur aliquis amor, igitur distincto odio distinctus amor, et ita illi odio quod nec est fuga nec tristitia opponitur unus amor qui nec est desiderium quod opponitur fugae nec delectatio quae opponitur tristitiae. Antecedens probo: nam sicut omne desiderium, secundum istum², praesupponit amorem ex quo causatur, ita omnis fuga praesupponit odium a quo²⁵

¹ possibilis] impossibilis C 1-2 delectatione] et desiderio add. mg. F² 3-4 hominem om. F 5-6 et... peccato om. (hom.) C 7 respectu om. E 11 se... beatus om. (hom.) C 12 nec damnatus] damnatus nullam A, nullam penitus add. H aliquam om. AH 15 habebunt damnati] habebit F 16 sicut] sed G volct] vellet BGH, volens F secum] semper H 17 habebunt] habebit AB, habent G 20 omni] cum F aliquis om. F distincto] destructo B 20-21 odio²... amor om. H 21 distinctus] destruitur B ita om. B 23 nam] quia G

¹ Petrus Aureoli, loco cit., n. 53 (I, 395s.).
n. 51 (I, 394s.).

² Idem, ibidem,

causatur; sed fuga non necessario praesupponit tristitiam; ergo illud odium praesuppositum nec est fuga nec tristitia. Assumptum, quod fuga non necessario praesupponit tristitiam, patet, quia beatus fugit aliquid, quia vult aliquid non esse quod adhuc est, sicut
⁵ desiderat aliquid esse quod nondum est. Ergo tunc habet unum actum opositionum desiderio, et per consequens fugam, et per consequens unum odium a quo causatur fuga; sed nullam habet tristitiam, secundum omnes; igitur illud odium praesuppositum nec est fuga nec tristitia.

¹⁰ Praeterea, secundum Philosophum X Ethicorum¹, summa tristitia excludit delectationem non sibi oppositam et oppositam sibi, sicut qui summe tristatur de amissione rei temporalis non delectatur de consideratione alicuius speculabilis. Sed illa tristitia non excludit omnem amorem illius considerationis; patet, quia
¹⁵ hoc posito adhuc poterit laborare ad acquirendum illam considerationem.

Praeterea, rationes suae non concludunt sed sunt magis ad opositionem. Prima² non concludit, quia non sic se habet appetitus naturalis in sensu parentibus sicut animalis in sensibilibus et voluntas in intellectualibus. Quia appetitus naturalis in actualiter appetendo nullum absolutum sibi formaliter inhaerens adquirit, appetitus animalis et etiam intellectualis adquirunt in

2 odium] quod tristitiam non add. mg. F praesuppositum] praesupponit F Assumptum] patet add. D, scilicet add. F 8 illud om. E 11 non] solum add. interl. B oppositam¹] sed desperatam add. mg. B 11-12 sibi... sibi] solum non oppositam, sed et oppositam sibi Z et oppositam sibi] nam A, sibi B, mg. E, interl. F 12 de] propter H de amissionem] ad amissionem G 13 alicuius] rei add. EZ : speculabilis] temporalis Z 19-20 animalis in sensibilibus] in aliis sensibilibus B || sensibilibus] sentientibus G 20 in] ita E 21 actualiter] actu H : sibi] nisi G, sive Z 22 appetitus] vero add. H : et om. D : etiam om. BH intellectualis] in intellectualibus D

¹ Aristot., *Ethica Nicom.*, X, c. 5 (1175b 16-24); VII, c. 14: «Expellit autem delectatio tristitiam, et quae contraria, et quae contingens, si sit fortis» (1145b 13-14); ² Supra, pp. 405, lin. 14 - 406, lin. 2.

appetendo aliquod absolutum sibi formaliter inhaerens, quia actum appetendi, qui est una qualitas absoluta, sicut actus cognoscendi est una qualitas absoluta. Et ita si esset bona similitudo, sequeretur quod sicut appetitus naturalis non habet duos actus absolutos sibi formaliter inhaerentes, ita nec appetitus animalis vel rationalis,⁵ quod est manifeste falsum. Et similiter, quando accipitur quod appetitus naturalis non habet nisi duos actus positivos et duos privativos, illud est manifeste falsum, quia non habet duos actus positivos. Quia quando grave est in centro, nullum actum positivum habet; quia si sic, quaero de illo actu: aut est realiter ipsa¹⁰ gravitas aut distinguitur realiter. Non primo modo, quia tunc illum actum haberet quando esset extra centrum, sicut habet gravitatem extra centrum. Nec distinguitur realiter, quia nec est absolutum, manifestum est; nec respectus, quia ibi non est respectus nisi de genere ubi, sed ille actus non est appetitus na-¹⁵ turalis. Eodem modo patet quod non habet tales duos actus privativos, nam quando grave est extra centrum, nullum actum habet nisi in prohibens, quia frangit trabem si potest, et ita agit in trabem; unde si prohibens non esset passibile, grave nullum actum haberet.²⁰

Dico igitur ad rationem quod non est simile, quia appetitus naturalis non habet tales actus elicitos sicut habet appetitus rationalis et appetitus animalis. Similiter, appetitus naturalis semper est activus respectu actus quem elicit. Unde grave nunquam appetit nisi active agat vel movendo localiter vel destruendo aliquid²⁵ repugnans. Appetitus autem animalis et similiter rationalis potest habere actum quantumcumque pure passive se habeat. Et ideo non est simile.

1 appetendo... actum *om.* A 2 qui] quae C 3 est... absoluta *om.* H ; ita] ideo H
 || esset] una add. H 7-9 et... positivos *om.* (*hom.*) C 10 si *om.* C || aut] utrum G
 12 illum] nullum E 12-13 sicut... centrum *om.* (*hom.*) C 13 Nec] non F 15 actus
 non est] non est actus G 18 nisi] vel propter add. E || trabem] trabes B 22 tales]
 duos add. D 22-23 rationalis] naturalis B 23 et] vel G || naturalis] rationalis H
 25 aliquid] aliquid H 26 similiter] sic E, *om.* F

S e c u n d a ratio¹ non concludit, quia deberet probare quod idem est dicere ‘amo aliquid’ et ‘illud delectabile est mihi’; et ita narrat falsum quod non probat. Quod enim hoc sit falsum, probatum est². Et patet, quia diabolus et quilibet damnatus intense
 5 diligit se et tamen nullam delectionem habet respectu sui ipsius; similiter desiderat beatitudinem et multa et tamen in illis non delectatur. Tunc enim cum intense desideret aliqua, intense delectatur in illis, quod est manifeste falsum. Similiter iracundus non delectatur in vindicta quam intense desiderat, quamvis delectaretur
 10 si poneretur in esse. Igitur non omne desiderium causatur ex delectione.

C o n f i r m a t u r, quia aliquis iracundus credens se non posse vindicare, summe tamen desiderans se vindicare, tristatur et non delectatur; igitur illud desiderium non causatur ex delectione, et
 15 tamen causatur ex amore sui ipsius vel ex amore amici quem desiderat vindicare; igitur non omnis amor est desiderium vel delectatio. Et ita argumentum est ad oppositum, sic arguendo: omne desiderium causatur ab aliquo amore qui non est desiderium; sed non omne desiderium causatur ex delectione; igitur est aliquis
 20 amor qui nec est desiderium nec delectatio. Maior habetur ab eo³, minor probata est de desiderio iracundi et de desiderio diaboli respectu beatitudinis et multorum aliorum⁴.

Ideo dico ad argumentum quod non omnis amor incitans desiderium est delectatio. Tamen ‘complacere’ potest accipi du-
 25 pliciter: vel pro omni velle respectu alicuius habiti, et sic non

2 delectabile est mihi] delectat me EGHZ, vel delectat me add. mg. F2 3 enim
 om. G 5 sui om. E 7 desideret] desiderat FGH, desideraret D 8-9 non delec-
 tatur om. D 11 delectione] dilectione AG 13 summe... vindicare² om. (hom.) Z
 15 amore²] ipsius add. F 18 ab] ex EF 21 de¹ om. A || de² desiderio om. GZ
 23 amor om. H 25 vel] uno modo D

¹ Supra, p. 406, lin. 3-9.

² Supra, pp. 407, lin. 13 - 408, lin. 17.

³ Supra, p. 406, lin. 3-9.

⁴ Supra, p. 408, lin. 3-17, et hic supra,
 lin. 1-17.

oinne complacens delectat; aliter idem est quod delectari, et sic non omne amatum complacet. Patet de diabolo qui vult istum peccare qui peccat, et tamen non delectatur in peccato ipsius.

Tertia etiam ratio¹ non concludit: deberet enim probare quod omnis amor amicitiae est delectatio; quia oppositum probatum est: quia aliquis diligit se amore amicitiae et tamen non delectatur.

Ad quartum patet prius²: quae complacentia est delectatio et quae non.

Ad quintum³ patet per idem, quia stricte loquendo aliqui illorum quatuor nominatorum sunt magis effectus amoris quam ipse amor, et aliquando sunt effectus separabiles, sicut declaratum est prius.

Ad Augustinum⁴ leviter diceretur quod est ibi praedicatio causalis, quia amor fruens est causa delectationis et laetitiae nisi¹⁵ impediatur. Et qualiter poterit impediri, declarabitur in secundo⁵.

1 delectat] delectatur B. aliter] prout add. mg. D2 quod om. F delectari] delectatio H
 4 etiam om. E 5 oppositum] prius add. D 6 quia] quod D 8 quartum] quartam FZ
 prius] quod add. D quae interl. B, quacdam E 9 quae] quacdam E 10 quintum]
 quintam FZ per.. quia] quod H 11 effectus] ipsius add. F 12 et] etiam F aliquando]
 aliqui Z 15 fruens] frequens Z 16 secundo] Ideo alia est opinio quae ponit quod
 universaliter ominus amor distinguitur realiter a delectatione. Haec conclusio probatur mul-
 tipliciter. Primo sic: actus voluntatis est in potestate nostra, sed delectatio non est in potestate
 voluntatis, quia tunc tristitia esset in potestate voluntatis. Consequens falsum, quia V *Metaphy-
 sicae*: « Omne triste est involuntarium »: ergo tristitia non est voluntaria, igitur nec in pot-
 estate voluntatis. — Secundo, quia odium et tristitia differunt realiter, igitur amor est delectatio.
 Antecedens patet, quia odium non requirit obiectum apprehensum sub ratione existentis, sed
 tristitia requirit obiectum sub ratione existentis, quia nunquam contristor nisi cum nolitum
 evenit vel timetur evenire. — Alias rationes, quarum aliquae concludunt et aliquae non, quaere
 in Ioanne, *Reportationis Parisiensis* distinctione prima, quaestione tertia, add., sed ab ideo
 usque ad evenire signat cum va-cat A, habet solum ab Alias ad tertia B, add. in imo f., post
 opinionem (p. 413, lin. 5) D, add., in columna, cum nota Hoc cancellavit in libro suo H, add. Z
 [Lectiones quaedam variantes huius additionis: lin. 2-3: multipliciter om. D; lin. 3: Primo sic om. A;

¹ Supra, p. 406, lin. 10-12 ² Ad quartum (supra, p. 406,
 lin. 13-15) responsum est supra, pp. 411, lin. 1 - 412, lin. 3. ³ Supra,
 p. 406, lin. 16-18. ⁴ Supra, pp. 406, lin. 19 - 407, lin. 6. ⁵ Secundo
 scilicet articulo, infra, p. 422, lin. 10-16.

[DIVISIO QUAESTIONIS]

Ideo aliter dicendum ad quaestionem, circa quam sic est procedendum: primo videndum est quomodo se habent inter se dilectio et delectatio secundum identitatem et diversitatem; secundo,
 5 quomodo se habent secundum efficientiam et effectivitatem; tertio, quomodo se habent quantum ad subiectum recipiens ea; quarto, quomodo secundum nobilitatem: quod illorum est nobilior?

[ART. I: OPINIO PROPRIA DE DISTINCTIONE INTER
AMOREM ET DELECTIONEM]

10 Quantum ad primum dico quod amor et delectatio distinguuntur realiter. Quia si aliquis amor esset realiter delectatio, maxime esset ille qui est in consecutione prius desiderati; sed ille non est realiter delectatio; igitur nullus est realiter delectatio. Assumptum probatum est arguendo contra praecedentem opinionem¹.
 15

[ART. II: DE CAUSIS EFFICIENTIBUS DILECTIONIS ET DELECTIONIS
OPINIO ALIORUM]

Circa secundum dicitur² quod dilectio et delectatio sunt a diversis causis efficientibus, quia dilectio est effective a voluntate

lin. 4-6: quia... voluntatis *om.* (*hom.*) D; *lin.. 7-9:* Antecedens... evenire *om.* D; *lin. 8:* obiectum... existentis] hoc H; *lin. 10:* Ioanne] Scoti D, in libro Scoti H; Report. Paris.] operis Paris H, *om.* D]. 2 dicendum] dicitur H 5 quomodo] modo C secundum efficientiam] inter efficaciam E efficientiam] essentiam D 6 quantum om. E 7 quomodo] modo C, se habent add. F secundum... nobilior] nobilitatem nobiliorius G 10 primum] articulum add. H 11 aliquis... delectatio] aliqua delectatio esset realiter amor F realiter *om.* D 12 ille¹] idem B consecutione] exsecutione et add. interl. vel con F desiderati] desideranti AB ille²] illud B 13 nullus] amor add. H 18 Circa] Contra A quod] dicitur ab aliquibus quod add. F

¹ Supra, pp. 407, lin. 13 - 409, lin. 9. ² Cf. Scotus, *Reportatio Paris.*, I, d. 1, q. 3, n. 6 (ed. Wadding, XI-1, 27), ubi primae 5 lineae fere verbo tenus habentur, cetera tamen ibi non occurunt.

sed delectatio est effective ab obiecto, quia sicut obiectum sensibile est causa delectationis in appetitu sensitivo ita obiectum intelligibile est causa delectationis in appetitu intellectivo.

Hoc etiam probatur, quia quod actus diligendi sit effective a voluntate patet, quia actus odiendi est effective a voluntate, igitur ⁵ et actus volendi et diligendi. Consequentia patet, quia sunt actus oppositi, ergo sunt eiusdem potentiae. Similiter, uterque actus est aequi liber. Antecedens patet, quia sicut actus diligendi est respectu boni in quantum bonum ita actus odiendi est respectu mali in quantum malum. Quaero igitur: aut actus volendi est a voluntate aut ab obiecto. Si a voluntate, habetur propositum. Non secundo modo, quia privativum in quantum tale non est causa positivi, malum autem in quantum tale est privativum, et actus est aliquid positivum. Ergo non causatur ab obiecto, igitur a voluntate. Sed actus delectationis non causatur a voluntate sed ab ¹⁵ obiecto. Dicit enim Philosophus X Ethicorum, cap. 4¹, quod obiecto sensibili sensato semper est actus delectationis. Et I Rhetoricae ² dicit quod delectabile est causa delectationis.

Similiter tristitia, quae opponitur delectationi, est ab obiecto et non a voluntate, quia nihil tristat seipsum; ergo nec delectatio est a voluntate. ²⁰

[IMPROBATIO OPINIONIS ET SOLUTIO PROPRIA]

Sed haec opinio non est vera, quia quando aliquid aequaliter potest esse sine alio sicut cum alio, et illo posito non potest esse nisi aliud ponatur, non est causa effectiva ipsius. Sed posito actu ²⁵

2-3 sensitivo... appetitu om. (hom.) G	2-3 intelligibile] intellectuale Z	3 est...	
delectationis om. H	4 Hoc om. A	6 volendi] nolendi DFG	10 aut] an Z
11 habetur om. H	12 secundo modo] ab obiecto Z	13 postivi] positiva C	
13-14 malum... positivum om. (hom.) E	18 delectationis] dilectionis BF	20-21 quia...	
voluntate om. (hom.) B	24 potest ²] posset G		

¹ Aristot., *Ethica Nicom.*, X, c. 4 (1174b 14-31).

² Aristot., *Rhetorica*, I, c. 11 (1369b 33 - 1370a 3).

voluntatis aequaliter potest esse delectatio sine obiecto sicut cum obiecto, et ipso obiecto posito, destructo actu voluntatis, nullo modo potest esse delectatio; ergo obiectum non est causa delectationis saltem immediata.

5 Praeterea, pluralitas non est ponenda sine necessitate vel certa experientia; sed posito actu voluntatis solo videtur haberi causa sufficiens delectationis; ergo videtur obiectum superfluere.

Praeterea, illud quod non est, non est causa positiva alicuius; sed obiectum potest esse non-ens; unde respectu multorum est 10 delectatio quae non sunt.

Si dicatur quod sunt in cognitione intellectus, et hoc sufficit ad hoc quod sint causa delectationis, contra: si hoc, ergo ipsa cognitio erit causa delectationis, quia hic non est aliquid existens realiter nisi ipsa cognitio vel volitio, ergo alterum istorum est causa; sed neutrum istorum est obiectum; ergo obiectum 15 non est causa.

Ideo dico quantum ad istum articulum quod obiectum non est causa immediata delectationis, sed causa immediata delectationis est ipse actus voluntatis. Et ratio est quia posito 20 actu voluntatis aequali – sive obiectum sit sive non sit – sequitur aequalis delectatio, et sine actu voluntatis nullo modo potest sequi delectatio. Ergo solus actus voluntatis erit causa immediata.

Si dicatur quod ista ratio non sufficit, quia respectu eiusdem effectus possunt esse plures causae quarum quaelibet sit 25 sufficiens, ergo quantumcumque volitio sit causa sufficiens delectationis, ex hoc non sequitur quod obiectum non sit causa:

Similiter, ex hoc quod sine volitione non potest esse delectatio non sequitur quod volitio sit causa, quia aliqua aliquando ordinantur quorum neutrum est causa alterius, ita quod est ordo effec-

1 delectatio] dilectio B 3 delectatio] dilectio B 7 obiectum] oppositum E
 8 causa] sufficiens add. F 10 sunt] igitur add. BE, igitur etc. add. H 13 hic] hoc G
 14 realiter om. E ipsa om. F 17 dico om. D 18 delectationis] eius H, om. FG
 22 delectatio om. H : erit] est DFGH 23-25 quia... sufficiens om. E 25 volitio] vo-
 luntas F 26 ex hoc om. H

tuum respectu eiusdem causae, qui tamen non ordinantur inter se secundum ordinem causalitatis. Exemplum¹: « si sol illuminaret aliquam partem sibi propinquam, et alia pars remotior non esset illuminabilis nisi a sole propter eius opacitatem, sol illuminaret illam partem remotam non autem pars prima illuminata, esset tunc ordo inter partem propinquam et remotam sicut ordo effectuum eiusdem causae, non tamen ordo causae ad effectum ». Ergo similiter in proposito poterit volitio necessario praesupponi delectationi et non esse causa illius:

Praeterea, per eandem rationem sequeretur quod non esset effective a voluntate:¹⁰

Ad primum² istorum respondeo quod quamvis respectu eiusdem effectus possint esse plures causae, hoc tamen non est ponendum sine necessitate, puta: nisi per experientiam possit convinci, ita scilicet quod ipso posito, alio destructo, sequitur ille effectus, vel quod ipso non posito, quocumque alio posito, non sequitur effectus. Exemplum primi: probatur quod ignis est causa caloris, quia ipso igne posito – omnibus aliis amotis – sequitur calor in calefactibili approximato; eodem modo probatur de sole quod est causa caloris, quia igne amoto et sole approximato sequitur calefactio. Exemplum secundi: probatur quod obiectum est causa intellectionis intuitivae, quia omnibus aliis positis, ipso solo amoto, non sequitur notitia intuitiva; ergo obiectum est causa notitiae intuitivae. Et tenet tale argumentum per talem propositionem

1 qui] quae Z non om. C 3 alia pars] pars sibi Z 5 prima] primo Scot
6 et] partem add. F 7-8 Ergo similiter] Sic F 8 poterit om. F necessario] necessaria Z 8-9 praesupponi... illius] praesupponitur delectationi, et tamen non est causa eius F
9 illius] eius G 10 per] propter DZ 12 respondeo om. G quod om. H 15 convinci] conici H posito] omni add. E, et add. interl. G 16 quod om. E alio] non add. D
17 probatur] ponatur H 20 quod] qui G 21 probatur] sic add. F 22 i ntuitivae.
om. ABF solo om. H 23-24 est... propositionem om. C 23 notitiae om. F

¹ Hoc exemplum verbotenus invenitur apud Scotum, *Ordinatio*, I, Prol., p. 3, qq. 1-3, n. 200 (ed. Vaticana, I, 135). ² Supra, p. 415, lin. 23-26.

quod 'quaecumque res absoluta requiritur in esse reali ad esse alicuius, est causa illius in aliquo genere causae'. Primum argumentum tenet per istam propositionem 'omne illud quo posito sequitur aliud, est causa illius'. Aliter aliquid esse causam alterius ⁵ potest probari sine tali experientia per rationem. Et isto modo probatur quod voluntas est causa effectiva actus sui, quia omnis potentia libera quae non potest necessitari est causa effectiva sui actus. Et forte ista ratio sola est convincens voluntatem esse causam effectivam alicuius actus sui. Aliae autem rationes, puta fundatae ¹⁰ super talia media: 'quod competit naturae inferiori non debet sine necessitate negari a superiori'; 'causa universalis secunda concurrit partialiter immediate ad producendum effectum causae particularis, ergo causa prima simpliciter'; similiter, 'corpus non est causa totalis alicuius spiritualis' et huiusmodi, magis sunt persuasiones quam rationes demonstrativa vel necessario convincentes.

Cum ergo nulla talis via pateat ad probandum delectionem causari ab obiecto, non debet poni quod causetur ab eo. Quod enim non possit probari per experientiam, patet. Non enim primo modo, quia ipsum obiectum quomodocumque ponatur non sequitur delectatio amota cognitione ipsius vel etiam amota volitione. Nec secundo modo, patet, quia obiecto destructo potest esse delectatio. Et si posset probari quod posito aliquo actu voluntatis et destructo obiecto non sequeretur delectatio, tunc posset probari quod obiectum esset causa illius delectionis. Et ideo ²⁰ si posset probari quod posita notitia intuitiva per divinam potentiam sine obiecto non sequeretur tanta delectatio quanta obiecto realiter exsistente, tunc posset probari quod obiectum esset causa ²⁵

1 quod] quia EF reali ad esse om. (hom.) A 4 illius] eius F Aliter] Similiter EF
 7 potentia] de se add. H 7-8 sui actus om. F 8 voluntatem] aliquid ABF, aliquid
 voluntatem C 9 actus sui om. A sui om. F 12 partialiter] particulariter F producendum effectum] productionem effectus F 13 ergo] aliud A 15 vel] rationes add. D
 convincentes] concludentes H 16-17 probandum delectionem causari] probationem
 quod delectatio causatur H 17 abi] ex E 18 non¹ om. Z 19 quia] quoniam H
 quomodocumque H 24 delectionis] dilectionis B

illius delectationis, vel saltem volitionis praecedentis delectationem. Similiter, non potest probari per rationem, patet: quod non per primam, quia obiectum nihil facit ad liberam productionem aliquius, ergo per libertatem non potest probari esse causa cuiuscumque. Similiter per alias rationes non potest probari, maxime 5 quia obiectum potest non existere posita delectatione. Ex isto sequitur quod non potest sufficienter probari quod intellectus est causa effectiva cognitionis, sed sufficit ad salvandum omnia quod sit subiectum cognitionis. De hoc alias.

Ad secundum¹ dico quod ex tali ordine semper contingit inferre causalitatem in priori respectu posterioris, maxime si prius potest esse sine posteriori et non e converso, naturaliter etiam. Et hoc per illam propositionem quam iste Doctor² concedit, quod 'nihil absolutum necessario exigitur ad esse aliquius nisi quod est causa illius in aliquo genere causae'. Ergo si 15 prius exigitur ad esse secundi, quia secundum non potest esse sine priori, prius erit causa illius in aliquo genere causae.

Si dicatur quod quamvis sit prius, non tamen necessario exigitur ad esse secundi, contra: si sit prius, quaero qua prioritate? Aut prioritate perfectionis, et hoc nihil ad propositum, 20 quia posterius potest simpliciter esse sine tali priore; aut prioritate temporis, aut naturae, aut causalitatis: et quodcumque istorum detur, si sit prius essentialiter et non accidentaliter, prius erit causa posterioris. De prima prioritate patet, quia si sit prius tempore,

1 praecedentis] scilicet add. B 2 quod] quia F 3 productionem] perfectionem H
4 esse] quod esset H, om. F 5 alias] illas E 6 potest non trp. ABCD 8-9 sed... co-
gnitionis om. (hom.) E 8 sed] licet H, quod add. F 9 De] et E 10 ordine om. F
11 posterioris] et add. E 15 illius] eius F 15-17 Ergo... causae om. (hom.) G
15 si] sicut F 17 sine] omni add. F illius om. F 19 exigitur] requiritur G contra]
cum add. H, quia add. Z si om. H sit] sic B 20 Aut prioritate mg. F, om. A 22 aut¹
om. AH aut²] ad H, om. C 23 accidentaliter rep. E erit] esset H 24 posterioris]
posteriorum H prima om. F prioritate] temporis add. F

1 Supra, pp. 415, lin. 27 - 416, lin. 9. 2 Cf. Scotus, *Ordinatio*, I, Prol., p. 1, q. unica, n. 19 (ed. Vaticana, I, 13).

et non per accidens tantum sed per se, ergo posterius non potest esse sine priori, ergo causatur ab eo, per praedicta et per principia istius Doctoris de quibus modo dictum est¹ et etiam in prima quaestione prologi². Si sit prioritas naturae, habetur propositum per eadem principia. Si sit prioritas causae, habetur propositum. Nec videtur quod aliqua alia prioritas sit ad propositum. Patet inductive.

Et quando dicitur³ quod 'est ordo effectuum respectu eiusdem causae, qui tamen non ordinantur inter se secundum ordinem causalitatis', dico quod hoc non est possibile, nisi forte [sit] ordo perfectionis. Et cum tali ordine stat non solum quod prius non sit causa posterioris, sed aequaliter quod posterius sit causa realis effectiva prioris. Et universaliter nullus potest esse ordo effectuum respectu eiusdem causae sine ordine causalitatis prioris ad posterius nisi qui, quantum est ex natura sua, compatitur secum quod posterius in tali ordine sit simpliciter causa realis prioris in tali ordine. Et ita si volitio sit prior natura vel tempore vel aliquo tali ordine, et hoc per se et non tantum per accidens, contingit inferre quod volitio est causa delectationis.

Si instetur adhuc quod non est probatum sufficienter quod volitio sit causa delectationis, quia quando aliqua sunt inseparabilia ad invicem, de neutro illorum potest probari quod est causa alterius. Sed actus volendi et delectatio sunt inseparabiles ab invicem naturaliter. Ergo non plus potest probari quod actus volendi est causa delectationis quam e converso, sed sufficit quod

1 tantum om. E 2 eo om. A per¹] secundum E 3 quibus] quo ACH prima] ipsa AC 6 Nec] igitur (mq.) non G videtur] valet F aliqua om. A Patet om. H 9 qui] quae G, quia Z 10 ordo] ordine Z 12 quod] quia E realis] vel add. E 13 nullus] non F 15 qui] quae F, exp. G, om. E est om. E 15-16 secum quod] quia E 16-17 sit... ordine om. (hom.) A 16 realis om. H 17-18 Et... ordine om. (hom.) H 18 talis] alio B non] semper add. F 20-21 Si... delectationis om. (hom.) G 21 aliqua] alia A 22 ad] ab F, om. H quod] unum add. Z 24 plus om. G

¹ Supra, p. 418, lin. 14-15.

² Cf. supra, p. 36, lin. 1-4.

³ Supra, pp. 415, lin. 29 - 416, lin. 2.

causentur ab una et eadem causa; quia non est inconveniens eandem causam habere distinctos effectus specie simul sine tali ordine, nisi forte cum ordine perfectionis:

Ad istud respondeo quod si posset probari quod per potentiam divinam unum esset separabile ab alio et non e converso, posset forte probari causalitas in uno respectu alterius et non e converso. Et ita si non posset esse delectatio sine actu volendi, – cum sit probatum prius¹ quod potest esse actus volendi sine delectatione –, sequetur quod actus sit causa. Tamen dico quod naturaliter sunt separabiles, ita quod actus volendi potest esse sine¹⁰ delectatione et non e converso. Patet, quia aliquis habens summam tristitiam potest aliquid velle et illud consequi, et tamen non delectabitur in illo. Ergo naturaliter potest esse actus volendi sine delectatione et non e converso, ergo est causa illius.

Ad tertium² concedo quod non potest sufficienter probari quod delectatio est effective a voluntate.¹⁵

[RESPONSIO AD RATIONES ALTERIUS OPINIONIS]

Ad primum argumentum primae opinionis³ dico quod obiectum sensibile non est causa immediata delectationis in appetitu sensitivo, sed ipsa cognitio magis est causa immediata, secundum Philosophum X Ethicorum⁴, ubi videtur attribuere ipsi operationi causalitatem respectu delectationis.

2 simul] tempore add. F 4 istud respondeo] aliud dico D si] respectu ipsius add. H
 [quod] unum add. H, om. E 6 forte om. F 7 non om. E 9 actus sit causa]
 actus volendi sit causa delectationis Z 11-14 Patet... converso om. (hom.) C 12-13 de-
 lectabitur] est delectatio H 16 delectatio corr. in dilectio B 18 primae] alterius Z
 20-2 (p. 421) sed... sensitivo om. (hom.) H 21 videtur] vult F 22 ipsi] operi vel G,
 om. F respectu om. G

¹ Supra, pp. 407, lin. 13 - 408, lin. 17. ² Supra, p. 416, lin. 10-11.

³ Supra, pp. 413, lin. 18 - 414, lin. 3. ⁴ Aristot., *Ethica Nicom.*, X,
 c. 4 (1174b 31-33).

S i d i c a t u r quod qua ratione cognitio sensitiva est causa immediata delectationis in appetitu sensitivo, eadem ratione cognitio intellectiva erit causa immediata delectationis in appetitu intellectivo, r e s p o n d e o negando consequentiam. Et causa ⁵ est quia praeter notitiam intellectivam et delectationem est unus actus voluntatis medius, et ideo ille erit causa; sed praeter cognitionem sensitivam et delectationem in appetitu sensitivo non est talis actus medius, et ideo cognitio sensitiva erit causa immediata. De hoc forte alias¹.

¹⁰ Ad secundum² argumentum concedo quod dilectio et delectatio sunt a diversis agentibus, sed illa diversa agentia non sunt voluntas et obiectum sed sunt voluntas et actus voluntatis.

Ad probatum³ concedo quod actus volendi est a voluntate, quamvis ratio non valeat, quia etiam dilectio non est a voluntate sicut a causa totali, cum sit etiam ab ipsa cognitione effective, sicut alias declarabitur⁴. Sed dico quod delectatio non est ab obiecto, quia idem est obiectum actus et delectationis consequentis; ergo a quocumque obiecto non potest esse actus voluntatis, quia ipsum obiectum non est ens positivum, ab eodem, propter eandem rationem, non erit delectatio, cum delectatio sit ens positivum. Et ita si malum in quantum malum sit pure privatum, non plus poterit esse delectatio effective a malo in quantum malum quam actus. Et ita una pars illius rationis manifeste destruit aliam. Et quando probatur per Philosophum⁵ quod obiecto sensato sequitur delectatio, concedo. Et ita ipsa sen-

2 delectationis om. F [eadem ratione] et E, om. BCDGH 3 intellectiva om. F
erit] etiam est F [causa... delectationis om. F 6 ideo om. BE prater] inter F 8 talis]
aliquis G et ideo om. C 13 volendi] odiendi F est] erit AB 14 voluntate] nolun-
tate F 17 et] etiam add. G 19 ens om. G 21 si] cum G pure] proprie D
23 quam] quod H illius] unius GH 24 destruit] destruxit F per] secundum D
25 ita] ideo F ipsa sensatio] fruitio ipsa, alia littera sensatio E

¹ Sent., III, q. 11 M-T. ² Supra, pp. 413, lin. 18 - 414, lin. 3.

³ Supra, p. 414, lin. 4-18. ⁴ Sent., II, q. 24 N-P. ⁵ Supra, p. 414, lin. 16-17.

satio est causa illius delectationis; et eodem modo quia obiecto volito sequitur delectatio, ideo ipsa volitio erit causa. Ad aliam auctoritatem dico quod delectabile est causa delectationis mediata; et hoc quando delectabile necessario est praesens, naturaliter loquendo, sicut est de delectationibus sensuum particularium; ⁵ nunquam tamen est causa immediata.

Ad tertiam probationem¹ dico quod tristitia non est ab obiecto, nisi forte aliquando mediate, sed immediate est ab ipso actu voluntatis.

Si dicatur contra omnia ista quod tunc semper posito actu ¹⁰ voluntatis sequeretur delectatio vel tristitia, quia actus voluntatis non est causa libera sed naturalis, respondeo quod semper sequitur delectatio vel tristitia nisi sit impedimentum. Sed aliquando est impedimentum, sicut quando est summa tristitia impeditur actus voluntatis a delectatione, quae deberet sequi, propter ¹⁵ ipsam tristitiam.

[ART. III: DE SUBJECTO DELECTATIONIS]

Circa tertium est difficultas: an delectatio sit subiective in ipsa voluntate vel in ipso actu voluntatis. Et dico quod est subiective in ipsa voluntate. Cuius ratio est quia omne subiectum receptivum alicuius contrarii est receptivum alterius contrarii, ergo si actus volendi esset receptivus delectationis, idem actus esset receptivus tristitiae sibi contrariae. Sed hoc est inconveniens, et forte impossibile, quod aliquis summe diligit aliquid et tamen tristetur de illo, nisi forte propter aliquem alium actum. ²⁵

2 volitio¹] ultimo H 3 delectationis] dilectionis B, etiam add. F 4 praesens] prius Z 5 delectationibus] delec-bus C, delectabilibus Z 7 tertiam] secundam E, aliam F probationem] auctoritatem F quod] haec add. E 18 Circa] Contra A 19 quod] non add. Z 20 in] actu voluntatis add. Z Cuius] et F subiectum] obiectum D 20-21 receptivum] susceptivum F 22 volendi] voluntatis DZ 24 aliquis] aliquid D 25 aliquem om. F alium om. E

¹ Supra, p. 414, lin. 19-21.

S i d i c a t u r quod ista ratio non valet, quia ignis est receptivus caloris non tamen frigiditatis, ad istud p o t e s t d i c i quod ignis de potentia Dei absoluta potest recipere frigiditatem.

S i d i c a t u r quod eodem modo videtur quod de potentia 5 Dei absoluta potest stare actus amoris cum tristitia, quia sicut omne subiectum receptivum unius contrarii est receptivum alterius, ita quidquid absolutum est compossibile uni contrariorum est compossibile reliquo de potentia Dei absoluta. Patet inductive, quia quidquid stat cum albedine, stare potest cum nigredine:

10 C o n f i r m a t u r , quia actus amoris intensus stat cum tristitia de eodem obiecto, scilicet cum aliquis timet perdere illud quod diligit:

Ad istud p o t e s t d i c i quod actus talis amoris non stat cum tristitia opposita contrarie illi delectationi cuius natus est 15 esse causa.

S i d i c a t u r quod unum uni est contrarium¹, ergo si delectatio illa contrarietur illi tristitiae, ille actus voluntatis non contrariabitur, ergo poterit stare cum ea, p o t e s t d i c i quod quamvis actus ille voluntatis non contrarietur proprio illi tristitiae 20 tamen sibi repugnat. Unde sicut in formis substantialibus est incompossibilitas aliquarum formarum quamvis non proprio contrariantur, ita poterit dici quod in formis accidentalibus est aliqua incompossibilitas quamvis non proprio contrariantur. Et ita oportet negare illam propositionem quod ‘cuicunque contrariorum est

1 ratio] oratio H, om. C 3 potest] posset D 4 quod²] om. G 7 ita] et G
compossibile] impossibile A 9 stare potest] stat F
10-11 tristitia] et add. E 11 aliquis] quis DF 11-12 illud quod] rem quam D
13 talis] intensus H 14 natus] natum E 16 quod om. G 18 contrariabitur... ea]
contrarietur proprio illi tristitiae E contrariabitur] sibi add. F ea] eo F 20 est] contra-
rietas et add. F 21 aliquarum] aliarum CH 22 quod om. F est] erit D 23 incom-
possibilitas] impossibilitas G oportet] oporteret D 24 quod] quia F quod cuicunque]
quodcumque C

¹ Cf. Aristot., *De caelo*, I, c. 2, t. 10 (269a 14-15); *Metaph.*, X, c. 4, t. 14 (1055a 19-20).

aliquid absolutum compossibile, illud est compossibile alteri contrariorum'. Et ideo quamvis actus voluntatis qui est amor sit compossibilis delectationi, non tamen oportet quod sit compossibilis tristitiae sibi oppositae.

S i d i c a t u r quod in formis substantialibus quandocumque ⁵ aliquid est compossibile uni illarum formarum repugnantium, et reliquae; ergo et in formis accidentalibus repugnantibus quidquid absolutum est compossibile uni, et reliquae, p o t e s t d i c i quod forma substantialis est compossibilis uni formae specificae et non reliquae, sicut forma sensitiva in homine, quae distinguitur ¹⁰ realiter ab intellectiva, est compossibilis formae intellectivae et non formae asini. Similiter in accidentalibus albedo et intellectio sunt formae repugnantes, quia impossibile est quod sint in eodem subiecto primo, et tamen aliquid est compossibile albedini quod non intellectio. Ita poterit dici in proposito. ¹⁵

Ad confirmationem¹ respondeo quod illa tristitia quae est de timore amissionis boni amati et quaecunque alia non opponitur delectationi quae est in illo obiecto, et ideo poterit actus amoris stare cum tali tristitia.

Qui autem vult concedere illam propositionem quod 'quid- ²⁰ quid absolutum stat cum uno contrariorum, stat cum reliquo', saltem de potentia Dei absoluta; et concedit cum hoc quod 'unum uni est contrarium', habet dicere consequenter quod de potentia Dei absoluta actus amoris potest stare cum tristitia.

D i c o ergo quantum ad istum articulum quod ²⁵ probatius est dicere quod delectatio sit subiective in voluntate, non in actu voluntatis, quamvis forte hoc sufficienter probari non

1 illud] quod ABCEGHZ	1-2 contrariorum om. H	2 qui] quae C	3 com-
possibilis!] compossibile AB	6 aliquid] unum H	8 et om. D	11 realiter] totali-
ter G	12 formae om. D	13 asini] bovis C	14 accidentalibus]
intellectivae] hominis add. D	18 in corr. in de F	19 tali] illa D	accidentibus F
14 primo et om. H	ideo] ita F	21 Dei om. E	22 concedit] concedere D
24 Dei om. E	26 delectatio] dilectio B	27 hoc om. D	25 cum] tunc B, om D
27 hoc om. D	28 sit] est E	29 voluntate] quam add. H, et add. GZ	30

¹ Supra, p. 423, lin. 10-12.

possit quin rationes possent evadi. ¶ Dico tamen quod per principia Aristotelis potest hoc probari sufficienter. Nam sicut patet in libro *Praedicamentorum*¹, substantiae maxime proprium est quod est susceptiva contrariorum, ita quod nulli alii potest 5 hoc competere. Ergo cum delectatio et tristitia sint contraria, erunt immediate in aliqua substantia, et per consequens neutrum immediate erit in aliquo accidente. Et ita neutrum erit subiective in actu voluntatis sed in ipsa voluntate, quae est ipsa anima rationalis.

10 Si dicatur quod quantitas est receptiva contrariorum, dico quod intentio Aristotelis fuit quod quantitas non est alia res a substantia², et ita stant simul secundum Aristotalem quod ‘sola substantia suscipit contraria’ et quod ‘quantitas suscipit contraria’. ¶

15 [ART. IV: DE NOBILITATE ACTUS AMORIS]

Circa quartum articulum dico ad praesens quod actus amoris est simpliciter nobilior ipsa delectatione. Hoc potest persuaderi primo sic: cuius contrarium est peius et imperfectius, illud est nobilior; sed odium Dei est peius tristitia; ergo et dilectio est 20 nobilior delectatione. Maior videtur manifesta. Minor patet, quia ex quo utrumque est accidens, illud quod est magis fugiendum est peius; sed odium Dei est magis fugiendum quam quaecumque tristitia.

1 possent] possint DH, possunt G 1-14 Dico... contraria om. A 1 per] secundum E 2 hoc om. BG sufficienter. Nam om. H 4 susceptiva] susceptivum FH
4-5 potest... Ergo] et G 7 Et... subiective] igitur nec H 8 quae] quod H i ipsa om. BEDH 10 quantitas] anima D 11 intentio] intellectus E : quantitas] caecitas G
12 alia res] res distincta H : substantia] vel qualitate add. H 12-13 secundum Aristotalem om. F 13-14 et... contraria om. (hom.) C 16 dico] quod add. E 19 est²] eius H
20 nobilior] ipsa add. E : videtur] est D 21 accidens] actus DFH , magis om. D 22 Dei om. F : quam quaecumque] quamcumque A 23 tristitia] igitur etc. add. H

¹ Aristot., *Praedicamenta*, c. 5 (4a 10-11). ² Cf. Aristot., *Praedicamenta*, c. 6 (4b 20 - 6a 35); interpretationem Guillelmi vide *Sent.*, IV, q. 4 G.

S e c u n d o sic: creatura rationalis est perfectior omni creatura irrationali, ergo illud accidens per quod distinguitur maxime a creatura irrationali erit perfectius; sed videtur quod creatura rationalis magis distinguitur per volitionem quam per quamcumque delectationem. Assumptum patet, quia maxime distinguitur ⁵ per libertatem quae est principium volitionis.

Praeterea, videtur quod amor amicitiae est perfectissimum accidens quod potest alicui competere, ergo est perfectior delectatione. Antecedens patet, quia ille maxime acceptatur a Deo.

Praeterea, amor viae est perfectior delectatione viae, ergo amor ¹⁰ patriae est perfectior delectatione patriae, et per consequens tota-liter amor est perfectior delectatione.

Praeterea, sicut se habet operatio sensitiva ad delectationem sensitivam consequentem, sic se habet operatio intellectiva ad delectationem consequentem; sed operatio sensitiva est perfectior ¹⁵ delectatione; ergo etc. Assumptum patet per Commentatorem X Ethicorum, commento 12¹, dicentem: «Quoniam autem magis delectationem propter operationes et propter vivere prosequimur, ex his magis utique aliquis crebet; et primum ex his quae secundum virtutes operationibus, si enim et quam maxime delectabiles sunt ipsae, sed non delectationis gratia studiose aguntur.

1 perfectior] nobilior D omni] alia add. F 2 ergo] sed C accidens om. H
 3 irrationali] irrationabili F 4-5 quamcumque om. H 5 distinguitur] distinguuntur D
 6 principium volitionis] principalius voliti H 7 videtur om. DH quod] quia D perfectissimum] perfectum A, maximum D 10 delectatione] de(?) A 10-11 viac... per om. A
 10-12 viac... delectatione om. (hom.) C 13 haber operatio] habent opposita C 14-15 delectationem] operationem D 15 operatio... est perfectior] opera... sunt perfectiora C
 16 delectatione] consequente add. D ergo om. GH etc. om. G 17 X om. H Quoniam] quando F, cum H, quantum Z autem] etiam quoniam est H 18 magis om. F delectationem] delectatio ACF, dilectionem H 18-19 prosequimur] persequimur ABF 19 ex his¹ om. H crebet] crederet H 20 secundum] sunt G virtutes] veritatem E, virtutem F
 operationibus] operantibus F, quantum add. H et quam] et quoniam F, et quantum et G, in quantum Z 20-21 delectabiles] delectationes F, eligibile H 21 sunt om. H non] nota H gratia] igitur H, sed add. C aguntur] agentur D

¹ Michael Ephesius, *In Aristot. Ethicam*, X, t. 12 (cod. Vat. Urbin. lat. 222, ff. 205vb - 206ra).

Multas enim carum quae secundum virtutes operationes eligimus, quamvis tristitiae et laborum seu dolorum causas existentes, ut in his quae secundum fortitudinem operationibus ». Ex ista auctoritate patet quod operationes non sunt eligibles propter delectationem sed e converso, ut declarat ibidem *Commentator*¹, ergo delectatio non est perfectior operatione.

Si dicatur quod ista auctoritas non est ad propositum, quia non habetur nisi quod aliquae operationes non sunt eligibles propter delectationem sed e converso. Sicut patet in operationibus virtutum, quae non sunt perfectiores propter ipsas operationes sensitivas – quia illae non sunt proprie operationes virtutum elicivae – sed propter operationes voluntatis imperantis illas operationes, quae proprie et primo sunt virtuosae; verum est quod illae sunt perfectiores delectatione sensitiva, quamvis operationes sensitivae essent imperfectiores delectatione:

Hoc non valeat, quia secundum *Commentatorem* ibidem², non tantum in hominibus sed etiam in brutis delectatio est propter operationem et non operatio propter delectationem. Unde dicit sic: « Dicamus utique notum esse delectationem animalibus propter operationes a natura datam esse ». Sed in brutis animalibus non est nisi operatio sensitiva; ergo delectatio est propter operationem sensitivam et non e converso; igitur est imperfectior.

Circa praedicta sunt multa dubia, de quibus modo pertranseo, quia in quarto libro³ et tertio⁴ dissolvuntur.

¹ earum] illarum H secundum] sunt EG virtutes H 2 tristitia] tristitia D seu] sive H causas] causa H 3 secundum] sunt GH operationibus om. D 4 quod] illae add. G 7 Si dicatur] sed dicitur Z propositum] oppositum G 8 habetur] habet CEZ 9 sed] non add. D Sicut] ut F, illud G operationibus] operatione F 11 sensitivas... operationes om. (hom.) D 12 propter] ipsas add. D imperantis] importantes DG, operantis F 13 virtuosae] et add. CGH 18 operationem] operationes D 19 notum] non C, non add. F 20 datam] data BH, datas F 22-23 imperfectior] perfectior D 24 Circa] Contra F 25 quarto... tertio trp. D et] in add. F

¹ Loco cit., f. 206ra. ² Loco cit., f. 206ra. ³ *Sent.*, IV, *Dubitaciones addititiae*, ad quartum dub., J-U. ⁴ *Sent.*, III, q. 14.

[RESPONSIO AD ARGUMENTA PRINCIPALIA]

Ad primum principale¹ dico quod aliquid quietare voluntatem ultimate potest intelligi dupliciter: vel quia est ultimum eligibile propter se et non propter aliud, vel quia est aliquid post quod non est aliud quietativum. Primo modo dico quod fruitio⁵ quietat voluntatem, quia ipsa propter se est eligibilis, non propter aliud acquirendum. Secundo modo delectatio ultimo quietat, quia post delectationem nihil advenit voluntati quietans ipsam. Et ita patet quod in argumento est fallacia aequivocationis.

Ad secundum dico quod fruitio est perfectior delectatione, sicut declaratum est². Et quando dicitur quod quae sunt posteriora generatione sunt priora perfectione, dico quod hoc est verum quando illa sunt eiusdem generis et unum essentialiter ordinatur ad aliud et est propter aliud. Sicut sperma est propter hominem, de quo ponit Philosophus exemplum³, et puer¹⁵ ordinatur ex intentione naturae ut fiat vir; non sic autem fruitio est propter delectationem; ergo etc.

Ad tertium concedunt aliqui⁴ quod Deus de potentia absoluta potest facere fruitionem sine delectatione consequente. Et quando ulterius infertur 'ergo potest esse cum tristitia', patet²⁰ superius⁵ quid potest dici ad hoc.

² primum om. G ³ quia] quod F ⁴ aliquid] aliquid H ⁵ aliud] aliquid H

Primo om. E ⁶ eligibilis] et add. DF ⁷ quietat] quietativa H ⁸ delectationem]
dilectionem B ¹¹ Et om. C ¹² sunt] posteriora vel add. D ¹³ ve-
rum] et add. E ¹⁴ Sicut... est] semper sicut ordinatur D ¹⁵ ponit... exemplum et]
Philosophus exemplificat ut D [et] quod G [puer] prius H ¹⁶ naturae om. F [fiat] stat A,
quod corr. B [vir; non sic] unum sicut H ¹⁸ potentia] sua add. D ²¹ ad hoc] de
hoc etc. B

* ¹ Argumenta principalia vide supra, pp. 403 s. ² Supra, pp. 425,

lin. 16 - 427, lin. 25. ³ Aristot., *Metaph.*, IX, c. 8, t. 15 (1050a 4-6).

⁴ Cf. Scotus, *Opus Oxoniense*, IV, d. 49, q. 7, nn. 4-7 (ed. Wadding, X, 495s.);
videsis etiam Ockham, *Sent.*, IV, *Dubitaciones addititiae*, ad tertium dub., H.

⁵ Supra, pp. 407 ss.

[QUAESTIO IV

UTRUM SOLUS DEUS SIT DEBITUM OBIECTUM FRUITIONIS]

Tertio quaero utrum solus Deus sit debitum obiectum fruitionis.

5 Quod non:

Illud cuius actus potest satiare appetitum potest esse obiectum debitum fruitionis; sed actus alterius obiecti potest satiare voluntatem; ergo obiectum aliud a Deo potest esse obiectum debitum fruitionis. Maior est manifesta. Minor probatur: quando aliqui 10 actus alicuius potentiae sic se habent quod unus est simpliciter imperfectior et alius simpliciter perfectior, si actus imperfectior potest satiare potentiam multo magis actus perfectior satiabit eandem. Sed possibile est quod aliquis actus voluntatis respectu alicuius creaturae sit perfectior et intensior quam actus voluntatis 15 respectu Dei, quia cum actus respectu Dei sit finitus et per consequens habeat certam proportionem in perfectione ad alios actus, non videtur includere contradictionem quod fiat aliquis actus perfectior illo actu finito. Igitur si ille actus finitus imperfectior satiat, multo magis alius actus perfectior satiabit.

20 Confirmatur ista ratio, quia si unus actus voluntatis respectu Dei potest satiare voluntatem, igitur actus multiplicati in

3 Tertio] Quarto F, Praeterea Z obiectum] subiectum E 6 appetitum] affectum A
7-8 voluntatein] appetitum voluntatis D 8 obiectum¹ om. D 9 est manifesta] patet D
Minor probatur] Minorem proba G, quia add. FZ 10 potentiae om. H sic] ita F
11 alius] alter est D simpliciter om. Z si] et H 12 satiare] voluntatem add. E
13 eadem] eadem D, om. E 14 creaturae om. G et] etiam add. F, multum add. H
16 habeat... actus] qualiter creatura finita in perfectione potest esse aliquis actus perfectior H
in perfectione] imperfectior A, quod corr. B, quia add. G 17 aliquis] alius E 19 alius
om. H perfectior] imperfectior A 20 quia om. H voluntatis om. D

tantum quod excedant actum voluntatis respectu Dei in perfectione poterunt satiare voluntatem. Igitur etc.

S e c u n d o sic: illo est fruendum quod est summe diligendum; sed aliud a Deo est huiusmodi; ergo etc. Probatio minoris: quia unusquisque magis debet diligere se quam quocumque aliud,⁵ secundum Philosophum IX Ethicorum¹.

C o n f i r m a t u r ista ratio, quia si Deus est summe diligendus, hoc non esset nisi quia summum bonum est summe diligendum. Sed secundum Philosophum III Topicorum², sicut summum ad summum et magis ad magis et simpliciter ad simpliciter.¹⁰ Ergo si summum bonum est summe diligendum, magis bonum est magis diligendum, et per consequens angelus esset magis diligendus ab homine quam ipse met, quod est contra philosophos et contra Sanctos.

T e r t i o sic: illo est fruendum quod est propter se diligendum; sed aliquid aliud a Deo est propter se diligendum; ergo etc. Minor patet, quia omne bonum honestum est propter se diligendum, quia est diligendum omni alio circumscripto; sed multa sunt bona honesta, ut virtutes et huiusmodi; ergo etc.

Secundo, p r i n c i p a l i t e r , quod Deo non sit fruendum:²⁰ quia illo non est fruendum quod non potest capacitatem voluntatis satiare nec quietare; sed Deus non potest satiare nec quietare capacitatem voluntatis; ergo Deo non est fruendum. Maior vi-

2 Igitur etc. om. D 3 illo est fruendum] illud est praferendum H 5 magis... se] tenetur magis se diligere D quam om. H quocumque] quidquam G aliud] alio H
8 esset] est DFG 8-10 bonum... summum¹ om. (hom.) H 10-11 et²... magis om. (hom.) C
11 si om. H bonum om. A 13 ipsem] homo add. D contra om. D 15 illo] illud B
16 aliquid om. H etc. om. H 17 Minor] Maior ACDGHZ, quod corr. B 18 quia est
diligendum om. (hom.) AF 20 Secundo] Quarto DH 21-22 voluntatis] mentis E, ho-
minis H 22 quietare¹] capacitatem voluntatis add. EZ, et voluntatis add. H 22-23 non...
voluntatis] est huiusmodi DZ 23 capacitatem.. fruendum] etc. H ergo... fruendum]
igitur etc. D 23-1 (p. 431) videtur manifesta] patet D

¹ Aristot., *Ethica Nicom.*, IX, c. 8 (1168a 28 - 1169b 2). ² Aristot., *Topic.*, V, c. 8 (137b 20-27).

detur manifesta, quia fruitio est quietatio voluntatis. Minor probatur, quia quando capacitas alicuius potentiae satiatur, illa potentia non potest aliquid ultra appetere; sed voluntas habens actum respectu divinae essentiae potest aliquid ultra appetere, quia ⁵ potest appetere actum respectu creaturae; ergo tunc non satiatur.

A d o p p o s i t u m : illo solo est fruendum ad quod omnia alia ordinantur et ipsum ad nihil aliud ordinatur; huiusmodi est solus Deus; igitur etc.

Circa istam quaestionem sic procedam: p r i m o distinguendu¹⁰ dum est de fruitione, s e c u n d o respondendum est ad quaestionem.

[DIVISIO FRUITIONIS]

Circa p r i m u m sciendum quod fruitio est duplex, scilicet ordinata et inordinata. Fruitio ordinata est illa quando aliquid ¹⁵ summe diligendum summe diligitur. Fruitio inordinata est illa qua summe diligitur et propter se quod minus et propter aliud est diligendum. Sed fruitio ordinata est duplex, quia quaedam est quietans simpliciter voluntatem, qualis dicitur esse fruitio patriae; alia non simpliciter quietat, sed permittit secum, etiam naturaliter, ²⁰ anxietatem et tristitiam, qualis est fruitio viae.

[DIVISIO QUAESTIONIS]

Circa s e c u n d u m primo videndum est utrum naturaliter possit probari quod aliqua fruitio quietans et satians voluntatem

1 est] quaedam add. D voluntatis om. E 2 probatur] pater D, om. H quando om. H
3 ultra om. F appetere] petere E, om. H 6 quod] quem D 7 nihil] nullum D
8 ordinatur] sed add. D 8 9-13 primo... sciendum om. H
9-10 distinguendum] distinguam D 10 respondendum est] dicam D 13 Circa] Quan-
tum ad D primum] quod G scilicet om. H 14 et] vel C 14-15 ordinata²...
Fruitio om. (hom.) F 15 Fruitio om. H est illa] in H 16 et¹] aliquid E minus]
est utendum H 18 dicitur esse] est H 19 alia] quae add. D quietat om. H natu-
raliter] naturalem D, om. E 23 quietans om. H voluntatem om. D

sit sibi possibilis; secundo, utrum talis de facto sit ponenda; tertio, quid sit obiectum illius fruitionis; quarto, videndum est de fruitione non quietante nec satiante; quinto, videndum est de fruitione inordinata.

[ART. I: POTESTNE DEMONSTRARI POSSIBILITAS FRUITIONIS? 5
OPINIO]

Circa primum est una opinio quae ponit quod potest probari naturaliter quod talis fruitio est nobis possibilis. Hoc probatur primo sic¹: cognita potentia aliqua distincte et perfecte, potest cognosci omnis actus ad quem naturaliter ordinatur; sed natura¹⁰ humana potest naturaliter cognosci distincte et perfecte; ergo etc. Ergo cum actus talis secundum rei veritatem sit nobis possibilis, ita quod voluntas est in potentia naturali ad talem actum, sequitur quod potest naturaliter probari quod est nobis possibilis.

Praeterea, omni causato cognito potest cognosci causa a qua¹⁵ naturaliter dependet; sed talis fruitio est finis voluntatis; ergo cognita natura voluntatis potest cognosci ille finis.

Praeterea, naturaliter est cognoscibile quod ens est primum obiectum intellectus², ergo naturaliter est cognoscibile quod quodlibet contentum sub ente est distincte cognoscibile ab intellectu.²⁰ Igitur naturaliter potest cognosci quod divina essentia potest nude

1 sibi] nobis Z, om. D 2-3 fruitione] ordinata add. G 4 inordinata] ordinata D
7 ponit] dicit H 8 Hoc om. H 9 primo om. H 10 ordinatur] ordinatum est F
13 voluntas... potentia] potentia... voluntate H 15 omni] quocumque H causa] evidenter
add. D 17 ille] talis D 20 contentum sub] distinctum ab F 21 naturaliter om. B

1 Argumenta huius opinionis Ockham ex variis locis Scoti colligit, ut ipsemet, alia occasione, fatetur: «Istas rationes quaere in Ioanne, *quaestione prima Ordinationis*» (*Sent.*, IV, q. 14 B); opinio tamen ista Scoti non est. Quoad tria prima argumenta (lin. 10 ss.) cf. Scotus, *Ordinatio*, Prol., p. 1. q. unica, nn. 19, 22, 24 (ed. Vaticana, I, 13ss.); quoad argumenta tria quae sequuntur p. 433, lin. 3-9) *Ordinatio*, I, d. 1, p. 1, q. 1, nn. 10-12 (II, 5ss.).
2 Cf. Avicenna, *Metaph.*, I, c. 6 (ed. Venetiis 1508, f. 72rb).

et perfecte videri ab intellectu, et per consequens eadem ratione quod fruitio divinae essentiae est voluntati possibilis.

Praeterea, obiectum voluntatis est ens, ergo non quietatur nisi in perfectissimo contento sub ente.

5 Praeterea, quando potentia respicit multa, non quietatur nisi in perfectissimo contento, igitur voluntas non quietatur nisi in Deo.

Praeterea, quodcumque bonum potest appeti a voluntate, igitur summum bonum potest appeti a voluntate, et per consequens non potest quietari nisi in summo bono.

10

[IMPUGNATIO OPINIONIS]

Contra: quod talis fruitio est nobis possibilis non potest naturaliter probari, videtur, quia philosophi investigantes diligenter quis sit finis ultimus operum humanorum non potuerunt ad illum finem attingere, igitur non est verisimile quod hoc possit naturaliter probari.

Praeterea, omnes rationes adductae ad probandum hoc sunt solubiles, igitur non potest illa conclusio naturaliter probari.

Praeterea, secundum omnes Sanctos, ad tenendum talem finem nobis esse possibilem requiritur fides, sed si posset naturaliter probari non esset fides necessaria.

[SOLUTIO AUCTORIS QUANTUM AD PRIMUM ARTICULUM]

Ideo dico quantum ad istum articulum primo, quod non potest naturaliter demonstrari quod talis fruitio divinae essentiae

2 possibilis] compossibilis F 3 Praeterea] primum add. F 4 contento om. G 5 potentia... multa corr. in potentia receptiva G 6 nisi] non A 6 contento] obiecto G 8 potest... voluntate om. H 11 est] esse DE 11 potest] posset E, possit H 12 investigantes] investigaverunt D 13 quis] quid CE 14 operum} actuum E 14 est verisimile] verisimile videatur D 15 quod] per G 17 illa] haec D 18 omnes om. H 19 tenendum corr. in intelligendum G, vel credendum add. interl. F, vel intelligendum add. Borgh. 20 finem] fidem E 22 dico exp. G 23 primo] probo G 23 demonstrari] probare D

est nobis possibilis, quia istud est mere creditum; et ita non potest naturaliter demonstrari.

S e c u n d o, dico quod non potest naturaliter demonstrari quod voluntas non potest satiari nec quietari in aliquo citra Deum. Cuius ratio est, quia si posset naturaliter probari quod voluntas ⁵ non potest quietari in aliquo finito: aut hoc esset per libertatem voluntatis, quia scilicet voluntas ex hoc ipso quod libera est potest appetere quocumque volibile, et ita nunquam satiari potest nisi in ultimo; aut per universalitatem obiecti voluntatis, quia scilicet obiectum suum est ens in communi, et per consequens quodlibet ¹⁰ contentum, et per consequens non potest quietari nisi in summo; aut per capacitatem voluntatis, quia scilicet est capax boni infiniti. **P r i m o m o d o** non potest probari, quia non potest naturaliter demonstrari quod voluntas contingenter feratur in quodlibet volitum, sicut ostendetur in ultima quaestione istius distinctionis ¹; ¹⁵ igitur non potest naturaliter probari quod voluntate habente actum respectu cuiuscumque finiti poterit appetitus seu voluntas appetere perfectius bonum. Nec **s e c u n d o m o d o** potest probari, quia non potest naturaliter cognosci quod quandocumque aliquod commune est apprehensibile ab aliqua potentia, quod ²⁰ quodlibet contentum est perfecte cognoscibile a tali potentia, quia potest esse impedimentum propter improportionem alicuius contenti vel propter defectum alicuius alterius causae. Exemplum primi: secundum **P h i l o s o p h u m** ², ens primum est improportionatum ad causandum immediate aliquem effectum in istis ²⁵

¹ est¹] sit D 1-4 non... quod om. C 4 potest] naturaliter add. E 4-6 citra... aliquo om. (hom.) A 6 non om. (cum lacuna) C per] propter BD 7 voluntatis mg. A, om. B 8 ita] illa Z 9 per] propter BDE 10 suum] summum D in communi] bonum Borgh. 11 contentum] etc. add. H 12 aut om. G per] propter BF voluntatis om. D 13 quia] quod G 15 sicut] illud H 16 potest om. H 17 cuiuscumque] cuiuslibet DE finiti] finis H, probari add. F poterit] possit D appetitus seu om. DF 19 non] nec G 22 impedimentum] impeditum E improportionem] imperfectionem D 24-25 improportionatum] proportionatum D

¹ Intra, pp. 490, lin. 19 - 499, lin. 6.
c. 10, tt. 78-86 (266a 10 - 267b 17).

² Aristnt., *Physica*, VIII,

inferioribus; et ideo si intellectus non potest aliquid cognoscere intuitive et in particulari nisi moveatur immediate ab obiecto vel causetur aliquis effectus novus immediate ab obiecto, ideo non potest cognoscere Deum intuitive et in particulari. Exemplum 5 secundi: si esset aliquod obiectum quod nullo modo posset apprehendi ab intellectu nisi prius apprehenderetur a sensu, si esset aliqua natura intellectualis cui repugnaret ille sensus, talis intellectus quamvis posset apprehendere unum commune ad omnia obiecta, non tamen posset in particulari apprehendere quodlibet 10 contentum. Confirmatur: intellectus noster pro statu isto potest apprehendere unum commune ad substantiam et accidens, tamen non substantiam, secundum istos¹. Nec potest tertio modo probari, quia non potest probari quod voluntas est capax talis boni, cum hoc sit solum supernaturale et non naturale.

15 Ideo dico quod non potest naturaliter demonstrari quin voluntas possit recipere unum actum ab aliquo ente creato sicut a causa totali immediata qui satiet totum appetitum voluntatis, sicut non potest probari quod aliquod delectabile sensibile non potest quietare appetitum sensitivum quamdiu sensus retinet omnem 20 dispositionem eandem praeviam illi delectationi.

Tertio, dico quod non potest naturaliter probari quod voluntas sit per quemcumque actum quietabilis quin quocumque actu possibili voluntati posito in ipsa voluntate possit libere velle aliquid aliud et tristari si careat illo. Et ita nec potest probari quod 25 voluntas est satiabilis et quietabilis fruitione quam de facto ponit

2 vel] licet G 2-3 vel... obiecto om. (hom.) EH 4 Deum om. G et om. G
 5 obiectum om. H modo om. B 5-6 posset apprehendi] apprehenderetur E 7 intellectualis] intelligibilis Z sensus] tunc add. D 9 obiecta] ista Z 13-14 est... talis] sit summi D 14 cum hoc] et hoc si C + solum] obiectum F et non naturale om. EH
 15 dico om. G quin] quod C 16 unum] bonum G aliquo] obiecto H 17 qui] quae D sicut] sed G 18 aliquod] nullum GZ non om. GZ 20 eandem] eius G illi om. G 21 Tertio] Quarto H 22 quietabilis] quietabilem E quin] quia F 23 voluntati om. FZ possit corr. in potest F, posset H 24 nec] non EF 25 quam] prout H

¹ Cf. Scotus, *Ordinatio*, I, d. 3, p. 1, q. 3, n. 137 (ed. Vaticana, III, 85).

mus, nec quod non potest quietari aliqua alia respectu alicuius creaturae, nec quod potest per quamcumque quietari. Nec rationes aliorum aliquam istarum conclusionum probant sufficienter.

[RESPONSIO AD RATIONES OPINIONIS]

Ad prima m¹: maior est falsa, sicut prius dictum est in ⁵ quaestione de subiecto theologiae ², quia ibi declaratum est quod potest subiectum distincte et perfecte cognosci, quantumcumque ex illo non possit haberi notitia de quacumque alia re.

Ad secundam dico quod quocumque causato cognito potest cognosci quaelibet causa in universali, puta quod habet ¹⁰ finem et efficientem, et multae condiciones illarum causarum possunt ex illa re cognosci; sed illud quod est causa non potest ex quocumque causato in particulari cognosci § vel cognitione propria sive aequivalenti. §

Ad tertiam dico quod aliquid esse obiectum primum ¹⁵ alicuius potentiae – et hoc loquendo de obiecto primo primitate adaequationis – potest intelligi dupliciter: vel quia est illud cuius quodlibet contentum est in particulari et sub propria ratione apprehensibile ab illa potentia, et nihil est sic apprehensibile a potentia nisi de quo illud praedicatur; vel quia est communissimum inter ²⁰ omnia quae possunt apprehendi ab aliqua potentia, nec potest aliquid apprehendi ab illa potentia nisi de quo ipsum praedicatur. Primo modo dico quod non potest naturaliter cognosci quod ens est primum obiectum intellectus, quia non potest naturaliter cognosci quod quodlibet contentum sub ente est sic cognoscibile ²⁵

¹ quietari] aut add. G aliqua] re E 3 aliquorum] aliquorum D F aliquam om. F
⁸ illo] quod add. H quacumque] conclusione seu add. E 12 sed] sicut G 13-14 vel...
 aequivalenti om. AB 14 sive] seu E, vel H 15 esse] est CE, quod corr. F 18 sub]
 hoc H 18-19 apprehensibile] attingibile D 19 a] ab illa DE 20 nisi] illud add. H
 quia] quod D 21 aliqua] illa F 21-22 nec... praedicatur om. F 23 naturaliter om. Z

¹ Supra, p. 432, lin. 8-13.

² Supra, p. 229, lin. 5-19.

ab intellectu. Secundo modo est possibile, sed tunc non est naturaliter notum quod omne contentum sub tali primo obiecto est naturaliter cognoscibile distincte et in particulari a tali potentia.

Ad aliud¹: quod deberet probari quod potentia non quietatur nisi in perfectissimo contento sub obiecto communi. Quia si sensus potest habere delectationem respectu plurium sensibilium, si esset aliquod sensibile minus perfectum quod semper approximaretur illi sensui et necessario semper quietaret illum sensum, quia excluderet omnem tristitiam contrariam illi delectationis, § et tamen non esset perfectissimum contentum sub illo communi; § similiter, quando non quodlibet contentum est distincte et in particulari cognoscibile ab illa potentia, non oportet quod non posset quietari nisi in summo.

Per idem ad aliud²: quod non probatur sufficienter quod potentia talis non potest quietari nisi in perfectissimo.

Ad ultimum: non potest probari sufficienter quod omne bonum quod potest appeti a voluntate potest ab ea aliter haberi quam habetur. Et ita non videtur quod opinio Avicenna³, quae ponit quod intelligentia interior beatificatur in intelligentia superiori, possit per rationes naturales sufficienter improbari.

Si dicatur⁴ quod intelligentia inferior videns superiorem aut videt eam esse finitam, aut videt eandem infinitam, aut non videt eius finitatem nec infinitatem sed credit eam infinitam. Si

⁴ aliud] dico add. interl. F ⁸ necessario] ibi add. E 9-10 et... communi om. A
 10 non om. D esset] est F perfectissimum] imperfectissimum D 11 similiter] quod add. E quodlibet] omne G 14 Per idem] Secundum illud C, per illud G non om. G
 15 perfectissimo] summo D 17 quod om. F appeti om. F potest ab ea om. F 19 inferior om. E 20 possit] posset D, potest F improbari] probari E 22 esse om. G videt eandem om. DFH eandem] eam G 23 eius] eiusdem E, illius H nec] aut F, vel H

¹ Supra, p. 433, lin. 3-4. ² Supra, p. 433, lin. 5-6. ³ Avicenna, *Metaph.*, IV, c. 4 (ed. Venetiis 1508, ff. 104vb - 105ra). ⁴ Istae duae instantiae habentur fere verbotenus apud Scotum, *Ordinatio*, I, d. 1, p. 1, q. 1, n. 12 (ed. Vaticana, II, 6s.), altera in textu cancellato.

primo vel tertio modo, igitur non beatificatur in ea, quia stultius nihil dici potest quam falsa opinione sit anima beata, secundum Augustinum IV *De civitate Dei*¹. Si autem nec videt eius finitatem nec infinitatem, non videt eam perfecte, nec per consequens est beata. Si autem videt eam esse finitam, igitur potest intelligere aliquid posse eam excedere. Ita etiam experimur in nobis quod possumus appetere ultra quodcumque bonum aliud quod ostenditur maius bonum, et per consequens potest appetere et amare illud maius bonum, et ita non quietatur in ista intelligentia:

10

Praeterea, ratio Avicennae est ad oppositum, quia secunda intelligentia si causat tertiam, non causat eam in virtute propria sed aliena, et per consequens non finit eam virtute propria sed aliena. Quod autem finit ratione finis alterius, non quietat illud, igitur etc.:

15

Ad primum istorum posset dici leviter quod intelligentia videt illam intelligentiam in qua beatificatur esse finitam, et quod est aliquid perfectius ea. Et quando dicitur 'igitur potest appetere illud perfectius', posset dici leviter quod non sequitur, quia illa intelligentia inferior non potest appetere aliquid contra rectam rationem. Nunc autem dicent alii quod impossibile esset quod illa prima intelligentia aliter habeatur ab intelligentia infima quam habetur, et ita non potest aliter appeti. Vel posset dici quod illa intelligentia inferior non cognoscit illam intelligentiam

20

1 primo] secundo F || vel tertio modo del. F || tertio] secundo C || modo typ. p. primo CDE || stultius] insatiabilis H 2 nihil] vel H || quam om. H 3 civitate] Trinitate G || nec] non FH 4 nec¹ om. C || non] nec D || perfecte] perfectius H 5 autem videt] ergo videret E || esse om. F 6 excedere] et add. DE 7 appetere om. G 9 et¹ interl. B, om. ACGH || ista] tali E 11 Praeterea] Item F || ratio] etiam add. mg. B 13-14 et... aliena om. (hom.) F 15 illud] aliud F 16 leviter] breviter C 18 igitur om. D 19 illud] eam et add. alia littera illud E || perfectius om. F 21 dicent] aliquid add. H || alii] illi F 22 ab] illa add. D || infima] inferiori D 23 appeti] appetere A 24 non om. G

¹ August., *De civ. Dei*, XI, c. 4, n. 2 (PL 41, 319s.; CSEL, 40-1, 516).

superiorem. Et per hoc patet quod experimentum quod nos habemus non cogeret sic opinantem, quia voluntas nostra potest velle impossibile, non sic voluntas illa. Et ita non est simile.

Ad secundum: ipsi negarent illam consequentiam
⁵ 'intelligentia finit ratione alterius finis, igitur non quietat', sicut dicent quod sensibile non delectat nisi in virtute alterius quod tamen non delectat, et tamen quietat appetitum sensitivum.

[ART. II: FRUITIO QUIETANS EST PONENDA]

Circa secundum dico quod de facto talis fruitio est ponenda,
¹⁰ sed hoc tantum est creditum et non per rationem naturalem notum.

[ART. III: OPINIO DURANDI DE OBJECTO IMMEDIATO FRUITONIS]

Circa tertium est una opinio¹ quae ponit quod immediatum obiectum fruitionis non est Deus ipse sed visio beatifica ipsius
¹⁵ essentiae divinae. Hoc probatur multipliciter. Primo sic: quan- documque voluntas utitur rebus, utitur mediante aliquo actu alio, ita quod ille actus est obiectum formale illius actus utendi qui sequitur desiderium, igitur quando aliquis fruitur aliqua re frui-
²⁰ tione sequente actum desiderii, fruetur mediante aliquo actu qui erit obiectum formale illius fruitionis. Antecedens patet inductive:

1 superiorem om. E 2 cogeret corr. in cogit A + nostra] naturaliter G 4 ipsi]
 quando A, quod corr. B + consequentiam] ista add. D 5 finit] fit in C, finit in D, om. H
 6-7 nisi... delectat om. (hom.) H 10 naturalem] habitum sive add. D 12 quae ponit
 om. F 13 fruitionis om. H ipsius om. D 15 divinae] et add. D multipliciter. Primo
 om. H 15-16 quandocumque] quando H 16 rebus... mediante] immediate A nie-
 diante] immediate G 17 actus om. H 18 aliqua] illa G 19 qui]
 igitur D

¹ Haec opinio est Durandi, *Sent.*, I, d. 1, q. 2, nn. 5, 7, 13 (ed. Antwerpiae 1566, ff. 14ra-15va), ubi declaratio et quadam argumenta, saltem sententialiter, inveniuntur,

quando aliquis primo desiderat domum et postea consequitur eam et utitur ea, utitur mediante inhabitatione vel aliquo tali.

Praeterea, amor concupiscentiae non fertur immediate super rem sed super actum quo habetur res; sed fruitio est amor concupiscentiae; igitur non fertur immediate super Deum ipsum sed 5 super visionem beatificam qua ipse Deus habetur. Maior patet inductive, quia qui diligit cibum et concupiscit ipsum, obiectum ibi immediate non est ipse cibus sed actus quo habetur cibus, scilicet actus ipse comedendi. Minor probatur, quia fruitio est respectu Dei habitu, ergo respectu actus illius quo habetur, et per 10 consequens est amor concupiscentiae.

Praeterea, fruitio succedit desiderio, igitur est idem obiectum desiderii et fruitionis; sed desiderium est respectu actus quo postea habetur Deus et non respectu Dei absolute, – non enim desideramus Deum nisi quia desideramus videre eum –; igitur fruitio 15 non est de Deo absolute sed de beatifica visione ipsius.

Praeterea¹, fruitio est respectu alicuius complexi, quia est respectu eiusdem respectu cuius est desiderium; sed desiderium est respectu alicuius complexi, ergo et fruitio; sed Deus est quid incomplexum.

Praeterea, illud est obiectum fruitionis quod est maxime desideratum, sed huiusmodi est actus quo videtur Deus.

1 primo] prius D + consequitur] sequitur A, *quod corr.* B 2 utitur² om. F + aliquo]
 actu add. E 4 sed] semper add. A 5 fertur] infertur G + ipsum om. H 6 ipse
 om. D Deus] videtur vel add. E 7 quia] quod ABC 8 immediate] immediatum G
 9 ipse om. D + probatur] patet G 10 ergo] et per consequens D 10-11 per conse-
 quens] ita D 13 sed desiderium om. G 17 alicuius] actus D 19 quid] quidam AB
 21 illud est] idem A

¹ Hoc argumentum in opere edito Durandi non invenimus, sed occurrit in alia redactione eiusdem: « Tertio, quia omnis amor habet aliquid complexum pro obiecto... Sed Deus, ut sic, est aliquid incomplexum et per modum incomplexi comprehensum, Deum autem videre vel manifestari nobis est aliquid complexum. Ergo Deus secundum se non potest esse obiectum amoris desiderii aut dilectionis, sed solum eius visio vel manifestatio vel aliquid huiusmodi » (cod. Paris., Nat., lat. 12, f. 5ra).

Praeterea, potest argui sic: idem est obiectum fruitionis et delectationis consequentis, sed obiectum delectationis est ipsa visio, quia de ea beatus summe gaudet. Similiter, delectatio provenit ex coniunctione convenientis cum convenienti¹, igitur est de ipsa⁵ coniunctione, igitur de actu quo fit ipsa coniunctio.

[IMPROBATIO OPINIONIS DURANDI ET RESPONSO PROPRIA]

Sed ista opinio videtur esse simpliciter falsa, quia frui aliquo est amore inhaerere illi propter se²; sed nihil est amandum propter se nisi solus Deus; ergo solo Deo est fruendum.

¹⁰ Praeterea, illo solo est fruendum quod non est ad aliud ordinabile; sed omne aliud a Deo est ad Deum tamquam ad finem ordinabile; igitur nullo alio a Deo est fruendum.

Praeterea, Augustinus I *De doctrina christiana*³: «Res quibus fruendum est sunt Pater et Filius et Spiritus Sanctus».

¹⁵ Ideo dico quod obiectum fruitionis patriae est ipsem Deus, quia amor amicitiae respectu cuiuscumque obiecti est perfectissimus; sed fruitio est amor perfectissimus, ergo fruitio est amor amicitiae. Sed amor amicitiae terminatur ad ipsum Deum in se; igitur et fruitio.

²⁰ Confirmatur: quia Deus potest immediate diligi a beato. Hoc enim est possibile respectu creaturae quod una immediate diligit aliam; sed illa dilectio quae habet perfectius obiectum est

3 summe] ipse F 5 actu] de add. E 8 illi om. H 9 solus om. H 13 Augustinus] secundum Augustinum F : I om. DF : christiana] dicit primo add. D 16-18 respectu... amicitiae² om. (hom.) H 16 cuiuscumque] cuiuslibet D 17 sed... perfectissimus mg. C, om. AB 20 potest... diligi] primo ... diligitur B : a beato] ab obiecto C 22 dilectio] delectatio C

¹ Iuxta Avicennam, *Metaph.*, VIII, c. 7 (ed. Venetiis 1508, f. 101rb).

² August., *De doctrina christ.*, I, c. 4, n. 4 (PL 34, 20). Codex H hic notat in margine: «Forte ista opinio est vera, vocando fruitionem delectationem. De hoc quaere in praecedenti quaestione, in opinione propria. Vel forte fruitio est actus referens plura obiecta, et ‘plures’ aequivalenter».

³ August., *De doctrina christ.*, I, c. 5, n. 5 (PL 34, 21).

perfectior; ergo dilectio qua Deus immedieate diligitur est nobilior et perfectior quam illa qua ipsa visio divinac essentiac diligitur. Sed fruitio est amor nobilissimus, igitur fruitio terminatur immediate ad Deum in se.

Praeterea, non minus potest beatus habere actum respectu 5
divinac essentiae in se – praeter actum respectu visionis divinac
essentiae – quam viator; sed viator praeter illum actum quo desi-
derat Deum videre et habere, habet actum diligendi Deum in se,
et iste est nobilior et magis meritorius; igitur beatus praeter illum 10
actum quo diligit ipsam visionem Dei et habitionem Dei habet
unum alium perfectiorem terminatum primo ad ipsum Deum in
se. Assumptum patet, quia posito quod Deus nunquam esset ha-
bendus aliter quam habetur in via, adhuc esset summe diligendus,
et tamen non actu desiderandi illo posito, igitur alio actu qui non 15
est desiderium, et per consequens eadem ratione modo est in se
diligendus et non tantum desiderandus. Ex isto arguitur sic: per-
fectiori actui caritatis correspondet perfectior actus in patria; sed
actus voluntatis de habitione Dei correspondet actui desiderii viac;
igitur unus actus perfectior correspondet illi actui viac quo Deus 20
in se diligitur. Ille non potest esse nisi respectu Dei in se, et ille
est perfectissimus, igitur fruitio.

Praeterea, illo quo est utendum non est fruendum; sed isto
actu visionis Dei est utendum; igitur non est eo fruendum. Probatio
assumpti: quia obiecta eiusdem rationis habent terminare actus 25
eiusdem rationis; sed visio unius beati et alterius sunt eiusdem
rationis; igitur utroque est utendum vel utroque est fruendum.

2 visio] unio A essentiae om. B 3 nobilissimus] nobilis D 6 in] per Z re-
spectu om. C 7 sed viator² om. (hom.) A 8 et habere om. F 9 magis om. G
10 et habitionem Dei om. (hom.) H 11 unum] actum add. F, om. H alium] actum D
primo] primum B, om. H 12 quia] hoc add. H 13 via] patria A adhuc] in via add. F
14 tamen om. ADF desiderandi] desiderii G illo posito om. AF 17 caritatis] in via add. F
18 habitione] habitudine B 20 in se¹ om. H se²] igitur add. mg. B et interl. B, igitur A,
igitur add. C 21 perfectissimus] perfectior H 23 visionis] fruitionis H eo] illo H,
om. D 24 assumpti] argumenti A quia om. H actus] actum GH 26 utendum...
est² om. (hom.) E

Sed non est fruendum utroque, quia beatus non debet frui actu alterius beati sed uti eo, igitur utroque est utendum.

Praeterea, illud quod secundum rectam rationem potest esse nolitum non est objectum fruitionis; sed ista visio potest esse 5 nolita, quia unusquisque secundum rectam rationem potest se divinae voluntati conformare. Sed ista visio creata potest esse nolita a Deo, ergo potest esse nolita a voluntate creata, igitur non est objectum fruitionis.

Praeterea, idem est objectum fruitionis viae et patriae, vel 10 saltem non est nobilior objectum fruitionis viae quam patriae; sed objectum fruitionis viae est ipsem Deus et non ipsa visio creata Dei; igitur etc. Assumptum patet, quia si visio illa esset objectum fruitionis viae, igitur desiderium illius visionis esset fruitio viae. Consequens falsum, quia tunc quicumque desideraret illam 15 visionem frueretur Deo. Consequens falsum, quia existens in peccato mortali desiderat illam visionem et tamen non fruitur Deo, similiter damnatus desiderat illam visionem et tamen non fruitur Deo. Similiter, aliquis ex puris naturalibus, sine fide, potest 20 frui Deo, quia potest summe diligere et super omnia, et tamen propter hoc non oportet quod desideret illam visionem, quia potest ignorare an talis visio sit sibi possibilis.

[RESPONSIOS AD RATIONES DURANDI]

Ad rationes alterius opinionis¹. Ad primam dico quod quanvis usus qui sequitur desiderium sit mediante aliquo actu,

1 debet frui] fruitur H 2 uti] utitur H 3 igitur utroque] quod utrumque G 3 illud om. H 4 nolitum] volitum E, illud add. D 5 potest] debet BE, vel debet add. interl. F
6 creata om. H 9 idem] illud C 9-10 vel... patriae om. (hom.) E 10 fruitionis om. D 11 ipsem] ipse H : ipsa om. H 14-15 tunc... quia om. (hom.) B 17 simili-
liter] aliquis existens add. F 17-18 damnatus... Similiter om. (hom.) CG 20 propter
hoc om. E oportet] dicitur F 23 Ad primam om. D 24 sit] sed G

¹ Supra, pp. 439, lin. 12 - 441, lin. 5.

tamen actus utendi qui non sequitur desiderium nec est desiderium est respectu rei in se. Verbi gratia, ex pracepto divino potest aliquis teneri diligere proximum etiam posito quod nihil deberet exercere circa eum praeter solum actum amoris, et tunc ille 5 uteretur proximo et tamen nihil terminaret illum actum utendi nisi res ipsa et non aliquis actus, igitur eodem modo Deus diligendus est summe non mediante aliquo tali actu. Verumtamen sicut usus sequens desiderium est mediante aliquo actu, ita ille actus beati qui sequitur desiderium quo Deus desideratur in via fit mediante aliquo actu, quia mediante ipsa visione et mediante 10 fruitione; et ita poterunt esse tres actus in patria, scilicet visio et fruitio et actus respiciens Deum mediantibus duobus actibus intellectus et voluntatis.

Ad secundam dico quod fruitio non est amor concupiscentiae, non plus fruitio patriae quam fruitio viae. Cuius ratio 15 est quia omnis amor concupiscentiae, qui est praecise concupiscentiae, presupponit amorem amicitiae, ita quod quando aliquid diligitur amore concupiscentiae est aliquid magis dilectum amore amicitiae. Igitur si Deus praecise diligeretur amore concupiscentiae esset aliquid magis dilectum quam Deus, quod est inconveniens. 20 Ideo dico quod fruitio est amor amicitiae. Et quando dicitur quod fruitio est respectu Dei habitus, dico quod verum est, quia Deus est habitus; non tamen est primo respectu illius habitionis nec respectu actus quo habetur sed respectu deitatis in se.

Ad tertiam dico quod fruitio non succedit desiderio nisi 25 quia est post ipsum, quomodo succedit fidei; sed succedit amori

1 nec est desiderium *mg.* EF 2 rei] Dei, *quod corr.* F. divino] Dei H 3 debe-
ret] diligeret H 4 exercere] excedere AB. eum] eundem H 5 illum *om.* H 7 est]
in se *add.* D. non] nullo H aliquo *om.* H. actu] terminante ipsam dilectionem *add.* Z
8 ille] est G 9 beati] Dei F 10 fit *om.* H. ipsa] propria E. mediante²] ipsa *add.* B
11 scilicet] quod *add.* E 15 viae] non e converso *add.* D 16 concupiscentiae *om.* D
qui est *om.* H. praecise] amor *add.* CEGZ 16-17 qui... concupiscentiae *om. (hom.)* A
17 aliquid] aliquis D 19 Deus *om.* H 20 aliquid *om.* DF 21 Ideo] Item A
22 dico quod *om.* H. quia] quod G 23 respectu] illius *add.* E. nec] non G 25-26 nisi...
fidei *om.* A 26 succedit² *om.* E

viae quo Deus diligitur in se et propter se, qui est alius ab actu desiderandi, sicut declaratum est¹. Et istarum duarum fruitionum idem est obiectum, scilicet Deus ipse.

Ad quartam patet per idem, quod quamvis desiderium esset respectu alicuius complexi, non tamen fruitio, quia non est idem obiectum primum desiderii et fruitionis.

Ad quintam dico quod desiderium proprie est respectu alicuius futuri, et quia actus beatificus est futurus et non Deus, ideo – concessu quod actus beatificus est summe desideratus – debet dici quod summe desideratum non est obiectum fruitionis sed obiectum illius summe desiderati est obiectum fruitionis.

Ad sextam potest dici quod proprie delectatio non habet obiectum, cum non sit actus. Hoc tamen concessu, dico quod obiectum delectationis consequentis fruitionem est ipsem Deus et non actus aliquis. Et quando dicitur quod beatus summe gaudebit de visione, dico quod summe gaudebit de ipso Deo in se, sicut ipsum summe diligit. Et quando dicitur quod delectatio provenit ex coniunctione convenientis cum convenienti, igitur est de ipsa coniunctione, nego consequentiam: sed erit de obiecto illius coniunctionis.

[ART. IV-V: DE OBJECTO FRUITIONIS NON QUIETANTIS
ET INORDINATAE]

Circa quartum² dico quod obiectum fruitionis non quietantis, qualis est fruitio viae, est Deus ipse, quia illud est obiectum

2 desiderandi] desiderii G 3 Deus ipse] ipse Deus in se D 4 per idem om. E quod] quia AC 5 eset om. G 6 idem om. G 8-9 futurus... est om. (hom.) E 9 desideratus] desiderandus D 10 dici] concedi G 11 illius... desiderati] summe desideratum D obiectum²] illius add. G 12 sextam om. E delectatio] dilectio H 13 non om. A 14 ipsem] ipse H 16 visione] unione A quod om. H se] viso add. Z 17 Et] etiam F, ad septimum H dicitur] ad septimum add. E 18 est] delectabitur D 19-20 coniunctionis] delectationis D 23 quartum] articulum add. D 24 illud est] idem H obiectum om. D

¹ Supra, pp. 443, lin. 23 - 444, lin. 7. ² Scilicet de fruitione non quietante nec satiante (supra, p. 432, lin. 2-3).

fruitionis ordinatae quod est propter se diligendum. Sed tale est solus Deus, igitur etc.

Circa quantum¹ dico quod obiectum fruitionis inordinatae potest esse aliud a Deo, quia scilicet omne quod appetet intellectui erranti esse summum bonum et etiam illud quod non⁵ appetet, quia potest voluntas ex libertate sua summe diligere quocumque sibi oblatum et ita frui eo.

[RESPONSIO AD ARGUMENTA PRINCIPALIA]

Ad primum principale² dico quod nullum aliud obiectum a Deo potest satiare voluntatem, quia nullus actus respectu cuiuscumque alterius a Deo excludit omnem anxietatem et tristitiam quin quocumque obiecto creato habito potest voluntas aliquid aliud cum anxietate et tristitia appetere. Ad probationem dico quod actus fruitionis respectu essentiae divinae est perfectissimus, et ideo ille solus quietabit. Et quando dicitur 'ille est finitus', verum est, et tamen non poterit attingi ab alio actu, quia distinguitur specie ab illo alio actu. Et argumentum habet locum quando talia quorum unum est perfectius et aliud imperfectius sunt eiusdem rationis, non autem quando sunt alterius rationis. Similiter, ille actus excludit omnem anxietatem et tristitiam. Et hoc dico naturaliter loquendo, quamvis forte de potentia Dei absoluta posset

3 quintum] articulum add. D 4 omne] commune A, illud add. D 5 etiam om. D
6 quia] tamen add. D 7 frui eo] est fruitio D 10 respectu om. F 10-11 cuiuscumque alterius] cuius est obiectum aliud H 11 omnem] unum A 12 potest] possit D
14 respectu om. F .. perfectissimus] perfectius H 15 ille om. F 16 alio] aliquo BG, illo E,
om. A 17 alio actu om. F. Et] istud etiam F, illud add. D quando] sunt add. D 18 perfectius... imperfectius] perfectissimum... imperfectissimum F 19 autem om. H

¹ Supra, p. 432, lin. 3-4.

² Supra, p. 429, lin. 6-19.

compati secum tristitiam et anxietatem, sicut fuit in Christo, secundum aliquos¹. Sed de hoc patebit in tertio².

Per idem ad aliam confirmationem³: quod omnes alii actus compatiuntur secum tristitiam et anxietatem.

⁵ Ad secundum⁴ dico quod solus Deus est summe diligendus, quia est summum bonum.

Et quando dicitur⁵ quod 'sicut maximum ad maximum' etc., dico quod illa propositio non est universaliter vera. Patet enim quod summum ens est productivum perfectissimi effectus, et tamen¹⁰ non semper perfectius ens est productivum perfectioris effectus, quia angelus est perfectius ens quam quocumque hic inferius, et tamen non potest producere nisi accidens, cum tamen multa hic inferiora possunt producere substantias. Sed quando illa propositio habeat veritatem alias dicetur.

¹⁵ Ad tertium⁶ patet prius quod illo est fruendum quod est propter se diligendum et non propter aliud. Nunc autem bona honesta, sicut virtutes et huiusmodi, non tantum propter se sunt diligenda sed etiam propter aliud, et ideo illis non est fruendum.

²⁰ Ad ultimum⁷ dico quod voluntas in fruitione beatifica quietatur. Et quando dicitur quod potest aliquid ultra appetere, dico quod verum est, sed non potest aliquid ultra appetere cum anxietate et tristitia.

1 anxietatem] delectationem F fuit] fecit G in] de D, om. H 3 aliam] illam D || quod] quia E 7 quod om. DEH maximum] magnum G 8 enim om. F 9 ens om. H est om. G perfectissimi] perfectissimum D effectus om. DE et om. C 12 accidens] actus H cum] et D 13 substantias] alias H Sed quando] et quomodo D 16-17 bona honesta] bonum honestum D 17 sicut] sunt add. D || virtutes] veritates H sunt om. CE 18 illis] virtutibus add. D || fruendum] sed potius illis est utendum add. D 19 ultimum] quantum D || fruitione] visione H ultima et add. DE 21 dico quod om. H quod] hoc add. G || sed non] ens C appetere] nisi add. interl. A 22 tristitia] et sic patet add. D

1 Cf. Scotus, *Opus Oxoniense*, III, d. 15: « Utrum in anima Christi secundum portionem superiorem fuerit verus dolor » (ed. Wadding, VII, 326-361). 2 *Sent.*, III, q. 14 P, R. 3 Supra, pp. 429. lin. 20 - 430, lin. 2. 4 Supra, p. 430, lin. 3-6. 5 Supra, p. 430, lin. 9-11.

6 Supra, p. 430, lin. 15-19. 7 Supra, pp. 430, lin. 20 - 431, lin. 5.

[QUAESTIO V

UTRUM VOLUNTAS POSSIT FRUI ESSENTIA NON FRUENDO PERSONA]

Quarto quaero utrum voluntas possit frui aliquo quod est realiter Deus non habendo fruitionem respectu alicuius quod est realiter Deus, § hoc est: utrum possit frui essentia non fruendo sapientia vel voluntate vel persona, sive frui una persona non fruendo alia. §

Quod s i c :

Quia quod potest distinete intelligi, potest distinete diligi; sed essentia divina potest intelligi non intellecta persona; ergo potest diligi non dilecta persona. Maior est manifesta, quia istae potentiae sunt aequalis abstractionis. Minor patet, quia aequa perfecta est fruitio patriae sicut fruitio viae; sed in via contingit intelligere essentiam non intelligendo personam; igitur et in patria.

S e c u n d o , omne prius potest intelligi non intellecto posteriori; sed essentia est prior persona; igitur potest intelligi essentia non intellecta persona, et per consequens voluntas potest frui essentia non fruendo persona.

C o n f i r m a t u r , quia intellectus potest coniuncta in esse dividere, intelligendo unum et non intelligendo reliquum; igitur

3 Quarto] Quinto FZ, ergo add. D possit] posset BH 3-7 aliquo... alia] divina essentia et non frui aliquo quod est realiter Deus F 4-5 respectu... Deus mg. BC, de Deo H 5 Deus] et add. G 5-7 hoc... alia om. A 5 possit] posset BH 6 voluntate] bonitate H persona... frui om. H 7 alia] respectu alicuius quod est realiter Deus add. H. add. sed. del. C 10 essentia] ex natura A divina om. D potest¹] distinete add. D intelligi] hoc est add. D . non] nec G potest² om. H 12 est] intellectio add. G 13 intelligere] intelligi FH 13-14 intelligere... personam] frui essentia non fruendo persona AC, quod corr. in mg. B 14 et om. DGH patria] etc. add. D 15 prius] persona A 15-16 intellecto posteriori] intelligendo posterius H 17 voluntas om. F 19 esse] se F 20 et om. DE intelligendo² om. F reliquum] alium H

quantumcumque essentia sit persona, poterit intellectus intelligere essentiam non intelligendo personam.

Tertio, quod habet distinctam bonitatem potest distincte terminare actum voluntatis; sed relatio habet distinctam bonitatem sicut distinctam entitatem; ergo etc.

Praeterea, una res potest intelligi non intellecta alia re realiter distincta; ergo potest intelligi una persona non intellecta alia persona; igitur contingit frui una persona non fruendo alia.

Quinto, non magis repugnat essentiae divinae terminare actum fruendi sine persona quam repugnat personae divinae terminare dependentiam naturae assumptae sine essentia vel sine alia persona; igitur cum persona terminet dependentiam naturae assumptae et non essentia nec alia persona, poterit essentia terminare actum fruendi sine persona.

15 Ad oppositum:

Fruitio non est nisi respectu unius fruibilis; igitur quidquid est obiectum fruitionis est obiectum cuiuslibet fruitionis; igitur non contingit frui aliquo nisi fruendo omni fruibili; ergo etc.

[OPINIO SCOTTI]

20 Ad quaestionem dicitur¹ quod nec in via nec in patria includit contradictionem quod voluntas fruatur essentia non fruendo persona et quod fruatur una persona non fruendo alia.

3-4 potest... bonitatem *om.* (*hom.*) A 6 Praeterea] Quarto D una *om.* H 7 per-
sona *om.* D 8 persona *om.* DH 9 igitur... alia] et per consequens frui H 9 Quinto
praem. Item F divinae *mg.* B, *om.* ACDEGH 9-10 terminare actum] terminari actu A
10 fruendi] fruitionis D sine] et non A personae] naturae et *add.* *mg.* vel personae divinae F
11 sine¹] et non D sine² *om.* H 12 cum] una *add.* D 12-13 dependentiam naturae
assumptae] naturam assumptam F 13 et... nec] sine D poterit essentia² *om.* Z essentia²
om. EF 14 sine] alia *add.* H 16 unius *om.* E 17 obiectum] unius *add.* EF 18 nisi]
non D fruibili] formaliter D ergo etc. *om.* D 20 dicitur] dico DG nec¹] non G
21 fruendo] fruatur E 22 quod *om.* G

¹ Scotus, *Ordinatio*, I, d. 1, p. 1, q. 2, n. 42 (ed. Vaticana, II, 26s.).

Dicitur ergo primo¹ «quod possibile est viatorem frui essentia non fruendo persona, et hoc fruitione ordinata. Quod probatur, quia secundum Augustinum VII *De Trinitate*, 2²: ‘Si essentia relative dicitur, non est essentia, quia omnis essentia quae relative dicitur est aliquid excepto relativo’. Ex quo concludit 3 cap., 7³: ‘Quapropter si Pater non est aliquid ad se, non est aliquid quod ad alterum dicatur’. Est igitur essentia divina aliquod obiectum conceptibile in cuius conceptu non includitur relatio, igitur sic potest concipi a viatore. Sed essentia divina si sit sic concepta, habetur ratio summi boni, igitur et perfecta⁴ ratio fruibilitatis. Ergo contingit ea frui ordinate».

«Ista⁴ ratio confirmatur, quia possibile est concludi ex puris naturalibus esse unum summum bonum, tamen ex naturalibus non cognoscimus Deum ut trinus est; igitur circa summum bonum sic cognitum potest voluntas habere aliquem actum, et non necessario inordinatum; ergo habebit actum fruitionis ordinatum circa essentiam et non circa personam ut nos concipimus personam. E converso autem non est possibile, scilicet quod ordinate fruamur persona non fruendo essentia, quia persona in ratione sui includit essentiam».

Secundo dicitur⁵ «quod viator potest frui una persona ordinate, non fruendo alia. Quod probatur, quia respectu trium

2 Quod] Hoc D 3 quia] quod D, om. E Trinitate] cap. add. DEF 4 essentia¹ om. G 5-6 concludit] libro add. Z 6 3] libro add. D est] sit F 8 cuius] illo H 9 concipi] concedi G ii Sed] in add. F 10 sic om. H 10-11 habetur... ratio] habet rationem summi boni, ergo et perfectam rationem Z 10 et] etiam B 11 fruibilitatis] fruitionis G, fruitionis beatifici H ea om. D 12 ratio om. H 13 esse] quod est H 14 ut trinus est] esse trinum H 17 concipimus] accipimus F 18 scilicet om. F 19 fruamur] fruatur CH 21 Secundo] Tertio D 22 trium] tamen A, quod corr. B

¹ Ibidem, n. 31 (II, 20s.). ² August., *De Trinit.*, VII, c. 1, n. 2 (PL 42, 934s.). ³ Ibidem (PL 42, 935); editio critica *Ordinationis Scotti legit* «3 cap. a», sed ut in apparatu lectionum variantium appetat, multi codices manuscripti habuerunt «3 cap. 7». ⁴ Scotus, loco cit., n. 32 (II, 21). ⁵ Scotus, ibidem, n. 33 (II, 22).

personarum sunt tres distincti articuli fidei; igitur potest concipi una cui correspondet unus articulus non concipiendo aliam cui correspondet alius articulus, et tunc in illa persona concipiatur ratio summi boni; igitur possibile est frui una persona sic concepta
5 non fruendo alia ».

S e c u n d o p r i n c i p a l i t e r dicitur¹ quod non includit contradictionem «quin possit esse ex parte intellectus et ex parte voluntatis quod utriusque actum terminet essentia et non persona vel una persona non alia, puta quod intellectus videat essentiam
10 et non personam vel unam personam et non aliam, et quod voluntas fruatur essentia et non persona vel una persona et non alia ».

«Hoc² persuadetur sic: Pater prius origine quam genuit Filium perfecte est beatus, quia nullam perfectionem sibi intrinsecam habet a persona producta. Beatitudo est perfectio intrinseca
15 personae beatae. Si in illo priori perfecte est beatus, ergo in illo priori habet obiectum perfecte beatificans; non autem videtur in illo priori habere essentiam communicatam tribus ut obiectum, sed vel essentiam absolute vel ut essentia est in una persona tantum. Igitur praecise non est de ratione essentiae ut est obiectum beatificum ut ipsa beatificet in quantum communicata tribus, et ita
20 non videtur contradictio sive quantum ad visionem sive quantum ad fruitionem ». Igitur simpliciter primum obiectum beatificum est ipsa divina essentia absolute, ergo comparando ad intellectum

1 tres om. G 2 una] persona add. interl. C, add. EZ 2-3 articulus... alias om. (hom). C 4 una om. E 6 Secundo] Quarto D principaliter dicitur] probatur H includit] concludit D 7 ex parte² om. H 8 quod] et F utriusque] quod F essentia] nude visae add. E et om. AD 9-11 puta... alia om. (hom.) E 10 et¹ DF et² om. F et³ vel D 10-11 aliam... non² om. (hom.) C 10-11 volutas] sic add H 11 fruatur... alia] feratur in essentiam et non in personam vel in unam personam et non in aliam D essentia... alia om. H 12 genuit] generat F 13 Filium om. E 14 producta] praedicta et add. in mg. vel producta F 15 Si] sed CDEZ, om. H perfecte om. Z
16 beatificans] beatitudinis EH 17 tribus] personis add. D 17-18 sed vel essentiam] si esset G 18 vel¹ om ABCH 19 ut est] esse G 20 ut] quod D 23 ipsa] prima C

¹ Scotus, ibidem, n. 42 (II, 26s.). ² Scotus, ibidem, n. 43 (II, 27);
«Pater... fruitionem » est textus a Scoto cancellatus.

creatum est possibile obiectum primum poni sine secundo,
ergo etc.

«Modus¹ ponendi est iste: omnis actus habet obiectum pri-
mum a quo essentialiter dependet, et habet obiectum secundarium
a quo essentialiter non dependet sed tendit in illud virtute primi
obiecti; licet igitur non possit manere idem actus nisi habeat ha-
bitudinem ad primum obiectum, potest tamen manere idem sine
habitidine ad secundum obiectum, quia ab eo non dependet.
Exemplum: idem actus est visionis divinae essentiae et aliarum
rerum in essentia, sed essentia est primum obiectum, res visae sunt
secundarium obiectum; non posset autem manere visio eadem
nisi esset eiusdem essentiae, posset tamen manere eadem absque
hoc quod esset rerum visarum in ea. Igitur sicut Deus potest sine
contradictione cooperari ad actum primum in quantum tendit in
primum obiectum non in quantum tendit in secundum, et tamen
erit actus idem, ita sine contradictione potest cooperari ad visio-
nen essentiae, quia essentia habet quasi rationem primi obiecti,
non cooperando eidem actui visionis vel fruitionis in quantum
tendit in personam, et pari ratione in quantum tendit in unam
personam et non in aliam».

20

[IMPUGNATIO OPINIONIS SCOTI]

Contra istam opinionem quantum ad primum articu-
lum²: si intelligat quod aliquis viator potest ordinate diligere

1 creatum *om.* G 3 *omnis*] aliquis F 4-5 *essentialiter...* *essentialiter*] *aequaliter...*
aequaliter H 4 *habet* *om.* H 7 *primum*] *primarium* F 10 *visae*] *visionis* D, *visa* H
sunt] *est* H 11-12 *non...* *essentiae* *om.* H 12 *manere eadem*] *visio essentiae esse* H
13 *essem*] *visio add.* F, *rerum* *om.* B, *rerum visarum*] *visio rerum* D, *sicut corr. in sic* F
14 *cooperari*] *operari* B 15 *non om.* G 16 *tendit[intendit* G, *tamen*] *non add.* D
16 *ita*] *item* F 17 *essentia*] *essentialiter* E 18 *actui*] *actu* H 20 *personam*
om. ABCGH 21 *intelligat*] *sentiat* H *ordinate om.* F

¹ Scotus, ibidem, n. 43 (II, 27-30); verba «Modus ponendi est iste»
pertinent ad textum a Scoto cancellatum. ² Supra, p. 450, lin. 1-2.

essentiam et non personam, quia scilicet potest scire se diligere essentiam et non scire se diligere personam, sic habet veritatem, et hoc probant argumenta sua. Si autem intelligat quod aliquis potest ordinare diligere ipsam essentiam ita quod simpliciter non
 5 diligat personam, non videtur verum. Cuius ratio est quia quilibet obligatur ad diligendum illud quod est summe diligendum; sed persona divina est summe diligenda, et ita perfecte diligibilis sicut ipsa essentia; igitur non est licitum frui essentia divina non fruendo persona divina.

10 Praeterea, per idem potest probari quod nullus viator potest ordinare frui una persona non fruendo alia, quia quaelibet persona est aequa fruibilis sicut alia et aequa diligibilis, igitur quilibet aequaliter obligatur ad fruitionem et dilectionem cuiuscumque personae.

15 Contra modum ponendi secundam conclusionem¹ ostendo quod non est idem actus primo terminatus ad obiectum primarium et secundarium et post ad obiectum primarium tantum, vel e converso. Primo, quia impossibile est transire a contradictorio ad contradictorium sine omni mutatione, nisi forte propter
 20 solam transitionem temporis in actu, vel quae foret si tempus coexsisteret utriusque contradictoriorum, de quo patebit in secundo libro². Ergo si primo intelligatur obiectum secundarium isto actu et postea non intelligatur, vel e converso, cum ad verificandum ista contradictoria non sufficiat sola transitio temporis, oportet

2 sic] se add. B 3 argumenta sua om. B 6 diligendum^{2]} diligibilis D 7 diligenda] diligibilis E 8 ipsa] divina add. F 10 Praeterea om. F idem] illud G
 12 aequa] tam G sicut alia exp. hic et scr. p. diligibilis B, om. F 13 aequaliter om. D
 et] ad F cuiuscumque] cuiuslibet H 15 secundam om. Z 16 non... actus] idem actus
 non est E idem Z 18 vel corr. in non F Primo om. B a] de F 18-19 contra-
 dictorio ad contradictorium] contradictione ad contradictionem B 19 ad] in EFH
 20 solam] formam G transitionem] transmutationem Z quae] non A 21 utriusque] in
 utroque H 22 isto] illo modo G 23 intelligatur] retineatur A e converso] econ-
 tra G cum] et tamen E verificandum] videndum H 24 sola om. H

¹ Supra, p. 451, lin. 6-11. ² Sent., II, q. 1 H; q. 8 K; sed iam Sent., I, d. 17, q. 1 P.

quod sit aliqua mutatio. Igitur cum sit manifestum quod non sit aliqua mutatio localis hic, oportet quod sit hic mutatio aliqua adquisitiva vel deperditiva alicuius formaliter inherenteris, ex quo non potest esse productio nec destructio alicuius per se existentis. Tunc quaero: aut est mutatio ad aliquod absolutum aut ad aliquod respectivum. Non ad absolutum, quia non potest poni nisi habitus vel actus vel species vel passio; sed manifestum est quod illud adquisitum vel deperditum nec est habitus nec species nec passio; ergo oportet quod sit actus, et per consequens habetur propositum, quod non est semper idem actus numero. Nec potest dici quod est mutatio ad aliquid respectivum, quia nullus respectus adquiritur de novo nisi per productionem vel destructionem alicuius absoluti, vel per motum localem, – et hoc naturaliter –, ergo cum non sit hic motus localis, oportet quod aliquod absolutum vel destruatur vel producatur, et habetur propositum. Similiter, si sit mutatio ad relationem: aut ad relationem realem aut ad relationem rationis. Non primo modo, quia relatio realis, secundum istum Doctorem¹, non potest esse respectu non-entis; sed possibile est quod illud obiectum, quod ponit secundarium, sit simpliciter non-ens, quia ponit quod creaturae etiam non existentes videntur in Verbo tamquam obiecta secundaria. Ergo iste actus non habet respectum realem ad ista obiecta secundaria, et per consequens non erit hic mutatio ad respectum realem. Nec

1-2 Igitur... mutatio² mg. F, om. EH 1 non om. A 2 aliqua¹ om. F || localis]
 solis D 2 hic² om. BF 2-3 aliqua²... deperditiva] vel aliqua res adquisita vel deperdita vel
 deperditio H 2 aliqua²] alia add. F 4 nec] vel FH || destructio] distinctio H
 5 ad aliquod¹] in aliud H || aut²] vel D || ad aliquod²] ad aliquid F, om. H 6 ad] in H,
 aliquod add. E, aliud add. H 7 illud om. D 7-8 illud... deperditum om. A 8 vel
 om. B 10 quod] quia E, potest... quod om. H 11 aliquid] aliquod CD, om. EF
 nullus respectus] nulla res H 13 absoluti om. AB 14 hic om. H || aliquod] aliquid E,
 om. G 15 vel¹ om. H 16-17 aut¹... rationis] vel realem aut rationis H 17 relatio
 realis om. E 19 quod¹ om. A 21 Ergo] et add. D 21-22 Ergo... secundaria om.
 (hom.) H 23 non om. AB || hic om. B respectum] relationem DH

¹ Scotus, *Reportatio Paris.*, I, d. 31, q. 3, n. 27 (ed. Wadding, XI-1, 177); *Quodl.*, q. 13, nn. 14-15 (ed. Wadding, XII, 320s.).

potest esse mutatio ad respectum rationis, quia cum ille non fit de novo nisi per novum actum, igitur oporteret quod esset hic aliquis actus novus.

[RESPONSIO AUCTORIS]

5 Ideo dico aliter ad quaestionem, primo quod nec licite nec illicite contingit frui essentia non fruendo persona, nec in via nec in patria. Cuius ratio est, quia nunquam de eadem re debent concedi contradictoria nisi habeantur in Scriptura Sacra vel ex determinatione Ecclesiae vel evidenter et consequentia formalis ex 10 talibus inferantur. Sed manifestum est quod ista nec habentur ex Scriptura Sacra nec ex determinatione Ecclesiae nec sequuntur evidenter et formaliter ex talibus. Igitur ista non sunt concedenda, scilicet quod aliquis fruatur essentia et non persona. Maior videtur satis manifesta, quia – sicut declarabitur distinctione sequenti¹ – 15 difficultissimum est intelligere aliqua contradictoria verificari de eadem re, nec est hoc ponendum nisi propter solam fidem; igitur hoc non est ponendum nisi ubi fides compellit; sed fides non compellit ad aliquid ponendum nisi quod habetur ex Scriptura Sacra vel ex determinatione Ecclesiae vel evidenter et formaliter infer- 20 tur ex talibus.

Ideo dico universaliter quod quidquid verificatur de divina essentia verificatur de persona et e converso, nisi oppositum habetur ex fide modo supra dicto. Et ita dico quod essentia divina

1 potest... inutatio *om.* H cum *om.* AG ille] talis Z, *om.* ABCDG 2 oporteret... hic] oporteret quod hic fieret D 5 dico] dicitur H 6 in via] viatori F 7 Cuius... est *om.* H eadem re] eodem D debent] dicunt E 9 determinatione] doctrina H, sacra add. G 9-11 vel... Ecclesiae *om.* (*hom.*) H 9 evidenter *om.* G et] in C formalis] et add. E 10 nec] non DG 12 et] nec B 14 satis manifesta] manifeste vere G quia *om.* B 15 est *om.* D 16 hoc *om.* E ponendum] hic add. GH 16-17 igitur... nisi] et H 17 ubi] ut G, *om.* D 18 aliquid] aliquod G 23 ita] ideo EGHZ

¹ *Sent.*, I, d. 2, q. 1 D,

non potest intelligi nec intuitive nec abstractive nisi intellecta divina persona.

[INSTANTIAE CONTRA RESPONSIONEM]

Sed contra istam rationem potest argui. Primo, quando unum non est de intellectu alterius non est contradictio unum intelligi ⁵ sine alio; sed persona divina non est de intellectu quidditativo essentiae; ergo non est contradictio quod intelligatur essentia non intellecta persona.

Praeterea, aliis est conceptus essentiae et alias ipsius personae, igitur est aliquis conceptus essentiae qui non est conceptus personae, et ita contradictoria verificantur de essentia et de persona non obstante quod sint una res.

Praeterea, philosophi habuerunt aliquam cognitionem de Deo, sed nullam penitus habuerunt cognitionem de quacumque persona divina, igitur non obstante identitate Dei et personae divinae ¹⁵ potest aliquod praedicatum vere affirmari de Deo et negari de divina persona.

Praeterea, quamvis idem non possit affirmari et negari de eadem re, tamen non est inconveniens aliquid vere affirmari de una re et vere negari ab alia; ergo quamvis ‘cognosci’ non posset ²⁰ affirmari de essentia et vere negari a persona, quia persona et essentia sunt eadem res, possibile tamen erit quod affirmetur de una persona et negetur de alia ex quo sunt distinctae res.

2 divina persona] Dei sapientia H 4 Sed] similiter E 5-6 alterius... alio] quid-
ditativo essentiae, sine contradictione potest intelligi non intellecta essentia (*in rasura*) C
6 divina om. C 7 quidditativo] divinae add. D 7-8 ergo... persona] ergo etc. H, om. C
7 non²] sine E 9 ipsius om. DH 10 conceptus² om. H 10-11 personae] vel e con-
verso add. D 11 contradictoria verificantur] contradictio verificatur DG de²] non E, om. H
12 sint] sunt A, sit F 14 cognitionem et quacumque om. D 16-18 de!... affirmari om.
(hom.) A 18 idem om. G de] et A 19 eademi re] eodem vere G vere om. H
20 re] persona C vere om. CD ab] de E cognosci] cognitio G posset] possit DF
21 vere om. D 22 eadem res] una res et eadem D . erit] est DH

[SOLUTIO INSTANTIARUM]

Ad primum¹ istorum dico quod quando aliquid non est de intellectu alterius nec idem realiter cum illo, potest ipsum intelligi alio non intellecto. Nunc autem ita est quod quamvis relatio non sit de intellectu essentiae divinae, quia non praedicatur formaliter de divina essentia, est tamen eadem realiter cum divina essentia, et ideo non potest intelligi divina essentia non intellecta persona. § Tamen aliquid esse de intellectu alicuius potest dupliciter intelligi: vel quia non potest intelligi nisi illo intellecto, et sic relatio est de intellectu essentiae et e converso; vel quia est pars vel constituens ipsum, et sic relatio non est de intellectu essentiae. Non tamen potest essentia intelligi sine relatione propter identitatem realem inter essentiam et relationem. Similiter dicendum est de essentia et persona. §|

Ad secundum² potest concedi quod omnis conceptus essentiae est conceptus personae et e converso omnis conceptus personae est conceptus essentiae. Tamen aliquis conceptus primo dicitur de essentia et non primo de persona. Et ratio est quia est aliquis conceptus qui vere dicitur de omni illo de quo dicitur essentia divina et de nullo alio. Et tamen non sic respicit aliquam personam divinam, quia dicitur de aliquo de quo non dicitur illa persona, sicut ‘esse sapiens’, ‘esse creativum’ et huiusmodi primo

2 istorum} respondeo et add. D 3 illo] ipso C, alio D : ipsum] illud H 5 divinae om. F non²] nec D 7 ideo interl. C, om. AGH : non intellecta] nisi intelligatur E
 8-14 Tamen... personae om. A 8-9 potest... intelligi] est dupliciter F 9 illo] eo G
 10 essentiae om. D 11 vel] et H, quia add. E 15 concedi] dici D 16-17 omnis...
 essentiae om. H 17 primo] prius G 18 primo] dicitur add. H, om. F : quia est]
 quod G 22 esse² om. E

¹ Supra, p. 456, lin. 4-8. ² Supra, p. 456, lin. 9-12; iudicium Magistrorum de hoc paragrapho videsis apud J. Koch, « Neue Aktenstücke » cit., *Recherches de Théologie ancienne et médiévale*, VIII (1936), p. 188, lin. 14-22, et *Extracta*, ibidem, p. 195, lin. 36-37.

competunt divinae essentiae et non alicui personae primo; non enim ‘creativum’ primo competit Patri, quia competit Filio, qui non est Pater.

S i d i c a t u r : ista responsio inficit rationem primam¹, quia hic aliquid vere affirmatur de essentia divina quod tamen vere⁵ negatur a divina persona, sicut vere dicitur quod essentiae divinae primo competit iste conceptus et Patri non competit iste conceptus primo:

R e s p o n d e o quod ista affirmatio et negatio debent concedi, quia sequuntur ex illis quae fide tenemus. Ex hoc enim ipso¹⁰ quod fide tenemus quod Deus est creativus, et quidquid vere praedicatur de Deo est creativum, quia scilicet quaelibet persona divina, et cum hoc tenemus quod Pater non est Filius, sequitur evidenter et formaliter quod iste conceptus primo competit essentiae et non Patri. Quia primo competere alicui est competere¹⁵ illi et nulli nisi de quo ipsum verificatur; competere alicui non primo est competere alicui et tamen cum hoc competere alicui alii de quo ipsum non vere praedicatur. Et ita si esse conceptum alicuius est repraesentare vel significare aliquid et non aliud, concedo quod est aliquis conceptus personae qui non est essentiae,²⁰ quia est aliquis conceptus personae qui praecise competit uni personae et non alteri, et per consequens non est conceptus essentiae ex quo non vere competit omni illi de quo dicitur essentia.

A d t e r t i u m²: quod quamcumque cognitionem habuerunt philosophi de divina essentia, habuerunt de persona; quia philoso-

1 et] tamen add. GH . non mg. G 2 enim] esse add. H 4 dicatur] quod add. DF, contra add. H . ista om. B responsio... primam om. H rationem] responsionem G 6 a] de CGH divina] illa C, om. D 7 primo] prius G 7-8 conceptus interl. et add. esse creativum C, creativum add. D 9 Respondeo] Respondetur G 10 hoc om. A ipso om. E 11 est om. A vere om. G 11-12 vere praedicatur] probatur H 12 est] illud A . scilicet om. H 13 cum] tamen H 16 nisi] alii G, illi add. H 17 tamen om. F . alicui om. H 18-21 si... quia om. H 21 aliquis] unus D personae om. D 22 alteri] alii EH et per consequens om. H 23 vere om. D 24 tertium] dico add. F 25 divina om. D 25-1 (p. 459) philosophi om. H

¹ Supra, p. 455, lin. 5-23.

² Supra, p. 456, lin. 13-17.

phi non habuerunt cognitionem de divina essentia nisi habendo aliquos conceptus simplices communes Deo et creaturis, vel compositos proprios et negativos, vel connotativos proprios. Sed omnes tales conceptus ad quos potuerunt philosophi devenire aequem veraciter competunt cuilibet personae divinae sicut Deo vel divinae essentiae, et ita in talibus conceptibus non plus cognoscitur divina essentia vel Deus quam persona divina.

¶ Si autem sint aliqui conceptus naturaliter cognoscibiles de Deo qui sint proprii divinae essentiae et qui non competant divinae personae, quantum ad illos potest concedi quod philosophi habuerunt cognitionem aliquam de divina essentia quam non habuerunt de divina persona, quia sequitur evidenter ex creditis. Et ideo quantum ad omnes instantias tales est proportionaliter dicendum sicut dictum est in solutione praecedenti¹. Tamen de talibus conceptibus philosophi non multum se intromiserunt, sed praecise de illis qui ita verificantur de persona sicut de essentia et e converso, cuiusmodi sunt tales ‘immateriale’, ‘summum’, ‘aeternum’ et huiusmodi, qui convenient tam essentiae quam personae. Et ideo ratione talium conceptuum non plus cognoverunt philosophi divinam essentiam quam personam. ¶

Tamen hoc non obstante philosophi potuerunt scire istam propositionem ‘Deus vel divina essentia est incorruptibilis, primum ens, summum bonum’ et sic de aliis; et non potuerunt scire istas propositiones ‘Pater vel aliqua persona divina est primum ens

2 simplices] simpliciter D communes om. H 3 et negativos om. F 4 quos] poterunt vel add. D devenire] pervenire F 5 divinae! om. D 6 non om. D 7 vel Deus om. E 8-20 Si... personam om. A 9 sint] sunt FG competant] competit GH 11 quam] quod G 12 ex] terminis add. F 13 instantias] alios F proportionaliter] proprie F 14 solutione] conclusione D 15 conceptibus philosophi om. F 16 praecise om. G 17 tales om. F immateriale] immutabile C, immobile F summum] supremum F 18 aeternum et huiusmodi] etc. F qui] quae F 19 cognoverunt] ignoraverunt E 22 primum om. Z 23 ens] est hoc A, om. F potuerunt scire om. H 24 propositiones om. D vel] et D primum] summum G

¹ Supra, pp. 458, lin. 24 - 459, lin. 7.

vel incorruptibilis' et sic de aliis. Et isto modo dicunt homines quod potuerunt cognoscere Deum et tamen non trinitatem personarum. Et ratio est quia ad cognoscendum istam propositionem 'Deus est immortalis vel primum ens' sufficiunt creaturae; ad cognoscendum autem istam evidenter 'persona divina est primum ens' requiritur distincta notitia deitatis, quae non potest haberi in via. Quantumcumque enim termini propositionum omnium pro eodem supponant, quia tamen sunt distincti termini § et non synonymi, § potest una propositio sciri alia ignorata.

Exemplum potest poni ad hoc, ponendo quod sapientia divina et omnipotentia divina dicant in Deo simpliciter eandem rem: tunc illa res quae est sapientia divina non potest cognosci quocumque modo nisi omni eodem modo cognoscatur omnipotentia divina, et tamen hoc non obstante ista propositio potest esse nota 'Deus est sapiens' et ista ignota 'Deus est omnipotens'. Similiter, ponendo quod intellectus divinus nullo modo distinguitur a voluntate, non potest intellectus divinus cognosci nisi cognita voluntate divina, et tamen possibile est quod ista sit nota 'Deus est intellectus' et haec ignota 'Deus est voluntas'. Similiter, secundum rei veritatem – sicut post declarabitur¹ – paternitas in divinis nullo modo distinguitur a generatione activa, et per consequens nullo modo – etiam a fidei – potest cognosci paternitas nisi cognoscatur eodem modo generatio activa, et tamen multi credunt istam esse veram 'paternitas constituit divinam personam' et non istam 'generatio constituit personam'. Et ita frequenter propter

2 potuerunt] possunt H tamen om. FZ 4 vel] est add. F creaturac] quod cognoscatur istam propositionem sed add. H 5 autem istam] quod H evidenter om. HZ 7 omnium corr. in omnino C, et add. G, om. H 8-9 et non synonymi om. A, tunc add. F 9 ignorata] ignota BEF 10 ponendo] posito F divina] Dei G 11 divina om. D simpliciter om. F 13 omni] cum F 16 ponendo] posito F 17 cognita om. G 19 intellectus] intelligens D haec] ista F voluntas] volens D 20 post] postea DF, prius B 21 activa] in divinis add. F 22 etiam om. BCGH fidelij simili ACGH, quod corr. B, simili et add. in mg. vel fidei F paternitas] Pater D 22-23 cognoscatur] intelligatur F 25 generatio] Pater H, activa add. F personam] divinam add. D

¹ Sent., I, d. 27, q. 1 C.

solam variationem terminorum potest una propositio esse nota et alia ignota, quantumcumque termini pro eisdem simpliciter supponant, et per consequens significatum unius termini non plus cognosceretur quam significatum alterius. Et ita est in proposito,
 5 quod divina essentia et etiam divina persona cognoscitur a philosophis § secundum tales conceptus qui conveniunt essentiae et personae, § quamvis omnem propositionem ignoraverint in qua praedicatur aliquid de hoc termino ‘persona divina’.

Ad aliud¹ dico quod non est concedendum aliquid vere affirmari de aliqua re et vere negari ab alia re quae tamen sunt una res numero, et una res numero singularissima et simplicissima est utraque illarum rerum, nisi ubi fides – modo praedicto² – compellit. Et ita est in proposito, quod quamvis Pater et Filius distinguantur realiter, tamen una res simplicissima est Pater et
 15 Filius, scilicet divina essentia. Et ideo quidquid competit uni personae competit alteri, ubi non obviat relationis oppositio vel ubi declaratum est contrarium in Scriptura Sacra vel ab Ecclesia vel sequitur formaliter ex talibus saltem mediantibus propositionibus per se notis. Et patet per rationem priorem³, quia si intelligatur
 20 Pater intelligitur essentia, quia sunt una res, et si intelligatur essentia intelligitur Filius, quia sunt una res, igitur si intelligatur Pater intelligitur Filius. Et haec est intentio beati Augustini I *De Trinitate*, cap. 10, ubi dicit sic⁴: «Sive audiamus ‘ostende

2 eisdem] eodem D 3 termini om. F 4 cognoscetur] cognoscetur CEG
 5 etiam om. H divina² om. FZ 5-6 philosophis] Philosopho F 6-7 secundum... personae om. A 10 de] ab F 11 et¹] quia F et¹... numero mg. C, om. H | numero² om. BF 12 rerum om. C nisi] non A 13 quod] quia C 15 Filius] et Spiritus Sanctus add. F ideo] ita E 16 ubi] nisi CD, non add. EZ 17 declaratum est] determinatum est F, declaratur G est] sit C Sacra om. D vel] ubi add. H 18 talibus] terminis D, immediate vel add. Borgh. 19 quia] quod H intelligatur] intelligitur DF
 20 intelligitur] et add. B 20-21 et... res om. (hom.) Z 20-22 si... intelligitur om. H
 21 igitur] a primo add. F 22 intelligitur] et add. B est om. BF beati om. E

¹ Supra, p. 456, lin. 18-23. ² Supra, p. 455, lin. 17-20.

³ Hic supra, lin. 9-15. ⁴ August., *De Trinit.*, I, c. 8, n. 17 (PL 42, 832); respicitur Ioan. 10, 30.

nobis Filium' sive audiamus 'ostende nobis Patrem' tantumdem valet, quia neuter sine altero potest ostendi. Unum quippe sunt, sicut ait: *Ego et Pater unum sumus*. Ex ista auctoritate patet quod ex unitate Patris et Filii ostendit quod neuter sine altero potest ostendi, igitur ex unitate eorum eadem ratione potest ostendi 5 quod neuter sine altero potest intelligi. Praeterea, in diversis locis, ex unitate eorum ostendit quod neuter creat sine alio, igitur eadem ratione potest ex eodem medio ostendi quod neuter intel-ligitur sine alio.

[RESPONSIO AD ARGUMENTA SCOTI]

10

Ad primum¹ argumentum alterius opinionis dico quod essentia est aliquod obiectum conceptibile in cuius conceptu non est relatio, quia scilicet relatio non praedicatur per se primo modo de essentia. Si autem intelligat quod essentia sit aliquod obiectum conceptibile in cuius conceptu non includitur relatio sed est ali- 15 quid sibi extrinsecum et differens realiter ab essentia, sic est ne-gandum. Sed primo modo concedo quod sic potest concipi, quia illa essentia in cuius conceptu non includitur relatio, modo expo-sito, potest concipi a viatore non in se sed in conceptu aliquo communi vel proprio, et ideo contingit ea frui ordinate. Sed ar- 20 guendo 'igitur contingit ea frui sine persona' est fallacia conse-quentis. Unde concedo quod contingit frui essentia, qualitercum-

1 tantumdem] tantum D 2 valet] altero add. H neuter] neutrum F altero] alio H
 3 sicut] Christus H Ego mg. B, om. D 4 ostendit] ostenditur DFZ, dicit G 5 osten-di¹... potest om. (hom.) C 5-6 igitur... intelligi] et per simile nec E, om. C 7 eorum om. C ostendit] ostenditur F 7-9 igitur... alio om. (hom.) F 8 ex... medio] et eodem modo D 11 argumentum om. F opinionis om. ABEGH 15 includitur] est H
 17 Sed] si G concedo] quia conceptus add. F 17-19 quia... concipi mg. F², om. C
 20 ideo] ita E 21 contingit om. G sine] non fruendo D 22 concedo] concedit C,
 concedendum est D contingit] potest B, concedit D essentia om. H

¹ Supra, p. 450, lin. 2-11.

que essentia accipiatur, etiam abstractive, sed non sequitur ultra ‘ergo contingit ea frui non fruendo persona’.

S i d i c a t u r : si contingit frui essentia qualitercumque accipiatur, igitur contingit ea frui ut est in una persona tantum, ergo contingit ea frui sine alia persona, r e s p o n d e o negando primam consequentiam, quia in antecedente non est aliqua falsa implicatio sed in consequente est falsa implicatio, quia implicatur quod contingit eam accipere ut est in una persona tantum. Et hoc est manifeste falsum, quia cum illa sit affirmativa simpliciter, sequeretur quod esset in una persona tantum, quod est manifeste falsum.

S i d i c a t u r quod aliquis potest credere eam esse in una persona tantum et tamen talis potest frui ea, ergo talis fruetur ea ut est in una persona tantum, r e s p o n d e o negando consequentiam, quia quamvis aliquis credit eam esse in una persona tantum et fruatur ea, et ideo credit frui ea ut est in una persona tantum, – hoc est credit istam propositionem esse veram ‘fruitur ea ut est in una persona tantum’ –, non tamen sequitur quod fruitur ea ut est in una persona tantum, propter falsam implicationem; quia in consequente implicatur quod est in una persona tantum, quod tamen non implicatur in ista ‘credit eam esse in una persona tantum’. Et ideo consequentia non valet, sicut non sequitur ‘aliquis credit aliquod corpus esse in loco ubi non est et cognoscit illud corpus, igitur cognoscit ipsum ut est in loco ubi non est’. Similiter non sequitur ‘Sortes credit Platonem non esse et cognoscit ipsum, ergo cognoscit ipsum ut non est’, sed bene sequitur quod credit

1 abstractive] in abstractione D 3 si] quod BF, quod sic E frui] persona add. D
 4 in om. H 5 contingit ea frui om. H persona om. D 7 est... quia om. F est...
 implicatio om. H 8 in om. H 10 in om. D manifeste om. H 12 Si] Contra
 p r a e m . D potest credere] credit D 13 ea] et Z, om. A 14 ut] quod H 15 una]
 illa F 16-17 et¹... tantum om. (hom.) C 16 ea¹ om. DH et² om. E credit] se
 add. DF 17 esse veram om. A 17-18 fruitur ea] fruor essentia D 18 una om. B
 21 quod tamen] et H 21-22 quod... tantum om. (hom.) C 22 Et... valet om. H
 || aliquis om. H 23 in loco om. H 24 ipsum om. F 26 ut corr. in qui B
 credit] cognoscit D

istam propositionem esse veram ‘Sortes cognoscit Platonem qui non est’.

Ad confirmationem¹ concedo quod ex puris naturalibus possumus cognoscere istam propositionem ‘Deus est sumnum bonum’ et non possumus cognoscere ex puris naturalibus⁵ istam propositionem ‘Deus est trinus’, et tamen tunc ipsa divina essentia non plus cognoscitur [§ secundum tales conceptus §] quam trinitas personarum, quia illud quod cognoscimus ita vere competit trinitati personarum sicut essentiae divinae. Ita enim realiter et ita vere trinitas personarum est summum bonum sicut divina¹⁰ essentia est summum bonum, quamvis ista propositio sit nobis nota ‘essentia divina est summum bonum’ et haec non ‘trinitas personarum est summum bonum’, et hoc quia isti termini pro eisdem supponunt, quamvis hoc nesciatur a nobis, et ita non plus cognoscitur divina essentia quam trinitas personarum. Sicut ponendo¹⁵ quod intellectus sit realiter ipsa substantia animae nec aliquo modo distinguatur, sicut post ostendetur², tunc impossibile est quod substantia animae cognoscatur nisi intellectus cognoscatur, quia impossibile est quod idem de eodem vere affirmetur et ab eodem vere negetur. Ergo non potest cognosci substantia animae²⁰ nisi eodem modo cognoscatur intellectus, et tamen multis ista propositio est nota ‘substantia animae est substantia’ et haec ignota

1 istam] ipsam F : propositionem] vel credit eam add. D Sortes om. ABCFGHZ
Platonem] Sortem G, om. ABCFHZ 4 possumus] concludere esse unum summum
bonum, et tamen ex naturalibus non cognoscimus Deum ut trinus est, hoc est ex puris
naturalibus possumus add. F, Borgh. propositionem om. FH 5-6 et... trinus om. Z
5 et] tamen add. CDE possumus... naturalibus om. H 7 plus] magis F secundum...
conceptus om. A 8-9 quia... personarum om. (hom.) H 9 personarum om. F enim]
erit H 11 propositio] nunc add. H 13 et om. C hoc quia om. A quia om. B
14 eisdem] eodem D hoc om. D 15-16 ponendo] posito FZ 17 distinguatur] ostendatur G post] postea D, om. H 19 vere om. D 19-20 ab eodem] simul H 20 vere
om. FH 22 ignota] ignorata CZ

¹ Supra, pp. 450, lin. 12-20; sententiam Magistrorum vide apud J. Koch, «Neue Aktenstücke» cit., *Recherches de Théologie ancienne et médiévale*, VIII, (1936), pp. 169, lin. 30 - 171, lin. 9. ² Sent., II, q. 24 K.

'intellectus est substantia', quia a multis creditur quod intellectus sit accidens¹. Et ratio est quia nescitur pro quo supponit iste terminus 'intellectus'. Ita est in proposito, quia nescitur pro quo supponit iste terminus 'summum bonum' quando dicitur 'Deus est summum bonum', utrum scilicet pro uno supposito absoluto vel pro tribus suppositis relativis, – quamvis aliqui² credant se scire quod supponit pro supposito absoluto et non pro tribus suppositis relativis –, ideo poterit haec esse nota 'Deus est summum bonum' et haec ignota 'Deus est tria supposita relativa'.
¹⁰ Et tamen non plus tunc intelligitur essentia divina quam trinitas personarum. Et sicut non potest intelligi essentia divina nisi intelligatur trinitas personarum, ita non potest voluntas frui essentia nisi fruatur trinitate personarum.

Si dicatur³ quod tunc posset trinitas personarum co-gnosci ex puris naturalibus, sicut essentia divina potest cognosci ex puris naturalibus, respondeo quod de virtute sermonis haec debet concedi 'ex puris naturalibus potest ita bene cognosci trinitas personarum sicut essentia divina'. Et ratio est, quia quidquid potest cognosci ex puris naturalibus, § quantum ad concep-

¹ intellectus¹ est substantia] substantia animae est intellectus B, substantia animae est intellectus sive intellectus est substantia E, intellectus animae est substantia F 1-2 quia... accidens om. Z 2 accidens] actus H nescitur] a tali add. CGHZ 3-4 intellectus... terminus om. (hom.) H 4 Deus om. E 5 est interl. C, om. ABE scilicet] supponit H, om. D 6 suppositis om. H 7 pro1] uno add. DE supposito om. F 9 haec] iste H 10 divina] Dei D 11 Et om. DE 12 essentia] divina add. F 14 tunc om. G 15 ex... naturalibus] naturaliter D 15-16 sicut... naturalibus om. (hom.) B 15 essentia om. AE 15-16 potest... naturalibus om. H 16 naturalibus] potest ita cognosci add. F quod om. H 17 concedi] quod add. E 17-18 ex... divina om. H 17 naturalibus] quod add. D bene om. F 19-1 (p. 466) quantum... Deo om. A

¹ Ex. gr. Thomas Aquinas, *Summa theol.*, I, q. 77, a. 1, ad 5; Thomas Sutton, *Quodl.*, III, q. 7 (cod. Merton 138, ff. 194va – 195va), contra quem Ockham arguit *Sent.*, II, q. 24 B-G. ² Cf. Scotus, *Ordinatio*, I, d. 1, p. 1, q. 2, nn. 31-32 (ed. Vaticana, II, 20s.). ³ Cf. J. Koch, « Neue Aktenstücke » cit., *Recherches de Théologie ancienne et médiévale*, VIII (1936), pp. 170, lin. 8 – 171, lin. 9, et *Extracta*, ibidem, p. 195, lin. 17-22.

tus quos communiter concludebant philosophi de Deo, § ita vere competit trinitati personarum sicut essentiae divinae¹. Tamen ex puris naturalibus potest ista propositio esse nota ‘essentia divina est’, in qua non subicitur illa essentia quae Deus est, sed unus conceptus qui non est divina essentia nec est Deus. Et ista propo-⁵ sitio ‘trinitas personarum est’, in qua non subicitur illa trinitas quae est in Deo sed unus conceptus qui non est Deus, non potest esse nota ex puris naturalibus. Et sic intelligunt Sancti et doctores quando dicunt quod ex puris naturalibus non potest cognosci trinitas personarum: hoc est ex puris naturalibus non¹⁰ potest cognosci evidenter ista propositio esse vera ‘trinitas personarum est Deus’ vel ‘Deus est tres personae’. Et potest esse exemplum ad hoc: quia ista debet concedi de virtute sermonis ‘res creabilis potest cognosci ab intellectu naturaliter’, et tamen haec non potest esse nota § ex puris naturalibus § ‘res creabilis est’. Et¹⁵ ratio est, quia quamvis aliqua res possit cognosci in aliquo conceptu simplici vel composito proprio, tamen multa possunt de illa re ignorari quae tamen aequi essentialiter sibi conveniunt.

Si dicatur quod si personae cognoscuntur ab intellectu, ergo intellectus est certus se cognoscere tres personas, dico quod²⁰ consequentia non valet, quia quamvis istae personae cognoscantur in conceptu tali composito proprio, non tamen evidenter cogno-

1 quos] naturaliter add. D communiter] similiter E 4 unus] ille C 5 Et] nec A,
sed G 6 est] illa add. D illa om. H 7 Deus] et add. H 9 potest] evidenter add. H
13 quia] quod DEH de] ex F 14 intellectu] creato add. D tamen om. A 15 potest
om. A nota] evidenter add. EFZ ex... naturalibus om. A 18 aequi] ei F 19 si²] tres
add. F 22 tali om. F composito om. DH proprio om. H

1 Iuxta eadem *Extracta*, loco cit., p. 195, lin. 23-27, in libro Gul-
lelmii hic « *Additum est in margine*: nec necessario per talem propositionem
trinitas personarum potest cognosci ex puris naturalibus, nisi quod ista
res quae est trinitas personarum potest cognosci ex puris naturalibus, et
quod ista quae sit naturaliter demonstrabilis de Deo competit trinitati
personarum sicut Deo », quod in nostris codicibus manuscriptis non habetur.

scit se cognoscere tres personas sed evidenter cognoscit se cognoscere aliquid. Utrum tamen illud sit tres personae vel una, non potest evidenter cognoscere, et tamen in rei veritate tres personae cognoscuntur, non in se sed in conceptu aliquo proprio. Sed 5 cognitio in tali conceptu non est aliud quam habere talem conceptum et scire quod vere praedicatur de aliquo ente. Et ideo cognoscere tres personas non est aliud quam cognoscere unum conceptum proprium tribus personis et scire evidenter quod ille conceptus de aliquo ente praedicatur; sicut cognoscere tres 10 personas non est nisi cognoscere quod aliquod ens est summum bonum, ens primum, actus purus, quia omnia ista verissime competit divinis personis. Et ita patet ad argumentum quod contingit habere actum ordinatum circa essentiam, non tamen sine persona.

15 Si dicatur: ille qui credit tres personas non esse et vult eas non esse, non fruitur personis sed magis odit. Sed aliquis infidelis credit tres personas non esse et vult eas non esse, igitur non fruitur eis. Et tamen talis potest frui divina essentia, quia multi tales vellent mori pro Deo; quod non esset nisi diligerent Deum 20 super omnia, et per consequens fruuntur Deo:

Respondeo quod talis fruens divina essentia – quamvis forte propter errorem in intellectu et praesumptionem in voluntate non ordinate – fruitur etiam divinis personis quamvis ignoranter, quia nescit se frui illis personis. Et quando dicitur ‘vult eas non 25 esse’, dico quod non vult eas non esse, quamvis credat se velle eas non esse; sed vult eas esse ex hoc ipso quod vult rem illam esse quae est illae personae. Et ita decipitur credendo se velle illud

1-2 tres... cognoscere *om. (hom.)* H 1 sed... cognoscit *om.* E 4 non] tamen add. F aliquo] sibi add. mg. F 5 cognitio] cognoscere D, cognosci F 7-10 quam... est¹ *om.* H 8 conceptum] communem vel add. D 10 nisi] aliud quam D 11 *ens*] est G purus] et huiusmodi add. D 15 dicatur] quod add. C 16 magis] eas add. D odit] illas add. F Sed] talis est add. H 17 credit... esse² *om.* H et... esse² *om.* A 19 quod non esset] et non G 19-20 Deum... omnia] eum F 23 non ordinate *om.* A 26 sed... esse² *om.* H ipso *om.* F quod] quia E 27 ita *om.* H credendo... illud] credens... eas D

non esse quod tamen vult esse, et ita nunquam fruitur essentia nisi fruendo persona quamvis ignoranter.

S i d i c a t u r quod non ignoranter fruitur Deo vel divina essentia et ignoranter fruitur persona divina, igitur aliquo modo cognoscitur ab eo divina essentia quo modo non cognoscitur ab eo divina persona, et ita habetur propositum, r e s p o n d e o quod consequentia non valet. Sed ad hoc quod ignoranter fruatur divina persona et scienter essentia, sufficit quod haec sit sibi nota ‘ipse fruitur Deo’ et haec non sit sibi nota ‘ipse fruitur divina persona’. Et isto modo concedo quod ignoranter fruitur persona et scienter Deo, et tamen fruitur persona et nunquam Deo sine persona, cum Deus realiter sit persona.

Concesso tamen quod aliquis possit frui essentia non fruendo persona et quod aliquis possit intelligere essentiam non intelligendo personam, – quod tamen credo difficile videre –, argumentum non concludit quod aliquis possit ordinate frui essentia non fruendo persona. Cuius ratio est, quia sicut – secundum istum D o c t o r e m¹ – aliquid potest distinctius significari quam possit intelligi, ita potest distinctius diligi quam intelligi. Sicut enim concludendo quod est aliqua substantia respectu multorum accidentium et distincta ab illis, potest imponi nomen quod sit proprium signum illius distincti ab omnibus accidentibus, ita concludendo quod est aliquod ens distinctum realiter ab omni ente finito

1 quod] et H esse²] quod non vult esse add. F 2 nisi] fruatur add. E ignoranter] etc. H 5 divina om. H 6 et... propositum om. H 7 Sed] quia C 8 scienter] divina add. F 9 ipse¹... nota om. Z divina om. H 10 persona¹] essentia Z concedo] conceditur F fruitur] divina add. F 11 scienter] fruatur add. F Deo¹] essentia D 12 persona²] aliter potest formari argumentum add. F 13-14 frui... possit om. (hom.) E 14 quod...possit om. H intelligere] personam add. D 15 quod] et G credo... videre] non credo esse verum A, ut credo difficile est videre Z 16 concludit] contradicit G 17 istum om. D 18 quam] scilicet add. E 20 respectu] quae est subiectum Z multorum] diversorum F 23 realiter om. H

¹ Scotus, *Ordinatio*, I, d. 22, q. unica, nn. 4-11 (ed. Vaticana, V, 343-347).

quod est causa cuiuslibet entis finiti et principium nostrae beatificationis futurae, et sic de aliis condicionibus, potest voluntas summe diligere illud et quodlibet quod est idem realiter cum illo, et ad hoc obligatur, ex quo intellectus potest evidenter cognoscere 5 quod illud, et quodlibet quod est realiter ipsum, est summe diligibile. Et per consequens, cum quaelibet persona sit realiter illud ens summum quod est causa omnium, potest voluntas et debet quamlibet personam summe diligere, et tamen non potest intellectus distincte intelligere et in particulari nec essentiam nec per- 10 sonam. Et ideo qui frueretur essentia et non persona, – si tamen hoc esset possibile –, non ordinate frueretur. Et ideo infideles et haeretici quicumque qui credunt se frui Deo et credunt se non frui divinis personis, non ordinate fruuntur.

Ad aliquid¹: nego istam consequentiam ‘sunt tres distincti articuli respectu trium personarum, ergo una persona potest concipi sine alia’. Sed tamen potest credi concipi una persona sine alia. Et ratio est quia ad distinctionem articulorum sufficit distinctio signorum sive conceptuum sive vocum, et ideo possunt esse tres articuli respectu trium personarum ex quo ipsae personae distin- 20 guuntur realiter, non tamen potest una intelligi alia non intellecta. Sicut, secundum istos², correlationes distinguuntur realiter, et ideo potest una significari uno signo et alia signo alio, et sunt distinctae veritates de distinctis correlationibus, et tamen, secun- dum istos³, non potest una relatio intelligi sine alia. Ergo

1-2 beatificationis] beatitudinis E 3 illo] eo D 5 illud] summum quod est causa omnium add. D illud et] sicut G est²] esse F summe] summum H 5-6 diligibile] dili- gendum D 6 realiter om. F illud] ipsum DE 9 intelligere] diligere H 12 quicun- que om. D et] tamen add. D 13 divinis om. H 14 aliud] secundum D 15 trium om. Z 18 signorum] significatorum B sive²] vel D 20 non tamen] et tamen non D 21 Sicut] sed E istos] istas D 22 et alia] alia autem F signo² om. HZ 24 istos] eos G

¹ Supra, pp. 450, lin. 21 – 451, lin. 5. ² Cf. Scotus, *Ordi- natio*, I, d. 1, p. 1, q. 2, n. 33; d. 5, p. 1, q. unica, n. 39 (ed. Vaticana, II, 22; IV, 34s.). ³ Scotus, ibidem.

multo fortius personae divinae – quae quamvis distinguantur realiter, tamen una res simplicissima est illae personae – sic se habebunt quod una non potest intelligi sine alia, quamvis possit significari sine alia.

S i d i c a t u r quod haec responsio inficit rationem positionis, quia hic idem affirmatur de una persona et negatur ab alia, ergo non est inconveniens quod idem affirmetur de una persona et negetur ab alia. Assumptum patet, nam haec est vera ‘prima persona significatur hoc nomine Pater’ et haec similiter est vera ‘secunda persona non significatur hoc nomine Pater’, igitur eodem modo poterit haec esse vera ‘Pater intelligitur’ et haec similiter ‘Filius non intelligitur’:

R e s p o n d e o quod unum sequitur ex Sacra Scriptura et determinatione Ecclesiae et aliud non. Nam aliquid significari aliquo nomine vel conceptu – ad praesens – est esse illud de quo verificatur illud nomen vel conceptus et pro quo supponit. Nunc autem hoc nomen ‘Pater’ vere praedicatur de prima persona et non de secunda, et ideo prima persona significatur hoc nomine et non secunda. Sed ex parte alia non ita formaliter sequitur ex creditis quod haec sit possibilis ‘prima persona intelligitur, non secunda’, et ideo unum est concedendum, aliud non.

§ Et ideo universaliter concedo quod de omnibus talibus: ‘intelligi – non intelligi’, ‘frui – non frui’, ‘significari – non significari’, et de huiusmodi, debet concedi quod unum potest com-

1 quae om. E quamvis om. A 2 illae] tres add. D 2-3 habebunt] habebit AB, habent H 3 quamvis] una add. D, add. interl. C possit om. F 3-4 significari om. E 4 alia] reliqua B 5 quod om. G 6 hic] hoc H, sic Z, om. E 7-8 ergo... alia om. (hom.) EGH 8 patet, nam] probatur quia H haec] regula add. F 9 prima om. C 9-10 et... Pater mg. C, om. (hom.) ED 13 ex] de E, Sacra... et om. F 14 Ecclesiae et] Scripturae F aliquid significari] aliquod signum H 15 est] potest H esse om. D 16 et om. GZ 17 Pater om. E vere om. D 20 haec sit possibilis] hoc sit possibile F 21 intelligitur] et add. H non] sine Z 21 et... non om. Z 22-3 (p. 47) Et... non om. A 22 ideo om. H universaliter] non F 23 intelligi-non] intelligitur ibi H 24 de om. DFG 25 debet... quod om. C 26 debet concedi] sed concedo F 27 concedi om. G 28 unum om. F

petere essentiae et non personae si sit expressum in Scriptura Sacra vel ex determinatione Ecclesiae vel formaliter sequitur ex illis, et aliter non. §1

Ad argumentum pro secundo articulo¹: quando accipitur 'Pater prius origine quam generet Filium est perfecte beatus', si intelligat quod in aliquo signo vel instanti Pater est beatus in quo non generat Filium, est propositio simpliciter falsa, – et sic procedit argumentum – quia tunc aliquid beatificaret Patrem in aliquo signo vel instanti sine Filio. Unde in quocumque signo vel instanti imaginabili est Pater beatus, in eodem generat Filium et spirat Spiritum Sanctum, et in eodem est Filius et Spiritus Sanctus. Si autem intelligat quod sicut invenitur prioritas in divinis, sic Pater prius origine est beatus quam generet Filium, tunc – cum non sit ibi alia prioritas originis nisi 'a quo alias et qui non ab alio' – erit iste intellectus propositionis: Pater ex se est beatus negative, hoc est, est beatus et non est ab alio beatus principiative; sed non ex se generat Filium, sed ab alio principiative habet quod generet Filium. Sic adhuc est propositio simpliciter falsa, quia Pater nihil habet a Filio, nec quod sit beatus nec quod generet nec quod sit Pater, sed ita ex se habet quod generet Filium sicut quod sit beatus. Unde nec perfectionem intrinsecam nec non intrinsecam habet a persona producta. Si autem intelligat sic quod 'Pater est prius beatus quam generet Filium, quia est beatus Filio non generato et non est Pater Filio non generato', sic adhuc est simpliciter falsa, quia quandocumque

2 determinatione] decretis F 2-3 ex illis mg. G 5 accipitur] arguitur H Fi-
lium om. B 8 sic] non add. H quia] et F aliquid] aliquis EH 9 vel] in illo H
10 est] in quo H 12 sicut] sic E 13 sic] sicut H 14 tunc om. H alia] aliqua CFGH
15 non D, om. alii intellectus] istius add. C 16 hoc] id H est³ om. D est⁴ om. DEFH
beatus om. H 17 principiative] privative F sed¹] sic add. interl. B, hoc add. E
17-18 sed²... Filium om. F 18 Sic om. D 20 ita ex] ista a D, ista ex G 22 nec
non intrinsecam mg. C, extrinsecam H, om. D producta] praedicta B 25 sic] sed FG,
om. H quandocumque] quando H

¹ Supra, pp. 451, lin. 12 – 452, lin. 2.

Pater est beatus, Filius est generatus. Nec videtur posse illa propositionio aliter intelligi. Si tamen dimittat prioritatem originis et accipiat istam propositionem ‘Pater prius aliqua prioritate est beatus quam generet Filium’, dico quod ista propositio potest habere bonum sensum, intelligendo quod beatitudo Patris est aliqua ⁵ prioritate prior generatione qua producitur Filius et etiam ipso Filio. Et hoc potest concedi, quia est ibi prioritas cuiusdam communitatis et consequentiae, quia sequitur formaliter ‘A est Pater, ergo A est beatus’, et non sequitur e converso ‘A est beatus, ergo A est Pater’, nam Filius est beatus et tamen Filius non est Pater nec ¹⁰ etiam Spiritus Sanctus. Et sub isto intellectu potest concedi illa propositio. Vel forte sub isto intellectu: beatitudo est principium generandi Filium, et ita prior origine Filio aliquo modo, et per consequens generatione per quam producitur.

Et concessa illa propositione sub aliquo bono intellectu, respondeo ulterius ad rationem. Quando dicitur ¹ ‘in illo priori est perfecte beatus, ergo in illo priori habet obiectum perfecte beatificans’, dico quod si isti ablativo adiectivo ‘priori’ correspondeat aliquod substantivum aliud quam Pater vel essentia divina vel Filius vel Spiritus Sanctus vel aliquid tale, puta intelligendo ²⁰ quod in illo priori signo vel instanti sit perfecte beatus, antecedens est simpliciter falsum, nec sequitur ex propositione priori sub bono intellectu concessa. Si autem suum substantivum sit essentia vel Pater, tunc est iste sensus: in illo priori, hoc est in illa priori essentia vel in illo priori Patre est perfecte beatus, vel forte in ²⁵

¹ posse] per se G, om. D 2 tamen] non G 5 sensum] intellectum D aliqua om. ABCGH 7-8 communitatis] quietatis A, concomitatis Z 9 et] sed H e converso om. D A² om. F 10 Filius² om. F 11 etiam om. H potest] intelligi et add. B 11-12 potest... intellectu om. (hom.) H 12 Vel corr. in et B 17 perfecte²] simpliciter D 18 si om. A ablativo om. DH 19 substantivum] sustentivum codd. 20 vel Filius om. B aliquid] aliquod H 21 sit... beatus om. C perfecte beatus om. A 23 suum om. H substantivum Z, sustentivum codd. 24 hoc] id H 25 essentia] est perfecte beatitudo add. D est] vel add. D 25-1 (p. 473) vel²... beatus om. (hom.) Z

¹ Supra, p. 451, lin. 15-16.

illo priori Filio vel in illo priori Spiritu Sancto est perfecte beatus. Et tunc si intelligatur sic ‘in illa priori essentia est perfecte beatus’, hoc est ‘est perfecte beatus in essentia quae est prior omni creatura, et aliqua prioritate – scilicet prioritate consequentiae –
 5 est prior etiam qualibet persona’, sic potest concedi quod in illo priori est perfecte beatus. Similiter ‘in priori Patre’, hoc est ‘in Patre qui est prior omni ente creato et qui est prior origine Filio, est perfecte beatus’, et sic ‘in priori Filio, hoc est in Filio qui est prior omni ente creato et Spiritu Sancto, est perfecte beatus’, et
 10 sic de aliis. Quaelibet talis, ubi substantivum illius adiectivi intelligitur vel essentia divina vel persona vel productio seu relatio, potest concedi sub convenienti intellectu sed non semper sub codem, ut patet. Et quando ulterius infertur¹ ‘ergo in illo priori habet obiectum perfecte beatificans’, ista potest concedi sub uno
 15 intellectu, quia sub uno intellectu potest concedi quod in Filio habet obiectum perfecte beatificans, quia scilicet quidquid beatificat Patrem vel est in Filio per identitatem formalem vel per identitatem realem vel per circumcessionem vel per aliquem alium modum. Unde etiam aliquo modo accipiendo ‘esse in’
 20 posset concedi quod paternitas est in Filio, quamvis ille modus ‘essendi in’ non sit forte usitatus. Intelligendo enim per ‘esse in aliquo’ omne illud quod est aliqua eadem res numero cum alio,

¹ Filio om. AE vel] in illo priori Filio vel add. seu rep. E in... priori² om. H priori² om. AE 1-2 beatus] beatitudo D 2 sic] sicut H 3 est² om. De 5 prior] et add. E etiam om. H persona] et add. D 6 Similiter] sicut H in] illo add. F Patre om. F hoc] id H 6-7 hoc... Patre om. (hom.) D 7 ente creato] creatura D qui est om. H 8 Filio¹] et sic in Filio add. G 10 aliis] ubi add. E Quaelibet] quilibet AE, autem add. D ubi] videtur H, suum add. E substantivum] sustentivum codd. 11 vel¹ om. D divina om. D vel² persona om. F seu] vel BF, sive H 12 sub²] hoc D, ab G 13 eodem] modo add. D 14 uno] bono D 16 scilicet] sic D 18 identitatem om. D per¹ om. BEZ circumcessionem] circumsessionem Z 19 in] ista F 20 paternitas] essentia H Filio] vel paternitas add. H 21 in¹ om. F, Intelligendo] utendo A 22 aliquo] alio H aliqua] alia Z, om. D

¹ Supra, p. 451, lin. 15-16.

posset concedi quod paternitas est in Filio, quia una res numero est paternitas et Filius.

Si dicatur¹ quod haec non videtur vera ‘Pater beatificatur in Filio’, respondeo quod non est magis inconveniens quod Pater beatificetur in Filio quam quod sit in Filio; sed Sancti⁵ concedunt quod Pater est in Filio; ergo ita poterit beatificari in Filio. Et forte sic intellexit Augustinus² quando dixit quod Pater omnia videt in Verbo. Sed de hoc alias³.

Dico ergo quod stant simul quod Pater beatificatur in essentia ut est prior Filio aliqua prioritate, et tamen quod beatificetur in¹⁰ essentia in quantum communicata tribus, quia eadem est; et ex hoc ipso quod est communicata tribus est prior tali prioritate consequentiae. Ista tamen propositio ‘Pater beatificatur in essentia ut est prior Filio’ potest habere intellectum verum et falsum. Quia si fiat reduplicatio, ut denotetur esse convertibilitas inter¹⁵ praedicatum principale et illud super quod cadit reduplicatio, sic est falsa, quia tunc inferret istam quod Pater beatificaretur in omni priori Filio, et praecise in priori Filio, et hoc est falsum, quia beatificatur in Filio qui non est prior Filio. Si autem intelligatur quod praedicatum principale insit universaliter illi super quod cadit²⁰ reduplicatio, sic est vera, quia in omni priori Filio Pater perfecte beatificatur, quia et in essentia et in se ipso.

1 una] et eadem add. D 2 Filius] filiatio B 3 videtur] est F 4 magis]
maius F 5 quod... Filio om. H 6 concedunt] concedi A, concesse-
runt H 7 quod... Filio om. H 8 Sed om. D 9 ut] vel H 12 hoc om. F
15 convertibilitas] convertibiliter D 16 praedicatum] primum et secundum F 17 infer-
ret] implicat et infert D 18 prior¹ om. Z 19 quod om. E 20 praedicatum]
principium B, primum F universaliter] nec aliter E 22 et¹] etiam B, om. DEH

¹ Cf. Scotus, *Ordinatio*, I, d. 1, p. 1, q. 2, n. 43 (ed. Vaticana, II, 28, lin. 16-17), textus cancellatus. ² August., *De Trinit.*, XV, c. 14, n. 23 (PL 42, 1077). ³ Infra, pp. 476, lin. 11 - 481, lin. 22.

[INSTANTIAE CONTRA SOLUTIONEM]

Sed contra istam responcionem videtur arguere iste Doctor¹: quia « quaelibet persona intelligit formaliter intellectu ut est in ipsa, non ut est in alia, nec ut in tribus, ex XV *De Trinitate*².
 5 Videtur igitur quod quaelibet intelligit perfecte intelligendo essentiam ut est in se formaliter; igitur perfecta intellectio, quae est beatifica, non necessario requirit essentiam intelligi ut in tribus. Probatio primae consequentiae: non minus ad intellectionem requiritur intelligibile quam intellectus; igitur in perfecte intelligente ex se non minus requiritur quod habeat in se obiectum ut formaliter intelligibile quam quod habeat intellectum in se ut quo intelligat ».

« Confirmatur³: quia si Pater intelligendo deitatem indiget essentia ut in Filio, ergo aliquid reciperet a Filio vel ab aliis quo ut in Filio. Consequentia patet per argumentum Philosophi XII *Metaphysicae*⁴, quo probat Deum non intelligere aliud a se, quia vilesceret intellectus eius, quia tunc perfectionem reciperet ab intelligibili; igitur ita hic. Immo, quod est maius inconveniens, perfectionem simpliciter, puta visionem beatificam quasi reciperet Pater a tribus personis ut obiectis vel ab aliquo ut in tribus. Ex quo videntur sequi duo absurdita: primum, quod non

2 responcionem] rationem BH 3-4 ut est om. H 4 ipsa] proposito H ex om. B
 XV] III G De Trinitate om. C 5 Videtur igitur] Verbi gratia A 6 igitur] ut est G
 6-7 quae est om. H 8 non] si G intellectionem om. Z 9-10 intelligente] intelligibile D 11 ut] in E 13 Pater om. D deitatem] divinitatem G 14 reciperet] requirit H ab om. H 15 ut] vel H 18 intelligibili] intelligentia E maius] magis BF
 19 beatificam om. C 20 quasi] quam Z 20-21 Pater... quo om. H 20 ut obiectis om. Z

¹ Scotus, loco cit., (II, 28, lin. 7-15), textus cancellatus. ² August., *De Trinit.*, XV, c. 7, n. 12 (PL 42, 1065s.). ³ Scotus, ibidem (II, 28, lin. 16 - 29, lin. 6), textus cancellatus. ⁴ Aristot., *Metaph.*, XII, c. 9, t. 51 (1074b 28-35).

omnem perfectionem habet Pater a se; aliud, quod non omnis perfectio simpliciter et essentialis sit aliquo modo prior proprietatis sed aliqua quasi posterior ipsis personis, puta illa quae est ab obiecto ut in tribus ». Si enim ¹ « intelligibile ut in aliquo producendo esset principium beatitudinis Patris, Pater non esset ⁵ beatus a se, XV *De Trinitate*, cap. 7 ²; ergo si essentia ut in producto sit per se obiectum beatitudinis Patris, Pater non erit beatus a se. Consequentia probatur, quia obiectum ut est obiectum non minus requiritur ad beatitudinem quam intellectus ».

[RESPONSIO AD INSTANTIAS]

10

Ad istud respondeo: quando accipitur ³ ‘quaelibet persona intelligit formaliter intellectu ut est in ipsa non ut est in alia nec ut in tribus’, hoc potest intelligi dupliciter. Uno modo quod persona intelligat intellectu ut in alia persona, ita quod intelligat illa persona, – et tunc esset illa persona. Et isto modo intelligit ¹⁵ beatus Augustinus, XV *De Trinitate*, cap. 7 ⁴, ubi dicit sic: « In illa Trinitate quis audeat dicere Patrem nec se ipsum nec Filium nec Spiritum Sanctum intelligere nisi per Filium, nec diligere nisi per Spiritum Sanctum, per se autem meminisse tantummodo vel sui vel Filii vel Spiritus Sancti ». Et sequitur ⁵: « Si enim solus ²⁰

2 simpliciter et] simplex vel Z 3 aliqua om. C quasi om. H 4 ut¹ om. H
 enim om. A intelligibile] intellectus F, intelligibile vel intellectus E, intelligitur H aliquo] in add. H 4-5 producendo] producto D 6 a] in A, quod corr. B 6-7 producto] proposito H, vel producendo add. E 7 erit] esset D 12 ut¹] id H ipsa] prima H
 13 ut om. DH hoc] haec AB potest intelligi] intelligitur F dupliciter] tripliciter H
 14 ut] est add. F 16 beatus om. H dicit om. H sic] quod F 17 nec¹] vel F, om. G
 19 per se autem] aut Z 19-20 meminisse... Sancti om. (cum lacuna) H 20 Et] ut F

¹ Scotus, ibidem (II, 29, lin. 4-11), textus cancellatus. ² August.,
De Trinit., XV, c. 7, n. 12 (PL 42, 1065s.). ³ Supra, p. 475, lin. 3-4.
⁴ August., *De Trinit.*, XV, c. 7, n. 12 (PL 42, 1065). ⁵ Ibidem: « Si enim solus ibi Filius intelligit, et sibi et Patri et Spiritui Sancto... » (PL 42, 1065s.).

sibi Filius intelligit ut intelligentia sit et sibi et Patri et Spiritui Sancto, ad illam redditur absurditatem ut Pater non sit sapiens de se ipso sed de Filio». Hoc est, sicut expresse ibidem¹ exponit beatus Augustinus, quod Filius non est intelligentia nec sapientia ipsi Patri ut ipso sapiat vel intelligat, quasi ipse ex se ipso non habeat intelligentiam vel sapientiam. Et eodem modo Filius non est beatitudo Patri, quasi Pater non habeat beatitudinem a se ipso. Et isto modo non beatificatur essentia ut in Filio, quasi praecise habeat beatitudinem a Filio vel a tribus personis et non a se ipso.

Si autem intelligat quod quaelibet persona intelligit formaliter intellectu ut est in ipsa non ut in alia, quasi possit beatificari vel intelligere sine alia persona, hoc est impossibile et contra beatum Augustinum XV *De Trinitate*, cap. 15², ubi dicit sic: « Novit omnia Deus Pater in se ipso, novit et in Filio; sed in se ipso tamquam se ipsum, in Filio tamquam Verbum suum, quod Verbum natum est de omnibus his quae sunt in se ipso. Omnia similiter novit et Filius in se, scilicet tamquam ea quae nata sunt de his quae Pater novit in se ipso, in Patre autem tamquam ea de quibus nata sunt quae ipse Filius novit in se ipso. Sciunt igitur invicem Pater et Filius, sed ille gignendo, iste nascendo ». Ex qua auctoritate patet quod quaelibet persona novit omnia in qualibet persona, et eadem ratione beatificatur in qualibet persona, quamvis

1 ut] non H et sibi] Filii D 1-2 Spiritui Sancto] Spiritus Sancti F 2 de om. D
 3 ibidem exponit] ponit ibi D 4 beatus om. F 5 ipsi] propria H ipso] ipse D
 sapiat vel] sapientia tali D vel] sive E ipse] ille H, om. D 7 Patri] Patris H 8 a se
 ipso mg. F, om. E Et... Filio om. F modo] Pater add. mg. C 9 a² om. D personis om. F
 12 ut¹] id H in¹ se add. D ut²] autem G, est add. DE quasi] ratione H 13 intelligi
 gere] intelligi H beatum om. D 14 dicit om. H 14-15 Novit] non D 15 novit om. F
 et mg. F, etiam B, om. D in² om. D 17 se ipso] ipso DE, se H 17-18 similiter]
 sicut H 18-19 et... novit om. (hom.) H 18 scilicet om. F 19-20 in²... ipso om.
 (hom.) C 21 ille] iste EH iste] ille E, ipse F 22 quaelibet] omnis et in qualibet add. G
 23 et] per consequens quaelibet persona add. F beatificatur] etiam add. F persona² om. A

¹ Ibidem, col. 1066. ² August., *De Trinit.*, XV, c. 14, n. 23 (PL 42, 1077).

Pater non sit beatus qualibet persona, sicut nec est sapiens qualibet persona, secundum beatum A u g u s t i n u m.

Sic igitur patet quomodo intelligenda est illa propositio¹ quod 'quaelibet persona intelligit formaliter intellectu ut est in ipsa, non ut in alia', quia scilicet non habet ab alia persona quod⁵ intelligat intellectu, – et hoc loquendo de prima persona. Sed cum hoc stat quod intelligit et essentiam in alia persona et aliam personam, et quod non possit intelligere se ipsam nec essentiam divinam nisi intelligendo quamcumque personam.

Et quando ultra accipitur² 'non minus requiritur ad intellectionem intelligibile quam intellectus, igitur in perfecte intelligentie se non minus requiritur quod habeat in se obiectum ut formaliter intelligibile quam quod habeat intellectum in se quo intelligat', respondeo quod non minus requiritur intelligibile quam intellectus, tamen aliter requiritur aliquid quod est intelligibile et aliter¹⁵ intellectus. Quia intellectus requiritur ut realiter et formaliter idem cum intellectione et ut realiter idem cum intelligentie quamvis non ut formaliter idem; sed aliquid quod est intelligibile non requiritur ut formaliter idem cum intellectione, et potest realiter distingui ab intelligentie. Et ideo non oportet quod omni eodem²⁰ modo intelligens habeat intelligibile quo habet intellectum, et ideo quamvis habeat intellectum formaliter ex se, non oportet quod habeat formaliter ex se quamlibet personam intellectam. Hoc patet secundum eos, quia ipsi³ ponunt quod Pater simplici-

1 nec] non H est om. D 2 beatum om. EF 3 igitur om. D 4 quod om. A
 4-5 quod... alia om. H 5 ut] est add. D 7 et²] etiam G 10 accipitur] dicitur H
 12 se¹ om. H non minus] unus G 13 quod om. B 14 respondeo] dico add. F
 15-16 aliquid... requiritur om. (hom.) H 17 ut] sic C 18 ut om. C 19 ut om. G
 . et] quia add. H 20 omni] non A 21 intelligens] intellectus D 22 formaliter]
 in se et add. D 23 formaliter ex se om. Z 24 patet] etiam add. DEZ eos] istos H

¹ Supra, p. 475, lin. 3-4.

² Supra, p. 475, lin. 8-12.

³ Cf. Scotus, *Ordinatio*, I, d. 1, p. 1, q. 2, n. 43 (ed. Vaticana, II, 28, lin. 16 - 29, lin. 34), textus cancellatus; *Quodl.*, q. 1, nn. 20-22 (ed. Wadding, XII, 28s.).

ter et realiter intelligit Filium, et quod intelligit essentiam in Filio, et eadem ratione quod beatificatur in Filio, et tamen non eodem modo habet intellectum et Filium secundum eos.

Sed contra: § visio qua Pater videt essentiam ut est in Patre est perfecta, quia beatifica, ergo non requirit essentiam intelligi ut est in tribus:

Respondeo quod haec consequentia non valet, quia eadem visio est indistincta re et ratione qua videtur essentia ut in Patre et ut in tribus personis, nec plus potest visio essentiae ut in Patre separari a visione essentiae ut in tribus quam visio essentiae ut in Patre potest separari a visione essentiae ut in Patre. Et ex hoc patet quod argumentum Doctoris non valet secundum propria sua principia. Nam visio qua Pater videt essentiam ut in Patre non distinguitur realiter nec formaliter a visione qua videt essentiam ut in tribus. Sed non beatificatur nisi visione qua videt essentiam ut in Patre; ergo non beatificatur nisi visione qua videt essentiam ut in tribus; ergo non prius beatificatur quam videt essentiam ut in tribus.

Ad confirmationem¹ praedicti argumenti dico quod ista consequentia non valet 'Pater intelligit beatifica visione essentiam ut in Filio, ergo aliquid quasi recipit a Filio vel ab aliquo in Filio', et hoc quia nec Filius nec aliquid in Filio est causa illius visionis, non plus quam est causa deitatis, quia in nullo distinguitur

1 quod intelligit om. H 2 beatificatur] Pater add. G 3 intellectum et] intellectus H 4 Sed om. H 4-19 (p. 485) visio... dictam om. (dimisso spatio cc. 7 lin.) A, habet (brevius tamen) partem in columna partem in imis ff. 34v-35r Borgh.; crucem uncinatam ponit ante Sed B 5 quia] et G requirit] querit G 5-6 intelligi om. B 6 tribus] personis add. B 8 eadem visio] eodem modo Z re] ibi H 9 tribus] pluribus F 10-11 in²... ut¹ om. (hom.) G 10 tribus] personis add. D 10-11 tribus... in²] ipso H 11 potest... Patre² exp. G 12 Et om. DF argumentum] dictum Z 14 ut om. H distinguitur] nec add. DF 15 in om. BG 16 ut in Patre om. Z 16-17 Patre... in om. (hom.) H 17 in om. B 17-18 ergo... tribus om. (hom.) F 17 prius plus DH 18 videt] videat D 20 ista consequentia] istud argumentum H 21 ergo] nisi D 22 in Filio om. Z nec¹ om. BCEGH 23 in om. G in nullo] nullo modo CH, non DF

¹ Supra, p. 475, lin. 13-15.

visio a deitate. Ad probationem consequentiae¹ dico quod P h i l o s o p h u s probat Deum non intelligere aliud a se tamquam recipiens intellectionem ab alio, quia tunc vilesceret intellectus eius. Et ideo isto modo dico quod Pater non intelligit essentiam ut in Filio, nec in primo instanti originis nec in aliquo, immo nunquam in perpetuum sic intelliget essentiam ut in Filio, quia nunquam recipiet aliquid a Filio. Et ita argumentum probat quod Pater nunquam intelligit essentiam ut in Filio. Et hoc verum est: recipiendo intellectionem a Filio vel ab aliquo in Filio; tamen vere intelligit essentiam in Filio non recipiendo intellectionem a Filio.¹⁰ Et ita patet quod non sequitur primum inconveniens ad quod deducitur, quia Pater nihil recipit a Filio quamvis intelligat Filium et essentiam in Filio. Aliud etiam inconveniens non sequitur, quia essentia ut in Filio est prior aliqua prioritate etiam ipso, scilicet prioritate cuiusdam communitatis, nam essentia quae est in Filio¹⁵ est Filius, et etiam Pater, et tamen Pater non est Filius. Tamen de ista propositione reduplicativa ‘essentia ut in Filio est prior proprietate’ potest dici quod ipsa est falsa, quia infert istam ‘omne quod est in Filio est prius proprietate Patris’, quod est falsum de filiatione. Et ideo quantum ad tales propositiones reduplicativas,²⁰ an sint verae vel falsae, recurrendum est ad regulas quae dicentur infra, distinctione undecima², de propositionibus reduplicativis.

2 probat... non] non probat Deum C, intelligit de non D 3 intellectionem] intellectum B 4 alio] aliquo GH 5 Filio] quia nunquam recuperet aliquid a Filio add. D 6 aliquo] alio FH 6 intelligeret] intelligeret DZ 7 aliquid a Filio om. E 9-10 vel... Filio² om. (hom.) F 9 tamen] non G 10-13 non... Filio om. (hom.) G 11 ita om. B 12 quia] quod BDFH Pater om. E nihil] aliquid H (hom.) 13 Aliud etiam] ad secundum F quia] quod H 14 etiam] et H, om. C ipso] Filio add. D 15 communitatis] communicabilitatis B 16 et etiam Pater F, om. alii 17 ut] est add. F 18 proprietate] prioritate F, quod corr. in paternitate F², paternitate Borgh. (v. lin. 19). ipsa] ista D, om. H quia] ipsa add. F 18-19 omne quod] omnis essentia quae Borgh. 19 prius F, prior alii et Borgh. proprietate] prioritate H, paternitate (et om. Patris) Borgh. 19-20 de filiatione om. H 21 an... vel] aut sunt verae aut sunt F recurrendum] reducendum Z 22 undecima] XII, quaestione 3 Z

¹ Supra, p. 475, lin. 15-18.

² Sent., I, d. 12, q. 2 L-R.

Et quando dicitur¹ quod 'si intelligibile ut in aliquo producendo esset principium beatitudinis Patris, Pater non esset beatus a se, ergo si sit obiectum ut in aliquo producendo non est Pater beatus a se', dico quod 'producendum' potest dupliciter accipi: vel pro non producto quod tamen producetur, et sic consequentia est bona, sed tunc est antecedens falsum quod sumitur, scilicet quod Filius est producendus, nam isto modo accipiendo 'producendum' nunquam Filius fuit producendus nec unquam erit producendus. Aliter potest accipi 'producendum' pro producto quod [vere producitur] et vere producetur, sicut Filius semper producitur et semper producetur. Et sic consequentia non valet, nam obiectum non est principium intellec-tionis, et ideo non sequitur 'beatificatur aliquo quod est vel erit in producendo, ergo non est beatus a se', quia illa visio est eadem totaliter in producente et producendo.

Et si dicatur quod tunc in primo signo originis Pater non est Filius, quia in primo signo Filius non est, dico quod 'signum', si concedatur in Deo, non potest esse nisi essentia vel persona vel relatio; et ideo idem erit dicere 'in primo signo originis Filius non est' et dicere 'Filius non est in Patre, vel non est in essentia, vel Filius non est in paternitate'. Et de istis patet per praedicta quid est dicendum.

1 intelligibile] intellectus F 3 producendo] vel producto add. mg. F² 4 producendum] producendo H 5 et om. D 6 sed] et F 6-7 quod sumitur] quia falsum innuitur F, om. H sumitur] innuitur CG 7 producendus] et non productus add. F 8 fuit] sic est B, sic fuit E, fit C 8-9 nec... producendus om. (hom.) C 10 et] etiam DEG, non H, om. F producetur] producitur C 10 sicut] igitur G 11 producitur... semper² om. (hom.) H et] vel C semper² om. E 12 nam om. C non² om. CH 13 beatificatur] in add. F 15 totaliter] realiter E, om. H et] in add. E producendo corr. in producto B, producto FH, producto et producendo D 16 Pater] in Patre Z 18 concedatur] conceditur esse D 19 persona vel] personalis Z signo om. D 20 Filius¹] Pater C non est¹] Filius add. C, om. D 21 Filius... in om. H per om. C 22 praedicta] praedictam BC est dicendum] credit C

¹ Supra, p. 476, lin. 4-8.

[RESPONSIO AD FORMAM QUAESTIONIS]

Ex praedictis respondeo ad formam quaestioneis quod non est possibile frui aliquo quod est realiter Deus, seu habere fruitionem respectu alicuius quod est realiter Deus, non habendo fruitionem alicuius quod est realiter Deus, propter identitatem realem essentiae ad personas et relationes divinas.⁵

Et si dicatur quod – secundum praedicta – potest haberi conceptus proprius essentiae divinae sicut potest haberi nomen proprium divinae essentiae, puta tale nomen quod significet idem quod ‘neque generans neque genitum’. Et per consequens in tali conceptu intelligitur essentia et non aliqua persona, et per consequens – cum tantae abstractionis sit voluntas sicut intellectus – poterit voluntas frui essentia non fruendo persona:

Dico quod quamvis intellectio illa esset aliquo modo propria divinae essentiae – sicut nomen tale esset proprium – et ita tunc intelligeretur essentia et non persona illa intellectione, tamen fruitio non esset propria, immo talis tunc frueretur tam essentia quam persona propter identitatem realem essentiae et personae. Et hoc quia expressum est quod essentia neque est generans neque producta et tamen quod quaelibet persona est generans vel producta. Et per consequens talis conceptus est proprius essentiae et sibi conveniens per praedicationem et non praedicatur de aliqua persona nec de pronomine demonstrante praecise personam. Et hoc tunc est convertibile cum hoc quod dico: essentiam intelligi illa intellectione et personam non intelligi illa intellectione. Verum-

3 seu... fruitionem om. BCG 3-4 seu... Deus om. (hom.) DFH 5 alicuius] respectu add. D alicuius... Deus] de Deo vel personis H, mg. F, om. BCEG [proper] per H
5-6 essentiae] et add. BCFG 10 quod om. B 11-12 in... consequens om. (hom.) Z
11 aliqua] alia B 12 sit om. H 13 intellectus] et sic add. H 16 intelligeretur...
persona] intelligerem essentiam et non personam B 17 propria] proprio D : talis tunc
om. D 19 expressum est] sicut dictum H 20 tamen] quod G , quod om. CH
22 sibi] esset F, sic G praedicationem] reduplicationem E , aliqua] alia F 23 de om. BCEG
24 tunc om. FGH [dico] dicitur D, quod add. BFGH [essentiam] essentia potest H

tamen non debet absolute negari personam intelligi illa intellectione, et hoc quia quamvis ille conceptus non respiciat personam tamquam subicibilem respectu illius conceptus, tamen dat intelligere vel connotat vel aliquo modo significat personam. Et

⁵ ideo illa intellectione aliquo modo persona intelligitur quamvis non eodem modo, sicut nec eodem modo significatur. Et ita patet quomodo potest salvari quod dictum est prius¹, scilicet quod nunquam – nec abstractive nec intuitive – potest intelligi essentia nisi intelligatur persona, quamvis possit haberi aliquis conceptus

¹⁰ proprius divinae essentiae qui tamen aliquo modo importabit personam, et eodem modo aliquo modo intelligitur persona. Et ita patet quomodo sub uno sensu potest concedi quod potest intelligi essentia non intellecta persona, quia sequitur ex creditis in Scriptura vel ex determinatione Ecclesiae; sed non debet con-

¹⁵ cedi quod aliquis potest frui essentia non fruendo persona, quia hoc non sequitur evidenter ex creditis. Et ideo quando aliqua sunt idem realiter non est tanta abstractio voluntatis sicut intellectus, scilicet quod sicut intellectus potest intelligere unum sine alio, modo superius declarato, quod eodem modo voluntas potest

²⁰ frui uno non fruendo alio, propter rationem dictam.

[RESPONSIO AD ARGUMENTA PRINCIPALIA]

Ad primum² argumentum principale patet per iam dicta³, quomodo – aequivoce accipiendo – potest essentia intelligi sine persona et quomodo non.

1 debet] oportet H 4 aliquo] alio DFH 4-5 Et ideo om. G 5 illa om. G || persona om. H 6 sicut] igitur G sicut... modo om. (hom.) H 7 quomodo] quando H 8 nec¹ om. D 9 nisi] non H 10 quamvis possit] quod non potest H 11 personam] essentiam D 12 aliquo modo om. F || intelligitur] intelligetur G 12 quomodo] quod H || quod] persona add. E 13 creditis] traditis DG, dictis F 16 hoc om. F 16-17 quando... sunt] quamvis voluntas et intellectus sint F 17 non] tamen add. F 19 declarato] de- clarando B, dicto H 20 dictam] datam B 22 argumentum om. D || patet om. H

¹ Supra, p. 455, lin. 23 - 456, lin. 2. ² Argumenta principalia vide supra, pp. 448, lin. 9 - 449, lin. 14. ³ Supra, pp. 482, lin. 14 - 483, lin. 20.

Ad secundum concedo quod omne prius causalitate et tempore et perfectione potest intelligi a nobis sine posteriori quamvis non a Deo; sed prius prioritate cuiusdam communitatis cum quo tamen est unum realiter non potest intelligi sine illo. Huiusmodi est essentia respectu personae. — Et propter calumniantes¹ expono me et dico quod nihil aliud intelligo per ‘essentiam esse priorem persona’ nisi quod essentia est tres personae et tres relationes, et nulla persona est tres personae.

Ad confirmationem dico quod intellectus potest coniuncta in re divisim intelligere, sed si sint una res vel si aliqua una res simplex est, illa non potest intellectus intelligere divisim. Ita est in proposito, quod essentia et persona non sunt coniuncta in re, — sicut paries et albedo coniunguntur —, immo sunt una res, et ideo non potest intelligi essentia nisi intelligatur persona, quamvis albedo possit intelligi non intellecto pariete.

Ad tertium dicendum quod relatio non habet distinctam bonitatem nec etiam habet distinctam entitatem ab entitate essentiae, quia relatio et essentia non sunt duae entitates.

Et si dicatur quod est distincta entitas ab alia relatione, potest concedi quod est distincta entitas relativa, quia tamen istae duae entitates relativae sunt una simplex entitas absoluta ideo non potest una intelligi sine alia.

1 omne corr. in esse B, esse D 2 a nobis] prius B 4 cum... unum] quamvis sit idem D tamen om. F illo] alio D, aliquo F, vel alio add. E 5 Huiusmodi] hoc B
5-6 calumniantes expono] calumniatores exponam F 6 expono me] expositionem H
10 si¹ sint] non sicut D si²] sicut D aliqua] aut B, om. (cum lacuna) C 11 una]
res H simplex] simpliciter G illa] ita D, illam H intellectus om. F 12 Ita] sic G
13 re] se BC coniunguntur] cognoscuntur H sunt] est F 15 intellecto pariete] intelligendo parietem H 16 non] etiam add. B 17 bonitatem] voluntatem H etiam habet
om. H 17-18 ab... essentiae om. G 18 duae] distinctae D 19 est... entitas] habet
distinctam entitatem F 22 ideo om. C

¹ Propositio ‘essentia est prior persona’ calumniari posset eo quod videtur esse contra Symbolum Athanasianum, ubi dicitur «Et in hac Trinitate nihil prius aut posterius...» (Denzinger-Bannwart-Umberg, *Enchiridion Symbolorum*, n. 39).

Ad quartum per idem dicendum est quod una res potest intelligi non intellecta alia re quando illae duae res non sunt una res simplex, quando autem sunt una res simplex non oportet. Ita est in proposito, quia duae personae sunt realiter ⁵ una simplex essentia.

Ad ultimum dico quod plus repugnat essentiae divinae terminare actum intelligendi sine persona quam repugnat uni personae terminare dependentiam naturae assumptae sine alia, sicut secundum beatum Augustinum¹ plus repugnat uni personae creare sine alia quam incarnari sine alia. Sed unde est hoc notum? Dico quod unum est notum per Scripturam et aliud non, et ideo debet unum concedi et non reliquum. Unde per rationem – etiam supponendo articulum fidei de Trinitate – non potest plus probari quod una persona potest incarnari sine alia quam quod una potest creare sine alia. Nec potest probari plus quod relatio potest esse ratio terminandi dependentiam naturae assumptae quam quod potest esse ratio terminandi dependentiam rei creatae. Unum tamen est tenendum et non aliud, propter rationem dictam². §|

3 quando... simplex² mg. E, om. (hom.) GH sunt²] est F 4 est] esse G quia] quod BD 6 repugnat] repugnet F, repugnaret G, om. H 10 incarnari] incarcerari G 12 reliquum] aliud D 14 persona] non add. H potest²] plus add. D 15 quod] quam E Nec] ut G 16 relatio] Filius C potest esse] est D 18 tenendum] intelligendum H 19 aliud] sicut dictum est add. D 19 rationem] causam iam H, statim add. D

¹ August., *De Trinit.*, I, c. 4, n. 7 (PL 42, 824). ² Hic supra, lln. 11-12.

[QUAESTIO VI

UTRUM VOLUNTAS CONTINGENTER ET LIBERE FRUATUR FINE ULTIMO]

Quinto quaero utrum voluntas contingenter et libere fruatur fine ultimo.

Quod non:

Quia voluntas naturaliter inclinatur ad volendum finem ultimum, sicut unumquodque naturaliter inclinatur in suam perfectionem, 5 igitur non potest in oppositum, quia in quocumque fit oppositum illius ad quod naturaliter inclinatur violentatur; sed voluntas non potest violentari; ergo etc.

Ad oppositum:

Voluntas est receptiva nolitionis et volitionis respectu cuiuscumque obiecti; sed nullius est receptiva nisi cuius est activa; ergo active potest in volitionem respectu cuiuscumque obiecti, et etiam in nolitionem; ergo libere et contingenter.

[OPINIO SCOTI]

Ad quaestionem dicitur¹ quod voluntas non necessario fruitur fine ultimo ostendo in universalis; secundo, quod nec fine ultimo ostendo in particulari sed obscure; tertio, quod nec fine ultimo ostendo clare in particulari.

3 Quinto] Sexto FZ 7 sicut] sed G 8 naturaliter corr. in cui fit contra G 7-9 inclinatur... inclinatur] inclinationem G 9 fit] sit AH, fuerit Z 11 oppositum] natura voluntatis sive ipsa add. F 12-13 cuiuscumque] cuiuslibet H 13-14 sed... obiecti om. (hom.) D 14-15 volitionem... nolitionem trp. AB 14 respectu om. G 17 dicitur] dico G, primo add. F 18 in universalis] et universaliter H 19 sed] et EH 20 clare] et add. D

¹ Opinio Scoti, *Ordinatio*, I, d. 1, p. 2, q. 2, nn. 82, 143-145 (ed. Vaticana, II, 62, 96s.).

Primum probatur primo sic¹: «necessitas naturalis non stat cum libertate, quia natura et voluntas sunt principia activa habentia oppositum modum principiandi, igitur cum modo principiandi voluntatis non stat modus principiandi naturae; sed voluntas libere vult finem; igitur non potest necessitate naturali velle finem, nec per consequens aliquo modo necessario. Assumptum, scilicet quod voluntas libere velit finem, probatur, quia eadem est potentia quae vult finem et illud quod est ad finem, igitur eundem modum agendi habet, quia diversi modi operandi arguunt diversas potentias. Libere autem operatur circa ea quae sunt ad finem, ergo et circa finem».

«Praeterea², secundum Augustinum I Retractionum, cap. 9³: ‘Nihil est tam in potestate voluntatis quam ipsa voluntas’, quod non intelligitur nisi quantum ad actum elicitum. Si igitur actus voluntatis sit in potestate voluntatis mediante actu alterius potentiae, multo fortius est in potestate voluntatis immediate; sed in potestate voluntatis est velle vel non velle finem mediante actu intellectus, quia in potestate voluntatis est avertere intellectum a consideratione finis»; ergo etc.

²⁰ «Confirmatur ista ratio, quia illud quod non impedimentum necessitatur ad agendum de necessitate removet prohibens actionem si potest. Ergo si voluntas non impedita necessitatur ex

1-11 necessitas... finem trp., praemissis verbis: Item in generali arguitur sic post actum (p. 490, lin. 17) A, ibidem habet, sed huc reponendum indicat B, habet utroque loco F 2 voluntas] libertas D 3 oppositum... principiandi] diversos modos principiandi oppositos D 5 necessitate naturali] necessitari naturaliter H 6 nec] etiam add. C 7 scilicet] patet D, videlicet H, secundum eum E 8 que om. A 9-11 habet... finem ing. C 9 operandi] agendi C 10 Libere autem] sed libere H 11 et... finem] etc. H || finem] hucusque add. (ut notam criticam) B 12-19 Praeterea... etc. trp. p. actum (p. 490, lin. 17) H 16-17 immediate... voluntatis om. (hom.) A 17 non velle] nolle D || finem] ultimum add. H 18-19 a... etc.] in aliam considerationem H 20 non] est add. CG 20-21 impeditum] impeditur et H, et add. C

¹ Ibidem, n. 80 (II, 60). ² Ibidem, nn. 91-93 (II, 66ss.).

³ August., Retract., I, c. 8, n. 3 (PL 32, 596; CSEL 36, 40).

natura sua ad volendum ultimum finem, removet necessario omne prohibens illam volitionem si potest. Prohibens autem hanc volitionem est non-consideratio finis, et hanc potest voluntas removere, faciendo intellectum stare in consideratione finis. Igitur voluntas de necessitate faciet intellectum stare in consideratione finis. Maior 5 patet, quia quod ex se necessitatur ad agendum nunquam prohibetur nisi per aliquid repugnans vincens virtutem eius activam. Sicut patet de gravi: prohibetur enim a descensu propter aliquid repugnans vincens eius inclinationem, et pari necessitate removet 10 impedimentum si potest. ».

Item, arguitur secundo principaliter sic¹: « omne agens de necessitate agit secundum ultimum potentiae suae, quia sicut non est in potestate eius actio ita nec modus agendi, scilicet intense vel non intense agere, igitur voluntas de necessitate volet semper finem quantum potest, cuius oppositum experimur ». 15

Tertio sic²: « potentia libera per participationem non magis tendit in obiectum perfectum quam in aliud obiectum, ergo nec potentia libera per essentiam. Non autem est differentia inter finem volitum et alia volita nisi ex parte obiecti perfectioris. Antecedens patet, quia visus, qui est potentia libera per participationem quatenus actus eius subest imperio voluntatis, non magis necessario videt pulchrum quam minus pulchrum; et ideo ab utroque aequaliter avertit et utrumque aequo contingenter videt ». 20

1 volendum ultimum finem F, agendum de necessitate ABCGH, agendum vel ad volendum finem ultimum de necessitate DE removet] prohibens actionem et per consequens removet add. H 2-3 volitionem add. E 3 est om. A 4-5 Igitur.. finis om. (hom.) BD 7 repugnans] et add. DH 7-9 virtutem... vincens om. (hom.) F 7 eius] eiusdem G, suam H 8 prohibetur enim] quod prohibetur D 9 repugnans] et add. H 9 inclinationem] naturalem add. E 11 secundol tertio E, primo G : pricipaliter om. Z 15 finem] intensissime et add. (ex editione Scotti) Z 16 Tertio] Quarto EFG non] tamen add. H 17 tendit... quam] dicit obiectum imperfectum quam perfectum vel H 18 autem] enim F 18-19 differentia inter om. H 21 subest] est sub D 22 videt] magis add. DE 23 avertit] avertitur D .

¹ Scotus, *Ordinatio*, I, d. 1, p. 2, q. 2, n. 133 (ed. Vaticana, II, 88s.), textus cancellatus. ² Ibidem, textus non cancellatus.

Secundo dicitur¹ quod non necessario fruitur fine in particulari obscure apprehenso.

Tertium probatur, scilicet quod voluntas etiam elevata per caritatem non necessario fruitur ultimo fine clare viso. Primo sic²: « quando principium elicivum non necessario elicit, habens illud principium non necessario agit; sed principium elicivum eodem modo se habens quo prius quando eliciebat contingenter actum nullo modo elicit necessario; ergo nec agens habens illud principium necessario aget. Voluntas autem habens eandem caritatem quam modo habet, contingenter prius eliciebat actum fruendi, modo igitur non necessario elicit actum illum, cum nulla sit facta mutatio ex parte eius. Hoc patet in raptu Pauli³: si prius habuit aequalem caritatem cum ea quam habuit in raptu illo, nulla erat mutatio ex parte voluntatis nec principii eliciti; nulla ergo necessitas eliciendi tunc magis quam nunc, nec per consequens necessitas agendi ».

« Vel⁴ formatur sic ratio: necessitas agendi non potest esse nisi per aliquid intrinsecum activo principio; per hoc autem quod intellectus modo videt obiectum, nihil novum est intrinsecum principio activo in fruitione; igitur nec nova necessitas agendi. Maior probatur: alioquin necessitas agendi non esset per rationem principii activi, et ita per nihil, vel per principium extrinsecum », et per consequens per illud esset agere. Minor patet, quia visio vel non est causa fruitionis vel non principalis. Sed « necessitas⁵

1 dicitur] dico D in om. ABCEH 2 apprehenso] patet ex probatione tertii add. Z
 3 probatur] sic add. C scilicet om. DH quod] quia D etiam] et BC, om. FH elevata]
 elicta H 5 quando] quandocumque H necessario] agit vel add. H 6-8 agit... neces-
 sario om. (hom.) C 8 ergo om. D 11 illum om. C 13 habuit] habuerit G
 et cum ea quam] quam illa quam D 14 illo] ideo F et nulla] non D erat] erit F nec
 om. G 17 Vel... agendi om. (hom.) CG 18 Vel] aliter add. E 18 per] sed ex H
 21 Maior... agendi om. (hom.) G 23 per consequens] ita D et illud] idem H 24 Sed]
 vel (quod exp.) G

¹ Ibidem, nn. 82 et 144 (II, 62, 97). ² Ibidem, n. 136 (II, 91); cf.
 etiam textus interpolatus. ³ II Cor. 12, 2. ⁴ Scotus, loco cit.,
 n. 137 (II, 92s.). ⁵ Ibidem.

agendi non est nisi per aliquid principio activo principali intrinsecum; nam secundarium non dat activitatem principali, sicut nec determinat ipsum ad agendum, sed e converso principale agens ex se secundum modum sui utitur secundario, ita quod si nihil in principali excludat contingentiam, tota actio erit contingens ». ⁵

« Item ¹, aut finis movet aut potentia movet. Si finis, patet quod non est necessitas, quia ille finis ad nullum actum creatum necessario movet. Si voluntas, – et illa non habet differentiam ex parte obiecti nisi approximationem maiorem vel minorem –, tunc arguo: diversa approximatio passi ad agens non causat necessitatem sed tantum intensiorem actionem, sicut patet de calido respectu calefactibilium plus et minus approximatorum. Diversa autem praesentia obiecti, puta visi et non-visi, non videtur esse nisi approximatio diversa eius circa quod debet esse actus voluntatis ad voluntatem. Ergo illud non diversificat necessitatem et ¹⁰ non-necessitatem, sed tantum facit intensiorem et minus intensum actum ».

[IMPUGNATIO RATIONUM SCOTI]

Quamvis istae conclusiones, ut credo, sint tenendae, tamen rationes non videntur probare sufficienter, ideo arguo contra eas. ²⁰

Contra prima m², cuius virtus stat in hoc quod eadem potentia non habet diversum modum principiandi, arguo: quia

1 est] esset F nisi om. H 2 nam] nec G 4 secundum] necessarium add. H
sui] suum DE, om. F 5 excludat] includit H + tota actio] totum F 6 movet² om. H
7 est om. E + finis] necessitatur add. H + creatum] terminatum, alia littera creatum E, nec add. H
13 praesentia] principia respectu H 13-15 non²... voluntatis om. A 14 debet] dependet in H
15 Ergo illud] quod H + non om. C 15-16 et non necessitatem om. AE
16 intensiorem] actum add. C 17 actum] habet... finem (*ut supra*, p. 487, lin. 9-11) add. C,
Item, diversi modi operandi... finem (*ut supra*, p. 487, lin. 9-11) add. D, Primum probatur primo
sic: necessitas naturalis etc., quaere inferius(!) ibi add. H 19 ut credo om. E 20 eas]
illas F 21 stat] constat H 22 arguo: quia] arguitur quod H, om. ABF

¹ Ibidem, n. 138 (II, 93).

² Supra, p. 487, lin. 1-11

ista propositio, si intelligat quod eadem res operativa indistincta omni modo ex parte rei non habet respectu distinctorum distinctos modos principiandi, est simpliciter falsa, quia voluntas divina necessario est principium spirandi Spiritum Sanctum, secundum istos¹, et ipsa eadem est principium creandi creaturas contingenter.— Ita dicent illi² de alia opinione quod eadem voluntas est principium naturale et necessarium volendi finem ultimum, et eadem est principium contingens et liberum volendi ea quae sunt ad finem.

10 Si dicitur³ quod principiare contingenter et necessario possunt competere eidem respectu diversorum, non autem principiare naturaliter et libere, hoc non valeat, quia non plus repugnant principiare naturaliter et libere diversa quam principiare necessario et contingenter diversa. Similiter, hoc dato, habetur

15 propositum quod non est inconveniens quin voluntas necessario feratur in finem, et tamen contingenter in illud quod est ad finem, ita quod ex talibus modis principiandi diversis non potest oppositum probari, § quamvis secundum istos⁴ in utrumque feratur libere. §|

20 Praeterea, sicut postea declarabitur⁵, intellectus et voluntas nullo modo distinguuntur ex parte rei, et tamen secundum istum⁶ intellectus necessario causat intellectionem, et contingenter et libere voluntas causat volitionem.

1 intelligat] intelligatur H 4 necessario *trp. p. spirandi* D, *necessarium (p. istos)* H
Spiritum Sanctum] *Spiritus Sancti* Z 4-5 *Spiritum... creandi* om. C 5 *istos*] *ipso* G
creaturas] *et creat* C, *creataram* D 6 *quod*] *quia* D 7-8 *necessarium... liberum*
om. G 12 *naturaliter*] *materialiter* D 15 *quod*] *quia* D *est*] *esset* B 16 *tamen*]
non G 18-19 *quamvis... libere* om. A 18 *utrumque*] *utraque* C 18-19 *feretur*]
feratur D, *fertur* F 21 *ex*] a D 22 *istum*] *istos* F

1 Scotus, *Ordinatio*, I, d. 10, q. unica, nn. 40-50 (ed. Vaticana, IV, 357-361); *Quodl.*, q. 16, nn. 2-7 (ed. Wadding, XII, 446-452). 2 Scilicet

Henricus Gandavensis (*contra quem* Scotus *arguit*), *Quodl.*, III, q. 17 (I, Parisiis 1518, f. 78 G). 3 Cf. Scotus, *Ordinatio*, I, d. 10, q. unica, n. 44 (ed. Vaticana, IV, 358). 4 Cf. Scotus, *ibidem*, n. 45 (IV, 358s.).

5 *Sent.*, II, q. 24 K. 6 Scilicet secundum Scotum, *Opus Oxoniense*, II,

d. 25, q. 1, n. 22 (ed. Wadding, VI-2, 888s.).

Praeterea, quod non tantum idem principium possit esse causa diversorum specie, ita quod aliquorum sit causa naturalis et aliquorum libera, sed quod respectu eorundem specie potest esse causa naturalis et libera, videtur, quia voluntas, secundum istum Doctorem¹, contingenter et libere causat dilectionem sui ipsius in se ipsa, et ipsa eadem voluntas naturaliter et necessario causat dilectionem sui ipsius in alia voluntate. Assumptum patet, quia secundum istum Doctorem² obiectum est causa partialis non tantum actus intelligendi sed etiam actus volendi. Sed obiectum distinctum a voluntate mota non causat illum actum illius voluntatis contingenter et libere, quia tunc ille actus esset in potestate sua, et per consequens posset non diligi ab illa voluntate secundum libitum suum, quod est manifeste falsum. Ergo necessario causatur ab ea.

Si dicatur quod voluntas non causat volitionem in alia voluntate immediate sed tantum mediante actu cognoscendi, hoc non sufficit, quia non videtur de intentione istius Doctoris³ quod actus intelligendi sit proprie causa effectiva actus volendi. Et tamen aliquid aliud a voluntate est causa activa partialis actus volendi, igitur illa causa partialis erit obiectum. Similiter, hoc dato, saltem habetur propositum quod voluntas est causa contingens et libera actus diligendi se ipsam, et quod eadem voluntas est causa naturalis et necessaria vel actus volendi in alia voluntate vel actus intelligendi vel speciei intelligibilis, si

1 Praeterea, quod] Quod vero F 2 specie om. E 2-3 aliquorum om. G 4 vide-
tur om. ABF quia] quod H 6 et ipsa² om. G 7 voluntate vnt. E 9 tantum]
tamen A etiam om. AFH 10 obiectum] istud add. F mota] modo Z illum om. D
13 falsum om. G 13-14 Ergo... ea om. A 17 videtur] esse add. E 18 propri] praece Z 19-20 Et... volendi om. (hom.) A 19 activa] effectiva DF 20 crit] est H
23 vel om. H 24 in... intelligendi om. C vel²] actus add. G

1 Cf. Scotus, *Ordinatio*, I, d. 12, q. 1, n. 17 (ed. Vaticana, V, 34).

2 Scotus, *Opus Oxoniense*, II, d. 25, q. 1, n. 24 (ed. Wadding, VI-2, 889).

3 Cf. Scotus, *ibidem*, n. 21 (ed. Wadding, VI-2, 887).

requiritur ante intellectionem et actum voluntatis. Et quodcumque istorum detur, habetur propositum quod idem respectu unius potest esse principium naturale et respectu alterius principium liberum.

Si dicatur quod obiectum non est causa effectiva proprie et per se sed quodam speciali modo causandi, – ista responsio est contra principia istius Doctoris¹, qui probat quod obiectum est causa partialis intellectionis per hoc quod non potest poni intellectio sine obiecto; ergo videtur ponere quod obiectum est proprie causa. Similiter, aequa faciliter posset poni quod calor non causat effective proprie sed quodam speciali modo causandi.

Praeterea, secundaria ratio² non concludit, quia dicent leviter ad beatum Augustinum quod intelligit de actu voluntatis respectu eorum quae sunt ad finem, non autem de actu volendi respectu finis.

Praeterea, confirmatio³ illa non videtur concludere, quia non est inconveniens quod aliquid sit in potestate voluntatis mediante actu aliquo, et tamen quod immediate non sit in sua potestate quin si illud aliud ponatur necessario tendat in illum actum. Assumptum patet, quia voluntate tendente in aliquod antecedens necessario tendit in consequens scitum esse consequens, ita quod stante prima volitione § et actu primo intellectus § voluntas necessitatibus ad secundam, nec potest non elicere secundam nisi destruat

¹ intellectionem] intentionem BF et actum *interl.* F, *om.* ABCEGH 3 principium *om.* BDFZ 8 per] ex D 10 posset poni] ponitur G 11 calor] calorem add. *interl.* F proprie *om.* F 13 secunda] tercia H quia] quod B dicerem D 16 volendi] voluntatis DF 20 quin] quoniam G aliud *om.* F ponatur] apponatur EF, non add. H 21 quia] in add. C 23 et] in H et... intellectus *om.* A primo] illo HZ intellectus] et add. H 24-1 (p. 494) destruat primam] destruatur prima H, et add. CDEH

¹ Scotus, *Ordinatio*, I, d. 3, p. 3, q. 2, n. 523 (ed. Vaticana, III, 311s.).

² Supra, p. 487, lin. 12-19. ³ Supra, pp. 487, lin. 20 - 488, lin. 10.

primam. — Ita dicerent alii¹ quod stante intellectione finis voluntas necessitatur ad volendum finem, ita quod non potest non velle finem nisi destruat intellectionem finis.

Si dicatur quod quamvis stante una volitione necessario sequatur alia volitio, tamen hoc non est possibile de intellectione, quia non est similis ordo volitionis ad intellectionem seu intellectionis ad volitionem qualis est unius volitionis ad aliam, contra: hoc non sufficit, quia voluntas poterit sic disponi quod habeat aliquem actum in sua potestate, quod nulla facta variatione praevia illi actui potest libere illum actum elicere vel non elicere, et sola intellectione de novo superveniente voluntas necessario elicit illum actum, ita quod non habet eum in sua potestate sic quod omnibus praeviis remanentibus in eadem dispositione possit libere elicere vel non elicere. Igitur non est inconveniens quod aliquis actus sit in potestate voluntatis mediante actu intellectus et tamen actu intellectus posito in esse cum ceteris dispositionibus non sit simpliciter in potestate voluntatis. Assumptum patet: quia ponatur quod aliquis velit efficaciter sanitatem sed ignoret an potio amara sit necessario requisita ad sanitatem consequendam vel non; hoc posito ille poterit libere velle habere potionem amaram et non velle. Ipso autem incipiente credere quod nullo modo poterit habere sanitatem sine potionе amara — stante illa credulitate et volitione efficaci priori sanitatis — necessario sequetur volitio potionis amarae, et ita necessario sicut ad praesentiam ignis sequitur calor in ligno.

2 ita quod] et H 4 quod om. F .. stante om. G 5 sequatur] sequitur G, requiritur H .. de] prima add. C 6 similis] consimilis EF volitionis... seu om. F seu] nec G, sive H 8 quia] quod H 9 quod] quia F 11 intellectione] illi add. D 12-14 ita... elicere² om. Z 13 praeviis om. AF : in... dispositione] dispositionibus F 15-16 et... intellectus] et tamen propter intellectionem de novo supervenientem (p. dispositionibus) Z 16 non] sive D 18 sed ignoret] si ignoret F 20 ille] illud H libere] bene H 21 velle] ipsum actum inflictivum amare add. D autem] postea add. F 23 efficaci... sanitatis] effici prior sanitatem D

¹ Cf. Thomas Aquinas, *Summa theol.*, I-2, q. 10, art. 1-2; Henricus Gandavensis, *Quodl.*, IV, q. 11 R-Z (I, Parisiis 1518, ff. 102r-103r).

Ex isto patet quod illa propositio quod 'illud quod non impeditum necessitatibus ad agendum de necessitate removet prohibens actionem si potest' non est universaliter vera, quia, sicut declaratum est¹, voluntas habens certum dictamen quod nullo modo potest consequi sanitatem sine potionе amara, et habens volitionem efficacem sanitatis, necessitatibus ad volendum potionem amaram, ita quod illis stantibus non potest non velle potionem amaram; et tamen non necessitatibus ad amovendum omne prohibens, quia prohibens illam volitionem est nolitio sanitatis, et tamen illam potest libere amovere vel non amovere. Ideo dico quod illa propositio est vera de causa totali, qualis causa totalis potest esse creatura, ita quod si aliqua creatura omni alia creatura circumscripta necessitatibus ad agendum, removet omne prohibens si potest. Non autem est vera de causa partiali, ita quod una creatura concurrit cum alia ad causandum, quamvis aliquando sit propositio vera.

Per hoc patet ad probationem illius propositionis quando accipitur² quod 'illud quod ex se necessitatibus ad agendum nunquam prohibetur nisi per aliquid repugnans vincens virtutem eius activam'. Ista propositio non est vera nisi de causa totali, ita quod una creatura sufficit sine alia, sicut patet per exemplum de gravi. Unde sicut una causa partialis impeditur per solam non-assistentiam alterius causae partialis, ita aliquando causa una partialis alia sibi assistente necessario causat, § necessitate tamen condicionata,

1 non] est add. FGH 3 actionem. om. F || universaliter] naturaliter D 4 certum dictamen] certamen Z 6 sanitatis] sanitatem D 7 ita... amaram om. (hom.) FG
8 amovendum] removendum H 9 nolitio] volitio DG, volitio et add. mg. alia littera volitio(!) E, non volitio F sanitatis] finis D 10-11 propositio om. D 11 qualis] quia G 14 quod] cum add. H creatura] causa F || concurrit] concurrat D, convenit Z
16 Per hoc] Praeterea D 17 quod² om. E 17-18 nunquam] non D 18 vincens] videns D 20 creatura (v. lin 11-12)] causa F, Vat., Borgh. || sicut] istud H 21 per] propter F 22 ita] quod add. E aliquando om. H 23 sibi om. F || necessario om. B
23-1 (p. 496) necessitate... concurrentem om. A 23 condicionata] existente add. F

¹ Supra, p. 494, lin 17-25

² Supra, p. 488, lin. 6-7.

videlicet si non velit destruere aliquam causam concurrentem, §| et eadem amota aliquando contingenter causat.

Ex isto patet quod non tantum idem respectu diversorum potest habere diversos modos causandi, sed idem respectu eiusdem diversis temporibus et aliter dispositum potest habere diversos modos causandi. Sicut voluntas carens volitione efficaci sanitatis vel carens opinione firma qua opinatur se non posse consequi sanitatem sine potionem amara contingenter appetit potionem amaram, §| et tamen posita volitione efficaci sanitatis et firma opinione intellectus quod non potest aliter consequi sanitatem, non simpli- citer contingenter vult potionem amaram sed necessario, tali sci- licet necessitate, quod non potest non velle nisi velit destruere vel volitionem efficacem sanitatis vel illam opinionem intellectus. §|

Sed contra praedicta potest instari, sicut instant isti¹ contra alios: quia impossibile est extreum respicere aliud extre- mum quacumque necessitate quin tanta necessitate respiciat quod- cumque necessario requisitum inter illa extrema, alioquin neces- sarium dependeret necessario a non necessario. Ergo qua neces- sitate voluntas tendit in potionem amaram, ea necessitate tendit in volitionem sanitatis sine qua non tendit in potionem amaram: ¹⁵ ²⁰

Praeterea, quidquid necessario quiescit in aliquo sibi praesente, necessario tenet illud sibi praesens si habet et potest; igitur si vo- luntas necessario tendit in potionem amaram et quasi quiescit in

1 videlicet] tamen vider D aliquam] aliam FZ concurrentem] contingenter D
 4 sed] sicut G 5 dispositum] dispositis F 7 qua om. H 9 et om. B 9-13 et...
 intellectus om. A 9-13 posita... intellectus] istis positis necessario appetit potionem amaram F 9 sanitatis] sanitatem D, om. CE firma] praevia C 10 consequi] assequi D
 11 contingenter om. B vult] dat G potionem] illam add. H 12 vel] aut G 14 Sed
 om. H instant isti] instat iste D 15-16 aliud extreum om. D 16 tanta necessitate]
 eadem necessitate et tanta D 18 dependeret] dependet AB 19 voluntas] non add. G
 ea] eadem F 20 in¹] sanitatem sive add. F 22 et potest om. D 23 tendit in]
 tenet H

¹ Scotus, *Ordinatio*, I, d. 2, p. 2, q. 2, n. 93 (ed. Vaticana, II, 68, lin. 7-10) **textus cancellatus.**

ea, necessario tenet eam si potest; sed non sine volitione sanitatis; igitur necessario tenet volitionem sanitatis:

Ad p r i m u m¹. istorum dico quod antecedens est verum quando illud extreum est causa utriusque, et extremi et requisiti,
 5 et necessitate absoluta respicit extreum ita quod naturaliter non potest ponni nisi ponatur illud aliud extreum. Quando autem non est causa utriusque tunc non est proprie extreum ita quod illud requisitum sit medium. Vel si sit causa utriusque et potest simpliciter ex puris naturalibus ponni sine illo alio extreto, tunc
 10 non oporteret. Et ita est in proposito quod voluntas est causa et volitionis sanitatis et volitionis potionis amarae, et ex puris naturalibus potest fieri sine utraque. Et quando dicitur quod tunc ‘necessarium necessario dependeret a non necessario’, dico quod necessarium simpliciter non potest dependere a non necessario.
 15 Sed isto modo nulla creatura est necessaria, nec aliquis effectus sic necessario dependet a quacumque causa. Non est tamen inconveniens aliquem effectum necessario elici ab aliqua causa ita quod non sit pro tunc simpliciter in sua potestate nisi mediante alio non necessario, quod scilicet est in sua potestate.
 20 Ad secundum² dico quod quando aliquid necessario tendit vel quiescit in aliquo, necessario tenet se in illo si potest, quando nulla alia creatura quae est in sua potestate concurrit; quando autem concurrit aliqua creatura quae est in sua potestate non oportet.

2 igitur... sanitatis om. (hom.) A 4 et interl. F, sed D, non add. interl. E, om. GH
 5 et om. H 7 non mg. B, om. ACD 9 propri] proprium G 8 illud] sit add. F, om. C
 10 oporteret] oportet EF et² om. D 11 volitionis^{2]} nolitionis E 12-13 quod... de-
 penderet] necessarium non dependeret Z 13 necessario om. H 15 creatura] causa F
 16 causa] creatura E tamen om. C 17 necessario] necessarium GH 18 aliqua] aliquo A
 causa mg. BC, om. A 18-19 simpliciter... non om. A 19 alio] aliquo G 21 aliquo]
 necessario add. BCE 22 creatura] causa Z quae om. D, non add. C

¹ Supra, p. 496, lin. 14-20.

² Supra, pp. 496, lin. 21 - 497, lin. 2.

Per praedicta responderent alii ad aliam rationem¹, concedendo quod consideratione finis existente aequali semper aequaliter voluntas appeteret finem, sicut volitione sanitatis existente aequali aequaliter appetitur potio amara, si opinio firma sit aequalis. Unde illa propositio ‘omne agens de necessitate agit⁵ secundum ultimum sua potentiae’ est vera de causa agente necessario omni alio circumscripto et de causa agente necessario nullo concurrente quod sit in sua potestate, non autem de agente necessario quando concurrit aliquid quod est in sua potestate.

Ad aliud argumentum² dicerent faciliter quod non est simile,¹⁰ quia potentia libera per participationem aequaliter secundum indifferentiam et contingentiam respicit omnia sua obiecta. Quia si non, non tantum esset libera per participationem, sed respectu alicuius esset libera per essentiam; sed potentia libera per essentiam non sic aequaliter secundum indifferentiam et contingentiam¹⁵ respicit omnia sua obiecta, sed aliqua contingenter et aliqua necessario.

Per praedicta patet quod rationes pro tertio articulo non sufficienter concludunt, quia posset dici quod visio divinac essentiae est causa partialis fruitionis, qua posita necessario²⁰ voluntas elicit fruitionem et sine ea tantum contingenter. Et ita quantum ad primam rationem³ diceretur quod habens idem principium elicivum semper eodem modo elicit nisi concurrat

¹ responderent] respondent DF „alii] aliqui E „ aliam] illam G 2 quod] de add. B
³ aequaliter om. C 4 appetitur] appetetur D, appeteretur H 5 illa] ista DE de ne-
cessitate] naturale necessario D 7 omni... necessario mg. C, om. H 9 aliquid] alia H
¹⁰ dicerent] dicere DZ, dicitur F, dicunt H 11-12 indifferentiam] differentiam H
¹² omnia] alia H 13 non, non om. H non² interl. EF, om. G tantum] non add. sed
del. H „ sed] et G, non H 13-14 sed... essentiam mg. EF 14 potentia om. E
¹⁶ omnia] alia H „ aliqua²] alia C 20 partialis] possibilis H 21 Et om. E 22 quan-
tum om. F „ habens] primum add. F

¹ ‘Alii’ sunt Thomas Aquinas et Henricus Gandavensis, citati supra, p. 494, nota 1; ‘alia ratio’ est Scoti, citata supra, p. 488, lin. 11-15.

² Supra, p. 488, lin. 16-23.

³ Supra, p. 489, lin. 2-16.

aliquid aliud elicivum in uno tempore et non in alio; si autem aliud principium elicivum concurrat non oportet. Sicut voluntas necessario elicit actum appetendi potionem amaram concurren-
5 tibus volitione efficaci sanitatis et opinione firma se non posse consequi sanitatem sine potionе amara, ¶ et illis non concurren-
tibus non necessario elicit. ¶

Per idem ad aliud¹: quod necessitas agendi potest esse per aliud principium activum concurrens.

Et si dicatur quod unum principium activum non tribuit alteri modum agendi, sicut nec tribuit sibi activitatem, ergo idem principium activum respectu eiusdem semper habebit eundem modum agendi, dico quod sicut una causa partialis non tribuit alteri activitatem quasi una recipiat aliquid ab alia, et tamen sine illa non potest agere, ita aliquando una causa partialis non tribuit alteri modum agendi quasi illa aliquid recipiat ab ea, et tamen cum illa potest agere uno modo et sine illa alio modo. Nec est causa alia quaerenda nisi quia natura illarum causarum partialium est talis. — Sed unde constat nobis quod natura illarum est talis? Hoc est per experientiam: quia experimur quod libere et contin-
20 genter ante volitionem efficacem sanitatis possumus appetere potionem amaram vel non appetere, non autem stante illa volitione cum firma opinione aliter non posse consequi. — Si tamen concederetur quod idem principium activum respectu effectus eiusdem speciei semper haberet eundem modum agendi, adhuc argumenta praedicta non concluderent, quia tunc oporteret dicere quod, cum sit manifestum per experientiam quod aliquando ad

1-2 aliquod... concurrat om. (hom.) G 2 Sicut] quod H voluntas om. C 4 se
om. D 5-6 et... elicit om. AD 5 illis] aliis G 5-6 concurrentibus] percurren-
tibus Z 8 principium om. A 10 idem] illud GH, om. C 14 illa] alia FH
16 cum] ad H, illa¹] ea DG illa²] alia Z 17 alia om. F natura] nulla E, quod corr. F
18 Sed om. H unde] bene D 19 quia] qua F 21 appetere] potionem amaram add. H
non²] sic add. F illa om. D 22 cum... consequi om. AF aliter non posse] quod aliter
non posset G

¹ Supra, pp. 489, lin. 17 - 490, lin. 5.

actum aliquem intellectus et actum voluntatis sequitur necessario et naturaliter aliquis actus voluntatis, quod ille actus causatur sufficienter ab illis actibus praecedentibus sine activitate voluntatis. Et ita esset ibi nova necessitas agendi, non in principio activo quod prius contingenter agebat, sed in uno novo principio activo⁵ quod est causa sufficiens effectus ponendi sine activitate illius principii praecedentis contingenter agentis.

Per praedicta posset dici ad ultimum¹ – quamvis non secundum intentionem illorum² contra quos arguit – quod diversa talis praesentia obiecti cogniti, puta visi et non-visi, non est tantum diversa approximatio, sed est praesentia unius causae partialis cum qua voluntas est nata agere necessario et sine illa vel nihil agere vel contingenter; vel est praesentia unius causae sufficientis sine activitate voluntatis, sicut credo secundum veritatem ponendum est altero praedictorum modorum de volitione sanitatis et opinione firma quod non potest haberi sanitas sine potione amara respectu volitionis potionis amarae.

[SOLUTIO AUCTORIS]

Ad quaestionem primo praemittam aliquas distinctio-
nes; secundo ponam conclusiones.
20

2 aliquis... voluntatis] ideo H 3 ab] ex D 4 nova om. GH 5 quod] quia EH
 5-6 prius... quod om. (hom.) A 6 sufficiens] efficiens et add. mg. alia littera sufficiens E
 effectus] actus add. Z activitate] necessitate Z 7 contingenter agentis om. E 8 Per]
 Post E 9 illorum] eorum D, istorum E 12 vel] etiam F, om. H 14 voluntatis]
 veritatis Z, et add. D sicut] sed E 15 est] esse C altero] alter H 19 primo] et
 principaliter add. H

¹ Supra, p. 490, lin. 6-17. ² Cf. Henricus Gandavensis, *Quodl.*, XII, q. 5 (II, Parisiis 1518, f. 487 C-D); Thomas Aquinas, *Summa theol.*, I, q. 82, a. 2; Godefridus de Fontibus, *Quodl.*, VI, q. 9 (ed. M. DeWulf - J. Hoffmans, *Les Philosophes Belges*, III, 181).

[DISTINCTIONES PRAEVIAE]

Prima distinctio est de contingentis: quod dupliciter accipitur – ad praesens – frui aliquo contingenter sicut et producere aliquid contingenter. Uno modo quod simpliciter potest frui et non frui, vel producere et non producere. Et isto modo quidquid producit quemcumque effectum, producit contingenter, quia potest Deus facere quod non producat. Alio modo accipitur pro illo quod producit aliquem effectum, et nullo variato ex parte sua nec ex parte cuiuscumque alterius habet in potestate sua ita non producere sicut producere, ita quod ex natura sua ad neutrum determinatur. Et eodem modo dicendum est de contingenter frui. Et isto secundo modo intelligitur quaestio.

Secunda distinctio est de libere frui. Quia libertas uno modo distinguitur a coactione, et sic accipitur impropriissime, quia isto modo libertas potest competere intellectui. Alio modo opponitur servituti creaturae rationalis, et hoc vel servituti culpae vel servituti poenae. Et hoc modo beati sunt liberiores quam viatores, quia magis liberi a servitute culpae et poenae. Alio modo opponitur necessitati secundum quod necessitas opponitur contingenti secundo modo dicto in priori distinctione¹. Et sic libertas est quaedam indifferentia et contingentia, et distinguitur contra principium activum naturale. Et sic utuntur philosophi libertate et voluntate, et isto modo distinguuntur principia activa II *Physicorum*² et IX *Metaphysicae*³. Hoc etiam patet per Damasceno

3 et om. FH 4 modo om. A frui] aliquo add. C 5 vel] et B 6 quemcumque] aliquem EF 9 ita non om. H 10 producere¹] ista add. H sicut] est non H
 12 isto om. H 13 Secunda] ista G 14 distinguitur a coactione] dicitur in aliquo active H impropriissime] propriissime H 16 opponitur om. G 17 servituti om. D Et]
 etiam H 19 necessitatibus] necessario H necessitatibus... opponitur² om. (hom.) E 23 et voluntate] voluntatis H 23-24 II... et] secundum Philosophum F

¹ Hic supra, lin. 7-11. ² Aristot., *Physica*, II, c. 5, t. 49 (196b 17-22). ³ Aristot., *Metaph.*, IX, c. 5, t. 10 (1048a 5-9).

n u m¹, qui probat quod bruta non habent liberum arbitrium, quia magis aguntur quam agunt. Aut igitur intelligit quod aguntur secundum substantias eorum, et hoc nihil ad propositum, quia illo modo homines et angeli non haberent liberum arbitrium, quia aguntur illo modo. Aut intelligit de actibus eorum, et tunc ⁵ quod aguntur aut quia actus eorum sunt ab extrinseco et non ab intrinseco, et hoc non [est ad propositum], quia ita poterit poni quod appetitus sensitivus causat in se ipso effective actus suos sicut potest poni de intellectu vel de gravi vel de quocumque alio movente se. Aut intelligit quod ideo non habent liberum ar- ¹⁰bitrium quia aguntur, id est quia non habent actus in sua potestate nec dominium super actus suos, et habetur propositum: quod illa quae habent liberum arbitrium habent dominium et potestatem super actus suos; sed hoc non est sine indifferentia et contingentia; ¹⁵ ideo etc.

Tertia distinctio est quod sicut, secundum Ansel-
m u m², est affectio commodi et affectio iusti, ita est quoddam
nolle incommodi et quoddam nolle iniusti. Et hoc est verum
quando velle et nolle eliciuntur secundum dictamen rationis.

Quarta distinctio est quod sicut quoddam est velle ²⁰
respectu incomplexi, et hoc proprie vocatur amor, et quoddam
est respectu complexi, large accipiendo complexum, sicut velle
habere beatitudinem vel velle non esse vel aliquid tale, ita est

2 agunt] agant D . aguntur²] agantur D 3 eorum] suas D . et] sed H 6 quod]
aut FH . aut] per F, om. H . quia] quod C, om. F . sunt] sicut F, om. H 9 sicut] illud G
9-10 de¹... habent] de-bent (de *in fine lin.*, bent *in lin. seq.*) A 11 id est quia] ita quod F
12-14 et... suos om. (hom.) Z 15 ideo] ergo E 16 quod] quia D . sicut om. H
16-17 Anselmum] Augustinum A 17 quoddam] quod A, quaedam E 18 nolle incom-
modi... nolle iniusti] velle incommodum... velle iniustum H . iniusti] iusti AB 20 quod-
dam om. H 21 hoc F 23 habere om. F ; non om. Z

¹ Damasc., *De fide orthodoxa*, II, c. 27 (PG 94, 962 A); versio Bur-
gundionis, c. 41, n. 1 (ed. E. Buytaert, p. 153). ² Anselmus, *De casu
diaboli*, c. 12, n. 48 (PL 158, 344); *De concordia praesc. Dei cum lib. arbitrio*,
cc. 12-13, nn. 133-134 (PL 158, 537-540).

quoddam nolle respectu incomplexi, et potest vocari odium vel detestatio, et est quoddam nolle respectu complexi, sicut nolle esse vel nolle habere divitias vel nolle habere honores, et tamen non odit propter hoc divitias nec honores, nisi accipiendo large⁵ ‘odire’.

[CONCLUSIONES]

Prima igitur conclusio erit ista quod voluntas contingenter et libere – modo exposito – fruitur fine ultimo ostenso in universalis, quia scilicet diligere beatitudinem potest et non¹⁰ diligere, et potest appetere sibi beatitudinem et non appetere.

Ista conclusio persuadetur primo sic: illud potest esse nolitum a voluntate quod potest intellectus dictare esse nolendum; sed intellectus potest credere nullam beatitudinem esse possibilem, quia potest credere tantum statum quem de facto videmus esse¹⁵ sibi possibilem; ergo potest nolle omne illud quod isti statui quem videmus repugnat, § et per consequens potest nolle beatitudinem. § Maior est manifesta, quia quamvis – sicut alias declarabitur¹ – voluntas non necessario conformetur iudicio rationis, potest tamen conformari iudicio rationis tam recto quam erroneo.

²⁰ Confirmatur ista ratio, quia potest nolle illud in quo credit se non posse quietari; sed potest credere se non posse quietari in quocumque sibi possibili; igitur potest nolle omne sibi possibile, – et certum est quod potest nolle omne sibi impossibile, – ergo quidlibet potest nolle.

1 nolle] velle D vocari] nominari G 2 nolle] odium D 3 vel!] bonus D
 4 nec] et D, vel F nisi om. E 7 igitur om. GH erit] est DEF 9 beatitudinem]
 eam D 11 primo sic om. D illud] idem H 14-15 quia... possibilin om. H 15 sibi
 om. A omne] esse F, om. DE 16 quem] de facto add. D 16-17 et... beatitudinem
 om. A 20 quia] voluntas add. F 21-22 sed... quietari om. (hom.) A 21 sc² om. BF
 22 omne] esse D 23 et... quod] etiam H omne] esse D 24 quidlibet] quod-
 libet DEFGHZ

¹ Sent., IV, q. 14 D-H.

Practerea, quicumque potest efficaciter velle antecedens, potest velle consequens scitum vel opinatum esse consequens; sed aliquis potest efficaciter velle non esse, et potest sciri evidenter quod non esse beatum est consequens ad non esse; ergo potest velle non esse beatus, et per consequens nolle beatitudinem. Assumptum patet, quia multi utentes ratione – tam fideles credentes vitam futuram quam infideles nullam vitam futuram credentes – interfecerunt se ipsis et exposuerunt se morti; ergo volebant non esse.

Confirmatur ratio, quia etiam aliqui fideles credentes se posse consequi beatitudinem si non peccarent elegerunt peccare, scientes se vel credentes propter tale peccatum poenam aeternam habituros; quod non esset nisi tunc habuissent ‘nolle’ respectu beatitudinis non in generali tantum sed etiam in particulari.

Secunda conclusio est quod aliquis potest nolle beatitudinem in particulari. Et potest probari per rationes praecedentes.

Tertia conclusio est quod aliquis potest nolle beatitudinem in particulari creditam esse possibilem, ita quod potest nolle habere beatitudinem. Haec conclusio persuadetur, quia quidquid potest esse dictatum a recta ratione potest cadere sub actu voluntatis; sed recta ratio potest dictare quod iste carebit semper beatitudine; ergo potest velle carere semper beatitudine, ergo potest nolle eam sibi.

Confirmatur, quia damnatus, tam poena sensus quam poena damni, posset, si sibi relinqueretur, conformare se divinae

3 sciri] scire DZ 4 potest om. G 5 beatus] beatum D 6 paret om. EH
 7 nullam] non C 8 volebant] nolebant E 10 ratio om. F
 11 peccarent] peccassent D 12 se... credentes] sese H 13 nisi] pro add. H 14 generali] spirituali A, speciali BGH, communi DZ 15 est om. F aliquis om. F nolle] velle E 16-19 Et... particulari om. (hom.) H 16-17 rationes praecedentes] cedentes A 18 est om. F nolle om. F 19 creditam] credit autem D
 23-24 velle... potest om. (hom.) C 23-24 ergo²... sibi om. D 24 sibi] ergo G
 25 quia damnatus om. H 26 sibi om. Z divinae] Dei H

voluntati, tam scitae quam creditae, in volito; sed voluntas divina vult istum semper carere beatitudine; ergo potest hoc esse volitum a voluntate tali, et per consequens eadem ratione a voluntate viatoris.

Praeterea, quicumque vult efficaciter aliquid, vult omne illud sine quo credit nullo modo se posse consequi illud volitum; sed aliquis fidelis credit se nullo modo posse consequi beatitudinem sine bona vita, et tamen non vult bonam vitam et sanctam servare; ergo non vult efficaciter beatitudinem, et per consequens eadem ratione potest non velle eam.

Quarta conclusio est quod videns divinam essentiam et carens fruitione beatifica potest nolle illam fruitionem. Haec probatur, quia, sicut prius dictum est¹, quaelibet voluntas potest conformari voluntati divinae in volito; sed Deus potest velle ipsum pro semper carere fruitione beatifica; ergo etc.

Praeterea, quidquid potest esse volitum vel nolitum pro uno tempore, et pro semper; sed voluntas talis potest nolle habere beatitudinem pro aliquo tempore determinato, puta quamdiu Deus vult eam non habere fruitionem beatificam; ergo potest nolle eam simpliciter.

Quinta conclusio est quod talis videns divinam essentiam, carens per potentiam divinam absolutam dilectione Dei, - de quo patebit in quarto² -, potest nolle Deum. Haec probatur sic vel persuadetur: omne incommode potest esse obiectum nolitionis, sive sit vere incommode sive aestimatum, sicut omne

¹ in volito *om.* H voluntas divina *om.* A *:= divina]* Dei D 2 istum] eum G
 3 voluntate^{1]} creat^a add. H 7 se *om.* D posse *om.* D 12 Haec] Et B 13 probatur sic add. H 14 conformari] se conformare DZ 15 ipsum] semper et add. Z *:= pro semper* *om.* H 16 vel nolitum *om.* F 17 et] potest add. D, determinato add. H habere *om.* DF 19 eam] istam add. H *:= non trp. p.* Deus (*lin. 18*) D 20 eam] esse F 21 quod *om.* B 22 divinam] Dei DH *:= absolutam* *om.* F *:= Dei* *om.* G 23 Haec] hoc G 23-24 probatur *om.* DF 24 vel *om.* DF 25-1 (*p. 506*) sicut... aestimat^a del. B

¹ Supra, pp. 504, lin. 25 - 505, lin. 4.

² Sent., IV, q. 14.

commodum – sive verum sive aestimatum – potest esse obiectum volitionis; sed Deus potest tali esse incommodum, saltem aestimatum; igitur Deus potest esse obiectum nolitionis. Assumptum patet, quia talis posset puniri a Deo tam poena damni quam poena sensus.

5

C o n f i r m a t u r, quia Christus, non obstante quod fuerit beatus, fuit punitus et sustinuit poenas corporales; sed omne punitivum vel afflictivum alicuius potest esse incommodum illi, vel verum vel aestimatum; ergo potest Deus habere rationem incommodi, veri vel aestimati, respectu talis.

10

Contra praedicta sunt multa dubia, de quibus patebit in quarto libro in materia de beatitudine¹, ideo transeo pro nunc.

[RESPONSIO AD FORMAM QUAESTIONIS]

Ex praedictis potest responderi ad formam quaestionis, quod finis ultimus potest accipi dupliciter: vel pro beatitudine creata possibili voluntati, vel pro obiecto illius beatitudinis. **P r i m o** modo non est licitum voluntati frui ultimo fine, proprie loquendo de frui. Potest tamen contingenter et libere frui, quia potest non frui ex hoc ipso quod est illicitum; et potest frui, quia si voluntas potest frui aliquo creato minus bono, multo fortius bono summo creato sibi possibili. Si autem accipiat frui large pro actu appetendi, sic dico quod finem ultimum, sive ostendatur in generali sive in particulari, sive in via sive in patria, potest absolute voluntas eum velle vel non velle vel nolle. Et sub hoc

1 commodum] incommodum D sive¹] sit add. DF 2 volitionis] nolitionis D
Deus om. A tali] tale Z 3 Deus om. F nolitionis] volitionis G 7 omne om. D
8 alicuius om. G 10 respectu om. A 12 quarto] ultimo F libro om. D transeo]
pertranseo F 15 accipi] sumi E 16 pro om. G 17 non om. H 19-20 quod...
minus om. A 19 illicitum] licitum D, illimitatum E 20 fortius] magis H 24 eum]
illum F vel¹ non velle² om. DH vel²] et H vel nolle om. F

¹ Sent., IV, q. 14 D.

sensu positae sunt conclusiones praecedentes. — Loquendo de fine secundo modo, sic dico quod in via potest esse obiectum nolitionis et volitionis. Si autem ostendatur nude et clare, et Deus suspendat activitatem voluntatis respectu volitionis, potest esse obiectum nolitionis. Si autem non suspendat activitatem voluntatis sed relinquat eam suac naturae, sic est magis dubium, de quo dicetur in quarto libro¹.

[RESPONSIO AD ARGUMENTUM PRINCIPALE]

Ad argumentum principale dico quod voluntas non naturaliter inclinatur in finem ultimum, nisi accipiendo inclinationem naturalem secundum quod fit secundum communem cursum. Et de tali inclinatione non est verum quod quidquid fit contra inclinationem violentatur. Et quando dicitur quod ‘unumquodque inclinatur in propriam perfectionem’, ista est neganda, stricte accipiendo inclinationem, nisi quando illud perfectibile est activum naturale, § cuiusmodi non est voluntas. §|

1 positae] posito A sunt] etiam add. G 2 sic om. G esse] omne A 4 volitionis] fruitionis F 4-5 volitionis... nolitionis om. E esse... nolitionis] non esse obiectum volitionis Z 10 ultimum om. Z 11 secundum H, pro eo Borgh., om. alii: quod] quae D 12-13 non... inclinationem om. A 13 violentatur] fit violenter F Et] tamen add. G 16 naturale] etc. add. B cuiusmodi... voluntas interl. B, om. A | voluntas] Et haec de prima distinctione add. Z

¹ *Sent.*, IV, q. 14 D.

INDICES

- I. Bibliothecae et manuscripta.
- II. Auctores et scripta.
- III. Doctrina.
- IV. Index generalis.

I. — *Bibliothecae et manuscripta.*

- Assisii, Bibl. Commun., cod. 134: 31*. — Cod. 172: 74, 326. — Cod. 199: 18*. Basileac, Bibl. Univ., cod. A. VI. 22: 18*. Bruxellis, Bibl. Regia, cod. 1284 (1680): 15*, 34*. Cantabrigiae, Bibl. Coll. Caius et Gonville, cod. 101 (= H): 14*, 22*, 31*s., 43*, 3-507. — Cod. 285: 18*. — Cod. 300: 272. — Cod. 325 (= G): 14*, 22*, 32*, 43*, 3-507. Erfordiae, Bibl. Civit., cod. *Amplon.* 4°, 109: 17*. — Cod. *Amplon.* F. 121: 38*. Florentiae, Bibl. Nat., cod. *Conv. soppr. A.* 3. 801 (= A): 11*s., 19*-26*, 28*, 31*-33*, 36*s., 43*, 3-507. — Cod. *Conv. soppr. D.* 4. 95: 130. — Cod. *Conv. soppr. F.* 6. 800: 15*. Gotingae, Bibl. Univ., cod. *Theol.* 118: 15*. Lipsiae, Bibl. Univ., cod. 470: 159. Londini, Mus. Britann., cod. *Royal.* 6. E. V.: 272. Matriti, Palacio, cod. 206: 34*. Monachi, Bibl. Univ., cod. F. 52 (= E): 13*, 21*s., 32*, 43*, 3-507. Oxonii, Bibl. Coll. Balliol, cod. 299 (= C): 13*, 21*, 31*s., 43*, 3-507. — Bibl. Coll. Merton, cod. 93: 10, 277, 325. — Cod. 100 (= D): 13*, 21*, 32*, 43*, 3-507. — Cod. 106: 15*. — Cod. 138: 465. Parisiis, Bibl. Mazarine, cod. 893: 14*. — Cod. 894 (= F): 14*, 22*, 31*s., 34*, 43*, 3-507. — Cod. 962: 16*, 20, 62s. — Bibl. Nat., cod. *lat.* 12: 440. — Cod. *lat.* 15, 561: 18*. — Cod. *lat.* 15,886: 26*-31*. 36*. — Cod. *lat.* 15,887: 26*-31*, 36*. — Cod. *lat.* 15,904: 16*, 23*, 33*, 20, 356. Patavii, Bibl. Anton., cod. 184: 16*, 20. — Bibl. Univ., cod. 927: 16*, 20. Trecis, Bibl. Civit., cod. 718 (= B): 12*, 21*, 28*, 31*-33*, 43*, 3-507. Tuderti, Bibl. Commun., cod. 44: 31*. Vaticana Civitas, Bibl. Apost., cod. *Burghes.* 68: 17*, 20*, 23*-26*, 28*, 20, 104s., 124, 140, 143, 158, 193, 218, 248, 263s., 274, 316, 320, 324, 346, 356, 363, 365, 373s., 378, 380, 382, 385, 387, 402, 406, 433s., 461, 464, 479s., 495, 507. — Cod. *lat.* 869: 159. — Cod. *lat.* 955: 29*s. — Cod. *lat.* 1096: 185. — Cod. Ottob. *lat.* 1126: 159. — Cod. Ottob. *lat.* 2088: 17*, 20, 40, 156, 235, 495. — Cod. Urbin. *lat.* 222: 25, 295, 326. Vindobonae, Bibl. Status, cod. 1438: 193, 394.

II. — *Auctores et scripta ab Ockham et ab editoribus allegata.*

- Adam de Woodham: 37*. — In *I Sent.* (cod. Vat. lat. 955), d. 17: 29*s. Aegidius Romanus: 37*, 159. — In *I Sent.* (ed. Venetiis 1521), Prol., q. 1: 247; Prol., q. 3: 273. Alexander de Hales, *Summa theol.* (ed. Quaracchi 1924-1948), I, n. 1: 326; II-2, nn. 324-326: 378. Alhazen, *Opticae thesaureis* (ed. Basileae 1572), II, c. 1: 78, 81. Anselmus (S.), *De casu diaboli* (PL 158, 325ss.), c. 12: 502. — *De concordia praesc. Dei* (ib., 507ss.), q. 3, cc. 12-13: 502. Aristoteles (edd. Bekker, Berolini 1831-1870; Didot, Parisiis 1848-1874; Iuntina, Venetiis 1550-1553): 24*, 40*.

- *Analytica Posteriora*: 37*. — Lib. I, t. 7: 97, 128, 233; tt. 8-9: 174; t. 9: 75, 88, 182; t. 21: 6, 80, 86, 103; t. 13: 145; t. 15: 189, 379; tt. 15-17: 218; t. 29: 120, 177, 228; tt. 30-33: 353s.; t. 32: 178; tt. 36-37: 154; t. 37: 152; t. 44: 179; tt. 44-53: 91; t. 45: 181; t. 56: 8; t. 57: 152; t. 60: 14; t. 70: 9; t. 76: 152; tt. 95-96: 89, 95; tt. 95-103: 159; t. 102: 15; t. 134: 231; tt. 160-170: 154, 218s.; tt. 160-177: 159; t. 179: 207, 249; tt. 199-201: 63; t. 201: 209. — Lib. II, t. 1: 77, 156s.; tt. 1-8: 153; t. 5: 158, 232; t. 6: 170, 176; t. 13: 212; t. 32: 174; tt. 36-37: 172; tt. 36-38: 161, 164, 170; tt. 36-42: 161; t. 37: 160, 171, 175; tt. 36-38: 174; t. 40: 175; tt. 42-43: 172; t. 48: 97, 124, 153; tt. 56-68: 155; t. 104: 33, 85, 350, 356.
- *Analytica Priora*, lib. II, c. 21: 23.
- *Categoriae*, v. *Praedicamenta*.
- *De anima*, lib. I, t. 1: 358; t. 11: 251, 255; t. 33: 53. — Lib. II, t. 60: 45; t. 101: 231; tt. 136-149: 382. — Lib. III, tt. 21-25: 382; t. 38: 63; t. 39: 54, 66; t. 46: 316; t. 49: 304, 309, 311s., 322s.
- *De caelo*, lib. I, t. 10: 423.
- *De gener. et corrupt.*, lib. II, t. 56: 53.
- *De memoria et reminisc.*, c. 1: 54, 67.
- *De partibus animal.*, lib. II, c. 1: 330.
- *De sensu et sensili*, c. 6: 54, 67s.
- *Ethica Nicom.*: 37*. — Lib. I, c. 1: 297; c. 3: 394; c. 4: 251, 255; c. 5: 377; c. 6: 327; c. 7: 86, 93; c. 13: 298. — Lib. II, c. 2: 333; c. 4: 360; c. 6: 283. — Lib. III, c. 4: 381; c. 5: 295. — Lib. VI, c. 1: 316; c. 2: 277s., 281, 287, 291, 293, 298, 324, 338, 351, 355, 360; c. 3: 6, 11, 17, 23, 25, 87, 89, 115, 183, 185, 200, 340, 348; cc. 3-8: 98; c. 4: 297; c. 5: 317; cc. 6-7: 183, 223; c. 7: 194, 196, 224. — Lib. VII, c. 5: 206. — Lib. IX, c. 8: 430. — Lib. X, c. 4: 404s., 414, 420s.; c. 5: 409; c. 7: 326, 394, 404; cc. 7-8: 327; c. 9: 326.
- *Metaphysica*: 37*. — Lib. I, c. 1: 33, 85, 318, 348ss., 351, 356; c. 2: 223, 324, 327. — Lib. II, t. 3: 302, 304, 309, 311s., 322s.; t. 4: 186, 250. — Lib. III, t. 1: 9. — Lib. IV, t. 10: 388. — Lib. V, t. 2: 222. — Lib. VI, t. 1: 279, 289, 309, 335; t. 2: 365; t. 8: 330; t. 35: 29. — Lib. VII, t. 10: 228; t. 53: 25; t. 59: 177, 306. — Lib. VIII, tt. 11-12: 52, 61; t. 12: 331. — Lib. IX, t. 10: 501; t. 15: 404, 428; t. 16: 297; t. 22: 226. — Lib. X, t. 3: 207; t. 14: 56, 423. — Lib. XII, tt. 36-37: 326, 362; t. 51: 475.
- *Physica*, lib. I, t. 1: 97, 233, 251; t. 8: 9; t. 30: 161; t. 41: 74; t. 49: 45; t. 66: 389. — Lib. II, t. 49: 501; t. 58: 301; t. 89: 291, 304, 322s. — Lib. VIII, t. 48: 74; tt. 78-86: 434.
- *Praedicamenta*, c. 5: 425; c. 6: 425; c. 11: 56, 371, 414.
- *Topica*, lib. I, c. 1: 80s.; c. 5: 142. — Lib. V, c. 8: 430. — Lib. VII, c. 1: 23, 87. — Lib. VIII, c. 13: 117.
- Athanasius (S.), *Symbolum Athanasianum*: 484.
- Augustinus (S.): 24*, 26*.
- *De civ. Dei* (PL 41), lib. XI, c. 4: 438. — Lib. XIV, c. 6: 396; c. 7: 406.
- *De doctrina christ.* (PL 34, 15ss.), lib. I, c. 2: 272; c. 4: 374, 394, 396, 441; c. 5: 441.
- *De lib. arbitrio* (PL 32, 1221ss.), lib. II, cc. 18-19: 372.
- *De Trinitate* (PL 42, 819ss.), lib. I, c. 4: 485; c. 8: 461. — Lib. VII, c. 1: 450. — Lib. X, c. 9: 68s.; c. 10: 396; c. 11: 372s., 390. — Lib. XII, c. 14: 326, 364; c. 15: 85. — Lib. XIII, c. 1: 29, 41; c. 2: 30, 41; c. 3: 42. — Lib. XIV, c. 1: 7, 185ss., 205, 273, 334; c. 17: 71. — Lib. XV, c. 7: 475s.; c. 12: 43, 55, 66; c. 14: 474, 477.
- *Retractationes* (PL 32, 583ss.), lib. I, c. 8: 84s., 188, 487; c. 9: 372.
- Averroes (Commentator), *Commentaria in opera Aristot.* (ed. Iuntina, Venetiis 1550-1553): 24*.
- In *De anima* (ed. F. S. Crawford), lib. I, t. 1: 358; t. 11: 250, 253s.; t. 17: 261. — Lib. III, t. 21: 21; t. 22: 26s.; t. 36: 192; t. 39: 54, 66s.
- In *Ethicam Nicom.*, lib. VI, c. 2: 287.

- *In Metaphysicam*, lib. II, t. 1: 192. — Lib. IV, t. 1: 256; t. 2: 252, 258. — Lib. VII, t. 53: 25. — Lib. VIII, t. 11: 52, 61s. — Lib. XII: 312.
- *In Physicam*, lib. I, t. 17: 172; t. 70: 161; t. 83: 10. — Lib. II, t. 89: 291. — Lib. IV, t. 31: 250, 253.
- Avicenna, *Metaphysica* (ed. Venetiis 1508), lib. I, c. 1: 10, 302, 335; c. 2: 256; c. 6: 432. — Lib. IV, c. 4: 437s. — Lib. VI, c. 2: 212; c. 5: 304. — Lib. VIII, c. 7: 441.
- Bascour, H.: 9*s., 42*.
- Baudry, L., « Gauthier de Chatton »: 26*.
- *Guillaume d'Occam*: 11*, 29*, 36*.
- Bibliotheca Franciscana Scholastica Mediæ Aevi*: 38*, 41*.
- Bühl, M., « Formulae et Documenta »: 35*.
- Bochenksi, I. M., v. Petrus Hispanus.
- Boehner, Ph.: 7*, 9*.
- *Collected Articles*: 10*s., 19*, 31*, 36*, 30, 44.
- *Guillelmi Ockham, Quaestio prima*: 10*, 3.
- *Guillelmi Ockham, Summa Logicae*, v. Guillelmus de Ockham.
- « The Critical Value »: 44.
- « The Text Tradition »: 30.
- Boethius, *De differentiis topicis* (PL 64, 1173ss.): 373.
- *In librum De interpretatione* (ib., 293ss.): 134.
- Bonaventura (S.), *Opera Omnia* (ed. Quaracchi 1882-1901).
- *Breviloquium*, Prol.: 9.
- *In I Sent.*, Prooem., q. 1: 272.
- Brady, I.: 41*.
- Brampton, C. K., « The Probable Order »: 36*.
- Brown, S.: 9*.
- Burgundio Pisanus, v. Ioannes Damascenus.
- Buytaert, E., v. Ioannes Damascenus, Petrus Aureoli, Ph. Boehner, *Collected Articles*.
- Carlini, A., *Constitutiones Generales O. F. M.*: 34*s.
- Catalogue... des Départ.*: 12*.
- Cenci, C.: 11*, 41*.
- Chartularium Univ. Paris.* (ed. H. Denifle - Ae. Chatlain): 11*, 36*.
- Chatlain, Ae., v. *Chartularium*.
- Commissio Pontificia, v. Koch, I.
- Constitutiones Generales O. F. M.*, v. Carlini, A.
- Copinger, W. A., *Supplement to Hain's Rec.* pert.: 18*.
- Corpus Iuris Canonici* (ed. Ae. Friedberg): 35*.
- Corvino, F., « Sette questioni inedite »: 30.
- Coxe, H. O., *Catalogus*: 13*, 15*.
- Crawford, F. S., v. Averroes, *In De anima*.
- Day, S. F., *Intuitive Cognition*: 33, 39.
- Denifle, H., v. *Chartularium*.
- Denzinger, H. I., v. *Enchiridion Symb.*
- De Wulf, M., v. Godefroidus de Fontibus.
- Doncoeur, P., « La théorie de la matière »: 9*.
- Doucet, V.: 38*.
- « L'œuvre scolaistique de Rich. de Conington »: 159.
- Durandus de S. Portiano: 37*.
- *In I Sent.* (ed. Antwerpiae 1566; cod. Paris., Nat. lat. 12), d. 1, q. 2: 139s.
- Emden, A. B., *A biographical Register*: 13*, 26*, 35*, 37*.
- Enchiridion Symbolorum* (ed. H. I. Denzinger - I. Umberg): 484.
- Eustatius Nicaenus, *Comment. in Ethicam Nicom.* Arist. (versio Roberti Grossatesta, lib. I-II ed. H. P. F. Mercken; cod. Vat. Urbin. lat. 222): 37*. — Lib. I: 86, 276, 287ss., 297, 302. — Lib. VI: 25, 295, 297.
- Franciscus de Marchia, *In I Sent.* (cod. Vat. lat. 1096): 185.
- Friedberg, Ae., v. *Corpus Iuris Canonici*.
- Gambatese, A., v. G. de Ockham, *Expositio in Periherm.*
- Godefroidus de Fontibus, *Quodlibet* (ed. M. De Wulf - I. Hoffmans), VI, q. 9: 500.
- Gregorius Magnus (S.), *In Ezechielem* (PL 76, 785ss.), lib. I, hom. 4: 278, 300. — Lib. II, hom. 2: 203s.
- Gualterus Burlaeus, *In Aristot. Anal. Poster.* (ed. Bononiae 1519), lib. I, c. 7: 8s.

- Gualterus de Chatton, *Lectura et Reportatio in I Sent.* (codd. Paris., Nat. lat. 15,886 et 15, 887): 26*-31*, 36*.
- Guillelmus Duffeld (Duffield): 16*.
- Guillelinus de Moerbeke: 37*.
- Guillelmus de Nottingham, *In I Sent.* (cod. Caius et Gonv. 300), Prol., q. 3: 272.
- Guillelmus de Ockham: 2*-43*.
- *Expositio in librum Porphyrii* (ed. E. A. Moody), c. 5: 62, 133, 144.
 - *Expositio in Periherm. Arist.* (ed. A. Gambatese, in *praepar.*), lib. II, c. 4: 66.
 - *In Aristot. De anima* (in votis): 66.
 - *In Metaph. Aristot.* (in votis): 62.
 - *In IV libros Sent.* (ed. Lugduni 1495), lib. I, d. 2, q. 1: 131, 455; qq. 1-3: 208; q. 2: 110, 121, 136; q. 7: 120, 122, 134; q. 9: 51, 103, 127; d. 3, q. 3: 114; q. 4: 6; q. 6: 63s.; d. 8, q. 1: 311; d. 9, q. 3: 271; d. 12, q. 2: 480; d. 17, q. 1: 453; d. 27, q. 1: 460. — Lib. II, q. 1: 132, 453; q. 3: 164, 388; q. 13: 136; qq. 14-15: 27, 38; q. 19: 399; q. 21: 389; q. 24: 364, 396, 421, 464s., 491. — Lib. III, q. 4: 222; q. 8: 189, 220, 341, 344; q. 10: 299; q. 11: 321, 421; q. 12: 36*, 320s., 348; q. 14: 427, 447. — Lib. IV, q. 3: 390; q. 4: 425; q. 12: 44, 47; q. 13: 362, 389; q. 14: 399, 503, 505ss.; *dubit. addit.*: 427s.
 - *Quaestio super Bibliam*: 36*.
 - *Quodlibet* (ed. Argentorati 1491), I, q. 13: 63. — III, q. 5: 50. — IV, q. 6: 36*. — VI, q. 1: 5. — VII, q. 3: 132.
 - *Summa Logicae* (ed. Venetiis 1508; pp. I-II et III-1 ed. Ph. Boehner), pars I, c. 1 0 144; c. 19: 35*; c. 37: 133, 144. — Pars II: c. 9: 138. — Pars III-3, c. 30: 407.
 - *Sunmulae in libros Physicorum* (ed. Venetiis 1506), pars I, c. 6: 311; c. 11: 386. — Pars II, c. 4: 164.
- Guillelmus de Wilton: 13*.
- Guillelmus de Ware: 37*.
- *In I Sent.* (cod. Vindob., Bibl. Status 1438), Prol., q. 3: 193. — Dist. 1, q. 1: 394.
- Hain, L., *Repertorium Bibliogr.*: 18*.
- Hechich, B.: 11*.
- Henricus de Harclay, *Fundamenta* (cod. Assis., Bibl. Comm. 172): 74.
- Henricus Gandavensis: 24*, 37*.
- *Quodlibet* (ed. Parisiis 1518), III, q. 17: 491. — IV, q. 11: 494, 498. — IX, q. 4: 24*, 211-214, 224. — XII, q. 2: 187, 191, 205; q. 5: 500.
 - *Summa qq. ordin.* (ed. Parisiis 1520), art. 4, q. 5: 192. — Art. 6, q. 3: 211. — Art. 8, q. 3: 325s., 328, 332, 359. — Art. 27, q. 1: 212. — Art. 36, q. 4: 303s., 321s.
- Herscher, I.: 41*.
- Hoag, D.: 41*.
- Hoffmann, F., *Die Schriften des... Lutterell*: 30*.
- Hoffmans, I., v. Godefridus de Fontibus.
- Ioannes de Bassolis: 40*.
- *In I Sent.* (ed. Parisiis 1517), Prol., q. 1: 20, 37.
- Ioannes de Berewick: 40*, 272.
- Ioannes Damascenus, *De fide orth.* (PG 94 781s.; versio Burgundionis, ed. E. Buytaert), lib. II, c. 27: 502.
- Ioannes Duns Scotus (*Opera Omnia*, ed. L. Wadding, Lugduni 1639): 37*, 39, 98, 194.
- *De Primo Principio* (ed. E. Roche), c. 2: 74. — *In IV libros Sent.*, lib. I (*Ordinatio*, ed. Vaticanana): 24*, 38*. — Prol., p. 1, q. un.: 193, 235, 237, 418, 432; p. 3, qq. 1-3: 10, 37, 227s., 232, 262, 271, 416; p. 5, qq. 1-2: 280-285, 300s., 317, 334-337, 339s., 345, 369s. — Dist. 1, p. 1, q. 1: 432, 437; q. 2: 449-452, 465, 469, 474ss., 478; p. 2, q. 1: 394, 407, 486-490, 498; d. 2, p. 1, qq. 1-2: 236; p. 2, q. 2: 496; d. 3, p. 1, qq. 1-2: 47, 233, 237ss.; q. 3: 435; p. 3, q. 2: 36, 263; d. 10, q. un.: 491; d. 12, q. 1: 492; d. 22, q. un.: 468. — Lib. II, d. 1, q. 3: 34*; d. 3, q. 9: 3; q. 10: 229; d. 6, q. 2: 390; d. 25, q. 1: 491s. — Lib. III, d. 14, q. 2: 35; d. 15, q. un.: 447. — Lib. IV, d. 10, q. 8: 35; d. 12, q. 3: 230; d. 45, q. 3: 44ss.; d. 49, q. 7: 428.
 - *In IV libros Sent. (Reportatio Paris.)*: 24*. — Lib. I, Prol., q. 1: 37, 99-106, 227s., 230, 238, 271; q. 2: 37, 185s. — Dist. 1,

- q. 3: 412s.; d. 31, q. 3: 37, 454. — Lib. II, d. 1, q. 4: 34*.
- *Quaestiones in Metaph. Arist.*, lib. I, q. 4: 245. — Lib. IV, q. 1: 388. — Lib. VI, q. 1: 215. — Lib. VII, q. 3: 236.
- *Quodlibet*: 24*; q. 1: 99-102, 108, 478; q. 6: 34; q. 13: 34, 37, 454; q. 14: 35, 243; q. 16: 491.
- Ioannes Geymberth: 15*.
- Ioannes Lutterell: 30*.
- Ioannes Papa XXII: 30*, 36*, 36.
- Ioannes Pistor de Herentals: 15*.
- Ioannes de Reading: 24*, 36*ss., 311.
- *In I Sent.* (cod. Florent., Nat., Conv. D. 4. 95), Prol., q. 2: 49, 130s., 133, 135s., 138, 240, 244.
- Ioannes de Ripa: 16*.
- Ioannes Trechsel: 18*.
- Iodocus Badius Ascensius: 18*.
- Iosa, A. M., *I codici della Bibl. Anton.*: 16*.
- Iunta (familia typogr.), v. Averroes.
- James, M. R., *A descriptive Catalogue*: 14*.
- Kearney, F. G.: 41*.
- Koch, I., «Neue Aktenstücke»: 30*ss., 36, 38s., 50, 56, 109, 112, 398, 457, 464ss.
- Krebs, E., *Theologie und Wissenschaft*: 96, 193.
- Lalor, I.: 8*, 41*.
- Magrini, Ae., *Ioannis Duns Scoti doctrina*: 98, 194.
- Maier, A., *Codices Burghesiani*: 17*.
- «Handschriftliches zu W. Ockham»: 17*.
- «Zu einigen Problemen»: 36*.
- Martinez, P. A.: 41*.
- Mazzatinti, G., *Inventari dei Manoscritti*: 18*.
- Meier, L., «Die Erforschung»: 13*.
- Meneghin, V.: 11*.
- Merchen, P. F., v. Eustatius.
- Michael de Caesena: 35*.
- Michael Ephesius, *Comment. in Ethicam Nicom. Arist.* (versio Roberti Grossatesta, cod. Vat. Urbin. lat. 222), lib. X: 326, 426.
- Molinier, A., *Catalogue... de la Bibl. Mazarine*: 14*, 16*.
- Moody, E. A., v. G. de Ockham, *Expositio in lib. Porphyrii*.
- Mynors, R. A. B., *Catalogue of... Balliol*: 13*.
- O'Callaghan, I., «The Second Question»: 28*.
- O'Donnell, I. R.: 28*.
- Olicher, L., «De pueris oblatis»: 35*.
- Pelzer, A., *Codices Vaticani*: 30*.
- «Les 51 articles»: 30*.
- Petrus Aureoli, *Scriptum* (ed. Romae 1596; Prooem. et dist. 1-8 ed. E. Buytaert): 24*ss., 36*ss. — Prooem., sect. 1: 194ss., 198s., 201; sect. 2: 39; sect. 3: 333s., 337, 340, 348-351, 358, 367s. — Dist. 1, sect. 7: 405-412; d. 2, sect. 9: 388; d. 8, sect. 23: 245.
- Petrus Hispanus, *Summulae logicales* (ed. I. M. Bochenski), tr. 7: 81.
- Petrus Lombardus (Magister), *Liber Sententiarum* (ed. Quaracchi 1916), lib. I, d. 1: 272, 371s., 390. — Lib. II, d. 27: 372.
- Plassmann Th.: 7*.
- Porphyrius, *De Praedicabilibus*, v. G. de Ockham, *Expositio*.
- Reilly, I. P.: 41*.
- Richardus de Campsale: 27*.
- Richardus de Conington, *Quodlibet* (cod. Vat. Ottob. lat. 1126): 24*, 37*. — I, q. 1: 159-165, 167-171.
- Richardus de Mediavilla, *In I Sent.* (ed. Venetiis 1507), Prol., qq. 1 et 5: 184.
- Richter, V., «Zu Ockhams Handschrift»: 17*.
- Robertus Cowton, *In I Sent.* (cod. Merton 93): 24*, 37*. — Prol., q. 3: 10; q. 7: 277ss., 300, 325, 332.
- Robertus Grossatesta, *In Aristot. Anal. Poster.* (ed. Bononiae 1519): 37*. — Lib. I, c. 1: 77; c. 2: 81, 161, 172; c. 4: 142, 180; c. 7: 8s.; c. 8: 157.
- *In Hexaëmeron* (cod. Mus. Britann. 6. E. V.), c. 1: 272. Cf. Eustatius.
- Roche, E., v. Ioannes Duns Scotus, *De Primo Princ.*
- Rymbaudus de Cadeham: 17*.

- Schumi, W., *Beschreibendes Verzeichnis*: 17*.
 Scriptura Sacra: I Cor. 2, 6: 195s.; 12, 8: 183,
 185. — Ioan. 10, 30: 462. — Sap. 10, 10: 185.
 Stegmüller, F., *Repertorium Commentariorum*:
 11*.
Symbolum Athanasianum: 484.
- Thomas de Aquino (S.): 24*, 37*.
 — *Contra Gentiles*, lib. I, cc. 31 et 54: 21.
 — Lib. III, c. 26: 403.
 — *In I Sent.*: 24*. — *Dist.* 1, q. 3: 402.
 — *Summa theol.*: 24*. — I, q. 1: 184, 189,
 208-211, 243, 271, 399; q. 77: 52, 465;
- q. 79: 126; q. 82: 403, 500; q. 85:
 64. — II-2, q. 10: 494, 498; q. 24:
 399.
- Thomas Sutton, *Quodlibet* (cod. Merton 138),
 III, q. 7: 465.
- Umberg, I., v. *Enchiridion Symbolorum*.
- Van Den Gheyn, I.: 15*.
- Wadding, L., v. *Ioannes Duns Scotus*.
- Webering, D., *Theory of Demonstration*: 76,
 144.

III. — *Doctrina*.

- Abstracta et concreta 135, 140; pro quibus
 supponunt? 141.
- Abstractio (cognitio vel notitia abstractiva)
 21-33, 175s., 254.
- et intuitio 6s., 15ss., 33-38, 48s., 57, 72,
 147, 241.
- et tempus 40.
- Abuti et uti 371s. Cf. Ut.
- Academici: contra corporis sensus (Aug.) 43.
- Accidentia: formae simplices 311; neutraliter
 insunt (Arist.) 178; non sunt necessaria
 (Arist.) 179; an distincta in organis diversis?
 330; non habent materiam ex qua (Arist.)
 331; movent sensum 231; videntur intui-
 tive 231; cognoscuntur distincte 236; no-
 tiora subiectis 246s. Cf. Passiones.
- Actio: requirit rationem agendi 249s.; transit
 super agibile 297.
- et factio (Arist.) 297.
- ordo rectus in agendo 278.
- Actus: distinctio 19, 52, 53 (Arist.), 61ss.; an
 distincti specie in eadem potentia? 60.
- amandi et sciendi 19s.
- apprehensivus, v. Apprehensio.
- et habitus 93, 207, 219.
- et obiecta 452ss.
- et potentia 331, 432.
- et voluntas: an duo a. simul in ea? 371.
- imperantes et imperati 284.
- intensi et remissi 381, 387s.
- medius (inter frui et uti) 376-379.
- moraliter: boni vel mali 378; an etiam exte-
 riore? 284; danturne indifferentes? 376ss
- perfectiores plura respiciunt 380.
- recti et reflexi 371.
- referentes et non ref. 374s.
- Aedificatoria ars 316s., 356s.
- Aeternum connotat tempus 135s.
- Affectio commodi et iusti (Ans.) 502.
- Affirmatio et negatio de eodem 456, 461,
 464, 470.
- Agens: naturale et voluntarium (et finis) 308;
 principale et secund. 490; necessarium 487-
 490, 495, 498.
- et actio respectu finis 304s.
- et effectus: unius unus (Arist.) 52s., 61.
 Cf. Causa.
- Agere et pati: quid nobilior? 400s.
- Agibile: idem ac eligibile (Arist.) 279, 300.
- et factibile: contingentis est (Arist.) 297.
- Agricultura est practica 313s.
- Albedo et nigredo suntne colores? 209.
- Amare: est quoddam velle 387, 395; an delec-
 tabile? 406, 411.
- et finis ultimus 376ss.
- Amor (actus amoris): dilectio finis 278; velle
 incomplexi 502; omne subiectum attingit
 337; estne praxis? 325s., 362s.
- amicitiae et concupiscentiae 306s., 372, 393,
 406, 412, 426, 440ss.

- desiderii 405.
- et cognitio: quae perfectior? 264.
- et delectatio: distinctio 192, 406, 408, 411ss.; nobilitas 425ss.
- et detestatio (odium) 380s., 386s.; causantne sanitatem vel infirmitatem? 294s.
- et tristitia 423s.
- fruens: causa delectationis 412.
- fugiens, habens, inhians (Aug.) 406s. Cf. Caritas, Dilectio.
- Angelus: imago Dei 336; non indiget intuitione sensitiva 27; cognoscitne se abstractive? 48; estne magis diligendus quam homo? 430; producit accidentis tantum 447.
- primus: abutebatur beatitudine 390.
- Anima: subiectum intellectionis et volitionis 168; idem ac intellectus et voluntas 464s.; quomodo cognoscitur? 235s.; quasnam artes secum attulit? (Aug.) 84s.; per eam sumus susceptibiles disciplinae 250; est incorruptibilis, quia intellectualis 98.
- pars alia ratiocinativa alia scientifica (Arist.) 324; superior et inferior (Aug.) 326s.
- scientia de ca: an speculativa vel practica? 316, 326.
- sensitiva et intellectiva (ordo) 257.
- separata: intuitione sensitiva non indiget 27; recordaturne praeteritorum? 47.
- subiectum libri *De anima* 257.
- Animal quoad organa et accidentia 330.
- Appetitus: animalis, intellectualis, naturalis etc. 277s. (Arist.), 289s. (Eustr.), 338, 405, 409s., 435, 437, 439. Cf. Voluntas.
- potionis amarae, v. Potio.
- Apprehensio et iudicium 16ss., 21, 52, 58ss.
- Argumenta: aut peccant in materia aut in forma 186, 201s.
- Arithmetica et musica 314.
- Artes: sunt respectu agibilium 98, 317; antennae theologiae 200; citharizandi etc. 297, 316s., 356s.; mechanicae et practicac 297, 314, 316.
- et experientia (Arist.) 86, 318.
- Articuli fidei: respectu trium personarum 451; tria signa, conceptus sive voces 469.
- Artifices et experti 319s., 357.
- Assensus 20s., 52, 58s.
- Astrologus et eclipsis 201.
- Auctoritas et scientia proprie dicta 184.
- Aurum: est scientia spec. et pract. de eo 367s.
- Beati in patria: cognitio corum de Deo 4s., 270, 343s., 401, 444; possent ignorare incarnationem 342ss.; habent fugam, non tristitiam 408s.; liberiores quam viatores 501.
- Beatitudo: speculatio (Arist.) 326, 394.
- creata 506.
- divinae personae 451.
- naturalis 394, 403.
- supernaturalis 326, 379s., 394, 400; non est praxis 362; non est in falsa opinione (Aug.) 438; incompossibilis miseriae 404; potest credi impossibilis 503; potest esse nolita 503-507; viatori impossibilis 4, 72. Cf. Felicitas, Visio beatifica.
- Bonitas: (metaph.) communis Deo et creaturee 365; distincta distincte terminat voluntatem 449.
- moralis: conformitas rationi rectae 284; et scientia moralis 360s.
- Bonum: connotat actum volendi 114, 128; quodcumque potest appeti 433; est ex integra causa 378.
- et ens: convertuntur 365.
- honestum 430, 447.
- Bruta aguntur (Dam.) 502.
- Caecitas 140.
- Calendum: an ab Intelligentia moveatur? 326.
- Calor: idem a diversis causis 11; esse calefactorum scitur per experientiani 245.
- Calumniantes (contra) 484.
- Caritas: nobilior fide 328; contingit ea abuti 390; habitus car. estne ponendus? 399. Cf. Amor, Dilectio.
- Causae: ad quarum esse sequitur aliud (quibus positis etc.) 36, 222, 307, 417; dicunt propter quid (Arist.) 158, 176s.; cognoscuntur ex causatis an vice versa? 229, 243s., 251 (Arist.), 255, 432, 436.
- efficienes: si totales, sequuntur effectus 54, 214.
- et demonstratio 155, 153s. (Arist.), 155, 158 (Arist.), 160, 176s.

- et effectus: dependentia 230; differentiae 172, 217s., 383; ordo essentialis 229, 241; c. eiusdem rationis habentne c. eiusdem rationis? (Arist.) 22s., 42, 74, 87, 89-95, 213; propter quod unumquodque etc. (Arist.) 189s. Cf. Effectus.
- et medium: idem sunt (Arist.) 158, 176, 232; quorundam quidem altera causa etc. (Arist.) 172.
- extrinseca et intrinseca 155, 171s., (Arist.).
- finales: dicunt propter quid (Arist.) 158, 176s.; nobilissimae (Avic.) 303
- invicem sunt causae (Arist., Averr.) 161.
- non ordinatae, sed effectus ordinati 415s., 419.
- partiales 495s., 499.
- plures respectu eiusdem effectus et finis 95, 309s.
- rerum et propositionum 97.
- sine qua non 414s.
- Causalitas: quomodo cognoscitur? 415-420.
- Certitudo 200.
- Christus: estne subiectum theologiae? 272; fuit beatus et tristis simul 447, 506.
- Cignus et lac 323.
- Circumincepsio 473.
- Circumstantiae actus moralis 378.
- Cognitio (notitia): abstractiva et intuitiva 6s., 30-38, 44s. (Arist.), 52, 60-64.
- alicuius communis et contentorum 434s.
- complexa et incomplexa et iudicium 5s., 22ss., 52, 58ss., 202s.; notitia incompl. unius non causat incomplexam alterius rei 240-244.
- et delectatio 421.
- et intellectus: an plures cogn. in eodem? 18-30.
- et opus 360s.
- et voluntas 421.
- experimentalis: incipit ab intuitiva 32s.
- ex puris naturalibus 464ss.
- in conceptu simplici, communi, composito 275, 466s.
- inferiorum: dicitur in cogn. superiorum? 241.
- intuitiva 6s., 30-38, 52, 60-64; mere intelligibilium 28s., 39-47; rei non-existentis 31, 37ss., 56, 70s.
- necessarii et contingentis 43, 51.
- obiectum non est 415.
- qualitas absoluta 409.
- practica et speculativa 302-323. Cf. Praxis, Scientia, Speculatio.
- rationes cognoscendi 229.
- rei in se 254s.; dependet ex cognitione omnium causarum (Arist.) 233.
- sensitiva: et Academicus (Aug.) 43; causa delectationis 420s.
- supernaturalis 197s.
- ut praxis 288.
- veritatum theologiarum 3-75. Cf. Theologia.
- Color: obiectum visus 209s.; et albedo 132; et lumen: unum obiectum 388.
- Commodum 502 (Ans.), 505s.
- Competere alicui primo et non primo 458.
- Complacentia et amor 406, 411s.
- Complexa et incomplexa 5s., 202s.; simul sciuntur 386.
- et importata per complexa 315. Cf. Cognitio.
- Conceptus: factum (op.) 30s., 49, 134ss., 204, 263, 392; est ipsa intellectio (op.) 204, 267, 270; non est res extra 110, 134; signum sive vox 469; praedicatur de re pro re 127s., 134, 142, 204; repraesentat et significat 458, 470; primum obiectum cognitionis 275; ipse (non res) subicitur in propositione 203, 269, 466. Cf. Universale.
- Dei: communis, proprius, univocus, negativus 114-119, 127, 203; philosophorum 458-461, 465ss.; ipse (non Deus) terminat actum intelligendi 203; est subiectum theologiae nostrae 269; estne proprius essentiae ita quod non personae? 456ss., 482.
- divisio: absolutus, connotatus, denominatus 49s., 103s., 106s., 131ss., 139, 141, 245; negativus 49s., 136; proprius (a quo causatur?) 238s.
- ordo conceptuum et rerum 120ss., 125.
- univocus Deo et creaturis 50s., 103s., 110, 114, 127, 266. Cf. Deus, Praedicatum, Suppositio, Terminus, Universale, Univocitas.
- Conclusio: est ens rationis (op.) 330; effectus praemissarum seu princ. 18, 20, 22, 211.
- de omni (Arist.) 154.

- et habitus 218.
- et principia 10, 18, 20, 22, 96, 189s., 211, 213-217, 220-224; an eadem c. ex diversis: 275; an unico actu scibilia? 381; concl. practica et princ. speculativa 314s., 337, 339s., 360. Cf. Principia.
- et scientiae; an eadem c. probetur in diversis? 10s.; an eadem c. sit mathematica et metaphysica? 212; et termini 385.
- necessitas 222.
- ordo 219; an una iuxta aliam perfectius cognoscatur? 211, 224.
- Concreta et abstracta 135, 140s.
- Concursus divinus 401, 452.
- Considerare de considerando 299s., 302.
- Consilabile et eligible idem (Arist.) 289.
- Consiliari et ratiocinari idem (Arist.) 351.
- Consilium est de his quae ad finem (Arist.) 295s.
- Contemplatio: est in portione superiori (Aug.) 326s.; non attingit Deum (Greg.) 203ss.; virtus operis sub alatu eius (Greg.) 278, 300; impeditur per vitia 361; est speculativa et practica 332. Cf. Intellectus, Speculatio.
- Continere virtualiter 227-240.
- Contingenter agere 501.
- Contingentia aliter se habere (Arist.) 351; extra speculari latent (Arist.) 23; possunt evidenter cognosci 6; esse suspicantur per operationem (Eustr.) 25.
- et necessaria 24, 384.
- Contradictoria: quando concedenda? 455, 461, 470s.; transitus ab uno in aliud 453s.
- Contraria: sunt in eodem subiecto 56 (Arist.), 390s., 396, 422s.; in eodem genere 330; an de eodem praedicentur? 179; unum uni est c. (Arist.) 423s.; quod est compossible uni et alteri 404, 424s.; susceptivum eorum est substantia (Arist.) 425; cuius c. peius, id nobilior 425.
- distinctio specifica 216s.
- in gradibus perfectis et remissis 215s.
- Corpus: non causat spirituale 417.
- caeleste 257.
- generabile 257.
- Correlativorum distinctio 469.
- Creabilis res cognoscitur, non 'res creabilis est' 466.
- Creare repugnat uni personae sine alia 485.
- Creatio est opus totius Trinitatis 462.
- Creativitas 140s.
- Creativum esse: non demonstratur 144; distinguirne ab essentia? 130-135, 457s.
- Creature: nulla simpliciter necessaria 497; dicit in cognitionem Dei 459s.
- rationalis et irrat. distinguuntur per voluntatem 426.
- Credens scit se credere 191s.
- Credibilia: alia necessaria alia contingentia 188; non sciuntur evidenter 193, 197, 205.
- et rationes probabiles 206. Cf. Fides.
- Cupiditas est amor inhians (Aug.) 406.
- Damnatus: posset cognoscere Deum evidenter 5; nullam habet delectationem 399, 408, 411; desiderat videre Deum 443; posset se conformare voluntati divinae 504s.
- Deductio habituum practicorum 356.
- Definitio: dicit quid rei (Arist.) 142; dependet a subiecto et praedicato 256; dat causam accidentium in re (Averr.) 250s., 253.
- et definitum 117 (Arist.), 163, 171, 179.
- formalis 164, 169-176.
- materialis 164, 170-173.
- medium est in demonstratione 75, 97, 129, 145ss., 158-177.
- quid nominis et rei 170s. (Arist.), 173, 292.
- sec. speciem non habet medium (Arist.) 172.
- Deitas potest cognosci abstractive 37. Cf. Deus.
- Delectabile est causa delectationis (Arist.) 414.
- Delectatio: est coniunctio convenientis cum conveniente 441, 445 (Avic.); supervenit operationi (Arist.) 404s.; sequitur ad obiectum sensatum (Arist.) 421; propter operationes datur (Eustr.) 426s.; causatur ne ab obiecto? 414 (Arist.), 415, 417s., 420s.; non est actus 445; ultimata quietat 395s., 403s.; maior per cogn. intuitivam quam per abstr. (Aug.) 71.
- effective: estne a voluntate? 415s., 420.
- et amor (dilectio): quoad distinctionem 413; quoad nobilitatem 425ss.
- et desiderium 406.
- et fructus: an distinguuntur? 403-428.
- et praxis 288.

- respectu rei absentis 57, 71, et non-entis 415, 418.
- subiective est in voluntate 422-425.
- Deliberatio de deliberando 299s., 302.
- Demonstrabilis: estne idem cum eo de quo? 129, 143; prius convenit medio 145.
- Demonstratio: est syllogismus faciens scire (Arist.) 161, 174; est ex primis et veris etc. (Arist.) 80, 87, 181s.; est ex causis conclusionis (Arist.) 182; est quaestio medii (Arist.) 153; contingit per omne genus causae (Arist.) 124, 153ss., 164; estne per causam extrinsecam? 155, 163; quae et quali ordine ad eam requirantur? 119-126.
- a genere in genus non descendit (Arist.) 8.
- a priori 116s., 126s., 163s.
- categorica et condicionalis 154.
- demonstrans et demonstrata (Arist.) 161.
- et definitio formalis 171-176.
- et medium 75, 97, 111s., 124 (Arist.), 129, 145, 153 (Arist.), 159-177.
- ex obliquis 120.
- hypothetica 154.
- mathematica 167.
- necessaria: etiam quae frequenter fiunt (Linc.) 157.
- particularis et univ. 154s. (Arist.), 174, 218 (Arist.).
- passionum de subiecto 143-158.
- per se (Arist.) 152.
- potissima 159s. (Arist.), 161-177.
- propositionis immediatae 103, 145s.
- quia et propter quid 11, 13, 100, 109, 124, 126, 224.
- simpliciter 174.
- syllogistica (estne condicio scientia?) 90-96.
- temporalis 154.
- universalis 120, 154s. (Arist.), 163. Cf. Syllogismus.
- Demonstrativa scientia circa tria (Arist.) 152ss.
- Desiderium: praesupponit amorem 408; est respectu non-habiti et futuri 408, 445; non omne ex delectatione est 411; desiderio viae respondet habitio patriae 442.
- Detestari aliquid propter aliud dilectum 380s.
- Deus: non habet definitionem 75; est ens primum, summum, infinitum 267, 467; summum bonum 447; primum efficiens 164, 229; primus respectu omnium 271; causa communissima (extrinseca) 155, 274; causa in triplici genere causae 327; causa finalis omnium (finis ultimus) 229, 306, 308, 373, 375; summe acceptatum 376.
- attributa (passiones): distinctio 12s., 76, 103-106, 129, 460; an demonstrabilia? 103; conceptus attributales (ordo) 119-126.
- causa distinctionis rerum 311.
- concurrit ad actus voluntatis 401, 452.
- cognitio de Deo: quomodo concipitur seu intelligitur? 3s., 101s., 110-114, 202s., 226, 266-269, 275, 358; cognitio abstractiva et intuitiva 15, 48-51, 56s., 71ss., 435; sciturne a priori? 97s.; 'Deus est Deus' est dubitabilis 112s.; cognitio philosophorum 450, 458-461, 464s.; quid potest de Deo demonstrari? 103, 111-118, 127; existentia, bonitas etc. probatur in physica et metaphysica 10s. (Avic.), 217, 227, 364, 450, 464s.; cognitio per discursum 202s.; cognitio practica et speculativa 333, 335-338, 368.
- cognitio Dei, v. scientia Dei.
- conceptus nostri: cognoscitur in conceptu tantum 73s., 110, 112, 203s., 268s., 275, 358; conceptus attributales (ordo) 119-126; praedicaturne conceptus an res de Deo? 49ss., 109s.
- desiderandus super omnia 442.
- diligit se 387.
- diligitor: summe 342-345; propter se 445s.; amore amicitiae 393; distinctius quam intelligitur 468s.; melius est diligere quam scire Deum 333s.; ad quid terminatur dilectio nostra? 327. Cf. Amor, Dilectio, Fruition.
- essentia divina: intelligitur in conceptu tantum 110, 462, 466; quid demonstratur de ea? 111-118; perfectiones essentiales, notionales, respectus 99-102; non distinguitur ab attributis 103s.; summe simplex 113s.; concipi potest sine relatione 462; cognoscitur notitia vere una 339, 342; quid competit ei ita quod non personis? 470s.; quomodo 'prior persona'? 484; est 'eadem res' ac tres personae 202, 456;

- potest intelligi (concipi) sine personis? 358, 448, 450, 455s., 482ss.; potest credi esse in una persona tantum 463; estne fruibilis sine personis? 448-485; eodem actu videtur essentia et res in ea 452.
- fruitionis debitum obiectum 429-447; an essentia sine personis? 448-485. Cf. *Fruitio*.
- fruitur propria essentia 385.
- glorificator 273.
- incommodum alicui 506.
- indivisibilis: ostenditur per infinitatem 98.
- infinitus: quomodo cognoscitur? 203.
- intellectus: principium Verbi 101.
- movet ut amatus (Arist.) 326s.
- ‘obediendum Deo’ idem ac ‘homo debet obedire Deo’ 344s.
- odiri non potest ordinare 375.
- omnipotentia: potestne demonstrari? 105.
- potentia absoluta 5, 38s., 48s., 75, 187; potest facere: per se quod potest per causam secundam 35, 49, 141, 171; notitiam abstractivam sine intuitiva 49, 72, 241; notitiam rei non-existentis 72, 417; causare scientiam sine subiecto 313; ut cognoscantur termini et non propositio 70; suspendere causalitatem causae secundae 221; continuare actum voluntatis sine voluntate 294; fruitionem (actum volendi) sine deflectione 420, 423s., 428, et cum tristitia 423s., 446s.; ignem cum frigiditate 423; nolle nos videre se 443; videntem se carere fruitione 505; carentem dilectione videre essentiam divinam 505s.; suspendere activitatem voluntatis 507.
- potentia ordinata 5; omnia facit propter se 308; non habet effectum in inferioribus sec. Arist. 434s.
- relationes ad extra 102.
- scientia Dei: cognoscit intuitive non-existentia 39; non intelligit alia a se (Arist.) 475, 480; non habet scientiam stricte 79, 83.
- simplex 4, 75, 113s., 461.
- subiectum theologiae 10, 14, 37, 226-275. Cf. *Theologia*: subiectum.
- ‘trinus et unus’ estne notitia practica? 335ss.
- uti Deo 371-393, et Dei 385.
- volenda et noenda propter Deum 392.
- voluntas div.: libere creat, sed necessario spirat 101, 385, 491.
- Diabolus, *v.* Damnatus.
- Diametrum est assymetrum costae (Averr.) 27.
- Dictamen rationis 397s.
- Dilectio: est qualitas 315; est respectu boni 414; in parte contemplativa 327; effective a voluntate 414, et a cognitione 421; nobilior cognitione 327s.; unumquodque propter Deum diligendum 372; diligere creaturam propter Deum plus est quam Deum in se 385; est in voluntate (unde probatur)? 28s.; videtur intuitive 40s.; unde est recta? 334-337; estne praxis? 296, 325.
- et delectatio: distinguuntur 54, 407s., 413s.
- sui ipsius (Arist.) 430. Cf. *Amor*.
- Diligere ‘aeque intense’ 387s.
- Diligere potest aliquid distinctius quam intelligi 468s.
- Discursus: est inter complexa 202s., 255; praesupponit notitiam incomplexam 239.
- Distinctio: multiplex acceptio 310; unumquodque distinguitur per Deum 311, et per se ipsum 322.
- formalis: ponitur in re simplici 125; an inter attributa divina? 105s.; an inter ens et passiones? 130; solum inter essentiam divinam et relationes est ponenda 131; negatur a. S. Thoma 210.
- realis: si unum manet alio non manente 407; realiter distincta non distinguuntur ratione 121.
- secundum Henricum 212.
- Domus et ars aedificatoria 173, 316s., 356s.
- Dubitata priora quomodo solvuntur? (Arist.) 9.
- Dubium, assensus, iudicium et distinctio eorum 52, 58.
- Ecclesiae determinatio et contradictoria 455, 461, 470s., 483.
- Eclipsis: privatio etc. (Arist.) 170, 176s.; non cognoscitur per lunam 232; est notitia speculabilis et singularis 350.
- Effectus: dependet a suis causis essentialibus 36; unus a pluribus causis 262s., 415s.; distincti specie, sunt a causis distinctis specie 60s., 96; eiusdem rationis a causis eiusdem ra-

- tionis 213; distinguuntur per causas 303; ducuntne in cognitionem cause? 243s.
- ordinati, et causae non ordinatae 415s., 419. Cf. Causa.
- Electio:** e duobus unum praepone (Eustr.) 289; corum est quae ad finem 277, 381 (Arist.); est generativa actus 277s. (Arist.), 295; non est voluntas (Arist.) 388; estne operatio voluntatis? 276; est praxis 283; est effectiva praxis 277, 299.
- recta, requirit rationem rectam (Arist.) 281, 293.
- Eligibile:** idem ac agibile (Arist.) 279; propter se vel propter alia (Arist.) 377s.
- Energia** (iuxta Eustr.): idem ac praxis 287; naturalis substantiae motus 288; virtus animae semper mobilis 288; opus virtutis 289.
- Ens:** an simpliciter simplex? 237; quomodo cognoscibile? 237; obiectum adaequatum intellectus 231; primum obiectum (an naturaliter sciatur?) 432s., 436s.; ut entitas, ita cognoscibilitas (Arist.) 250, 252; unum nobilior alio 252.
- conceptus entis, v. Conceptus, Univocitas.
- et non-ens: videntur in Verbo? 454.
- et passiones entis 8, 12, 104, 114s., 119, 127s., 130, 236s.
- naturale: materia formarum artif. 313.
- primum, v. Deus.
- rationis: habet esse obiectivum in anima (op.) 143, 392; non est causa scientiae 313; ad id non est respectus realis 330; potest referri in Deum 392. Cf. Conceptus.
- subiectum metaphysicae 8, 10, 12, 14, 252 (Averr.), 258s. Cf. Metaphysica.
- Errores:** distinguuntur specie 216; et scientia 214–217; et fides 341.
- 'Esse in' (modi diversi) 473s.
- Essentia** divina, v. Deus: essentia.
- Ethicorum liber** est de universalibus 317.
- Eupraxia** (Arist.) 301.
- Evidentia** (evidens notitia): est notitia perfectissima 4ss., 74; plus quam scientia etc. 6; ad eam non sequitur impossibile 186, 201; est aut per se nota aut intuitiva (per experientiam) 187.
- et fides 197, 344.
- et habitus 217, 341, 347s.
- et veritates theologicae 3–75, 199s.
- et voluntatis imperium 192.
- Exempla** quaedam: idem calor ab igne et a sole 11, 213, 309; calor est calefactivus (experientia) 78, 83s., 90, 92; calor et humiditas etc. 216s.; eclipsis, tonitruum etc. 88, 153 (Arist.); luna illuminata a sole et ab alio planeta 155s., 416; addiscere propter lucrum 307s.; ars domificandi 356s.; diabolus tentans 408, 412; grave et centrum 410; lac album et dulce 216, 352s.; lignum siccum et album 354; laicus nesciens latium 16s.; Plato diligit Sortem 19; Sortes credit Platonem non esse 463; studere loco et tempore non debito 298s.; terra et passiones eius 313; visio stellae, stella destructa 39; herba sanativa 87, 90–94; sanitas et infirmus 286s., 291; sanitas et deambulatio 306; potio amara et sanitas 374, 384, 392, 394–500.
- Exercitium** et habitus in organis 319.
- Experientia** 23, 83ss., 88s., 92s., 96, 150, 154ss.; 'patet per experientiam' 201, 340s.; sumitur ex notitia intuitiva (Arist.) 32s., 41, 78; artem fecit (Arist.) 85s.; universale adquiritur per exp. (Arist.) 350.
- causalitatis (uno posito etc.) 415s.
- de causis sanitatis 295.
- de passionibus hominis 253.
- de singulari sumpta 87, 92s.
- et demonstratio 147.
- interna: cogitatio de propositione neutra 18s.; de prima intuitione impediente secundam 18s.; de intellectione et volitione etc. 28; de volitione libera 499s.; natura rei scitur per exp. 255.
- Experti** certius operantur 318s. (Arist.), 348s., 357.
- Existentia** rei potest cognosci intuitive et abstractive 33–39, 48.
- non-existentia quomodo cognoscitur? 56, 70s.
- Extrema** et necessitas 496s.
- Fallacie:** accidentis 407; consequentis 462s.; non causa ut causa 166.

- Falsitas et veritas compositioni accidentunt 21, 27.
- Felicitas: propter se eligibilis (Arist.) 378; perfectissimum accidens 404; in operatione intellectus consistit (Arist.) 394, 403, seu in speculazione 326.
- appetitus 377.
 - ultima 326, 363s. Cf. Beatitudo, Visio beatifica.
- Felix per intellectum cognatus Deo (Eustr.) 326.
- Fictum, v. Conceptus.
- Fideles et infideles et theologia 188-191, 193s., 196s., 341.
- Fides: est respectu credibilium 193s., 197; cordis est (Aug.) 41s.; ad beatitudinem ducit (Aug.) 7; per eam cognoscimus finem ultimum 433; assentit sine evidentiâ 186, 197; absentium praesens est fides (Aug.) 41; multi pollent ea, quamvis non theologia (*t.*) 205; quomodo videtur? (Aug.) 29s.; alter cognoscitur f. propria et aliena (Aug.) 41-44; recipitne augmentum? 187.
- adquisita 189, 198; non est una numero 220, 341.
 - et contradictoria 455, 458s., 461.
 - et dilectio Dei (sine fide) 443.
 - et error: non stant simul 341.
 - et opinio 198, 206.
 - et theologia 188s., 196s., 201.
 - habitus fidei et scientiac 200, 340.
 - infusa 189, 191, 197; una numero 220, 339s.
 - in patria: an maneat? 343s.
 - naturalium et supernaturalium 41.
- Filius Dei: non fuit 'producendus' 476, 481; non est sapientia Patri (Aug.) 477. Cf. Deus, Pater, Trinitas.
- Finis: respondet ad 'propter quid' (Arist.) 306s.; primus in intentione 306; causat efficientem (metaphorice) 161, 164, 305; obiectum formale voluntatis 388s.; dat principia practica et speculativa 370; de finibus non consilianiur (Arist.) 295s.; res potest manere eo destructo 35.
- agentis et actionis 304s.
 - amatus amore concup. et amic. 306s.
 - dilectio finis 283, 379-384.
 - et potentia (aut f. movet aut p.) 490.
- et principium (ut f. in operabilibus etc.) 304 (Arist.).
 - scientiae et scientis 303, 306-310; scientiae spec. et practicae 323.
 - secundum rectam rationem intentus 308s., 311, 321ss.
 - supernaturalis 235s.
 - ultimus: obiectum primum theol. 335; fide cognositur 433; dupliciter accipitur 506s.; apprehensus in univ. et in partic. 486-490; eius amor 376ss.; an voluntas libere fruatur eo? 486-507. Cf. Causa.
- Formae: causant materiam (Arist.) 161, 164, et accidentia 264; non habent causam materialem 167.
- artificiales 313.
 - con impossibiles et incomp. 423.
 - et materia: invicem sunt causae 181.
 - intellectivae et sensitivae 424.
 - intensae et remissae 214s.
 - simplices 311.
- Fructus est ultimus 394s.
- Fruiti: 371-507 passim; dicitur a fructu 394s.; actus optimus 394; est amore inhaerere alicui (Aug.) 395s., 441; acceptare aliquid ut summe diligendum 375; fruimur cognitis etc. (Aug.) 396; accipitur multipliciter 396, 506; estne solius voluntatis? 394-403; potestne voluntas frui essentia et non personis? 448-485; haeretici ignoranter fruuntur personis 467s.; distinguitur ab uti 374s.; estne actus medius inter frui et uti? 376-379.
- Fruitio: 371-507 passim; estne possibilis et demonstrabilis? 432-439; est beatitudo 379s., 394, 398; est amor amicitiae nobilissimus 441, 444; succedit desiderio et amori viac 440, 444s.; ultimate quietativus 403s.; est partis contemplativae 327; est actus elicitus 405; est operatio intellectus 396, et voluntatis 403; est a solo Deo active 363, 385s., 398s.; est respectu solius Dei 429-447; realiter distinguitur a delectatione 403-428; incompossibilis tristitia 404; obiectum immediatum eius estne essentia divina? 439ss.; potest esse sine delectatione (de potentia absoluta) 428.
- et libertas voluntatis 486-507.

- ordinata et inordinata 431s., 445.
- viae et patriae 397, 443, 445.
- Fuga: presupponit odium 408s.
- et tristitia 408s.
- Genera et species ordinantur 264.
- Geometria: eius subiectum 257; dirigit latmos 361; subalternat medicinam (Arist.) 15; potest sciri una conclusio alia ignota 215.
- Gloria, *v.* Lumen gloriae.
- Grammatica et scientia practica 316.
- Grave: in centro et extra 410; unde prohibetur a descensu? 488.
- Habitus: non videntur intuitive 69; eorum usus 373, 390s.; nobilitas (Arist., Averr.) 358.
- adhaesivi et fides 194s., 198.
- affectivi et cognitivi 211.
- apprehensivi, *v.* Apprehensio.
- caritatis 399.
- distinctio 189, 213, 331.
- et actus 17, 189s., 211, 213, 219.
- experimentales 348s., 355s.
- fidei et theologiae 205.
- infusi et adquisiti 191.
- innominabiles (nec specul. nec practici) 346.
- intellectuales, sec. Arist. 6, 17, 87ss., 98, 115, 183, 185, 200, 282s., 340, 348.
- morales 298s.
- ordinati 188s., 207, et oppositi 215.
- practici 206, 317s., 328, 333s., 347-351, 355s.
- principiorum et conclusionum 189, 217s., 220-224.
- speculativi 348-357, 367s.
- theologici 13, 193-199, 207-225, 324-370.
- unitas, sec. obiecta 208.
- universales (Arist.) 350, 356.
- Haeretici: fides et error eorum 220, 341.
- Heterogeneum 329-332.
- Historia (non evidens notitia) 341.
- Homo: imago Dei 336; perfectior quam anima 169; susceptibilis disciplinae per animam 250; debet curare necessaria ad salutem 274; habet organa distincta per formas subst. 329s.
- Homogeneum (Arist.) 330.
- Honor etc. eligenda sunt et propter se et propter aliud (Arist.) 378.
- Idem, semper facit idem (Arist.) 53, 62.
- Ignis: est quid homogeneum (Arist.) 330s.; est ex materia et forma 331; scire i. esse calidum valet ad proxim 369; esse calefacitum scitur per experientiam 416; potest recipere frigiditatem (per pot. Dei) 423.
- Ignorantia excusat a toto 378.
- Imago Trinitatis, *v.* Trinitas.
- Incarnatio: quomodo cognoscitur? 50s.; veritas contingens 217; potest 'credi' a beato 344; una persona sine alia incarnatur 449, 485 (Aug.).
- Inclinatio naturalis 486, 507.
- Incommodum 505s.
- Incomplexa: unum non causat notitiam alterius 240-244. Cf. Complexa.
- Individuum non est pars alterius 331.
- Inductio: per i. possunt accipi prima principia (Arist.) 93; 'patet inductive' 194, 331, 336, 419, 439s.
- 'Inesse' dupliciter 137.
- Infidelis: potest frui personis quas credit non esse 467ss.
- et theologia (fides) 188-191, 193s., 196.
- Inseparabilia, et causalitas 419s.
- Instans vel signum in divinis 471s.
- Intellectio: causatur ab intellectu et ab obiecto 263, 475-481, 492s.; potest esse sine obiecto 264; non est sine phantasmate (Arist.) 54, 67; nihil in intellectu quod non praefuit in sensu (Arist.) 54, 67s.; intentio intellecta est eadem cum re (Averr.) 54, 66s.; est in potestate voluntatis 281, 283s.; scitur per experientiam 28; videtur intuitive 40s.; non delectat sine dilectione 395; nobilis est recipere i. quam producere calorem 401; potest esse praxis 279, 281s.; an plures in eodem intellectu? 18ss.; una impeditne aliam? 66; actus quo plura intelliguntur estne perfectior? 358; realiter distincta possunt intelligi separatim 449.
- et conceptus (an idem?) 204, 267, 270.
- et volitio: ordo ad invicem 494.
- obiectum intellectio*nis*? 110s.

- qualitas inhaerens et subiectum propositionis? 110s.
- recta et reflexa 53, 65.
- Intellectus: potentia nobilissima 394 (Arist.), 402s.; est substantia animae 464; an accidentis? 465; subiectum (an causa?) cognitio-nis 418.
- actus: consiliativus, contemplativus, practi-cus, speculativus, *v.* practicus et specula-tivus.
- cognoscit (intelligit): actus suos intuitive 44-47, 68, et evidenter 191; sensibilia 44-47; primo singularia (Averr.) 21; non intelligit sine sensu (Arist.) 68; cognoscit tempus 27; abstrahit ab hic et nunc? 53, 64; intelligit universale 53, 64 (Arist.); ap-prehendit substantias per accidentia 435; quomodo se habet respectu princ. et con-clusionum simplicium? (Averr.) 381s.; non habet notitiam evidentem deitatis 5; dirigit actus per voluntatem 281s.; causatne assen-sum? 20s.; potest coniuncta dividere 448s., 484s.; intelligitne plura simul? 15, 18ss., 90, 381, 385, 388s.; praecedit electionem 276; attingit operabile 349; quo sensu est liber? 501.
- et actus apprehensivi et iudicativi 16.
- et fides 21, 195, 198.
- et memoria 44s.
- et sensus: quoad actus 208, 280, 401; quoad obiecta 208s.
- et voluntas: omnino idem 126, 396, 491; duo nomina eiusdem rei 402; idem obiec-tum habent 209, 382.
- impediturne infirmitate? 27s.
- materialis: distinguit et componit (Averr.) 21s.
- obiectum primum: ens 432 (Avic.), 436s.
- practicus: intellectus habens habitum practi-cum 351; idem ac ratio particularis? 349s., 357; est circa contingentia 277s., 351 (Arist.), 355; est necessariorum (de virt. serm.) 355; obiectum eius singulare vel univ. 355; considerat quae in potestate nostra 292; extra se extendit 280, 300s.; propter aliquid ratiocinatur 304; differt a speculativo? 290ss., 351; habitus practici 348-357. Cf. Praxis.
- speculativus: intellectus habens habitum speculativum 351; consiliativus 289; con-temporatus seu theoria 349; est respectu aeternorum (Aug.) 364; considerat quae non sunt in potestate nostra 292; an idem ac ratio universalium? 349s.; est operabilium (de virt. serm.) 355; habitus speculativi 348-357.
- viatoris 3-75. Cf. Viator.
- Intelligentia (subst. spir.): movet caelum 326, 362 (Arist.); inferior beatificatur in superiori (Avic.) 437ss.
- Intelligere; plura ut unum 388; unum sine alio 389, 456s.; esse de intellectu alicuius 457. Cf. Cognitio, Intellectio, Intellectus.
- Intelligibili: possunt intuitive cognosci 33, 39-47; certius cognoscuntur (Aug.) 43; re-quiruntur ad intellectionem 475-481.
- Intensio et remissio: actuum 381, 387s., 490; formarum 214s.
- Intentiones secundae: suntne res? 377; an in Deum referibilis? 372, 391.
- Intuitio (notitia intuitiva): est notitia perfec-tissima 4, 74; est evidentia de contingentiis 25s., 90s., 245; causa habituum univ. 355s.; causatur (naturaliter) ab obiecto 241, 416, 435; potest fieri a Deo 417; per i. co-gnoscitur res esse vel non esse (iudicium de exsistentia) 21-31, 55s., 69-71; intellec-tiva praesupponit sensitivam (pro statu isto) 25-28, 33, 67s.; respectu quorum est? 53, 65-69; an respectu intelligibilium? 39-47; an respectu deitatis? 48s.; an respectu habituum? 54s., 69; respectu temporis 27; respectu accidentis sine subiecto 231; an respectu omnium entium? 237; una i. non dicit in cognitionem alterius rei 241; res intuita potest credi non esse 70.
- et abstractio: respectu eiusdem obiecti 15ss., 52, 60-64, 209; differentia 68s., 15, 33-38, 48s.; quae perfectior? 4, 74. Cf. Abstractio.
- et demonstratio 147.
- et experientia 41, 78, 187s., 416.
- imperfecta 33.
- intellectio recta an reflexa? 53, 65. Cf. Cognitio.

- Iracundus et vindicta 411.
 Isosceles et passiones trianguli 238.
 Iudicium (actus iudicativus): non causatur a sensu 16, 22, 26; praesupponit actum apprehensivum (a quo differt real.) 17, 21, 52, 58ss.; habitus iudicativus est respectu complexi 17, 69; de exsistentia (et intuitio) 55s., 69s.
 Iustitia: unicuique suum; nulli pro bono malum 348.
- Lac: album, dulce etc. 352s.; et cignus 323.
 Laetitia est amor possidens (Aug.) 406s.
 Libertas: multipliciter accipitur 501s.
 Liberum arbitrium: principium volitionis 426; idem ac habere dominium super actus 502; scitur experientia interna 398ss.; potest ire contra dictamen rationis 40s.; in brutis non est (Dam.) 502. Cf. Voluntas.
 Lignum siccum et album 354.
 Locus: definitio dat ei quidditatem (Averr.) 250, 253.
 Logica: instrumentum scientiarum 201; eius subiectum 256; estne practica? 280, 301, 316.
 Logicus scit naturam consequentiarum 201.
 Lumen et color suntne unum obiectum? 388.
 Lumen gloriae (si ponatur) est a solo Ideo 399.
- Malum: est privativum 414, 421; an ex quovis defectu? 378; nulli pro bono redendum 348; estne in Deum referibile? 372, 392.
 Materia: estne causa compositi? 162, 164; prius est natura quam forma 264.
 Mathematica (entia): eorum definitio 170; demonstratio math. 152, 167; scientia: non habet unum subiectum 251, 255.
 Maximum: sicut m. ad m. etc. (Arist.) 477.
 Mechanica: estne speculativa? 314, 316.
 Mechanici habent notitias practicas 368.
 Medici: non consiliantur si sanabunt (Arist.) 295s.; experimentati melius operantur 348s.; 'secundum medicos' 294s.
 Medicina: est de sanitate 252; subalternatur geometriae (Arist.) 15; estne speculativa vel practica? 333, 349, 357' 368.
- Medium demonstrationis 7, 172 (Arist.); idem ac causa (Arist.) 158, 232; non debet continere maiorem vel minorem 162; estne definitio subiecti? 232. Cf. Demonstratio.
 Medius actus inter frui et uti 376-379.
 Memoria: intellectiva et sensitiva 44-47; pars imaginis 327.
 Mens: potest se cernere (Aug.) 68s.; attingit ad aliquid sub Deo (Greg.) 203s.
 Meritorius actus: potestne esse sine voluntate? 141; non datur ex puris naturalibus 398.
 Meritum et demeritum etc. 333, 400s.
 Metaphysica: est theologia naturalis 365; est sapientia 195, 198s.; an speculativa vel practica? 324, 327, 336s., 364s.; estne una scientia? 211s., 225; subiectum eius est ens et passiones entis 10, 12, 14, 98, 252 (Averr.), 258-261, 274; tot habet subiecta quot sunt conclusiones 251, 255; probat multa de Deo 13, 236s., 364s.
 — et philosophia moralis 365.
 — et scientia naturalis (Averr.) 261.
 — et theologia 12-15, 275s., 324, 364s.
 Metaphysicus supponit substantias separatas esse (Averr.) 10.
 Monstrum 332.
 Moralis scientia: duplex acceptio 359s.; est 'ut boni fiamus' (Arist.) 359ss.; estne practica vel speculativa? 325, 359ss.
 — et metaphysica 365.
 — et prudentia 317, 320s.
 — et theologia 365.
 Motor primus movet ut amatus (Arist.) 326.
 Moventia se 502.
 Musica: subalternatur arithmeticae 314; adquiritur per experientiam 319.
 Musicus: opus eius cum operatione cessat (Averr.) 297s.
 Mutatio: est adquisitiva vel deperditiva 454; condicio transitus a contradictorio in contrad. 453s.
- Natura: agens naturale et voluntarium 308, 487; communis cursus naturae 331; agere ex puris naturalibus 398, 443; cognoscere ex puris naturalibus 436s., 464ss. Cf. Cognitio, Viator.

- assumpta: dependet ab una persona 449.
- Naturale et liberum 384s.
- Necessarium: ex n. non sequitur contingens 24; non scitur per contingens (Arist.) 91; non habet causam 221; removet prohibens 487, 495; non dependet a non-necessario 496s.
- Necessitas: non stat cum libertate 487; n. actionis unde? 489s., 499; et extrema 496s.; et contingentia et natura 501.
- Nobile: contentum sub nobiliori nobilius 324.
- Nolle: fugae etc. 405; incomplexi et complexi 502s.; incommodi et iniusti 502.
- Nomen: significat totum confusum 163; 'quid nominis' praecognoscitur 232; quid est 'significari nomine'? 470; imponi potest nomen distinctum 468; n. proprium essentiae divinae 482s.
- Non-ens non est causa 415.
- Non-esse potest esse volitum 504.
- Notionale (in divinis): unum non demonstratur per aliud 104; ordo ad essentialia 108s.
- Notitia, *v.* Cognitio, Complexa, Intuitio, Praxis, Scientia, Speculatio.
- Novacula Ockham, *v.* Pluralitas.
- Obiectum (potentiarum): terminat actum 35s. 258, 442; est causa habituum 288; adaequatum intellectus 231; primum, dupligerter 436s.; formale et materiale (voluntatis) 388s.; clare et obscure cognitum 397; primarium et secundarium (actus) 452ss.; intelligendi et volendi (ordo) 263s., 492s.; notitia unius continet notitiam alterius? 253; sicut o. ad potentiam, ita subiectum ad scientiam? 251, 258.
- et eius conceptus proprius 238s.
- et subiectum scientiae (differentia) 266.
- fruitionis 397, 439ss. Cf. Fruition.
- notitiae intuitivae et abstractivae 30-39, 416. Cf. Abstractio, Intuitio.
- scientiae: conclusio scita 266, 310, 321s. Cf. Scientia.
- theologiae, *v.* Theologia.
- Odium: est fuga (Aug.) 407; causa tristitiae 395, 408; est respectu mali 414; nolle complexi 503; est effective a voluntate 414.
- Omnipotencia, *v.* Deus.
- Operatio: naturalis substantiae motus (Eustr.) 288; estne praxis? 279, 288 (Eustr.), 295s; ordo rectus in operando 278.
- Opinio: est cum formidine errandi 195; et credulitas 85; et suspicium 88; et fide 88, 198, 206; et principium et conclusiones 190; estne de eodem ac scientia? (Arist.) 63; quidam ita firmiter opinantur ac scientes (Arist.) 206; falsa opinio non beatificat (Aug.) 438.
- Opposita: circa idem (Arist.) 371; secundum noinen 384. Cf. Contraria.
- Ordinata essentialiter 212 (Avic.), 228, 263s.
- Ordo rerum et rationum estne similis? 99, 101s., 108, 120ss.
- Organa humana: exercitio perficiuntur 319; quomodo sunt distincta? 329.
- Papa (quem nunquam vidi) 255.
- Pars: prior toto 168; non est alia a toto (Averr.) 172.
- Passiones: an definiantur? 162; multipliciter accipiuntur (accidens, praedicatum, conceptus) 133-136, 144.
- connotativa, negativa, respectiva 150ss., 233, 243ss.
- et significata earum 313.
- et subiectum 343; quoad differentiam 76, 129-143, 230, 240; quoad demonstrabilitatem 78, 83, 143-158; quoad perfectionem 234, 239.
- entis, *v.* Ens.
- naturales: operationes (Eustr.) 288.
- theologicae (creabile etc.) 233ss., 273s.
- Pater (persona div.): ad alterum dicitur (Aug.) 450; realiter dist. a Filio, sed una simplex essentia cum eo 461; omnem perfectionem habet a se 475s.; beatus 'prius origine' quam genuit 451, 471-474; beatus et sapiens a se (Aug.) 476s.; sine Filio non potest ostendi (Aug.) 461s.; omnia videt in Verbo (Aug.) 474; omnia novit in se et in Filio (Aug.) 477; unica visione videt essentiam in se et in tribus 479s.
- Paternitas: idem ac generatio activa 460.

- Pati: quandoque nobilior quam agere 401.
 Pauli raptus 489.
 Peccatores: desiderant videre Deum 443; nolunt beatitudinem? 504.
 Perfectio: an priora generatione perfectiora? (Arist.) 404; ordo perfectionis 419; unumquodque ad propriam perfectionem inclinatur? 486, 507.
 Perfectum: propter sé eligibile 377s.; si imperfectius satiat, etiam perfectius 429.
 Perihermeneias (subiectum libri) 256, 258.
 'Per se' praedicatio 243, 353s. (Arist.).
 Personae divinae: non est medium inter essentiam et tres personas 4; includunt essentiale quodlibet 109, 450; sunt distinctae res 456; nulla est 'tres personae' 484; una potest concipi sine alia 451; una non intellegitur sine alia 462; quod competit uni et alteri (excepta relat. oppos.) 461; quid competit essentiae ita quod non personis? 470s.; quaelibet aequa diligibilis et fruibilis 453; quaelibet intelligit intellectu ut in ipsa 475-481; una unius alia alterius partis theol. est subiectum 275. Cf. Trinitas.
 Persuasiones 417.
 Philosophia naturalis, v. Physica.
 Philosophi: tenent omne scibile naturaliter attingibile 192s.; qualem scientiam (conceptum) habuerunt de Deo 327, 456-461; non cognoverunt finem ultimum 433.
 Phydias, latomus (Arist.) 224.
 Physica: subiectum eius ens mobile 256s., 261.
 Physicus probat substantias separatas esse (Averr.) 10.
 Pluralitas non est ponenda sine necessitate vel certa experientia 74, 415s.
 Polycletus, statuifex (Arist.) 224.
 Posteriorum liber (subiectum) 256.
 Posterior: estne causa prioris? 419; estne perfectius? 428.
 Potentia (psychol.): superior cognoscit quod inferior 45; suntne duo actus respectu eiusdem 52, 60s.; una ab obiecto uno 208; cognita p. cognoscuntur actus 432; modi principiandi 487, 490s.; quid est uti potentiss? 373.
 — libera: causa actus sui 417; potest cessare ab actu 399; alia per essentiam alia per participationem 488, 498.
 — sensitiva: an sola eius operatio sit praxis 276-302.
 Potio amara et sanitas 374, 384, 392, 494-500.
 Practica notitia (cognitio, scientia): est in extensione ad primum 281s.; circa contingentia operabilia 277, 296, 324, 332, 335 (Arist., Avic.); respicit opus 332; conformis praxi 334, 363, 369; confesse se habet appetitu recto (Arist.) 338; dirigit in operationibus 325; estne complexa vel incompleta? 285, 363; dicitur practica ab obiecto vel a fine 328; omnis notitia valet ad primum 369; finis eius est opus (Arist.) 302
 — ex theologia 324-370. Cf. Praxis, Scientia, Speculatio, Theologia.
 Praedicabilia: suntne ipsae cognitiones? 270.
 Praedicamentorum liber (subiectum) 256, 258.
 Praedicata ordinata (Arist.) 177.
 Praedicatio per se primo et secundo modo 121, 129, 142 (Linc.), 177-181.
 Praedicatum: est passio 130; estne effectus subiecti? 142s.; aliquando est perfectius subiecto 262s.; ita necessaria sicut subiectum 345.
 Praemissae (principia): suntne causae conclusionis? 18, 20, 22, 91, 95s., 220-224; distinctae p. non semper causant dist. conclusiones 11; in recto et in obliquo 149. Cf. Conclusio, Demonstratio, Principia, Syllogismus.
 Praemium respondet merito 400.
 Praxis: operatio sec. virtutem moralem 277, 289, 298; operatio sequens electionem 276 (Eustr.), 281, 288ss., 301s.; volitio vel sequens volitionem (Arist.) 281; actus imperatus a voluntate 283, 292; idem ac energia (Eustr.) 287; operatio in nostra potestate 288s.; dicit actum, connotando voluntatem 294; est dilectio finis 283; est circa contingentia 328; quadruplex acceptio sec. Eustr. 287-290; quid est sensu strictissimo? 294ss.; condiciones praxis 280-285; processus psychologicus 286s.; estne sola

- operatio potentiae sensitivae? 276-302; conformitas praxi 334, 363, 369; potest elici conformiter rationi falsae 285.
- mala 293.
 - neutra, virtuosa, vitiosa 292ss. Cf. Practica notitia.
- Primum: in omni genere maxime tale (Arist.) 186, 207; non dependet ab aliquo 228; in essentialiter ordinatis (Avic.) 212; in scientiis est prima conclusio 225.
- Principia: cognoscuntur ex terminis (Arist.) 80, 85s. (Arist., Averr.); non adquiruntur per doctrinam (Linc.) 77; sunt per se secundo modo (subiectum in definitione praedicati) 228 (Arist.).
- activa (Arist.) 501.
 - elicativa 489, 498s.
 - et conclusio 10, 17, 189s., 213-218, 220-224, 251, 361s., 366, 381s.
 - per se nota 6 (Arist.), 83s., 87, 245s., 265, 319s., 356.
 - practica 290s., 335, 337, 370.
 - prima: non semper per se nota 83s., 87, 245s., 265; et demonstratio 78s., 83; non per discursum sciuntur (aliquando per experientiam) 83-88, 93 (Arist.). Cf. Praemissae.
 - speculabilia 304, 314s., 360.
- Principiare: naturaliter, libere, contingenter, necessario 487, 491s.
- Prioritas: naturae, temporis, causalitatis 418s.; communitatis et consequentiae 472ss., 480, 484.
- in divinis 471-474.
- Priorum liber (subiectum) 256, 258.
- Prius: potestne fieri sine posteriori? 130, 138, 404; potest intelligi sine posteriori 448, 484; est causa, si posterior non potest esse sine eo 418; eo multiplicato multiplicaturne posterius? 89, 95.
- Privatio est principium per accidens (Arist.) 386.
- Privativum non est causa positivi 414.
- Probabiles rationes et credibilia 206.
- Probari non potest: intellectum esse causam cognitionis 418; delectationem esse a voluntate 419; obiectum esse causam delectationis 414-418; delectationem esse in voluntate 424s.; unam personam posse incarnari sine alia 485; fruitionem esse possibillem 432-439.
- Propositio: habet triplex esse (Boeth.) 134; praesupponit notitiam terminorum 21, 26; non ex rebus, sed ex conceptibus componitur 110s., 466; quomodo intelligitur? 219, 245s., 382; subiectum propositionis est obiectum intellectionis 110; extrema propos. vel significata extremorum 24ss., 50; si certior, nobilior 359.
- contingens: quomodo cognoscitur? 6, 24-28, 50, 156s.
 - de praesenti, praeterito et futuro (Arist.) 155.
 - immediata: qua non est altera prior (Arist.) 145s.
 - necessaria 24-28, 76, 222s., 234.
 - neutra 16ss.
 - per se nota 4, 6s., 70, 72s., 76ss., 80-83, 86, 111s., 114, 461. Cf. Principia.
 - per se, primo vel secundo modo 75s., 177-182, 234.
 - reduplicativa 389, 474, 480.
 - scibilis scientia proprie dicta 76-87, 177-182.
- Proprietas: quomodo cognoscitur? 244.
- Proprium: dicit accidentis (Arist.) 142.
- 'Propter quid' et 'quod quid' idem (Arist.) 158, 176s.; sapientis est scire p. q. 224.
- Propter quod unumquodque tale etc. (Arist.) 189s.
- Prudentia: est respectu agibilium 98; habitus directivus 317s.; cum vera ratione activus (Arist.) 317; inseparabilis a virtute morali 320s.; dictat quo tempore domus est facienda 316.
- Puer ordinatur ut fiat vir (Arist.) 428.
- Quaestio: medii est (Arist.) 153, 158; aequalis numero scitis (Arist.) 77.
- Qualitas et quantitas 162; et materia et forma 331.
- Quantitas: estne subiectum qualitatis? 162; non est alia res a substantia (Arist.) 425.
- 'Quia' qui sciunt 'propter quid' querunt (Arist.) 153, 156.

- Quidditas (subiectum scientiae) 102.
 'Quid est' nescitur sine 'si est' (Arist.) 174s.
 Quietare ultimate 428.
- Recordatio 44-47. *Cf.* Memoria.
- Rectitudo voluntatis et finis ultimus 334-337.
- Referens (actus) 374s. (Aug.).
- Reflexio (actus rectus et refl.) 54, 65, 68.
- Regulae et axiomata quaedam 35, 38, 42, 49,
 56, 59, 93, 101s., 108, 120ss., 148, 251,
 258, 324, 329, 384, 398s., 404, 407, 414,
 416ss., 423, 425, 429, 442.
- Relatio: una non intelligitur sine alia 469.
 — creature ad Deum (probari non potest)
 485.
 — in divinis 449, 457, 461, 484.
 — rationis: non est passio realis 131.
 — realis: non est respectu non-entis 37, 454;
 non fundatur intentionibus secundis 391.
Cf. Respectus.
- Repugnantia inter contraria 214s.
- Res: omnis r. absoluta potest existere sine
 alia 38s.; inter res non est ordo sec. superius et inferius 122, 125; in re non sunt
 distinctae rationes 208.
 — an possit praedicari? 49ss., 73, 109s., 134, 142.
 — et signa (subiectum theol.) 272s.
 — et termini 28, 32s.
- Respectus: dependet tam a fundamento quam
 a termino 167, 233, 243; est omnium ad
 omnia 244.
 — de genere 'ubi' 410.
 — et subiectum theol. 273.
 — novus (unde?) 454s.
 — realis: quomodo adquiritur? 330. *Cf.* Re-
 latio.
- Rex: ordo inter reges 259.
- Rhetorica: estne practica? 316.
- Risibilitas 131, 138ss.
- Salus (necessaria ad eam) 274.
- Sanitas: melius eam habere quam scire 333;
 et deambulatio 306; et potio amara 374,
 384, 392, 494-500.
- Sapiens habet demonstrationem (Arist.) 223.
- Sapientia: virtus intellectualis (Arist.) 194; res
 honorabilissima (Arist.) 196, 226; certissima
 scientiarum (Arist.) 223; est intellectus et
 scientia 183, 222s., 347; idem habitus re-
 spectu princ. et concl. 98, 346; est respectu
 multorum verorum (Arist.) 222.
 — et metaphysica 198s.
 — in artibus (Arist.) 224.
- Scibile: dubitabile 77; ad quod non sequitur
 impossibile 186, 201; estne idem cum
 subiecto? 129-143.
- Sciens scit se scire 191s.
- Scientia: multiplex acceptrio 8-11, 198ss.;
 modus triplex procedendi 9; condiciones
 76ss.; est habitus in genere qualitatis 11;
 forma simplex 311; est notitia evidens veri
 necessarii (Arist.) 87s.; cognitio per causam
 (Arist.) 75, 97, 128; effectus demonstratio-
 nis 75; habitus conclusionum 347; est
 respectu complexi 261; requirit subiectum
 et praedicatum 345; non probat sua prin-
 cipia nec arguit contra negantes ea (Arist.)
 9; utitur logica ut instrumento 201; non
 dicit perfectionem simpliciter 79, 83.
- demonstrativa: circa tria (Arist.) 152ss.
- distinctio scientiarum 7s., 10s. 216s., 243,
 260s., 304, 310, 321, 329; secantur ut res
 (Arist.) 63; dist. per fines (Arist.) 311s.
- et error: an de eodem? 63 (Arist.), 209.
- et fides (habitus) 340. *Cf.* Fides.
- et theologia 75-129, 183-206. *Cf.* Theologia.
- evidens: ad quod non sequitur impossibile
 186, 201.
- experimentalis 33 (Arist.), 41, 78, 83ss.,
 88s., 92s., 96. *Cf.* Experientia.
- finis scientiae et scientis 303-310.
- lumine naturali et supern. 184s.
- naturalis. *Cf.* Physica.
- obiectum scientiae: conclusio scita 266, 310,
 321s. *Cf.* Obiectum.
- proprie dicta 125s.; an sola propos. per se
 secundo modo? 177-182.
- quia et propter quid 89 (Arist.), 95s. *Cf.*
 Demonstratio.
- speculativa et practica 302-327, 346ss., 349,
 361s. *Cf.* Practica notitia, Praxis, Speculatio.
- subalternans et subalternata 14 (Arist.),
 314s., 361.
- subiectum scientiae, *v.* Subiectum.

- Scio me vivere (Aug.) 43; scio me scire (Aug.) 66.
- Scriptura Sacra, determinatio Ecclesiac et contradictoria 455, 461, 470s., 483, 485.
- Sensibilia: nesciuntur extra sensum (Arist.) 23; non habent definitionem (Averr.) 25; cognoscuntur intuitive 33.
- Sensus (potentia sensitiva): nihil est in intellectu etc. (Arist.) 54, 57; non sentiens nihil addiscit (Arist.) 54; deficiente s. deficit scientia (Arist.) 231; cognoscit res ut existentes 45; est tantum singularium 64; non est causa iudicij 22, 26; iudicat de hic et nunc (Averr.) 64; an recordetur? 44-47.
- communis et particularis (Arist.) 382s.
 - et intellectus (an idem obiectum?) 208s., 231.
 - et praxis 276-302.
- Signa (sive conceptus sive voces) 469.
- Significantia unum et connotantia diversa 384.
- Significari (conceptu vel nomine) et intelligi 468ss.
- Significata: extremorum propos. 6, 24s., 50; passionum 313; terminorum 315, 332. Cf. Termini.
- Signum vel instans in divinis 471, 481.
- Similitudo et notitia cuius est s. 251, 254.
- Simplex: conceptus, cognitio, scientia de eo 113s., 125, 133, 226 (Arist.), 275, 484s.
- forma: non habet causam materialem 167.
 - Simplex ad simpliciter etc. (Arist.) 430.
- Singulare: omnis res extra animam 134; an primo intelligatur? (Averr.) 21; intelligitur cum tempore (Averr.) 26s.; unum non dicit in notitiam alterius 254.
- Sol 230, 252s., 346, 369, 416.
- Species intelligibilis (si requiratur) 492s.
- Speculatio: finis eius veritas (Averr.) 302; est circa necessaria 324; distinguitur a praxi (Arist.) 279; duplex acceptio 364; est quaedam operatio 283; potest imperari a voluntate 285; potest esse praxis (non practica) 295s., 298s. Cf. Scientia.
- et theologia: u. habitus theol. sit speculatorius 324-370. Cf. Theologia.
- Spernia est propter honinem (Arist.) 428.
- Spiritus S. necessario producitur 385.
- Subiectum (accidentis, passionis, praedicati): accipitur multipliciter 145, 265s.; quod supponit et pro quo supponitur 266, 268s.; prius accidente 168; perfectius passione 179, 234; est receptivum contrariorum 422; cuius significatum recipit quod importatur per passionem 343; caditne in definitionem praedicati? 228 (Arist.), 265; quomodo differt a passione? 97, 129-143; estne causa passionis (praedicati)? 142 (Linc.), 230, 234s., 252s.; primum et non primum 144-150; habetne passiones aequae primas? 169; continentne virtualiter passiones? 244s.; 'ratio subiecti' quid? 249s. Cf. Accidens, Passio, Praedicatum.
- scientiae 7s., 14, 97, 102, 128; est de quo considerantur passiones 249; est incomplexum 252, 259; estne ens rationis? 312s.; s. primum 226ss., 246-250; ordo inter subiecta 255s.; est idem ac subiectum conclusionis scitae 248ss., 266; differt ab obiecto scientiae 251, 266; estne unum diversarum scientiarum? 227, 252, 260, 275s., 310, 312ss., 342; non est causa adaequata habitus 262; cognosciturne distincte et indistincte? 275; notitia subiecti non continet notitiam passionis 436. Cf. Obiectum, Scientia, Theologia.
- Substantia: est maxime susceptiva contrariorum (Arist.) 425; non demonstratur (Arist.) 129, 177s., 182; estne cognoscibilis? 236, 435; quaedam producit substantiam quae-dam accidens tantum 92, 447.
- separata: supponitur a metaphysico (Averr.) 10.
- Suicida vult non esse 504.
- Summum: sicut s. ad s. etc. (Arist.) 430.
- Supernaturalia: corum cognitio 15, 197s.; fides 41; si imperfectius a solo Deo est, et perfectius 398s.
- Suppositio 135, 137s., 141, 203, 266, 268s., 271, 355, 470. Cf. Termini.
- Syllogismus: condicio scientiae 77ss., 83; s. in secunda figura 151; logicus (Arist.) 174; unico actu intelligitur 218s. Cf. Demonstratio, Medium.

- Tactus et colores (Arist.) 231.
- Temporalia sunt ad aeterna dirigenda 325, 329.
- Tempus: cointelligitur rebus (Averr.) 26s.; cognoscitur intuitive 27, 40; percipitur ab intellectu? 45s.; demonstratio temporalis 154s.; mutatio temporis et transitus a contraditorio in contr. 453s.
- Termini et eorum notitia: praesupponuntur in propositione 21-26; differunt a complexo et a iudicio 52, 58ss.; praecedunt compositionem et divisionem 386; cognoscuntur ex ratione subiecti? 228, 265; continentne notitiam principii 262, 264; habent distinctas definitiones 292.
- conclusionis: terminant actum intelligendi (vel sunt actus intelligendi) 268s.
 - et res per eos importatae seu significatae 26, 28, 32s., 40, 43, 73, 86s., 90, 315, 338.
 - et suppositio 460s., 464ss. Cf. Conceptus, Propositio, Suppositio.
- Terra, physicus et agricultor 342s.
- Theologia et veritates theologicae: possuntne sciri evidenter? 3-75; quaedam necessariae quaedam contingentes 15, 50s., 270; dignitas theol. 185s., 199s.; defendit et roborat fidem (Aug.) 7, 186, 334; pollentes fide, non semper theologia (Aug.) 186s.
- beatorum 269s., 342.
 - et fides 7, 185-189, 220.
 - et metaphysica 12-15, 275s., 324, 364s.
 - habitus theologicus 193-199, 273; est certus (an evidens?) 201, 339, 341, 347s.; nobilissimus 227; estne unus? 207-225, 339ss.; an speculativus vel practicus? 324-370.
 - obiectum theologiae 208, 210s., 325.
 - subiectum theologiae 207, 211, 226-275, 342; non res humanae (Aug.) 185, 273; an res et signa? (Aug., Lomb.) 272s.; an Christus? 272; an Deus ut glorificator? 273; conceptus Dei 269.
 - ut scientia: estne sc. proprie dicta? 11, 75-129, 183-206; estne una? 211s., 217, 329-332, 337s.; an speculativa vel practica? 324-370.
- Theologus: quales habitus adquirit? 193-199; et laicus 183, 206; et vetula 187, 205.
- Timor est amor fugiens (Aug.) 406s.
- Tonitruis causa 170s.
- Totum est maius sua parte (estne demonstrabilis?) 78 (Alhaz.), 81.
- Triangulus 46, 314, 361.
- Trinitas: quomodo cognoscitur? 4s., 72, 217, 450, 464; personae realiter distinguuntur 469s.; est una res simplicissima 470; non est medium inter Trin. et Deum 4; quaelibet persona intelligit intellectu ut in ipsa (Aug.) 475-481; in propositione 'trinitas personarum est' subicitur conceptus qui non est Deus 466.
- imago Trinitatis est in portione superiori (Aug.) 326s. Cf. Personae.
- Tristitia: unde est immediate? 422; est de his quae noleantibus accidunt 396; de nobis adversantibus (Aug.) 407; impedit delectationem 409 (Arist.), 420, 422; non est a voluntate 414.
- Ubi: respectus est 410.
- Unitas aggregationis et numeralis 224s.
- Universale: principium artis (Arist.) 85, 350; abstrahit a multis 30, 44s. (Arist.); tunc est cum... demonstratur (Arist.) 152s.; sciri potest per experientiam 350; an fictum vel qualitas? 30s., 204, 263; potestne intuitivae videri? 30s. Cf. Conceptus.
- Univocitas conceptuum 50s., 103s., 110, 114, 127, 266. Cf. Conceptus.
- Unum: primum in genere maxime unum 207; unumquodque seipso est unum 322; unitas regni et exercitus 331.
- Unumquodque propter quod etc. (Arist.) 379.
- Usus: eius obiectum 371-393; consecutio finis (Eustr.) 290; cuius usus bonus etc. (Boeth.) 373; est respectu rei in se 442ss.; ordinatus et inordinatus 375s.
- Uti: utrum tantum omnia alio a Deo sit utendum 371-393; est diligere aliquid propter aliud (Aug.) 372; large et stricte (Aug.) 373s.
- et abuti 371, 374, 376.
 - et frui: distinctio 374s. Cf. Fruui, Fruitio. Utile est obiectum actus utendi 392s.
- Velle: desiderii et delectatio 405; complexi et incomplexi 502.

- Verbum Dei: non-existentia videnturne in eo? 454. Cf. Deus, Filius.
- Veritas: finis scientiae 323; an eadem pertineat ad diversas scientias? 7s., 10s.
- contingens (cognitio) 6, 24-28, 40-44, 271.
 - de futuro contingens 50s.
 - et falsitas: compositioni accidentunt (Averr.) 21, 27.
 - practica: confessae se habens appetitui recto (Arist.) 291.
- Verum: connotat actum intelligendi 127; fortius movet quam falsum 192.
- Vetus et theologus 187, 205.
- Viator 3-75, 442, 425s.
- Virtualiter continere 227-240, 244, 262ss.
- Virtutes: sunt bona honesta 430, 447; earum appetitus 377; contingit eis male uti? 372 (Lomb.), 390; melius eas habere quam scire (Arist.) 333; sunt in voluntate 277, 298.
- et praxis 277, 289, 292ss., 361.
 - et speculatio 361.
- Visio beatifica 398, 452, 454. Cf. Beatitudo, Felicitas.
- Visus: apprehendit res sub ratione coloris 209s., 231s.; habet diversa obiecta formalia 209; est potentia libera per participationem 488.
- Vita activa et contemplatio 277, 325.
- Vitia: impediunt contemplationem 361; praxis vitiosa 289, 292ss.
- Voces sunt ad placitum 287, 349, 357, 395.
- Volitio: estne ab obiecto vel ab intellectione? 60, 263s., 492s.; non est obiectum 415.
- recta 281 (Arist.), 334-337.
- Voluntas: est ipsa anima rationalis 425; eadem cum intellectu 396; potentia nobilissima 402s.; regit potentias inferiores 278; non est electio (Arist.) 388; obiectum eius formale et materiale 388; ens in communi est obiectum eius 433s.; est causa (simul cum intellectu) sui actus 417, 421; est in potestate nostra 279, 292ss., 487 (Aug.), 493; non minoris abstractionis est quam intellectus 482s.; quomodo videtur? (Aug.) 42s.; estne capax boni infiniti? 434ss.; potest velle impossibile 388, 439; non est sine imperfectione 401; causa dilectionis 492; si tendit in antecedens et in consequens 493s.
- actus voluntatis: an duo simul? 371, 380s., 389; actus positivi et negativi 405s., 410; actus circa Deum 398, 429, 446; referens et non referens (Aug.) 374s.; utimur actu volunt. 373; est praxis 362s.
 - et Deus: solo Deo satiatur 434, 446; debet se voluntati div. conformare 443; potestne aliquid ultra Deum appetere? 429ss., 447.
 - et volitio finis 291, 381 (Arist.), 388, 396s., 486-507.
 - et fructus: u. frui sit actus solius voluntatis? 394-403; potestne frui essentia et non personis? 448-485; u. libere fruatur fine ultimo? 486-507.
 - et principium respectu obiectorum 382.
 - libera 40s., 286, 396-399, 446, 486-507; non potest probari quod contingenter feratur in quodlibet 434. Cf. Liberum arb.
 - uti potest quocumque 375; uiturne rebus mediante actu? 439s. Cf. Appetitus rationalis, Liberum arb.

INDEX GENERALIS

PRAEFATIO	7*
INTRODUCTIO	9*
§ 1. De codicibus manuscriptis et de editionibus primi libri	11*
§ 2. De codicibus collatis in speciali	19*
§ 3. Codex Vat. Burghes. 68: abbreviatio redactionis incompletae	23*
§ 4. De quibusdam additionibus Gualtero de Chatton notis	26*
§ 5. De notis criticis	31*
§ 6. De titulo: Scriptum – Ordinatio	33*
§ 7. De tempore compositionis	34*
§ 8. De auctoritatibus allegatis et de opinionibus impugnatis.	37*
§ 9. De via ac ratione huius editionis	38*

PROLOGUS

Q. 1. Utrum sit possibile intellectum viatoris habere notitiam evidentem de veritatibus theologiae	3
Q. 2. Utrum notitia evidens veritatum theologiae sit scientia proprie dicta	75
Q. 3. Utrum passio scibilis de aliquo scientia proprie dicta differat ab eo realiter	129
Q. 4. Utrum omnis passio sit demonstrabilis de suo subiecto primo a priori	143

Q. 5. Utrum in omni demonstratione definitio sit medium demonstrandi	158
Q. 6. Utrum sola propositio per se secundo modo dicendi per se sit scibilis scientia proprie dicta . .	177
Q. 7. Utrum theologia quae de communi lege habetur a theologis sit scientia proprie dicta	183
Q. 8. Utrum habitus theologiae sit realiter unus secundum numerum	207
Q. 9. Utrum Deus sub propria ratione deitatis sit subiectum theologiae	226
Q. 10. Utrum sola operatio potentiae sensitivae sit praxis	276
Q. 11. Utrum notitia practica et speculativa distinguantur per fines vel per obiecta	302
Q. 12. Utrum habitus theologicus sit speculativus vel practicus	324

DISTINCTIO PRIMA

Q. 1. Utrum tantum omni alio a Deo sit utendum . .	371
Q. 2. Utrum frui sit actus solius voluntatis	394
Q. 3. Utrum fruitio sit qualitas realiter distincta a delectatione	403
Q. 4. Utrum solus Deus sit debitum obiectum fruitionis.	429
Q. 5. Utrum voluntas possit frui essentia non fruendo persona	448
Q. 6. Utrum voluntas contingenter et libere fruatur fine ultimo	486

INDICES

1. Bibliothecae et manuscripta	511
2. Auctores et scripta ab Ockham et ab editoribus allegata.	511
3. Doctrina	516
4. Index generalis	534